

इति श्रीअध्यात्मकल्पद्रुमः समाप्तः

श्रीधनविजयगणिविरचितया अधिरोहिण्यास्यया पदपदत्या भाच
श्रीरत्नचंद्रकृतया अध्यात्मकल्पलतास्यया च वृत्त्या विमृषितः ॥

इति धेहि-देवबन्ध-सम्भार्य-सैवपुष्पकोशारे-प्रत्याहः ९९

श्रीमतीआगमोदयसमितिद्वारा मुद्रिताः

लभ्यग्रन्थाः—

ग्रन्थाङ्कः	ग्रन्थनामानि	मूल्यम्	ग्रन्थाङ्कः	ग्रन्थनामानि	मूल्यम्
३४	विशेषावश्यकभाष्यगाथा-विषयानुक्रमः	०-५-०	५२	स्तुतिचतुर्विंशतिका (शोभनमुत्कृता सचित्रा, टीकाभाषान्तरयुता च)	६-०-०
३६	गच्छाचारप्रकीर्णकम् (सटीकम्)	०-६-०	५३	चतुर्विंशतिका (घण्टमद्विसृष्टिता, सचित्रा, टीका-भाषान्तरयुता)	६-०-०
३७	धर्मबिन्दुप्रकरणम् (सटीकम्)	०-१२-०	६४	भक्त्यमरस्तोत्रपादपूर्विकाव्यसङ्ग्रहः (टीका-भाषान्तरयुतो द्वितीयो विभागः)	३-८-०
४५	भक्त्यमरस्तोत्रपादपूर्विकाव्यसङ्ग्रहः (टीकाभाषान्तरयुतः प्रथमो विभागः)	३-०-०	५४	नन्द्यादिसप्तसूत्रगाथाविषयानुक्रमः	२-०-०
४६	प्रकीर्णकदशकम् (संस्कृतच्छायाऽन्वितम्)	२-०-०	५६	भाष्यकसूत्रम् (मलयगिरीयटीकायुतं, प्रथमो विभागः)	४-०-०
४७	पञ्चसङ्ग्रहः (स्वोपज्ञटीकायुतः)	२-८-०	५७	लोकप्रकाशः (गुर्जरानुवादयुतः प्रथमो विभागः)	३-८-०
४८	विशेषावश्यकभाष्यम् (मूलस्य टीकायाश्च गुर्जरानुवादयुतम्) द्वितीयो विभागः	३-०-०	५९	चतुर्विंशतिभिन्नानन्दस्तुतिः (पं. मेरुविजयकृता, सचित्रा, टीकाभाषान्तरयुता)	६-०-०
५०	जीवसमासः (सटीकः)	१-८-०	६०	भावश्यकसूत्रम् (मलयगिरीयटीकायुतं, द्वितीयो विभागः)	२-८-०
५१	स्तुतिचतुर्विंशतिका (शोभनमुत्कृता सचित्रा, सटीका च)	८-०-०	६१	लोकप्रकाशः (गुर्जरानुवादयुतो द्वितीयो विभागः)	३-८-०

प्राप्तिस्थानम्—

शेठ देवचंद लालभाई जैनधर्मशाला, वडेखान् चकला, गोपीपुरा सुरत.

मुद्रित-
ग्रन्थसूचिः

अंक	ग्रन्थनुं नाम,	सेना कर्त्ता विगोरे	मूल्य र. आ. पा.
३९	Xधर्मसंग्रहणी भाग १	धीहरिभद्रसूरिकृत, धीमलयगिरिनी टीका सहित	१-८-०
४०	Xधर्मकल्पद्रुम	धीठदयधर्मगणिकृत	१-०-०
४१	Xउत्तराध्ययन भाग ३	धीभद्रबाहुस्वामीकृत नियुक्ति अने धीशान्तिसूरिनी टीका सहित	१-१४-०
४२	Xधर्मसंग्रहणी भाग २	धीहरिभद्रसूरिकृत, धीमलयगिरि आचार्यनी टीका सहित	१-४-०
४३	Xआनन्द काव्य महोदधि मौक्तिक ६ टुं (प्राचीन जैन मुनि-राजाभो रचेल्ले गुजराती काव्योणो समष्ट)		०-१२-०
४४	Xपिण्डनियुक्ति	धीभद्रबाहुस्वामीकृत, धीमलयगिरि-आचार्यनी टीका सहित	१-८-०
४५	Xधर्मसंग्रह (उत्तरार्ध)	धीमान् विजय उपाध्यायकृत	१-४-०
४६	Xउपनिषद्भयप्रपाकथा (पूर्वार्ध)	धीसिद्धार्थि मुनिराजकृत	२-०-०
४७	Xदशवैकालिकसूत्र	धीशान्तिभयसूरिकृत, धीहरिभद्रसूरिनी टीका सहित.	२-८-०
४८	Xधातुप्रतिक्रमणसूत्र,	धीरदशेशसूरिनी टीका सहित	२-०-०
४९	Xउपनिषद्भयप्रपाकथा (उत्तरार्ध)	धीसिद्धार्थि मुनिराजकृत	२-०-०

अंक	ग्रन्थनुं नाम,	सेना कर्त्ता विगोरे	मूल्य र. आ. पा.
५०	Xजीवाजीवामिगमसूत्र	धीमलयगिरिनी टीका सहित	३-४-०
५१	Xसेनप्रक्ष (प्रज्ञोत्तररत्नाकर)	धीशुभविषयगणिकृत	१-०-०
५२	Xअम्बुद्वीपप्रज्ञप्ति (पूर्वार्ध)	धीशान्तिचंद्रनी टीका सहित.	४-०-०
५४	Xभावशुभकृत्तिटिप्पण	धीदमचंद्रसूरिकृत	१-१२-०
५४	Xजम्बूद्वीपप्रज्ञप्ति (उत्तरार्ध)	धीशान्तिचंद्रनी टीका सहित	२-०-०
५५	Xदेवसीराहप्रतिक्रमण	गणधरादि पूर्वमुनियर्थकृत	०-३-०
५६	Xधीपालचरित्र (संस्कृत)	धीशान्तिमलयसूरिकृत	०-१४-०
५७	Xसूक्तमुक्तावलि		२-०-०
५८	Xप्रयचनसारोद्धार (पूर्वार्ध)	धीनेमिचंद्रसूरिकृत धीसिद्ध-सेनसूरिनी टीका सहित	३-०-०
५९	Xवंदुलवेयालिय (चठसरण)	धीविजयविमलनी टीका सहित	१-८-०
६०	Xपिंशतिसंस्थानकचरित	धीविनहर्षगणिकृत.	१-०-०
६१	Xकल्पसूत्र	धीभद्रबाहुस्वामीकृत धीविनयविजयनी टीका सहित	२-०-०
६२	Xसुबोधोपासमाधारी	धीधीचंद्राचार्यकृत	०-८-०
६३	Xसिरिसिरियालकहा (धीपालचरित्र)	धीरदशेशसूरिकृत	१-४-०
६४	Xप्रयचनसारोद्धार (उत्तरार्ध)	धीनेमिचंद्रसूरिकृत धीसिद्ध-सेनसूरिनी टीका सहित	४-०-०

मुद्रित-
ग्रंथसूचिः

शेठ देवचंद लालभाई जैन पुस्तकोच्चार फंडद्वारा मुद्रित ग्रन्थो

मुद्रित-
ग्रंथसूचिः

अंक	ग्रन्थसुं नाम,	तेना कर्ता विगरे	मूल्य रु. भा. पा.	अंक	ग्रन्थसुं नाम,	तेना कर्ता विगरे	मूल्य रु. भा. पा.
१	×पीतरागस्त्रोत्र	श्रीहेमचंद्राचार्यं कृत,		८	×वंदारुवृत्ति,	श्रीदेवेन्द्रसूरिकृत टीका साये	०-८-०
	मुनिश्री श्रीविशालराजना	शिष्ये रचेली वे टीकाओ सहित	०-८-०	९	×दानकल्पद्रुम (धन्ना-चरित्र)	श्रीजिनकीर्तिसूरिकृत	०-६-०
२	×धम्मणप्रतिक्रमणसूत्रवृत्ति	पूर्वं मुनिवर्यकृत	०-१-६	१०	×योग फिलोसॉफी (अंग्रेजीमां)	श्रीयुव वीरचंद राघवजी	
३	×स्वाहादभाषा	श्रीशुभविजयगणिकृत,	०-१-६		गांधीना चिकागोना भाषणो		०-५-०
४	×पाक्षिकसूत्र,	ज्ञानमणा अने पाक्षिक सूत्र		११	×जल्पकल्पलता	मुनिश्रीरत्नमंडनकृत	०-६-०
	कृत टीका सहित		०-६-०	१२	×योगइष्टिसमुच्चय	श्रीहरिभद्रसूरिकृत,	स्वोपज्ञ टीका साये
५	×अध्यात्ममतपरीक्षा	महामहोपाध्याय श्रीयशोविजयकृत		१३	×कर्म फिलोसॉफी (अंग्रेजीमां)	श्रीयुव वीरचंद राघवजी	
	स्वोपज्ञ टीका सहित		०-६-०		गांधीना चिकागोना भाषणो		०-५-०
६	×षोडशक प्रकरण	श्रीहरिभद्रसूरिकृत,		१४	×भानंद काव्य महोदधि	मौक्तिक १ लुं (प्राचीन जैन मुनि-	
	श्रीयशोभदनी वे टीकाओ सहित		०-६-०		राजाओ रचेली गुजराती काव्योनो संग्रह)		०-१०-०
७	×कल्पसूत्र	श्रीभद्रयाटुस्वामीकृत,		१५	×श्रीधर्मपरीक्षा	पठित पद्यसागरकृत	०-५-०
	ध्यायनी टीका सहित	श्रीविनयविजयउपा-	०-१२-०	१६	×शास्त्रवातांसमुच्चय	श्रीहरिभद्रसूरिकृत,	श्रीयशोविजय
					उपाध्यायनी टीका सहित		०-२-०

श्री अथ्या.
धनवि.
रत्न० वृषी
१६ अधि०
॥ १५९ ॥

यमुज्ज्वलमानप्रपैरुपेता, प्रभातकव्य धीमिच्छासुतस्य ॥ १० ॥ श्रीमन्मूर्ध्नीपमन्त्रोद्दिच्छुक्ते चतुरा । येषां बुद्धिं सुखान्तरपीडते निशयेयमुत्तरा-
साम् ॥ ११ ॥ "इति गीष्मार्था" तेषां गुरुणां गुणसागराणां, प्रसादश्रेष्ठ समस्तस्य चक्रे । अप्यात्मकल्पद्रुमवृत्तिमेतां, परोपलब्धापकरस्य चक्रः
॥ २२ ॥ श्रीविद्यमानगण्डाभिराजवरविजयदेवसूरीप्याम् । प्राप्यानुज्ञां तपगण्यगगनानां प्रमात्करभीष्माम् ॥ १२ ॥ कुंभसुमिरसैर्घृष्टि (१६७४) क्वे
मासीये विजयदशमिकादिक्ते । सुखेऽप्यात्मसुखद्रुमवृत्तिश्चक्रे मया कथिता ॥ १४ ॥ अप्यात्मसात्ते निवृत्तिं निवृण्वता, यद्विहितं पुण्यमनन्यचेतसा ।
संचिपु कल्याणपरम्परा परा, प्रवर्तयं तेन दिने दिनेऽभिक्र ॥ १५ ॥ मन्त्रस्यसुखस्य चक्रश्रेष्ठैः, संशोबनीया परिवाचनीया । भर्तृपदेसेन च
मेच्छनीया, वृत्तिं किञ्चैवा च प्रवर्तनीया ॥ १६ ॥ वज्रपुपां सहस्रे द्वे, तयोपरि चतुःशती । एकोमप्यम्यभिक्र, कर्तृते कर्णम्यमम् ॥ १७ ॥

इत्यथ्यात्मकल्पद्रुमवृत्तिः अप्यात्मकल्पद्रुमात्मा श्री संपूर्णा ॥ संबत् १६७४ क्वे आश्विनमासि सुखराम्यं श्रीसूरतबदरे उपाप्याम्यभीरव-
र्षांगमिभिरप्यात्मकल्पद्रुम निरचिता ॥ श्रीप्रपुत्रचरित्र १ श्रीसम्यक्त्वसप्ततिसम्पन्नरत्नप्रकरसनामग्राम्यभयोभ २ श्रीसमवसरजसनामग्राम्यभयोभ
३ श्रीद्वितीयदेव ४ भावभिः सह श्रीमच्छावरस्तव १ श्रीकल्याणमदिरस्तव २ श्रीदेवप्रमोक्तव ३ श्रीधर्मस्तव २ श्रीसपत्नीरस्तव ५ श्रीस्यारस-
क्तेय ६ श्रीनैपथमहाकाम्य ७ श्रीप्रपुत्रसमाह्वयम् ८ वृत्तिधर्मिनीभिः सह रम्यग्या श्रीअप्यात्मकल्पद्रुमवृत्तिरप्यात्मकल्पद्रुमात्मा श्री सिन्धुषपागिगृष्टि
बहुसंतानपरंपराश्री विरं अयत् ॥

इति श्रेष्ठि-वेषचन्द्र-साठमार्ग-चैनपुस्तकद्वारे-ग्रन्थाहः ८९

इति नवमश्रीशान्तरसभावनात्माऽध्यात्मकल्पद्रुमो जयश्यंकः श्रीमुनिसुंदरसूरिभिः समर्पितः श्रुतपागच्छनायकपरमगुरुभट्टारकप्रभुश्रीसोम-
सुंदरसूरिप्रसादेन, विद्वत्तश्च गहोपाध्यायश्रीसकलचंद्रगणिशिष्योत्तमउपाध्यायश्रीशान्तिचंद्रगणिशिष्यरत्नउपाध्यायश्रीरत्नचंद्रगणिभिः श्रीतपाग-
च्छनायकप्रवर्द्धमानसागरकुमतनिवारणजगदुपकारकृद्भट्टारकप्रभुयुगप्रधानसमानश्री ५ विजयदेवसूरिसूरिदेवाना प्रसादेन दीक्षागुरुविद्यागुरुश्रीजंबूद्वीप-
प्रज्ञप्तिसूत्रप्रमेयरत्नमंजूपावृत्तिकारकमहोपाध्यायश्रीशान्तिचंद्रगणिप्रसादेन ॥

अथ प्रशस्तिर्लिख्यते

श्रीवीरपद्मान्बुजभास्कराभः, श्रीमत्सुधर्मा गणभृद्बभूव । अथापि वाणी प्रसरीसरीति, यस्य प्रभोः पण्डितवक्त्रवासा ॥ १ ॥ वभूव तत्पट्टपरंपरायां,
सूरिर्जगच्चंद्र इति प्रसिद्धः । लेभे तपागच्छ इति प्रसिद्धिं, यस्माद्गणोऽयं प्रयितावदातः ॥ २ ॥ परम्परायामपि तस्य जात, आनन्दपूर्वो विमला-
प्रसूरिः । साधुक्रियामार्गिकासभास्वान्, जगज्जनानन्दकरः प्रतीतः ॥ ३ ॥ तस्यापि पट्टे विजयाग्रदानसूरिर्वभूव प्रबलप्रतापः । राशि गुणानां किल
यस्य वारा, राशेः समानीकुरुते कवीन्द्रः ॥ ४ ॥ वभूव सूरिः किल तस्य पट्टे, श्रीहीरपूर्वो विजयोर्जितश्रीः । प्राप प्रतिष्ठामसमां स सूरिर्नरे-
न्द्रदेवेन्द्रकृतामजस्रम् ॥ ५ ॥ तस्यापि पट्टेऽजनि सूरिराजः, सेनोत्तरश्रीविजयो यशस्वी । ततार जैनागमवारिराशिं, नावा स्वबुद्धोत्तमभा-
गधेयः ॥ ६ ॥ विजयते किल तत्पदसेषया, सुलभसूरिपदः प्रणयीं गुरौ । विजयदेवगुर्गरिमाब्धुधिस्तपगणे गगने किमु चंद्रमाः ? ॥ ७ ॥
श्रीआनन्दविमलगुरुशिष्याः श्रीसहजकुशलविबुधवराः । लुंपाकमतमपास्यागजमलणिव निर्गला जाताः ॥ ८ ॥ तेषां शिष्या मुख्या वाचक-
वरसकलचंद्रनामानः । चंद्रा इव वचनसुधा ववृषुर्ये विबुधवरपेयाम् ॥ ९ ॥ श्रीशान्तिचंद्रा वरवाचकैश्चास्तेषां च शिष्या बहुशिष्यमुख्याः ।

श्रीअप्या
धनवि,
रत्न० इती
१६ धवि०

॥ १५८ ॥

मोक्षकस्त्रीः कस्याप्यकमला पा रमेत-श्रीं कुर्यात्, अत्र भवः-संसारः स एव वैरी-समुत्पन्न भयभीः-विजयकस्त्रीक्षया भववैरिजय-
भिया; अत्र जयभीक्ष्णनेन मन्यस्मात्त जयभ्यं कृता शक्तिता, तदक्ष्णनेन चैवद्वयकारस्य सम्प्रतिष्ठाविर्बाहोऽपि समर्चितो भवतीति ॥२७८॥८॥

इति नवमशान्तरसमावनात्मस्वरूपोऽध्यात्मकत्पद्मग्रन्थो जयभ्यं कः श्रीमुनिमुदरसूरिभिः कृतः समाप्तः ।

इति श्रीवाराणसीनायकमहाराजश्रीमुनिमुदरसूरिनिर्मितस्य तत्पुपरम्पराममाधकपावसाह श्रीअक्षरमठिषोपकमहाराजश्रीहीरविजय-
सूरिभिविजयसेवसूरिभाविचार्यस्य षोडशशतस्यध्यात्मकत्पद्मग्रन्थाधिरोहिणीटीकायां सकलशास्त्रावित्प्रद्योतनमहोपाध्याय-
श्रीकल्याणविजयगणेशिष्योपाध्यायश्रीधनविजयगणेशिष्यवित्तायां साम्बराज्यमाश्री षोडशी पदपञ्चतिरिति ॥ १६ ॥

श्रीहीरविजयसूरीश्वरशिष्ये रामविजयविनुपबरे । श्रीसुमतिविजयबाबकदिप्यैरपि सूरविजययोः ॥ १ ॥

संभूय शोषिताऽसाध्यात्मसुरसुमस्य पदपटना । निर्दोषैर्दोषैर्निर्दोषा खलु विधेयेति ॥ २ ॥

ओम्प्राज्ञेपास्या पद् तेयं जयभिया-जयकस्त्र्या, तेयं जयेमैव शिवश्रीप्राप्तिरिति, अपवा भवः-संसारः स एव वैरी तस्य जयभिया सहात्मिन-
शिवश्री रमेतेत्यपि ध्यास्यानमिति ॥ मासम् ॥ २७८ ॥ ८ ॥ इति षोडशोऽधिकारः ॥

इति नवमशान्तरसमावनात्माध्यात्मकत्पद्मनामाऽयं ग्रंथः संपूर्णः श्रीमुनिमुदरसूरिनिर्मितचिठभिरं जयतु, रंजयतु लोकं ॥

श्रीशांतिचरबाबकदुर्गमसिधुसम्प्रतिष्ठाकरबाबकराजपद । जय्यात्मकत्पद्मस्य चक्रर टीकां, तत्राधिकार इति षोडश एव सार्थः ॥१६॥

उपसंहारः

॥ १५८ ॥

मुक्तिकामनयाऽध्येयः—पठनीयः, अत्र मुनिसुंदरसूरिभिरित्यनेन ग्रन्थकारनाम सूचितं, शान्तरसभावेत्यनेन विषयः सूचितः, ब्रह्मसृष्टये-
त्यनेन प्रयोजनं सूचितमिति ॥ २७७ ॥ ७ ॥

अथ ग्रन्थकारः स्वकृतग्रन्थस्याव्युच्छित्तिनिमित्तं प्रांतमंगलाचरणकरणव्याजेन स्वप्रतिज्ञातजयश्र्यंकमुपदर्शयन्नेतद्ग्रंथाध्ययने एतद्ग्रंथोक्ता-
चरणे च फलमाह, अथवा पूर्वपद्ये पठनफलमुपदर्शितमथ च पठनानंतरं तत्रैव मनोरमणे फलं दर्शयति—

इममिति मतिमानधीत्य चित्ते, रमयति यो विरमत्ययं भवाद्वाग् ।

स च नियतमतो रमेत चास्मिन्, सह भववैरिजयश्रिया शिवश्रीः ॥ २७८ ॥ ८ ॥

धनवि०—यो मतिमान्—बुद्धिमान् पुमानिमम्—अनंतरोक्तं श्रुतिप्रत्यक्षमध्यात्मकल्पद्रुमामिधं ग्रन्थमधीत्य—अध्ययनविषयीकृत्येति-
ग्रन्थोक्ताचरणप्रकारेणमेव ग्रन्थं चित्ते—मनसि रमयति—पुनः पुनरनुभवति सोऽयमध्ययनानंतरं पुनः पुनरनुभविता पुमान् भवात्—
संसाराद्वाग्—शीघ्रं विरमति—निवर्त्तते; अतः—अस्माद्भवविरमणादस्मिन्—ग्रन्थाध्ययनानुभवितरि पुंसि च भववैरिजयश्रिया सह शिवश्रीः

भावनमेवात्मा—स्वरूपं यस्य सः, पुनः किं० ?—कृतो—निर्मितः, कैः ?—मुनिसुंदरसूरिमिः, पुनः किं० ?—स्वस्य—ग्रन्थकर्तुः परेषां च—शिष्यादीनां
हितो—हितकृद्, अध्यात्मशास्त्रत्वादुभयेषामपि हितकृदित्यर्थः ॥ २७७ ॥ ७ ॥

रत्न०—अथास्य ग्रन्थस्योपसंहारवाक्यमाह—इममिति० व्याख्या—इति—अमुना प्रकारेणोक्तमिममध्यात्मकल्पतरुनामानं यो मतिमानधीत्य
चित्ते रमयति—क्रीडयति वारंवारं परावर्त्तनेनेति सोऽयं मतिमान् भवान्नियतं—निश्चितं द्राक्—शीघ्रं विरमति—निवर्त्तते, संसाराद्विरक्तो भवति, अतः—
अस्मात्कारणादस्मिन् मतिमति पुंसि शिवश्रीः—मोक्षलक्ष्मी रमेत, कया कृत्वा ?—सहभावा—सहजाता अर्थादात्मना सहेति ये वैरिणः—क्रोधमानमाया-

श्री अथ्या.
धनवि.

रह० पूती
१६ अथि०

॥ १५७ ॥

निधीयतां—भूतानि, धामरेण भव्यं पानमुच्यते; यद्—यस्मात्प्रवादिहापि—अनुचमवे कितोऽपि मुक्ते—मोक्षस्य सुखवर्णिकां—
सौख्यस्य वर्णिकां—तस्मिन्पुत्रकच्छरेकदेवतां उमेध—प्राप्तुयात् इति ॥ २७६ ॥ ६ ॥

अथ प्रत्यकाराच्छिन्नो वा मन्यकारनामविश्वप्रयोजनासि सुखमेतद्वाप्यवन कर्तव्यमित्युपविसत्ताह—

शान्तरसभायनात्मा, मुनिसुंदरसूरिभिः कृतो धन्यः ।

ब्रह्मसूहयाऽध्येयः, स्वपरहितोऽध्यात्मकल्पतरुदेवः ॥ २७७ ॥ ७ ॥ गीतिः ॥

धनवि०—एषा—अनन्तरपुत्रः शान्तरसभायनात्मा—नवमरसभावनकारूपो मुनिसुंदरसूरिभिः—संस्कारलोच्युर्वाक्यीप्रसूतनेक-
मंसप्रयनानेपुत्रवदाहकारैः श्रीतपगच्छप्रकाशननिन्दरैः श्रीसोमसुंदरसूरिपट्टभट्टैः श्रीमुनिसुंदरसूरिगणधरैः कृतो—निर्मितः स्वपट्टिहा-
सस्य—मन्यकर्तुः परस्मै प—मन्यमोदुर्हित—सर्वैश्च सुंदरपरिणामोऽध्यात्मकल्पतरुः—अध्यात्मकल्पतरुमनामा मन्व—कार्त्तव्यं ब्रह्मसूहया

यत्र सा, अथ सांम्यमेव सुधारसत्त्वमयाः साम्यसुधारसो निधीयताम्—अन्नादरेण सुखं, पुण्यमिति कर्तव्यं, किञ्चनः—समुद्रतः—कर्त्ता,
केम्य—समप्राप्ति-सम्पत्तानि संति—सोमनामि श्यावापि—वर्षशाखाण्डिकार्यं तान्येव मूर्त्तार्थ—महासमुद्राख्येभ्यः, तास्मिन्ध्येसर्वा, यद्—यस्मात्प्र-
रणापुपमिहापि मुक्ते सुखवर्णिकां उमेधम्, अफोऽपि सुधारसो विपुषे—देवेर्निमीयते मूर्त्तार्थसमुद्रतश्च भवति तं च विपुषा पीयं श्यामि-
देवमनेऽपि मुक्तिसुखवर्णिकां उमेध इति साम्यस्य सुधारसोपमानमन्वर्थमिति ॥ २७६ ॥ ६ ॥

रह०—अथास्य मन्यस्य साम्यवर्धनामकवपुर्ब्रह्मध्वयने प्रवर्तयन्नाह—शान्तरसभायनेति० व्याख्या—अध्यात्मकल्पतरुमनामैव मन्यो विपुषी-
पच्छित्तैरध्येयः—पठनीयोऽपवा ज्येयः—चित्तनीयः, कत्या—ब्रह्मणः—मयमपक्षे ज्ञानस्यापरस्मिन् पक्षे मुक्ते सुहया—व्यङ्ग्या, किञ्चनः—शान्तरस्य

शास्त्रकर्म

॥ १५७ ॥

धनवि०—हे विद्वन्!—धीमन् तमेव गुरुं—धर्मोपदेष्टारं प्रयत्नाद्—उद्यमात्सेवस्व—भजस्व, च पुनः प्रयत्नाच्छास्त्राण्यपि—ग्रन्थानपि तान्यधीष्व—पठ, च पुनस्तदेव तत्त्वं—परमार्थसद्वस्तु ध्येयमित्यर्थो वि(परि)भावय—विचिंतय ध्यानविषयं कुरु, येभ्यो—गुरुशास्त्राध्ययनतत्त्वचिंतनेभ्यः साम्यसुधोपभोगः—समताऽमृतास्वादो भवेत्—स्यादिति; अत्रार्थे संवादो “दृढतामुपैति वैराग्यवासना येन येन भावेन । तस्मिस्तस्मिन् कार्यः कायमनोवाग्भिरभ्यासः ॥ १ ॥” (१६) इति प्रशमरतिप्रकरणे, इति ॥ २७५ ॥ ५ ॥

अथैनं ग्रन्थमुपसंहरन् ग्रन्थश्रवणफलमुपदर्शयति—

समग्रसच्छास्त्रमहार्णवेभ्यः, समुद्धृतः साम्यसुधारसोऽयम् ।

निपीयतां हे विवुधा ! लभेध्वमिहापि मुक्तेः सुखवर्णिकां यत् ॥ २७६ ॥ ६ ॥

धनवि०—हे विवुधाः !—पंडितास्तस्मात्कारणाद्भवद्भिरयम्—अध्यात्मकल्पद्रुमाभिधाने ग्रन्थे स्थितः समग्रसच्छास्त्रमहार्णवेभ्यः—सकलधर्मशास्त्रमहासमुद्रेभ्यः समुद्धृतः—सम्यक्प्रकारेणोद्धारविषयीकृतः संगृहीत इतियावत् साम्यसुधारसः—समतामृतनिर्यासो

रत्न०—अयं सद्गुरुसेवया सर्वं शुभं प्राप्यत इति तत्रार्थे आत्मानमुपदिशति—तमेव सेवस्वेति० व्याख्या—हे आत्मन् ! प्रयत्नाद्गुरुं तमेव सेवस्व, प्रयत्नादिति सर्वत्र योज्यं, हे विद्वन् ! आगमान्—शास्त्राण्यपि तानधीष्व—पठ, तथा तदेव तत्त्वं परिभावय—चिंतय, येभ्यो—गुरुसेवनशास्त्राध्ययनतत्त्वपरिभावनेभ्यः साम्यमेव सुधा—अमृतं तस्या उपभोगो भवेत्, कुगुरुसेवनकुशास्त्राध्ययनकुतत्त्वपरिभावनैः संसारमूलकारणैश्च न किमपीति तत्त्वम् ॥ २७५ ॥ ५ ॥

रत्न०—अथैतद्व्रंथस्य शुभोत्पत्तिस्थानकथनेनोपादेयतामाह—समग्रसच्छास्त्रेति० व्याख्या—हे पण्डिता ! अयं ग्रंथः साम्यमेव सुधारसो

भी अस्या.
घनधि.
रत्न० वृषी
१६ अधि०
॥ १५६ ॥

घनधि०—हे आत्मन्! तत्-वशात्स्त्रीषु-उभयसु ब्रूहिषु-मार्गपतिवरेणुषु च पुनर्निखे-अबने परे च-परबने वैरिणि वा
च पुनः संपदि-उभयानिसमुद्यौ प्रसरदापदि च-मिःस्त्रवादिच्छयावाभागाच्छदिपचौ ममतामुग्-इद्वसुमि ममत्वन्नमनधीः सत्
त्य समता-साम्यमेहि-माप्नुवीति, येन समवाकरणेन शाश्वतसुखादय-शाश्वतसुखेन-मोक्षसुखेन सदादयम्-ऐक्यमेधि-अधिग-
च्छतीत्यर्थः ॥ २७४ ॥ ४ ॥

अथ साम्यशेष सकलमनीयपदार्यसार्यसारवां बर्हयभुपनिवसि—

तमेव सेवस्व शुक प्रयत्नावधीष्व शास्त्राण्यपि तानि विद्वन् ।।
तदेव तत्त्व परिभाषयात्मन् ।, येन्यो भवेत् साम्यसुषोपमोगः ॥ २७५ ॥ ५ ॥

रत्न०—निस्तंगत्या तु ममत्पमोचनेन भक्तीत्याह-स्त्रीषु ब्रूहिष्विति० व्याख्या—हे आत्मन् ! त्व वच-सार् समता-साम्यमेहि-माप्नुवि,
कस्यु :-स्त्रीषु, तथा ब्रूहिषु, पुनः कस्मिन् ।-निखे-अबने पुनरदौ तथा परे-अन्यस्मिन् वैर्यदौ, तथा कस्या ।-संपदि-सुखमेपणिमाभिस्यगुहादि-
कार्यं, पुन कस्या ।-प्रसरंती वा आपद्-मिपत् तत्वामपि, त्वं किञ्चक्षणो ।-ममता-ममत्वं मुचसौमि ममतासुग्, इदमेव संपेत् पदार्येत् अन्यदिपु
समताकरणे समर्थ विशेषणमिति, येन समताप्रापणेन शाश्वतसुखस्य-मोक्षसुखस्यादयम्-ऐक्यमेधि-माप्नुवीति, अथ कथं ब्रूहिषु राम म धितपसि
तथा अधीष्वपि मा धितस्य, कथा च निखेपु द्वेष न धितपसि तथा परेष्वपि न धितस्य, कथा संपचान्तरार्था मुर्दं ब्रूहिषि तथाऽपरि प्रसुताप्यं मम
पूर्वकर्मक्षपो मवतीति हुःशितो मा मपेतिच्छयां समतां तदयमेधितिवानः ॥ २७४ ॥ ४ ॥

साम्यकारणमविद्यात्यागमुपदिश्य साम्यकार्यं संगत्यागमुपदिशन्नाह—

निःसंगतामेहि सदा तदात्मन्नर्थेष्वशेषेष्वपि साम्यभावात् ।

अवेहि विद्वन् ! ममैतव मूलं, शुचां सुखानां समतैव चेति ॥ २७३ ॥ ३ ॥

धनवि०—हे आत्मन् ! यतः कारणादनंतरोपदेशे सर्वं त्वमेवासीति प्रतिपादितं तत्—तस्मात्कारणात्सदा—सर्वकालमशेषेषु—समस्तेष्वप्यर्थेषु—सुखदुःखजनकेषु साम्यभावात्—समतापरिणामान्निःसंगतां—नवविधपरिग्रहे ममताराहित्यमेहि—आ समंतादेहि “गत्यर्थाः प्राप्त्यर्थाः” इति वचनात्प्राप्नुहीत्यर्थः; हे विद्वन् !—हे धीमन् त्वमिति वक्ष्यमाणमवेहि—जानीहि, इतीति किमित्याह—शुचां—शोकानां मूलं—मूलकारणं ममतैव—निःसंगताऽभाव एव भवति, सुखानां—सफलसौख्यानां मूलं—प्रधानकारणं समतैव—साम्यमेव भवतीति ॥२७३॥३॥

अनंतरं सात्कृतः सकल्पदार्धविपयिणी समता निर्मगता चोपदिष्टा, अथ च विशेषविपयिणीं समतां चोपदिशति—

स्त्रीषु धूलिषु निजे च परे वा, संपदि प्रसरदापदि चात्मन् ! ।

तत्त्वमेहि समतां ममतामुग्, येन शाश्वतसुखाद्द्वयमेपि ॥ २७४ ॥ ४ ॥

रत्न०—अथ सर्वत्र निस्संगतायाः प्राधान्यमुपदिशति—निस्संगतामेहीति० व्याख्या—हे आत्मन् ! तत्—तस्माद्धेतोस्त्वं सदा निस्संगता—स्त्रीधनगृहादिसंगराहित्यमेहि—प्राप्नुहि, कस्मात् ?—साम्यस्य भावो—भावनं चिंतनं तस्मात्, केषु ?—अशेषेष्वप्यर्थेषु, सर्वेषां पदार्थानामनित्यत्वादित्यर्थः; हे विद्वन् !—पण्डित शुचां—शोकानां मूलं—कारणं ममता एव वर्तते इत्यवेहि, सर्वेषां सुखानां मूलं समता—साम्यं वर्तते इति चावेहि, इदमेव ज्ञात्वा निस्संगतामेहीति पूर्वार्धसंगतिरिति ॥ २७३ ॥ ३ ॥

श्री अथ्या,
 धनवि,
 रत्न० वृत्ती
 १६ अधि०
 ॥ १५५ ॥

नरकगतिनामकर्मांशकत्वात्, च पुनः शर्मापि-सुखमपि स्वमेवास्ति सुखसाधनोपायभेदकत्वात्, च पुनः शिष्य स्वमेवास्ति सकलकर्मर-
 द्विजेन ज्ञायमानत्वात् च पुनः कर्माणि-सुमाधुमकर्मणां स्वमेवास्ति सुमाधुमकर्मांशकत्वात्, च पुनर्ननः-सुमाधुमकर्मबंधकत्वेतोम्यापार-
 स्त्वमेवास्ति मनोव्यापारकत्वात्, अत्राह इत्यप्याह्वयं तेनाहः कारणादविद्याम्-अनन्तरोच्यतेपरीक्षकज्ञान मिथ्याज्ञान मसाव सुखसो
 ममार्य दुःखस्य इत्यादिरूपां मिथ्यावाचनां वा ज्ञाहीहि-अत्र, च पुनरखभेदि-यथा सुख मवति दुःखं च न मवति तथा साधनानो
 भव; अत्र वृत्ते प्रतिपादितार्थस्य संवाङ्मनाया-अप्या नई वेअरणी, अप्या मे कूडसामकी । अप्या कायवुधा वेणू, अप्या मे नैवप
 वप ॥ १ ॥ इत्यादिकाऽवसेया इति । नन्वात्वनो दुःखमरकविरूपताऽत्र कथं दर्शितेति चेन्न, धर्ममर्षिणोरभेदात्संभृतत्वात्संभृतत्वपर्याय-
 मेवेऽपि पर्यायपर्यायिणोरभेदात् ॥ २७२ ॥ २ ॥

ज्ञाणे कर्मणि प्रवृत्तत्वात्, त्वमेकसीति सर्वत्र संभवनीयम्, अपथा दुःखानां मोक्षत्वात्त्वमेव दुःखं, यथेद मोक्षिगृह दत्तगृह, परं गृह भोगि दातु च
 कथं मवति, भोगी दाता च गृहोव मवति, परमाद्ये आश्रयिण उपचारविध्यात् च प्रयोग्य अग्निप्रतिपन्नास्त्वैवाय प्रयोगोऽपि, तथा त्वमेव नरकत्रे-
 नरकत्रैककर्मणे कर्मणि प्रवृत्तत्वात्, अपथा नरकदुःखानां मोक्षत्वात्, यथा गृहं धीतिवत्, तथा त्वमेव शर्मापि-सुखमपि, सुखमासिककरणे कर्मणि
 प्रवृत्तत्वात्, अपथा सुखानां मोक्षत्वात्, तथा त्वमेव शिष्य-मोक्षः, मोक्षकर्मणे चारित्र्ये प्रवृत्तत्वेन, यदा तदा वा मोक्षाद्यप्यित्या यास्तिवेनामेदो-
 पचारत्, तथा त्वमेव कर्माणि कर्ममनोवैद्यादिक्रमेदतथा मिश्रितस्वसकलकर्ममोक्षत्वात्ताऽमेदोपचारत्, तथा मन-चेतस्त्वमेव मनसः प्रवृत्त-
 ननिवर्तनयोरीश्वरत्वेनामेदोपचारत्, तेन कारणेन हे अश्रमन् । अत्राह-अनादरमर्षादर्थकर्मणि कल्पे परस्परविकर्षे वा करिष्येऽश्रमिति धर्मकर्मणि-
 रूपां यदाहि, च पुनरखभेदि-साधनानमना मव, धर्मकर्मणि पदुर्मवेतिमानः ॥ २७२ ॥ २ ॥

आत्मनो
 दुःखत्वादि

॥ १५५ ॥

धनवि०—हे परमार्थवेदिन् !—हे तात्त्विकप्रदार्थज्ञ एवम्—अमुना पंचदशद्वारोक्तप्रकारेण सदा—सर्वकालमभ्यासवशेन—पुनः २
फरणलक्षणाभ्यासायत्तवायोगेन साम्यं—समतां सात्म्यं—स्वात्मप्रकृत्या सहैकीभावं नयस्व—प्राप्यस्व; यतः साम्यैकभावात्सद्यः—शीघ्रं
भवमीतिभेत्तुः—संसारगतभेदकस्य ते—उच्य शिवसंपदो—गोक्षत्रियः करस्या—इत्थप्राप्ता भवन्तीति ॥ २७१ ॥ १ ॥

अथ तान्यधीजनविद्यात्यागमुपदिशन्नाह—

त्वमेव दुःखं नरकस्त्यमेव, त्वमेव शर्मापि शिवं त्वमेव ।

त्वमेव कर्माणि मनस्त्यमेव, जर्हीह्यविद्यामवधेहि चात्मन् ! ॥ २७२ ॥ २ ॥

धनवि०—हे आत्मन् ! दुःखं—प्रतिफलवेद्यं त्वमेवासि दुःखसाधनोपायभ्रंशत्वात्, च पुनर्नरको—निरयनाग्नी दुर्गतिस्त्वमेवासि

रत्न०—अयं ग्रंथोपसंहाराय साम्यराहस्यमिति षोडशोऽधिकारो विवरीतुं प्रक्रम्यते, तत्र सर्वा शुभा प्रवृत्तिरभ्यासवशात् आयातीति निरूपयति—
एवं सदाऽभ्यासवशेति० व्याख्या—परमार्थ—रहस्यं वेत्तीति परमार्थवेदी तस्य संबोधनं प्रियते हे परमार्थवेदिन् ! त्वमेवम्—अमुना सकलग्रंथोक्त-
प्रकारेण साम्यं—समत्वं प्रति सह—आत्मना—स्वरूपेण वर्तते यत्तत्साम सात्मनो भावः साम्यं—स्वरूपत्वं नय, याद्वसाम्यं कथितमस्ति तादृगेव
नयस्व—प्राप्नुहि, केन ?—सदा—निरन्तरमभ्यासवशेन, यतः साम्यात्ते—तव करस्याः शिवसंपदो भवन्ति—इत्थशापिन्यो गोक्षत्रियः स्युरित्यर्थः, कयं ?—
सद्यः—शीघ्रं, ते किं कर्तुः ?—मवस्य—संसारस्य मीति—भयं भिनत्सीति भवमीतिभेत्ता तस्य ॥ २७१ ॥ १ ॥

रत्न०—अथ सर्वत्रात्मनः प्राधान्यं निरूपयन्नात्मानं सावधानतानिपये उपदिशति—त्वमेव दुःखमिति० व्याख्या—हे आत्मन् ! स्वस्य दुःख-

श्री अर्ष्या.
धनवि.
रत्न० पृथी
१६ अधि०
॥ १५४ ॥

सायुष्यमिति ॥ २७० ॥ १० ॥

इति श्रीतपागच्छे महोपाध्यायश्रीधनविजयगणिविरचिताशामभ्यात्मकस्वहृमदीश्या
हृममहृदिशिष्टोपदेशनाश्री पञ्चदशी पदपद्यतिः ॥ १५ ॥

१६ साम्यसर्वस्वाधिकार ।

अमानवरोच्छ्रममहृतिः साम्यावीनेति साम्बद्धस्वार्थं प्रतिपाद्यमाह, बद्धानंतयेच्छति पञ्चदश द्वारानि साम्यकारणान्युपविष्टानीति
साम्यरहस्वार्थं प्रतिपाद्यमाह, अथवा साम्यमयमभ्यात्मकस्वहृमाभिधानश्चतुस्रसंज्ञिहीर्षुः साम्यरहस्वार्थं प्रतिपाद्यमाह—

अथ ग्रन्थोपसंहाराय साम्यसर्वस्वमिति स्पष्टम्, अथ प्रतिपाद्यत इति शेषः। अत्र प्रतिष्ठातमेव प्रथममुपविद्यति—

एष सदाऽभ्यासघशेन सात्म्य, नयस्व साम्य परमार्थवेदिन् ! ।

यतः करस्याः शिषसंपदस्ते, मयति सद्यो भवभीतिमेतुः ॥ २७१ ॥ १ ॥

इति ॥ २७० ॥ १० ॥ इति पञ्चदशोऽधिकारः ॥

श्रीशान्तिर्षद्वरवाचकहृमृषिपुष्पप्रतिष्ठवरणधकरतचदः । अर्ष्यात्मकस्वपदस्य अक्षर हृदि, अनेऽगमिहृत्पञ्चदशोऽधिकारः ॥ १५ ॥

साम्यसा-
वमादि

॥ १५४ ॥

धनवि०—यो व्रतस्थो—यः साधुरिति—अमुना प्रकारेणोक्तां यतिवरशिक्षां—यतिवरा—मुनिवरास्तीर्थकरा गणधराः पूर्वाचार्या वा तेषां शिक्षां—हितोक्तिमवधार्यैकचित्तः—तदेकप्रमनाः सन् चरणकरणयोगान्—चरणसप्ततिकरणसप्ततिलक्षणान् योगान्—संयमव्यापारान् श्रयेत्—सेवेत्, तत्र चरणसप्ततिः ‘वय ५ समणधम्म १० संजम १७ वेयावधं १० च वंभगुत्तीओ ९ । नाणाइतियं ३ तव १२ कोहनिग्गहाइ ४ चरणमेयं ॥१॥’ इतिरूपा, करणसप्ततिश्च—‘पिंडविसोही ४ समिई ५ भावण १२ पडिमा १२ य इंदियनिरोहो ५ । पडिलेहण २ ५ गुत्तीओ ३ अभिग्गहा ४ चेव करणं तु ॥१॥’ इतिरूपा, स साधुः सपदि—शीघ्रं क्लेशराशिं भवमहाब्धिं—संसारमहासमुद्रं तीर्त्वा—निस्तीर्य च पुनः शिव-सौख्यानंत्यसायुज्यमाप्य—प्राप्य विलसति—सौख्यमनुभवतीत्यर्थः, अत्र क्लेशानां—जन्मजरामरणक्षुत्पिपासापरिभवादिलक्षणानां राशिः—समूहो यत्र स तथा तं क्लेशराशिमिति भवमहाब्धिविशेषणं, किंच—शिवसौख्यस्य—मोक्षसुखस्यानंत्यम्—अविनाशिता तथा सह सायुज्यं—साहित्यं, यदुक्तमभिधानचिंतामणौ ‘ब्रह्मसायुज्य’मित्यस्य व्याख्याने “सह युग्—योगोऽस्येति सयुग् तस्य भावः सायुज्यं” शिवसौख्यानंत्य-

रत्न०—अथ पञ्चदशाधिकारस्योपसंहारमाह—इति यतिवरशिक्षामिति० व्याख्या—इति—अमुना प्रकारेण यो व्रतस्थो—यतिर्यतिवराणां—साधुमुख्याना शिक्षामवधार्य—चित्ते धृत्वा चरणकरणसप्ततिगायोक्तान् चरणकरणयोगान् श्रयेत्, किल० ?—एकस्मिन् व्यातव्ये पदार्थे चित्तं यस्य स एकचित्तः अव्यग्रमना इत्यर्थः, स यतिः शीघ्रं भवमहाब्धिं—संसारसमुद्रं तीर्त्वा शिवस्य—मोक्षस्य सौख्यानामानंत्यम्—अनंतत्वं तेन सह युग्—योगोऽस्यास्तीति सयुग् सयुजो भावः सायुज्यमाप्य—प्राप्य विलसति—विलासं करोति, अनंतसुखमनुभवतीत्यर्थः, भवमहाब्धिं किल० ?—क्लेशानां—कथाना राशिरिव क्लेशराशिः क्लेशानां राशिर्यत्रेति वा तम्, अत्र यतिवरेत्युक्तेऽप्युपलक्षणाच्छाब्दवरेत्यपि ग्राह्यं, कियद्भिर्गुणैर्यतिसमानत्वाद्भावयतित्वा-

श्री अथ्या.
 धनवि.
 रत्न० वृत्ती
 १५ अधि०
 ॥ १५३ ॥

धनवि०—हे प्रभो !—हे समर्थ ! कुत्रापि—सप्योपधिपुत्रव्यवस्थामि ममत्वभाय—ममेवमिति बुद्धिच्छया ममता न कुर्या—मा
 विपय्याः, च पुना रत्नरती न कुर्याः, तत्र रतिश्च—सुंदरवस्तुप्यासक्तिप्रधानेद्विषयेषु मोहनीयोदयाचित्ताभिरतिर्षा, अरतिश्च—असुंदरव-
 स्तुमि मद्येपद्यमनाऽमिद्विषयेष्वरतिमोहनीयोदयाचित्तोद्वेगो वा, च पुनः कथामान्—कोवाचीम कुर्याः, द्वि—यतः कारणात्ते आरमसिद्धापि—
 मत्सर्वलोकेऽप्यनुचरामर्ष्यसुखामम्—अनुचरविमानवासिदुरालुभबबोम्यसुखसदृशं सौख्यं—सुखमनीहो—निःसहः सत् उभये—अधिग-
 ष्यसि, ममवादिदोपरद्विवस्व साधोदिहापि सर्वादिहापि सुखं मवतीति भाषा, यदुक्त—“नैवास्ति राजयस्त्रे”त्यादिनेति ॥ २६९ ॥ ९ ॥

अथ शुभमवृत्तिसिद्धोपदेशमुपसंहरन्नाह—

इति यतिपरशिक्षां योऽवधार्य प्रतस्यस्वरणकरणयोगानेकचित्तः भवेत् ।

सपदि भवमहादिभिः क्लेशरार्शि स तीर्था, विद्यसति शिवसौख्यानस्यसायुष्यमाप्य ॥ २७० ॥ १० ॥

रत्न०—अथ भेदव्यापि तु ममत्वभागेन मवतीति—कुर्या न कुत्रापि० व्याख्या—हे प्रभो !—हे समर्थ त्व कुर्यापि वस्तुनि
 ममत्वस्य मायो—मयसं चित्तनमित्यर्थं स न कुर्या—विदय्या, च पुनः रति—रग्ये अरति—सदितया ते उभे अपि न कुर्या, छुमे वस्तुनि रतिमद्यमे
 वस्तुपरतिमित्यर्थं, तथा कपायांश्चाप्येवमुक्तान् त्वमिहापि—इह लोकेऽप्यनुचरणां—त्रिमय १ वैजयंत २ अफता ३ परानित ४ सर्वापसिद्धानां ५
 पंचानाममर्ष्य—देवास्तेषां सुखं तेनाम—सद्यः सौख्य द्वि यस्मात्स्वरणात्सुखेऽपि—माप्रोष्यसि, अदिः संशयवनायां, त्वं वरिष्ठाः ।—न निवते ईह-
 वांजा अस्तीसुकुम्भास्येव नखिनीगुल्मनिमान इव अस्मिन् वस्तुनि यस्य सा, अनुचरनिम्नानामरणां सर्वेषां समानत्वात्सुखमनुचरं, ततस्तत्सुखस्य
 मरणमिति ॥ २६९ ॥ ९ ॥

सौख्यवि
 कासः

॥ १५३ ॥

धनवि०—हे आत्मन्! मैत्रीं च पुनः प्रमोदं च पुनः करुणां च पुनर्मध्यस्थतां सम्यग्-गुरुक्तयुक्त्या शास्त्रोक्तयुक्त्या वा सात्म्यम्-
आत्मना सहैकीभावमानय-प्रापय; मैत्रीप्रमोदकारुण्यमाध्यस्थलक्षणं “मा कार्पात्कोऽपि पापानि, मा च भूत्कोऽपि दुःखितः” इत्यादिश्लोकैः
पूर्वद्वारे प्रतिपादितं कियदिति, शेषं सविस्तरं योगशास्त्रवृत्तेरवसेयं । च पुनरात्मलयं-संप्राप्ततन्मयस्वभावं यथा स्यात्तथा कृताविरामं-निरंतरं
यथा स्यात्तथा सद्भावनासु-द्वादशसु प्रसिद्धासु चेतो-मानसं प्रयत्नाद्-उद्यमात्प्रमादराहित्याद्रमयस्व-क्रीडाविषयं कुरुष्व ॥२६८॥८॥

अथानंतरोक्तमनःशुद्धिकरणोपायं तत्फलं च दर्शयन्नुपदिशति—

कुर्यां न कुत्रापि ममत्वभावं, न च प्रभो! रत्यरती कषायान्।

इहापि सौख्यं लभसेऽप्यनीहो, ह्यनुत्तरामर्त्यसुखाभमात्मन्! ॥ २६९ ॥ ९ ॥

रत्न०—अथ त्रियोगीनैर्मल्यं मैत्र्यादिभजनेन भवतीत्याह—मैत्रीं प्रमोदमिति० व्याख्या—हे आत्मन्! मैत्रीं-परहितचिंतालक्षणामानय-
स्वस्मिन्नित्यध्याहार्यं स्वायत्तां कुर्वित्यर्थः, तथैव प्रमोदं-परसुखं दृष्ट्वा सतोपकरणरूपं, तथा करुणां-परदुःखनिवारणरूपा च पुनर्मध्यस्थता-परदोषोपे-
क्षणस्वरूपामानय, कथं?—सम्यक् त्रिधा मनोवचःकायशुद्ध्या, च पुनर्हे आत्मन्! एवं चतुर्भिर्मैत्रीप्रमोदकरुणामध्यस्थताकरणलक्षणहेतुभिः साम्यं-
समत्वमानय, रागद्वेषानुपेतत्वमित्यर्थः, तथा साम्यकरणेनैव सद्भावनासु चेतः-चित्तं रमयस्व, किंलक्षणम्?—आप्तो ल्य-ऐकाग्र्यं येन तत्, कस्मात्?—
प्रयत्नाद्-उद्यमात्तथाविधवीर्यस्फोरणादित्यर्थः; कथं?—कृताविरामं-कृतानुपरमं यथा स्यात्तथा अविश्रातमित्यर्थः, अथवा सद्भावनासु सु-सुष्टु आप्तः-प्राप्तो
लयो येन तत्सद्भावनास्वाप्तलयमित्यखंडं ॥ २६८ ॥ ८ ॥

भी मप्या.
घनवि.
रत्न० वृषी
१५ मपि०
॥ १५२ ॥

घनवि०—परस्य—सम्बन्धिरिच्छा मासिनस्त्रिधा पीडापरिर्जनात्—करणकारणानुमतिबद्धनामकारप्रवेक बापामिदेपावे—तत्र
त्रियोग्यपि—मनोवचःकायबद्धना योगप्रप्यपि सदा—सर्वव्यसममहा—निष्पापाऽस्तु—भवतु; अत्र पठ इत्यभ्यासात्, तेन यतः कारणादिना
परस्य पीडापरिर्जनात् मनोऽपि सार्थकलीन—केवसमताभावापिठ गतदुर्विकल्प—नष्टदुष्टपिठसंतानं च, भवतीति योगः, च पुनः
परस्य पीडापरिर्जनात् च पश्योऽपि—वचमव्यनपप्रवृत्ति—निरवयव्यापारं, भवतीति योगः । ननु योगप्रपत्तु गृह्यधिकारे मध्ये
मनोयोगबाग्योगयोः शुद्धिप्रोच्य कथं च काययोगस्य शुद्धिरिति चेत्, काययोगशुद्धेरित्यपेक्षया सुषुप्तापरिवारिति ॥ २६७ ॥ ७ ॥

अयान्तरोष्ण्या हुःसाभ्यावा मनःशुद्धेरपाव वसंयमुपरिचरति—

मैत्रीं प्रमोद करुणां च सम्पत्, मध्यस्थता चानप सात्म्यमाहमन् ।।

सद्भायनास्वात्मलप प्रपञ्चात्, कृताविराम रमयस्य येतः ॥ २६८ ॥ ८ ॥

रत्न०—अप शुद्धिश्चात्मान् त्रियोगी निर्मलं पठ इत्येव आह—परस्य पीडेति० न्याय्य—दे जन्म । ते—तत्र परस्य—सत्त्वत्रिमस्य
पीडापरिर्जनात् मनोवचःकायबद्धना योगप्रप्यपि सम्पत्तुः त्रियोगी अन्यमय—विमय निवृत्ताऽस्तु, पत्तपनशुद्धितेजसं । पत्तु—विद्य—व्यवसायानु-
ष्ठीयति, पत्तु—निर्मलं, अत्र मनोरपसोर्दुर्मिच्छाश्लेषेन विरोगेन, वृषन् निर्दिशाम्—मनो वचधर्मं वचनया प्रवृत्तिपत्तु तदनप्यवृत्तस्य, किञ्च—
गन्तु दुर्विकल्प—दुष्टचित्तानि दुष्टव्यनानि च पश्यत्तद्, इत्यपि एव मनोरपसो अनव्यवृत्तस्य स इति इ धर्मं तन्मर्त्येन इति, अपठ
सार्थकमत्रिन गतदुर्विकल्पस्यतिवृत्ति मत्स एव त्रियोगेन, वचधायनप्रवृत्ति अस्तिवृत्ति वचस एव त्रियोगमिच्छति मत्सयान वारं ॥ २६७ ॥ ७ ॥

मैत्र्यादि
॥ १५२ ॥

तत्तपोजपादि, कृतं च-निर्मितमकृतं च-अनिर्मितं कृताकृतमिति, च पुनः स्वस्य सुकृतेतरे-सुकृतं च-पुण्यमितरञ्च-पापं समाहारद्वंद्वे सुकृतेतरत्-पुण्यपापं तस्मिन्, शक्तीः-सामर्थ्यान्यशक्तीः-असामर्थ्यानि हृदा-मनसा सदा-सर्वकालं समीक्षस्व-इदं सुखसाध्यं तपो-जपादिसुकृतं शक्यमिदं च कष्टसाध्यं तपोजपादिसुकृतमशक्यमिदं चाल्पप्रमादसेवनलक्षणं पापं शक्यमिदं च नृपांगनाद्यासेवनलक्षणं पापम-शक्यमिति सम्यग्विलोकयेत्यर्थः; अथ-समीक्षणानंतरमव्ययार्थी-मोक्षार्थी सन् शक्यविषयस्य सुकृतस्यासाधकत्वेन साध्ये-शक्तिगोचरे सुकृते यतस्व-यत्नं कुरुष्व; च पुनर्हेयं-शक्यमशक्यं च पापमव्ययार्थी सन् त्रिधा परिहर-मुंचेत्यर्थः ॥ २६६ ॥ ६ ॥

अथ 'परपीडावर्जनाद्योगत्रयस्य शुद्धिर्भवती'ति दर्शयन्नुपदिशति—

परस्य पीडापरिवर्जनात्ते, त्रिधा त्रियोग्यप्यमला सदाऽस्तु ।

साम्यैकलीनं गतदुर्विकल्पं, मनो वचश्चाप्यनघप्रवृत्ति ॥ २६७ ॥ ७ ॥

शब्देन क्रियानुष्ठानादीना ग्रहण, तथा शक्तीशक्तीश्च समीक्ष्य, साप्रतं ममास्मिन् तपसि जपे वा शक्तयः संति? उत न संतीति च, ताः प्रति समीक्ष्य, तथा सुकृतं सुकृतादितरद्-असुकृतं पुण्यपाप च ते उभे अपि प्रति समीक्ष्य, अस्मिन् कृते सुकृतं भावि उत चास्मिन् कृतेऽसुकृतं भावीत्यपि समी-क्ष्येत्यर्थः, कथं?—सदा-निरतरं, केन?—स्वहृदा-स्वहृदयेन, उत्तमाना गुरुपदेशो बीजप्राय एव भवेत्, तद्विस्तरस्तु स्वहृदयविचारणजलसेकाद्भवति, अथैतत्सर्वं समीक्ष्य साध्ये-स्वस्य साधनयोग्ये यतस्व-उद्यमं कुरु, च पुनर्हेय-त्याज्यं सुकृतेतरदित्यर्थः त्यज-मुंच, किं०?—अव्ययस्य-मोक्षस्यार्थी सन्, एतत्सर्वं विचारपूर्वकं कुर्वित्यर्थः ॥ २६६ ॥ ६ ॥

। अथ्या.
भवति.
।० इत्थी
५ अधि०
१५१ ॥

सुप्ते नास्ति तु विहार इति] क्वाचित्संबन्धवाचकारिदुर्मिष्टमन्त्राधिकारमवसादप्रसक्तो मासकस्मादिकमे भावतो वसतिपातकपयवर्धनेनापि
शामनवपर्यं विषेय एव, यदुक्त—“काशाहोसजो पुण न इयथो एस कीरए नियमा । भावेण च कायहो संवाराववचाईहि ॥ १ ॥”
मिति [काशाहोसजः पुनर्न इत्यथ एव क्रियते । नियमात् भावेण तु संसारकर्मत्वबाधिमिः कर्तव्यः ॥ १ ॥] ॥ २६५ ॥ ५ ॥

अथ धुमप्रवृत्तिमधुमनिवृत्तिं शोपविसमाह—

कृताकृतं स्वस्य तपोजपादि, शक्तीरशक्तीः सुकृतेतरे च ।

सदा समीक्षस्व हृदाऽथ साध्ये, यतस्य हेय स्यज्ज आन्वयपार्थी ॥ २६६ ॥ ६ ॥

धनवि०—हे आत्मन् ! त्वं स्वस्य—स्विस्य कृताकृतं तपोजपादि हृदा—हृदयेन समीक्षस्व—हृद तपो मया कृतमिदं न कृतमयं
अपः कृतोऽयं च न कृत इति पर्यालोचय; अथ तपश्च ह्रावसनेव जपश्च नमस्कारश्चिमप्रसापस्तपोजपो तौ आदौ—प्रथमं यत्नं मुकृतस्य

विहार—विहारं मुक्त, एवत्र न्य कसेत्यर्थः, कस्मिन्!—प्राये च पुन कुले—मामैकदेशे एवकुम्भनिवासस्थानरूपे, प्रायान्तपरी विहारप्रत्यासामर्थ्ये सति, अथवा
कुम्भकल्पप्रवृत्ती विहारयोर्म्यदेशामावे सर्वास्ति ज्ञेय, मार्गदर्शिकापातपर्यन्तं अथी मासा अथी यस्याः भाव्यमात्रपदाभिनन्वर्तिक्रम्यन्वरो मासा एक एव
कल्पस्तपैश्चत्तवाचीर्षाङ्गिमिति नव कल्प्या, इदमौसर्गिकं बचनम्, अपवादतः यस्यासानेकस्मिन्नेव प्रायादौ स्वेयमिमाङ्गत्वादि ॥ २६५ ॥ ५ ॥

रत्न०—अथ सदुपदेशान् कृताकृतनयःप्रवृत्तिविचारको मन्वति तत्रार्थे वाह—कृताकृतमिति० व्याख्य—हे स्ते!—हे आर्हत त्वं सप्त—
अत्रनस्तपोजपादिकर्म कृतं वाहृतं च समीक्ष्य—विचार्येयं मया तया कृतमिदं च न कृतं, तथा अथ जपं कृतो न कृतश्चेति सर्वाभ्येसर्षः, अदि

कृताकृत-
समीक्षादि

॥ १५१ ॥

धनवि०—हे मुने ! त्वं धर्मार्थितयैव स्वपरादिसाम्यान् धर्म्यान्—धर्मोपेताभिष्पापानुपदेशान्—ददस्व—देहि,
तत्र धर्मः—पुण्यं स एवार्थो यस्य स धर्मार्थी तस्य भावो धर्मार्थिता तथा धर्मार्थितया, अत्र एवकारेण नतु वस्त्राहाराद्यर्थितया इत्यन्य-
योगव्यवच्छेदः, स्वपरादिसाम्यान्—स्वश्च—आत्मा मुहूर्त्वा परश्च—आत्मव्यतिरिक्तः शत्रुर्वा स्वपरौ तावादी येषां ते स्वपरादयस्तेषां साम्यं—
समभावः प्रतिपाद्यं येषु तान् स्वपरादिसाम्यान्, समतारसप्रतिपादकानित्यर्थः, आदिपदादहिहार १ कुसुमशय्याशिलातल २ मणिलोष्ठ ३-
वृणस्त्रैणादि ४ परिग्रहः, स्वपरादिसाम्यादितिपंचम्यंतपाठे तु स्वपरप्रमुखश्रोत्रेषु रागद्वेषराहित्येन समताभावादित्यर्थः; च पुनर्जगद्धितैपी-
जगतां हितं—पध्यमिच्छतीति, तथा सन्नप्रमत्तः—प्रमादरहितः सन् ग्रामे—वृत्त्यावृते उपलक्षणत्वाज्जनपदनगराकरादौ वा—अथवा शक्त्यभावे
कुले—उग्रकुलराजन्यकुलक्षत्रियकुललक्षणे 'गिक्खमाणो कुले २' इत्युत्तराध्ययनवचनाद्गृहे २ उघनीचलक्षणेऽजुगुप्सिते वा नवभिः
कल्पैः—नवसंख्योपेतैः कल्पैः—साध्वाचारैः ऋतुवद्धकालेऽष्टौ मासकल्पाश्चतुर्मासककाले एकश्चतुर्मासककल्पः एवं प्रकारैर्विहर—विचर,
एवं विहारे च भगवदाज्ञाऽऽराधिता स्याद्, आज्ञा चैवं 'मोक्षुण मासकल्पं अन्नो सुत्तंमि नत्थि च विहारोत्ति' [मुक्त्वा मासकल्पं अन्यः

रत्न०—अथ स्वाध्यायकारी सदुपदेशवान् भवतीति सदुपदेशविषये उपदिशति—ददस्वेति० व्याख्या—हे यते ! त्वं धर्म एवार्थः—प्रयोज-
नमस्यास्तीति धर्मार्थी तस्य भावो धर्मार्थिता तथा एव, नतु स्वार्थनिष्ठत्वेन, सदा धर्म्यान्—धर्मसवधिन् उपदेशान् ददस्व—देहि, कस्मात्?—स्वश्च परे च
स्वपरे ते आदौ येषां ते स्वपरादयस्तेषु साम्यं—समत्व तस्माद्, असौ खो—मदीयो मदाज्ञाकारी अत एनं धर्मोपदेश ददामि, एते परे—मिध्यादृष्टयः
अमक्ताश्चेति किं धर्मोपदेशदानेन ? अथवाऽस्य रुचितकयने प्रीतिरिति रुचितमेव वदामीति, रागद्वेषौ मुक्त्वेत्यर्थः, आदिशब्देनेभ्यानिभ्यदानदात्प्र-
भृतिप्रहणं । तथा त्वं जगतामिति 'तात्स्थ्यात्तद्यपदेश' इति न्यायाज्जगदासिलोक्ताना हितैपी—हितस्पृहः सन् नवभिः कल्पैरप्रमत्तः—अप्रमादी सन्

भी अप्या.
 धनवि.
 रत्न० वृत्ती
 १५ अधि०
 ॥ १५० ॥

सुरेच्छानुष्काररूपाजुष्टानविशेषेषु। न पुनर्मध्यस्ववृत्त्या-उगद्वेषवृत्तिनेनापमार्थान्-सिद्धांशोऽभावात्तनुसर-अनुगच्छ, अममार्थान्-
 तुसारेण विचरेति भावः, न-पुनस्त्वमगारवाः सन्-अस्मादिगारवद्विदः सन् मैत्रं-मिच्छाकर्म कुर्वन्ति चेपः अट-प्रमेयार्थः,
 विद्युदे-निर्देशे हेती-मोक्षकारणे ज्ञानवर्धनकारिण्युत्तरे अधिपादी-अमरद्वितः सन्, पुनः किञ्चित् १-वशितेद्विषयीषः-वितेद्विष
 समूहः सन्, अथवा अयेऽगारवाः सन्नजनेऽधिपादी सन् मैत्रं-गौणरथार्थमट, विद्युदे हेती सप्रममोगेऽपमार्थान् सन्नां वशितेद्विषयीषः
 सन्नित्यर्थः ॥ २६४ ॥ ४ ॥

पुनः ह्यपमवृत्तिमुपनिश्चयि-

वदस्व धर्माधितयैव धर्म्यान्, सवोपवेशान् क्षपरादिसाम्यान् ।
 अगद्वितैषी नवभिन्न कल्पैर्धामे कुष्ठे वा विहरामस्तः ॥ २६५ ॥ ५ ॥

पठित्यागमप्रसूतिशास्त्रप्रतिबिन्दुसमरूपव्युत्पन्नानां योजनानि-कृतानि योग्येषु, अथा साम्याये इत्या मनोवचःकल्पवृत्तेषु योगेण एव दम्भ-
 उषम कुष्ठ, साम्याये इत्येव मनोवचःकल्पान् संशुल इत्यर्थः, तथा अगमार्थान्-अर्थावबन्नाधिनेयानि मयस्ववृत्त्या-सकटाप्रधाननुसारेण यथार्थ-
 ननुसर-कल्प, तथा कुरुष्वपश्चिन्नेन सन्नकटाप्रधानस्यो विनवचनमन्याय मा वरेति सूचित, तथा अगस्त-अद्वितसमगारवद्विदः सन्
 मिच्छान्त्तं समूहो मैत्रं कल्पति अट-गृहस्वगृहेषु याद्विती, परं किञ्चन १-अधिपादी-अप्राप्ती कुर्वन्तिप्राप्ती वा विपादरहितः, अधिदगौरवो
 मैत्रमन्तेतिपाठे गौरवम्युत्पानादि, न विचते गौरवस्य स कौणवो मैत्रमट, मिच्छान्ते गृहे मा अद्युत्पान पठेत्यर्थः, एवं किञ्च २-इत्यादिहेती
 इतिपत्रकारणे विद्युदे-निर्मन्ते सति कर्तव्य इतिव्याप्यां श्रेयादीनामपे-समूहो येन स इति ॥ २६४ ॥ ४ ॥

धर्मोप-
 देयादि

॥ १५० ॥

योगसिद्धिः—निर्मिता—निष्ठां नीता योगस्य—मनोवाक्यैकाम्यस्य ज्ञानदर्शनचारित्रसंनिपातलक्षणस्य वा योगानां वा—प्राणायामादीनां
सिद्धिः—निष्पत्तिर्येन स षया, च पुनस्तनुनिर्ममः सन्—शरीरममत्वारहितः सङ्गुपसर्गान्—क्षुत्पिपासादीन् सह—क्षमस्व; च पुनः सम्यग्-
यथागमोचरीत्या गुप्तीः—मनोगुह्यादिकाः समितीः—ईर्यासमित्यादिका भजस्व—सेवस्व ॥ २६३ ॥ ३ ॥

अयानंतरोक्तप्रवृत्तौ कारणभूतां प्रवृत्तिमुपदिशति—

स्वाध्याययोगेषु दधस्व यत्नं, मध्यस्थवृत्त्याऽनुसरागमार्थान् ।

अगौरवो भैक्षमटाविपादी, हेतौ विशुद्धे वशितेन्द्रियौघः ॥ २६४ ॥ ४ ॥

धनवि०—त्वं स्वाध्याययोगेषु यत्नं—प्रयत्नं दधस्व—कुरुष्वेत्यर्थः, अत्र स्वाध्यायश्च—वाचनादिकः पंचप्रकारः योगाश्च—उद्देशस-

भवतीति तात्पर्यार्थः, दुष्टमनोवचःकाययोगाना निवृत्तिकारणत्वाच्छीलागतं चैपामिति, कथम्!—अनिशं—निरंतरं, किल० ?—निर्मिता मनोवचःकायाना
सिद्धिः—साधनं येन सः, निर्मितदुष्टमनोवचःकाययोगनिवृत्तिक इत्यर्थः, अथवा निर्मिता योगानामष्टागानां सिद्धिर्येन स इत्यपि व्याख्याप्रपचः, अन्यत्रोप-
सर्गान्—देवादिकृतान् यतिषु गजसुकुमालर्पिचिलातिपुत्रमेतार्यमुनिप्रभृतिवद्गृहस्थेषु कामदेवादिवत् सहस्व—क्षमस्व, परं किलक्षणः सन्!—तनौ—शरीरे
निर्ममः सन्, तनुनिर्ममत्वे सत्येवोपसर्गसहनं भवतीति, तथा गुप्तीस्तिस्त्रो मनोवचःकायाना भजस्व, च पुनः समितीः पंचैर्याभापेपणादाननिक्षेपपारिष्ठाप-
निकाः प्रति भजस्व, श्राद्धस्यापि षृत्तपौषधस्य कृतसामायिकस्य चोपसर्गसहनं गुप्तिसमित्याराधनं च भवतीति न काऽपि विप्रतिपत्तिः ॥ २६३ ॥ ३ ॥

रत्न०—शीलवान् स्वाध्यायादिना मनो वशीकरोतीति स्वाध्यायाद्युपदेशमाह—स्वाध्याययोगेष्विति० व्याख्या—हे यते! त्वं स्वाध्यायानां—

श्री अण्वा.
 चनवि.
 रत्न० वृषी
 १५ अक्षि०
 ॥ १४९ ॥

निम्नति-निरुपं विनाशवति, अत्र दृष्टवमाह-इय-यथा रसायनानि-वारहमिहरीनि कथाविषयेष्वामि वुरामयान्-कृष्णप्रसिद्धि-
 रोगाधिभंसि, अत्र रसायनस्य तपःकर्मण्युपमाभोपमेयमाहः कृष्णरोगेर्दुर्गमवध्यापि चोपमानोपमेयमाह इति ॥ २३२ ॥ २ ॥

अत्र प्रथमार्थविधिपदां शुभप्रसिद्धिमुपविष्टमाह-

विशुद्धशीलांगसहस्रधारी, मद्यानिश निर्मितयोगसिद्धिः ।

सहोपसर्गास्तनुनिर्ममः सन्, भजस्व शुधीः समितीम् सम्पत् ॥ २३३ ॥ ३ ॥

चनवि०-निर्मितयोगसिद्धिः सद्यनिष्ठ-निरंतरं विशुद्धशीलांगसहस्रधारी त्व भव, अत्र विशुद्धशीलांगसहस्रधारी-विशुद्ध-
 निरतिचारं च तच्छीलं च-आचारो प्रथमवैरूपस्यज्ञानि कारणानि "जे नो कर्ति मण्डे"आदीनि तेषां सहस्रं धरयतीति तथा; निर्मित-

पुनः श्री० १-आयुष्यै-वचरकाले सर्गाविमुक्तदमित्वास्तुदराणि-मनोहराणि मद्-समाकरणाद्यन्तेषु तपसि कुकर्तव्या-ज्ञानाकर्णोपादीनां उचि-
 दुर्गं निवृत्तव यथा रसायनानि-वैशेष्येणित्तुर्गारिपादसाधितानि विविधानि मुखे-आनने वीर्यवान्नि बद्धनि-दुराकारानि परलययत्यै सुंदराणि
 दुर्गमयान्-दुर्गमयान् एवमस्मद्वृत्तीन् मतीति ॥ २३२ ॥ २ ॥

रत्न०-अत्र तपःकरी शौच्यन् मतीति शौचोपदेशमाह-विशुद्धशीलांगेति० व्याख्या-हे पते-हे अर्जुन! शौचस्य-सदाचार-
 र्थांगानां शौच्यगानि विशुद्धाणि च तानि शौच्यगानि च २ तेषां सहस्राख्यादस्यज्ञानानि परसीसेकंशौके विशुद्धशीलांगसहस्रधारी भव, जे नो
 कर्ति मणसा निम्नप्राकारस्यसोर्वरी । पुत्रवीर्यस्यस्यं कर्तुं त्वया ते मुनी वदे ॥ १ ॥ इत्यारिगपोत्थाद्यदसहस्रान्यापाम्यन्सायामप्राको

शीलांगवि
 ॥ १४९ ॥

भाष्यव्याख्यानतो व्याख्येयाः । फायोत्सर्गाघश्यकक्षोपाश्रैकोनविंशतिः “घोटगलयखंभाह” इत्यादिभाष्यगाथोक्तास्त एव सविस्तरमवसेया
शति ॥ २६१ ॥ १ ॥

फर्मक्षपणहेतुत्वसाधर्म्येणावश्यकप्रभृत्युपदेशानंतरं तपःप्रभृत्युपदेशमादिशति—

तपांसि तन्याद्विविधानि नित्यं, मुखे कटून्यायतिसुंदराणि ।

निघ्नंति तान्येव कुकर्मराशिं, रसायनानीव दुरामयान् यत् ॥ २६२ ॥ २ ॥

धनवि०—मुखे—करणकालस्यादौ कटूनि—क्षुत्पिपासादिसहनजनितदुःखोत्पादकत्वेन फटुकरसान्यायतिसुंदराणि—आयतौ—करण-
फालादुत्तरफाले तपोभिर्जनितशुभकर्मानुभवफाले सुंदराणि—आनंददायकानि विविधानि—नानाप्रकाराणि तपांसि—तपःकर्माणि नमस्कार-
सहिवादिपाण्मासिकतपःपर्यंतानि नित्यम्—अनयरतं तन्यात्—कुर्यादिति; यद्—यस्मात्तान्येव तपांसि कुकर्मराशिं—अशुभकर्मसमूहं

तत्र दृष्टं तमाह—हि—निश्चितं वैद्योक्तमर्ष्योपधं यद्—यतो हेतोरायान्—रोगान् न हति—नापनयति, किलदाणम्!—अशुक्तं सत्, न चाप्यशुद्धम्—
अपकहरितालरसायनादि, अत्रोपनयः सुगमत्वात्स्वयमभ्युत्थाः ॥ २६१ ॥ १ ॥

रत्न०—आवश्यकेषु तप आपातीति तपउपदेशमाह—तपांसि तन्यादिति० व्याख्या—यतिरार्हतो वा विविधानि—विचित्राणि पष्ठाष्टमाद्ध-
मासमासक्षपणकनकावलिमुक्तावलिगुणरत्नसंयत्सराचामाभ्युत्थमानधनर्षितपःप्रभृतीनि तपांसि तन्यात्—कुर्याद्, धात्नामनेकार्थत्वात् तनिः करणार्थं
मृते, अथवा विस्तारयेदिति च, किं०!—कटूनीव कटूनि—तीक्ष्णानि, कस्मिन्!—मुखे—आदौ, प्रथमतः क्रियमाणानि कष्टदायित्वात् कटूनीत्युपचारात्,

श्री अर्घ्या.
धनवि.
रत्न० वृत्ती
१५ अवि०
॥ १४८ ॥

धनवि०—आसोदितेषु—भगवत्प्रतिपादितेषु शुद्धेषु—विदेषु—सामायिकविशेष्यकरोपरहितेषु तमोऽप्येषु—गुरुत्वपापदेष्या-
वश्यकेषु—सामायिक १ अक्षरविंशतिस्तत्र २ बन्धनक ३ प्रतिक्रमण ४ क्रमोत्तर्य ५ प्रत्याख्याना ६ क्रयेषु निवृत्तयेषु यज्ञ-ममा-
राहित्यकषण प्रयत्नमास्तु—आ-समवास्तुर्विलयी, हीति निवृत्तं, यद्—यस्मात्तैद्योक्तमपि—अन्वतरिप्रयुक्तमप्यौषधं—मेयममुक्तम्—
अनासाविद्यमामयान्—योगज्ञ इति—नापनयतीति, य पुनरुद्धं—सद्योप वैद्योक्तमप्यौषधमामयान् इतीत्यर्थः, अत्रावश्यकमुपमेयमौष-
धमुपमान भगवानुपमेयो वैद्य उपमानमावश्यकप्रयत्नकरणमुपमेयमौषधमक्षममुपमानमावश्यके शोपा उपमेयमौषधे योगवैपरीत्यावो-
शोवा उपमानमिति दृष्टांतदाशौतिकयोचना । तत्र दोषस्वरूप वेद, तत्र सामायिकशोपाः—पत्न्यती १ अचिरात्तत्र २ विधिपरिवृत्ती य ३
कञ्ज ४ पदार्थं ५ । अहर्भंगुबगगोषण ६ आत्मस ७ कर्तुञ्ज ८ मञ्ज ९ कञ्ज १० ॥ १ ॥ विस्तारमत्र ११ तद्दंभम १२ इय चारस-
दोषवद्विम जस्त । कायसमिर्द्विसुद्धं एयविहं तस्त सामहयं ॥ २ ॥ कुबयय १ सहस्रक्षरो २ शोभय ३ अहर्भंगमय ४ संकेवा ५ ।
कञ्ज ६ विगहो ७ हासो ८ तुरिभो ९ गमजागमपवादी १० ॥ १ ॥ यन्नेइ दोसदस्यं वयपमव बो नरो स सामहयो । तस्त तनुवय-
पसुद्ध तुविह सामाहय होइ ॥ ४ ॥ अविबेधो १ असकिधी २ पद्धती(सूत्री) ३ गय ४ मय ५ नियाफती ६ । संसक ७ रोस ८
अनिल्लो ९ अन्तिल्लो १० इत य मापसिवा ॥ ५ ॥ बचीसदोससुद्धं तनुवयमयसुद्धिसंभव विविहं । जस्त इवइ सामहय तस्त
वसे ससुद्धसुद्धी ॥ ६ ॥ एते द्वात्रिंशन्वीर्यकुञ्जप्रतिपादिताः । बंधनके द्वात्रिंशदोषाः “दोस अजादिकवद्विध” इत्यभिभाष्यगायोच्य

सुहावन्-
कताः

॥ १४८ ॥

रत्न०—आवश्यकेषु—अर्घ्या—हे फले ! हे अर्हत त्वयाकृतयेषु—अस्यकर्तव्येषु प्रतिश्रमणासामायिकशोपचसाभेवनाप्रदानादिषु
मन्त्रम्—उक्तमास्तु—कुर्वित्यर्थः, किञ्चणेषु !—आसोदितेषु—सर्वोदितेषु, अत एव शुद्धेषु—विदेषु, निर्मलत्वादेव तन्वसि—पापान्पपार्ताति तेषु,

पुरुपस्तत्-निःसंगतासंवरलक्षणद्वयं युगपत्-समकालं मोक्षसाधनं भजेत-प्रयेदिति ॥ २६०० ॥ २२ ॥

इति श्रीतपा० श्रीधनविजयगणिविरचितायामध्यात्मकल्पद्रुमटीकायां मिथ्यात्वादिसंवरोपदेशनाम्नी चतुर्दशी पदपद्धतिः ॥१४॥

पुमान् द्वयं-संवरनिस्संगभावोन्नतिं युगपत्-समकालं भजेतेति ॥ २६० ॥ २२ ॥ इति चतुर्दशोऽधिकारः ॥

श्रीशान्तिचंद्रवरवाचकदुग्धसिधुलब्धप्रतिष्ठवरवाचकरत्नचंद्रः । अध्यात्मकल्पफलदस्य चकार वृत्ति, तत्रागमदुग्धन १४ मानकृतोऽधिकारः ॥१४॥

१५ शुभप्रवृत्तिशिक्षोपदेशाधिकारः ।

अनंतरद्वारे मिथ्यात्वादिसंवरोऽशुभन्यापारनिवृत्तिलक्षणः प्रतिपादितः, तेन तत्प्रतिपक्षशुभन्यापारप्रवृत्तिद्वारं दर्शयन्नाह, यद्वाऽनंतरद्वारे मिथ्यात्वादिसंवर उपदिष्टः, स च शुभप्रवृत्त्यधीन इति तद्वारं दर्शयन्नाह—

अथ शुभप्रवृत्तिशिक्षोपदेशः इति सुगमं; तत्र शुभप्रवृत्तौ प्रथमं प्रतिदिनानुष्ठेयपढावत्रयकप्रवृत्तिमुपदिशति—

आवश्यकेष्वानु यत्नमाप्तोदितेषु शुद्धेषु तमोऽपहेषु ।

न हंत्यभुक्तं हि न चाप्यशुद्धं, वैद्योक्तमप्यौषधमामयान् यत् ॥ २६१ ॥ १ ॥

श्री अर्था.
 धनवि.
 रत्न० वृषी
 १४ अधि०
 ॥ १४७ ॥

अथैतद्गारुपसंहरमुपविशति—

तदेवमात्मा कृतसर्वराः स्वाभिःसंगताभाक् सतत सुखेन ।

निःसंगभावाद्य सवरस्तद्वय शिष्यार्थी युगपद्भजेत् ॥ २५० ॥ २२ ॥

धनवि०—तत्—तस्मात्कारणादेवम्—वहेन प्रकारेण कृतसंवरौ—निष्कारितसकृच्छरुपायभोगनिरोधः सतत—निरंतरं सुखेन—अप्रयासेन
 निःसंगताभाक्—पुत्रकृच्छरादिममतापद्विसंभानात्मा—जीवो भवेत्, अथ पुनर्निःसंगमायावात्पनाः सवरौ भवेदिति, अप्र संश्रियंते—
 निवार्यंते समागच्छंति कर्माणि यस्मात्स संवराः, न्तु निःसंगतावां सत्त्वां संवरो भवति, सति च संवरे निःसंगता भवति, तथा
 वास्योऽन्याभय इति चेन्न, अचित्कस्मिन्निःसंगतायां सत्त्वां संवरो भवति, कस्मिन्चित्कस्मिन्संवरे सति निःसंगता जायते, इति पुरुषभेदेन
 अत्रभेदेन ज्ञानभेदेन वाऽन्योऽन्याभयस्मात्सत्त्वात्, च वैवमपनुगमाः, मामात्मिकगौरववत्त्वामात्मिकाननुगमसाध्यदोषत्वात्, शिष्यार्थी

परं निदानं—हेतुर्भवेत्, मनःसंहरं विना सर्वेऽपि बन्धकाविक्रं संवरा निरयंका इत्यर्थः, इहा—इहा धीर्षय स इदधोर्जनस्य मनःसंहरं पुर्यात्,
 किं कुर्वन्—कनन्, कनन्—कस्याप्यदिभ्यो काठा ये कुर्विन्त्या—दुष्प्रतिमानि सान्, अविशम्भेनास्मिरस्यदिप्रहणमिति ॥ २५९ ॥ २१ ॥

अथैतदधिकारोपसंहारमाह—

रत्न०—तदेवमात्मेति० व्याख्या—तत्—तस्मात्कारणादेव जमुना प्रकारेणाम्यापृतसंवरः सन् सत्त्वं—निरस्तं सुखेन निःसंगता
 भवतीति निःसंगताभाक् स्यात्, अप निःसंगताभवात्—निरुद्धमावात् इत्यसंवरः स्यात्, अन्योऽप्यं कार्यकारणभ्यवहस्रोऽप्यभिप्रायः, तस्मात्कारणाच्चिमापी

निःसंगता-
 संवरो
 ॥ १४७ ॥

वृत्त्या वचो ब्रूयाद्-वदत्वित्यर्थः, वा-अथवा स पुमान् परान्-स्वव्यतिरिक्तान् तुदतां-अशुभमनोवाक्यायोगादिना व्यथा जनयतु;
तु-पुनर्यस्य पुंस इदं तपःसंयमादि सुकृतं कष्टाद्यं-बहुभयासेन प्राप्तमस्ति तद्भ्रंशमीः-तपःसंयमभ्रंशमीरुः स पुमान् मनोवाक्याय-
योगान् किं न संवृणुते?-कथं न नियंत्रयतीत्यर्थः ॥ २५८ ॥ २० ॥

सकलयोगसंवरेषु मनोयोगसंवरस्य प्राधान्यं व्यापयन्नाह—

भवेत् समग्रेष्वपि संवरेषु, परं निदानं शिवसंपदां यः ।

त्यजन् कषायादिजदुर्विकल्पान्, कुर्यान्मनःसंवरमिद्धधीस्तम् ॥ २५९ ॥ २१ ॥

धनवि०—समग्रेषु-सर्वेष्वपि कषाययोगादिसंवरेषु शिवसंपदां परम्-उत्कृष्टं निदानं-परमं कारणं यो भवेत्तं मनःसंवरमिद्धधीः
सष्टद्वबुद्धिः पुमान् कषायादिजदुर्विकल्पान्-क्रोधादिजन्यनानोद्देशमयदुष्टचिंतनानि त्यजन्-परिहरन् कुर्यात्-करोतु ॥२५९॥२१॥

सूत्रतास्तेयब्रह्माविश्वनतालक्षणाः पञ्च ते आदौ यस्य तत्तपोयमादि नास्ति सः पुमानविरत इत्यर्थः यत्तद् असंवद्धं ब्रूयाद्-जल्पेद्, वा-अथवा परान्
प्रति तुदतां-व्यथतां, तुरिति विशेषे, यस्येदं तपोयमादि कष्टेन-कायकेशेनाप्तं-प्राप्तं वर्तते तस्य तपोयमादिनो भ्रंशो-नाशस्तस्माद्भीः-भयं यस्य स
तद्भ्रंशमीः पुमान् यत्यादिर्योगान्-मनोवाक्यायसंबन्धिनो व्यापारान् किं न संवृणुते?, तस्य तु संवरीतुं युक्ता इति, यस्य किंचित्कंस्यादिभाजनमपि
गंतव्यं नास्ति स कदाचिदनावृताद्वा निद्रातु, परं यस्य स्वर्णमण्यादिवस्तु गंतव्यमस्ति सोऽनावृताद्वाः कथं निद्रात्वित्यर्थः ॥ २५८ ॥ २० ॥

रत्न०—तत्रापि मनःसंवरस्योत्कर्षमाह-भवेत्समग्रेष्वपि व्याख्या—यो मनःसवरः समग्रेष्वपि संवरेषु सत्सु शिवसंपदां-मोक्षश्रीणां

भी अस्या.
घनवि.
रत्न० बुधी
१४ अधि०
॥ १४६ ॥

शुद्धिं ज्ञात्वा च तज्जने। निस्कार्येते स्र वौ साधू, कुण्डोऽय कर्तोऽयत् ॥ ३ ॥ बर्षं वेद ! कुण्डाभ्यामुवाचोत्कृतवतः । विनामि इष्ट
पंचाय, पुनः कर्त कृषिवात् ॥ ४ ॥ सुष्टिप्रमात्तथाऽपि, पुनः कर्तोऽयत् ॥ ५ ॥
कुण्डाभ्याऽपि पचदक्षिणैर्दक्षिणवर्षात् । सारं घनपदेनांमःपूरैः प्रयात्तवाखिजा ॥ ६ ॥ पृथिवे बन्धरे वौ च, साधू साकेतपत्तने । कर्त
कृत्वा सप्तमोर्ष्या, द्वाविंशत्तरासुपौ ॥ ७ ॥ अजास्यवरकावासे, संजायेते स्य मारुते । कुण्डाभ्या विद्यास्य, अजास्ये प्रयोदशे ॥ ८ ॥
वत्पत्तं केवळं ज्ञानं, श्रीमद्वीरमिनेसिद्धः ॥ इति ॥ २५७ ॥ १९ ॥

पूर्वशुपनिष्टमपि योगनिरोध सिद्धाबन्धेकनन्यासादनवरोधवर्षसमर्पणार्थं च प्रकरान्तरेनोपनिष्टमि—

यस्यास्ति किंचिन्न तपोयमादि, श्रूपात् स यस्तुवतां परान् वा ।

यस्यास्ति कष्टासमिद्ध तु किं न, तद्भ्रशमीः संश्रुणुते स योगान् ? ॥ २५८ ॥ २० ॥

घनवि०—यस्य पुरुषस्य तपोयमादि—तपःसंपत्तानि सुष्ठं किंचित्—किमपि नास्ति स पुरुषो अस्तत्सावयं निरर्थकं वाऽसमञ्जस-

अवेतिम्यत्, सर्वथा अज्ञमशब्देऽस्यात् कुरु वा, वेद्यमसंपत्तद्—अनिरोधान् म्हात्तपस्तिनोऽपि कर्तोऽयत्तपो नरक—निरवमापुः—माता
'वर्षं वेद कुण्डाभ्यां, विनामि इष्ट पच च । पुनः कर्तोऽयत्तपो नरक गती, अनयोर्दशतिसारस्य कर्तुमकरवृत्त्यादिभ्योऽज्येयो, सिद्धरम्यत्र प्रकम्प्य इति,
एवमाहयोऽप्येऽप्युक्ता ॥ २५७ ॥ १९ ॥

रत्न०—अथ मनोयोमादिसंभवाद्—यस्यास्तीति० म्यादय—हे संवन्नि ! यस्य किंचिदपि तपः—अनुषंगपरिपक्व यन्—अर्था-

कर्तो-
स्कर्तो
योगसंनरः

॥ १४६ ॥

धनवि०—विषयाश्च—वीणादिशब्दादयः इंद्रियाणि च—श्रोत्रादीनि तेषां परस्परं संबन्धाभावात्के के दारिद्र्याशुपट्टता जंतवः संयता न भवंति ? अपि तु सर्वेऽपि भवंतीत्यर्थः; तु—पुनः रागद्वेषयोर्मनसश्च परस्परं योगः—संबन्धस्तस्याभावाद्ये संयता भवंति तान् संयतान् स्तवीमीति ॥ २५६ ॥ १८ ॥

अनंतरोक्तरागद्वेषसंवराधिकारात् तत्सदृशरितानां वन्मूलभूतानां वा कपायाणां संवरमुपदिशन्नाह—

कपायान् संवृणु प्राज्ञ !, नरकं यदसंवरात् । महात्पस्विनोऽप्यापुः, करटोत्करटादयः ॥ २५७ ॥ १९ ॥

धनवि०—हे प्राज्ञ !—पंडित कपायान्—क्रोधमानमायालोभान् संवृणु—तन्मयप्रकारेणाच्छादय, क्षयेणोपशमेन क्षयोपशमेन वाऽनु-
दयावस्थान् शुर्वित्यर्थः, यदसंवराद्—येषां कपायाणामसंवराद्—उदयात्करटोत्करटादयः—करटोत्करटप्रमुखा महात्पस्विनः—उग्रतपः-
कर्त्तारोऽपि नरकमापुः—प्रापुः । तत्र करटोत्करटचरितं वेदं—करटोत्करटौ साधू, मातृपञ्चस्येयकौ मिथः । भ्रातरौ ग्राहणावध्यापकावा-
त्तार्हतव्रतौ ॥ १ ॥ अभूत्सुर्याः शुणालायास्तयोर्निर्धमनाप्रतः । वर्षासु पसतिर्नरैः, श्लाघ्यतां मेति देवता ॥ २ ॥ अटालयत्कुणालाया,

रत्न०—अयं विशेषतो निरूप्य सामान्यतः सर्वेन्द्रियाण्याश्रित्य निरूपयति—विषयेन्द्रियसंयोगादिति० व्याख्या—विषयाः—शब्दरूपगंध-
रसास्पर्शाः पंचेन्द्रियाणि पञ्च, विषयाश्च इंद्रियाणि च विषयेन्द्रियाणि तेषां रायोग—एकत्र मिलनं तस्याभावात्के के न ये संयता—विरताः सति-
यमिनः संति ?; अपि तु सर्वेऽपि संयता एवेति, तुरिति विशेषे, रागद्वेषमनोयोगानामभावात् संयता—विरताः संति तान् प्रति स्तवीमि ॥२५६॥१८॥

रत्न०—अपेन्द्रियाण्याश्रित्य समस्तमुक्त्वा कपायानाश्रित्वाह—कपायानिति० व्याख्या—हे प्राज्ञ ! त्वं कपायान्—क्रोधमानमायालोभान् संवृणु,

श्री अथ्या.
 पनवि.
 रत्न० इपी
 १४ बनि०
 ॥ १४५ ॥

त्वनित्रियमुपनिश्य जुर्जयकामोहीपकृत्तद्विद्वियमिशेषं बस्तिसंवरमुपनिश्चमाह—

बस्तिसयममात्रेण, ब्रह्म के के न बिद्यते ? । मनःसंयमतो वेद्मि, धीर ! चेत्तत्फलापर्यसि ॥ २५५ ॥ १७ ॥

धनवि०—बस्तिसंयममात्रेण—केपत्तसूषास्यनिरोधेन ब्रह्म—श्रव के के इतिमनपुंसकीकृत्नरत्नरगवहीवर्तपो मारकः संमूर्तिमात्र न बिद्यते ?—न बरति । अथ तास्विकं बस्तिसंयमं इत्येवमुच्यते बस्ति—वदा मनःसंयमतो—मनःसंवरतो ब्रह्म वेद्मि—भाष्य हे धीर ! चेद्—यदि तत्फलार्थी—तद्व्यपर्वक मोग्यस्यार्थी, चरभिक्षापी, असीनर्यः ॥ २५५ ॥ १७ ॥

पुनराप्ययत्रियपचक्रसंवरमुपनिश्य समुचितैरियपंचक्रसंवरमुपनिश्चति—

विषयैरियसयोगाभावात् के के न सयताः ? । रागद्वेषमनोयोगाभावाद्ये तु स्वर्गीमि तान् ॥ २५६ ॥ १८ ॥

पाठीनां संक्षिपर्याप्तपञ्चैरियपर्वन्तानां त्वनिश्चयस्तु इत्यस्त एव, तेन रोगकृतस्वकृतसंयमोऽवसेयः, कान् !—स्पर्धान्, के न भजते ? , अपि तु सर्वान् सर्वेऽपि भजति, चेति सिद्धेने, इत्यमिशेषे नवनीतार्कतकमूरगोविद्धाकृत्तकचक्रकमभारिजेयु उन्नेपौ मति भजन् मुनि व्यापिति ॥ २५४ ॥ १६ ॥

रत्न०—जसंतंवेऽपि निरोपमाह—बस्तिसंवरमात्रेणेति० न्यास्या—बस्ति—मूत्राशयो मूत्रस्नानमिसर्पः, बस्तिरिपुकेऽपि 'स्यनात्स्यान्नि क्यपते' इति न्यायाद्बस्ति—पुंसं पुंशिह श्रियाथ वीनिहं तस्य संयममात्रेणेति पूर्ववद्, अवेति—अवर्ष के के जना पुनपुंसक वीनपुंसकयथ म विभतेऽ, अथि कश्चो विभते, मैयुनसत्तेरभ्रविसर्पः, परं हे धीर ! चेद्—यदि तस्य ब्रह्मणः कृत्त मयवेदानाम्कृत्तं तस्यार्थोऽस्तीति तत्फलार्थी त्वमसि—विद्यते तर्हि मवस संयमे—रोपचरतो अवेति—अवर्ष वेद्मि—धरेति ॥ २५५ ॥ १७ ॥

बस्तिसंय-
यादि

॥ १४५ ॥

अथ जिह्वेन्द्रियसंवरमुपदेष्टुमाह—

जिह्वासंयममात्रेण, रसान् कान् के त्यजंति न ? । मनसा त्यज तानिष्टान्, यदीच्छसि तपःफलम् ॥ २५३ ॥ १५ ॥

धनवि०—जिह्वासंयममात्रेण—केवलरसनेन्द्रियसंवरेणैकेन्द्रिया जंतवः के कानिष्टाननिष्टान्वा रसान् त्यजंति ? । अथ तात्त्विकं जिह्वासंयमं दर्शयन्नुत्तरार्द्धं षक्ति—तदा तानिष्टान् रसान् प्राप्तान् मनसा—समत्वापरिणतचेतसा त्यज यदि चेत्तपःफलं—तपसः फलं मोक्षमिच्छसि ॥ २५३ ॥ १५ ॥

अथ स्पर्शनेन्द्रियसंवरमुपदेष्टुकाम आह—

त्वचः संयममात्रेण, स्पर्शान् कान् के त्यजंति न ? । इष्टानिष्टेषु चैतेषु, रागद्वेषौ त्यजन्मुनिः ॥ २५४ ॥ १६ ॥

धनवि०—त्वचः संयममात्रेण—केवलत्वगिन्द्रियसंवरेण स्पर्शान्—सुखस्पर्शान् के सूक्ष्मवाटरनिगोदजीवाः सूक्ष्मवाटरपृथ्वीकायिकादयो नारकादयो वा न त्यजंति ? , अपि तु सर्वेऽपि सुखस्पर्शं परिहरंतीत्यर्थः । उत्तरार्द्धमपि पूर्ववद्भाव्यम् ॥ २५४ ॥ १६ ॥

रत्न०—जिह्वासंयममात्रेणेति० व्याख्या—जिह्वासंयममात्रेणेति पूर्ववदत्रोपहतभावरसनेन्द्रिया प्राणाः, उपलक्षणादेकेन्द्रिया अपि प्राणाः, तेऽपि द्रव्यभावरसनेन्द्रियविकला इति, शुभाशुभरसान् त्यजंतीति, कान् रसान् ?—शुभाशुभान् शर्कराक्रियातककदुसंबंधिनो न त्यजंति, अपितु पूर्वोक्ताः सर्वेऽपि त्यजंति, परं हे आत्मन् ! यदि तपसः फलमिच्छसि तदा मनसा—मनोयोगपूर्वकं तान् इष्टान् मधुर्मांसपुष्पफलादीनां त्यजेति ॥ २५३ ॥ १५ ॥

रत्न०—त्वचः संयममात्रेणेति० व्याख्या—पूर्ववत्, परं त्वचः संयममात्रत्वं त्वप्रोगकृतमवसेयं, भावत्वगिन्द्रियोपघातजमित्यर्थः, एकेन्द्रि-

भी अथ्या.
धनवि.
रत्न० वृत्ती
१४ अधि०

॥ १४४ ॥

स्यर्जति ? , अपि तु सर्वेऽपि परिहरंतीत्यर्थः । अत्रोत्तरार्धं पूर्ववत्, अन्वयान्ते गंय इति विज्ञेया । ननु कमप्रक्षं चक्षुरिन्द्रियसंबरोपरोपेक्षपेक्ष
प्रायेन्द्रियसंबरोपरोपेक्षः कर्त्तव्यमिति चेत्, 'विचित्रा सूत्रार्था कृतिराचार्यस्ये'ति न्यायात् 'अवशिष्टायाः पर्यनुयोगान्तरास्वामि'तिन्या-
यात् सामवकात्, अन्वया वा मुचिवाऽत्र कृता निराकरणीयेति ॥ २५१ ॥ १३ ॥

अथ चक्षुरिन्द्रियसंबरोपरोपेक्षपेक्ष—

चक्षुरसंयममात्रेण, रूपालोकांस्त्वजसि न । इष्टानिष्टेषु चैतेषु, रागद्वेषौ स्यजन्मुनिः ॥ २५२ ॥ १४ ॥

धनवि०—चक्षुरसंयममात्रात्—केवलचक्षुरिन्द्रियसंबरोपरोपेक्षान्—रूपस्वाभावोक्तानि श्रीशिवार्याः चक्षुरोपरोपेक्षपेक्षेतिवाच्यम् के
वतवो न त्यजंति ? , अत्र के इत्यप्याहारं, अपि तु सर्वेऽपि रूपालोकां परिहरंतीत्यर्थः । अत्रोत्तरार्धं पूर्ववत्, अन्वयान्ते गंय इति विज्ञेया । ननु कमप्रक्षं चक्षुरिन्द्रियसंबरोपरोपेक्षपेक्ष
प्रायेन्द्रियसंबरोपरोपेक्षः कर्त्तव्यमिति चेत्, 'विचित्रा सूत्रार्था कृतिराचार्यस्ये'ति न्यायात् 'अवशिष्टायाः पर्यनुयोगान्तरास्वामि'तिन्या-
यात् सामवकात्, अन्वया वा मुचिवाऽत्र कृता निराकरणीयेति ॥ २५२ ॥ १४ ॥

रूपदर्शनानि के न त्यजति ? , अपि तु सर्वेऽपि त्यजंति, चेति विज्ञेये, इष्टानिष्टेषु पुनरुत्तरार्धरूपेषु रागद्वेषौ स्यजन् मुनिः इत्यसि, अत्र
केप्रविदादसंयु पूर्व प्राजसंयममात्रेणेति इत्यप्ये तत्र अने केन हेतुनेति, परमनुकमस्वयमेव घट्य इति ॥ २५१ ॥ ११ ॥

रत्न०—प्रायेति० न्यायात्—अत्रोपरोपेक्षपेक्षेतिवाच्ये हीशिया, उपरोपेक्षपेक्षेतिवाच्ये अपि प्राया, तेऽपि दम्पयनप्रायेतिवाच्ये इति,
इष्टानिष्टेषु गपन् त्यजंति, कन्—सुम्यासुमान्—पुण्यदक्षुमारिसंबरोपेक्षो न त्यजति ? , अपि तु त्यजंति, उत्तरार्धं पूर्ववत् ॥ २५२ ॥ १४ ॥

चक्षुः
(प्रायं)

॥ १४४ ॥

अर्थेन्द्रियपंचकसंवरपदेशे पूर्वं श्रोत्रेन्द्रियसंवरमुपदिशन्नाह—

श्रुतिसंयममात्रेण, शब्दान् कान् के त्यजंति न? । इष्टानिष्टेषु चैतेषु, रागद्वेषौ त्यजन् मुनिः ॥ २५० ॥ १२ ॥

धनवि०—श्रुतिसंयममात्रेण—श्रोत्रेन्द्रियसंवरमात्रेण कान्—इष्टानिष्टान् शब्दान्—श्रोत्रेन्द्रियमाह्वान् के—एकेन्द्रियादयश्चतुरिन्द्रियांता अनेकमूकवधिरपंचेन्द्रियाश्च न त्यजंति?—न परिहरंति, अपि तु सर्वेऽपि त्यजंतीत्यर्थः । च पुनरिष्टानिष्टेष्वेतेषु शब्देषु रागद्वेषौ—प्रीत्यप्रीतिलक्षणौ त्यजन्—परिहरन् मुनिर्भवतीति ॥ २५० ॥ १२ ॥

अथ घ्राणेन्द्रियसंवरमुपदिशन्नाह—

घ्राणसंयममात्रेण, गंधान् कान् के त्यजंति न? । इष्टानिष्टेषु चैतेषु, रागद्वेषौ त्यजन्मुनिः ॥ २५१ ॥ १३ ॥

धनवि०—घ्राणसंयममात्रेण—नासिकेन्द्रियसंवरमात्रेण गंधानिष्टाननिष्टान्वा के—एकेन्द्रियद्वीन्द्रिया दोषग्रस्ताः पंचेन्द्रियादयश्च न

रत्न०—अथ मनोवचःकायसंवरं निरूप्य पञ्चेन्द्रियसंवरमाह—तत्रापि प्रथमं श्रोत्रेन्द्रियमाश्रित्य कथयति—श्रुतिसंयममात्रेणेति० व्याख्या—श्रुत्योः—कर्णयोः संयमो—रोधो भावकर्णेन्द्रियजय इत्यर्थः केवलं श्रुतिसंयमः श्रुतिसंयममात्रं तेन श्रुतिसंयममात्रेण, के?—प्राणिनः अकर्णादयः, कान्? शब्दान् मनोज्ञामनोज्ञलक्षणान् त्यजंति?, अपि तु सर्वेऽपि त्यजंति, अत्रोपलक्षणादेकेन्द्रियद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियादयोऽपि ज्ञेयास्तेऽपि द्रव्यभाव-श्रोत्रेन्द्रियविकला इति मनोज्ञामनोज्ञशब्दान् त्यजंति, अत्र कठिनभाषानिवारणार्थं संयमशब्दप्रयोगो ज्ञेयः, एवमग्रेतनेष्वपि सूत्रेषु ज्ञेयं, चेति विशेषे, एतेष्विष्टानिष्टेषु कोकिलकाकप्रभृतीनां शब्देषु रागद्वेषौ त्यजन्मुनिः स्यादिति ॥ २५० ॥ १२ ॥

रत्न०—चक्षुरिति० व्याख्या—चक्षुःसंयममात्रादिति पूर्ववद्, अत्र भावचक्षुरिन्द्रियविकला इष्टानिष्टानि रूपाणि त्यजंति, रूपालोकान्—

श्री अर्प्या,
धनवि,
रत्न० शृषी
१४ अधि०
॥ १४३ ॥

शिवक्रियाः

हूर्म इव मृदांश्च इव सौख्यम् ॥ १ ॥ इतरे च्छनर्पपरम्पराः प्राप्नुवन्ति पापकर्मवशात् । संसारसागरगता गोमासुप्रसङ्गहूर्म इव ॥ २ ॥]
इति, उन्मासुपनयः—संभवाद्वाः पुरुषाः पापकृत्यान्मोडसंभवांगकच्छपा इव दुःखसायुर्वतीति ॥ २४८ ॥ १० ॥

अथ केवळस्य कायसंबन्धासारं दर्शयन्मुपविशति—

कायस्तंभात् के के स्युस्तस्मत्संपादयो यताः । शिवहेतुक्रियो येषां, कायस्त्वांस्तु स्तुभे यतीन् ॥ २४९ ॥ ११ ॥

धनवि०—कायस्तंभात्—केवळकायसंबन्धात्संपादयो—शुद्धसाधुमयव्ययः, आभिप्रायार्पणव्ययः, के के यताः यताः—संपन्नो
न भवति १, अपि तु सर्वेऽपि भवन्तीत्यर्थः । तु पुनर्येषां कायः—स्तीरं शिवहेतुः—मोक्षहेतुः क्रिया—व्यापारो यस्य स शिवहेतुक्रियो
भवति सान् यतीन्—संपन्नोऽहं स्तुभे—श्रीमि ॥ २४९ ॥ ११ ॥

प्राप्नुवन्ति ॥ २४८ ॥ १० ॥ कायस्तंभादिति० कायस्तं—शरीरस्य स्तंभात्—स्वप्नादभाङ्नादिकर्षः, के के—संस्तंभादयः—तरवः एव
सामाकृत्यस्तंभादयः आसौ येषां ते तस्मत्संपादयः, अपय सरवश्च स्तंभात् तस्मत्संपादयः आसौ येषां ते तस्मत्संपादयः, स्तंभात् इति क्वनेनापेक्षताः
काष्ठपापानामिनिष्पन्ना स्तंभ गृहीत्याः, आदिशब्दापे कायस्तंभात्संपादयो इति शिवहेतुस्येऽप्युक्ताः, किञ्च०—पतोऽविरताः कायस्तंभात्संपादयोऽप्युक्ता
इव यताः, इति शिवहेतुः, येषां यताः—मनसा विरतानां शिवस्य—मोक्षस्य हेतु—करणं क्रिया—कायस्तंभात्संपादयो कर्तते तदाह कायस्तंभात्—
कायस्तंभात्संपादयोः स्तुभे इति, कायस्तंभात्संपादयोः परमहूर्म कायस्तंभात्संपादयोः किञ्च सितान् स्तुभे इत्यर्थः ॥ २४९ ॥ ११ ॥

॥ १४३ ॥

अथ काययोगसंवरमुपदिशन्नाह—

कृपया संवृणु स्वाङ्गं, कूर्मज्ञातनिदर्शनात् । संवृतासंवृतागा यत्, सुखदुःखान्यवाप्नुयुः ॥ २४८ ॥ १० ॥

धनवि०—कृपया—जीवदयया जीवदयालक्षणहेतुना स्वाङ्गं—स्वकायं संवृणु—निरुद्धि; यद्—यस्मात्संवृतासंवृताङ्गाः—संवृतं चासंवृतं च अङ्गं येषां ते तथा, कूर्माः—कच्छपाः ज्ञातनिदर्शनाद्—ज्ञातधर्मकथाङ्गोक्तदृष्टांतात्सुखदुःखान्यवाप्नुयुः—प्राप्नुवन्ति, तत्र संवृताङ्गाः—संलीनगात्राः कूर्माः सुखं—स्वकुटुंबमिलनदीर्घजीवित्वादिशर्म अवाप्नुयुः, असंवृताङ्गाः—असंलीनगात्राश्च कूर्मा दुःखं—नानाप्रकारां मारणकदर्थनामवाप्नुयुरित्यर्थः; सुखं च दुःखं च सुखदुःखमिति पाठे—‘विरोधिनामद्रव्याणां नवा द्वंद्वः स्वै’ (सि. ३-१-१३०) रित्यनेन समाहारद्वंद्वः, सुखदुःखानीति पाठे त्वितरेतरद्वंद्व इति । अत्र कूर्मदृष्टांतो ज्ञाताधर्मकथाङ्गादवसेयः, तत्सूचकं च गाथाद्वयं ज्ञातावृत्तिगतं “विसयसुहं संभंता जीवा ते रागदोसनिम्मुफा । पावन्ति निवृद्धसुहं कुम्भोव मयंगदहसोक्खं ॥ १ ॥ इयरे उ अणत्थपरंपराउ पावन्ति पावकम्मवसा संसारसागरगया गोमायुगसियकुम्भो वा ॥ २ ॥ [विषयसुखं नीरुन्धन्तो जीवास्ते निर्मुक्तरागद्वेषाः । प्राप्नुवन्ति निर्वृत्तिसुखं

रत्न०—अथ क्रमायातं द्वाभ्यां श्लोकाम्यां कायसंवरमाह—कृपयेति० व्याख्या—हे देहिन् ! त्वं कृपया—करुणया अर्याजीवानां, स्वस्याङ्गं संवृणु, मा इतस्ततोऽविधिना चालयेत्यर्थः, कस्मात् ?—कूर्माणा ज्ञातं ज्ञाताधर्मकथाङ्गोक्तमव्ययनं तस्य निदर्शनाद्—दृष्टांतात्, तं दृष्टांतं परिभाष्येत्यर्थः । अत्रार्थे संवृतासंवृताङ्गयोः कूर्मयोर्द्वाभ्यां श्रृगालाभ्यां सकाशादप्राप्तमरणदुःखप्राप्तमरणदुःखयोर्दृष्टांतः षष्ठाङ्गतोऽवसेय इति । तमेव भावमुत्तरार्द्धेन सूचयति—यद्—यस्मात्कारणात्संवृतमङ्गमसंवृतं चाङ्गं यैस्ते संवृतासंवृताङ्गाः प्राणिनः क्रमेण सुखानि दुःखानि प्रति चावाप्नुयुः—

श्री अग्न्या.
घनवि.
रत्न० इती
१४ अधि०
॥ १४२ ॥

दुर्वापो वैरस्य मर्षंतीत्युच्यते न समर्पयति, हि—यतः कारणादग्निदग्धा—वह्निप्रसम्भ्रिता वनसत्त्वाद्यः प्रतोर्हति—मङ्कुरयंति, पुनर्दुर्वा-
गदग्धाः—दुष्टवचनग्या जना न प्रतोर्हति—न सोमनसस्त्माङ्कुरवतो मर्षंतीत्यर्थः ॥ २४६ ॥ ८ ॥

अथ मर्षनगुणेतीर्थंकराणामप्युपादेयतां दर्शयन्नुपदिशति—

अत एव त्रिना दीक्षाकालावाकेषलोद्भवम् । अवधादिभिया ऋयुर्ज्ञानत्रयभृतोऽपि न ॥ २४७ ॥ ९ ॥

घनवि०—यत एव सावधयपनप्रतिपादनमनिष्टफलाय भवतीत्यनवरमुच्यते एव हेतोः ज्ञानत्रयभृतोऽपि—यतिद्वारावपिज्ञानवतोऽपि
त्रिनाः—तीर्थंकरा दीक्षाकालाद्—नत्प्रतिपत्तिसमवाहारम्वाकेषलोद्भवम्—केवलज्ञानोत्पत्तिसमय चावधु, अवधादिभिया—अस्मिन्ने क्वा-
पिद्वयं मा भूयादिति मयेच, आदिपदात्तर्मन्वानविधातभिया च, न ऋयुः—न मर्षंतीति ॥ २४७ ॥ ९ ॥

परलोके वरकस्य चसन्द्याद्वैरायापि भवति, वैरस्य परमवैर्यनुगमनाद्, रावणकस्यशंभूकनामिषेति, तत्रापि चर्यसम्बद्ध—अत्रिना दग्धाः 'समर्प-
यित्तेनगादिसेभ्य कम्पत्' इति न्यायाद् दृष्टादयं प्रतोर्हति—मङ्कुरयंति, दुर्वाएदग्धा, दग्धा इव दग्धा यथा दग्धा दृष्टा अङ्कुरा वा न्यायीमर्षंति
तथा मर्षवचसाविता अपि श्यामवदना मर्षंतीत्युच्यते मनुष्या न प्रतोर्हति—इर्वाङ्कुराश्च प्रादुर्भावयतीति ॥ २४६ ॥ ८ ॥

रत्न०—अत एवेति० न्याय्या—अत एव—अस्मादेव हेतोर्विना—तीर्थंकरो दीक्षाकालावप्युपादेयतां—केवलज्ञाने ज्ञानविसेपत्यो-
द्भवम्—उत्पत्तिं यत्कदाचानीना भिया—अपेन न ऋयुः, किंमूत्याः—ज्ञानानां त्रय—यतिभुवावपिद्वयं विभ्रतीति ज्ञानत्रयभृत, कस्यपि सज्जपि
तुये मनःपर्यवधाने ज्ञानत्रयभृतोऽपीत्युच्यते एतस्य केवलज्ञान-पर्याप्त्योर्दृष्टान्तात्प्रादुर्भावं संभाव्यतेऽप्यो नियोपस्तु कुम्भमर्षंताम् इति ॥ २४७ ॥
॥ ९ ॥ "अर्षतो पुनः" अर्षतो पुनमप्याख्या ॥

त्वयैव सत्ये लोकोऽयं, स्थाप्यते पृथिवीपते ! । त्वामिहार्ये ब्रूमहे किं ? , ब्रूहि सत्यव्रतोचितम् ॥ ६४ ॥ वचोऽश्रुत्वेव तत्सत्यप्रसिद्धिं स्वां
निरस्य च । अजान्मेपान् गुरुर्व्याख्यादिति साक्ष्यं वसुर्व्यधात् ॥ ६५ ॥ असत्यवचसा तस्य, क्रुद्धास्तत्रैव देवताः । दल्यामासुराकाश-
स्फटिकासनवेदिकाम् ॥ ६६ ॥ वसुर्वसुमतीनाथस्ततो वसुमतीतले । पपात सद्यो नरकपातं प्रस्तावयन्निव ॥ ६७ ॥ कूटसाक्ष्यप्रदातुस्ते,
श्वपचस्येव को मुखम् । पश्येदिति वसुं निदन्नारदः स्वास्पदं ययौ ॥ ६८ ॥ देवताभिरसत्योक्तिकुपिताभिर्निपातितः । जगाम नरकं घोरं,
नरनाथो वसुस्ततः ॥ ६९ ॥ यो यः सूनुरुपाविक्षद्राज्ये तस्यापराधिनः । प्रजघ्नुर्देवतास्तं तं, यावदष्टौ निपातिताः ॥ ७० ॥ इति वसु-
नृपतेरसत्यवाचः, फलमाकर्ण्य जिनोक्तिविद्वकर्णः । कथमप्युपरोधतोऽपि जल्पेदनृतं प्राणितसंशयेऽपि नैव ॥ ७१ ॥ इति योगशास्त्रवृत्त्य-
नुसारेण लिखितेति ॥ २४५ ॥ ७ ॥

पुनर्वाग्गुह्यभावे ऐहिकमामुष्मिकं चानिष्टफलं दर्शयन्नपदिशति—

इहामुत्र च वैराय, दुर्वाचो नरकाय च । अग्निदग्धाः प्ररोहन्ति, दुर्वाग्दग्धाः पुनर्न हि ॥ २४६ ॥ ८ ॥

धन०—दुर्वाचो—दुष्टवचनानीह—इह भवे च पुनरमुत्र—परलोके वैराय—विरोधाय भवन्तीति, च पुनर्नरकाय—नरकदुःखाय भवन्ति;

राजादयो द्रुतं घोरं नरकं प्रयाता—गताः, वसुराजादीना संबंधस्तु बहुषु शास्त्रेषु विद्यमानत्वान्न लिखितोऽस्ति, परं ततस्तद्वाचकगीतार्थमुखाद्वाऽवसेय
इति ॥ २४५ ॥ ७ ॥

रत्न०—इहामुत्रेति० व्याख्या—इहेति—इहलोके दुः—दुष्टा वाचः परेषामप्रीतिकराः सावधा वा वैराय—वैरहेतवे भवन्ति, च पुनरमुत्र—

श्री अथ्या.
धनवि.
रत्न० वृत्ती
१४ अधि०
॥ १४१ ॥

सत्यभाषिणाम् ॥ ४४ ॥ रत्नः पर्वतमूषेऽन्या, गृहकर्मरत्नाऽप्यहम् । अत्राक्षिर्वापिञ्च मास्यमित्यगोपं मवत्पिपुः ॥ ४५ ॥ जिह्वाच्छेदप-
योऽकार्पायैर्हर्षात्तदाप्रवम् । अविमृश्य विधातारो, भवति विपदा पदम् ॥ ४६ ॥ अत्रदत्तपर्वतोऽन्वेवं, कृत तायमिद मया । यथा तथा
कृतज्ञापाकरणं तद्दि विघते ॥ ४७ ॥ साऽप्य पर्वतकपावपीडिता इति शस्यिता । वसुवत्तुपेनाम, पुत्रार्थे क्रियते न किम् ? ॥ ४८ ॥
एतः क्षीरकर्मयोऽप्य, पदम् ! स्वमसीधिता । किं करोमि मयच्छामि ? किं वेत्तमिदमे बभुः ॥ ४९ ॥ साऽप्यतीरीवद्यं पुत्रमिच्छां मत्तं
महीपते ! । अनभ्यास्यैः किमन्वेर्मे, विना पुत्रेण पुत्रक ! ॥ ५० ॥ बभुःकृते मम मातः !, पात्यः पूम्बभ्य पर्वतः । गुरुवद्गुरुपुत्रेऽपि,
वर्षितव्यमिति श्रुतिः ॥ ५१ ॥ कस्याप्य पत्रमुत्तिष्ठसं, कस्तेनाकाङ्क्षोपिप्या ? । को जिघांसुर्भोवर् मे, श्रुति मातः ! किमाहुय ? ॥ ५२ ॥
अत्रभ्यास्यानवृत्तांतं, सपुत्रस्य पत्र च तम् । त्वं प्रमाणीकृतभ्रासीमास्यायार्थयते स्य सा ॥ ५३ ॥ कुर्वाणो रक्षय भ्रातुरभ्यान्नेपानुशीरप ।
प्राणैरप्युपकुर्वन्ति, महांतः किं पुनर्गिरा ? ॥ ५४ ॥ अथोपत बभुपतिर्मिथ्या बन्धिम बयः क्वम् ? । प्राणायामेऽपि शंसन्ति, नासत्यं
सत्यभाषिणः ॥ ५५ ॥ अन्वद्वेषमिवात्तव्य, मासत्वं पापमीरुष्य । गुरुवागन्ववाकारे, कृतसाहये च क्व क्वा ? ॥ ५६ ॥ बहु कुरु
गुरोः सत्तं, यद्वा सत्यप्रतापहम् । तमा सरोपमित्नुकृतस्योऽप्यक्त पार्थिवः ॥ ५७ ॥ ततः प्रसुविता क्षीरकर्मवृद्धिणी ययौ । आत्र-
म्भतुम् जिघांसौ, तत्र नारदपर्वतो ॥ ५८ ॥ समावामनिष्कम् सन्त्या, मास्यस्व्यगुणशातिनः । बानिनोः सदसद्वाक्षीरनीरसितच्छदाः
॥ ५९ ॥ आकाशस्फटिकशिखरेविसिंहसदनं बभुः । समापतिरत्नं चके, नमोऽसूक्ष्मिभोऽपुः ॥ ६० ॥ ततो निजनिजभ्यास्यापहं नारद-
पर्वतो । क्ययामासत् राणे, सत्य श्रुतीमापिषौ ॥ ६१ ॥ विप्रवृद्धैरबोचेऽसौ, विवाद्भवयि सिद्धसि(ते) । प्रमाणमनयोः साधी [त्वं],
रोदन्धोरिव, चंद्रमाः ॥ ६२ ॥ भद्रप्रसूतिमिम्याति, वर्षते इत सत्यतः । सत्माद्वर्षति पर्वन्या, सत्मात्तिष्ठस्यंति देवताः ॥ ६३ ॥

वसुष्टान्तः

॥ १४१ ॥

स प्राप, प्रसिद्धिं पृथिवीतले । तां प्रसिद्धिमपि प्राप्तुं, सत्यमेव जगाद् सः ॥ २६ ॥ अथैकदा मृगयुणा, मृगाय मृगयाजुषा । चिक्षिपे विशिखो विंध्यनितंवे सोऽन्तराऽस्खलत् ॥ २७ ॥ इषुस्खलनहेतुः स, क्षातुं तत्र ययौ ततः । आकाशस्फटिकशिलामहासीत् पाणिना स्पृशन् ॥ २८ ॥ स दध्याविति मन्येऽस्यां, संक्रांतः परतश्चरन् । भूमिच्छायेव शीतांशौ, ददृशे हरिणो मया ॥ २९ ॥ पाणिस्पर्शं विना नेयं, सर्वधाऽप्युपलक्ष्यते । अवश्यं तदसौ योग्या, वसोर्वसुमतीपतेः ॥ ३० ॥ रहो व्यजिह्वपद् राहो, गत्वा तां मृगयुः शिलाम् । दृष्टो राजाऽपि जग्राह, ददौ चासौ महद्वनम् ॥ ३१ ॥ स तथा घटयामास, च्छन्नं स्वासनवेदिकाम् । तच्छिल्पिनोऽघातयध, नात्मीयाः कस्यचिन्नृपाः ॥ ३२ ॥ तस्यां सिंहासनं वेदौ, वेदीशस्य निवेशितम् । सत्यप्रभावादाकाशस्थितमित्यबुधजनः ॥ ३३ ॥ सत्याद्धि तुष्टाः सान्निध्यमस्य कुर्वन्ति देवताः । एवमूर्जस्विनी तस्य, प्रसिद्धिर्व्यानशे दिशः ॥ ३४ ॥ तथा प्रसिद्ध्या राजानो, भीतास्तस्य वशं ययुः । सत्या वा यदि वा मिथ्या, प्रसिद्धिर्जयिनी नृणाम् ॥ ३५ ॥ आगाद्य नारदोऽन्येद्युस्ततश्चैक्षिष्ट पर्वतम् । व्याख्यानयंतमृगवेदं, शिष्याणां शेमुपीजुषाम् ॥ ३६ ॥ अजैर्यष्टव्यमित्यस्मिन्, मेपरित्युपदेशकम् । वभापे नारदो भ्रातभ्रात्या किमिदमुच्यते ? ॥ ३७ ॥ त्रिवार्षिकानि धान्यानि, न हि जायंत इत्यजाः । व्याख्याता गुरुणाऽस्माकं, व्यस्मार्पीत् केन हेतुना ? ॥ ३८ ॥ ततः पर्वतकोऽवादीदिदं तातेन नोदितम् । उदिताः किंत्वजा मेपास्तथैवोक्ता निघंटुषु ॥ ३९ ॥ जगाद् नारदोऽप्येवं, शब्दानामर्थकल्पना । मुख्या गौणी च तत्रेह, गौणी गुरुरचीकथत् ॥ ४० ॥ गुरुर्धर्मोपदेष्टैव, श्रुतिर्धर्मात्मिकैश्च च । द्वयमप्यन्यथा कुर्वन्, मित्र ! मा पापमर्जय ॥ ४१ ॥ साक्षेपः पर्वतो जल्पदजान् मेपान् गुरुर्जगौ । गुरूपदेशशब्दार्थोलंघनाद्धर्ममर्जसि ? ॥ ४२ ॥ मिथ्याभिमानवाचो हि, न स्युर्दडभया-न्नृणाम् । स्वपक्षस्थापने तेन, जिहाच्छेदः पणोऽस्तु नः ॥ ४३ ॥ प्रमाणमुभयोरत्र, सहाध्यायी वसुर्नृपः । नारदः प्रतिपेदे तत्र क्षोभः

श्री अघ्या.
घनवि.
रत्न० वृत्ती
१४ अथि०
॥ १४० ॥

बोपीत् क्षीरकंदबकः ॥ ६ ॥ तच्छ्रुत्वा विचयामास, क्षिप्रः क्षीरकंदबकः । सम्यप्यभ्यापये क्षिप्र, यास्यतो मरक इह ॥ ७ ॥ एभ्यः
 को वासति सर्ग, नरक को च वासतः ? । शिवासुरित्युपाभ्यायसौक्ष्मीश्च युगपदाह्वयत् ॥ ८ ॥ बाबपूर्वं समर्प्येपामेकैकं पिष्टकुंडुम् । स
 ह्येऽपि तत्र बभूव, यत्र कोऽपि न पश्यति ॥ ९ ॥ बभूवर्षतश्चै तत्र, गत्वा क्षुण्यमदेष्टयोः । आत्मवीनां गतिमिव, अप्रतुः पिष्टकुंडुवौ
 ॥ १० ॥ महात्मा नारदस्तत्र, प्रविश्या नगरद्वहिः । शिवाय च विबने देष्टे, शिवाः प्रेक्ष्येत्तर्कयत् ॥ ११ ॥ गुरुपातैरक्षयवद्विष्टं
 बस्त । यस्वया । बभूवोऽयं कुंडुस्तत्र, यत्र कोऽपि न पश्यति ॥ १२ ॥ असौ पश्यन्मह पश्याम्यमी पश्यति केचन । सोऽप्युपाभ्या
 पश्यति, पश्यन्ति ज्ञानिनोऽपि च ॥ १३ ॥ साध्येष ज्ञानमपि तद्, यत्र कोऽपि न पश्यति । तात्पर्यं तद्गुणगिरं, न बभूवः क्षुण्ड कुंडुः
 ॥ १४ ॥ गुरुपाता द्वावतः, सदा हिंसापराकुलाः । अस्मत्पदां परिहातुमेतन्नियतमाशिक्षत् ॥ १५ ॥ विभूयैवमहत्वेन, कुंडुं
 स समाययौ । कुंडुद्वयने हेतुं, गुरोर्म्यहपयश्च तम् ॥ १६ ॥ सर्गं यास्यसौ तत्त्वमिति विमित्त सस्त्रजे । गुरुपा मारुदः केदात्,
 साधु साध्विभिर्भाषिणा ॥ १७ ॥ बभूवर्षतको पश्यादागत्वेनं अक्षसतुः । निहतो कुंडुवौ तत्र, यत्र कोऽपि न पश्यति ॥ १८ ॥ अपश्यतां
 बुधानादावपश्यत् केचनतयाः । कर्म हतो कुंडुवौ रे ? , पापाविनाक्षपट्टतः ॥ १९ ॥ तत्र केदादुपाभ्यायो, बभूवो विभ्यातपाठवीः । सुभा
 येऽभ्यापन्येष्टो, बभूवर्षतपोरमू ॥ २० ॥ गुरुपदेष्टो हि बभापात्रं परिवेष्टिह । अर्धमः ज्ञानमेदेय, मुख्यमप्यतो प्रवेत् ॥ २१ ॥
 शिष्यः पर्वतकः पुत्रः, पुत्रादप्यपिचो बभूवः । नरकं यास्यतस्तस्माद्दृष्ट्वासेन किं मम ? ॥ २२ ॥ शिर्वेशित्युपाभ्यायः, प्रत्रम्यत्मपरीचया ।
 तत्पत् पर्वतोऽभ्यास, भ्यास्याप्यपविचक्षणः ॥ २३ ॥ भूत्वा गुरोः प्रसादेन, सर्वशक्तविद्यारदः । नरकः सारदांमोदुपाठवीः
 सर्गं नुच ययौ ॥ २४ ॥ नृपर्वत्रोऽनिचत्रोऽपि, जमाह सभये प्रतम् । वतव्यासीद्भुयमो, बासुदेवसमः शिषा ॥ २५ ॥ सन्नवारीति

समुष्टान्तः

॥ १४० ॥

रोगविशेषेण पंचेंद्रियाश्च जंतवो न विभ्रते—न धरंति, अपि तु सर्वेऽपि धरंतीति; तु—पुनर्येषां मुनीनां वचो—वचनं निरवद्यं—निष्पापं वर्तते तान्—वचोगुप्तान् वाग्गुप्तिधरान् मुनीन् स्तुवे—स्तुतिगोचरान् कुर्वे ॥ २४४ ॥ ६ ॥

अथ वाग्गुप्त्यभावेऽनिष्टफलं दृष्टान्तपूर्वकं दर्शयन्नुपदिशति—

निरवद्यं वचो ब्रूहि, सावद्यवचनैर्यतः । प्रयाता नरकं घोरं, वसुराजादयो द्रुतम् ॥ २४५ ॥ ७ ॥

धनवि०—ततः कारणान्निरवद्यं—निष्पापं वचो—वचनं ब्रूहि—वद, यतः—कारणात्सावद्यवचनैः—अलीकवचनैर्वसुराजादयो—वसु-
नामनृपप्रभृतयः सपापवचनवक्तारो द्रुतं—शीघ्रं घोरं—रौद्रं सप्तमं नरकं प्रयाताः—प्रकर्षेण प्राप्ताः । भावार्थस्तु वसुराजकथातोऽवसेयः,
तत्कथा चेयं—अस्ति चेदिषु विख्याता, नाम्ना शुक्तिपुरी पुरी । शुक्तिमत्याख्यया नद्या, नर्मसख्येव शोभना ॥१॥ पृथ्वीमुकुटकल्पायां, तस्यां
तेजोभिरद्भुतः । माणिक्यमिव पृथ्वीशोऽभिचंद्रो नामतोऽभवत् ॥ २ ॥ सूनुः सूनृतवाक्तस्य, वसुरित्यभिधानतः । अजायत महाबुद्धिः,
पांडोरिव युधिष्ठिरः ॥ ३ ॥ पार्श्वे क्षीरकदंबस्य, गुरोः पर्वतकः सुतः । राजपुत्रो वसुश्छात्रो, नारदश्चापठंस्त्रयः ॥४॥ सौधोपरि शयानेषु,
तेषु पाठश्रमाक्षिशि । चारणश्रमणौ व्योम्नि, यांतावित्यूचतुर्मिथः ॥ ५ ॥ एषामेकतमः स्वर्ग, गमिष्यत्यपरौ पुनः । नरकं यास्यतस्तद्वा-

के के प्राणिन एकेन्द्रियादयो मूका वा मौनं न विभ्रते?—न धारयंति, वचनयोगाभावाद्द्रव्येन्द्रियोपघाताद्वा, अपि तु बहवो विभ्रते, परं वचोयोगे सति
द्रव्येन्द्रियपाटवे सति वा येषां महात्मनां निरवद्यं—सावद्यप्रवृत्तिरहितं वचो वर्तते तान्—वचसा गुप्तान्—वाग्गुप्तिमतः स्तुवेऽहमिति ॥ २४४ ॥ ६ ॥

रत्न०—निरवद्यमिति० व्याख्या—हे देहिन् ! त्वं निरवद्यं वचो ब्रूहि—जल्प, यतः कारणात्सावद्यवचनैः—सावद्यवचनजल्पनैरित्यर्थः वसु-

श्री अण्वा.
धनवि.
रत्न० वृषी
१४ अवि०

॥ १२९ ॥

निरर्थकता च शुभकार्यकरमनोरथे समुत्पन्ने कार्यसिद्धौ सफलता वत्प्रभासिद्धौ च निष्कलता, उभयत्रापि शुभकार्यानुबंधिता, एतत्—
“अवति मूर्तिभिर्मान्यैर्धर्मैर्धर्ममनोरथाः । फलंति यत्पुनश्चे तु, सत्सुबर्णस्य सौरभम् ॥ १ ॥” इति ॥ सान्—अनंतरोच्छ्वयोपर-
रिष्यान् पारगान्—संसारपारगामिनो यतीन्—सुनीम् स्तुभे—सुखिगोचरात् इत्ये इत्यर्थः ॥ २४३ ॥ ५ ॥

अथ द्वितीयस्य धाम्योगस्य संवत्सुपदिशति—

वचोऽप्रवृत्तिमात्रेण, मौन के के न विद्यते ? । निरवद्य वचो वेपां, वचोयुष्ठांस्तु ताव स्तुभे ॥ २४४ ॥ ६ ॥

धनवि०—वचोऽप्रवृत्तिमात्रेण—वचनप्रवृत्त्यभावात्मात्रेण—वाक्यप्रवृत्त्यासामर्थ्येनेत्यर्थो मौने—वाम्ब्यापारपक्षिणं के के एकेत्रियादयो

मम्यथाऽर्थसंगतिर्न स्यात्, मनसाः प्रवृत्तिर्निष्ठा—सार्थक्य निरर्थक्य च, किंनिदृशमनः कावचस्य वा हेतोर्मनसः प्रवृत्तिः सार्थक्य, तथा कर्षभि
गच्छन् कश्चिद्विद्यते—ईदृक् क्षेत्र हृषीकेशोऽं भवति तथा मूयसी दस्यमिष्यतिर्जापते, हा भिक्कभिन्नात्मनो नास्ति पत ईदृशी मूः शय्या
पठिताऽऽतीत्यादिबिषया प्रवृत्तिर्निरर्थक्य, सर्वथा प्रयोजनानात्प्रवृत्ति, सन्मनः शुभ्यानेन—धर्मसुखस्येन संश्रितं—इदं सदस एव वेपां बुद्धिकल्पेभ्यो
विरत वचने सान् यतीन् प्रति स्तुभेऽप्रवृत्ति, किञ्चक्षणान्—संसारसागरस्य पारगान्—पारं प्राप्तान्, अनेनेच्छालाममि महानुभावानां सत्ता वासिष्ठ,
एत एव गण्ड्यो रत्नाकर इति, यथा रत्नाकरे सत्यपि मकरमत्स्यादियादस्तां समूहे परं प्रकल्पयैदिकारिण्यं महार्थवस्तुनां सन्नायप्रदायकत्वं न पातीति
तथा गच्छन्नाकरेऽपुनयोऽन्मूद्य इति ॥ २४३ ॥ ५ ॥

रत्न०—अथ मनःसंफलस्य चतुर्भिः शोकेर्मांसंकरमाह—वचोऽप्रवृत्तिमात्रेणेति० न्याय्या—हे अस्तिन् ! वचोऽप्रवृत्तिप्रवृत्तिमात्रं तेन

वचोयुधिः

॥ १२९ ॥

ध्यायिनो—ध्यानकर्तृन् वयं स्तुमः—स्तुतिगोचरान् कुर्म इति, अत्र धर्मोपोपेतं धर्म्यं, ध्यानस्वरूपं च “जं धिरमज्जवसाणं तं ज्ञाणं जं चलं तयं चित्तं । तं हुज्ज भावणा वा अणुपेहा वा अहव चिंता ॥ १ ॥ अंतोमुहुत्तमित्तं चित्तावत्थाणमेगवत्थुम्मि । छउमत्थाणं ज्ञाणं जोग- निरोहो जिणाणं तु ॥२॥ अंतोमुहुत्तपरओ चिंता ज्ञाणंतरं च हुज्जाहि । सुचिरंपि हुज्ज घहुवत्थुसंकमे ज्ञाणसंताणो ॥ ३ ॥ अट्टं १ रुहं २ धम्मं ३ सुकं ४ ज्ञाणाहं तत्थ अंताइं । निष्ठाणसाहणाहं भवकारणमट्टरुहाइं ॥ ५ ॥ इत्यादिगाथास्वरूपं सप्रपंचं श्रीआवश्यकवृत्ति- गतध्यानशतकवृत्तितोऽवसेयं, विस्तरभयाग्नेह प्रतन्यते इति ॥ २४२ ॥ ४ ॥

अथ मनःस्थैर्याधिकारागतं धर्मध्यानस्वरूपं निरूपयन् धर्मध्यायिनः स्तौति—

सार्धं निरर्थकं वा यन्मनः सुध्यानयंत्रितम् । विरतं दुर्विकल्पेभ्यः, पारगांस्तान् स्तुवे यतीन् ॥ २४३ ॥ ५ ॥

धनवि०—यन्मनो—येषां चित्तं सार्धं—सफलं वा—अथवा निरर्थकं—निष्फलं सुध्यानयंत्रितं—शुभकार्यकरणमनोरथेन नियंत्रितं—संकलितं सत्, सद्बुध्यानपाठे तूत्तमं ध्यानं पूर्ववदेव, दुर्विकल्पेभ्यः—अशुभकार्यकरणमनोरथेभ्यो विरतं—निवृत्तं भवति, अत्र सार्धकता

ध्यानम्—आर्चरौद्रधर्मशुक्लरूपं नास्ति, आदिशब्देन द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियासंज्ञिपंचेन्द्रियादिग्रहणं, तेन कारणेन, तुरिति विशेषे तन्मनः प्रति प्राप्य, धर्महेतुत्वाद्धर्मं शुक्लपुद्गलोपमानत्वाच्छुक्लं धर्मं च शुक्लं च धर्मशुक्ले ताभ्यां हेतुभ्यां मनसः स्थैर्यं—मनोनिरोधलक्षणं भजंतीति धर्मशुक्लमनःस्थैर्यभाजस्तान् प्रति वयं स्तुमः—स्तुतिविषयीकुर्मः, किलक्षणान्?—ध्यायंतीति ध्यायिनस्तान् ध्यायिनो, ध्यानवत इत्यर्थः ॥ २४२ ॥ ४ ॥

रत्न०—सार्धमिति० व्याख्या—यन्मनः सहायेन वर्तते तत्सार्धं, तथा निर्गतोऽर्थः—प्रयोजनं यस्मात्तन्निरर्थकं, प्रवृत्तिमदित्यध्याहार्य-

श्री ध्याया.
धनवि.
रत्न० वृत्ती
१४ अधि०

॥ १३८ ॥

बाप वपुत्त, सर्वं भेदिकमुमुने । प्रसन्नचंद्रराजर्षेः, पार्श्वेऽमुदुमुनेर्ष्वनिः ॥ २३ ॥ देवैः कण्ठकण्ठके, राजोषे किं महः । प्रयो ।
कान्माह वस्य राजर्षेः, ह्युत्तमानात्मनोऽपुना ॥ २४ ॥ कुर्वति केवलोत्पत्ती, महिमानं सुरासुराः । दृष्टोऽमृतकोऽमृतसर्गे प्रभ्य-
मावयोः ॥ २५ ॥ इति श्रीसृष्टिर्मंडलपुस्त्यनुसारेण निश्चितं ॥ २४१ ॥ ३ ॥

अथ पवनसाधनाधिकारिकृतमनोरोषसात्किंचित्करत्वं धर्मम्यानाधिकारिकृतमनोरोषसा च साधकत्वं वक्ष्यन्तुपरिच्छति—
मनोऽप्रवृत्तिमात्रेण, ध्यानं कैत्रियादिषु । धर्म्यशुद्धमनःस्वैर्यभाजस्तु ध्यायिनः स्तुमः ॥ २४२ ॥ ४ ॥

धन०—मनोऽप्रवृत्तिमात्रेण—येतसाः प्रवृत्त्यभावात्संश्लेषकैत्रियादिरिच्छेषु प्राणिषु मनसोऽमात्वात्मनःप्रवृत्त्यभावादेकैत्रियादिषु—
प्रयिषीकापिकाकाविकतेजःकाविकवानुकाविकनस्पतिकाविकेषु, आदिपदाद् द्वीत्रियत्रीत्रिबभतुरिद्विषेपु मनोऽप्रवृत्तिरूपं ध्यानं—योग्यं
न भवति, किंच—प्रसुत पवनसाधनेन मनोरोषसा धर्मम्यानामुत्तमानान्तराध्यायित्वात्किंचित्करत्वं, अत एव श्रीहेमसूरिकृतश्रीयोग-
शास्त्रे पपमप्रकाशे “म च प्रत्यासामो मुच्छिस्तावने ध्याने उपबोम्बसौमनसकारित्वाद्, यद्वाहुः—असासं न निदंमद् आमिमाद्भिभोमि
किमुच चेद्वायुः । सम्भवर्यं निरोहे सुहृमोसासं तु चवजाय ॥१॥ [उच्छ्वासं न निरुपयति आभिष्यदौकोऽपि किमुत चेद्वायुः । सद्योमर्यं
नीरोषे सुहृमोसासं तु यवस्या ॥ १ ॥] इत्यादि, तु पुनर्धर्म्यशुद्धमनःस्वैर्यभाजो—धर्म्यशुद्धम्यानाभ्यां भवःस्वैर्यं भवति तथा तात्

स्यया संश्लेषो—दुष्पानप्रसन्ननिर्धारणकृष्णश्री ध्यायि—क्षणमात्रतोऽपि यद्यप्यत्र तत्कल्पे हिक्त्व—मोक्षस्वामि हेतुमूर्ती अतामिति, तत्र दृष्टंमिस्तरः
श्रीहेमसूरिकृतपरिशिष्टपर्यंतोऽप्येय इति ॥ २४१ ॥ ३ ॥

रत्न०—मनोऽप्रवृत्तिमात्रेणेति० म्याक्या—मनसोऽप्रवृत्तिः—अप्रवृत्तं केवळमप्रवृत्तिप्रवृत्तिमात्रं तेन मनोऽप्रवृत्तिमात्रेणैकैत्रियादिषु

॥ १३८ ॥

भावयन् धर्मतत्त्ववित् ॥ राजगृहशमशाने स, कायोत्सर्गेण तस्थिवान् ॥ ४ ॥ तदा तमोरिपूर्वारस्तत्रापि समवासरत् । वंदारुर्निर्ययौ
 लोकः, फोकवत्प्रीतमानसः ॥ ४ ॥ क्षितिप्रतिष्ठितात्तत्रायातौ द्वौ च वणिग्वरौ । प्रसन्नचंद्रराजर्षिं, दृष्ट्वा मार्गसमीपगम् ॥ ६ ॥ एकोऽभापिष्ट
 बुद्धः सन्, धन्यात्मा प्रभुरेप नः । राज्यलक्ष्मीं परित्यज्य, स्वीचकार तपःश्रियम् ॥ ७ ॥ द्वितीयः स्माह धन्यत्वं, कुतोऽमुष्य महामुनेः ? ।
 योऽसंजातघलं पुत्रं, कृत्वा राज्येऽप्रहीद्व्रतम् ॥ ८ ॥ वराकः सोऽधुना द्विभो, दायादैः परिभूयते । उपद्रुतं पुरं लोको, दुःखे बहुरपात्यत
 ॥ ९ ॥ तद्द्रष्टव्य एवायमित्याकर्ण्याकुपन्मुनिः । दध्यौ पुत्रं मयि सति, दुर्धोरपकरोति कः ? ॥ १० ॥ महासंभ्राममारूढं, श्रेणिकः क्षमाभृदी-
 यिवान् । स दृष्ट्वा तमवंदिष्ट, कायोत्सर्गधरं मुनिम् ॥ ११ ॥ तं नेपदपि दृष्ट्वाऽपि, स पुनः समभाषयत् । श्रेणिकोऽचितयमूनं, शुक्लध्याने
 स्थितोऽस्त्यसौ ॥ १२ ॥ ततः श्रीश्रेणिको वीरं, नत्वाऽप्राक्षीज्जगत्प्रभो ! । प्रसन्नचंद्रराजर्षिर्योऽदृग्ध्यातो मया नतः ॥ १३ ॥ तत्र कालं स
 चेत्कुर्यात्तस्य जायेत का गतिः ? । वभापे भगवान् वीरः, सप्तन्यामवतौ गतिः ॥ १४ ॥ तच्छ्रुत्वा श्रेणिको दध्यौ, हा किमेतन्मया
 श्रुतम् ? । अत्रान्तरेऽस्य राजर्षेः, संभ्रामारूढचेतसः ॥ १५ ॥ प्रधानरिपुणैकेन, युद्ध्यमानस्य निर्भयम् । निष्ठां गतानि शस्त्राणि, शिरस्त्राणे
 करं व्यधात् ॥ १६ ॥ एतेनैतं हनिष्यामि, हताः सर्वे परेऽरयः । यावत्पस्पर्शं मौलिं स, तावदग्रेऽस्ति लुंचितम् ॥ १७ ॥ ततः संवेग-
 मापन्नो, राजर्षिर्दध्यिवानिदम् । आः किं चक्रे मया धिग् धिग्, विराढं प्रथमं व्रतम् ॥ १८ ॥ शुद्ध्यमानाशयो भूपः, स्वं निंदत्यतिचा-
 रिणम् । मनोवद्धानि कर्माणि, मनसैव क्षिपंस्तदा ॥ १९ ॥ श्रेणिकः पुनरप्राक्षीत्, स राजर्षिः प्रभोऽधुना । यादृग्ध्यानोऽस्ति तत्रैव,
 मृतो गच्छति कां गतिम् ? ॥ २० ॥ स्वान्यूचे संप्रति मृतोऽनुत्तरेषु सुरो भवेत् । अथोचे श्रेणिकः स्वामिन् !, पूर्वमन्यत् प्र(न्य)रूपि किम् !
 ॥ २१ ॥ किं वाऽन्यथा मयाऽज्ञायि ?, स्वान्याह न मयाऽन्यथा । ऊचे त्वयाऽन्यन्नाश्रावि, श्रेणिकः-स्माह तत्कथम् ? ॥ २२ ॥ स्वान्यथो-

श्री भग्या.
धनवि.
रत्न० इत्थी
१४ मधि०

॥ १३७ ॥

अत्र तंहुकमस्मत्स्वरूपं वेद, तंहुकमस्मत्ः पुनर्यो म्हामस्मत्स चम्यापस्मदि तंहुकप्रयाजोऽन्तर्दुर्हर्षासुहृत्पजापते, तत्राविषदाक्यपरिणामेन
चातर्दुर्हर्षेन कादगासुर्दुष्णा सप्तम नरक गच्छतीत्युपदेशरक्षाकरे द्वितीयवदे एतीयांशे नवमगायायां; पुनरुपदेशरक्षाकरे एव यथा
तंहुकमस्मत्ः प्रसन्नमहामस्मत्सर्वकारवदने ज्ञोर्मिबशाव्यविशतो निर्वतम् बहून् मस्मान् धीस्व तद्वासाभ्यावसायसृष्टिं मस्याविष्यरे
पञ्चमतरंगे इति ॥ २४० ॥ २ ॥

पुनर्मनोयोगसंवरं दद्यात्पूर्वकमुपदिशति—

प्रसन्नचंद्रराजर्षेर्मनःप्रसरसबरौ । नरकस्य शिबस्यापि, हेतुभूतौ क्षणादपि ॥ २४१ ॥ ३ ॥

धनवि०—प्रसन्नचंद्रराजर्षेः—श्रीसोमचंद्रसुपसूनोर्मनःप्रसरसबरौ—चित्तप्रवृत्तिनिवृत्ती नरकस्य—निरवस्यापि—पुनः शिवस्य—मोक्षस्य
क्षणादपि—शोककाळादपि हेतुभूतौ—हेत् एव हेतुभूतौ मबतः—भारता । प्रसन्नचंद्रराजर्षिचरितं वेदं—“शिविप्रतिष्ठितपुरं, जगदिचमदि-
ष्ठितम् । प्रसन्नचंद्रराजर्षीत्, पृथिवीपाकशासनः ॥ १ ॥ श्रीबीरः समवासापीचक्र मनुमगामुपः । कृत्वा धर्मं प्रबुद्धा सन्, सुत एवमे
न्ववेसमत् ॥ २ ॥ प्रसन्नमहाय शिष्ये षे, स गीतार्थोऽभवन्मुनिः । अस्यवा जिनकस्य स, प्रतिपिद्युर्महामुनिः ॥ ३ ॥ सप्तविंशोपनाधिकं,

महाकर्मोऽहमन्व तदैतान् सर्वान् एकत्रेष्टमेवीष्टपुटमीकनेन कलखीकरोमीति दुर्भानपरो कृत्य पुनरंतर्दुर्हर्षावरेण सक्तमी नरकसुषिणी यातीत्यात्मा,
एवं कान्धचोम्याप्याहो मनोम्यापारठ एव दुर्गतिं यातीति ॥ २४० ॥ २ ॥

रत्न०—पुनस्तत्र दद्यात्कर्मं श्लोकनाह—प्रसन्नचंद्रराजर्षेरिति० म्याक्य—हे देहिन् । प्रसन्नचंद्रराजर्षेर्मनसः प्रसरे—दुर्भानतया म्यासि-

मनोऽसं-
रेतरौ

॥ १३७ ॥

शष्पाविवधियो गोष्ठानाद्विटादेरिवेति ३, सांशयिकं च देशगुरुधर्मप्ययमयं वेति संशयानस्येति ४, अनाभोगिकं च, विचारशून्यस्यैकेंद्रि-
यादेर्विशेषज्ञानविकलस्येति ५; अविरतिश्च-विरतिरादित्यं; योगाश्च-अशुभमनोवाकायव्यापाराः; प्रमादाश्च-विषयकपायादयः; ततो
द्वन्द्वः । यद्-यस्मात्कारणादसंवृता-अनिरुद्धा एते मिथ्यात्वादयो भवतापं-संसारस्य परितापं दद्युः-प्रयच्छंति सा; च पुनः सुसंवृता-
निरुद्धा एते मिथ्यात्वादयो मुक्तिरसां-गोक्षलक्ष्मीं दद्युः-प्रयच्छंति सा ॥ २३९ ॥ १ ॥

यतिश्रायकयोः प्रायो मिथ्यात्वासंभवेन मिथ्यात्वमुपेक्ष्य योगनिरोधगुपदिशन् पूषं मनोयोगनिरोधगुपदिशति—

मनः संवृणु हे विद्वन्संवृतमना यतः । याति तंदुलमत्स्यो द्राक्, सप्तमीं नरकावनीम् ॥ २४० ॥ २ ॥

धनवि०—हे विद्वन्!—हे धीमन् त्वं मनो-मानसं संवृणु-दुष्टविषयेभ्यो नियतय; यतः कारणादसंवृतमना-अनिरुद्धचित्तस्तं-
दुलमत्स्यः-संदुलनाम्ना प्रसिद्धो मत्स्यो-मीनो द्राक्-शीघ्रं सप्तमीं नरकावनीं-महावमःप्रभानाग्रीं सप्तमनरकपृष्ठीं याति-गच्छति ।

इच्छन्, किं :-सीत्यं, यद्-यस्मात्कारणादेते धत्वारोऽप्यसंवृताः सतो भवत्य-संसारस्य ताप-शुष्ट दद्युः-ददति सा, च पुनरेते सुसंवृताः सतो
मुक्तिरसां-गोक्षलक्ष्मीं दद्युरिति ॥ २३९ ॥ १ ॥

रक्त०—अप संप्रेत्र मनसः प्राधान्यात् मनःसंसारमाह-मनः संवृण्विति० व्याख्या-हे विद्वन्!—हे पण्डित त्वं मनः प्रति संवृणु, यतः
कारणादसंवृतं मनो येन सः असंवृतमनाः तंदुलप्रमाणो मत्स्यस्तदुलमत्स्यो द्राक्-शीघ्रं सप्तमीं नरकावनीं-नरकपृष्ठीं याति, तत्र मन एव
गुलं निहितं, तदागपृष्ठीव्यागतो महावमःप्रभानाग्रीं सप्तमनरकपृष्ठीं याति-गच्छति ॥ २४० ॥ २ ॥

श्री अर्घ्या.
धनवि.
रत्न० वृत्ती
१४ अर्घि०
॥ १३६ ॥

अथ सामान्यतो यतीन् विशेष(तो)धर्मस्यगृहिणाम्नामित्य मिध्यात्वादिसंभरोपदेशः ।
धनवि०—अपेक्षानन्तरं सामान्यतः—साधारण्येन यतीन्—संभविताः च पुनर्विशेषधर्मस्यगृहिणः—सम्यक्त्वमूलादिसप्ततपारि-
भावात्मनामित्य—अद्वैत मिध्यात्वादिसंभरोपदेशो—मिध्यात्वानिरुक्तिरूपायबोगवियोगोपदेशः, प्रवर्षते इति शेषः ।
अवास्मिन् द्वारे पूर्वोद्दिष्टत्वेन पूर्वं मिध्यात्वमित्यसंभरमुपदिशन्नाह—

मिध्यात्वयोगाविरतिप्रमादानात्मन् । सदा संभृणु सौख्यमिच्छन् ।
असंपृता यद्भवतापमेते, सुसंपृता मुक्तिरर्मां च वदुः ॥ २३९ ॥ १ ॥

धन०—हे आत्मन् ! त्वं सौख्यमिच्छन्—मुक्तमभिच्छपन् मिध्यात्वयोगाविरतिप्रमादान् सदा—सर्वशक्तं संभृणु—संकोचविपयी-
दुर्विचिन्तयः, तत्र मिध्यात्वं च “दुविहं ज्येष्ठमिच्छं देवगणं गुरुगणं मुपेक्षं । ज्येष्ठं च दुविहं देवगणं गुरुगणं चैव” ॥१॥ ‘अवमेय
मिच्छं च’मिच्छामि ॥ अथवा मिध्यात्वं पञ्चविधं, यथाह—अभिगच्छिमजमिगच्छिष च तद् अविमिचेसि चैव । संसृष्टमजाभोग मिच्छं च पञ्चहा
होर् ॥ १ ॥ अत्रामिच्छिष पञ्चविधनां स्वस्वस्वस्वमिच्छिषविशेषात्संभरान्तरं परपञ्चप्रतिशेषदक्षामा १, अनामिच्छिष च प्राकृतमनानो
सर्वे देवा यथाः, च निष्ठाः, एवं सर्वे गुरुः सर्वे धर्माश्चाद्यथा इति २, आमिच्छिषेच्छिषं च यथास्मिन् वस्तु जानतोऽपि दुरमिच्छिषे-

रत्न०—मिध्यात्वयोगाविरतीति० व्याख्या—हे आत्मन् ! मिध्यात्वयोगाविरतिप्रमादान् चतुरोऽपि वपुष्पत् त्वं सदा संभृणु, किं कुर्वन्?—

१ द्विचिधं ज्येष्ठं मिध्यात्वं देवगणं गुरुगणं ज्ञातव्यम् । ज्येष्ठं च द्विचिधं देवगणं गुरुगणं चैव ॥ १ ॥ चतुरोऽपि मिध्यात्वम् २ २ अत्रामिच्छिषका-
मिच्छिषं च यथाऽऽमिच्छिषेच्छिष देव । सांख्यिकमजाभोगे मिध्यात्वं पञ्चविधं भवति ॥

मिध्यात्वा-
दिसंभरः

॥ १३६ ॥

तस्माद्धे मुमुक्षो-हे मुनेऽनुभूयमानोरुफलेऽपि-प्रत्यक्षोपलभ्यमानमहाफलेऽप्यस्मिन् प्रसिद्धे संयमे-चारित्रे किं न यतसे ?-कथं नोद्यमं कुरुषे ॥ २३८ ॥ ५७ ॥

इति श्रीतपा० महोपाध्यायश्रीकल्याणविजयगणेशिष्योपाध्यायश्रीधनविजयगणि-
विरचितायां यतिशिक्षानाम्नो त्रयोदशी पदपद्धतिः ॥ १३ ॥

१४ मिथ्यात्वादिसंवरोपदेशाधिकारः ।

अथानन्तरद्वारे केवलसर्वविरतिधारियतियोग्यमुपदेशमुपदिश्य सामान्यतः सर्वविरतिधारिदेशविरतिधारिणोर्योग्यमुपदेशमुपदेष्टुं मिथ्या-
त्वादिसंवरोपदेशद्वारं दर्शयन्नाह—

दनुभूयमानं महच्च भवति तस्मिन् शर्करादाविव यत्नः कर्तुं युक्त एवेति, मोक्षमिच्छो मुमुक्षो ! इतिसंबोधनं सामिप्रायमिति ॥ २३८ ॥ ५७ ॥
इति त्रयोदशोऽधिकारः ॥

श्रीशान्तिचंद्रवरवाचकदुग्धसिंधुलब्धप्रतिष्ठवरवाचकरत्नचंद्रः । अद्यात्मकल्पफलदस्य चकार वृत्ति, तत्र त्रयोदश इति प्रथितोऽधिकारः ॥ १३ ॥

अथ सामान्यतो यतीन् विशेषतो धर्ममयगृहिणश्चाश्रित्य मिथ्यात्वादिसंवरोपदेशाख्यध्वतुर्दशोऽधिकारो विवरीतुं प्रक्रम्यते-तत्र प्रथमं बंधहेतुसंवरमाह—

उरुफल
संयम

श्री अष्ट्या.
धनवि.
रत्न० हृषी
१३ अवि०
॥ १३५ ॥

अथैतद्वाच्यमुपसंख्येतिर्षुभगणार्थं संवमाराधन्यानां सुभक्तं दर्शयन्मुपदिशति—

नाम्नाऽपि यस्येति जनेऽसि पूज्याः, शुद्धास्ततो नेष्टसुखानि क्वनि ? ।

तत्संवमेऽभिन् यतसे मुमुक्षोऽनुभूयमानोरुफलेऽपि किं न ? ॥ २३८ ॥ ५७ ॥

धनवि०—यस्य संवमस्य नाम्नाऽपि—संवमवानिद्वानिधानेनापि जने—शोक इति—अमुना प्रकारेण प्रसपात्रामिभिः पूज्याः—अर्चनी-
योऽसि, ततः शुद्धाश्चासंवमारिष्टसुखानि क्वनि न भवति ? , अपि तु सर्वाण्यभिषिपितसुखानि स्वर्गापवर्गोपग्याहीनि मर्तवीत्सर्वाः, तत्-

पुरुष्माणमे—“अथैतद्वाच्यमुपसंख्येतिर्षुभगणार्थं संवमाराधन्यानां सुभक्तं दर्शयन्मुपदिशति—नाम्नाऽपि यस्येति ॥ १ ॥” इति, हे धनवि ।
तत्संवमवीरितं त्वं किं हारयसि ? , अपि तु मा हारय, हाहेति खेदे, हे प्रमत्त !—हे प्रमत्तन् पुनरस्य संवमवीरितस्य कुलसंभक्तिः—अग्रे वर्तते ? ,
अपि तु नास्तीति, दुःख्याया चेति ॥ २३७ ॥ ५६ ॥

रत्न०—अथ यस्य नाम्नाऽपि पूर्वा प्राप्नुवन्ति तस्मिन् परिणाममुदरेऽपि किं संवमे नोषम कुर्वते ? इत्युपदिशत्यह—नाम्नाऽपि
यस्येति० व्याख्या—हे मुमुक्षो !—हे मते यस्य संवमस्य नाम्नाऽपि जने—शोके इति—अमुना प्रकारेण प्रसपात्रतो दस्मानेन पूज्योऽसि तर्हि—ततः
शुद्धास्तसंवमारिष्टानि—अभिष्टानि च तानि सुखानि चेष्टसुखानि क्वनि न भवति ? , अपि तु सर्वाण्यपि मर्तवी, तत्—तस्मात्कारणादभिस्संवमे किं
न यतसे ?—यत् न करोषि, अपि तु यतः कर्तुं युक्त इति, येन किञ्च० ?—अनुभूयमानमुह—माहृत्कस्य यस्य स तस्मिन्, किमपि यस्य फलं साधा-

तदुक्तः
संवमः

॥ १३५ ॥

अथ प्रमादेन संयमविराधनायामेतावती शुभफलहानिः स्यादित्युपदिशति—

यस्य क्षणोऽपि सुरधामसुखानि पल्यकोटीर्नृणां द्विनवतिं स्याधिकां ददाति ।

किं हारयस्यधम ! संयमजीवितं तद् ? , हा हा प्रमत्त ! पुनरस्य कुतस्तवासिः ? ॥ २३७ ॥ ५६ ॥

धनवि०—नृणां—मनुष्याणां यस्य संयमजीवितस्य क्षणोऽपि—मुहूर्त्तोऽपि सुरधामसुखानि—देवलोकसुखान्यधिकां—समधिकां द्विन-
वतिं—द्विनवतिसंख्याः पल्यकोटीः—पल्योपमकोटीर्यावद्ददाति—प्रयच्छति, एतदुक्तार्थसंवादश्चायं—“सामाहयं कुणंतो समभावं सावओ
घट्टिअदुगं । आउं सुरेसु बंधइ इत्तियमित्ताइं पलिआइं ॥ १ ॥ बाणवई कोडीओ लक्खा गुणसट्ठि सहस पणवीसं । नवसय पणवीसाए
सतिहा अडभागपलिअस्स” ॥ २ ॥ अंकतोऽपि ९२५९२५९२५।६, इति प्रतिक्रमणसूत्रवृत्तौ ॥ हे अधम !—हे नीच तत्संयमजीवितं
कथं—कस्माद्धेतोः हारयसि ?—अज्ञानतो मुधा त्यजसि; हा हा इति खेदे हे प्रमत्त !—हे प्रमादिन् पुनः—द्वितीयवारमस्य संयमजीवितस्याप्तिः—
लाभः कुतो हेतोः ? , भविष्यसीति शेषः ॥ २३७ ॥ ५६ ॥

रत्न०—अयं मुहूर्त्तमात्रं संयमजीवितस्य फलं वदन् प्रमादं मा कार्षीरित्युपदिशन्नाह—यस्य क्षणोऽपीति० व्याख्या—हे यते ! यस्य
संयमजीवितस्य क्षणोऽपि—मुहूर्त्तोऽपि घटिकाद्वयमपि सुरधाम्नः—स्वर्गस्य सुखानि ददाति, कथं ?—यावत्काः कर्मतापन्नाः भामेत्युक्ते सत्यभामेत्या-
दिवत् पल्यानां—पल्योपमानां कोटीः प्रति, कियतीः ?—द्विनवतिं—द्वाम्यामधिका नवतिर्द्विनवतिस्तां, किलक्षणाम् ?—अधिकां लक्षादिभिरंकैरित्यर्थः,

श्री अर्ष्या.
घनवि.
रत्न० वृषी
१३ अवि०
॥ १३४ ॥

कठत्रयिवागृहपितारम्भितारिनीं ता निवाहपितारिवासां मरु-समूहः स आरौ वेपां ते निवाहपितारिमण्डपकोपमभावे-अस-
स्वेऽपि, अग्रामिष्यन्वाहृद्व्यापारराभ्यापारवानपाभ्यापारमरुनिपरिमः ॥ २३५ ॥ ५४ ॥

अनंतरं भेदद्वितय संयमे वत्त इषि'जवांडुपविष्टं, तेन संवमविरापनावाः फलं वदंयसुपविसृति—

विरापितैः संयमसर्वयोगैः, पतिप्यतस्ते मबदुःखराशौ ।

शास्त्राणि शिष्योपधिपुस्तकाद्या, मक्ताभ्य लोकाः शरणाय नाछम् ॥ २३६ ॥ ५५ ॥

घनवि०—संयमसर्वयोगैः—संयमश्च सङ्गम्यापारैः समिच्छित्तुमित्तमापन्नप्रभृतिभिर्गिरापितैः—अद्विदैर्मबदुःखराशौ—सांसारिकदुः-
खसमूहे पतिप्यतः—अथो गमिष्यतश्च शास्त्राणि—आपारंगारीनि व्याकरपावीनि वा, पठितानीति गन्व, च पुन शिष्योपधिपुस्त-
काद्याः प्रसिद्धाः च पुनर्मक्ताः भावकभाविकाः शरणाय—मबदुःखराशौ पतिष्यतश्चाप्य नाछ—न समर्था मबतीति ॥ २३५ ॥ ५५ ॥

पुनः किं कृत्वा ?—अपीस—पठित्वाऽपीस्यस्य, क्वनि ?—शास्त्राणि, किं ?—तत्प्रत्यक्षपिक्र भावो येषु तानि तत्त्वानि, अग्राम्याणांमर्षः, इत्यस्य
सामान्या भिष्यतायां स्यात् यच्च शिव करोति तद्व्युक्त करोमीत्युपदेशः ॥ २३५ ॥ ५४ ॥

रत्न०—अप संयम गृहीत्वा संयमविरापनायै मा प्रवर्षेत्सेत्युपदिशति०—विरापितैरिति० व्याख्या—हे पते । विरापितैः संयमस्य—पारि-
श्रम्य सर्वयोगैः—मूखगुणोत्पण्णारिकसर्वैर्भूतमित्ये—तत्र दुःखराशौ पतिष्यत सताः शास्त्राणि अग्रामारीनि शिष्या उपनयो—कवपाश्रय' पुस्तकम्—
अक्षरम्यासुसुप्र तन्म्यापानि वेपां ते, वाचराभ्येन विगुणरित्यस्यस्यमभिविक्तपुस्तकरीनां पुस्तकरोपकरणानां संयमः, च पुनर्मक्ता भेकाः—
अव्यक्तमभिविक्तस्य शरणाय—वरुभं दहतं नाछ—समर्था, किन्तु निःशरण एकमेव दुःखराशौ पतिष्यतीतिभावः ॥ २३६ ॥ ५५ ॥

शिष्यादी-
नामवा
मत्वं

॥ १३४ ॥

अनंतरं 'चरे'त्यादिना भयजनिकाऽसंयममार्गप्रवृत्तिरुपदिष्टा, अथ च शेषसकलसामग्रीसन्निधानजनितां संयमप्रवृत्तिमुपदिशति—

गुरुनवाप्याप्यपहाय गेहमधीत्य शास्त्राप्यपि तत्त्ववांचि ।

निर्वाहचिंतादिभराद्यभावेऽप्युपे ! न किं प्रेत्यहिताय यत्नः ? ॥ २३५ ॥ ५४ ॥

धनवि०—हे ऋपे !—हे साधो गुरुनपि—शुद्धमार्गोपदेशकानप्यवाप्य—प्राप्य गेहमपि—सकलसंगमूलं गृहमप्यपहाय—त्यक्त्वा तत्त्व-
वांचि—तत्त्वप्रतिपादकानि शास्त्राप्यपि—आचारांगादीन्यधीत्य—पठित्वा निर्वाहचिंतादिभराद्यभावेऽपि प्रेत्यहिताय—परलोकसुखाय
किं प्रभे यत्नः—उद्यमोऽर्थात्संयमे नास्ति ?, अत्र निर्वाहः—सुखाजीविका तस्याश्चिंता—चिंतनं सा आदौ—प्रथमं यासां पुत्रचिंतापुत्रीचिंता-

३ मैथुन ४ परिग्रहाविरमण ५ श्रोत्र १ चक्षु २ घ्राण ३ रसन ४ स्पर्शनैन्द्रियानिग्रह १० क्रोध ११ मान १२ माया १३ लोभाजय १४—
मनोवचःकायदुःप्रवर्तना १७ लक्षणाः, तथा हास्यादयो—हास्य १ रति २ अरति ३ शोक ४ भय ५ जुगुप्सा ६ लक्षणाः पट्, द्विपः संति,
तेन त्वमेतेभ्यो रिपुभ्यो विभ्यद्—भयं गच्छन् चर—विहर, विभ्यन्ने(दे)व सर्वं कुर्विति ॥ २३४ ॥ ५३ ॥

रत्न०—अय सर्वस्यां सामग्र्या सत्यां हितं किं न करोपीत्युपदिशति—गुरुनवाप्येति० व्याख्या—हे ऋपे ! त्वं निर्वाहो—निर्वहण-
मुदरभरणादिकस्तस्य चिंता कल्पे उदरभरणं कथं करिष्यामीत्यादिरूपा सैवादौ यस्य तन्निर्वाहचिंतादि तस्य भरः—समूहः स आदौ यस्य तन्नि-
र्वाहचिंतादिभरादि तस्याभावे सत्यपि, उदरभरणवत्तपात्रपुस्तकादिचिंताराजभयचौरमयेहलोकमयाद्यभावे सतीत्यर्थः, प्रेत्य—परभवे हिताय यत्नः किं न
क्रियते ?, अपितु कर्तुं युक्त इति, किं कृत्वा !—अवाप्य, कान् !—गुरुन् प्रति, किं कृत्वा !—अपहाय—त्यक्त्वा, किं ?—गेहम्, अपि—पुनरर्थे,

प्रेत्यहित-
यत्नः

दी कप्या.
धनवि.
३० इपी
३ अवि०
१३३ ॥

नष्टवातवीषिप्रमुक्ता अपि जमेव जुगच्छिह । ननु मनुजत्वात् भूयो जीवा प्रतिमालुप्यं जमते ॥ ४ ॥] इतिरियावास्तुविता आबश्य-
कोपोपूमातन्विर्मुच्छिस्त्यामिच्छाम्येभ्यः सविस्तरा ज्ञेया इति ॥ २३३ ॥ ५२ ॥

अनतरं 'रिपुवश्यतामगच्छ'मित्युक्तमव एव वस्तुतो रिपून् वश्यंयन्मुपरिचरति—

द्विपस्त्वमे ते विपयप्रमादा, असंवृता मानसदेहबाधः ।

असंयमाः ससदद्यापि हास्यादपद्य विभ्यश्चर नित्यमेभ्यः ॥ २३४ ॥ ५३ ॥

धनवि०—तुः पुनरर्थे वाक्वाचकारार्थे वा ते—तत्र इमेऽशुभवप्रमादा विपयप्रमादाः—विपयाश्च प्रमादाश्च २, तथा असंवृताः—संवर-
रहिता मानसदेहबाधो—मनोवचनध्याः, च पुनः ससदद्या—सततसमेवा असंयमाः—पृथिव्यावर्तव्यमपाराः च पुनः हास्यादयो-
हास्यरत्नरसिद्धोक्तमवजुगुप्साराणा द्विपः—अंतरंगारत्नसंघिः, एभ्योऽनतरेभ्यो द्विभ्यो नित्यं—सर्वदाश्च विभ्यश्च—मत्र गच्छन् चर-
संयममार्गे गच्छेत्तर्षः ॥ २३४ ॥ ५३ ॥

यतो हि वाक्त्वमपि तच्च—सुखं चिच्छिव मोक्षसुखमित्यर्थं जमते—जामोपि ॥ २३३ ॥ ५२ ॥

रक्त०—अत्र द्विपं नामज्ञापनपूर्वमेतेभ्यो विभ्यतिष्ठेषुपरिचरति—द्विपस्त्वमे ते० व्याख्या—हे यते! ते—तस्मिन्ने हरिषि विद्येपज्ञापने
विपया प्रमादाश्च विपयप्रमादाः प्रत्येक पद्य २ द्विपो—द्वैरिणः सति, च पुनर्याजस्येहबाधो—मनाःकमपचनानि, किं० १—असंवृता—वपच्छत्या
मुष्य इत्यर्थः, संवृतास्तु अर्थसाधनं मन्त्रीजनसंवृता इति विशेषण सार्थक, च पुनः ससदद्याव्यसंयमाः—माणातिपत्त १ सृपात्पद २ वदच्छाम-

विपयादीनां
पशुत्वं

॥ १३३ ॥

जिनधर्मप्राप्तिरूपं मणिविशेषं समवाप्य—प्राप्य रिपुवश्यतां—धैरिचशतामगच्छन्—अनाप्रुवन् किमपि हितं—किचित्सुखसाधनं कुरु २—
 साधयेरिति; यतो हितसाधनादर्थितं—प्रार्थितं शं—मुत्तं मोक्षलक्षणं लभसे । अत्र बोधिकारणानि “अणुकंप १ ऽकामनिज्जर २
 घालतवे ३ क्षण ४ विणय ५ विचभंगे ६ । संजोगविष्पओगे ७ वसणू ८ सघ ९ इट्टि १० सफारे ११ ॥ विज्जे १ मिठे २ तह
 इंदनाग ३ कयउन्न ४ पुप्फसालसुए ५ । सिव ६ महुरवणियभाउय ७-८ आभीर ९ दसन्नि १० लापुत्ते ११ ॥” इति गाथाद्वय-
 सूचितानि सक्षातान्यावश्यकवृत्त्यादिभ्यः समयसेयानि । युगसमिलादिदृष्टांताश्च—“चुल्लग १ पासग २ धन्ने ३ जूए ४ रयणे ५ य
 सुमिण ६ चक्के ७ य । चम्मा ८ जुगे ९ परमाणू १० दस दिट्ठंता मणुअलंभे ॥ १ ॥ पुवंते हुज्ज जुगं अवरंते तस्स हुज्ज समिला ७ ।
 जुगच्छिदन्नि पवेसो इय संसइओ मणुअलंभो ॥ २ ॥ जए समिला पच्चमट्टा सायरसलिले अणोरपारम्मि । पविसिज्ज जुगच्छिदं फहवि
 भमंती भगंतम्मि ॥ ३ ॥ सा चंटपायवीईपणुछिआ अवि लभिज्ज जुगच्छिदं । नय माणुसाउ भट्टो जीवो पटिमाणुसं लहइ ॥ ४ ॥
 [अनुकंपाऽकामनिर्जेराघालतपोदानपिनयविभंगाः । संयोगविप्रयोगव्यसनोत्सवर्द्धिसत्काराः ॥ १ ॥ धैर्यो मंठस्तथेन्द्रनागः कृतपुण्यः
 पुष्पशालसुतः । शिवो मधुरावणिग्भ्रातरौ आभीर दशार्ण इलापुत्रः ॥ २ ॥ चोहकः पाशका धान्यानि शूतं रत्नानि स्वप्रश्नकं । चर्म
 (कूर्मः) युगं परमाणुः दश दृष्टान्ता मनुजत्वलाभे ॥१॥ पूर्यान्ते भवेद्युगं अपरान्ते भवेत्तस्य समिला तु । युगच्छिद्रे प्रवेश एवं संशयितो
 मनुजत्वलाभः ॥ २ ॥ यथा समिला प्रभृष्टा सागरसलिलेऽनर्वाकूपारे । प्रविशेत् युगच्छिद्रं कथमपि भ्राम्यन्ती भ्राम्यति ॥ ३ ॥ सा
 रत्नं—सम्यक्त्वरत्नं समवाप्य किमपि तद्वितं कुरु, अत्यंतादरदृष्टापनार्थं वीप्साया द्विर्वचनं, किंलक्षणं ?—दुरापं—दुष्प्राप्यं, कैः ?—युगसमिलादिनिदर्श-
 नानि “चुल्लगपासगधन्ने” इतिगाथोक्तानि तैः, किं कुर्वन् ?—अगच्छन्, कां ?—रिपूनाम्—अन्तरङ्गाणां पण्णां कपायादीनां वश्यतां—पराधीनतां,

श्री अस्या.
धनवि.
रह० वृषी
१३ अवि०
॥ १३२ ॥

अयान्तरोक्तं विज्ञेयं निर्दिष्टं—

प्राप्यापि चारित्र्यमिदं कुराप, स्वयोपजैर्यद्विषयप्रमादो ।

मवाप्तुषौ विद्व पतिताऽसि मिश्रो !, इतोऽसि दुःखैस्तवनतश्चलम् ॥ २३२ ॥ ५१ ॥

धनवि०—हे मिश्रो !—हे साधो—यद्—यस्मात्कारणाद्गुराप—दुर्भ्रमं चेद् पंचमहाप्रकारिकेषु प्रत्यर्थं चारित्र्यं—संयममार्गं प्राप्यापि—
अप्यापि स्वदोषैः—सखीसरागोपकसम्पदोपबन्धैर्यद्विषयप्रमादोः प्रसिद्धैर्मवाप्तुषौ—संसारसागरे पतिता—पतनशीलेऽसि, तत्—
अप्यापनंतकालं वाच्युः—वाच्युःशिकोः प्रसिद्धत्वेदेहेतोऽसि, कवत्वां विगच्छति ॥ २३२ ॥ ५१ ॥

अयान्तरोक्तमेव चारित्र्यं कुरापतां दृष्टांतप्रदर्शनेन इदं मुपरिच्यते—

कथमपि समवाप्य बोधिरस्य, युगसमिलादिनिदर्शनं कुरापम् ।

कुरु १ रिपुवश्यतामगच्छन्, किमपि हितं लभसे पतोर्जितं शम् ॥ २३३ ॥ ५२ ॥

धनवि०—कथमपि—इयंभित्तुस्तद्वनमिताधर्ममिज्ञेयमिबोगायुगसमिलादिदृष्टांतात् सिद्धांतप्रसिद्धाद्गुराप—दुर्भ्रमं बोधिरस्य—

रह०—अथ चारित्र्यं कुरापतया विषयप्रमादतां प्रकराम्भरेण स्वामुपरिशापः—प्राप्यापीति० व्याख्या—हे मिश्रो ! इदं कुराप—
दुष्प्राप्यं चारित्र्यं प्राप्यामि चेद्—परि त्वं निषये प्रमादैश्च हेतुभिर्भिन्—निश्चितं मया स्थातव्यं स्वामुषौ—संसारसमुद्रे पतिताऽसि तव—अनन्तं
कालं पतनं दुःखैर्हेतोऽसि, विषयप्रमादो क० !—सत्यं—आत्मनो दोषात्तेभ्यो नाप्ये इति सरोपनात्सौरिति ॥ २३२ ॥ ५१ ॥

रह०—अथ बोधिरस्य दुष्प्रापतां क्वन् पतिजनं हितार्थं प्रवर्षयन्नाह—कथमपीति० व्याख्या—हे मते ! त्वं कथमपि क्वत्वा क्वेन बोधि-

चारित्र्यो-
पिदोर्भ्रमं

॥ १३२ ॥

धनवि०—गृहस्थावस्थायां कोऽपि—अनिर्दिष्टनामा रंको—इरिद्रः पुमान् जनाभिभूतिपदवीं—जनेभ्योऽभिभूतेः—परमवस्व पदवीं—
 पद्वतिं विषयवामित्यपरत्यक्त्वा—परिहृत्य गुरोः प्रसादात्—गुरुकृपावशात्कथंचन—केनचिदुपायेन यतेः—मुनेर्वैषं—रजोहरणाविलिङ्गं
 प्राप्य—अधिगत्य मौखर्यादिवशीकृतजुजनतादानार्चनैर्गर्वभाङ्ग—मदयानात्मानं—स्व नरेन्द्रमिव—रजानमिव गणयेत्—पितयेत्, च
 पुनः कोऽपि पुमान् गुरोः प्रसादात् शास्त्रं—व्याकरणप्रमाणसिद्धांतादिग्रन्थानां सूत्रमर्थं च प्राप्य मौखर्यादिवशीकृतजुजनतादानार्चनैर्गर्व-
 भागात्मानं नरेन्द्रमिव गणयेत्, च पुनः कोऽपि पुमान् गुरोः प्रसादात्पठितादिपदवीं प्राप्य मौखर्यादिवशीकृतजुजनतादानार्चनैर्गर्व-
 भागात्मानं नरेन्द्रमिव गणयेत्, अत्र मुखरस्य भावो मौखर्यं—वाचालतेत्यर्थस्तदादी—प्रथमं यस्य तत्तथा, आदिपदात्संक्षेपत्वेराग्य-
 मुद्रादिपरिग्रहः, तेन वशीकृता—रंजितां चासौ ऋजुजनता च—भद्रकजनसमूहस्तथा विहितानि दानार्चनादीनि प्रसिद्धानि वैस्तथेति,
 तं पुरुषं धिगस्तु, यतः स पुरुषो ब्रुतं—निश्चितं दुर्गतौ—नरकादिगतौ गन्ता—गमनशील इति ॥ २३१ ॥ ५० ॥

रत्न०—अप्यात्मनो रंक्त्वादिदूषितां पूर्वावस्थां विलोक्य संयमायस्यायां संपदं प्राप्तोऽपि गर्वं कुर्यात् दुर्गतौ गन्ताऽसीति कथयन्नाह—रंकोः
 कोऽपीति० व्याख्या—कश्चिद्गृहस्थयासमाश्रित्य निःसक्तया रंकोः स एवात्मानं नरेन्द्रमिव गणयेत् विम्—निर्दिष्टं यथा स्यात्तथा ब्रुतं—शीघ्रं दुर्गतौ
 गन्ता, किं कृत्वा—वैषं प्राप्य, कस्य—यतेः, यतिसंबन्धिनिमित्त्यर्थः, किं कृत्वा—स्वक्या, फो—जनां नामभिभूतिः—परमं यो मस्यां सो चासी पदवी
 च तां, तथा कथंचन—महता कष्टेन कियच्छास्त्रगति—शास्त्राप्ययनं प्राप्य, तथा तन्नाम्यं कोऽपि वाचनाचार्यः पठितं उपाध्याय आचार्यः
 इतिरूपं पदं—विरुद्धं प्राप्य, एतत्सर्वं गुरोः प्रसादात् प्राप्येत्यर्थः, गर्वं गजतीति गर्वभाङ्ग, किं—मुखरस्य भावो मौखर्यं तदादि यस्य तेन वशीकृता
 या ऋणुः—सरला जनता—जनसमूहस्तथा दानं कृत्वादीनां अर्चनं चंदनादिभिस्तैरिति ॥ २३१ ॥ ५० ॥

श्री अर्था.
धननि,
रत्न० इती
१३ अधि०

॥ १३१ ॥

सावधं-सपापं कर्म-सूक्तकर्मादि-स्य-प्रसिद्धि-पुत्र-प्राप्त्या-तु-पाव-भूतं-कर्म-मिच्छति-? -वाञ्छति, हि-कतः-अर-पा-द्वे-मम-यी-सु-वर्ण-मयी-सु-खी-कृ-पा-
मिका-सदरे-जले-क्षिप्ता-प्रक्षिप्ता-क्षुण्णतोऽपि-क्षुण्ण-प्यसून्-मा-प्य-किं-न-क्षुणोति-? -न-क्षि-मिति। अत्र-संपन्नो-का-सु-वर्ण-मयी-सु-ख-
सम-हृ-त्वार्य-मम-ता-तु-ख्या-च-सा-व-ध-कर्म-भित्तं-सु-खी-मा-मी-म-सं-व-य-जी-वितं-च-प्रा-व-त्ता-मी-य-मि-ति-दृ-ष्टं-त-दृ-ष्टं-ति-क-वो-ज-ना-॥ २३० ॥ ४९ ॥

अनवरं समिद्धिगुणिसिद्धिसामुपदिश्यात्प्रमत्तोऽप्यपरिहारात्समुपदिशति—

रंभः कोऽपि जनामिभूतिपदवीं त्यक्त्वा प्रसादाद्गुरो-
र्वेष प्राप्य यतेः कर्षचन कियच्छास्त्र पद कोऽपि च ।
मौल्यर्यादिवशीकृतजुजमतादानार्पणैर्गर्भमा-
शात्मानं शप्येन्नरेन्द्रमिव धिर्गता द्रुतं दुर्मतौ ॥ २३१ ॥ ५० ॥

रत्न०—गुरोरेव सिद्धोति-कर्म महत्वायेति० व्याख्या—हे-पते! अ-सं-म-ने-वे-ऽपि-अ-व-क-प्र-सि-द्ध-क-र-ण-ये-ऽपि-क-र्म-स-व-न-मि-च्छ-ति-?
वाञ्छति, कतः-? -महत्वाय, एते-य-मि-वै-स्मा-दि-कु-र्म-ति-त-दा-म-म-ह-त्वं-व-द-ति, -अ-स्मि-न्-स-ती-र-द-वै-स्व-प-ना-म-सा-प-मि-क-वा-त-उ-न्-वा-रि-कं-पा-त-नी-म-यः ।
च-अ-व-ध-य-स-क-त-स-म-म-त-तु-ख्या-पूर्-व-भित्तं-म-दी-म-गृ-ह-म-स-ती-ते-न-म-दी-प-ने-ऽपि-न-अ-स्तु, अ-प-य-म-या-गु-ह-ि-द-सा-प-वै-स्व-दि-क-र-ि-त-ते-म-म-दी-म-वै-स्व-दि-
स-खी-क-र-ण-म-ये-वे-ति-स-क-ता, न-तु-पु-ण्य-क-र्म-क-य-स-व-ध-म-क-ती-ति-दृ-ष्ट-ते-ना-ह-हि-य-स्मा-क-र-ण-ा-द्वे-म-म-यी-सु-व-र्ण-मि-क-र-मि-क-शी-अ-स्ति-ने-नु-स-द-रे-क्षि-प्ता-
स-स-सू-न्-मा-प-ान्-म-ति-क्षु-ण्ण-त-क्षु-ण्ण-म-य-त-किं-न-क्षु-णो-ति-? -न-क्षि-म-ति, अ-स्ति-क्ष-णो-ति, ए-त-स-व-म-रे-द-म-ने-अ-पि-क-र-ि-क-र-सं-प-दि-गु-ह-क-प-ना-
प-या-त-या-प्र-व-त्ता-मी-म-र-णे-व-च-स-व-ध-क-र्म-यो-क्तं, परं-वि-धित-पो-य-दि-श-तः-स-तः-स-व-ध-ने-ति-प्र-ति-पा-ति-॥ २३० ॥ ४९ ॥

मर्षे कर्ष

॥ १३१ ॥

दिनेति प्रतिज्ञाम्—अङ्गीकारं वदन्—मनःपूर्वं वचसा प्रतिपादयन् देहमात्रात्—केवलकायात्सावधं योगमकुर्वन्नपि शय्यादिकृत्येषु—
उपाश्रयादिकार्येषु गृहस्थान्—सागारिकान् हृदा—मनसा गिरा—वाचा नुदन्—प्रेरयन् कथं ?—केन प्रकारेण मुमुक्षुः—सत्यवक्ता
यतिरसि—भवसीति ॥ २२९ ॥ ४८ ॥

अथ मनोगुण्यधिकाराद्धर्मनिरपेक्षं परार्थं सावधचित्तने दोषं दर्शयन्नपदिशति—

कथं महत्त्वाय ममत्वतो वा, सावधमिच्छस्यपि संघलोके ? ।

न हेममय्यप्युदरे हि शस्त्री, क्षिप्ता क्षणोति क्षणतोऽप्यसून् किम् ? ॥ २३० ॥ ४९ ॥

धनवि०—महत्त्वाय—आत्मनो गौरवायाथवा ममत्वतो—ममत्वबुद्ध्या संघलोकेऽपि—साधुसाध्वीश्रावकश्राविकालक्षणचतुर्विधसंघेऽपि

त्वं प्रत्यहमावश्यकं कुर्वन् सामायिकोच्चारं 'मनसा वाचा कायेन सर्वं सावधमह न कुर्वे' इति प्रतिज्ञाम्—अङ्गीकारं वदन् केवलं देहो देहमात्रं
तस्मादकुर्वन्नपि, सावधमिति ग्राह्यं, परं शय्या—वसतिः सा आदौ येषां तानि शय्यादीनि तानि च तानि कृत्यानि तेषु गृहस्थान् याहि इदमानयेदं
कुर्वित्यादि नुदन्—प्रेरयन् सन् हृदा—मनसा गिरा—वचसा मोक्षमिच्छुर्मुमुक्षुरिति सान्वर्थनामा कथमसि ? , अपितु तत्त्वदृष्ट्या विचार्यमाणे कायेन
मुमुक्षुरसि, परं मनसा वाचा नास्येव, आदिशब्देन चैत्यादिग्रहणं, अत्र नुदन्नित्यादेशविषयकं प्रेरणं ग्राह्यं, श्राद्धानामेतत्करणीयं दृश्यते, पूर्वमपि
ये श्राद्धा अभूवन् तैरपि कृतमिति विधिरूपं तु दृश्यत एवेति, यतः—“जुत्तमेयं सूरियाभा ! १ पुराणमेयं सूरियाभा ! २ करणिज्जमेयं सूरियाभा !
३ आइष्णमेयं सूरियाभा ! ४ अब्भणुष्णायमेयं सूरियाभा ! ५ जीयमेयं सूरियाभा ! ६” इति सूर्याभदेवताद्यधिकारे श्रीराजप्रश्नीयोपांगे विधिवाक्यानां
दृश्यमानत्वादिति ॥ २२९ ॥ ४८ ॥

श्री जम्बा.
 कनवि.
 रत्न० वृत्ती
 १३ अक्षि०
 ॥ १३० ॥

घनवि०—हे श्रुते !—हे श्रुते स्वस्—आत्मीय गृह्य—अगारं त्यक्त्वा—विमुच्य परगेहर्चितातस्तत्र नामेति क्रमेणमंत्रणे तत्र
 का !—किंनमा गुणः—उपकारः, समुद्राद्यमक इत्यर्था; नन्वाजीविकाकथनो गुणोऽप्येवेत्युक्त्यामाह—आजीविकेति, यद्यन्वाजीविका—
 धरपूरणोपायकथनो गुणोऽत्र—इह भवे यतिवेपथा—रजोहरणादिबलिभिर्हरणस्तः आलो—वर्षते, तु पुनश्चापि प्रेत्य—परमवे सुपु—
 वलिस्येन दुर्गतिः—नरकामिकथना दुर्निवारा—दुःखेन विवृतं कार्यते—निराकियते इति दुर्निवारा आह इति ॥ १२८ ॥ ४० ॥

अथ कस्यगुणिस्यमपि सार्यं सावद्ये चित्तने भापये च दोष दर्शयन्मुपदिशति—

कुर्वे न सावद्यमिति प्रतिज्ञां, यवजकुर्वन्नपि देहमाघात् ।
 शम्पाविकृष्येषु नुवन् गृहस्थान्, हृदा गिरा वाप्यपि कथं मुमुक्षुः ? ॥ १२९ ॥ ४८ ॥

घनवि०—अहं सावद्य—उपाय कर्म न कुर्वे “क्येमि मंते” सामाहय साव सावजं योग पक्कवपि आवजीवाय” इत्यादिपाठ-

चित्तया—मुमुक्षुःकारिचित्तनरूपया सप्तस्य सतोऽपि तत्र नामेति क्रमेणमंत्रणे तत्र को गुणो वर्तते !, अपि तु न कोऽप्यर्था; च गृहं कस्य
 कृतां गृहणां चित्तकरण निवृत्त्येवेति, तत्रसावद्य—इत्येके केवळं यतिवेपथ आजीविका—उदरभरणरूपा आलो—वर्षते, इति चित्तने,
 प्रेत्य—परमवे तु दुर्गतिः—अविद्यायेन दुर्गतिर्दुर्निवारा—आपितुं दुःखस्येत्यर्थं ॥ १२८ ॥ ४० ॥

रत्न०—अवेतिहेतुत्वेन कथयेत् मुमुक्षुः, मत्त मनसा वाप्या, इति यतिन सावद्यमाह—कुर्वे न सावद्यमिति० प्यप्या—हे मुमुक्षो !

१ क्येमि ! मतवद् ! सामाधिकं सार्यं सावद्य बोधं पक्कवपि—आवजीवय—(सामाधिक्यमप्युपायमात्रं)

सुमुखा-
 भावः
 ॥ १३० ॥

अथ वाक्त्रायगुप्तिमूढमनोगुप्तिरक्षणाय यतिभिर्गृहस्थतस्मिन् विवेयेति दर्शयन्नुपदिशति—

दधद्गृहस्थेषु ममत्वबुद्धिं, तदीयतस्या परितप्यमानः ।

अनिर्वृतांतःकरणः सदा स्वैस्तेषां च पापैर्भ्रमिता भवेऽसि ॥ २२७ ॥ ४६ ॥

धनवि०—गृहस्थेषु—अगारिषु ममत्वबुद्धिं—ममाग्रं भक्त इत्यादिमतिं दधत्—धरन् तदीयतस्या—गृहस्थसुखदुःखचित्तया परितप्य-
मानः—परितप्यं कुर्वन् अनिर्वृतांतःकरणः—अनिर्वृतम्—असुखितमंतःकरणं—चित्तं यस्य स तथा सन्, सदा—सर्वकालं स्वैः—आत्मीयपापैश्च ।
पुनस्तेषां गृहस्थानां पापैः—दुष्कृतैर्भवे—संसारे भ्रमितासि—भ्रमणकर्त्ताऽसीत्यर्थः ॥ २२७ ॥ ४६ ॥

अथानंतरोक्त्यायाः परतत्परेकरणमेव द्रढयन्नुपदिशति—

त्यक्त्वा गृहं स्वं परगोहर्षितातसस्य को नाम ? गुणस्तवर्षे ! ।

आजीविकाऽऽस्ते यतिवेषतोऽत्र, सुदुर्गतिः प्रेत्य तु दुर्निवारा ॥ २२८ ॥ ४७ ॥

रत्न०—अयं गृहस्थाना तस्मिन् कुर्वाण यति प्रति काव्यद्वयेन किञ्चिदुपदिशन्नाह—दधद्गृहस्थेष्विति० त्यक्त्वा गृहमिति० व्याख्या—
हे यते ! गृहस्थेष्वर्पाद्भक्तेष्वित्यर्थः, त्वं ममत्वबुद्धिम्—एते मदीया गृहस्थाः इति ममताधियं दधद्—दधानः सन् तत एव तदीयया गृहस्थसंबन्धिन्या
तस्या—कलत्रसंतानधनसद्भावाभावतज्जनितसुखदुःखादिचित्तया परितप्यमानः—सुखदुःखकरणनिवारणासामर्थ्ये सति संतापं भजन् तत एव सदा—
निरन्तरमनिर्वृतं—निर्वृतिमनापन्नमंतःकरणं यस्य सः, एवंविधः सन् स्वैः—स्वकीयैश्च पुनस्तेषां—गृहस्थानां पापैर्भवे—संसारे भ्रमिताऽसीति, मुघा
गृहस्थेषु ममत्वं तेषां च तस्मिन् मा कृपा इत्यर्थः ॥ २२७ ॥ ४६ ॥ हे ऋषे ! त्वं स्वं—स्वकीयं गृहं त्यक्त्वा परेषां—गृहस्थानां गौहानां—गृहाणां

श्री अण्वा.
वनवि.
रह० कुपी
१३ अवि०
॥ १२९ ॥

उत्तरदिपद्यसूतेरमाग्निर्कण्डाननगात्रिप्रदानविरस्वयणविभिर्न दुर्मनायते-अदुर्मना दुर्मन्म मवतीति क्वचि दुर्मनायते इति सायुः, कि
दुर्मन्-१-अखामलाभादिपरीपद्यान् हुहा १ पिबासा २ सी ३ उर्ध्व ४, वसा ५ वेसा ६ रू ७ विचो ८ । चरिवा ९
निशीहिया १० सिजा ११, अखोस १२ बह १३ जायवा १४ ॥ १ ॥ अजाय १५ रोय १६ तप्यसा १७, मख १८ सखापरीसहा
१९ । वत्त २० अजाय २१ संमथ २२, इय वापीस परीसहा ॥ २ ॥ इमादिगम्यासुप्तिषान् इतिदिपरीपद्यान् अयन्-अभिभवन्
सहनिभयं, स पुमान् सत्त्वता-परयार्यतो अति-सायुर्भवतीति, अपर-एतदिपरीपद्यान् पुमान् विदंबको-वेपयाप्रकरणेन नरो
मवतीत्यर्थः ॥ १२६ ॥ ४५ ॥

रह०-अप परिपद्यपरिपद्योर्मेद निरूपकमाह-यो दानमनोति० म्पण्या-यो दानमनस्तुतिर्दनादिभिः आदकृते चरिर्न येदते-
हर्षं न प्राप्नोति, किंचेदस्तर्षं चारिप्रत्य करोति, परि-मैत्र कुर्षयदा चारिप्रदितानाम्प्येषामपि कुर्षयदिति भावयेत्, न पुस्त्यैर्दामयवस्तुति-
पदनमिमिरहृतेस्तया तेभ्यो विपरीतै कृतेर्न दुर्मनायते-दुर्मना न मवति, हुहा-हुहा यतो यत्न स दुर्मना अदुर्मना दुर्मना मवतीति, दुर्मनायते
अप्ये मृसादेः खोःरिति (१-४-३१) सकोपे क्वचिप्रत्ये दीर्घे च कृते दुर्मनायते इति सिद्धं, किं दुर्मन्-अखाम-अप्राग्निर्कण्ड-प्राप्ति-
स्तावतो येषां ते अखमखमप्रदवत्ते च ते परीपद्यात् तान् प्रति अयन् सन् स तत्प्रात्-परयार्यतो यति स्यात्, परो दानमनस्तुतिर्दनादि-
भिर्नोदयानस्तदभवे च तदिपरीपद्यात्ने च दुर्मनान् अखमखमपदिपरीपद्यान् अययंथ सखेऽपि विदंबको पतिवेपयप्रकरणेन कृतीति ॥ १२९ ॥ ४५ ॥

१ हुहा विपद्या सीप्युत्तं हुहा अवेसा कर्तिः शिवा । चर्वा विपद्या अण्वा अखोसो नव वाक्वा अखामो रोया पुस्त्यार्थो मन्व अखम स परिपद्या ।
पया अखयं अखमवसैवे इतिवतिः वरिपद्या ॥ (वदजजजजजन् ना २०-२८)

अथ केवलां कायगुप्तिमुपदिशति—

महर्षयः केऽपि सहंत्युदीर्याप्युग्रातपादीन्यपि निर्जरार्थम् ।

कष्टं प्रसंगागतमप्यणीयोऽपीच्छन् शिवं किं सहसे न ? भिक्षो ! ॥ २२५ ॥ ४४ ॥

धनवि०—केऽपि जगदद्भुतचरित्रा महर्षयो—महामुनयः उदीर्यापि—उदीरणं कृत्वाऽप्युग्रातपादीन्यपि ग्रीष्मकाले, आदिपदाच्छीत-
काले शीतवातादीन्यपि, कष्टानि निर्जरार्थं—कर्मक्षयार्थं सहन्ति, तदा हे भिक्षो !—मुने त्वं शिवं—मोक्षमिच्छन्—वाञ्छन् प्रसंगागतमपि—
स्वभावत एवोपस्थितमप्यतिशयेनाप्यणीयः कष्टं—शारीरं दंशमशकमलादिजनितं किं न सहसे ?—किं न क्षमसे ॥ २२५ ॥ ४४ ॥

अथ परीपहसहने एव तत्त्वतो यतिस्वरूपं भवतीति दर्शयन्मुपदिशति—

यो दानमानस्तुतिवन्दनादिभिर्न मोदतेऽन्यैर्न तु दुर्मनायते ।

अलाभलाभादिपरीषहान् सहन्, यतिः स तत्त्वादपरो विडम्बकः ॥ २२६ ॥ ४५ ॥

धनवि०—यः पुमान् दानमानस्तुतिवन्दनादिभिः प्रसिद्धैः, आदिपदात्पादसंवाहनादिभिः, न मोदते—न हृष्यति, तु पुनरन्यैः—

अथ महत्कष्टसहनासामर्थ्ये सति प्रसंगागतकष्टसहनमुपदिशति—महर्षय इति० व्याख्या—केऽपि महर्षयः पूर्वं श्रीभद्रबाहुस्वामिप्रत्रा-
जितचतुर्भेभ्यपुत्राद्याः शीतातपादिसोढारः उदीर्यापि उग्रातपशीतादीन्यपि निर्जरार्थं सहन्ति—क्षमन्ते, हे भिक्षो ! त्वं प्रसंगागतमणीयोऽपि कष्टं कदा-
चित्क्षुत्तृपाशीतातपादिकं किं न सहसे ?, अपितु सहस्व, किं कुर्वन् सन् ?—शिवं—मोक्षमिच्छन् कथमपि, तच्छिवं कथं प्राप्स्यसीति ॥ २२५ ॥ ४४ ॥

कष्टसहने
विडम्बकः

अथ बचन्नुत्तिमेव केवळमुपरिसरि—

ध्रुवः प्रमादैर्भयवारिणो मुने । तत्र प्रपातः परमत्सरः पुनः ।

गच्छे निबद्धोऽशिलोपमोऽस्ति चेत्, कथं तदोन्मज्जनमप्यथाप्यसि ? ॥ २२४ ॥ ४३ ॥

धनवि०—हे मुने ! हे साधो ! प्रमादैर्हेतुमूर्खैर्भयवारिणो-संसारसमुद्रे तत्र प्रपातः-पठनं ध्रुवो-निबद्धोऽस्ति, चेत्-यदि पुन-
र्द्वितीयः परमत्सरः-परेषु-आत्मव्यतिरिक्तेषु मत्सरः-अध्याकरणमुरुक्षिलोपमः-वर्षा वासौ शिख च-त्वूलोपमत्स्रमानो गच्छे-कंठे
निबद्धो-निबन्धितोऽस्ति तदा भयवारिणोऽस्मिन्नमपि-पुनरुपरिहरणमपि कथं ? केनाथाप्यसि-अप्यसि ॥ २२४ ॥ ४३ ॥

तस्यैव मिश्रमि तैः शीघ्रमित्रै-बयदसससप्रमायैः सञ्जानुत्तम-संग-वैरी करय, कथं-धर्मि-निरन्तरं, यत्र तत्र सुखेनेव संगमो
मनेदिति ॥ २२३ ॥ ४२ ॥

रत्न०—अथ प्रमादपरिहारं मत्सररेणोपरिसरि-ध्रुवः प्रमादैरिति० व्याख्या—हे मुने ! तत्र प्रमादैर्हेतुमूर्खैर्भयवारिणी-संसारसमुद्रे
प्रपातः-प्रपतनं ध्रुवो-निबद्धोऽस्ति, अकल्प्यमाशीलार्थं, प्रमादसंसारपातयोर्भयवारिणोऽपि व्याप्तिमत्स्रत्, पुनरन्वः प्रमादोपरिसरिणः, चेत्-यदि
परेषु मत्सर-वर्षा परमत्सरोऽस्ति, कस्य-तत्र, किञ्च० !-गच्छे-कंठे निबद्धा वा तत्र-गच्छे शिख तथा उपमापते यः स तदा उन्मज्जनं-
निबन्धनं चलोपर्यागमनमपि केन प्रकारेणाप्यसि ? तेन प्रमादं परमत्सरं च बहोऽप्युपदेष्टः ॥ २२४ ॥ ४३ ॥

सुखदुःखप्राप्तिरिति परम्परया मनोवशः सुखदुःखसंगम इत्यर्थः; तु पुनर्मनो यैः पदार्थैः सह मिलेत्—संयुक्तं भवेत्तदात्मकं—तत्पदार्थ-
मयं भवेदिति हेतोः प्रमादचौरैः—विषयादिवस्करैर्मिलत्—संयुक्तं भवन्मनो वार्यतां—निवार्यतामिति कर्मोक्तौ, च पुनः शीलांगमित्रैः
अष्टादशसहस्रशीलांगलक्षणैः सुहृद्भिः सह—अनिशं—निरंतरं स्व मनोऽनुपगम्य—संयोजय, अष्टादशसहस्रशीलांगानि—च—जे नो करंति
मणसा—णिज्जियआहारसन्नसोइंदी । पृथ्वीकायारंभं खंतिजुआ ते मुणी वंदे ॥ १ ॥ खंती १ अज्जव २ मइव ३ मुत्ती ४ तव ५
संजमे य ६ बोद्धवे । सच्चं ७ सोयं ८ आकिचणं ९ च वंभं च १० जइधम्मो ॥ २ ॥ इत्यादिगाथासूचितानि, शीलांगस्योपलक्षणत्वेन
संयमादिशेषसप्तदशकपरिग्रहः तद्विस्तरश्च पंचाशकैादिभ्योऽवसेयः ॥ २२३ ॥ ४२ ॥

व्याख्यातव्या तथाऽप्यहं लब्धीः सिद्धीश्च वाञ्छन् हृष्टा इति खेदे मनोरथैरेव विहन्ये, विहतः—पीडितः परं लब्धिसिद्धयो न प्राप्ताः इति चतुर्थ-
पदव्याख्यानं, दग्धमितिकथनेन कविना कुविकल्पजालानामग्निबहुष्टत्वं ज्ञापितमिति ॥ २२२ ॥ ४१ ॥

रत्न०—अथ सुखदुःखयोर्मनसोऽधीनत्वेन तत्सगतावेव मनो योजनीयमित्युपदिशति—मनोचशस्ते इति० व्याख्या—हे मुने! सुखदुःखाम्यां
संगमो—गीलनं मनसो वशः—आधीनोऽस्ति तुरिति विशेषे तन्मनो यैः सह मिलेत्तदात्मकं भवेत्—तत्स्वरूपकं भवेद्, दुष्टैः—सह मिलद्दुष्टं भवेत्,
साधुभिः सह मिलत्साधु भवेत्, अनिलवद्, यथाऽनिलः कनकतरुपुष्पैर्मिलत्तद्रंधवासितो भवेत्संपकादिपुष्पैश्च मिलन् तद्रंधवासितो भवेदित्यर्थः,
इतिहेतोस्तन्मनः प्रति प्रमादा एव चौराः संयमधनापह्रास्त्रित्वात्तैः सह मिलद्धार्यतां । तद्वारणोपायमाह—तथा शीलस्य—संयमस्याङ्गानीव शीलाङ्गानि

१ जे न कुर्वन्ति मनसा निज्जिताहारसंज्ञाश्चोद्रेन्द्रियाः । पृथ्वीकायारंभं क्षान्तिरुक्तास्मान् मुनीन्बन्दे ॥ १ ॥ क्षान्तिरार्जवं मार्दवं मुक्तिः तपः संयमश्च
बोद्धव्यः । सर्वं शौचमकिञ्चनत्वं च ब्रह्म च यतिधर्माः ॥ २ ॥ २ पंचाशके चतुर्दशपंचाशक शीलाङ्गप्रकरणम् ।

श्री लिंगा.
धनवि.
रत्न० वृषी
१३ अधि०
॥ १२७ ॥

सद्योद्य-गोवसानेरिचामर्षोव्यासिकाः सिद्धीम्-अभिमार्जिका वांछन्-अभिपन्न हृहा इति चेदे मनोरथैरेव-अभिपत्तिवांछांशने-
रेव' हृहा-किरस्तत्रापिबीसुबोऽपि ॥ २२२ ॥ ४१ ॥ 'अत्रोद्यर्थे शठान्वरं दस्यति- 'दग्धं मनो मे इति-अत्रस्तत्राभिपन्नोऽप्यवरोम-
बभुः प्रमादेऽ। अथीम् सिद्धीम् तर्थाभि वांछन्; यन्नेस्थैरेव हृहा निह्ये ॥ ३ ॥ इति-अत्र शठान्वरं शेषम्; अथ दग्धमिति-अत्र-
विह्वल्य इति इम् दिशतन्मोरित्वात्- अर्थमात्मनेपदांशस्यैकैवचनात्स्वसं साधुरिति; शेषं स्पष्टं पूर्ववद्; अथ वाञ्छवेऽपि। अथवा-
अद्वयं इति सिद्धेय इति ॥ २२२ ॥ ४१ ॥

अथ गुणित्तये-सन्तोषमिमेव केवलासुपरिवृद्धि-

मनोवशास्ते सुखदुःखसंयमो, मनो मिच्छेयेस्तु तदात्मक भवेत् ।
प्रमावधौरेरिति, वार्धतां मिच्छन्तीकांगमित्रैरनुपगयानिहाम् ॥ २२३ ॥ ४२ ॥ ।

धनवि०-ते-वय सुखदुःखसंयमः-सुखदुःखमिच्छेयोऽस्य-विचारानोऽपि, मतत्वा ह्यमस्तुमभ्यासते ह्यमस्तुमर्कभवेन च

आत्मनि २ तैर्त च पुनर्बोधोऽपि-शठान्वरं; अथवापरकल्पनूपामावावेऽत तया वु-शरीरं प्रमादेः-प्रमादासेवैरेत-मिच्छति-अभिपन्नं,
एतत्कल्पनेन सिद्धांशुत्तीमां'अंभममुक्त, तथा शुद्धीर्किनाऽप्यात्मर्षोपमार्जिका अथीः प्रति च पुनर्बोधोऽपि-सिद्धी प्रति वांछन् हृहा
इति चेदे मनोरथैरेव-मनोरथैरेवेकैव- हतोऽपि-पीडितोऽपि; तदुक्तुं-अथवा'अत्रस्तत्राभिपन्नोऽप्यवरोम पापसमो'अने'अत्र'अपि-
अभिपत्तिवांछांशने-अभिपन्नोऽपि ॥ २२२ ॥ ४१ ॥ 'दग्धं मनो मे इति पाठान्तरस्याप्या-प्रपन्न त्रिपदी इत्यं मनो मे इति-अत्र'अत्र'अप्यवरोम

च पुनर्दुःसाध्यगुणे—दुःसाध्या मूलगुणा उत्तरगुणाश्च यस्य तस्मिन् संयमे यतस्व—यत्नं कुरु; हि यतः फारणात्ते—तव जिघत्सया—
अक्षुमिच्छयाऽयं सर्वलोकप्रसिद्धो यमः—शृण्वस्त्वरते—उत्सुको भवतीत्यर्थः, अत्रायं यम इति स्थानेऽसंयम इति पाठः, स च प्रसिद्धार्थ
एवेति, तवः प्रमादान्—मघादीन् श्रयन्—भजन् भवात्—संसारार्त्किं न विभेपि ?—किं न भयं यासि ॥ २२१ ॥ ४० ॥

अद्यान्तरोक्तं मनःप्रसाध्यं गुप्तित्रयमुपदिशति—

हृतं मनस्ते कुविकल्पजालैर्वचोऽप्यवयैश्च वपुः प्रमादैः ।

लब्धीश्च सिद्धीश्च तथापि वाञ्छन्, मनोरथैरेव हहा हतोऽसि ॥ २२२ ॥ ४१ ॥

“दग्धं मनो मे कुविकल्पजालैः—मनोरथैरेव हहा विहन्ये” इति वा ॥

धनवि०—ते—तव मनः—चित्तं कुविकल्पजालैः—स्त्रीसेवाधितनादिदुर्ध्यानसमूहैर्हृतं—हृतप्रायं जातं, वचोऽपि ते—तवावयैः—
अलीकभाषणादिभिः पापैर्हृतम्—अशुभं जातं, च पुनः शरीरं प्रमादैः—प्रमादापरवैर्हृतम्—अशुभं जातं; तथापि—एवं गुप्तित्रयाभावेऽपि

निरन्तरं भज, तथा गा मुकुमारो भव, अपि तु कर्कशो भूत्वा दुःसाध्या मूलगुणा उत्तरगुणाश्च यस्य सः तस्मिन्नपि संयमे—चारित्र्ये यतस्व—
यत्नं कुरु, हि यस्मात्कारणादयं यमो—मृत्युर्जनमते आयुःक्षयलक्षणस्ते—तव जिघत्सया—खादितुमिच्छया त्वरते—त्वरं कुरुते, दिनं दिनं प्रति
सगीपमायातीति, हे यत्ते !—त्वं प्रमादान्—निद्रादीन् प्रति श्रयन् किं न भयाद्विभेपि !—न भयमाप्सोपि, किं तु मेतुं युक्तमिति ॥ २२१ ॥ ४० ॥

रत्न०—अथ वाञ्छा महती सामग्री तु तपायिधा नेति यतिनं ज्ञापयन्नाह—हृतं मनस्ते० व्याख्या—हे मुने ! ते—तव मनः कुविकल्पानां

भीक्ष्ण्या.
धनवि.
रत्न० वृत्ती
१३ अधि०

॥ १२६ ॥

आदौ यत्र ठचबा, चरित्रसिद्धयैः, अत्रापिपदादुपसर्गपरिग्रहः, हे शिष्यार्थिन् !—मोक्षार्थिन् तत्—एता मनःप्रसाध्या—मनोमात्रगम्भाः
मुक्तसाध्या इत्यर्थः भावना—अनित्यतायाः बोधिपर्यन्ता द्वावद्य च पुनः समितीः—संयोगाः पञ्च गुप्तीः—मनोगुत्वापाक्षिप्तः किं न
भस्ते ?—न भस्ते ॥ २२० ॥ १९ ॥

अथानंतरोच्छे मनःप्रसाध्यां भावनायादासुपनिश्चयि—

अनित्यताया भज्र भावनाः सदा, यतस्त्र दुःसाध्यगुणेषुपि स्वयमे ।
अविचत्सया ते स्वरते अय यमः, अयन् प्रमादात्त भयाद्विभेपि किम् ? ॥ २२१ ॥ ४० ॥

धनवि०—अनित्यताया भावनाः सदा—निरेतरं भज्र—अय, अत्रानित्यता याया—प्रथमा चासौ ता भाव्यते—वास्तव्ये धर्मध्यानेन
संस्क्रियते आत्मा यामिरिति भावनाः, अत्राद्यपदेन छेवैकदशभाषनापरिग्रहो, भावनाविद्यते योग्यादावसेयः, अत्रापिसम्प्रधार्यतेन

इय—समर्थो न भवति, किञ्चक्षणः—सत्त्वेन धर्मग्रहणे धर्मिग्रहणमिति म्यायात् सत्त्वकता पुरुषेण साध्य—साधनीयं हे शिष्यार्थिन् !—हे मोक्षा-
भिष्यपिन् तत् तर्हि भावना द्वावद्यानिष्कण्डिकस्यैकैकस्य मद्राजस्य पञ्चपञ्चसङ्गात् पञ्चभिःशक्तिर्था, ताः प्रति किं न भस्ते ?—न भस्ते,
तथा च पुनः समिती—पञ्चेर्षाप्रभृती प्रति, अस्वोमकप्रति योचनात् च पुनस्त्रिबो गुप्ती—मनोगुत्वाया प्रति किं न भस्ते ?, यतः किञ्चक्षणाः ?—
मनसा एव प्रसाध्यते ता मनःप्रसाध्याः, एतावान्यसत्त्वकताःपि पुरुषेण साध्यास्तव साधयेत्यर्थः ॥ २२० ॥ १९ ॥

रत्न०—पुनरपि प्रकरान्तरेण तदेव ज्ञापयन्—अनित्यताया इति० म्यास्या—हे पते ! अनित्यताया भावना द्वादश प्रति सदा—

मोक्षस्वोपां श्रीः—संपत्तिः स्याद्, अत्र तत् इत्यध्याहार्यं तेन ततः कारणादिहापि—अस्मिन्नप्यैहिकपरमसुखसाधने पारलौकिकइंद्रत्वाहमिन्द्र-
त्वमोक्षसुखसाधने च चरित्रे—चारित्रे कथं—कुतो हेतोः प्रमाद्यसि ?—प्रमादं गच्छसि, भावार्थस्तु—“न च राजभयं न च चौरभयं,
वरकीर्तिकरं नरदेवनतम् । इहलोकसुखं परलोकहितं, श्रमणत्वमिदं रमणीयतरम्” ॥१॥ इति सूक्तभावनया स्पष्ट एवेति ॥ २१९ ॥ ३८ ॥

अथ परीपहादिकष्टसहनासमर्थानां जनानां प्रकारान्तरेण सुखसाध्यं धर्मोपदेशमुपदर्शयन्नाह—

महातपोध्यानपरीषहादि, न सत्त्वसाध्यं यदि धर्तुमीशः ।

तद्भावनाः किं समितीश्च गुप्तीर्धत्से शिवार्थिन्न मनःप्रसाध्याः ? ॥ २२० ॥ ३९ ॥

धनवि०—यदि—चेत् सत्त्वसाध्यं—सत्त्वेन—शारीरमानसपराक्रमेण साध्यं—गम्यं महातपोध्यानपरीषहादि धर्तुं न ईशो—न
समर्थो भवसि, अत्र महान्ति च तानि तपांसि च—मासक्षपणादीनि ध्यानानि—महाप्राणादीनि च परीपहाश्च—द्वाविंशतिसंख्याकाः प्रसिद्धास्ते

भवसि, अपितु मा प्रमाद्य, यत उक्तं—देवलोगसमाणो य, परियाओ महेसिणं । रयाणा अरयाण च, महाणरयसालिसोत्ति ॥ १ ॥ [देवलोक-
समानः पर्यायो महर्षीणाम् । रतानां अरतानां च महानिरयसदृशः ॥ १ ॥] तथा केवल रतानामित्युक्तं; ‘न च राजभयं न च चौरभयं, न च
वृत्तिभयं न वियोगभयम् । इहलोकसुखं परलोकहितं, श्रमणत्वमिदं रमणीयतरम् ॥ १ ॥ इति ॥ २१९ ॥ ३८ ॥

रत्न०—अथ बहुकष्टसाध्यं संयमकार्यं साधयितुमसमर्थं यतिं प्रति सुखसाध्ये कार्ये प्रवर्त्तयन्नाह—महातपोध्यानेति० व्याख्या—
हे यते ! यदि महातपो—मासक्षपणादिकं ध्यानं—प्राणायामादि परीसहाः द्वाविंशति ते आदौ यस्य तन्महातपोध्यानपरीषहादि प्रति धर्तुं—धरणाय

श्री अथ्या.
 धनवि.
 रत्न० इती
 ११ अधि०
 ॥ १२५ ॥

भासकरामरणादिपरिग्रहा, वेत्-यदि समयमकष्टमीरुः सन्-चारित्रपावनवमितकष्टमीतः सन् त्वं विषयादिजातैः-विषयकथापममतेः
 सुखाणुमिः-सुप्रलेसैः संतोष्यसे-इत्यसे इति कर्मोच्ये ॥ २१८ ॥ ३७ ॥

अथ पटीपहसदने इहलोके परलोके च शुभफल वर्धयन्नुपविशति-

समप्रार्थितार्थिहृतेरिहापि, यस्मिन् सुखं स्यात्परम रत्नानाम् ।
 परत्र चंद्रादिमहोदयश्रीः, प्रमाद्यसीहापि कथं चरिष्ये ? ॥ २१९ ॥ ३८ ॥

धनवि०-यस्मिन् चरिष्ये रत्नानाम्-भासकरनां, प्राप्तिनामिहापि-इहलोकेऽपि समप्रार्थितार्थिहृतेः परम-मह्यं सुखं स्यात्-
 मयसि, अथ सममाः-सकृदप्य वाभित्यम्-उच्चोपनिमयकथा अर्चयन्-कपरोदरमरुपूरणकथायास्तां हृतेः-इत्यादिभासिभ्यः
 च पुनः परत्र-परलोके इन्द्रादिमहोदयश्रीः-इह आरौ येषां ते इन्द्रायो-महर्षिभ्य रेवाः, आशिपदाहर्षिशावपथे च महोदय-

कृत्वात्कपकनशर्करादुक्तश्रीनां ग्रहण, त्वं किञ्चिज्जपः-संयमस्य-चारित्रस्य कष्टेभ्यो मोक्षः-मयान्, अनेन पूर्वेण परत्वं उपस्थितता
 व्यंजितेति ॥ २१८ ॥ ३७ ॥

रत्न०-अथ यत् पूर्णक साम्यसुखानामर्षं तदेव साद्यपि-समप्रार्थितेति० व्याख्या-यस्मिन् चरिष्ये-चरणे रत्नानां-उत्तम-
 पशानामिहापि-इहलोकेऽपि परमन्-मह्यं सुखं स्यात्, कस्य हेतोः-समप्रार्थनां कर्तुनां क्तिपया इत्येव आर्त्थानां-रीगानां इति-इत्येव तस्या,
 च पुनः परत्र-परलोके इन्द्रादीनां महोदयस्य च-मोक्षस्य च श्री-कर्मोच्येति हे यते! तेनेहापि चरिष्ये-संयमे कथं प्रमाद्यसि-प्रमाद्यन्

इन्द्रादित्त्व

॥ १२५ ॥

सद्गता चाऽसुखानां-दुःखानागावलिः-श्रेणित्तस्या इत्यर्थः, तत्-तदाऽनन्तरोक्तेनाणीयसा कष्टेन किमर्थितं-वाञ्छितं नावापि-न प्राप्ताम्?, अपितु सर्वं प्राप्तमित्यर्थः ॥ २१७ ॥ ३६ ॥

अथ परीपहसदनाभावेऽशुभफलमुपदर्शयन्नुपदिशति—

त्यज स्पृहां स्वःशिवशर्मलाभे, स्वीकृत्य तिर्यग्नरकादिदुःखम् ।

सुखाणुभिश्चेद्विपयादिजातैः, संतोष्यसे संयमकष्टभीरुः ॥ २१८ ॥ ३७ ॥

धनवि०—उदा तिर्यग्नरकादिदुःखं स्वीकृत्य स्वःशिवशर्मलाभे-स्वर्गापवर्गसुखप्राप्तौ स्पृहाम्-अमिच्छापं त्यज-मुंच, अत्र तिर्यञ्च-जलचरस्थलचरखेचरभेदा मत्स्यश्वानकाफादयः नरकाश्च-नारकास्ते आदौ येषां ते २ तेषां दुःखं, आदिपदान्मनुष्यभवगतगर्भ-

अथवा तेन नियंत्रणा तथा भुवा-जनितेन, पुनः कीदृशेन?-चरित्रात्-चारित्रपालनाज्जातं तेन, तत्-तर्हि अर्थितं-कामितं त्वया किं नावापि?—न प्राप्तं, अपितु सर्वमप्यनापीति ॥ २१७ ॥ ३६ ॥

रत्न०—अथाचार्यः प्रमादिनं यतिं दृष्ट्वा असूयावचनगाह-त्यज स्पृहामिति० व्याख्या—हे यते ! त्वं तिर्यग्नरकादीनां दुःखं स्वीकृत्य स्वः-स्वर्गस्य शिवस्य-मोक्षस्य शर्मणा-सुखानां लाभे स्पृहा-वाञ्छां त्यज-जहीहि, चेद्-यदि त्वं सुखाणुभिः संतोष्यसे-सतोषं प्राप्यसे, अतीवाल्पत्वादेवाणूनामुपमानं, यतः किं० ?-विषयाः-शब्दादयस्ते आदौ येषां २ तेभ्यो जातैः-समुत्पन्नैः, आदिशब्दाद्विपयसाधनवीणा-

भी वप्या
घनवि.
रत्न० इती
१३ यवि०
॥ १२४ ॥

स्नाने शिवं गुण इति पाठे शिवं-मोक्षः, क्षेत्रं पूर्ववत्, तु पुनः परवदाः-पयवत्तः सप्त परैरिवारिष्यकामनिर्जयवा अतिमूर्ति-
अतिशयेन प्रभुरं सहिष्यसे, च पुनः कंचन-कमपि घट्टु-मनश्चित्तव गुण-मोक्षमाप्तिरुत्पन्नपकारं नाम्यसि ॥ २१६ ॥ ३५ ॥

अथ पटीपहसहने एव द्युमच्छं दर्शयन्नुपदिशति—

अणीयसा साम्बनियत्रणासुवा, मुनेऽथ कष्टेन परिश्रजेन च ।

यदि क्षयो दुर्गतिगर्मवासगासुक्तावच्छेस्तत्किमवापि नापितम् ? ॥ २१७ ॥ ३६ ॥

घनवि०—हे मुने ! अत्र-इह भवेऽतिशयेनाण्वमीनछेनाणीयसा-अत्रत्येनेत्सर्बः साम्बनियत्रणासुवा कष्टेन च पुनश्चारिष्येना-
णीयसा कष्टेन पटीपहसहनेनकथयेन यदि-हेदुर्गतिगर्मवासगासुक्तावच्छेः क्षयो-स्वित्तो भवेदिति, साम्बनियत्रणासुवा-समवाप्यव-
यनोनिरोधकथननियंत्रणासम्बेनेत्सर्बः, दुर्गतिगर्मवासगासुक्तावच्छेः-दुर्गतिश्च-तिर्यप्ररुग्तिरुच्छया गर्भवासश्च-सीकृतो गर्भतया चित्त

वर्तते, अपवा शिवं मोक्ष एव गुणो वर्तते, इति च निरोधे, तं परेषां वद-अपीनं सप्तमूर्ति-कन यथा स्वात्तमा सहिष्यसि च पुनः
वदु गुणं नाम्यसि-न कथ्यसे ॥ २१६ ॥ ३५ ॥

रत्न०—पुनः प्रकृतान्तरेणैतदेवाचष्टे-अपीयसेति० व्याख्या—हे मुने ! अत्र भवे अतिशयेनाणु-अत्यमणीमखेनाणीयसा कष्टेन दुर्गतिगर्म-
वासगासुक्तावच्छेः-दुर्गतिगर्मवासगासुक्तावच्छेः-साकथेरित्यर्थः क्षयो-आप्यतिक्रि निवृत्तिरुच्छयो वर्तते, कष्टेन किञ्च० ।-साम्ब-समवाप्येन नियंत्रणा

साम्बर्च
कष्टं

॥ १२४ ॥

तेषु तिर्यक्स्त्रीगर्भकुंभीनरकेषु नियंत्रणा वर्त्तते तयोर्नियंत्रणयोर्मिथः—परस्परं सप्रतिपक्षभावात्—प्रतिपक्षतासाहित्याद्विरोधादित्यर्थः
विशेषदृष्ट्या—विवेकदृष्ट्याऽन्यतरां—चरणनियंत्रणां तिर्यगादिनियंत्रणां वा गृहाणेति ॥ २१५ ॥ ३४ ॥

माध्यस्थ्येन परीपद्सहनमुपदिश्य विशेषत उपदिशति—

सह तपोयमसंयमयंत्रणां, स्ववशतासहने हि गुणो महान् । “शिवं गुणः” इति वा०
परवशस्त्वतिभूरि सहिष्यसे, न च गुणं बहुमाप्स्यसि कंचन ॥ २१६ ॥ ३५ ॥

धनवि०—तपांसि च—वाराभ्वन्तरभेदभिन्नानि तपःकर्माणि यमाश्च—व्रतानि संयमाश्च—सप्तदशभेदास्तैर्यंत्रणां—बंधनमिति सह—
क्षमत्येति, हि यतः कारणात्स्ववशतासहने—स्वायत्ततया सहने महान्—मोक्षप्राप्तिलक्षणो गुण—उपकारो भवतीत्यन्वयः, महान् गुण इति

गुरुपारतंत्र्यादिभया वर्त्तते च पुनर्लक्ष्यं च कुंभीगर्भश्च तथाऽर्त्तव सक्तमुखानि गृन्मयभाजनानि कुंभ्य उच्यते इति कुंभ्याकारा नरकाः कुर्मीनरकाः
ते च २ तेषु तिर्यक्स्त्रीगर्भकुंभीनरकेषु या नियंत्रणा वर्त्तते तयोर्नियंत्रणयोर्मिथः सप्रतिपक्षभावाद्विशेषदृष्ट्या अन्यतरा—तयोर्मध्ये त्वमेका गृहाणेति
सुगम, तिर्यग्ग्रहणेन सूक्ष्मनादरनिगोदयोरपि नियंत्रणा गृहीता ॥ २१५ ॥ ३४ ॥

रत्न०—अथ परवशतया सहनतः स्ववशतया सहनस्य सुंदरता दर्शयति—सह तपोयमेति० व्याख्या—हे मुने ! तपसा—चतुर्थादीना
यनाना—विकृतिप्रत्याख्यानादिनियमाना संयमः—पंचमहाव्रतरूपत्वेना यंत्रणा सह—क्षमस्व, हि यस्माद्धेतोः स्ववशतया सहने सति महान् गुणो

भी अर्थात्
 धनवि.
 रत्न० वृत्ती
 १३ अधि०
 ॥ १२३ ॥

सर्गापवर्गं सं-सुखमधिपरिष-समुद्र इष वर्तते, तयोः-प्रमादसमुखसर्गापवर्गसुखयोर्मिथः-परस्परं सप्रतिपक्षता, यत्र प्रमादसुख
 न तत्र सर्गापवर्गं सुख, यत्र सर्गापवर्गं सुख न तत्र प्रमादसुखमित्येव विरोधिता स्थितेति, तत्-व्याख्यानमादिशेत्तद्व्या-
 खियेकच्छाऽन्यतरत्-प्रमादसुखं सर्गापवर्गं वा सुखं गृहाण-सीद्विर्नर्याः ॥ २१४ ॥ ३३ ॥

अथोच्छ्रयमिष प्रकाशन्तरेणोपनिशति-

अथवा-नियंत्रणा या चरणेऽत्र तिर्यकस्त्रीगर्भकुम्भीनरकेषु या च ।

तयोर्मिथः सप्रतिपक्षमायाद्विद्योपदृष्ट्याऽन्यतरा गृहाण ॥ २१५ ॥ ३४ ॥

धनवि०-अथयेति स्पष्टं, तदेव दर्शयति-अत्र-इह मने चरणे-चारित्र्ये या नियंत्रणा-गात्रवत्तदधनेनावसानरूपा वर्तते, च
 पुनर्या परमने तिर्ययो-गोमद्विध्यादयः स्त्रीगर्भ-स्त्रीवठरन्तस्तद्वत्तया वसत कुम्भीपरकाय-कुम्भीपाकोपसद्विवा मरुत्तवासासे स्या

हे मुने ! अत्र त्रिप्रवचनसंघमे पद्यमत्र च धर्म-सुखं तद्विदुषि वर्तते, तथा संयमपाकान्त प्रमादपरिष्कारतश्च परस्पर-परमने यच्छर्म-
 सुखं सप्रतिपक्षं वर्तते, धर्मं विदुः-सुमुक्ति-सर्गशिक्षासंबन्धि, एतेन चारित्र्यस्य सर्गमुक्तिव्युत्पत्ते हे मुने एवमुक्ते, अथास्यपक्षेण-
 चारित्र्यं सर्गस्य प्राप्त्यपक्षेणियारित्र्यं मुक्तिव्युत्पत्तिर्याः, तयोः धर्मयोर्मिथः सप्रतिपक्षता स्थिता, तद्वेतोर्विद्येपदृष्ट्या अन्यतरगृहाणेति व्याख्या
 पूर्ववत् ॥ २१४ ॥ ३३ ॥

रत्न०-सूत्रे अथवेतिकवनेन एतदेव सम्यंतरेण-नियंत्रणा येति० व्याख्या-हे मुने ! अत्र त्रिप्रवचनस्य चरणे-चारित्र्ये च नियंत्रणा

नियंत्रणा-
 प्रतिपक्षता

॥ १२३ ॥

धनवि०—अत्र—इह भवे चरणस्य—चारित्रस्य पालने—आचरणे यत्कष्टं—पीडोद्भवः पुनः परत्र—परभवे तिर्यग्नरकेषु—तिर्यग्भ्रक-
भवेषु यत्कष्टं भवति तयोः—चारित्रव्रतपालनकष्टयोस्तिर्यग्भ्रकभवभाविककष्टयोर्मिथः—परस्परं सप्रतिपक्षता—यत्र जीवे ऐहिकचारित्रपालन-
कष्टसहनं तत्र पारभविककष्टसहनं न भवति, यत्र जीवे पारभविककष्टसहनं तत्रैहिकचारित्रपालनकष्टं न भवतीतिरूपा विरोधिता स्थिता;
तत्—तस्मात्कारणाद्विशेषदृष्ट्या—गौरवलाघवपर्यालोचनरूपया विचार्यान्यतरत्—तयोरन्यतरदैहिकं पारभविकं वा कष्टं जहीहि-
त्यजेत्यर्थः ॥ २१३ ॥ ३२ ॥

अथ परीपहासहने ऐहिकसुखस्य परीपहसहने च पारलौकिकसुखस्य च परस्परं विशेषमुपदर्शयन्नुपदिशति—

शमत्र यद्विंदुरिव प्रमादजं, परत्र यच्चाब्धिरिव शुमुक्तिगम् ।

तयोर्मिथः सप्रतिपक्षता स्थिता, विशेषदृष्ट्याऽन्यतरद्गृहाण तत् ॥ २१४ ॥ ३३ ॥

धनवि०—अत्र—इह भवे यत्प्रमादजं—विषयादिजनितं शं—सुखं विंदुरिव—जलकण इव वर्तते, च पुनर्यत्परत्र—परभवे शुमुक्तिगं—

रत्न०—एतदेव प्रकारान्तरेणाचष्टे—यदत्र कष्टमिति० व्याख्या—हे मुने ! अत्र जिनप्रवचने चरणस्य—चारित्रस्य पालने यत्कष्टं वर्तते
च पुनर्यत् परभवे—तिर्यग्भ्रककेषु कष्टं वर्तते तयोर्मिथः—परस्परं सप्रतिपक्षताऽस्ति, यदि प्रथमं कष्टं तदा परं कष्टं न, यदि च परं कष्टं तदा प्रथमं
कष्टं नेति सप्रतिपक्षतेत्यर्थः, तत्—तस्मात्कारणाद्विशेषदृष्ट्या—विशेषदर्शनेन तयोर्मध्ये एकम्—अन्यतरत्वाति जहाहि—त्यजेत्यर्थः ॥ २१३ ॥ ३२ ॥

रत्न०—अथ दुःखयोर्हेयत्वेन जहीहीत्युक्ते ततो वैपरीत्यदर्शनेन सुखयोरुपादेयतां प्रतिपादयन्नाह—शमत्र यद्विंदुरिति० व्याख्या—

विश्व्या.
घनवि.
३० पुत्री
३ अवि०
॥ १२२ ॥

घनवि०—हे मुने!—हे साधो एतं प्रत्यक्ष नम्बरं—विनाशशीलमस्त्रः—अनाशमीयमासौ परमवे सद्गमत्वमावाप्तुं देहमूर्त्तिद्वय-
शरीररूपमृत्तिकासंघातकमस्वदेहमूर्त्तिद्वयं निपीड्य—निवर्तं पीडयिष्ये विभाष भवतुःकराशोः—सांसारिकदुःखसमूहमूलीनीः—मजानि
द्वित्वा—अस्त्वा शैवसुखं—मोक्षसवधि मुक्तात्मसाहू—आरमापय किं न करोषि?, केहेतुमूतैः?—सुतपांसि च—पद्माष्टमाहीनि प्रवामि
च—हिंसाविरमणादीनि धान्याद्यानि—मयमानि येषां ते तथा तेः सुतपोव्रताद्यैवचारैरितियावद्, अप्रापयेतोपसर्गपरीपद्वाविसहस्र-
परिमहः ॥ २१२ ॥ ३१ ॥

अन्वर्तं 'सुतपोव्रताद्यैर्हेतुपीडन विधेय'मित्युक्तं, तथाहीन दुस्सहमनिष्टं चेति कदाच प्रवर्तत? इत्यासंकायासुपरिससि—
पदस्य कष्ट शरणस्य पाछने, परत्र तिर्यग्गरेकेषु घस्युना ।
तयोर्मियः सप्रतिपक्षता स्थिता, विशेषदृष्ट्याऽन्यतरञ्चहीद्वि तत् ॥ २१३ ॥ ३२ ॥

रत्न०—अथ मुनि प्रति तपोव्रतादिपूवमपति—मुने! न किमिति० म्यास्या—हे मुने! त्व शिक्तयेद शैवं तस्य सुखं च शैवसुखं प्रति
आत्मसाहू—आरमापय किं न करोषि?, अपितु कुत, किं कृत्य?—निपीड्य—पीडयित्वा, क?—देह एव मूर्त्तिद्वयः स?—अशेषः न सः अस्त्रः
असत्वासौ देहमूर्त्तिद्वयसासदेहमूर्त्तिद्वयमेव प्रसक्ततो दृश्यमानं, श्विदश?—नम्बरं—माशशीलमस्त्र एवमस्त्र, यः कश्चन क्षान्तिं मुक्त्वा याति
स स कर्ममुच्यते! इममेति विशेषण युक्तं, के?—तपश्च व्रतानि च तपोव्रतानि सु—सुषु च तपोव्रतानि च सुतपोव्रतानि सुतपोव्रतानि
आपानि येषु तेः, विनाशासंयुक्ततपोव्रताद्यैरिच्छया, सुशब्दप्रवृत्तेनाहामकथनेन शरीरपीडन निरस्त, पुन किं कृत्य?—अस्त्रम्, क्व प्रति?—
मौलीः—म्यानि प्रति, कस्य?—मन्तु—कराशे—संसारदुःखसमूहमेति ॥ २१२ ॥ ३१ ॥

दुःखप्रति-
पक्षता

॥ १२२ ॥

ननु यस्मादिवाहुल्यं शोभायं ना भवतु, शीतातपादिदुःसाहसरोपहनियारणार्थं भवत्यित्याशंकायामुपदिशति—

शीतातपाद्यात्त मनागपीह, परीपहान् क्षमसे विपोदुम् ।

कथं ततो नारकगर्भयासद्दुःखानि सोढासि भवान्तरे त्वम् ! ॥ २११ ॥ ३० ॥

धनवि०—चेद्—यदीहभवे मनागपि—अप्यतापि शीतातपाद्यान् परीपहान् “सुधापिवासा”दिग्धाशुचितान् विपोदुं—विशेषेण क्षतुं न क्षमसे—न तगर्थो भवसि, ततः—यदा भवान्तरे—परभाये नारकगर्भयासद्दुःखानि—नरकजननीजठराभ्यन्तरस्थितिदुःखानि कथं ?—येन प्रकारेण त्वं सोढासि—क्षंतासि, सदिप्यसीत्यर्थः ॥ २११ ॥ ३० ॥

नन्वेवं परीपहसद्दने स्वतरोपहान्त्यं ह्यदिति कः परीपहसद्दनादौ प्रयत्नते ? इत्याशंकायामाह—

मुने ! न किं नन्वरमस्वदेहमृत्पिडमेनं शुनपोवतायैः ।

निर्पीड्य भीतीर्भवद्दुःखराशोहित्वाऽऽत्मसाच्छैचरुखं करोपि ? ॥ २१२ ॥ ३१ ॥

रत्न०—अथ परीपहसद्दनादौ प्रयत्नते—शीतातपाद्यानिति० ध्यायया—हे मुने ! इह प्रयत्नते मयमे वा चेद्—यदि मनागपि परीपहान् क्षमसि प्रीति विपोदुं—सद्दनाप न क्षमसे—न तगर्थो भवसि, परीपहान् कान् ?—शीतानपाद्यान्—शीतातपप्रमुखान् ततः—तर्हि नारकस्य तथा गर्भयासस्य च दुःखानि प्रथम भवान्तरे त्व कथं सोढासि !—सदिप्यसि, इहैवशीतातपेभ्यो बहुगुणत्वाच्चेपां, तत एव परीपहदुःखाना सहनमेव धरं भवस्यतीति ॥ २१२ ॥ ३० ॥

श्री अच्चा.
 धनवि.
 रत्न० इषी
 १३ अवि०
 ॥ १२१ ॥

धनवि०—वसुपात्रतनुपुस्तकादिनाः बीबरभाजनस्वीत्युक्तकविबस्तुनः शोभया—विभूषया सङ्गु निमित्तं संयमस्य सा शोभा
 न भवति—न ज्ञातिरिति, आदिमा—अथमा वसुपात्रतनुपुस्तकादिशोभा यत्वं—संसारं ददते—वशाति, अत्र इति वाते इत्यत्र वृत्ते इति
 साधुः । अ पुनः परा—द्वितीया सधमस्य शोभा मुक्तिं—निर्वृतिं इवते, तत्—वस्त्रादिभूषया—ववेष्टं एष्टिकां—एकैवेष्टिका वा वस्त्रादि-
 शोभां संयमशोभां वा एकमाश्रय—मनेति ॥ २१० ॥ २९ ॥ अत्रोच्यते पाठान्तरं पूर्वोक्तव्यवस्यमद्व—वसु० शोभ०—तां तद्वेष्टि
 हे यते !—हे मुने तत्—वस्त्रात्कारणात्—इह भवे तां वस्त्रादिशोभां विहाय—अन्त्या शिषार्थ्यपि—मोक्षार्थ्यपि सद् संयमे—पारिब्रमार्गे
 किं न यतसे ?—किं न यत्त इदमे, अत्रापिअप्यो विरोधाभासघोतकाः, स च विरोधो यो मोक्षार्थी भवति स संयमे यतते, त्वं
 मोक्षार्थ्यपि सद् संयमे न यतसे इतीति घोचरार्द्धपाठ इति स्पष्टं ।

रत्न०—अथ वस्त्रादिभिः संयमस्य शोभा न भवतीत्यत्र—वसुपात्रेति० व्याख्या—हे मुने ! वसुपात्रतनुपुस्तकादिनाः संयमिण्या शोभया
 इत्यत्र सङ्गु निमित्तं सा शोभा संयमस्य—पारिब्रमस्य नास्ति, किंतु अज्ञेयैव भवति, असुवृत्तवेधरज्यमसोभैवेत्यर्थं, अनुनेपार्थं द्रव्यमिति—वेति
 निश्चये, ज्ञादिमा वसुपात्रतनुपुस्तकादिसंबन्धिनी शोभा यत्वं—संसारं ददते, पर—अन्या संयमस्य शोभा अद्यप्यवनमात्पाठनादिक्र मुक्ति—मोक्ष इवते,
 उत्कारणादिभूषण्य एष्टिकां—द्रव्योर्मध्ये एष्टं मुने ! त्वं सज्ज—अथ, यदि भवतिभूति तदा प्रथमां भव, यदि च मुक्तिनिश्चयति तदाऽन्यां मनेत्यर्थं,
 तां तद्वेष्टि बोधार्द्धपाठः, पूर्वार्द्धं तदेव, तेन व्याख्यापि तपि, उत्कारणाद्यं वसुपात्रतनुपुस्तकादिनाः शोभां परिहाय—अन्त्या इवते !—संपत्
 संयमेऽर्द्धव्यवहिते किं न यतसे !, किं वृत्तः ?—विषय—मोक्षमर्थ्यपते इत्यर्थंश्रीः शिषार्थी कर्ममपीत्युच्यतेपाठान्तरव्याख्या ॥ २१० ॥ २९ ॥

शोभाभय
 ॥ १२१ ॥

धनवि०—हे आत्मन् ! संयमोपकरणच्छलात्—चारित्र्योपकरणमिपाद्, यद्—यस्मात्पुस्तकादिभिः, आदिशब्दात्स्थपनिकादिभिः, परान्—भारवाहकादीन् भारयन्—भारवहनविपयीकुर्वन्नसि, तत्—तस्मात्कारणाच्चमपि तैः परभवे गौश्च—बलीवर्दः खरश्च—रासभः उष्ट्रश्च—करभो महिपश्च—कासरस्ते आदौ येषां ते तथा तेषां रूपं विभर्तीति गोखरोष्ट्रमहिपादिरूपभृद्, आदिपदाद्गजतुरगादिपरिमहः, चिरं—चिरकालं भारयिष्यसे—भारवहनविपयीकरिष्यसे ॥ २०९ ॥ २८ ॥

नन्वधिकं संयमोपकरणमधिकशोभायै स्यादित्याशंकायामुपदिशति—

वस्त्रपात्रतनुपुस्तकादिनः, शोभया न खलु संयमस्य सा ।

आदिमा च ददते भवं परा, मुक्तिमाश्रय तदिच्छयैकिकाम् ॥ २१० ॥ २९ ॥

तां तदत्र परिहाय संयमे, किं यते ! न यतसे ? शिवाथर्यपि” इति चोत्तरार्द्धे

रत्न०—अथ दुष्प्रयुक्तत्वमेव वासःप्रभृतीनां ज्ञापयन्नाह—संयमोपकरणच्छलादिति० व्याख्या—हे मुने ! त्वं परान् भारवाहक-गोक्रनेट्काश्चतरादीन् पुस्तकादिभिः हेतुभिर्भारयन्नसि—भारितान् कुर्वन्नसि, कस्मात्?—संयमस्योपकरणानि २ तेषां छलं—मिपं तस्माद्, इमानि संयमस्योपकरणानि संतीति वाहितानि शुद्ध्यंतीति दंभतः, ततो हेतोस्त्वमपि भारयिष्यसे, त्वं किंलक्षणः?—गोखरोष्ट्रमहिषादीनां पशूनां रूपं विभर्तीति गोखरोष्ट्रमहिषादिरूपभृत् तेषामवतारं प्राप्तस्सन्नित्यर्थः, कथं?—चिरं—चिरकालं, बहूनवतारान् यावदित्यर्थः, मानुष्यात्पातेन मा, तैरेवेति कर्तृपदं गम्यं ॥ २०९ ॥ २८ ॥

श्री अथ्या.
वननि.
रख० वृष्टी
१३ अथि०
॥ १२० ॥

संयमस्य-चारित्र्यस्य रक्षार्थं विनैः-भगवत्त्रिरुर्निर्गदित्वाः-प्रकृतिः, अत्र वासंति. ५-ब्रह्मणि पुस्तकं च-लिखितपत्रसंपत्त्याः पात्रकानि-
मात्रानि तानि प्रसूतया-मनुष्या वेदां ते तथा, अत्र मनुष्यपदेन स्वपत्निकस्यापनाचार्यादिपरिग्रहः, त एव धर्मोपकरणस्य भाद्र पदार्थाः
कुपिया-कुमुदीनां मूर्च्छन्मोहवशात् संसारपाताय-अवपतनाय यथेयुस्मिन्नया, अत्र मूर्च्छन्-समुष्णाय गच्छन् 'मूर्च्छा मोहसमु-
ष्णायवो'तिष्ठि वपनादूर्च्छि गच्छन् यो मोहो-मोहनीयं कर्म सप्त घटाः-परतंत्रता तस्माद्विन्मर्षः, "मूर्च्छामोहवशात्"ति पठे तु मूर्च्छा-
धर्मोपकरणेषु गृह्णित्वानि तो मोहो-मोह्य तद्वशाद्विन्मर्षः, अथ एव विगच्छ, यद्-वशात्कुपिया-निर्मुदीनां पुष्पयुक्तम्-अनुसूतया
व्यापारितं स्व-सप्तैव शक्य-महत्त्वं स्वस्व-आत्मनो वधाय-विनाशाय भवेत्-स्माद्विन्मर्षः ॥ २०८ ॥ २७ ॥

अथ मूर्च्छयाऽधिकधर्मोपकरणप्रत्यये शेषं वर्णयन्मुपविशति-

संयमोपकरणप्रत्ययात् परान्, भारयन् यवसि पुस्तकादिभिः ।

गोस्वरोद्धमहिपादिरूपमृत्तविर स्वमपि भारयिष्यसे ॥ २०९ ॥ २८ ॥

रख०-पुनरेतदेव विवृणोति-रक्षार्थं अस्त्विति० व्यख्या-येऽर्था अस्तु-निश्चित विनै-वर्द्धिर्द्वितीयां संयमस्य-चारित्र्यस्य रक्षार्थं
गदित्वा-उष्णः, अर्था के के इत्याह-शसो-कर्म पुस्तकम्-आयमन्मर्षिणीरूप पात्र-पत्राहदि, मनुष्यस्यैवकर्मवर्दीनां प्रत्ये, विवृणोति-
धर्मस्य-चारित्र्यधर्मस्वोपकृति-उपकरणमेवाम्-सकम् वेदां ते, विग् यथा स्वात्तया, त एवार्थं वाचःपुस्तकप्रपठय कुपिया-कुमुदीनां
संसारपाताय मनेषु, कस्मात्-मूर्च्छन्-वृद्धि गच्छन् यो मोहस्तस्य वदस्तस्मात्, एतदेव दृष्टाने निर्दिशति-परिति दृष्टानेऽप्यस्ये वपिया-
मुदिर्भितानां स-सप्तैव शक्यं दुपयुक्तं सत्-सप्तैव-आत्मन एव वधाय भवेत्, अथ दृष्टानोऽपि शेष इति ॥ २०८ ॥ २७ ॥

सबान्तर-
सारिता

॥ १२० ॥

३

कर्माणि च—कलहप्रमत्ताण्यशुभकर्माणि तेषां निबन्धनं निबन्धो—शीजं मूर्च्छा तस्य भाजनं—पात्रं स्युः—भवेयुरित्यर्थः, तेषां यतीनां नु
वितर्के सुखकृत्किं भवेत्?, अपितु न किञ्चिदिति; अत्र यथेत्यध्याहारो, यथा आर्तात्मनां—रोगपीडितानां रसायनवरैः—गन्धकपारद-
सुवर्णभस्मादिभिरपि हेतुभूतैः स्वपुराकृतकर्मदोषेण सर्पदामयैः—प्रसरद्रोगैर्गदहतेः—रोगहरणात्सुखकृत्—सुखसाधनं नु इति वितर्के किं
भवेत्?—स्यादिति; भाषार्थस्तु यथा येषां रोगिणां रसायनैरपि रोगवृद्धिर्भवति तेषां सुखकृत्किमपि न भवति तथा येषां व्रतिनां धर्मोप-
करणैः पुस्तकादिभिरपि मूर्च्छया पापवृद्धिर्भवति तेषां सुखकृत्किमपि न भवतीति ॥ २०७ ॥ २६ ॥

अथ धर्मोपकरणेषु मूर्च्छाकरणे दोषमुपदर्शयन्नुपदिशति—

रक्षार्थं खलु संयमस्य गदिता येऽर्था यतीनां जिनैर्वासःपुस्तकपात्रकप्रभृतयो धर्मोपकृत्यात्मकाः ।
मूर्च्छन्मोहवशात् एव कुधियां संसारपाताय धिक्, खं स्वस्यैव वधाय शस्त्रमधियां यदुष्प्रयुक्तं भवेत् ॥ २०८ ॥
धनवि०—खल्विति—निश्चये ये धर्मोपकृत्यात्मका—धर्मोपकरणरूपा वासःपुस्तकपात्रकप्रभृतयोऽर्थाः—पदार्था यतीनां—साधूनां

दिस्तस्य भाजनं—पात्रं स्युः—भवेयुः, किलक्षणैः?—ईहितं—वाञ्छितं धर्मस्य—चारित्र्यधर्मस्य साधनं येभ्यस्तैः, कथमपि तेषां मुनीनां सुखकृत् किं
भवेत्?, सुखकृत् किञ्चनापि न स्यादित्यर्थः, तेषां किं?—आर्तः—पीडितः आत्मा येषां ते आर्तात्मानस्तेषां नित्यदुःखितानामित्यर्थः, अत्र
दृष्टान्तमाह—यथा सर्पतो—व्याप्तिमंतः आमया—रोगा येभ्यस्तै रसायनवरैरपि कृत्वा आर्तात्मनां रोगिणां गदहते—रोगापनयनात् सुखकृत् किं
स्याद्?, अथ भाषार्थो लिख्यते—यथा सर्पदामयै रसायनवरैरप्यार्तात्मनां रोगिणां पीडितचेतसां सुखकृत् किं भवेत्?, शाले अन्नजानां रोगाणां
प्रतीकारो वर्तते, परमविधिकृतरसायनोत्थरोगाणां प्रतीकारो नास्तीत्युपनयः खलुद्वया गम्यः ॥ २०७ ॥ २६ ॥

श्री अर्ष्या,
 धनवि,
 रत्न० इती
 १३ अवि०
 ॥ ११९ ॥

सुषर्णेनाप्यतिभारिता—अतिद्वयेन माये वातोऽर्क्षा सा तृती—यत्नपात्रविशेषः अम्बुधौ—सागरेऽस्मिन्—वैद्विनं द्रुतं—धीर्घं निमज्जयति—
 द्रुतयतीत्यर्थः; माचार्यस्तु यथा सुषर्णेनाप्यतिभारिता तृती वराह्यं मं निमज्जयति तथा धर्मोपकरणेनाप्यतिभारितो धृतिः त्वं पश्य
 निमज्जयतीति ॥ २०६ ॥ २५ ॥

अथ धर्मोपकरणानामपि मूर्च्छाविशेषेषु परिग्रहस्यार्थां समर्थवस्तुप्राप्तिरिति—
 येऽहःकषायकृत्तिकर्मनिबन्धभाजन, स्युः पुस्तकादिभिरपीहितधर्मसाधनैः ।
 तेषां रसायनवरैरपि सर्पदामपैरास्तात्मना गवहते सुखकृष्टु किं भवेत् ? ॥ २०७ ॥ २६ ॥
 धनवि०—ये यथा ईक्षितो—वाञ्छितो धर्मो—आचार्यस्य साधनैः—हेतुमिः धर्मोपकरणैः पुस्तकादिभिरहं—सिद्धनारमादिबन्ध
 पाप पुस्तकादिबन्धने कृपाविहीनमात्मनिव वा पातके कषायात्—मूर्च्छोत्पन्नाः क्रोधमातमावच्छोमाः कृत्विद्य—कषायप्रमथो बाग्लाहः

तुप्यति—इत्थं प्राप्तेषु, अथि तु म्य तुप्य, किञ्च०—केवलमभिधानमभिधानमत्र स्वीकृतं धर्मसाधनं—धर्मस्य—आदिधर्मस्य साधन—कारण-
 मित्यभिधानमत्रं यत्न स तस्मात्, पृथक्च धर्मोत्पानेन द्रव्यमिति—हे मूढ ! त्वं न वेदसि, अथि तु केस्येव, हेहा—सुषर्णेनाप्यतिभारिता तृती-
 येहा अस्मिन्—प्राग्निमम्बुधौ—समुद्रे द्रुतं निमज्जयति—शोक्यति, धर्मोपकरणमिधानाधिक्यमितिग्रहस्य सुषर्णातिभारितवर्तुपमानमिति, तेन त्वमपि
 धर्मसाधनामिहामोऽप्यतिपरिच्छो निमज्जयित्येवेति धर्मोपकरणमप्यधिकं वा कुर्विसर्षी ॥ २०६ ॥ २५ ॥

रत्न०—अथधिकधर्मोपकरणविषये आचार्यस्योपदेशमिति—येऽहःकषायेति० व्याख्या—ये मुनयः पुस्तकादिभिः मं—यार्थं कषाया-
 क्रोधादयः कृत्विः—कृत्विः—कर्त्विगा—आचार्यस्योपदेशमिति—आचार्यो यत्नस्य कषायादिव्यवृत्तस्य सन्नात्तं तु निर्वधो—अथ गच्छतिवर्षना-

रसायन-
 रोयः

॥ ११९ ॥

कादेः—वसतिवस्त्रपात्रज्ञानोपकरणादेस्तं परिग्रहं किं करोषि?, हि यतः कारणाद्गरो—विषं नामान्तरतोऽपि—नामान्तरेण प्रतिपादितोऽपि हंता—मारयिता भवतीति; भावार्थस्त्वयं—यथा मधुरादिनामान्तरेण प्रतिपादितो गरो वत्सनागादिर्हंता भवति तथा मूर्च्छया शय्यादि-परिग्रहो धर्मोपकरणमितिनान्नाऽपि हंता भवतीति ॥ २०५ ॥ २४ ॥

अथ धर्मोपकरणबाहुल्यलक्षणपरिग्रहोऽनिष्टफलाय न भवतीत्याशंकायामुपदिशति—

परिग्रहात् स्वीकृतधर्मसाधनाभिधानमात्रात् किमु मूढ ! तुष्यसि ? ।

न वेत्सि हेन्नाऽप्यतिभारिता तरी, निमज्जयत्यंगिनमम्बुधौ द्रुतम् ॥ २०६ ॥ २५ ॥

धनवि०—हे मूढ ! स्वीकृतधर्मसाधनाभिधानमात्रात्परिग्रहात् किमु प्रश्ने—किं तुष्यसि ?, अत्र स्वीकृतम्—अंगीकृतं धर्मसाधन-मित्यभिधानमात्रं—नाममात्रं यस्य स तथा तस्माच्चथेति परिग्रहस्य विशेषणं, त्वमिति न वेत्सि?—न जानासि, अत्रेतीत्यध्याहार्यं, हेन्नाऽपि—

परिग्रहं व्यजहाः—अत्याक्षीः नुर्वितर्के तत्—तर्हि धर्मोपकृतिच्छलाद्—धर्मोपकरणमिषतः शिष्यो(शय्यो)पधिपुस्तकादेः परिग्रहं किं करोषि ?, शय्योपधिपुस्तकाद्यपि अधिकं निरर्थकं च ममतया रक्षितं सत् परिग्रह एवेतिभावः, तत्रार्थे दृष्टान्तमाह—हि यस्मात्कारणान् नामान्तरतोऽपि गरो—विषं हंता—मारकः, विषस्य गुड इत्यादिनामांतरन्यासेऽपि विषं हंत्येवेति, अधिकस्य ममत्वेन रक्षितस्य परिग्रहस्य गरोपमानं, सोऽपि त्वां दुर्गतौ प्रक्षेत्तेत्युपनयः ॥ २०५ ॥ २४ ॥

रत्न०—एतदेव दृष्टान्तांतरेण व्याख्याति—परिग्रहादिति० व्याख्या—हे मूढमुने ! त्वं परिग्रहात्—परिग्रहं प्राप्येत्यर्थः किमु !—किं

श्री अथ्या.
अनवि.

रत्न० वृषी
१३ अधि०

॥ ११८ ॥

स्त्वाम्यसि—स्त्रियसि, अत्रापिपदादर्ममाशीर्वाद्दानानिपरिमहा, ते जना मवान्तरे—परमये क्व ?—कुत्र, च पुनस्त्व हेत्यधरबोचना,
माभार्यस्यपं—येषां जनानां रजनाय स्वमेवावबिह भवे क्योपि ते जनाः सकृत्कर्मवक्षणाः परमये कस्यामपि गतो गमिष्यसि, त्व प
कस्यामपि गमिष्यसीति किं जनरंजनेनेति ॥ २०४ ॥ २३ ॥

ननु मवान्तरे जनरंजन सिष्कमपीहमवे धर्मोपकरणकारण मवदित्वासंकापासुपक्षिति—

परिमह चेष्यजहा गृहादेस्तत् किंनु धर्मोपकृतिफलक्षमम् ।

करोपि ? चाप्योपधिपुस्तकादेर्गरीजपि नामान्तरतोऽपि इता ॥ २०५ ॥ २४ ॥

अनधि०—चेत्—यसि गृहादेः—संविद्यहेर्ष परिमह व्यजहाः—मत्याशीरित्यर्थः, अत्रापिपदा द्विपदवृत्तव्यापिपरिमहा, व्यजहा इति
विपूर्वस्य बोधाद् आगे इत्यस्य छन्दनीयुष्मदस्यैकवचने साधुः, वत्—वहानु विवर्के धर्मोपकृतिफलसाधु—धर्मोपकरणविषये च द्वाप्योपधिपुस्त-

प्येपि—पठसि, च पुनर्भिविश्रयापादिभि—नानाजन्यनादिमित्त्वा त्वाम्यसि—कांक्षसि, किंक्षणेः—सम्प्रये—मायासिद्विपदवृत्तव्यापिपरिमह, येषां
जनानां रजनापेति पदमिहापि योग्य, परं मवान्तरे ते जनाः क्व ? च पुनस्त्व क्व ? इति कस्यां च अत्रास्यसि कृतः, न जाने ते जनाः
परत्र कां गतिं गमिनाः ? अं च कां गतिं गमिषि, तेन पररंजनप्रवृत्ते न्य मन, स्ररंजनप्रवृत्ते भवेति मयः, अथच सदसिद्विपदवृत्तव्यापि-
विमिरिसकृद पदं, अर्थस्तु सुगममिति न स्यात्स्यात्कमिति ॥ २०४ ॥ २३ ॥

रत्न०—अथ गृहादिपरिष्कारादीन्म बहुधर्मोपकरणरूपेण परिमही किं भवसीत्याह—परिमहमिति० ध्यस्या—हे मुने । तं गृहादे-

नाया-
न्तरता

॥ ११८ ॥

ख्यातिदानार्चनवन्दनादिभिर्न कश्चिद्गुणी भवेत्, अत्र चशब्दोऽभ्याहार्यः, आदिपदादभ्युत्थानासनदानादिपरिषद्ः; यतः कारणाद्गुणान्-
 ज्ञानदर्शनचारिज्ञान् विना—अन्तरेण भवतुःससंक्षयः—सांसारिकदुःखविध्वंसो न भवेत्, ततः कारणाद्गुणान्—ज्ञानादीर्नर्जय—सगुपा-
 ल्य; स्तवादिभिः—स्वव्याविदानार्चनादिभिः किं भवतीति?, अपि तु किमपि न भवतीत्यर्थः ॥ २०३ ॥ २२ ॥

नन्वनंतरोक्षो दुःससंक्षयो मा भवतु, जनरंजनमेव भवत्वित्याशंकायागुपदिशति—

अध्येषि शास्त्रं सदसद्विचित्रालापादिभिस्ताम्यसि वा समायेः ।

येषां जनानामिह रंजनाय, भवांतरे ते क? मुने! क? च त्वम् ॥ २०४ ॥ २३ ॥

धनवि०—हे मुने! इह भवे येषां जनानां रंजनाय सच्छास्त्रं—धर्मशास्त्रगसद्—यात्स्नायनादिशास्त्रं व्याकरणप्रमाणज्योतिःशास्त्र-
 लक्षणं वा ग्रन्थमध्येषि—पठसि वा—अथवा येषां जनानां रंजनाय समायेः—सकपटैर्विचित्रालापादिभिः—नानाप्रकारसंभाषणादिभि-

रित्यर्थः कृतैः लक्षैः करणैर्दि निधितं गुणा—गुणकम नवेत्, तथा एषानिः—ज्ञानादिगुणैः प्रसिद्धिः, ख्यातिदानार्चनादिभिरपि गृह्यस्वकृतैर्गुणी-
 गुणकम नवेत्, तथा गुणान्—ज्ञानदर्शनचारिज्ञानादिस्तत्कारन् विना भवत्य—संसारस्य दुःखानां संक्षयः—सर्वथा निवृत्तिलक्षणो नो—नास्ति, ततो
 हेतोस्तं सान् गुणान्—सनिष्ठान् कुह, स्वकीदिभिः किं?, न किमपीत्यर्थः, आपातस्यत्वादिति ॥ २०३ ॥ २२ ॥

रह०—अथ जनरंजनार्थं शास्त्रं पठसि, पर भवांतरे ते जनाः क?, एवं च केन आपपति—अध्येषि शास्त्रमिति० व्याख्या—हे मुने!
 त्वनिर लोके येषां जनानां रंजनाय सद्—शोभनं विनागमापचितधनाम्यत्वादसद्—अशोभनं शास्त्रादिविरचितं परस्पररहितवाक्यत्वाच्छास्त्रम-

जनरंजन-
 निष्फलता

श्री अण्वा.
धनवि.
रत्न० वृत्ती
१३ अपि०
॥ ११० ॥

धनवि०—दानं च—असाध्यपरिवितरण मानं च—सौवर्णपुष्पादिभिः पूजनमभ्युत्थानमिदं वा नृतिश्च—गोयमसोदमेनादिभिः सुवि-
र्वदना च—आवसावचांशिका वच परा २ तैः उवाचमूर्तेर्जनैर्हस्तमूर्तेस्त्वं मोदसे—इष्यसीति, किंभूतेर्जनैः—मिकृतिरञ्जितैः—मिकृतिः—मलिन-
वेषवद्वज्रविभ्रमपा माया ववा रञ्जिताः—स्ववर्णीकृपाद्यैः, उवाच सु पुनस्तवमिति नाबेषि—न जानासि, भवेतीत्युवाच, चेद्—यदि तव
कोऽपि सुकृतस्य पुण्यस्य सद्यो—हेतो बर्त्तते सोऽपि सुकृतस्य क्वचित्जनैर्होति विधित कृत्यते—विःसत्ताधिक्रियते ॥ २०२ ॥ २१ ॥
अथान्तर्दोषोपदेष्टुर्गिरिगिरिचर्य इति सुपदिशति—

अवेदुणी सुगुणकृतैर्नहि स्तवैर्न क्वातिदानार्चनवचनादिभिः ।

विना गुणाद्यो भवतुःस्तवस्ततो गुणानर्जय किं स्तवादिभिः ? ॥ २०३ ॥ २२ ॥

धनवि०—सुगुणकृतैः—अद्वयवचनविनाशितैः स्तवैः—आरोपितगुणमर्जनैर्नहि कश्चित्पुमान् गुणी—गुणवाद् अवेत्—आत्, च पुनः

रत्न०—अप दावद्यानादिकरूपैस्त्ववेदसि सुकृतं यत्त्वं ते गुणैःसीति आप्यसि—दानमानेति० व्याख्या—हे मुने ! त्वमेवमिदं नमोदसे—इदं
प्राप्तोति, किञ्चनै ।—दाननभक्तपात्रादीनां मम—पूजा नृति—सुविर्वदना बंदनवचनविद्यनेन हस्तमयसे कस्त्यासु परा—असकसी, पुन कि० ।—
मिकृत्वा—मापया तव वेयोपदेशांशिकत्वा रञ्जिता—उगमपद्यस्यैः, पुनस्तव अवेपि—च जानासि, किमिच्छा—वेद्—यदि तव सुकृतस्य—पुण्यस्य
कोऽपि सद्यो बर्त्तते सोऽपि तैर्होति विधित कृत्यते—अधिक्रियते—गुणते, अधिकर्जनैः क्व पार्थाः, सोऽपि तव यतीत्यर्थः, इतिमिच्छते—सु-
विधिर्नोपेत इति ॥ २०२ ॥ २१ ॥

रत्न०—अप तेन स्तवदीप्यं विद्यय गुणोपार्जनं सुविपुपदिशति—अवेदुणीति० व्याख्या—हे मुने ! मुनेः—अनभिद्ये—अनुभि-

हासाभि-
मयी

॥ ११० ॥

११०

धनवि०—हे मुने ! चेद्—यदि गुणेषु—ज्ञानदर्शनचारित्र्यलक्षणेषु धमणगुणेषु नोद्यच्छसि—नोद्यमं कुरुषे, ततो गुणेषूद्यमाभावाद्यैरपि—
थैरेव धाद्वादिभिस्त्वनिदानीं प्रगीयसे गीतादिभिर्वंद्यसे शिरोनमनप्रभृतिभिरर्च्यसे सुवर्णपुष्पादिभिर्वस्त्राहारादिभिर्वा, अत्रापिशब्द एव-
कारार्थः, तेन च पुनस्तैरेव धाद्वादिभिः प्रेत्य—भवान्तरे जुगुप्सितां—कुत्सनीयां गतिं—नरकतिर्यगूलक्षणां गतोऽपि—प्राप्त एव हसिष्यसे—
त्वगसाद्धिनिर्मितस्तुतिनतिपूजादिभिर्गौरवफलं प्राप्तमित्यादिष्वचनेर्हासविषयीकरिष्यसे, वा—अथवा तैरेवाभिभविष्यसे—पूर्वोक्तवचनैस्तादृ-
भारवाहनादिभिर्वा पराभयविषयीकरिष्यसे; अत्रापिशब्द एवकारार्थो ज्ञेय इति ॥ २०१ ॥ २० ॥

पुनस्तत्रैव दोषान्तरमाह—

दानमाननुतिवन्दनापरैर्मोदसे निकृतिरंजितैर्जनैः ।

न त्ववैपि सुकृतस्य चेद्भवः, कोऽपि सोऽपि तव लुट्यते हि तैः ॥ २०२ ॥ २१ ॥

रत्न०—अथ विपरीतफलप्रतिपादनेन गुणोद्यमं कुर्वित्युपदिशति—गुणेष्विति० व्याख्या—हे यते ! चेद्—यदि गुणेषु—ज्ञानदर्शनचारित्र्य-
संबन्धिषु नोद्यच्छसि—नोद्यमं करोषि ततः—तर्हि यैस्त्वं धाद्दलोकैः प्रगीयसे गीतादिना थैरपि वंद्यसे स्तूपसे गोयमसोहमेत्यादिना तथाऽर्च्यसे
घुसृणचंदनविलेपनादिना तैस्त्वं प्रेत्य—परभवे जुगुप्सितां गतिं—कुरूपनिःस्वताद्युपेतां गतिं गतोऽपि सन्—प्राप्तोऽपि सन् हसिष्यसे—
हासविषयी-
करिष्यसे, च पुनस्तैरभिभविष्यसे, दासत्वाद्यापन्नः सन् कार्यकरणात्स आक्रोशयष्टिलत्ताप्रहारादिनेत्यर्थः, अनया रीत्या त्वं तेषां निष्कृतमर्ष-
यिष्यतीति भावः ॥ २०१ ॥ २० ॥

श्री अज्ञा.
 वनवि.
 रङ्ग० वृषी
 १३ अपि०
 ॥ ११६ ॥

स्वेन गृह्णाति, ततः शरणाद्ये-तव हृद्यवयव-महिषो गौ-बलीचरोऽप्यय-शुभगमः स्रष्टु-दीर्घमीशः स्रष्टु-गर्भस्ये आदौ-मघमं
 पेपान्ते तथा, आविपदाद्धारवाहकान्त्रयमुवात्प्रतिग्रहत्वेपं जन्मानि-अवताराद्यैर्विना-अश्वरेण निष्कृत्यो-अननसादेमांरक मूर्त्वं वा
 न भविता-न मन्विष्यतीत्यर्थः ॥ २०० ॥ १९ ॥

एकमेवार्थं प्रकृतान्तरेण वक्ष्येयमुपविष्टसि-

गुणेषु नोद्यच्छसि चेन्मुने ! ततः, प्रगीयसे धैर्येण यद्यसेऽर्च्यसे ।
 शुशुप्सितां प्रेत्य गर्ति गतोऽपि तैर्हसिष्यसे आभिमन्विष्यसेऽपि वा ॥ २०१ ॥ २० ॥

श्यास्या-हे वेपथक ! तं गुणैः आवातिजन्यैर्विहितोऽपि सन् जनेभ्यो-अपेक्ष्य आनति-आत्मनं पंचाङ्गप्रणामः स्रष्टिः-गोमयसोहयव-
 रूपमनो हसारिकृष्ण प्रतिग्रहः-अमयाननकपात्रपुस्तकविक्रयान् प्रति यन्मुदितः सन्-हर्षमापन्नसन् प्रतीच्छति-गृह्णाति ततः-सन्नाश्वरणा-
 तेषां-अननविस्तृतिप्रतिग्रहणं ते-तव निष्कृत्यो-मृत्यु मन्विष्यतीति मन्विष्यतीति आदिशक्तिगुणैर्नन्वात्, कम ।-
 विना, कैः ।-सुखमो-महिषो अश्वहरप्रादिद्विधासमर्थं गौः-बलीचरं स्रष्टुमिव्याकरणमारोहनेसुपौञ्जलिभक्तिर्पिण्डशक्त्यदिश्वमारप्यव-
 क्तानादिसमर्थं तपाऽय-संभ्रामादिकर्मसूपबोधि तयोप्ये-अश्वराननवृद्धोशमनसमर्थस्यवा अयः-अमनपनमृत्तिभेदजनयनमिष्यकस्यै अगता-
 विवेके क्लृपयोगे च आदौ वेपं ते सुखान्तेऽबोद्धसरादयः, आदिसन्देशाजोरभारिप्रहज, तेषां जन्मानि तः, तेषां गृहे एतद्गुण्युक्तार्थकरणत्वात्
 निष्कृत्यो मन्विष्यतीति ॥ २०० ॥ १९ ॥

हस्तायि-
 यौ

॥ ११६ ॥

१९९ धनवि०—अरे आत्मन् ! त्वं भाग्यगुणैः—पुराचीर्णदानादिप्रभवसुकृतलक्षणगुणैर्हीनः—शून्योऽपि स्तवार्चादि—स्तुतिपूजादि वाञ्छन्—
अभिलषन् च पुनस्तमनाप्नुवन्—अलभमानश्च पुनस्तदनवाप्त्या परेभ्यः—आत्मव्यतिरिक्तेभ्य ईर्ष्यन्—क्रोधं कुर्वन्निहापि—इहलोकेऽप्यति-
तापम्—अतिशयेन संतापं लभसे—प्राप्नोषि, पुनः परत्र—परभवे कुगतिं—दुर्गतिं याता—गंतेति ॥ १९९ ॥ १८ ॥

अथ गुणविहीनस्य स्तवार्चाप्रतिग्रहेषु क्रियमाणेषु फलगत्युत्तरकालेऽद्वितलक्षणं फलं दर्शयन्नुपदिशति—

गुणैर्विहीनोऽपि जनानतिस्तुतिप्रतिग्रहान् यन् मुदितः प्रतीच्छसि ।

लुलापगोऽधोष्ट्रस्वरादिजन्मभिर्विना ततस्ते भविता न निष्क्रयः ॥ २०० ॥ १९ ॥

धनवि०—यद्—यस्मात्त्वं गुणैर्विहीनोऽपि—ज्ञानादिसद्गुणरहितोऽपि जनेभ्य आनतिश्च—प्रणामः स्तुतिश्च—गुणोत्कीर्त्तनं प्रतिग्रहश्च—
आहारादिग्रहणं वे तथा तान् जनानतिस्तुतिप्रतिग्रहान् मुदितो—हृष्टः सन् प्रतीच्छसि “इच्छियपडिच्छियमेयमिति” वचनादौस्तु-

रत्न०—एतदेव प्रकारान्तरेणाचष्टे—हीनोऽप्यरे इति० व्याख्या—अरे इति निघसंबोधने अरे अभाग—अरे भाग्यरहित हे आत्मन् ! त्वं गुणैः—
ज्ञानदर्शनचरणैर्हीनोऽपि मुधा स्तवार्चादि वाञ्छन् च पुनस्तज्जति अनवाप्नुवन्—अलभमानः परेभ्यो—गृहस्थेभ्यो गुणवत्साधुभ्यो वा ईर्ष्यन्—ईर्ष्या
कुर्वन् सन् अतितापं—अधिकसंतापमतिकष्टं वा लभसे—प्राप्नोषि, कथम् ?—इहापि—इहलोकेऽपि, अपेर्द्धमरुकमणिन्यायेन योजनात् परत्रापि—परलोकेऽपि
कुगतिं—नरकतिर्यन्लक्षणां याता—गंतेति ॥ १९९ ॥ १८ ॥

रत्न०—अथ सामान्यतः ‘कुगतिं याते’त्युक्ती अप्रतिबुध्यमानं यतिं प्रति कुगतिव्यक्तिप्रतिपादनेन प्रतिबोधयति—गुणैर्विहीनोऽपीति०

श्री अष्टा.
 धनवि.
 रत्न० श्रुती
 १३ अवि०
 ॥ ११५ ॥

एव क्रियायोगतयाः शुद्धापतिद्यायि-सर्वेभ्योऽतिव्ययि मासि, अत्र क्रियास-सम्पत्समाप्तपत्रवृत्तारिण योमस-अतिभेत्तविक-
 सुतोरेससमुद्रेसात्तुयापुनःप्राप्तपूर्वक तपश्चरणं तपश्च-नमस्कारपौरुष्यादिपाप्यास्तिकपर्यन्तं, अत्र, पादशास्त्रादिज्ञानः श्रुतं च-अष्टमवचन-
 मत्तुप्राप्तान्द द्वापश्चांगीकृत्यनिरप्यवं ज्ञान, तान्मासौ प्रकृत्य तपसेति । त्रयापि-सिद्धिभाषेऽपि क्रियापत्रावेऽपि च स्वमहंकारकद्वयवित्त-
 प्रमित्यन्तविविधः स्व्यात्रीकृत्या-अयं गुणवानिति, प्रसिद्धिपाठया, किं प्रभे-मुष्वा-इया तान्मासि ।-विपुसेऽत्रयं, किं मुष्वा
 एतार्थादि बांछसीनर्थाः; अत एव त्वां विगच्छति, भावार्थस्तु तत्र सिद्ध्यादिगुणरहितत्वेन निगुण्य प्रतिपद्यन्ममस्य क्यमुष्वाये
 मवितेति १, अहं गुणवानिति कोऽहंकार इति १ ॥ १९८ ॥ १७ ॥

अनघरं 'एतार्थाबांछा मुष्वा न कार्ये'सुक्त तदेव द्रव्यविच्छेदस्यार्थाबांछायां वैकल्पिकं दोषं शयंमुपदिशति—

हीनोऽप्यरे भाग्यशुणैर्मुष्वाऽऽस्मन् !, बांछन् स्वार्थाधनवाप्तुर्वांश्च ।

इत्यन् परेभ्यो छमसेऽतितापमिहापि पाता कुगतिं परत्र ॥ १९९ ॥ १८ ॥ -

अप्यसिद्धीनां मध्ये न कश्चि सिद्धिरस्ति, तथा क्रिया-शीलात्तपादिसन्नकमा योगे-मनोव्यवहाराणां प्रमत्तवृत्तिच्छेदणस्यपो-माहात्म्यत्वेनाह ईदं
 मुष्वा-सुखज्ञानमेवसांगीकृत्यं अतिसेते इत्येवसीकृत्यमिहापि, अतिव्यापिक्रियादिमत्तोऽहंकारोऽपि मुष्वा, यथा पपक्षिण्या येन च चक्षुःप्राप्तोऽपि सुख
 इति, तदपि नास्ति, तथाप्यहंकारेण कदचित्तत्वं क्यतेः-प्रसिद्धीरिच्छया-बांछया विगुष्वा-इया किं तान्मासि ।-किं दुःखिये मवति, अतिव्यय
 तान्मास्य, विगच्छति-तिरस्कारार्थमन्मयं ॥-१९८ ॥ १७ ॥

ईर्ष्याकृतं
 ॥ ११५ ॥
 ॥ ११५ ॥

तदकरणलक्षणा प्रत्यक्षोपलभ्यमाना स्थितिः—व्यवस्था वर्तते; तत्—तस्मात्कारणात्—तव प्रतिग्रहैः—अन्नादिग्रहणैर्भरितात्—निचितात् प्रमादात्—विषयकपायादिहेतोः ऋणार्णमग्नस्य परत्र—परभवे का ?—दुष्टानिष्टत्वेनानिर्वाच्या गतिः कुगतिर्भविष्यति, तत्र ऋणं—देयं तन्मध्ये ऋणं—देयमृणार्णम्—अतिशयेन ऋणं तत्र मग्नस्य—द्रुढत इत्यक्षरयोजना; भावार्थस्त्वयं—चारित्रं गृहीत्वा प्रमादसेवनमेकमृणमपरं च तपःकरणमन्तरेण परेभ्यः शय्यादिप्रतिग्रहकरणमिति ॥ १९७ ॥ १६ ॥

नन्वहं गुणवान् मम प्रमादिनोऽप्यनंतरोक्तप्रतिग्रह ऋणं न भवति, पठितग्राहणस्य पापघटप्रतिग्रहवत्, परत्र च गुणैरेवाहमनंतं सुखं लभे इत्यहंकारकदर्थितमुपदेष्टुमाह—

न काऽपि सिद्धिर्न च तेऽतिशायि, मुने ! क्रियायोगतपःश्रुतादि ।

तथाऽप्यहंकारकदर्थितस्त्वं, ख्यातीच्छया ताम्यसि धिग्मुघा किम् ? ॥ १९८ ॥ १७ ॥

धनवि०—हे मुने ! ते—तव कापि ज्ञायमानाऽज्ञायमाना वा सिद्धिः—सुवर्णादिसिद्धिरणिमादिसिद्धिर्वा नास्ति—न वर्तते; च पुनस्ते—

दृणस्य ऋणं ऋणार्णं, ऋणोपरि ऋणमित्यर्थः, तत्र मग्नस्य ते—तव परत्र—परलोके का गतिश्चतसृणां गतीनां मध्ये इत्यर्थः, अपवा का गतिः—अवस्था भाविनीति, प्रमादात्कथंभूताद् ?—भरितात्—निचितात्, कैः ?—प्रतिग्रहैः—गृहस्थगृहीतशय्याद्वतिपुस्तकोपधिप्रभृतिकैः, प्रमादवतः सतः प्रतिग्रहग्राहिणस्तत एव ऋणार्णमग्नस्य तव का गतिर्भाविनीतिकथनेनाचार्यो दुष्टा गतिरेव भाविनीति सूचयतीति ॥ १९७ ॥ १६ ॥

रत्न०—अय तादृगतिशायिगुणान् विनाऽहंकारवत्तया ख्यातिं किं वाञ्छंसीत्युपदिशति—न काऽपि सिद्धिरिति० व्याख्या—हे मुने ! त्वयि

श्री श्या,
घनवि,
रत्न० वृत्ती
१३ अधि०

॥ ११४ ॥

केन प्रचरेण स्व तारयिष्यसि-पारं प्रापयिष्यसि; च पुनः शिबार्थिनो-मोक्षार्थिनः श्रुजन्-सरस्वितान् जनान् स्वार्थ-अमुष्यन् सदा
रथं वा इति-अनवा पीसा प्रसारयन्-वचयन् स्वताः-आत्मसंज्ञात्प्रमादाचरयैः च पुनरन्यतः-परतः शिबार्थिबंधनानिना अमितेनां-
हसा-यापेन विदुष्यसे-विदुषु मोहने' इति भावोः कर्मणि विदुष्यसे इति साधु, सद्गतिस्त्रीसंगाद्योम्बो मविष्यसीत्यर्थः ॥ ११३ ॥ १५ ॥

तद्यार्थमेव प्रकारान्तरेण दर्शयन्मुपनिषसि-

गृह्णासि शय्याहृतिपुस्तकोपधीन्, सदा परेभ्यस्तपसस्त्विय स्थितिः ।

तद्ये प्रमादाद्गुरितात्प्रसिद्धैः, शृणार्णममस्य परम का गतिः ? ॥ ११७ ॥ १६ ॥

घनवि०-शय्याहृतिपुस्तकोपधीन् सदा-सर्वत्र परेभ्यो-मतेभ्यस्तप गृह्णासि-असि, तत्र शय्या च-वसतिराहृतिश्च-आहारः
पुस्तक च-ज्ञानोपकरणानि उपधिश्च-वसपात्रानिष्ठान् शय्याहृतिपुस्तकोपधीनिवि, तु पुनस्तपसो वाद्याभ्यन्तरमेवमित्येयं-

निपतन् समस्तनपि त्व कय तारयसि ?, अस्मि तु न तारयिष्यसि, इति हेतोस्तु सतोऽप्यतश्चाहसा-यापेन विदुष्यसे-मस्यसे, त्व किं कुर्मन्-
प्रसारयन्-वचयन्, कन्-मध्यन् जनान्, किंभूतान्-अन्-निष्कस्यन्, पुन किं शिव-मोक्षार्थपते इत्येवशील्यस्तान्, विमर्ष-कार्य-
समै, आहारोपनिपुस्तकज्ञान्यापुत्रानिश्चक्षणक्षार्थपेस्यर्थ ॥ ११५ ॥ १५ ॥

रत्न०-गृह्णासीति० व्याख्या-हे भेषपूर्व । त्व परेभ्यो गृह्णेभ्यः शय्याहृतिपुस्तकोपधीन् सदा-अहर्गृह्णासि, आहृतिराहृत्, येन
सुगम, गुरितिविषये, तपसो धर्मत्वेन प्रकृत्यो ह्यममान्य स्थिति-सर्वादा कर्तते, अतीवनिश्चयेभ्यं, सद्-तन्मन्वरवापे-तत्र प्रमादात्-प्रमादाचरय-

॥ ११४ ॥

धनवि०—अत्र वाशब्द एवकारार्थः संभावनार्थो वा, तेनाराधित एव—आहारादिनोपचरित एव गुणवान्—ज्ञानादिगुणवान् मुनिः स्वयम्—आत्मना भवाब्धि—संसारसागरं तरन्—संसारपारं गच्छन्नस्मानप्याराधकांस्तारयिष्यति—संसारपारं प्रापयिष्यति इति—एवं बुद्ध्या ये जनास्त्वां भूरिभक्तिभिः—बहुप्रकाराराधनैः संश्रयन्ति—सेवन्ते, एवं हे निर्गुण !—गुणवर्जित एषामाराधकानां च पुनस्तव निर्गुणाराध्यस्य फलम्—आयतिहितलक्षणं साध्यं किमस्तीति ? ॥ १९५ ॥ १४ ॥

अनन्तरं निर्गुणानां मुनीनां सगुणश्चाद्वेभ्योऽन्नादिग्रहणे निष्फलत्वं पुण्योपार्जनलक्षणफलवर्जितत्वं च दर्शितं; अथ तत्रैव प्रत्युत पापोपार्जनलक्षणं फलं दर्शयन्नुपदिशति—

स्वयं प्रमादैर्निपतन् भवाम्बुधौ, कथं स्वभक्तानपि तारयिष्यसि ? ।

प्रतारयन् स्वार्थमृजून् शिवार्थिनः, स्वतोऽन्यतश्चेति विलुप्यसेऽहंसा ॥ १९६ ॥ १५ ॥

धन०—स्वयम्—आत्मना प्रमादैः—मद्यादिभिर्भवांबुधौ—संसारसागरे निपतन्—निमज्जन् स्वभक्तान्—स्वकीयाराधकानपि कथं ?—

रत्न०—अथ त्वगीदृशः सन् भवाब्धौ निमज्जसि तदा परान् दीक्षादानादिना कथं निमज्जयसीत्याह—आराधितोऽयमिति० व्याख्या—हे यतिवेषनट ! अयं ज्ञानदर्शनचारित्रैर्गुणवान् संसाराब्धि स्वयं तरन् आराधितः—पूजितः सन् अस्मानपि तारयिष्यति इतिहेतोर्ये त्वां भूरिभक्तिभिः श्रयति हे निर्गुण !—हे ज्ञानादिगुणरहित तव च पुनरेषामाश्रितानां—शिष्यत्वेन श्रावकत्वेन वा प्रपन्नानां फलं किमस्ति ?, निचारयेति गम्यं, अपि तु न किमपीत्यर्थः, ततस्त्वं निमज्जः परानपि निमज्जयसीति भावः ॥ १९५ ॥ १४ ॥

रत्न०—अथ परमोपकारनिष्णातः कविरेतदेवोपदिशति—स्वयं प्रमादैरिति० व्याख्या—हे वेषविडम्बक ! स्वयं—आत्मना प्रमादैर्भवाम्बुधौ

धनवि०—केऽपि महानुभावा जना महर्षेय कृष्णोष्ण-गुहठरकृष्टेन धर्मान्-दानविधर्मान् प्रविष्णवयोरधरीवर्षेण वा सुकृति-
 दुर्बलीति, जनाः विद्वज्जनाः १-आर्जीविक-जीवनोपायः सा आरौ यासां वा आर्जीविकारयस्याय वा विविधा-अन्तरकृत्यान्वेषिकृष्टे-
 विविधास्याय वा अन्तरकृत्यान्वेषिकृष्टे-
 सेम्योऽपि-माद्वजनेभ्यः सूर्यं बक्षपाप्रादीष्ट बलु त्रिपुष्टि-महीतुमिच्छति, च पुनः सुयमे-पारिषे कर्तव्येरे नो वृत्ते-न क्व
 कुदपे, अप्र तत इत्यप्याहार्यं, तेन ततः कारणात् हीति छेदे स्व कथ भविता १-केन प्रकारेण परभवे परिप्यति ॥ १९४ ॥ १२ ॥

ननु आदेभ्योऽन्तरिप्येण आद्या विस्तारिप्यमिह तन्निस्तरणजमिह पञ्चमस्यापि भविष्यतीत्यहंकारवद्यं वैश्यापारिषात्पर-
 तिरस्त्रययाह—

आरापितो या गुणयान् स्वय तरन्, भयादिमस्मानपि तारविप्यति ।
 भयति ये स्यामिति मूरिमक्तिभिः, फल तथैषां च किमस्ति ? निर्गुणः ॥ १९५ ॥ १४ ॥

रक्त०—पुनरेतदेव प्रवरुन्तरेणोपरिसृति-आर्जीविकादीति० म्यास्या—केऽपि आपन्न-मदता एव हृत्पुष्प-कथेन पयान्-दानप्रदार्ता-
 चतुर-सृजति-कुर्वति, यतः कि० १-आर्जीविक-उत्तरभरणमादौ यासां वाः आर्जीविकारय, आरिषात्कारुणीमि-नीपरेषवभारयो
 गृह्यत, आर्जीविकारय वा विविधार्थय वा त्रिपुष्टि-अन्तरमनिद्य-निस्तरयुक्त-शीडिताः म्याकुता इत्यर्थः, हे निर्दय ! हे नेरपूर्वपने सेम्योऽपि
 उर्मिष्ट-शीडितं त्रिपुष्टि-महीतुमिच्छति च पुनस्त्रेभ्यो गृहीतभाषणमुदरे सुयमे-पारिषे न वृत्ते, हीति पञ्चमपे तं कथं भविता १-अर्जुन,
 परभवे इति पूर्वस्माद्वाच्यमिति ॥ १९४ ॥ १२ ॥

भी अस्या.
 धनवि.
 रक्त० वृषी
 १३ अधि०
 ॥ ११३ ॥

येषां ते तथा, आदिपदाद्वाहसमितिगुप्तिपालनदर्शनादिपरिमहः ते च ते उपधयश्च—दंभास्तैः प्रतारिता—वंचिता इत्यर्थः जना ऋजवः—सरला अधुना—सांप्रतं वर्त्तमानभवेऽभीष्टान्—गनोवांछितान् आहारोपध्यादीन् ददति, प्रयच्छंतीत्यर्थः, च पुनस्त्वं सुखं यथा स्यात्तथा भुंक्षे—त्यादसि, च पुनः सुखं शेषे—स्वपिपि, सुखं विचेष्टसे—श्रीढसि; तत्फलं पुनः—जनघंजनजनितं दुःखानुभवफलं तु नरकादिवेदना-लक्षणं भवान्तरे—परभवे ज्ञास्यसि—अनुभविष्यसीति ॥ १९३ ॥ १२ ॥

अथानंतरोक्तार्थमेव प्रकारान्तरेण विशेषतो द्रढयति—

आजीविकादिविविधार्त्तिभृशानिशार्त्ताः, कृच्छ्रेण केऽपि महतैव सृजन्ति धर्मान् ।

तेभ्योऽपि निर्दय ! जिघृक्षसि सर्वमिष्टं, नो संयमे च यतसे भविता कथं ही ? ॥ १९४ ॥ १३ ॥

रत्न०—पुनर्वेषमाश्रित्योपदिशति—वेपोपदेशाद्युपधीति० व्याख्या—हे वेपधूर्त्त ! अधुना ऋजवो जनास्ते—तवामीष्टानि—वांछितानि शर्करा—पानपयःपानसुगंधिशालिनिस्तुपमुद्गदालिहयंगवीनजीवन्तीशाकप्रक्षिप्तमरिचचूर्णप्रलेपभोजनतत्तदेशोद्भवांशुकनिजवालैकपुत्रपुत्र्यादीनि वस्तूनि ददति, किलक्षणाः—वेपधूर्त्तार्थाद्यतरेवोपदेशो—धर्मोपदेशः सुस्वरत्वेन वसतरागाद्यालापपूर्वकमित्यर्थः तावादी येषां ते वेपोपदेशादयः, आदिशब्देन वक्रवृत्त्येर्थापथगमनप्रवर्त्तनादिग्रहणं ते एवोपधयः—दृष्टानि तैः प्रतारिताः सतः, तत एव च पुनस्त्वं सुखं भुंक्षे शर्करागुडादीनि, च पुनः शेषे—स्वपिपि वहूपधिमत्तया विस्तीर्णायामपि, नवनीतवन्मृदुसत्तारके इत्यर्थः, तथा सुखं यथा स्यात्तथा विचेष्टसे—व्यवहरसि, एतत्सुखशब्दप्रयोगेण व्यंजितं, पुनस्तेषां सुखं भोजनशयनविचेष्टनाना फलं भवान्तरे ज्ञास्यसि, यदा नरके तिस्रोऽपि गाढवेदनाः प्रत्यनुभविष्यसि तदेत्यर्थः, सांप्रतं प्रमादपतितस्य तव किं भ्रूम इति ? ॥ १९३ ॥ १२ ॥

कृच्छ्रवतो
भरः

श्री भग्या.
घननि.
रत्न० वृष्टी
१३ अथि०
॥ ११२ ॥

घननि०—हे आत्मन् ! स्वमनुदिन-प्रतिदिन प्रतिक्रमणारिचिन्त्यासमये इति-अमुना प्रकारेणोच्चारयसि-भयसि, अत्रोत्पूर्वम् 'अरपु संशये' इत्यस्य चोपदिक्कस्योच्चारयसीति साधुः, इतीति किं ?—हे भगवन् ! सर्वं साधयं-सपापं कर्म न करोमि, अथो इत्यनंतरोक्तमप्यनामवरमसकृद्-वारं वारमेतत् साधयकर्म करोषि, तत्-तस्मात्तित्यं-प्रतिदिन साधयतः-साधयन्वापारवस्ते-तव नरकमेव-परमवे नरकमनमह विभायये-समावयामि, सावयतः कथमूवात् ?-मृपोक्त्या-अतीकवचनेन जिनवचनेन-'भगवन् ! सर्वं साधयं पावर्जापं न करोमी'ति मगित्वा पुनः पुनश्चत्वरणेन भगवद्भजन सेन भारिताद्-भारु संवातोऽस्मेति भारितवद्व्याचयेति ॥ ११२ ॥ ११ ॥

अथ जिनविप्रवारणफलं वक्ष्येतित्या जनविप्रवारणफलं वक्ष्येयमुपदिशति—

वेपोपदेशाद्युपविप्रतारिता, वदस्यभीष्टानुज्ञोऽधुना जनाः ।

सुखे च शोषे च सुख भिचेष्टसे, मथान्तरे ज्ञास्यसि तत्फल पुनः ॥ ११३ ॥ १२ ॥

घननि०—हे आत्मन् ! वेपोपदेशाद्युपविप्रतारिताः-वेपथ-वसितिहृत्पदेकम्-जानासिपु प्रहृत्सुसाहजनकं वचस्यो धारो-मथम

रत्न०—अप द्रम्पयते प्रतिदिन मृपात्कारित्व सूक्ष्मसाह-उच्चारयस्वमनुदिनमिति० व्याख्या—हे वेपथे ! त्व अनेररत्नार्थमपि अनुदिनं प्रतिक्रमणं कुर्वन् सर्वं साधय-सपापं कर्म सचिचारंमादिकं न करोमीत्युच्चारयसि, पुणदेवभारतोत्य प्रयोगः, आवापकपाठतः पठसीत्यर्थः, सर्वो जगद्वेऽम्बनेदत्तवचं कर्म सचिचारंमादिकमसकृद्-वारंवारं करोषि, तदेव साधय तस्मात्तव तस्मात्तस्मात्तव एव मृपासाधयत इति, अस्यानि साधयामि दूरे आद्यामिजर्षः, से-तवहं नरकं विम्वचने-समावयामि, तस्मात्तव किञ्चिन्नाद्-निमम्-अदरदुर्ग्येति-मृपा अत्यन्तं तथा च जगद्वचनं-वेकविप्रवारण सेन भारिताद्-पुत्रीहृत्वाभिजयीहृत्वावेति ॥ ११२ ॥ ११ ॥

अथीह-
प्रहयफलं

॥ ११२ ॥

नोधमं कुरुते, तत्रिलोकजयिनः—त्रैलोक्यजयनशीलस्य मोहद्विपतो—मोहनीयकर्मवैरिणः काचिद्—अनिर्वाच्या दुष्टता—दुष्कर्मकारिता परा—सर्वोत्कृष्टा वर्त्तते इत्येकं, वा—अथवा स नरपशुः—नर एव पशुर्मनुष्यरूपेण गौरित्यर्थः वद्भ्रायुष्कतया—निकाचितनरकाद्यायुष्कतया नूनं—निश्चितं दुर्गतौ—नरकादिदुर्योनौ गमी—गमनशीलोऽवसेय इति द्वितीयं कारणमिति ॥ १९१ ॥ १० ॥

अथानंतरमुक्तं 'धृतव्रतोऽपी'ति तेन धृतव्रतत्वे तदनाचरणे दोषं दर्शयन्नुपदिशति—

उच्चारयस्यनुदिनं न करोमि सर्वं, सावद्यमित्यसकृदेतदथो करोषि ।

नित्यं मृषोक्तिजिनवंचनभारितात्तत्, सावद्यतो नरकमेव विभावये ते ॥ १९२ ॥ ११ ॥

सुखसंपदे न यतते—न यत्नं करोति प्रेत्यसुखाय, धर्मकर्मणीत्यर्थः ? किं० ?—शास्त्राणि लौकिकानि लोकोत्तराणि च जानातीति शास्त्रज्ञः, अनेन बाह्यजडत्वं निरस्तं, पुनः कीदृशः ?—धृतानि व्रतानि—अहिसादीनि पंच येन स धृतव्रतः, अत एव गृहिणी—स्त्री पुत्रो—नंदनः आदिशब्दात् पुत्रीभ्रातृभगिन्यादिग्रहणं, गृहिणी च पुत्रश्च गृहिणीपुत्रौ तावादी येषां ते गृहिणीपुत्रादयस्ते एव वंधा इव वंधा—बंधनानि तैरुज्जितः—स्यक्तः, अत्रापिशब्दा विशेषार्थद्योतकाः, ततो मोह एव द्विपन्—त्रैरी तस्य मोहद्विपतः काचिदवाच्यस्वरूपा परा—प्रकृष्टा दुष्टता—दौष्ट्यं वर्त्तते, किंभूतस्य ?—त्रिलोकजयिनः—स्वर्गमृत्युपालाललोकजयिनः, वेति विशेषे, स नर एव पशुः—तिर्यङ् नररूपेण पशुरित्यर्थः नूनमिति संभावनायां दुर्गतौ—नरकादौ गमी—गंता, कया ?—वद्भ्रायुष्येनार्याहुर्गतिरेव स वद्भ्रायुष्कस्तस्य भावो वद्भ्रायुष्कता तया, अत्रार्थे मोहवराकः किं कुर्याद् ?, येनायुर्वद्धं तदन्यथा न भवतीत्यर्थः, स पुमान् वानरश्चासौ पशुश्च वानरपशुः, यथा वानरपशुः काचन मनुष्यचेष्टां कुर्वन्नपि पशुरेव भवति तथाऽसावपि, शेषं तथैवेत्यपि व्याख्यानं कर्त्तव्यं, ऋचिद्वंधूज्जित इति वा पाठः ॥ १९१ ॥ १० ॥

श्री अष्ट्या.
धनवि.
रत्न० वृषी
१३ अधि०
॥ १११ ॥

मानसी पीडा नास्ति, अत्रापिपदाद् इत्युहादिपरमकुटुंबनररूपोपजादिपरिभ्रः, अ पुनः राक्षसी-उवा सर्वसं महीप्यति राक्षसेय वा-
रावम् येनामिभ्य मीतिः नास्ति, अ पुनर्भगवत्समय-अनसिद्धांत वेत्ति-आनासि, 'धरति चागमपुस्तकानी'ति पाठे आगमपुस्त-
कानि-सिद्धांतपुस्तकानि धरति-पत्ते, तथापि-एवं सत्यपि शुद्धे चरणे-निरतिचारचारित्रे न यतते-न पत्र कुरूपे इत्यर्थः, तत्-
वस्मात्ते-तव मिश्रामिभ्यः प्रतिग्रहभरो-वत्सलीकारमाते नरकार्यमेवावसेय इति ॥ १९० ॥ ९ ॥

अथ चरणसामर्थ्यां सत्त्वामपि तत्रापवृत्तौ विकल्पेन कारणादय इत्ययमुपनिशति-

शास्त्रज्ञोऽपि धृतप्रतोऽपि गृहिणीपुत्रादिवधोन्मिहतोऽप्यगी यद्यतते प्रमादवशात् न प्रेक्षसौख्यभिये ।

तन्मोहविपत्तिलोकाज्यनिः काचित्परा बुद्धता, यद्वायुच्छतया स धानरमशुर्ननं गमी बुर्गतौ ॥ १९१ ॥ १० ॥

धनवि०-यच्छास्त्रज्ञोऽपि-सिद्धांतपेक्षाऽपि धृतप्रतोऽपि-प्रतिपन्नमहाप्रतोऽपि गृहिणीपुत्रादिवधोन्मिहतोऽपि-कुरुप्रपुत्रपुत्री
प्रवृत्तिवधममुच्छेऽपि प्रमादवशात्-मघानिप्रमादपरवत्त गतः अङ्गी-भापी प्रेक्षसौख्यभिये-पारमविकसौख्यमुत्संपदे न यतते-

त्वाद्, अ पुनर्भगवत्-अहतः समयम्-आगमं वेत्ति-आनासि, तथा आगमग्रन्थं-विनागमग्रन्थं पुस्तकानि धरतीति पत्रान्तरं, हे मिश्रो । तथापि
त्वं शुद्धे-निरतिचारे चरणे-चारित्रे न यतते-न पत्रं कुरूपे तद्-सर्वं ते-तव प्रतिग्रहस्य भरो-समग्रो गुणकुलस्य मत्कनसमर्पिताशनपान-
व्यपत्तारिको नरकस्य-नरकस्यमिदं वर्धत इति ॥ १९० ॥ ९ ॥

रत्न०-अथ जीवं प्रति मोहवैरिणो ज्ञापयति-शास्त्रज्ञोऽपीति०, व्याख्या-यदङ्गी-प्राणी प्रमादवत्कर्ता सन् प्रेक्ष-परमने सौख्यभिये-

धानर-
पशुता

॥ १११ ॥

नमस्यंति, तथा उपध्यालयभैक्ष्यशिष्यकान्—धरपात्रवसत्यशनपानखादिमखादिगविनेयान्, स्वार्थे कप्रत्यये, अमी गुणानुरागिणो ददति—
प्रयच्छंतीत्यर्थः, चेद्—यदि गुणान् विना ऋपेः—मुनेर्वेषं—रजोहरणादिलिङ्गं विभर्षि—धरसि ततस्तव ठगानां—धूर्त्तानां गतिः—
नरकादिलक्षणा भाविनी—भवित्रीत्यन्वयः । अत्र ठकेति लोकप्रसिद्धो देशीशब्दो वा भावनीय इति ॥ १८९ ॥ ८ ॥

पुनश्चारित्राभाये प्रतिग्रहोऽपि नरकार्थेवेत्युपदिशति—

नाजीविकाप्रणयिनीतनयादिचिंता, नो राजभीक्ष्व भगवत्समयं च वेत्सि ।

शुद्धे तथाऽपि चरणे यतसे न भिक्षो !, तत्ते प्रतिग्रहभरो नरकार्थमेव ॥ १९० ॥ ९ ॥

धन०—हे यते ! तवाजीविकाप्रणयिनीतनयादिचिंता नास्तीत्यन्वयः, अत्राजीविका—उदरपूरणोपायः प्रणयिनी च—फलत्रं तनयाश्च—
अङ्गजास्ते आदौ येषां ते तथा तेषां चिंता—को व्यापारः कर्त्तव्यः ? कथं वा पाणिग्रहणं फर्त्तव्यं ? कथं वा ते आम्नायां रक्षणीयाश्चेत्यादिका

रत्न०—पुनरेतदेव द्रढयति—गुणांस्तवाश्रित्येति०, व्याख्या—हे द्रढयते ! अमी धर्मार्थिनो जनाः संयमगुणानाश्रित्य तुभ्यं नमंति तयो-
पधिः—वखादिकस्तथा आलयो—वसतिर्भिक्षाणा समूहो भैक्ष्यं शिष्या एव शिष्यकाः, शिष्यत्वेन पुत्रा इत्यर्थः, द्वंद्वसगासे तान् प्रति ददति, हे ऋपे !
चेद्—यदि त्वं गुणान् विना वेप विभर्षि—धत्से ततः—तस्मात्कारणात्तव ठगानां—लोकोक्त्या ठगारा इति प्रसिद्धानां गतिः—अवस्था भाविनीति, यथा
ते वेपैर्लोकान् घंचयित्वा दुर्गतौ याति तथा त्वगपीति ॥ १८९ ॥ ८ ॥

रत्न०—अय यतित्वे मुखं दर्शयति—नाजीविकाप्रणयिनीति०, व्याख्या—हे यते ! तवाजीविका—उदरभरणं प्रणयिनी—स्त्री तनयाः—पुत्रास्त
आदौ येषां ते आजीविकाप्रणयिनीतनयादयस्तेषां चिंता नास्ति, आदिशब्देन आत्रादिस्वजनग्रहणं, तथा राज्ञो भीः—भयं नास्ति, सफलपरिग्रहमुक्त-

श्री अथ्या.
 धनवि.
 रत्न० वृष्टी
 १३ अधि०
 ॥ ११० ॥

तय बोधिः—सन्त्यक्त्वावाग्निः स एव हुमो—वृष्टः स एवाभवः—पवनसमयेऽवच्छन्नच्छन्नस्य बोधितुमाश्रय कृतम्—छिन्न इमामि
 शोकसत्कृष्टिनमस्करणादीनि पर्यन्त—कुठारोपमानि करोति—सुखतीक्ष्णः; भावार्थेषु अत्र प्रमादशब्देन कपुडपत्नीयो बोधितुमस्थानीयो
 शोकसत्कृष्टानि पर्यङ्गानीयमित्यादिषोडशतया “जे बंमपेरमदा पाय पाठंति बमयापीय । ते वृष्टि हुंटमुंदा बोधी प सुदुब्बा वेसि” ॥१॥
 [ये ब्रह्मपर्यंभ्रष्टाः पाशौ स्थापयन्ति ब्रह्मचारिणाम् । ते भवन्ति हुंटमुटा बोधिरपि सुदुर्लभस्तेषाम् ॥ १ ॥] इति गाथाभावनया च स्पष्ट
 एवेति ॥ १८८ ॥ ७ ॥

अथ केवलवेपथरमे पूर्वसाम्यं दर्शयन्नुपदिशति—

गुणांस्तथाभित्य नमस्यमी जना, ददत्युपप्यालयमैह्यशिष्यक्षान् ।

विना गुणान् वेपथुपेर्विभर्षिं चेतु, ततश्चकानां तव भाविनी गतिः ॥ १८९ ॥ ८ ॥

धनवि०—अमी मत्सहसिद्य गुणानुरागिणो जना—शोकस्तव गुणानाभित्य—ज्ञानवर्धनचारिण्यदिगुणवत् त्वां यास्वेत्यर्थः नमंति—

सहसि—सकरोऽभ्युत्थानादिः नमस्करणे—सम्यग्भक्त्यादिना पञ्चाङ्गप्रणाम बर्षन—श्रीसंज्ञप्रसूजादिना सुकर्णप्रुप्यादिग्रन्थैश्च अन्यथानि वेपं तै
 किं तुप्यसि ?—किं छोपं प्राप्स्यसि, कथं !, विना, क्षान् !—विद्युदा—दोसद्विधा योग्य—पनोपकायप्रयोगकृष्णक्षान् मन्—समात्करणात्काम्य इमामि
 शोकसत्कृष्टिनमस्करणादीनापानि पर्यन्त—कुठारान् करोति, किं कुर्वन् ?—वृष्टन्—छिदन्, कः—बोधिरैव हुमस्तत्प्राश्रयम्—आत्मन प्रति, वृष्टिन् ?—
 मव एवाभुः—रूपस्यभिन पवन तस्मिन्, यथा कस्यचित् रूपे पततस्वटस्वटम् आत्मन भक्ति तथा जीवस्य संसारे पठतो बोधिरात्मन
 भक्ति, तं बोधितुमाश्रयं प्रमादः छतन्मिनि पर्यन्त करोतीति भाव ॥ १८८ ॥ ७ ॥

ठकरीति

॥ ११० ॥

प्रत्यक्षेण दृश्यमानैः संयमतपोभिरस्य प्रत्यक्षेण दृश्यमानस्य प्रतिग्रहभरस्य—मनोवाञ्छिताशनपानवस्त्रपात्रपीठफलकवसत्यादिग्रहणरूपस्य निष्क्रयोऽपि—भाटकमपि नास्ति, कुतस्तन्मूल्यस्य संभायनेति भावः; अत्र तदेति गम्यं तेन तदा दुर्गती—नरपादौ पततः—अधोगमन-क्रियां कुर्वतस्तव किं—किंनामकं शरणं—वत्र पतननिवारणसमर्थं वस्त्वास्ते?, च पुनः परत्र—परलोके सौख्यं—सुखं किं—किंनामकं सुकृतं दास्यति? इति—अमुना प्रक्षारेणोपदिष्टमवेहि—सम्यग्जानीहि ॥ १८७ ॥ ६ ॥

ननु सत्कारादिकर्मोदिकमेव तपःसंचयफलमस्त्वित्याशंभायामाह—

किं लोकसत्कृतिनमस्करणार्चनाद्यै, रे मुग्ध! तुष्यसि विनाऽपि विशुद्धयोगान् ।

कृतन् भवांधुपतने तव यत्प्रमादो, बोधिदृष्टमाश्रयमिमानि करोति पर्शुन् ॥ १८८ ॥ ७ ॥

धनवि०—हे मुग्ध!—हे अज्ञान विशुद्धयोगान्—सुप्रवृत्तमनोवाषाययोगान् विना लोकसत्कृतिनमस्करणार्चनाद्यैः—जनकृत-सत्कारयंदनपूजनादिभिः किं तुष्यति?—हृष्यसि, यद्—यत्प्रमादः—क्रियाशैथिल्यलक्षणो मद्यादि वा भवांधुपतने—संसारकूपपतने

मत्सादिनवस्त्रपात्रवस्त्रलगादप्रोचनपूजासत्कारादिकस्य मुग्धजनवंचनप्राप्तस्य निष्क्रयोऽपि—मूल्यमपि न जातोऽस्ति, येन गृहस्थेभ्यो गृहीतप्रतिग्रहभरस्य ऋणमपि शुद्ध्यतीत्यर्थः, तत्र दुर्गती निपततः सतः किं शरणमास्ते?, अपि तु न किमपि, च पुनः परत्र—परभवे सौख्यं किं दास्यति?, निष्क्रयादधिकं सुकृतमिलाप्याहार्यं, हे आगन्! इत्यवेहि ॥ १८७ ॥ ६ ॥

रत्न०—अथ लोकसत्क्रियादिभिर्ना तुष्येत्युपदिशति—किं लोकसत्कृतीति०, व्याख्या—हे मुग्ध! हे वेपयते लोकाना—वेपदर्शनरक्षितानां

श्री अश्या.
धनवि.
रत्न० पूची
१३ अधि०
॥ १०९ ॥

धया-काचिदजा क्षीनिकेन हननार्थं सखीहृत्वा सहसा च भूपतिर्वा भूक्षिपटस्त्रतःप्रच्छन्नीमूर्तां कर्तरीं आसिखमावेन पादबनितमूयन-
नाशिना स्वयमेव खपासिर्वा प्रक्ष्तीकरोति, तथा त्वमपि चारित्र्य विना केमलेन वेपथ पूजास्यहोपवित्पुहया च स्वयमेव नरकमर्कसीति
भावः ॥ १८६ ॥ ५ ॥

अथ प्रत्यक्षेण प्रतिबिनाजुष्ठेयमपि धयाःसंयमादि बहु सासिचारमकिचित्करमित्युपनिषति—

जाने(तो)ऽस्ति संयमतपोभिरमीभिरात्मस्य प्रतिग्रहमरस्य न निष्कयोऽपि ।

किं दुर्याती निपततः शरणं तदास्ते?, सौख्यं च दास्यति परत्र किमित्यवेहि? ॥ १८७ ॥ ६ ॥

धनवि०—हे आरमभद्रमेव आने-मन्वे, तदेव ज्ञानं प्रक्ष्तीकरोति-अमीभिः-मनःसुद्विरहितैः सासिचारैः शोकरजप्यार्थं किमभावेर्वा

त्वमपि निर्मलरजोहरणमुक्त्वा विना चोत्पद्यारिबेपेण मावसि एवमहेम्यामिगमनाविस्तरं वाञ्छसि मुग्धजमप्रतारनेनोपधि मेक्यसि परं वाक्यस्यास्यतं
नरक न पश्यसीत्युपनयमात्र, तथा (पश्चात्) काचिन्नीक्यककेन बभस्वानं नीत्वा, स बभकरोऽजापार्थे बभोपकरण कर्तरीं मुक्त्वा कर्मार्यं गृह्णात्स, तयाऽ-
जया पादाभ्यां भूमिं चनिष्ठा कर्तरी भूम्यतर्निष्ठिवा, परं कर्तरीघातोपरि स्थिता, अथ बभक आगत्यो, निक्षिप्तमिमां मा पश्यसिपि पिपा तद्रूपति
शयानात्प्राकृत्या गमे कर्तरी समगता, सा मृता, काचिद्वनया रीसा अजागक्यकर्तरीन्पारं क्वसि, कपोभय उच्यते-त्वमजाकदज्ञानात्नरकमाच्छास्यसि
परमपश्यमाभिमाक्यचन नरक आयास्यसेवेति, उठस्वं प्रथममेवाजाकदज्ञानो मा म्भ, किंतु साचचानो भवेति तत्पर्यार्थं ॥ १८६ ॥ ५ ॥

रत्न०—पुनरेतदेवाचष्टे-आतोऽस्तीति०, म्यास्य-अमीभिर्बेकरजनार्थं किंचिद्-ईपत् संयमतपोभित्य प्रतिग्रहमरस्य-अज्ञानपानसादि-

अथ विरतिविरहिते केवलवेपधारणे प्रत्युत दोषं दर्शयन्नुपदिशति—

वेपेण माद्यसि यतेश्वरणं विनाऽऽत्मन् !, पूजां च वाञ्छसि जनाद्बहुधोपधिं च ।

मुग्धप्रतारणभवे नरकेऽसि गंता, न्यायं विभर्षि तदजागलकर्त्तरीयम् ॥ १८६ ॥ ५ ॥

धनवि०—हे आत्मन् ! त्वं चरणं—चारित्र्यं विना यतेर्वेपेण—मुनिलिङ्गेन माद्यसि—दृष्यसि, तच्च, 'मदैच् हर्षे' इत्यस्य 'शमसप्तकस्ये-
(४-२-११)ति दीर्घत्वे माद्यसीति साधुः, च पुनः पूजां—चंदनादिनाऽर्चां जनाद्—भक्तलोकाद्बहुधा—बहुप्रकारं नानाप्रकारं वस्त्रपात्रलक्षणमु-
पधिं वाञ्छसि; अनंतरोक्ते फलं दर्शयति—मुग्धप्रतारणभवे—निर्विवेकवंचनोत्पन्ने नरके—दुर्गतिरूपे त्वं गंता—याताऽसि, तत्—तस्मात्त्व-
मजागलकर्त्तरीयम्—अजागलकर्त्तरीसत्कं न्यायं—पंडितलोकप्रतिपादनव्यवहारं विभर्षि—पुष्पासि धरसि वा । अजागलकर्त्तरीन्यायस्त्वयं—

रत्न०—पुनः केवलो वेपो न प्रमाणमिति भंग्योपदिशति—वेपेण माद्यसीति०, व्याख्या—हे आत्मन् ! त्वं यतेर्वेपेण माद्यसि—दृष्यसि,
कथं?—विना, किं?—चरणं—चारित्र्यं, च पुनस्त्वभिगमवंदननमस्यनसत्कारादिकां पूजां वाञ्छसि, च पुनर्बहुधा—बहुप्रकारेणोपधिं—वस्त्रपात्रकंबलादिकं
वाञ्छसि, कस्माद्?—जनाद्बहुधादित्यर्थः, परं त्वं पश्चान्नरके गंताऽसि, किंलक्षणे?—मुग्धानां श्रद्धानां प्रतारणं—वंचनं बकवल्कपटेर्यापयगमनमुखवस्त्रि-
काकरणस्वाध्यायकरणादिकं तस्माद्भवतीति मुग्धप्रतारणभवस्तस्मिन्, तत्—तर्हि त्वं अजागलकर्त्तरीति न्यायं विभर्षि—धत्से, यथाऽजा नीलवृणादिकं
मुंजानाः कंठे घुर्घरकं दधाना पादयोर्दुर्गपुरे विभ्राणा सती माद्यति, परं कदाचित् प्राघूर्णकेष्वागतेषु मम कंदले कर्त्तरी पतिप्यतीति न वेत्ति, तथा

अजागल-
कर्त्तरीयः

भी अप्या.
धनवि.
रत्न० इती
१३ अधि०

॥ १०८ ॥

पुनः केवलवेपसादिपितृकरत्न इष्टंमुपदिशति—

भाजीविकार्यमिह यद्यतिवेपमेव, धत्से परिभ्रममल न तु फटमीरुः ।

तद्वेत्सि किं न ? न विमेति जगत्त्रिभुवुर्मृत्युः कुतोऽपि नरकस्य न वेपमात्रात् ॥ १८५ ॥ ४ ॥

धनवि०—यद्—यस्यावेप स्वमिह—जगति भाजीविकार्य—जठरमात्रपूर्ववे यतिवेप—रजोहरणादिभिः धत्से—परसि, न तु फटमीरुः सत्—वपसर्गपरीपहसहनठक्षणकटमीरुकोऽमल—निरतिचारं परिभ्रं—चारित्र न धत्से, तद्—तर्हि किं न वेत्सि ?—न जानासि पद्मगात्रिभुवुः—विभं प्रहीतुमिभुवुर्मृत्युः—यमः कुतोऽपि वेपान्न विमेति—न भीतिं प्राप्नोति, च पुनर्नरको—निरयो वेपमात्रात्—ज्ञानदर्शनचारिभरद्वैतवेकठरजोहरणादिभिःमात्रान्न विमेतीति ॥ १८५ ॥ ४ ॥

इत्य०—पुनर्वेपसादिसौवोपदिशति—आजीविकार्यमिति०, म्यास्या—हे माससाधो ! इह त्विन्द्रप्रवचने एव त्व आजीविकार्यै—आजीविकार्यं यतिवेपं धत्से—इवसे, त्रुति विद्येये, कट्टेभ्यो—जेधोष्णनीरपासादिभ्यो भीरु सन् अमल—निरतिचारमल चारित्र—चारित्रं न धत्से, तद्—तर्हि त्वं न वेत्सि—न जानासि !, काकूच्या म्यास्याम, एत एव मृत्युः कुतोऽपि न विमेति, चावमान म्यास्यामेव, च पुनर्नरकः केवल वेपो वेपमात्रं तस्यात्, धर्ममहापे धर्मिष्ठानमिति म्यास्यामेववेपवारिण इत्यर्थः, न विमेति, किञ्च० ?—जगति प्रति विपुत्रु—मृष्टिमिभुवुर्नरकोऽपि तथैव, प्रायेण म्यास्यात् जतो नरकगाम्येव, तेन मृत्युर्नरकमाप्नोऽपि म्यास्यामेव, वेपेण मुनभ्रमनिप्रसारणसमुत्पपापमउदकाक्षमणो नरकोऽप्याप्तस्यमेवेति केवल वेपभारवं निरर्पणमेवेति ॥ १८५ ॥ ४ ॥

मृत्युनरक-
शावस्थ

॥ १०८ ॥

च पुनः शीलांगधरोऽपि—अष्टादशसहस्रशीलांगरथधारकोऽपि नासि—न भवसि, तानि चाष्टादशशीलांगसहस्राण्येवं “जोए करणे सन्ना इंदियभोमाइ समणधम्मे य । सीलंगसहस्ताणं अट्टारसगस्स निष्फत्ती ॥ १ ॥” [योगाः करणानि संज्ञाः इंद्रियाणि भूम्यादि श्रमण-धर्माः । शीलांगसहस्राणामष्टादशकस्य निष्पत्तिः ॥ १ ॥] इत्येवं स्थापनाश्रायः; भावना त्वियं—“मणेणं ण करेइ आहारसन्नाविप्पजडो इंदियसंबुडो खंतिसंपन्नो पुढविकायसंरक्खओ” [मनसा न करोति विप्रत्यक्काहारसंज्ञः संबृतेन्द्रियः क्षान्तिसंपन्नः पृथ्वीकायसंरक्षकः] इत्यादि द्रष्टव्यमिति यतिप्रतिक्रमणसूत्रावचूणौ । तत्—तस्मात्कारणान्मोक्षमाणोऽपि—मुक्तिं गमिष्यन्नपि ‘मुचंती मोक्षणे’ इत्यस्य, वेष-मात्रात्—तपःसंयमादिरहितत्वेन केवलवेषाद्भवाब्धिपारं—संसारसमुद्रतीरं त्वं कथं ?—केन प्रकारेण यासि—प्राप्स्यसि ॥ १८४ ॥ ३ ॥

हे मुने ! त्वं प्रसादात् स्वाध्यायं—जिनागमस्य पठितस्यापि गुणनं नाधित्तासि—न कर्तुमिच्छसि, तथा शुद्धा—निर्मला गुप्तीः—मनोवाक्कायनिरोधरूपाः न धत्से—न दधासि, च पुनः समितीः—ईर्याभाषैपणादाननिक्षेपपारिष्ठापनिकाः पंचापि ताः प्रति, न धत्से इति योज्यं, तथा तपो बाह्याम्पन्तरमेदाद्विधा नार्जसि—स्वकीयत्वेन न करोषि, कस्माद् ?—देहे मोहो—मौढ्यं तस्मात्, मदीयो देहो मा कृशो भवत्विति देहमोहादित्यर्थः, तथा हि निश्चितं अल्पे हेतौ—निमित्ते कपायान् प्रति दधसे—धत्से, तथा परीपहान्—क्षुत्तृपाशीतोष्णादिलक्षणान् नो सहसे—न क्षमसे, तथा च पुनरुपसर्गान् परैः कृतताडना-क्रोशादिकान् न सहसे, देहमोहादितिप्राह्यं, तथा “जे नो करंति मणसा निज्जिये”त्याद्यार्योक्तानामष्टादशसहस्रप्रमाणशीलांगानां धरोऽपि नासि, तत्—तस्माद्धेतोस्त्वं मोक्षमाणोऽपि—मुक्तिमिच्छुरपि भवाब्धिपारं—संसारसमुद्रपरतटं लोकाप्रभागलक्षणं सिद्धस्थानं कथं यास्यसि ?, अपि तु न यास्यसि, कस्मात् ?—केवलं वेषो वेषमात्रं तस्माद्, भावचरणशून्यादित्यर्थः ॥ १८३—८४ ॥ ३ ॥ “युग्मं”

श्री अष्ट्या,
धनवि
सू० वृषी
१३ अवि०
॥ १०७ ॥

अथोद्दिष्टमेवार्थं पद्यद्वयेनाह—

स्वाध्यायमाधित्ससि न प्रमादैः, शुद्धा न गुप्तीः समितीश्च यत्से ।
तपो द्विधा नार्जसि देहमोहावल्पेऽपि हेतौ यद्यसे कषायान् ॥ १८६ ॥ २ ॥
परीपहासो सद्यसे न चोपसर्गाच्च शीलांगघरोऽपि चासि ।
तन्मोक्षमाणोऽपि भवाग्निपार, मुने ! कथं वास्यसि वेपमाघात् ? ॥ १८४ ॥ ३ ॥

धनवि०—हे मुने !—अस्मिन् प्रमादैः—महाविमिर्हेतुभूतेः स्वाध्याय—वाचनाप्रच्छनादिपंचविधं नाधित्ससि—नो आपातु—कर्तुमिच्छसि;
आत्सुर्बन्धुवांगहू धारणे इत्यस्य धातोः सति आधित्ससीति, क्रियाकलापे कल्पत्वर्ये क्लेशोऽपि प्रयोगे वातुन्मनेकार्थत्वात्करणार्थे साधुः;
देहमीप्रपीपम्यायेन प्रमादैरित्युभयत्र योग्यं, तेन प्रमादैः शुद्धा—निरतिबाध गुप्तीः—मनेऽगुप्यामिकाः, च पुनः समितीः—ईर्ष्यासमित्यामिका
न यत्से—न प्ररसि, च पुनर्देहमोहात्—देहे—करीरे मोहो—मनेश्च करीरे मा दुर्बलं मबस्वितिमोक्ष्य तस्माद्द्विधा—वाद्याम्बन्धरमेदेम
द्विप्रकारं तपः—तपःकर्म नार्जसि—न करोपीत्यर्थः; च पुनरल्पेऽपि—दुष्प्रेऽपि हेतौ—कषायकारणे कषायान्—कोवातिकान् इत्यसे, इति
धारणे इत्यस्य धातोः प्रयोगः ॥ १८३ ॥ २ ॥

च पुनः परीपहान्—सुषुप्तमुज्ज्वलपसर्गाच्च—नेवमनुष्यतिर्यक्तान् पद्यमवाप्तो—नेव सद्यसे, पक्षि मयमे इत्यस्य अयसे इत्यर्थाः;

रस्य०—अथ वेपमात्रेण मा रम्प्येति प्रकृत्यन्तरेणोपदिशति—स्वाध्यायमाधित्ससि०, परीपहासो सद्यसे इति०, पुनरल्पेऽपि—

वेपमत्रेण
नैरर्थं

॥ १०७ ॥

१०३

धनवि०—तेऽग्रेऽत्रैव यच्छब्देन वक्ष्यमाणा मुनिवरा—मुनिपु—यतिपु वराः—प्रधानाः महामुनय इत्यर्थो भववारिधिं—संसारसमुद्रं तीर्णाः—पारं प्राप्ताः, पुनस्तेभ्यो मुनिवरेभ्यो वयं नमस्कुर्महे—नमस्कारं कुर्मो, येषां मुनिवराणां मनः—चित्तं विषयेषु—शब्दादिषु नो गृह्यति—आसक्तिं नो याति, वा—अथवा येषां मनः कषायैः—क्रोधादिभिर्नो पुतं—नाप्लावितं, च पुनर्येषां मनो रागद्वेषौ विमुंचति—त्यजतीति रागद्वेषविमुक्, च पुनर्येषां मनः प्रशान्तकलुषं—प्रकर्षेण शान्तं—निःसत्ताकीभूतं कलुषं—पापकर्म यत्र तत्तथा, च पुनर्येषां मनः साम्यास-शर्माद्वयं—साम्येन—समतया आप्तं—प्राप्तं शर्मणा—सुखेन सहाद्वयम्—ऐक्यं येन तत्तथा, च पुनर्येषां मनो भावना—अनित्यतादिका द्वादश भजत्—आश्रयत् आप्तसंयमगुणाक्रीडे आप्तः—प्राप्तो यः संयमलक्षणो गुणः स एवाक्रीडः—उद्यानं तत्र खेलति—क्रीडतीत्यन्वयः ॥१८२॥

रत्न०—अप यतिं प्रति शिक्षोपदेशाख्ययोदशोऽधिकारो विवरीतुं प्रस्तूयते—तत्र प्रथमं यतिस्वरूपमेवोपदिशति—ते तीर्णा इति०, व्याख्या—ते मुनिवरा भववारिधि तीर्णाः, तथा तेभ्यो मुनिवरेभ्यो वयं नमस्कुर्महे, ते के ?—येषां मनो विषयेषु—शब्दादिषु न गृह्यति—न गार्घ्यं भजते, वा पुनः कषायैः—क्रोधाद्यैर्न पुतं—न निमग्नं, न व्याप्तमित्यर्थः, च पुनराप्तैः—अर्हद्विरुपदिष्टा ये समयस्य गुणाः—क्षात्यादयस्ते एवाक्रीड—उद्यानं तस्मिन् खेलति—क्रीडति, अथवा आप्तः—प्राप्तः संयमगुणा एवाक्रीड—उद्यानं तत्र खेलतीति व्याख्येयं, किं कुर्वन् ?—भजत्—श्रयत्, का ?—भावनाः—पञ्चविंशतिं व्रतस्य, एकैकस्य पंचपंचसद्भावाद्, अथवा अनित्यत्वादयो द्वादश, किंलक्षणं ?—रागद्वेषौ विमुंचतीति रागद्वेषविमुक्, पुनः कीदृक् ?—प्रशान्तानि कलुषानि—पापानि यस्मात्तत्, पुनः कीदृक् ?—साम्येन—समतया आप्तं शर्मणां—सुखानामद्वयम्—ऐक्यं येन तत्, समभावसुखस्यानुपमत्वादिति, एतद्विशेषणत्रययुक्तस्यैव मनसो भावनाश्रयणमिति ॥ १८२ ॥ १ ॥

तीर्णादिवर
के ?

श्री जम्बा.
घनवि.
रत्न० वृत्ती
१३ अक्षि०
॥ १०६ ॥

स्वाङ्-भवतीति ॥ १८१ ॥ १७ ॥

इति श्रीतपागच्छ० शिष्योपाध्यायश्रीघनविजयगणिविरचितानां गुरुदेवधर्मसुद्धिनाम्नी प्राचक्षी पत्रपद्यतिः ॥ १२ ॥

१३ यतिशिक्षोपदेशाधिकारः ॥

अथानतरद्वारे गुरुदेवधर्मसुद्धिरुक्त, सा च गुरुंभीना, गुरुषु विरतिर्भवेत्, विरतिश्च अत्यन्तैरिति विरतिपारिणी यतीम् प्रति शिक्षा-
मुपदिशन्नाह—

अथ यतिं प्रति शिक्षोपदेशः ।

अथ यतिं प्रति शिक्षोपदेश इति, स्पष्टम् । अत्रापि विरतिपारिणां मयकार्यं ममस्वरूपपदेशद्वारेणाह—

ते तीर्णा भवधारिणि मुनिपरास्तेभ्यो नमस्कृत्स्महे, येवा नो विपयेषु गृह्यन्ति मनो नो वा कपायैः सुतम् ।

रागद्वेषविमुक्त प्रघातकालुष साम्यासद्यार्माद्वय, नित्य खेळति चाससंपन्नगुणाग्नीडे भजद्भावनाः ॥ १८१ ॥ १ ॥

मिच्छेये अवश्यम्—आभारः किं स्वाङ् १, अवि तु किं न स्वाङ्कि, धर्महीना संसाररूपे पतिष्यन्तेति ॥ १८१ ॥ १७ ॥ इति द्वादसोऽधिकारः ॥

श्रीशान्तिभद्रपरमहंसकृष्णसिन्धुसम्प्रतिष्ठकरवाचकस्य । अथानतरद्वारेणाह— अथ यतिं प्रति शिक्षोपदेशः १२ यतिो विदुसोऽधिकारः १३

तीर्णादयः
के ।

॥ १०६ ॥

दीनानिव प्रसूः—जननी तस्याः ह्येशो—यौवनविनाशगर्भयासप्रसयादिपरिधमः स एव फलं—प्रयोजनं यस्य स प्रसूहेःशफलः स्यात्—
भयतीत्यर्थः ॥

अर्थेन द्वारमुपसंहरन् गुरुदेवगुरुधर्मार्थं चत्स धनं नोपयुज्यते तस्य धनस्य धीर्गलहेतुतां दर्शयन्मुपदिशति—

न देवकार्ये न च संघकार्ये, येषां धनं नभ्वरमाशु तेषाम् ।

तदर्जनाद्यैर्धृजिनैर्भवांधां, पतिप्यतां किं न्यवलंबनं स्यात् ? ॥ १८१ ॥ १७ ॥

धनवि०—आशु—शीघ्रं नभ्वरं—विनाशि येषां पुरुषाणां धनं—द्रव्यं देवकार्ये—देवप्रासादप्रतिमाप्रतिष्ठादिप्रयोजने नायाति, च पुनः
संघकार्ये—संघः—साधुनार्थ्याभावफभायिकात्तमुदायस्तस्य कार्ये—प्रयोजने येषां धनं नायाति, तेषां पुंसा तदर्जनाद्यैः—धनोपार्जनप्रसूयैः,
आद्यपदेन पंचाश्वप्रवृत्तिपरिमहो, धृजिनः—पापैर्भवांधां—संसाररूपे पतिप्यतां—पतनं करिष्यतां नु इति वितर्के किमवलंबनम्—अवष्टंभः
गीति लक्षणा नास्ति, तथा गुरुदेवयोर्भेदी—भङ्गने न स्तः, तथा विनाशस्य भावो वैराग्यं तस्य लयोऽपि—लेशोऽपि नास्ति, फलिन् ?—चिन्ते, तेषां
पुंसामुद्भवो—जन्म स्यात्, फिल० !—प्रक्षाः—जनन्याः प्रेश एव—कष्टपरणमेव फलं यस्य सः, येषानिव !—पशूनामिव, यथा पशूनाम्—शूकरादीना-
मुद्भवः केनटे जननीप्रशक्तेः स्यात्, यतः फिलक्षणानान् !—उदर विभ्रंजति तेषां ॥ १८० ॥ १६ ॥

रत्न०—अथ सुपाने धनव्ययं प्रकारातरेणोपदिशति—न देवकार्ये इति०, व्याख्या—येषां धनिनां धनं देवकार्ये—नदीनप्रासादानिर्गापण-
विनप्रतिशर्जनेप्रासादोदारादिभङ्गने न भवति—नोपयोगि भवतीत्यर्थः च पुनः मधस्य—साधुसार्थ्याभ्रादक्रभायिकात्तमुदायस्तस्य कार्ये—साधुर्मित्रवात्सल्यादि-
लक्षणे न भवति, फिल० !—नभ्वरं—नाशशील, यथन् !—आशु—शीघ्रं तेषां तस्य धनत्वार्जनाद्यैर्धृजिनैः—पापैर्भवांधां—संसाररूपे पतिप्यतां सतां नुरिति

श्री अथ्या.
घनवि.
॥ १०५ ॥

अथ नै-
रवर्षम

घनवि०—स जनो मूढो-मूर्खः पूर्णो-आकठं जलेन शृतेऽपि तट्यके-सरति सदैव-विरतं तृपिता-वृषाकृतो जेवा, न पुनः स
मूढः पुमान् मूढेऽपि-सिद्धामादिना भरितेऽपि गेहे सुषिठः-शुषाकृतो जेवा, हीति सर्वत्र जेदे, न पुनः स मूढः पुमान् कल्पद्रुमे-
कल्पद्रुमे सत्यपि दरिद्रो जेमः, सः क इत्याह-यः पुमान् हि निमित्तं गुर्वावियोगेऽपि देवगुरुभर्मसामप्यां सव्यामपि प्रमादी-
प्रमादवान् भवतीति ॥ १०९ ॥ १५ ॥

अथ देवगुरुभर्मोप्यान्तरपीविमस्तरेण संपूर्णव्यापि अन्मनोऽन्तरात्वं वसेनमुपविद्यति—

न धर्मचिंता गुरुदेवभक्ती, चेपां न वैराग्यलभोऽपि चित्ते ।

तेपां प्रसङ्गेषाफलः पशूनामिषोद्भवः स्याद्गुणरमरीणास् ॥ १८० ॥ १६ ॥

घनवि०—येपां पुरुषाणां चित्ते न धर्मचिंता-किमथ सुकृतं कृतं ? किमथ कर्णीयमित्यादिचिंतनरूपं न कायते, पुनर्बेपां चित्ते
गुरुदेवभक्ती-गुरुदेवभोर्भक्ती-आन्तरपीत्याऽऽनपानवचनानिप्रदानासादप्रतिमासिद्धापदुपासनादिरूपे न भवतः, पुनर्बेपां चित्ते वैराग्य-
लभोऽपि-संसारविरच्छाठेऽपि नास्ति, तेपां पुसामुद्धरंमरीणां-जेवर्षं खोदरपूरकावामुद्भवो-जन्म वसतिः पशूनामिष-काक्याय-

रत्न०—अथ गुर्वादीनां योगे न प्रमादीति च्यातदानेनोपरिच्यति-पूर्णं तट्यके इति०, व्याख्या—स पुमान् पूर्णं तट्यके सत्यपि सदैव-
निवृत्त तृपितोऽस्ति, स मूढो गेहे सुकमधिकारिणा शृते सति सुषिठोऽस्ति, इति जेदे, अज्ञाने कल्पद्रुमे सत्यपि दरिद्रोऽस्ति, स कः ॥-ये गुर्वा-
दीनां-गुरुदेवभर्मणां योगे सत्यपि प्रमादी-प्रमत्तोऽस्तीति ॥ १०९ ॥ १५ ॥

रत्न०—एतदेव प्रकृतं तरेणाचष्टे-न धर्मचिंतितेति०, व्याख्या—येपां पुसां धर्मश्च चिंता-चित्तनम् प्रविदिन 'कं धर्मं करोमि न करो-

॥ १०५ ॥

बुद्धतीत्यर्थः; भावार्थः पुनः पंचाख्यानादिकथानकादवसेयः, तत्र कथानकं लोके प्रसिद्धसपि स्पृत्यर्थं किञ्चिदुच्यते, यथा कस्मिंश्चित्कृपाणा-
कीर्णेशरण्ये कुतश्चिदागतसिंहाद्विभ्यद्भिः सर्वैश्चतुष्पदैः संभूय सिंहो योगक्षेमकारीति मत्वा स्वामित्वेन प्रपन्नः । तदनु तत्रारण्ये कदाचि-
हावानले उत्थिते सर्वस्वजातीयचतुष्पदविज्ञप्तेन सिंहेन सर्वे स्वजातीया यथाक्रमं स्वलाङ्गूले लम्बा एकफालया महानदीमुलंज्य प्ररं पारं
प्रापिताः, पुनः कालान्तरेणारण्ये पल्लविते तथैव ते स्वस्थानं प्रापिताः । इति सिंहविलसितं दृष्ट्वा केनचिदुर्धिया सिंहस्पर्धिना शृगालेन
केचिद्धीनपुण्याः स्वसेवकीकृताश्चतुष्पदाः, कालान्तरेणान्यदा तत्र दावानले प्रज्वलिते ते तलाङ्गूले लम्बाः शशकादयश्चतुष्पदा एकफालयैव
तेन शृगालेन महानदीप्रवाहे पाविता निमग्नाः इति, अत्र सुगुरूणां सिंहदृष्टांतता कुगुरूणां शृगालदृष्टांतता च स्पष्टैव इति । इति कारणात्
अमिलन्-संगतिमकुर्वन् स-कुगुरुर्वरं-सम्यग् भवतीत्यर्थः ॥ १७८ ॥ १४ ॥

अथ गुर्वादियोगे सत्यपि प्रमादवतां जनानां दृष्टांतपूर्वकं शोचनीयतां सूचयन्नुपदिशति—

पूर्णं तटाके तृषितः सदैव, भृतेऽपि गेहे क्षुधितः स मूढः ।

कल्पद्रुमे सत्यपि ही दरिद्रो, गुर्वादियोगेऽपि हि यः प्रमादी ॥ १७९ ॥ १५ ॥

कथित् कुगुरुरिमानाश्रितान् तैर्निजाश्रितैः सह मज्जति-बुडति, कस्मिन् ?-दुर्गे-जलविपमस्थाने कूपादौ कश्चिच्छृगालवद्, यथा शृगालः स्वजात्यै-
श्चतुष्पदैः सह मिलन् तैर्निजाश्रितैः सहेव निमग्नः इति हेतोः सः कुगुरुः शृगालवन्निर्बलः अमिलन् सन् वरं-श्रेयो भवति, अत्र कूपपतितज्ज्ञेयक-
र्षकसिंहशृगालयोर्ज्ञातं ज्ञातव्यमिति ॥ १७८ ॥ १४ ॥

श्री अग्न्या.
 धनवि.
 रत्न० वृषी
 १२ अवि०
 ॥ १०४ ॥

पुनः सार्य-सप्रबोद्धन निरर्थ-निष्प्रबोद्धनमप्यपानि-यापानि द्विसादीनि प्रविनोपि-प्रकयेन पुष्टिं नयति, तत्-तथा धमुष-परलोके
 केन मूष्येन-निष्कयेन स-सुख सगांपवर्गादिवं समीहसे ?-बाहसीमर्षः ॥ १०७ ॥ १३ ॥

अथ सुगुदसंगत्तां गुणं कुगुदसंगत्तां च शोप दद्यात्पूर्वकमुपदर्शयमुपविद्यति—

चतुष्पदैः सिंह इव सज्जालैर्मिलच्छिमांस्तारपतीह कश्चित् ।

सहैव तैर्मज्जति कोऽपि दुर्गे, शृगाळवधेस्यमिच्छन् धरं सः ॥ १०८ ॥ १४ ॥

धनवि०—इह संसारे कश्चित्सुगुदः स्वज्जालैः-पश्चिदिपसंदिमनुभ्यादिभिः सह मिच्छन्-संग्रहं कुर्वन्निमान् क्वचान्नात्-सारपति-
 पारं प्रापयति इव-यथा सिंहः सज्जालैश्चतुष्पदैस्त्वन्नात् सज्जालीयैश्चतुष्पदैर्दुर्गगतव्यादिभिर्विच्छन्न सज्जालीयान् सुगवदसादीन् धारं प्रापयति,
 च पुनः कोऽपि कुगुदः सज्जालीयैर्मनुष्यैः सह मिच्छन् तैः सहैव दुर्गेन गम्यते इति दुर्गे-परकव्यभिर्-मज्जति-अथो गच्छतीत्यर्थः इव-
 यथा शृगाळो-सुगमूर्च्छः, सज्जालीः क्वचान्निभिमनुष्पदैर्मिच्छन् तैः क्वचान्निभिमनुष्पदैः सहैव दुर्गे-प्रपद्यतेति तद्वदिसरित्यवादे मज्जति,

प्रमदाचारितमेवापया स्वात्पया लमपानि-यापानि प्रति प्रविनोपि-प्रथय नयति, तत्-तस्मात्कुर्यात् केन मूष्येन-सुखप्रदानरूपेणैव फलना
 सुखत्वाचरमन्त्रणेन स-सुख समीहसे ?-सम्पन्नां कुसीति ॥ १०७ ॥ १३ ॥

रत्न०—अथ सुगुद सिद्धेन सज्जालैश्च कुगुद च शृगालेन सज्जालैश्च शोपविद्यति-चतुष्पदैरिति०, व्याप्य-कश्चित्सुगुदरिमान्
 मन्पान् मिच्छन् सन् धारयति इव-यथा सिंहः, सज्जाली यथा सज्जालैश्चतुष्पदैः सह मिच्छन्निभिमनुष्पदैश्च चतुष्पदान् धारयति । क्वचान्

सिंहशृगा-
 लौपम्य

॥ १०४ ॥

५५

परवंचनं—परेपामात्मव्यतिरिक्तानां वंचनं—विप्रतारणमेते उक्ता दोषाः पुंसां—पुरुषाणां समंतादिह—परत्र च विपदो—वधवंधादिका
 आपदः सृजंति—कुर्वंतीत्यर्थः ॥ १७६ ॥ १२ ॥

अथ शुद्धदेवगुरुधर्मादिसमप्रसामंतीं प्राप्य यो न यतते तं प्रत्युपदिशति—

भक्त्यैव नार्चसि जिनं सुगुरोश्च धर्मं, नाकर्णयस्यविरतं विरतीर्न धत्से ।

सार्थं निरर्थमपि च प्रचिनोष्यधानि, मूल्येन केन तदमुत्र समीहसे शम् ? ॥ १७७ ॥ १३ ॥

धनवि०—यदि त्वं भक्त्यैव—केवलया भक्त्या आराधनबुद्ध्या जिनं—वीतरागं नार्चसि—न पूजयसि, च पुनः—सुगुरोः—सद्गुरोः
 सकाशाद्धर्म—श्रुतधर्मरूपं नाकर्णयसि—न शृणोषि, च पुनरविरतं—निरंतरं विरतीः—आश्रवादिभ्यो निवृत्तीर्न धत्से—न विभर्षीत्यर्थः, च

पित्रादीनां वृद्धानामुपेक्षा—उपेक्षणमवगणनं तथा परेषां कूटतुलाकूटमानतत्प्रतिरूपकरणकूटलेखलिखनादिना वंचनं च पुनरर्थे एतानि पुंसां विपदः
 समंतादिति समंततः सर्वप्रकारेण सृजंति—कुर्वंति ॥ १७६ ॥ १२ ॥

रत्न०—एतदेव प्रकारांतरेण निर्दिशन्नाह—भक्त्यैव नार्चसीति० व्याख्या—हे आत्मन् ! त्वं भक्त्या एवेत्यवधारणे जिनं नार्चसि—न
 पूजयसि, कदाचिदपि पूजयसि तदा लज्जाकुलक्रमादिना पूजयसीत्येवकारेण सूचनं, च पुनः सुगुरोः पार्श्वे धर्ममर्हद्विणीतं नाकर्णयसि—न शृणोषि,
 सुशब्देन कदाचिच्छृणोषि तदा सुगुरोः पार्श्वे इति सूचनं, कथं ? अविरतं—निरंतरमिति सर्वत्र योज्यं, तथा विरतीः—अष्टादशपापस्थानकेभ्यः
 पंचदशकर्मादानेभ्यश्च विरमणानि न धत्से—न दधासि, च पुनः सार्थं कुटुंबादिदाक्षिण्यहेतुना निरर्थं—निरर्थकमपच्यानाचरितपापोपदेशार्हिस्रप्रदान-

श्री अघ्या.
धनवि.
रत्न० वृत्ती
१२ अधि०
॥ १०३ ॥

न्याससंपन्नमिवादिना व्यबहरण सतो ह्यः परोपकारव्यवहारशुद्धी, एते वच्य गुणा चूर्णा—समुन्नाप्यामिह—इह लोके च पुनरुन्ना—
परलोके संपदे—येद्विकृपारभौकिकमुक्तसंपत्तये स्या—मबंतीत्यर्थः ॥ १०५ ॥ ११ ॥

अथानतरोत्तमेषां व्यसनेनाह—

जिनेष्वभक्तिर्यमिनामवज्ञा, कर्मस्वनौचित्यमधर्मसंगः ।

पिघ्राणुपेक्षा परमधन च, सूत्रति पुसां विपदः समंतात् ॥ १०६ ॥ १२ ॥

धनवि०—जिनेषु—बीतरागेषु अभक्तिः—आज्ञातनाकरणं, च पुनर्यमिनां—सुधाधूनामवज्ञा—अवहेत्य, च पुनः कर्मसु—व्यापारेषु
मनौचित्य—अनुचितप्रवृत्तिः, च पुनर्न विद्यते धर्मः—सुहृत्वं येषां सेऽधर्माण्येषां संगः—संगतिरपवा न धर्मोऽधर्मः—‘तपस्वतद्विकृतव-
भाषेषु नम् बर्त्ते’ इति वचनात् पाप तस्य संगः—संगतिः, च पुनः पिघ्राणुपेक्षा—विदुमावप्रवृत्तीनामुपेक्षा—शुभूपायासुपेक्ष्य, च पुनः

येषां से विप्रदयस्तेषां मक्तिः, आदिशब्देन मातृहृदभावात्प्रगिनीपितृभावादीनां प्रहृण, तथा सुहृते—पुण्येऽमिहप्यो—अंता तथा परोपकारव्यवहार-
शुद्धिश्च परोपकारव्यवहारशुद्धी, एतमीह लोके च पुनरुन्ना—परलोके संपदे—विभूतये भवति, अविदिततः पुरुषस्येति ॥ १०५ ॥ ११ ॥

रत्न०—एतदर्थं च व्यसनेन निर्विघाति—जिनेष्वभक्तिरिति० व्याख्या—जिनेषु—बीतरागेष्वभक्तिस्तथा यमिनां—यतिनामवज्ञा—अज्ञानं
तथा कर्मसु—आद्यदिनकृत्ययतिदिनकृत्यादिशब्देषूके—नौचित्यम्—नौचित्याभाव पथायोम्याकरणमित्यर्थं तथा नमो विकृतार्थवचनकृत्यधर्म-
धर्मिणोरमेदोयचारान्धधर्मिभिः—मिष्यादितिः कुन्सादिभिः सव संगः—परिवितिः अधर्मसंग विवाहकरणेन व्यापारकरणेन मीथीकरणेन च तथा

तेन सदशोऽरिः—पैरि नाधि यो जगो धर्मविज्ञादिकृतेः—सुष्ठुमान्तरावगिष्पाइनात्, अत्रादिपदाखुन्मार्गप्रपृच्छितेः, जीवं—प्राणिनं
भवाब्धौ—संतारसागरे क्षिपते—प्रक्षिपतीति ॥ १७४ ॥ १० ॥

अथ गुरुदेवार्चनायां क्लृप्तार्चितानान्येषामपि गुणानां नाहात्म्यं वर्णयन्नुपरिशक्ति—

दाक्षिण्यलक्ष्णे गुरुदेवपूजा, पित्रादिभक्तिः सुकृताभिलाषः ।

परोपकारव्यवहारशुद्धी, नृणामिहामुत्र च संपदे स्युः ॥ १७५ ॥ ११ ॥

धनवि०—दाक्षिण्यं च लज्जा च दाक्षिण्यलक्ष्णे प्रतीते, तथा गुरुदेवयोः—सद्गुरुवावरगयोः पूजा—अर्चा, सा च द्रव्यभावभेदाभ्यां
द्विधा, यत्र द्रव्यपूजा पुष्पाहारादिभिः भावपूजा च स्तुतिस्तोत्रादिभिः, तथा पित्रादिभक्तिः—पित्रादीनां मातृपितृवृद्धावृमनृतीनां भक्तिः—
सेवा, तथा सुकृतस्य—सुखकर्मणोऽभिलाषो—मनोरथः, तथा परोपकारश्च—परेषामापत्तितानामुपकार—उद्धरणं व्यवहारशुद्धिश्च—

शक्तिः स गुरुः, चेति पुनरर्थे, तथा तेन सनः—सदशोऽरिः—रिपुर्नास्ति यो धर्मे विज्ञादिश्रुतेः—अंतर्गतादिकरणार्जीवं प्रति भवाब्धौ—मयसमुद्रे
क्षिपते—प्रक्षिपति, आदिदान्देनोन्मार्गदर्शनतथेति, अपग तत्त्वात्—अर्गार्थतः स मातेव नाता इत्याद्यपि व्याख्येयं ॥ १७४ ॥ १० ॥

रत्न०—दाक्षिण्यलक्ष्णे इति० व्याख्या—दाक्षिण्यं च लज्जा च दाक्षिण्यलक्ष्णे, दाक्षिण्यं—अनुकृतता तथा गुरुदेवयोः पूजनं तथा पिता आदौ

श्री अथ्या.
घनवि.
रत्न० वृषी
१२ अधि०

॥ १०२ ॥

न विद्या-वर्कविद्या मन्त्रविद्या वा च पुनर्न धंधुः-सज्जनस्य पुनर्न स्वगुरुः-विद्यागुरुः इत्यगुरुर्वा-मन्त्रवा म धन-निर्घं च पुनर्न परम्-
पण्यतिरिक्तमस्यत् किंचिद्वत्, द्वितीय भवतीति सर्वत्र योस्य, तु पुनः किं द्वितीय भवतीति प्रभे प्रतिपादयति-आहता-भारविद्याः
सगुरुदेवधर्मा-निर्दोषगुरुदेवधर्मा द्वितीय भवतीति योगः ॥ १०१ ॥ ९ ॥

अथ गुरुदेवधर्मगुणस्य परमार्थतः सुगुरुस्वरूप निर्विघ्नति-

माता पिता स्वः सु(स)गुरुश्च तत्त्वात्, प्रयोष्य यो योजति शुद्धधर्मे ।

न तत्समोऽरिः क्षिपते भवात्तौ, यो धर्मविद्याविकृतेषु जीवम् ॥ १०४ ॥ १० ॥

घनवि०-तत्त्वात्-परमार्थतः स जनो माता-जननी, च पुनः स जनः पिता-जनकः, च पुनः स जनः स्वः-सखीयः, च पुनः
स जनः सुगुरुः-वस्वमार्गोपदेशः, भवतीति सर्वत्र योजनीय, यो जनो जीव-मानिन शुद्धधर्मे योजति-योजयति, च पुनस्तत्समः-

आह-गुरुम्-इत्यापुस्तुम्भदि जाति-मातृपक्ष-पितर-पितृमहपितृद्वन्मातृपितृप्रपमदय गण-समुहः सखिपत्नेन कल्पित-चः पुनर्मे विद्या-
पठम्यादिस्तु बन्धु-सज्जन च पुनर्गुरुः-विद्यापाठक-वा पुनर्धन-द्विरप्यादि, एतानि सर्वान्यपि कर्तृपदाणीति यथाहवचनानि येष्यानि, वेति विद्येते,
परं-किंचिद् उक्तमंतरदपि द्वितीय न भवतीति, किंचिद्विद्येते, आहता-वृषीहृता संत-शोभना देवगुरुधर्मा द्वितीय भवति ॥ १०१ ॥ ९ ॥

रत्न०-अथ शुद्धधर्मे योजयितारं प्रद्यसति-माता पितृति० म्याख्या-यो य प्रति तत्त्वादि-तत्त्वं सम्यं प्रयोष्य-बोधिदान दत्त्वा
शुद्धधर्मेऽर्शुके योजति-योजयति, युजादेर्नवेति जिभो विकल्पेन प्रातो जिभोऽप्यपे रूपमिति, स मातेन द्वितर्कत्वात् मया स पितेव स सुो

सुदेवादे-
हित्वं

॥ १०२ ॥

धनवि०—यथा निंबवृक्षः प्रसिद्धः सुसिक्तोऽपि—शोभनप्रकारेण दुग्धामृतादिना सिक्तोऽप्याम्रं—सहकारफलं न ददाति—नो दत्ते, च पुनर्यथा बंध्यगवी—संतानालंताभाववती घेनुः रसैः—इक्षुघृततैलप्रभृतिभिः पुष्टाऽपि—पुष्टिं प्रापिताऽपि न च पयो—दुग्धं ददाति, च पुनर्यथा दुःस्थो—राज्यभ्रष्टः कष्टपतितो नृपो—राजा सुसेवितः—सम्यक्प्रकारेण सकलतत्समीहितसंपादनेनाराधितः श्रियं—धनधान्यादि-
लक्ष्मीं नैव ददाति, तथा कुगुरुः—अशुद्धगुरुः संश्रितः—सेवितो धर्म—स्वर्गादिप्राप्तिबीजं वा—अथवा शिवम्—अपवर्गं न ददाति, अत्र यथा तथेति पदद्वयमध्याहार्यं, तथा च दृष्टान्तदाष्टांतिकभावः स्पष्ट एवेति ॥ १७२ ॥ ८ ॥

अथ देवगुरुधर्माः शुद्धा एव हिताय भवंतीत्युपदिशति—

कुलं न जातिः पितरौ गणो वा, विद्या च वंधुः स्व(श्च)गुरुर्धनं वा ।

हिताय जंतोर्न परं च किंचित्, किं त्वाद्दताः सद्गुरुदेवधर्माः ॥ १७३ ॥ ९ ॥

धनवि०—न कुलं—पितृवंशः न जातिः—मातृवंशो न पितरौ—माता च पिता च पितरौ न गणो—महाजनादिसमुदायो वा—अथवा

रत्न०—पुनः कुगुरोरनासेवनमाश्रित्योपदिशति—नामं सुसिक्तोऽपीति० व्याख्या—निंब एव निंबको वृक्षः स्रष्टु यथा स्यात्तथा सिक्तोऽ-
प्याम्रं—आम्रफलं न ददाति, तथाः पुष्टाऽपि बंध्यगवी—बंध्या गौः पयो न ददाति, चः पुनरर्थे देशभ्रष्टत्वाद्दुत्पन्नमात्रभक्षित्वाद् दुःस्थो—दुर्गतो राजा—
राजेति नामधारी सुष्टु सेवितः सन् श्रियं—लक्ष्मीं न ददाति, एतैर्दृष्टातैः कुगुरुः संश्रितः सन् धर्म—स्वर्गादिसंपदायकमथवा शिवं—मोक्षं सकलदुः-
खनिवृत्तिलक्षणं न ददाति, सुसिक्ताः सुपोपिताः सुसेविताः सुसंश्रिता अपि ये यादृशास्ते तादृशा एव भवंतीति भावः ॥ १७२ ॥ ८ ॥

रत्न०—अथ सर्वेभ्यो गुरुदेवधर्माणामुत्कर्षमाह—कुलं न जातिरिति० व्याख्या—एतानि जंतोः—प्राणिनो हिताय न भवंतीत्यन्वयः, तद्यत्कित

श्री अथ्या-
 धनवि
 स्त्र० वृषी
 १२ अधि०
 ॥ १०१ ॥

धनवि०—विनिधि विरस्त्ररे त्व दृष्टिरागेण—सर्वजनरागेण गुणेपु—दानवर्जनचारिषु न विद्यतेऽपेक्षा—यथा शुभिन एव शुरबो
 बंधमीवा यत्र गुणो भवति स एव वैयः सेव्यः समप्रगुणवत्प्रणीत एव धर्मः समाचरणीय इति बुद्धिर्बल स गुणानपेक्षः स एव अशुद्धैः—
 सवोपैर्गुरुदेवधर्मैरिदानीमित्तिगम्य किं माद्यसि ?—मद्वान् किं भवति, तु पुनरमुष—परलोके तत्फलं—कृत्यानिसेवनजनितवदृष्टे
 दुर्गतिदुःखानुभवकथने शोचिष्यसि—सोचनां करिष्यसि, अत्रोत्कर्षं दृष्टिन इदमिति—इव—यथा कुप्यम्यमोमी—पूर्वं भिषग्निपिशाहार-
 मोक्ष्य च्चरकाले महामयार्थः स ए—अतिशयेन रोगपीडित पुमान् शोचते इत्यन्वयः । अत्रशुद्धरेवगुरुधर्मांगीकरोष मदकरनकुमभ्य-
 मोज्जमवोर्गुणानपेक्षदृष्टिपगिमाहामयार्थमोर्दृष्टांतदार्थसिक्तेति भावः ॥ १०१ ॥ ७ ॥

अथ कृत्युदः सेवितो मोक्षप्रदो न भवतीति दृष्टांतव्यवर्जनपूर्वकमुपनिषति—

नार्धं सुसिक्तोऽपि ददाति निष्कः, पुष्ट्य रसैर्वैष्यगर्धी पयो न च ।

दुःस्यो मृपो मैव सुसेवितः धिय, धर्मं शिव वा कुशुर्न संभितः ॥ १०२ ॥ ८ ॥

रक्त०—अथ बुद्धान् गुरुदेवधर्मन् प्राप्य म्म हरण प्राप्नुहीति कल्पति—माद्यस्वशुद्धैरिति० हे बाळन् ! यत्कामशुद्धै—सवोपैर्गुरुदेवधर्मैः
 प्राप्तिं सन्निर्वापसि—इष्यसि, त्वं किं०—गुणान्—योगप्राप्तारिसाबोक्तानां न विद्यते अपेक्षा यस्य सः, केन ?—दृष्टिरागेण, तदृष्ट्यां विगस्त,
 कनिदम्प्राहारस्य व्यस्यन्नांगत्वात् यत्तत्प्रदामप्याहर्मी, य पुनस्तस्य मदत्याक्त्वा दृष्टिरागस्यामुत्र—परमवे किन्निष्पन्नकारकत्वेन प्राप्ते सति त्व
 शोचिष्यसि—हा मया किं कृतमित्यप्रमत्त पश्चात्तापनिषपीकरीष्यसि । तत्रार्थे दृष्टांतमाह—इव—यथा पुमान् महाबादीं धामयथ महामयो—महान्
 रोगक्षेन ऋत—पीडितस्सन् कुमभ्यं मुक्ते इत्येवमिदं कुप्यमोमी शोचतीति ॥ १०१ ॥ ७ ॥

कुशु-
निष्कृता

॥ १०१ ॥

गुरवः प्रायेणेति शेषः कलौ-कलिकाले त्वच्छासने-जिनमते त्वदृते-त्वां विना लुंटाका-मार्गमाहकतस्करा अभवन्-आसन् ; यद्-
यस्मात्कारणाद्यतिनाम-यतिरित्यमिधानं विभ्राणा-दधानास्ते गुरवस्तनुधियाम्-अल्पबुद्धीनां जनानां पुण्यश्रियः-सुकृतलक्ष्मीः
मुष्णंति-चौर्येणापहरंति, अत्र कुगुरवो मंदबुद्धीनां पुण्यलक्ष्मीमोपकाः स्वार्थसहितकुत्सितोपदेशकत्वोत्सूत्रमापकत्वोत्सूत्रप्रवर्तकत्वादिना
यद्वा स्वयंकृतिफर्मादिकारकत्वेन, यत उक्तं-“पासत्थाइ वंदमाणस्स नेव कित्ती न निज्जरा होइ । कायकिलेसो एमेव कुणइ तह कम्मबंधं
चे ॥ १ ॥ ति” [पार्श्वस्थादीन् वंदमानस्य नैव कीर्त्तिः न निर्जरा भवति । कायछेश एवमेव करोति तथा कर्मबन्धं च ॥ १ ॥] भावः ।
ततः कारणात् किं पूत्कुर्मो-वयं किं पूत्कारं कुर्मः ? , हि यतः कारणादराजके-राजरहिते नगरे तलारक्षा अपि-राजनियुक्तनगरोप-
द्रवनिवारकाः कोट्टपाला अपि किं दस्यवः ?-चौरा न भवंति, अपि तु भवंत्येव ॥ १७० ॥ ६ ॥

अथ कुगुरुदेवधर्माः आश्रिताः शोचनाय भवंतीत्याह—

माद्यस्यशुद्धैर्गुरुदेवधर्मैर्धिग्दृष्टिरागेण गुणानपेक्षः ।

अमुत्र शोचिष्यसि तत्फले तु, कुपथ्यभोजीव महामयार्त्तः ॥ १७१ ॥ ७ ॥

याहकतया-प्रवर्तकत्वेन न्यस्ताः-स्थापिताः ते सुधर्मादिपट्टपरंपरायातसुविहिताचार्येभ्यः पृथग्भूय स्वाभिमानपुष्टये खनाम्ना मतप्रवर्तकास्त्वदृते-
त्वया विना त्वच्छासने लुंटाका इव-लुंटाका अभवन्, कस्मिन् ?-कलौ-कलियुगे, अथ लुंटाकोपमानत्वेन लुंटाकधर्ममाह-यत्कारणाद्यतिनाम विभ्राणा-
दधानास्तनुधिया-अल्पबुद्धीनां जनानां पुण्यश्रियो मुष्णंति-चोरयंति, अत्रार्थे वयं किं पूत्कुर्मः-पूत्कारं कुर्मः ? , हि यस्मात्कारणात्तलारक्षा अपि-
कोट्टपाला अप्यराजके-राज्ञोऽभावे किं दस्यवः-चौरा न भवंति ? , अपितु भवंति एव, अत्रोपनयः सुगमत्वाददर्शितोऽप्यृह्य इति ॥ १७० ॥ ६ ॥

श्री अन्व्या.
घनवि.
रत्न० वृषी
१२ अवि०
॥ १०० ॥

सूत्रमाः—सुप्त-अतिशयेनोद्यमा-प्रयत्नाः कृता-विद्विताः फडात्-सर्गापवर्गादिमासिफडमाभिल कृया-मिष्या स्युः-भवति निष्कम्भः
सुरिन्नर्षो, बहुक्त गच्छाभारादौ “अगीवस्वस्व वयमेव, अमीवपि न पुष्टय । गीवस्वस्व व वयमेव, विसं हाहाहं विय” ॥ १ ॥
[अगीवस्व वचनेनापुत्रमपि न विवेत् । गीतार्थस्व तु वचनेन हाहाहं विप विवेत् ॥१॥] इति हे भद्र !—तीव्रकृपावरुद्धित सत्-वज्रा-
स्कारपादुष्टिरागं-अलक्ष्णदर्शनदृष्टित्य परिमुष्य-परिभ्रम्य विशुद्ध गुरु भज-अथ चेद्-यदि त्वं द्वितीय-मोक्षकर्मोऽसीति ॥१६९॥५॥
अथ गुरुपठिष्यां लोकविप्रतारककुण्डलरूप भुषं मायः ज्ञाने २ पश्यमतीव न्यक्तुविवेका उपदेश पूर्वकपूर्वकं श्रीवीरमगवतः
पुरस्कारिसव-
न्यस्ता मुक्तिपथस्य वाहकतया श्रीवीर ! ये प्राक्त्वया, सुटाकास्वहतेऽभवन् बहुतरास्वच्छासने ते कसौ ।
यिन्नाणा यतिनाम तत्तनुधियां मुष्णसि पुण्यधियाः, पूस्कूर्मः किमराजके चापि तत्कारका न किं दस्यवः ? ॥
घनवि०—हे श्रीवीर !—हे श्रीवर्द्धमानव्यमिन् प्राक् सुधर्मोदयो ये गुरवो मुक्तिपथस्य-मोक्षमार्गस्य वाहकतया-मवर्षकतया त्वया
न्यस्ताः—आदिताः संति तत्परम्परावाता अप्युपवापत्त पदोन्मतेऽवधत्परंपरानामप्राहकाः शिषिभाषात बहुतरा-अतिशयेन वदन्तो
मुपदेशतो धर्मार्थ-धर्मस्य इत्या अपि सूत्रम्—शोभनोयोगास्तपःसंपन्नविकरः फडात्-कर्मविषय स्युः-कर्मप्रदा न कर्ति, कर्मस्य फलमुदित्येति
न्यायमेव, स्फुरणादे मद्र !—हे सज्जन त्व दृष्टिराग परिमुष्य विशुद्ध सपत्न्यसमुक्तमन्वेपामवधेम्पो निवर्तकं निःस्पृहं च गुरु मय-अथ चेद्-यदि
द्वितीय-द्वितेऽप्युदसीति ॥ १६९ ॥ ५ ॥

रत्न०—अथ द्वातेन कुगुरुन् ज्ञापयति-न्यस्ता मुक्तिपथस्येति० न्यायस्य—हे श्रीवीर ! प्राक्-पूर्व तया ये सुधर्मोदयो मुक्तिपथस्य

श्रीवीर
मोपकृत्य

॥ १०० ॥

संचारिताविलक्षणो येषां ते तथा तास्त्रिजान्—स्वकीयान् वा—अथवा परान्—परकीयान् गजाश्च—हस्तिनः अश्वान्—हयाः पोताश्च—यान-
पात्राण्युक्षाणश्च—बलीवर्दाः रथाश्च—शकटगत्रीप्रभृतयस्ततो द्वंद्वस्तान् भजंति—प्रतिपद्यंते, एवमेभिर्दृष्टांतैस्त्वं सुगुणान्—विशिष्टज्ञानदर्शन-
चारित्र्यादिगुणान् स्वकीयान् परकीयान् वा गुरवश्च सम्यक्त्वसहितपंचमहाप्रतधरा देवाश्चान्तरायाद्यष्टादशदोपरहिताः धर्माश्चाप्तप्रणीतास्ततो
द्वंद्वस्तान् गुरुदेवधर्मान् स्वेष्टपदाप्तये—मुक्तिपदाप्तये भजस्व—श्रय । ननु देवगुरुधर्मशुद्ध्याधिकारेऽपि पौर्वापर्येण गुरुशुद्ध्याधिकारे प्रस्तुते
देवगुरुधर्मशुद्धिप्रतिपादनमनर्थकमिति चेन्न, प्रस्तुतगुरुदेवधर्मशुद्ध्याधिकारद्वारार्थस्मारणार्थत्वात् । अत्र सुगुणगजादीनां तु शुद्धशुर्वादिदृष्टां-
तता इष्टपदप्राप्तेश्च परमपदप्राप्तिदृष्टांतता भावनीयेति ॥ १६८ ॥ ४ ॥

अथ कुंगुरुप्ररूपिता धर्मा अपि निष्फलाः स्युरित्याह—

फलाद्दृथा स्युः कुंगुरूपदेशतः, कृता हि धर्मार्थमपीह सूच्यमाः ।

तद्दृष्टिरागं परिमुच्य भद्र ! हे, गुरुं विशुद्धं भज चेद्धितार्थ्यसि ॥ १६९ ॥ ५ ॥

धनवि०—हि यतः कारणादिह—संसारे कुंगुरूपदेशतः—अगीतार्थपार्श्वस्थमिध्यादृष्टिगुरुवचनतो धर्मार्थमपि—धर्मप्रयोजनमुद्दिश्यापि

वाञ्छितस्थानप्राप्त्यै निजान्—स्वकीयान् वा—अथवा परान्—परकीयान् गजाश्चपोतोक्षरथान्—हस्तिनुरगवहनगोस्वंदनान् भजंति, किं० ?—सुगुणान्—लक्षण-
शास्त्रोक्तस्वस्वगुणोपेतान् एवमिति—तद्वत् हे भद्रात्मन् ! त्वं देवगुरुधर्मान् योगशास्त्राद्युक्तलक्षणोपेतान् शिवाय—मोक्षाय भज—श्रयेति ॥ १६८ ॥ ४ ॥

रत्न०—अथ कुंगुरूपदिष्टा धर्मा न फलदायका भवंतीत्याह—फलाद्दृथा स्युरिति०, व्याख्या—हि यस्मात्कारणादिह—जिनप्रवचने कुंगुरुणा-

भी अध्या.
धनवि.
रत्न० पृची
१२ अधि०
॥ ९९ ॥

धनवि०—यथा यः पुरुषो न तारक इति मुद्रितः समाभितः—सेवितः स एव पुरुषः अहो इत्याभये यस्य पुरुषस्य मज्जयिता-
बोद्धविताऽति स पुरुषो विवमम्—अतिभवेनाग्रायमतिभवेन यपठ वीधं—प्रवाहं कथं तरीता ?—कव तदिप्वतीत्यर्थः, तथैवेति वाचांति-
कोपन्वासे, जतुः—संसापि प्राणी कुगुरोः—अन्मार्गगामिन अन्मार्गप्ररूपिणश्च पुरुषाश्चवाचिं—संसारसमुद्रं क्वं तपीत्यर्थः; अत्र विवम-
प्रवाहस्य संसारदृष्टांतवा कुवारस्य कुगुरदृष्टांतवा वाच्येति ॥ १६७ ॥ ३ ॥

अत्र दृष्टावपूर्वकं अपरम्यवाहात्तमच्छेव ह्यद्या एव गुरुदेवमर्माः अपपीया इत्युपरिधति—

गजाश्वपोतोक्षरयान् यथेष्टपवाप्तये मद्र! निजान् परान् वा ।

भजति विज्ञा सुगुणान् भजैव, शिष्याप शुद्धान् गुरुदेवमर्मान् ॥ १६८ ॥ ४ ॥

धनवि०—हे मद्र !—हे निर्माय विज्ञा—विवेकमयो जना यथेष्टपवाप्तये—ईप्सितभानप्राप्तये सुगुणान्—सुष्टु—अतिभवेन गुणः—सुख-

रत्न०—अत्र कुत्तरफदृष्टांतेन कुगुरुः कस्य निमज्जयिता न मवतीत्याह—समाभित इति०, व्याख्या—यो अंतुत्तरकतुद्वेः—अती मां तारविभ्य-
तीति मुद्वेयं तारकः समाभितः अहो इति आभये स एव यस्य मज्जयिता मज्जति स अंतुर्विस्मयोवं—प्रवाहं अर्थात्प्रमाणमज्जयिता कस्य तरीता
स्यात् !, अति तु न स्यात्, तथैव दृष्टांतेन यो म्वाभितारकतुद्वया न गुरु समाभितः स एव गुरु परिषायत कुगुरुर्मत्याभितस्य मज्जयिता कर्ते
स अंतुस्समात् कुगुरोः सुखद्वारावाचिं—मज्जसमुद्रं क्वं तरीता स्यात् !, अति तु न तरीतेति मय ॥ १६७ ॥ ३ ॥

रत्न०—ततः शुद्धान् गुरुदेवमर्मान् भवेति कस्यति—गजाश्वपोतोक्षरयामिति०, व्याख्या—हे मद्र !—हे सानो विज्ञा—दक्षा यथेष्टपवाप्तये-

अथ गुरुसदोपतायां धर्मस्यापि सदोपता भवतीत्याह—

भवी न धर्मैरविधिप्रयुक्तैर्गमी शिवं येषु गुरुर्न शुद्धः ।

रोगी हि कल्यो न रसायनैस्तैर्येषां प्रयोक्ता भिषगेव मूढः ॥ १६६ ॥ २ ॥

धनवि०—अविधिप्रयुक्तैः—वितथाचरणप्रयोगवद्विधर्मैः—दानादिकैर्भवी—प्राणी शिवं—मोक्षं न गमी—न गमनशीलो भवतीति, येषु धर्मेषु गुरुः शुद्धो—निर्दोषो नास्ति; अत्र दृष्टान्तमाह—हि यतः कारणाद्रोगी—आतुरस्तैः रसायनैः—औषधविशेषैर्न कल्यो—नीरोगो न भवति, येषां रसायनानां प्रयोक्ता—उपदेष्टा भिषगेव—वैद्य एव मूढः—अज्ञानोऽस्तीत्यन्वयः । अत्र संसारिरोगिणोर्धर्मरसायनयोर्गुरु-भिषग्वरयोः परस्परं दृष्टान्तदाष्टांतिकयोजना कार्येति भावः ॥ १६६ ॥ २ ॥

अथ गुरुपरीक्षायामेव कुगुरोरभिलषितफलासाधकत्वं दर्शयन्नाह—

समाश्रितस्तारकबुद्धितो यो, यस्यास्त्यहो मज्जयिता स एव ।

ओषं तरीता विषमं कथं स ?, तथैव जंतुः कुगुरोर्भवाब्धिम् ॥ १६७ ॥ ३ ॥

रत्न०—अथ गुरावशुद्धे धर्मोऽप्यशुद्ध एवेत्याह—भवी न धर्मैरिति०, व्याख्या—भवी—ससारी जीवः अविधिकृतैर्धर्मैर्हेतुभिः शिवं—मोक्षं न गमी—न गमनशीलः येषु धर्मेषु गुरुरूपदेष्टा शुद्धो—दोषरहितो नास्ति, एतदेव दृष्टान्तयति—हि यस्मात्कारणाद्रोगी तैः रसायनैः कल्यो न—अरुगू न भवति । तैः कैरित्याह—येषां रसायनानां प्रयोक्ता—कर्त्ता कथको वा भिषगेव—वैद्य एव मूढो—मूर्खोऽस्तीति, उपनययोजना सुगमैवेति ॥ १६६ ॥ २ ॥

कुगुरोः
स्वरूपं

श्री अग्न्या.
धनवि.
रत्न० वृषी
१२ अधि०

धर्मोनां मध्ये को धर्मः शुद्ध इति भेदप्रतिपादनेन पौनःपुन्यभाषात्; ब्रह्मज्ञानव्यापारे केवलाया धर्मशुद्धेः प्रतिपादयेऽपि देवगुरुद्वि
साहचर्येण धर्मशुद्धेरप्रतिपादनेन पौनःपुन्यभाषामिति । तत्रापि पूर्वं सांप्रतीकप्रकारे गुर्वापत्तौ देवधर्माविति गुणशुद्धिमभिहितोपदिशति—

तस्मैषु सर्वेषु गुरुः प्रधान, द्वितीयधर्मा हि तदुक्तिसाध्याः ।

अथस्तमेवेत्यपरीक्ष्य मूढः, धर्मप्रयासान् कुरुष्वे वृषेव ॥ १६५ ॥ १ ॥

धनवि०—सर्वेषु—समक्षेषु तस्मैषु—देवगुरुधर्मशुद्धयेषु गुरुः—गुरुत्वप्रधानं—गुरुत्वं धरति, द्वि वृत्ता अरणाद्वितीयधर्माः—
द्वितीयं—सोपकारकर्मबोद्धः स धर्माः—प्रयोजनं येषां ते च ते धर्माश्चेति, यद्य द्वितीयधर्माः—सोद्धार्थिनां पुत्रार्थं सदाचरणीया धर्मा इत्य-
वयः, तस्य गुरोर्द्वितीयधर्मत्वेन साध्याः प्राप्ते भवति, हे मूढः—हे मूर्ख इति हेतोस्तमेव गुरुमपरीक्ष्य—अथ गुरुः शुद्धधर्मोपदेष्टव्य
पाश्चात्त्यधर्मोपदेष्टेति विवेकमहत्त्वा अथान्—अथ धर्मप्रयासान्—धर्मकर्मभयान् कुरुष्वे इति ॥ १६५ ॥ १ ॥

रत्न०—अथ देवगुरुधर्मशुद्धिमभिहितं ब्रह्मज्ञानव्यापारे किंपिदुपदिशते, अथ सांप्रतं मरुत्क्षेत्रे साध्याः साध्याः गुरुत्वशुद्धेर्देवधर्मतत्त्वो
शुद्धिर्मन्वीति प्रथमं गुरुत्वशुद्धिमभिहितं—सर्वेषु सर्वेष्विति०, व्याख्या—सर्वेषु तस्मैषु गुरुः प्रधानं—गुरुत्वं तस्य धरति, द्वि यस्मिन्नेतेर्द्वितीयधर्मा
द्वितीयधर्मा द्वितीयधर्माश्चे ते धर्माश्च द्वितीयधर्मं तस्य गुरोर्द्वितीयधर्मत्वेन साध्याः—साध्याः धरन्ते, तमेव गुरुमिति हेतोरेतदपरीक्ष्य—परीक्षां विनैव अस्मि
सन् मूढो—मूर्खो धर्मं प्रयासान् कुरुष्वे, तेन गुरु परीक्ष्य गृह्यते ॥ १६५ ॥ १ ॥

गुरुधर्म
नवा

॥ १८ ॥

शून्याः क्रिया प्राणा; पुनरित्युक्तक्रियासमुच्चयार्थे, तेन पुनरासामनंतरोक्तानां क्रियाणां फलं—मोक्षलक्षणं नैवाप्स्यसि—नाधिगच्छसि,
भावशून्यत्वादिति ॥ १६५ ॥ १४ ॥

इति धीतपाग० अध्यात्मकल्पद्रुमटीकायां ७० श्रीधनविजयगणिविरचितायां धर्मशुद्धिनाम्न्येकादशी पदपद्धतिः ॥ ११ ॥

१२ देवगुरुधर्मशुद्ध्यधिकारः ।

अनन्तरद्वारे मात्सर्यादिदोषरहितः शुद्धधर्मो मोक्षफलो भवतीत्युक्तं; स च धर्मः शुद्धदेवगुरुधर्मपरिज्ञाने तदाश्रयणे च विषक्षितफल-
साधको भवतीति देवगुरुधर्मशुद्धिद्वारमभिधित्सुराह—

अथ श्रीदेवगुरुधर्मशुद्धिमधिकृत्य किञ्चिदुपदेश इति, स्पष्टं । नन्वनन्तरद्वारेऽपि धर्मशुद्धिरुक्ता, पुनरत्र धर्मशुद्धिप्रतिपादने पौनरुक्त्यं
स्यादिति चेन्न, अनन्तरद्वारे शुद्धस्यापि धर्मस्य मत्सरादिना कालुष्यं न कर्त्तव्यमिति धर्मशुद्धिरुक्ता, अत्र च पददर्शनसंबन्धिशालप्रतिपादित-

रहिताः पुनरिति विशेषे आसां क्रियाणां फलं—स्वर्गादिप्राप्तिलक्षणं नैवाप्स्यसि—नैव लप्स्यसे इति ॥ १६४ ॥ १४ ॥ इत्येकादशोऽधिकारः ॥

श्रीशांतिचंद्रवरवाचकदुग्धसिधुलब्धप्रतिष्ठवरवाचकरत्नचंद्रः । अध्यात्मकल्पफलदस्य चकार वृत्तिमेकादशोऽत्र गतवान् विमलोऽधिकारः ॥ ११ ॥

देवादि-
शुद्धिः

श्री अज्ञ्या.

धनवि

रत्न० इत्थी

११ अवि०

॥ ९७ ॥

शीघ्रं तृप्यां-शुभगणं दहति-भयसात्करोति, तथा धर्मस्य-मुह्यन्त्यं छेदाः-भंगोऽप्यमलो-मास्यपविदोपरहितः अहं-पारं हति ।
अत्र शीघ्रा १ सुतच्छवा २ मित्रमाला ३ दद्यात्वा सुदुर्पर्ययं च दास्यात्करोति ॥ १६३ ॥ १२ ॥

अथ धर्मवृद्धिस्तुपसंहारत् मावोपयोगश्चित्तं कल्पि पुण्य निष्कलं भवतीति दर्शयति—

भावोपयोगशून्याः कुर्षभाबक्षयकीः क्रियाः सर्वाः ।

देहच्छेदा समसे फलमाप्स्यसि नैव पुनरासाम् ॥ १६४ ॥ १४ ॥

धनवि०—भावोपयोगशून्याः-भावश्च-भावश्चक्रक्रियायां विचोस्ताह उपयोगश्च-भावश्चक्रक्रियायां सूत्रार्थोभयस्यंजमदीर्घ-
इत्यस्यैवयगुपुच्छा ताभ्यां शून्या-रहिताः सर्वाः-सकल व्यायक्षिकी-अवश्यकर्तव्याः क्रियाः-भावश्चक्रकरणप्रतिष्ठेकनाप्रमा-
र्षनाशिकः कुर्षन्-समाचरन् देहच्छेदं-मुखा स्पीर्यमासं समसे-माप्रोपीत्यर्थः, अत्र सर्वा इत्यनेन परीषदसहन्यवापनामहपाशिकाः

सुभाया क्वो-छेदोऽपि रोमण् हस्ते-अपनयति च पुनरत्रे क्वोऽपि आहु-शीघ्रं तृप्यां दहति तप्येपुण्ये ईर्ष्यादिभ्यश्चित्तो धर्मस्य दाम्पारेक-
शोऽप्यहः-पारं हतीति, अत्र हति विशेषण दीपादीनामपीति ॥ १६३ ॥ १२ ॥

रत्न०—अथ सर्वासां क्रियाणां भयपूर्वकमरणेन सफलतामुपविशति-भावोपयोगशून्या इति०, व्यक्त्य-हे वाक्मन् ! अवश्यं मया व्याक-
त्यन्त-भावश्चक्रक्यत्वात् क्रियाभावश्चक्रक्रिया तां सर्वाः प्रति कुर्षन् देहश्च छेदं समसे, यत् किञ्चिन्ना-।-मावुद्धा (।-शुद्धता) कस्या उपयोगश्चेन

भावोप-
योगफलं

॥ ९७ ॥

पार ४ निवृत्तिरूपास्ते आदौ यस्य तद्दानार्चनावश्यकपौषधादि अल्पमपि—स्तोकमपि शुद्धं—मत्सरादिदोषरहितं पुण्यं महाफलं—
स्वर्गापवर्गादिप्राप्तिलक्षणं (यस्य स तथा) भवति, इति—उक्तप्रकाराच्छुद्धधर्मादन्यथा—विपरीतं बहुष्यशुद्धं पुण्यमन्यद्—अल्पफलमफलं वा
सदोपमंत्रप्रभारत्नरसायनादिवद्भवतीति । भावार्थस्तु यथा शुद्धे मंत्रप्रभारत्नरसायनादिके महान् गुणो भवति तथा शुद्धे पुण्ये फलं भवति,
अशुद्धे पुण्ये अशुद्धे मंत्रादाविव निष्फलता भवतीति ॥ १६२ ॥ १२ ॥

अनंतरमल्पस्यापि शुद्धधर्मस्य महाफलत्वमुक्तं तदेव दृष्टान्तत्रयेण समर्थयन्नूपदिशति—

दीपो यथाऽल्पोऽपि तमांसि हंति, लवोऽपि रोगान् हरते सुधायाः ।

तृण्यां दहत्याशु कणोऽपि चाग्नेर्धर्मस्य लेशोऽप्यमलस्तथाऽहः ॥ १६३ ॥ १३ ॥

धनवि०—यथाऽल्पोऽपि—गृहगततमसोऽपेक्षया स्तोकपरिणामोऽपि दीपः—प्रदीपस्तमांसि—अंधकाराणि हंति—विनाशयति, च पुनर्यथा
सुधाया—अमृतस्य लवोऽपि—जलकणप्रमाणलेशोऽपि रोगान्—कुष्ठदाघञ्जरादीन् हरते—अपनयति, च पुनरग्नेः कणो—लवो यथाऽऽशु—

चंद्रकांतादि रसायनं—पक्कं सुवर्णादि धातुभिः एतान्यादौ येषां तानि तेषां निदर्शनं—दृष्टान्तस्तस्मात्, यथैतान्यल्पान्यपि शुद्धानि विषापहारादितमो-
नाशनिर्मलजलश्रवणोद्योतकरणरोगापहारादिमहाफलानि भवेयुस्तथा दानादिधर्मोऽपीति, इतः—अस्मादन्यथा पुण्यं महदप्यशुद्धं सदमहाफलं स्यादिति
॥ १६२ ॥ १२ ॥

रत्न०—पुनरेतदेव प्रकारान्तरेणाचष्टे—दीपो यथाऽल्पोऽपीति०, व्याख्या—यथेति दृष्टान्ते अल्पोऽपि दीपस्तमांसि—अंधकाराणि हंति तथा

श्री अथ्या.
घनवि.
श्रद्धां कृची
११ अधि०
॥ ९६ ॥

रसात्मनामो दृष्टांतता गुणमत्सरस्य दार्ष्टिकता अपच्यभोजनस्य दृष्टांतता सिद्धगमनस्य दृष्टांतिकता नियमयत्तय दृष्टांतता जीवस्य
दार्ष्टिकताऽऽश्रुतस्य दृष्टांततेति भावाः ॥ १६१ ॥ ११ ॥

अबोक्तमेवार्थं पुनरुच्यतेन निर्दिशति—

मन्त्रप्रभारक्षरसायनादिनिदर्शनादल्पमपीह शुद्धम् ।
दानार्थनाभक्ष्यकपीपभादि, महाफल पुण्यमितोऽन्यथाऽन्यत् ॥ १६२ ॥ १२ ॥

घनवि०—इह अगति मन्त्रशिवमप्यादिः, प्रभा य चरुसूर्यादीनां शक्तिः, रत्नानि च—मौक्तिकशरीरानि—रसाद्यनि च—पञ्चमहाभूतानि,
तान्बाहौ वेपां वे घषा तेषां निदर्शन—दृष्टांतस्य आन्मन्त्रप्रभारक्षरसायनादिनिदर्शनात्, अत्रादिपदारिभ्यामपिपरिमहः, दानानि च—
सुपात्रदानादीनि अर्चन च—पुण्यादिभिर्निर्दिशार्थनाभक्ष्यकानि च—सामाधिक्यशरीरानि पौषभाद्य—आहार १ अतीरसत्कार २ अत्रह ३ सायचप्या-

तै करणे सिद्ध—मोक्षं न गत्य—न गमिष्यति, कत्राप्ये दृष्टांतमाह—यद्—यस्मात्प्रकरणव्युत्तरो—रोगी, अतुल्यं—अनुपमै रसात्मने—श्रीपमनिमित्तपञ्चसुखादि-
घातुचूर्णे फलवैरपच्य—रोगक्षित्तैवातुपरिह मुक्त इत्येवार्थः। अपच्यभोजी सन् न निरुमयो—मीक्य भवेत्, त्वःप्रसूतीनां रसायनोपमार्थं गुणम-
त्सरसायनमोहनोपमानमिति ॥ १६१ ॥ ११ ॥

रत्न०—एतदेव प्रकरांतरेण निदर्शयति—मन्त्रप्रमेति०, म्याख्या—दान चान्त्रक च पौषच ते अदौ पत्न तरानार्थनाभक्ष्यकपीपभादि
पुण्यमिह भिनशासनेऽन्यमपि शुद्ध—निर्मल सम्पद् फल—सर्गापवर्गप्राप्तिकरण यस्य तस्मात्, कस्मात्—मंत्रो—अंगुल्यादि प्रम्य चरुदीपादीनां रत्न

शुद्धपुण्य-
फलं

॥ ९६ ॥

आ मनो दाष्टोविशवा ह्यमस्य दृष्टा प्रवा म्भवनस्यनिरिच्छानां दाष्टोऽपि दत्ता प्रकटीयस्यास्य दृष्टांवा गुणाभासस्य दाष्टोविशवा फलाभासस्य
 दृष्टांवा भवेत्स्यस्य दाष्टोऽपि दत्ता मभयःपानस्य दृष्टोऽपि दृष्टांवादाष्टोमिच्छणोऽनेति भावः ॥ १६० ॥ १० ॥

मत्सर-
 त्यागः

अथ ५ अंगमन्त्रस्यशोचनदृष्टये दृष्टानं दृष्टमभ भवेत्सुखिसुपरिच्छेत्—

तपःश्रियाऽऽपद्रवकदानपूजनैः, शिष्यं न गंता गुणमन्सरी जनः ।
 अपत्यभोजी न निरामयो भयेदन्नायनेरप्यनुत्तर्यदानुरः ॥ १६१ ॥ ११ ॥

धनपि०—गुणमन्सरी—गुणेषु प्रत्येकदानांशु मन्सरी यन्म म भया जनो—दोषस्तपस्य—पटाष्टगादि क्रिया य—योगोपधानादिरूपा
 आयश्चकानि य—गामादिद्वयगुणिसंभवादीनि दानानि य—अदन्नादिदानान्यभयदानादीनि वा पूजनानि य—अष्टप्रकारस्तदशप्रकारा-
 दीनि यो दंडोः शिष्यं—गोष्ठं न गंता—न यात्रा । शत्रुपक्षमयदृष्टांम मन्सयंदा—यद्—यस्मात्प्राणात्पश्यभोजी—पैराप्रतिपिदभश्य-
 मोषा आतुरो—नेगी आतुलः—निर्यनेगः रन्नायनः—सुवर्देनलमृगादिनिर्निरामयो—निरागो न भवेत् । अथ तपःप्रवृत्तानां दाष्टोतिक्वा

समासा प्रकटीयनेति सौदृष्टेण, न—न । प. में, मभयं तेषु अति सु नोचिनेप में, तद्वप्रकटीयनेति सुखिनस्तप न योविच्छुणोऽनेति, किंतु सुख-
 यनिर्येकशोचि ॥ १६० ॥ १० ॥

रत्न०—अथ गुणमन्सरे शिष्ये उपरिच्छेत्—तपस्क्रियावश्यकति०, अदन्ना—गुणानामर्षा परतंधंधिना न तरोऽस्यालीनि गुणमसरो जनो-
 लोकाः तपः—अनुत्तर्यदति शिष्य—अप्योऽस्यैदिक वा सपक्षं—प्रांतिजनान्चरप्यस्यकरणीयं वा दान—गुणाप्रदानाभयदानलक्षणं पूजनं जिनविद्याना

श्री अर्प्या.
घनपि.
रत्न० इषी
११ अधि०

॥ ९५ ॥

ध्यातां ब्रह्मः स्वल्पानि-कृपप्रवेशः श्रीदानताननसरोअसरोअनेत्रायधःस्यलानि बुकूँः कलितानि-सहितानि जगति सौभाग्यं यथा
ब्रह्मे तथा प्रकटीकृतानि-बुक्कूरहितानि न सौभाग्यं वृषतीति ॥ १५९ ॥ ९ ॥

अनतरोत्तमेवाथ दृष्टान्तरेण दर्शयति—

स्तुतैः श्रुतीर्वाऽप्यपरैर्निरीक्षितैर्गुणस्तथात्मन् ! सुकृतैर्न कश्चन ।

फलति नैव प्रकटीकृतैर्मुषो, ह्यमा हि मूलैर्निपतत्यपि त्वयः ॥ १६० ॥ १० ॥

घनपि०—हे आत्मन्परैः-सम्यगिरीकैः स्तुतैः-स्तुतिनिपयीकृतैर्वा-अथवा श्रुतैः-अपरैरुच्यतेर्वाऽप्यथा परैर्निरीक्षितैः-विद्योक्ति-
वैस्तव सुकृतै कश्चन-कोऽपि शुभ-उपकारो न भवति, प्रस्तुत दोष-सात्, 'पुण्यनाशपातगमादमः धरति कीर्तन्य' इति ब्रह्मनाशपर्यतो
असेवम् । अत्र दृष्टान्तमाह—हि पतः कारणाद्बुधाः-श्रुतिभ्याः प्रकटीकृतैः-इतिभ्यसात्परमयहितेन प्रकाशितैर्कृपावितैर्मुषैः-बुभेर्ह्यमा-
इत्या नैव फलति-नैव फल्यतो भवति-अपि तु मुषः प्रकटीकृतैर्मुषैर्ह्यमा भयो निपतति । अत्र सुकृतस्य शार्द्यविकृता मूलस्य दृष्टान्तमा-

पस्त्वानि-सहितानि कैराच्छादितानीत्यर्थः सौभाग्यं दर्शते तथा न प्रकटीकृतानि-अनाप्यदितानीति तेन गुणदृष्टीभ्यमवतरेण तस्याभ्यादितस्येव
दृष्टानि कुरुभ्येस्युपदेश इति ॥ १५९ ॥ ९ ॥

रत्न०—पुनरेतदेव प्रकरंतरेणाह-स्तुतैः श्रुतैरिति०, म्याक्या—हे आत्मन्नेवंभिर्भैः इतैः सुकृतैश्च कश्चन गुणो नास्ति, कीर्तयैः-
स्तुतैः-स्तुतिनिपयीकृतैः तथा श्रुतैः-श्रुतिनिपयीकृतैर्वा भवि पुनरपे परैर्निरीक्षितै-इति, तथापे दृष्टान्तमाह-हि पस्यात्, कारणाद्बुधाः-श्रुतिभ्याः

पुण्यप्रक-
टनकृतं

॥ ९५ ॥

नपुंसकता 'धर्म दानादिके' इति लिङ्गानुशासनवचनात्; तेन हेतुनामूनि मलीमसानि दानादिधर्माण्युपेक्ष्य—उपेक्षाविपयीकृत्य शुद्धं—
प्रमादादयोपरहितं सुकृतं—पुण्यं अण्वपि—स्तोकमपि चर—समाचरेति ॥ १५८ ॥ ८ ॥

अथ धर्मकरणे श्लाघार्थितालक्षणदोषनिवृत्तये दृष्टान्तदर्शनपूर्वकं धर्मशुद्धिसुपदिशति—

आच्छादितानि सुकृतानि यथा दधंते, सौभाग्यमत्र न तथा प्रकटीकृतानि ।

व्रीडानताननसरोजसरोजनेत्रावक्षःस्थलानि कलितानि यथा दुकूलैः ॥ १५९ ॥ ९ ॥

धनवि०—यथा—येन प्रकारेण आच्छादितानि—अप्रकटीकृतानि परेषामग्रेऽप्रकाशनेन गूढानि सुकृतानि—पुण्यकर्माण्यत्र जगति
सौभाग्यं—सुभगतां दधंते—धारयंतीति, तथा तेन—प्रकारेण प्रकटीकृतानि—परेषामग्रे प्रकाशनेन व्यक्तीकृतानि सौभाग्यं न दधति; अत्र
दृष्टान्तमाह—यथेति दृष्टान्ते व्रीडा—लज्जा तथा समंतान्नतं—नम्रगाननं—मुखं तदेव सरोजं—कमलं यासां तास्तथा ताश्च ताः सरोजनेत्राश्च—ललना-

मयादिः पंचधा मात्सर्यं—परसंपदुत्कर्पासहनत्वं कुत्रोधः—अज्ञानं तेषु विपुता—व्यसनिनः हे आत्मन्! अगूनि दानादिधर्माणि मलीमसान्युपेक्ष्य मुक्त्वेत्यर्थः
अण्वपि—स्तोकमपि शुद्धं—निर्मलं सुकृतं—पुण्यं चर—कुरु 'धर्म दानादिके' इति लिङ्गानुशासनवचनान्नपुंसकत्वमिति ॥ १५८ ॥ ८ ॥

रत्न०—अथ प्रच्छन्नं कृतेषु सौभाग्यमाह—आच्छादितानीति०, व्याख्या—हे आत्मन्! अत्र जिनशासने यथा सुकृतानि—पुण्यान्याच्छा-
दितानि कृतानि संति सौभाग्यं—सुभगत्वं चारुत्वमित्यर्थः दधंते तथा प्रकटीकृतानि न सौभाग्यं दधंते, अत्रार्थे दृष्टान्तमाह—यथेति दृष्टान्तदर्शने व्रीडया—
लज्जया नतं—नम्रमाननसरोजं—वदनकमलं यासां ताश्च ताः सरोजनेत्राः—कमलनयनाः कामिन्यस्तासां वक्षःस्थलानि दुकूलैः—देशविशेषोत्पन्नांशुकैः

आच्छा-
दितपुण्यं

श्री अथ्या.
धनवि.
रत्न० वृत्ती
११ अधि०

॥ ९४ ॥

धनवि०—कोऽपि पुमान् स्तुतिमात्रतः—केवलायाः परकृतप्रससाया गुणी—गुणवान् भवेत्, च पुनर्बहुधाऽपि—मूयस्याऽपि
स्मृत्या—अथं गुणवानिति प्रसिद्धा परत्र—परमवे हित—सुखोपायो न भवेत्; सप्तः करण्यत्तदिच्छुः—उत् परब्रह्मकेवलायास्त-
मीर्ष्यादिभिः, आदिपराहस्यादिभिश्च आयतिम्—उत्तरकर्म मुधा—निरर्थकमभिमानप्रद्विद्यः—आहंकारप्रसः सन् किं निहंसि ?—किं
विनासपसीत्यर्थः ॥ १५७ ॥ ७ ॥

अथाप्युत्तरपर्मकर्तारो मूर्खाः सुखवर्मकर्तारव्याप्तीयांस इति क्यापयन् पुनर्पर्मं हृदिमुपविशति—

सृजति के के न बहिर्मुखा जनाः, प्रमादमात्सर्यकुपोषविभुताः ।

दानादिधर्माणि मलीमसान्पमून्युपेक्ष्य शूद्र सुकृत पराप्यपि ॥ १५८ ॥ ८ ॥

धनवि०—प्रमादमात्सर्ये च प्रसिद्धे कुपोषण—मिथ्यास्य तेषिंप्रुता—अपवृथा प्रेरिता वा बहिर्मुखाः—प्रकृतवना पादाच्छयो दाना-
दिधर्माणि मलीमसानि—अस्तिप्रयेन मतिनानि के के न सृजति ?—न कुरुति—अपि तु प्रायः सर्वेऽपि कुर्वतीत्यर्थः, धर्मोपीत्यत्र धर्मसम्बन्ध-
रत्न०—पाठ्यर्थ—भवेत्त कोऽपीति० व्याख्या—हे आत्मन् ! केकेनं हृदि, स्तुतिमात्र तस्माद्गुणी—गुणवान् कोऽपि भवेत्, तथा बहुधाऽपि—
सूयस्याऽपि क्यास्या—प्रसिद्धा परत्र—परमिन् जन्मनि हित न भवेत्, उतो हेतोर्मुधा—इथा ममिथ्यानेन प्रद्विद्यः सन् आयतिम्—उत्तरकर्म किं
निहंसि ?, अपि तु न बहिर्मुखः, के. ?—र्ष्यादिभिः, आदिसम्बन्धेन कोषादिप्रमाणं, एव किं ?—उद्—हितमिच्छसीति तदिच्छुरिति ॥ १५७ ॥ ७ ॥

रत्न०—अथ दानादिधर्मं मखिन मा कुर्विमाह—सृजति के के नेति०, व्याख्या—हे आत्मन् ! के के बहिर्मुखं येषां ते बहिर्मुखा—यत्तत्त्व-
मिन इत्यर्थं दानादिधर्माणि प्रति मलीमसानि—मखिनानि, न सृजति ?—न कुरुति, अपि तु सर्वेऽपि बहिर्मुखा सृजतीत्यर्थः, एतं किं ?—प्रसयो-

मलीमसता-
स्यायः

॥ ९४ ॥

उत्तानेवार्थं प्रकारान्तरेण दर्शयितुमाह—“अथवा”

स्तवैर्यथा स्वस्य विगर्हणैश्च, प्रमोदतापौ भजसे तथा चेत् ।

इमौ परेषामपि तैश्चतुर्व्यप्युदासतां वाऽसि ततोऽर्थवेदी ॥ १५६ ॥ ६ ॥ इति वा पाठः ।

धन०—स्तवैरिति, यथा स्वस्य स्तवः च पुनः स्वस्य विगर्हणैः प्रमोदतापौ—हर्षविपादौ भजसे—प्रतिपद्यसे, तथा—तेन प्रकारेण परेषां-
रिपूणागपि तैः स्तवैर्विगर्हणैश्च चेद्—यदीमौ प्रमोदतापौ भजसे, वा—अथवा चतुर्व्यपि—स्वीयस्तव १ स्वीयगर्हण २ परकीयस्तव ३ परकीय-
विगर्हणेष्वप्युदासताम्—आदासीन्व्यं भजसे ततः—तदा भवानर्थवेदी—अर्थ—परमार्थ वेत्सीत्यर्थवेदी, परमार्थज्ञोऽसीत्यर्थः ॥ १५६ ॥ ६ ॥
इति वा पाठ इति स्पष्टं ॥

अथ श्लाघार्थितायां दोषं गुणाभावं च दर्शयन् धर्मशुद्धिगुपदिशन्नाह—

भवेन्न कोऽपि स्तुतिमात्रतो गुणो, ख्यात्या न बह्वथाऽपि हितं परत्र च ।

तदिच्छुरीर्ष्यादिभिरायति ततो, मुधाऽभिमानग्रहिलो निहंसि किम्? ॥ १५७ ॥ ७ ॥

रत्न०—अर्थनमेवार्थं पाठातरेणाह—स्तवैर्यथेति० व्याख्या—हे आत्मन् ! त्वं यथा स्वस्य स्तवैश्च पुनः स्वस्य विगर्हणैः प्रमोदतापौ—हर्षपरि-
तापौ भजसे तथा चेद्—यदि परेषां तैः स्तवविगर्हणैश्चेमौ प्रमोदतापौ त्वं भजसे वा—अथवा स्तवविगर्हणप्रमोदतापेषु चतुर्व्यप्युदासतां—निःस्पृहिता
भजसे ततः—तर्हि त्वमर्थ—परमार्थ वेत्सीत्यर्थवेद्यसीति ॥ १५६ ॥ ६ ॥

उदासीनता
मानत्या-
गश्च

श्री अथ्या.
धनवि
रत्न० वृषी
११ अधि०
॥ ९३ ॥

गृहस्थ-निवाकरणादिना स्त्रीकुर्वन्तु परितप्यसे-परित्यागममोपि, परिपूर्वञ्च तपिन् देवसे इत्यञ्च प्रयोगा, तदा तत्र दोषास्तपयि
सुखिरा-मुनिव्रजा भवत्यिति ॥ १५४ ॥ ४ ॥

अथ सपरतुतो सपरमिदन्तं च समताममकरणद्वारा मत्सरपरिहारेवदेसगर्मा धर्मद्वयमुपदिशति-

प्रमोदसे स्वस्य यथाऽन्यनिर्मितैः, स्वैस्तथा चेत्प्रतिपदिनामपि ।

विगर्हणैः स्वस्य यथोपतप्यसे, तथा रिपूणामपि चेत्ततोऽसि वित् ॥ १५५ ॥ ५ ॥

धनवि०-एव यथा-तेन प्रकारेणान्यनिर्मितैः-परतुतेः स्वस्य-मिजस्य स्वैः मोदसे-इत्यसि, चेद्-अदि तथा-तेन प्रकारेण
परमिदन्तैः प्रतिपदिनां-स्वैरिणामपि स्वैः-गुणप्रसन्नैः प्रमोदसे, च पुनर्यथा स्वस्य-मिजस्य विगर्हणैः-निवाकरणेकपतप्यसे-
विद्यसे, चेद्-अदि तथा-तेन प्रकारेण रिपूणामपि विगर्हणैरुपतप्यसे तदा-तदा त्वं वित्-वेत्तीति वित्-पदितोऽसीति ॥ १५५ ॥ ५ ॥

दोषान्-अप्युपान् धनेषु गृहस्थसु परित्यागमुपैति ततो हेतोस्तपयि दोषा सुखिरा-मुनिव्रजा मत्स्य, तेन सगुणप्रसन्तायां प्रमोद मा कुर्व,
सदोपमत्पने च परित्याग मा कुर्वित्यर्थं ॥ १५४ ॥ ४ ॥

रत्न०-प्रमोदसे स्वस्येति० व्याख्या-हे अग्रज् ! स्वस्यान्यनिर्मितैः-इत्यै- स्वस्य-मिजस्य स्वस्य प्रमोदसे-इत्यै-इत्यसे तथा चेद्-अदि
प्रतिपदिनां-रैरिणामपि स्वैः प्रमोदसे, अन्यञ्च स्वस्य विगर्हणैः-मिद्वयमिद्वयतप्यसे तथा रिपूणामपि विगर्हणैरुपतप्यसे तदा-तदा त्वं वित्-वेत्तीति
वित्-मिजस्येतिव्यर्थं, उपतप्यसे धर्मकार्यप्रयोगे साधुः ॥ १५५ ॥ ५ ॥

विदुषमं

॥ ९३ ॥

रोञ्शीति—गतमत्सरः सन् तेषां परेषामिमां गुणप्रशंसां संतनु—सम्यक्प्रकारेण तनु—विस्तारय, यद्—यस्मात्त्वं तां गुणप्रशंसां लभेथाः—
प्राप्तुयाः, हि यतः कारणादिष्टदानाद्विना—अभिलषणीयवस्तुवितरणमंतरेणेष्टलाभः—गृहणीयवस्तुप्राप्तिर्न स्यादिति ॥ १५३ ॥ ३ ॥

अथ स्वगुणप्रशंसां परनिंदां च निषेधयन्नुपदिशति—

जनेषु गृह्णत्सु गुणान् प्रमोदसे, ततो भवित्री गुणरिक्तता तव ।

गृह्णत्सु दोषान् परितप्यसे च चेद्, भवंतु दोषास्त्वपि सुस्थिरास्तव ॥ १५४ ॥ ४ ॥

धनवि०—जनेषु—लोफेषु तव गुणान्—शरुताशरुतावपस्वितागुस्वरताविधर्मान् गृह्णत्सु—स्तुतिकरणादिना स्वीकुर्वत्सु प्रमोदसे—
हृष्यसि, ततो गुणग्रहणजनितप्रमोदात्तव गुणरिक्तता—गुणशून्यता भवित्री—भाविनी; च पुनश्चेद्—यदि तव दोषान्—अज्ञानत्वादीन्

वह्मभा तथा परेषां जनानां स्वगुणप्रशंसा इष्टा वर्धते इति हेतोस्तं तेषां इमां गुणप्रशंसां संतनु—सम्यक्विस्तारय, कुर्वित्यर्थः, त्वं किं० ?—मत्सरं—
परगुणोत्कर्षासहनद्व्युणमुञ्जसि—त्वजसीत्येवंशीलो मत्सरोञ्शी अर्थात्परेषामेवेति, यद्—यस्मात्कारणात्ता स्वगुणप्रशंसा लभेथाः—प्राप्तुयाः, हि
यस्मात्कारणादिष्टस्य—चाछितस्य दानाद्विना इष्टस्य—चाछितस्य लाभो न भवतीति ॥ १५३ ॥ ३ ॥

रत्न०—अथ कियत्सु काव्येषु स्वगुणप्रशंसेच्छाया दोषमाह—जनेषु गृह्णत्स्विति० व्याख्या—हे आत्मन् ! यतो—यस्मात् कारणात्त्वं तव
गुणान् प्रति जनेषु गृह्णत्सु प्रमोदसे—हर्षं प्राप्नोषि ततो हेतोस्तव स्वगुणं. कृत्या रिक्तता—राहित्यं भवित्री—भवनशीला, च पुनश्चेद्—यदि तव

गुणस्तु-
त्यादौ प्र-
मोदादिफलं

श्री अर्घ्या.
धनमि.
रत्न० इत्थी
११ अधि०

॥ ९९ ॥

प्रसिद्धौ, च पुनः कुगुरुः-सन्पगुहानवर्धनचारिःरहितो धर्माचारः कुसंगतिः-कृत्विवादिभिस्सूत्रमापिभिर्वा स्य मित्यन्, च पुनः
श्रद्धार्थिता-परश्रद्धाप्रसंसात्प्रसुता, वा इति पूर्वोक्तसर्वसमुच्चये । माभार्पस्तु इमे सैविस्वाद्याः सर्वेऽपि पुण्यधर्मिणो इवे विद्यमाने
वा दोषाः यथेष्टिवत्प्रसंसात्प्रसंसात् न भवतीति ॥ १५२ ॥ २ ॥

धनतरं स्रष्टुपायिता समत्सरता च मन्मथेनोष्य तेन तत्परिहारेण धर्मदुष्टिमुपरिहसि-

यथा तवेष्टा स्रगुणप्रदासा, तथा परेपामिति मत्सरोज्ज्वली ।

तेपामिमां सतनु यद्दमेधास्ता नेष्टवानादि विनेष्टलामः ॥ १५३ ॥ ३ ॥

धनमि०-यथा-येन प्रकारेण सद्यः स्रगुणप्रदासा-स्रष्टु-मिदं स्रगुण-दानविद्यामादबलेषां प्रसंसा-स्रष्टु इष्ट-स्रष्टुणा
वर्तते, तथा-तेन प्रकारेण परेषां-आत्मभ्यतिरिच्यमानन्वेषां स्रगुणप्रदासा इष्टा वर्तते, इति हेतोस्तु मत्सरोज्ज्वलीति-अज्वलीति मत्स-

पश्चात्तप-दानविधर्म इत्या पश्चात्तपकतन हा मया बहु दत्तं इत्या तप-कृतमित्यादि, च पुनर्दम-समष्टमिभि-अपार-गुरोर्मतो गौरव-
गुरुत्व इष्टमासे तानि तथा प्रमाद-अनवधानता मम-विद्योप्रसिद्धी तथा कुस्मितो गुरुः-धर्मोपदेश प्रदारेपयनः स्रष्टु निमज्जन् परानपि
निमज्जन्तिविश्वम्, कु-कुस्मितो संसृतिः, मन्मथेनोष्यतीना संगतिरित्यर्थः, स्रष्टु-प्रदासा तस्या धर्मिणं स्रष्टु-दानवि ददान्तस मम कश्चित्
श्रायं करोति मनेति स्रष्टुपासुत्, च पुनरपि, एभिर्धर्मो मन्मथो मन्मथीति ॥ १५२ ॥ २ ॥

रत्न०-अप स्रगुणप्रदासेषु परगुणप्रदासां दुष्टिमुपरिहसि-यथा तवेष्टेति० व्याख्या-हे आत्मन्! यद्य तव स्रगुणप्रदासा इष्ट-

मत्सर-
स्यायः

॥ ९२ ॥

करोपि; हि यतः कारणान्मिश्रितं—रोगोत्पादकद्रव्येण संपृक्तं औषधं—रोगापहारि भेषजमामयापहं—रोगोच्छेदकं न भवतीति; भावार्थस्तु यथौषधं विरुद्धौषधमिश्रितं रोगापहाराय न भवति तथा प्रमादादिभिः कलुषितो धर्मः संसारविनाशाय न भवतीति ॥ १५१ ॥ १ ॥

अथात्र चिरंतनग्रन्थसम्पत्तिं दर्शयितुमाह—

यतः—शैथिल्यमात्सर्यकदाग्रहक्रुधोऽनुतापदंभाविधिगौरवाणि च ।

प्रमादमानौ कुगुरुः कुसंगतिः, श्लाघार्थिता वा सुकृते मला इमे ॥ १५२ ॥ २ ॥

धनवि०—यत इति यतः कारणात्पूर्वाचार्यैरिति प्रतिपादितमस्तीत्यर्थः, इमे नामग्राहं वक्ष्यमाणाः सुकृते—पुण्यकर्मणि मला—मल-प्राया वस्तुशोभापहारिणो भवंतीत्यर्थः, तानेव नामग्राहं दर्शयति—शैथिल्यं च—क्रियायां शिथिलता प्रमादो वा मात्सर्यं च—परगुणा-सहनं कदाग्रहश्च—असद्ब्रह्मदाढ्यं क्रुच्च—क्रोधस्ततो द्वंद्वे शैथिल्यमात्सर्यकदाग्रहक्रुधः, च पुनरनुतापश्च—धर्मकर्मकरणानंतरं पश्चात्तापो दंभश्च—धर्मकर्मणि माया विधिश्च—शास्त्रोक्तमर्यादया प्रवर्तनं तदभावोऽविधिः गौरवं च—मयेदं सुकृतं कृतं ततोऽहं महानिति स्वयं चिंतनं लोके महत्त्वप्राप्तये परेषां पुरस्तात्प्रकाशनं वा, ततो द्वंद्वे अनुतापदंभाविधिगौरवाणि; च पुनः प्रमादश्च मानश्च प्रमादमानौ

परसंपत्त्यसहनं तदादिकारणैरित्यर्थः, एतदृष्टातेन द्रढयति—हि निश्चितं विरुद्धद्रव्यै—रेण्वादिभिर्मिश्रितमौषधं आमयापहं—रोगहंतु न स्यात् तथा प्रमादादिभिः कलुषितो धर्मो भवापायविनाशनाय न स्यादित्यर्थः ॥ १५१ ॥ १ ॥

रत्न०—अथ सुकृते मलानभिधित्सुराह—शैथिल्यमात्सर्येति० व्याख्या—सुकृते—धर्मे इमे मला भवन्ति, इमे के इत्याह—शैथिल्यं—शिथिलता धर्मे अदाढ्यं—तथा मात्सर्यं—गुणिषु मत्सरकरणं कदाग्रहः—कुत्सितहठः क्रुध्—कोपः द्वंद्वसमासे ताः शैथिल्यमात्सर्यकदाग्रहक्रुधः, तथा अनुतापः—

शैथिल्या-
दित्यागः

श्री अर्जुना.
धनवि.
ब्र० वृषी
११ अवि०
॥ ९१ ॥

११ धर्मशुद्ध्युपदेशाधिकारः ।

अथात्तरमुक्तः सामान्यतो वैराग्यज्ञोपदेशः, तत्र वैराग्यं शुद्धधर्मवासनाधीनं भवतीत्यवसथायै धर्मशुद्ध्युपदेशात्प्रसूयते—

अथ धर्मशुद्ध्युपदेशः ॥

अथ धर्मशुद्ध्युपदेश इति, स्पष्ट । तथापि प्रथमं शुद्ध एव धर्मो भवापायविनाशनाय भवतीति धर्मशुद्ध्युपदेशेति—

भवेद्भवापायविनाशनाय, तमहम् । धर्मं कल्पयित्वा करोषि किम् ? ।

प्रमादमानोपधिकारणादिभिर्न मिथितं शौचधर्मावसापहम् ॥ १५१ ॥ १ ॥

धनवि०—यो धर्मो भवापायविनाशनाय—भवः—संसारकालसंबन्धिनो वेऽपाया—अन्तर्गतमरणकालात् अपहृतास्तेषां विनाशनाय—
विष्वस्य भवेदिति, हे अहम् ।—हे मूर्ख, तं धर्मं, प्रमादम् प्रसिद्धो मानस—अहंकारः उपविश्य—यावा ततो इहल्लो एव कल्पयामि—निमित्ता-
म्याहो—मयम् येषां तानि तथा तैः प्रमादमानोपधिकारणादिभिः, व्यापिपदाद्योमयश्रुतिभिः, किमिति प्रमे कल्पयित्वा करोषि ?—मस्तिनी-

रक्त०—अथैकदेशो धर्मशुद्ध्युपदेशादधिकारो व्याख्येयं प्रसूयते—अथेतां धर्ममेभिर्मा मस्तिनीसुर्वैखुपदिशति—भवेद्भवापायेति०
व्याख्येय—यो भवे—संसारे अपाया—विनाशनाय विनाशनाय भवेत् हे अहम् ।—हे मूर्ख, तं धर्मं किं कल्पयित्वा करोषि ? अतित्वा मा कल्पयित्वा, तैः ।—
प्रमादम् मानसं उपविश्य मत्सरम् प्रमादमानोपधिकारणात्वे आसी येषां तानि तैः, प्रमादो—मयाहिः यान्—अहंकारः उपविः—उप मत्सर-

प्रमाद-
स्यागः

॥ ९१ ॥

त्मानं कलुषीकरोपि, अत्राद्यपदेन क्वचिच्छास्त्रार्थश्रवणादौ मौढ्यादिभिराशातनाकरणेनात्मानं कलुषीकरोपीत्यपि सूचितं, च पुनर-
धर्मा सन्नरकात्प्रसिद्धाश्च विभेपि—न भयं प्राप्नोषीत्यर्थः, तत्र न विद्यते धर्मो—देशविरतिलक्षणः सर्वविरतिलक्षणः सम्यक्त्वलक्षणो दानादि-
लक्षणो वा यस्य सः अधर्मा, पाप्मानित्यर्थः, 'द्विपदाद्धर्माद'निति (७-३-१४१) साधुः, अत एवात्मानं कलंकयंतं धर्मविरहितं नरकेभ्यो
निर्भयं त्वां धिगस्त्वित्यर्थः, एतावता तिरस्कारेण कपायादिप्रमादरहितः सन् धर्मं कुर्वित्यर्थतो दर्शितमिति ॥ १५० ॥ २६ ॥

इति श्रीतपोगच्छनायकश्रीमुनिसुंदरसूरिनिर्मितस्याध्यात्मकल्पद्रुमस्याधिरोहणीटीकायां श्रीधन-
विजयगणिविरचितायां सामान्यतो वैराग्योपदेशनाम्नी दशमी पदपद्धतिः ॥ १० ॥

कपायैः—क्रोधमानमायालोभैः, कथं?—क्वचित्—क्वचन प्रमादैः—मद्यादिभिः क्वापि च कदाग्रहेः—कुत्सितहठैः कुमतोपदेशादिभिरित्यर्थः क्वापि च मत्सराधैः,
डमरुकमणिन्यायेन क्वापि चेत्यत्रापि योज्यं, आद्यशब्देनाष्टादशपापस्थानकाना ग्रहणं, परं त्वं परमवे नरकान्नो विभेपि, त्वं किं०?—न विद्यते धर्मो
यस्य सोऽधर्मा, समासे धर्मशब्दादन्प्रत्यये सिद्धं, ततस्त्वामविचारकत्वाद्धिगस्त्विति ॥ १५० ॥ २६ ॥ इति दशमोऽधिकारः ॥

श्रीशांतिचंद्रवरवाचकदुग्धसिंधुलब्धप्रतिष्ठवरवाचकरत्नचंद्रः । अध्यात्मकल्पफलदस्य चकार वृत्तिं, तस्यां गतो विवृतितो दशमोऽधिकारः ॥१०॥

भी अथ्या.
धनवि.
रह० हृषी
१० अथि०
॥ ९० ॥

त्वर्गिस्त्रियमाद्योऽनिष्टगुणविशेषः स आसीत् येषां ते सदा तेभ्य इत्या-इत्यानं यस्म स तथा तस्मान्महिकाकृष्णामिरसशांशुत्वात्,
कृष्णामाहीनश्रामिपदात्कर्मकारिकर्मस्यस्तुपरिग्रहः, स्पर्शाहीनश्रामिपदात्सहगुणंशामिपरिग्रहः, च पुनरेभिः प्रसन्नतः कियमाद्यैः कर्मभिः-
पापम्यापत्तैस्तास्ता अयत्रसिद्धाः श्रद्धाहीनामामिपदापिष्ठां वेदना-दुस्सहणीयाः स्वीकरोपि-अहीकरोपीत्यम्बया, तेन कारणेन-
स्वकामाहीतस्य पापकर्मकरणेन्याहीकृतनारकवेदसस्य से-सक धिय-मुक्तिं प्रति विगस्तु-शिरस्कारोऽस्तु ॥ १४९ ॥ २५ ॥

अथ सामान्ययो वैराग्यस्यमुपसंहरन् शिरस्कारपूर्वक कृपायाविसककर्मकर्मनिष्कार्पमात्मानमुपरिहसि-

कचित् कृपायैः कचन प्रमादैः, कदाग्रहैः कापि समत्सराद्यैः ।

आत्मानमात्मन् । कस्तुपीकरोपि, विभेपि विप्रो मरकटावधर्मा ॥ १५० ॥ २६ ॥

धनवि०-हे आत्मन् ! त्व कचित्परीषदसहनाशी कृपायैः श्रेयामिभिरात्मानं-सं कस्तुपीकरोपि-महिनीकरोपे, तथा कचन
किञ्चिदुपानाशी प्रमादैः-अथाविभिरात्मानं कस्तुपीकरोपि, कापि साक्षात्परुषण्यात्सो समत्सराद्यैः कदाग्रहैः-मिष्यामिभिवेज्ञापेरसद्वैरा-

तथा कृपात्, सया मञ्जिका कस्तुणानि च सन्त्यादी येषां तानि मञ्जिककस्तुणादीनि तेषां स्पर्शापुत्वात्-स्पर्शादिजगत्प्रकृतत्वं विभेपि, किञ्च-
णात्-अस्याद्-अत्यता, दुस्सिद्धानि कृणानि कस्तुणानि-दु-स्पर्शानि दर्मादीनि, आदिशब्देनात्मतोषतभूमिकप्रस्तराविग्रहणं, चेति विज्ञेये, एमिर्जा-
हिसादिपापकर्ममिष्यास्ता क्तुमद्यन्त्याः किं पुनरनुमतिदुर्निर्णयं अमाहीनां-नरकगहीनां वेदनाः प्रति स्वीकरोपि, धर्मसंस्कारं, आदिशब्देन शिरसां
वेदनासहण, हस्तस्यस्यन् । भिय प्रति-मुक्तिं प्रति विगसिचति ॥ १४९ ॥ २५ ॥

रह०-एतदेव प्रकृत्येणाचये-कचिरकृपायैरिति०-हे आत्मन् ! त्वन्मन्यनं सं प्रति किं कस्तुपीकरोपि !-महिनीकरोपि, किं !-

च पुनः सुखं शेषे—पल्यंकपट्टिकादौ स्वपिपि, च पुनः सुखं भुंक्षे—शालिदाल्यादिकं भक्ष्यसि, च पुनः सुखं पिवसि—कर्पूरादिवासितं शीतलजलं मदिरादि वा पानविपयीकरोपि, च पुनः सुखं खेलसि—गजतुरंगादिभिरक्षकंदुकादिभिर्वा क्रीडसि; तु पुनरहमेवं न जाने—न वेष्मि अग्रतः—अमेतनभवे पुण्यैः—इहभवकृतसुकृतैर्विना किं—सुखासनसुखशयनादिमध्ये किं वस्तु ते—तव भविष्यति ? ॥१४८॥२४॥

पुनः प्रकारान्तरेण विमर्शं दर्शयन्नात्मैवात्मानमुपदिशति—

शीतात्तापान्मक्षिकाकत्तृणादिस्पर्शाद्युत्थात् कष्टतोऽल्पाद्विभेषि ।

तास्ताश्चैभिः कर्मभिः स्वीकरोपि, श्वभ्रादीनां वेदना धिग्घयं ते ॥ १४९ ॥ २५ ॥

धनवि०—त्वमल्पात्—स्तोकात् स्तोककालीनाद्वा शीतात्—शीतर्तुप्रभवाच्छैत्याच्च पुनस्तापाद्—उष्णर्तुप्रभवाद् घर्मतः च पुनर्मक्षिकाकत्तृणादिस्पर्शाद्युत्थात्कष्टाद्विभेषि—भयं यासीति, अत्र मक्षिका प्रसिद्धा कत्तृणं च—तृणविशेषस्ते आदौ येषां ते तथा तेषां स्पर्शः—

रत्न०—अथ सांप्रतं सुखेन विलसतस्तवाप्रे किं भविष्यतीति ज्ञापयति—सुखमास्से० इति व्याख्या—हे आत्मन् ! त्वं सांप्रतं संपन्मुदितः सन् सुखं यथा स्यात्तथा आस्से—उपविशसि तथा सुखं शेषे—स्वपिपि तथा सुखं भुंक्षे—भुक्तिं करोषि तथा पिवसि मद्यादि, सुखमिति क्रियाविशेषणं सर्वत्र योज्यं, तथा खेलसि—शूतक्रीडामृगयादि रमसे, परमप्रतो भवे ते—तव पुण्यैर्विना किं ? भविष्यतीति, अहं तु जाने आगमानुमानाभ्यां महत्कष्टं भविष्यतीति, जानतोऽपि ग्रंथकर्तुरिदमुदासीनं वचः, अथवा छद्मस्थत्वात्सम्यक्तया न जाने इत्यपि, तथेयताऽप्युपदेशेनाप्रतिबुध्यमानं जीवं प्रति निरादरतावचनं वा ॥ १४८ ॥ २४ ॥

रत्न०—अथ खल्पात्कष्टाद्विभेषि महत्कष्टमंगीकरोपीत्युपदिशति—शीतात्तापादिति० व्याख्या—हे आत्मन् ! त्वं शीताद्विभेषि—भयमाप्नोषि

श्री अथ्या,
धनवि.
रत्न० इषी
१० अथि०
॥ ८९ ॥

अथ स्वहितापरजोपदेसमाह—

किमु मुह्यसि गस्वरैः पृथक्पणैर्यंभुवपुपरिमहैः ।

विमृशा स्वहितोपयोगिनोऽवसरेऽस्मिन् परलोकापांय रे ॥ १४७ ॥ २३ ॥

धनवि०—रे परलोकापांय ! पृथग्गस्वरैः—भिन्नभिन्नस्वामनामनशीलेः कृपणैः—दुष्कैः स्वार्थसिद्धिं यावत्सुखैरेकानतरमसुखैरेतिशयो
बंभुवपुःपरिमहैः—सखनतनुपनामिभिः किमिति प्रभे मुह्यसि ?—मोहं यस्मिन् अस्मिन् दृश्यमानमनुभवाभिसम्पत्तामप्रीतिरहितेऽवसरे—
मद्यमे स्वहितोपयोगिनो—निजमुक्तोपापहेतुं पयार्थान् श्रीविनवर्मावरणकथयान् विमृश—विचिंतय, अत्र परलोकापांय रे इति संबो-
धनपदेन पृथग्मात्वरैरितिपदेन चानिश्चयमात्रना घोषते ॥ १४७ ॥ २३ ॥

अथ पुराकृतपुण्यानुभावेन मुक्तमनुभवतमात्मानमुपविशसि—

मुक्तमास्ते मुक्त शोपे, मुंक्षे पियसि खेससि ।

य जाने स्वद्यतः पुण्यैर्विना किं ते भविष्यति ? ॥ १४८ ॥ ॥ २४ ॥

धनवि०—हे आत्मन् ! त्वं मुक्तं यथा स्वाद्यथा मुक्त्यसन्तर्हिहासनमद्रासनादौ आस्ते—अपिच्छसि, 'वासिद्दुःखपेक्षमे' इत्यस्यायं प्रयोगः,

रत्न०—अथ स्वजनारिषु मोह संकल्प द्वितोपयोगिषु विचारयोग्यविसति—किमु मुह्यसीति० व्याख्या—रे परलोकापांय ।—रे परलोकापांयिक
वपवथ भुव्य परिमहय वै किमु इति ?—किं मुह्यसि—मोहं प्राप्स्यसि, अपितु मा मुह्य, यतः किंमूर्तैः—गस्वरैः—गमनशीलेः, कृपणैः—पृथक्—भिन्न-
भिन्नस्थाने, पुनः कश्चित् ?—दुष्कैः—दुर्जनैः परमवे मुक्तकरणात्मर्षैः, अस्मिन्वसरे परलोकात्मनावसरे इत्यर्थः स्वस्य द्वितोपयोगिनः प्रति निवृत्त-
विचारय, परलोकाद्वितोपयोगिनो ज्ञानदर्शनचारीश्रुतिगुणान् विचारयेत्यर्थः ॥ १४७ ॥ २३ ॥

परलोका-
पांयता
पुण्यार्षिता

॥ ८९ ॥

अथ पुत्रकलत्रादिप्रतिबंधेन ये पापकर्मकारिणस्तान् प्रत्युपदिशन्नाह—

यैः क्लिश्यसे बंधनबंध्वपत्ययशःप्रभुत्वादिभिराशयस्थैः ।

कियानिह प्रेत्य च तैर्गुणस्ते, साध्यः ? किमायुश्च ? विचारयैवम् ॥ १४६ ॥ २२ ॥

धनवि०—यैराशयस्थैः—स्वचित्तकल्पितैर्बंधनबंध्वपत्ययशःप्रभुत्वादिभिस्त्वं क्लिश्यसे—पापकर्मभिः क्लेशं यासीति, अत्र बंधनानि—बंधनरूपाणि च तानि बंधवश्च—स्वगोत्रीया अपत्यानि च—पुत्रपुत्र्यादीनि यशांसि च दानाद्युत्थानि प्रभुत्वानि च गृहनायकत्वकुटुंबनायकत्वदेशनायकत्वादीनि तान्यादौ येषु तानि तथा तैः; अत्रादिपदात्कलत्रादीनि ग्राह्याणीति, ते—तव तैर्बंध्वपत्यादिभिः पदाथैरिह—अत्र भवे च पुनः प्रेत्य—परभवे कियान्—कियन्मात्रो गुणः—उपकारः साध्यः ?—साधयितुं शक्य इति काकूच्या, च पुनरायुः—जीवितं च किं—कियन्मात्रमस्तीत्येवममुना प्रकारेणोक्तं त्वं विचारय—स्वहृदि विभावयेति । “यैः क्लिश्यसे त्वं धनबंध्वपत्ये”ति पाठे तु धनानि च बंधवश्चेत्यादिद्वंद्वः ॥ १४६ ॥ २२ ॥

रत्न०—अथ यदर्थं त्वं क्लिश्यसे तैस्तव गुणो नास्तीति प्रत्युपदिशति—यैः क्लिश्यसे त्वमिति० व्याख्या—हे आत्मन् ! यैर्निमित्तभूतैस्त्वं क्लिश्यसे, यदर्थं त्वं क्लेशं प्राप्नोषील्यर्थः, येः कैरित्याह—धनं च बंधवश्च अपत्यानि च यशश्च प्रभुत्वं च तान्यादौ येषां तानि धनबंध्वपत्ययशःप्रभुत्वादीनि, तैः किंभूतैः ?—आशये तिष्ठंतीति तानि तैः, चेतिविशेषे, तैर्धनादिभिरिह लोके च पुनः प्रेत्य—परभवे ते—तव कियान् गुणः साध्यः ?, च पुनस्ते—तवायुः—जीवितं किं ?—कियदित्येवं त्वं विचारय, विचार्य च तैरिहभवेऽपि परभवेऽपि न कश्चिद्गुणोऽस्तीति आयुरपि तुच्छं मत्वाऽऽत्महितं कुरुष्वेत्युपदेशः ॥ १४६ ॥ २२ ॥

धनादेर-
गुणकृत्वं

अथ पुनः परलोकात् संवत्सुपनिषत्—

ये पाश्चिता वृद्धिमिताः सहेष, स्त्रिग्या मृषा स्नेहपद च ये ते ।

यमेन तानप्यदय गृहीतान्, ज्ञात्वाऽपि किं न त्वरसे द्विताय ? ॥ १४५ ॥ २१ ॥

अथ पुनः—ये पुत्रसेवकादयस्त्वया पाश्चिता—द्विप्रवर्चनाविना रक्षिताः, च पुनर्ये भ्रातृमग्नित्वात्पद्ये—तवप्रयत्ना सहेष वृद्धि—सर्व-
वृद्धिमिताः—प्राप्ताः । च पुनर्ये तव मृशाम्—अन्नं स्त्रिग्या—मित्राणि, च पुनर्ये विरक्तशयस्ये—तव स्नेहपद—मेघपत्रं, आसन्निति सर्वत्र
बोद्ध, तानपि संवत्सु यमेन—कृत्वातेनादयं—निर्द्धं तथा स्वात्तवा गृहीतान्—स्वात्तवाऽपि—साधत् रक्षाऽपि सुवत्सु
वा द्विताय—तत्तव आत्मनाः सुखोपायाय तपःसंयमाय किमिति प्रमे न त्वरसे ?—किं न वेगवान् भवसीति ॥ १४५ ॥ २१ ॥

कर्मिभ्यो—तव विपद्यो—विपत्तयः अर्नता—अन्तरदिता मन्त्रिभ्यो—मन्त्रिन्यः तत्—तस्मात्कर्मण्यदभुना—इह मने त्वय्य संवत्सुपनिषोऽपि—विदित-
म्योऽपि मृशालुक्त्वा किं दधसे ?, अपि तु परमनेऽपि विपदनुभवनसमये मृशालुक्त्वा दधिष्यसे इति भाव ॥ १४४ ॥ २० ॥

रक्ष—पुनरपि द्वितार्ये जीव प्रत्युपदिशति—ये पाश्चिता इति० व्यस्य—हे आत्मन् ! ये सन्नमदफलस्य पाश्चिता च पुनर्ये सदि
वृद्धिमिता—गताः ये च मृशाम्—अन्नं त्वयि स्त्रिग्या—स्नेहं त्वे ये च ते—तव स्नेहपदं—स्नेहस्य स्वागं तानपि यमेनादय—दयत्तद्वितं यथा स्वात्तया
गृहीतान्—ज्ञात्वाऽपि द्वितार्ये—द्वितं कर्तुमिच्छयः किं न त्वरसे ?—तर्हि किं न करोषि, अपि तु त्वरसेऽप्यर्थः ॥ १४५ ॥ २१ ॥

श्री अन्वा.
अथ
रक्ष० वृष्टी
१० अथि०
॥ ८८ ॥

॥ ८८ ॥

द्वितीयांतः, पुनस्तज्जीवितं द्रुतं—शीघ्रं विनश्वरं—विनाशनशीलं विभावयन्—विधितयन् दुर्गतिदुःखतो—नरकादिवेदनातः किमिति प्रभे न हि विभेषि ?—न भयं गच्छसीति ॥ १४३ ॥ १९ ॥

अथ यः शास्त्रश्रवणादिना पापकर्मकरणजनितविपद्भ्यो मीतिं प्राप्नोति पापकर्माण्यपि च न त्यजति तं प्रत्युपदिशन्नाह—

कर्माणि रे जीव ! करोपि तानि, यैस्ते भविष्यो विपदो ह्यनन्ताः ।

ताभ्यो भिया तद्दधसेऽधुना न किं, संभाविताभ्योऽपि भृशाकुलत्वम् ? ॥ १४४ ॥ २० ॥

धनवि०—रे जीव ! यदि त्वं तानि कर्माणि सावद्यमार्गप्रवृत्तिलक्षणानि करोपि हीति निश्चितं यैः पापकर्मभिस्ते—त्वानन्ता—वहुकालमप्यंतरहिता विपदः—आपदो भविष्यो, भविष्यंतीति भविष्य इत्यर्थः, तत्—तदा संभाविताभ्यः—संभावनाविपर्ययिताभ्यस्ताभ्यो विपद्भ्यो भिया—भयेनाधुना—सांप्रतं किमिति प्रभे भृशाकुलत्वं ?—भृशम्—अत्यर्थमाकुलत्वं—व्यग्रत्वं दधसे ? इत्यन्वयः, दधि धारणे इत्यस्य दधसे इति प्रयोगः । भावार्थस्तु यदि त्वं पापकर्मफलं जानन्नपि पापकर्माणि कुरुषे तदा शास्त्रादिश्रवणात्तत्कर्मफलभूताभ्यः संभावितविपद्भ्यः किं व्याकुलो न भवसीति ॥ १४४ ॥ २० ॥

दित्यर्थः, चेति विशेषे, तत् सुखं द्रुतं—विनाशशीलं विभावयन् सन् त्वं हि निश्चितं दुर्गतीना—तिर्यग्नरकादीनां दुःखतो—दुःखेभ्यः किं न विभेषि ?, अपितु मेतुं युक्तमित्यर्थः, द्रुतविनश्वराल्पसुखाय कृतपापकर्मणः पापकर्मसमुत्पदुर्गतिदुःखेभ्यस्तव भयं कर्तुं युक्तमितिभावः ॥ १४३ ॥ १९ ॥

रत्न०—अथ तदेव प्रकारांतरेण कथयति—कर्माणि रे जीव इति० व्याख्या—रे इति निघसंबोधने जीव ! त्वं तानि कर्माणि करोपि यैः

भी अन्या
धनवि
रत्न० वृत्ती
१० अवि०
॥ ८७ ॥

तदाऽस्वीयसाऽपि-भविद्योकेनापि तेन सकामसहनेन भवान्तरे-परमवे सदात्यंतिकी-पुनःसादुर्गांशुवा सकलदुःखनिवृत्ति-
समस्तबन्धनपरपापनेकदुःखोच्छिष्टिरेव स्यात् ॥ १४२ ॥ १८ ॥

अथ सासारिकदुःखबाधया धर्मकर्मपरिहारेण पापकर्मसु ये प्रवर्तन्ते ताव प्रत्युपविसृति-

प्रगल्भसे कर्मसु पापकेष्वरे, यदाशया धर्मं न तद्विनाऽनितम् ।

विभाषयस्तथ विनश्चर द्रुत, विभेपि किं दुर्गतिदुःखतो न हि ? ॥ १४३ ॥ १९ ॥

धनवि०-अरे इति शिरस्कारपूर्वकं संबोधने यस्य सुखस्वाशया-धर्मिकायेण पापकेषु-पापबन्धनेषु कर्मसु-प्रापतिपादाविषु व्यापा-
रेषु प्रगल्भसे-वर्द्धितो भवति, सच्छर्म-सुखं अनितं-वीरित विना न भवति, अत्र धर्मविरति 'धन असाह्य प्रापने' इत्यत्र प्रयोगो

भावः-अप्रवृत्तिरिति, आदिशब्दस्वरदुःखनिवृत्तिपरसुखोत्पादनादिग्रहण, सृष्टि-धर्मसे, अथवा कर्ममिति दुःखनिवृत्तेषु, सकामकर्मैः, तदा
सकामस्वीयसाऽपि सकामदुःखसहनेनात्मिकी-सकामानामेकविंशतिभेदमित्यानां दृष्टानां निवृत्तिरेवेति निश्चयेन त्यागिष्यते, पंचमारकोष्यभस्या-
स्मिन् जन्मनि मुक्तिगमनावर्हास्य तेन भवन्तरे इत्युक्त, 'पदि मर्त्ये' इत्यस्य सृष्टे इति, पद्म मर्त्ये इति तु पुण्यी दुर्गादेर्नवेति शिबो
नेकस्मिन्काले सृष्टीति रूपमिति ॥ १४२ ॥ १८ ॥

रत्न०-अथ सुखशया पापकर्मसु मा धर्मं दुर्गति मयोपविसृति-प्रगल्भसे कर्मस्थिति० व्याख्या-अरे इत्याकोश्याय संबोधने
आरम्भः । पापकेषु कर्मसु प्रगल्भसे-वृत्ते भवति, कया !-यस्य सुखस्वाशया-बाधया धर्म-सुखं न विनाऽनितं तत्, धर्मो मोक्षदण-

जन्मनि जन्मनि अमूनि धनाङ्गसौर्यस्वजनप्राणलक्षणानि यस्तून्यर्थितानि-मनोऽभिलषितानि भवंति-स्युः; पुनर्द्वितीयवारमेव धर्मोऽमीभिः धनाङ्गादिभिर्दुर्लभो-दुष्प्रापोऽसि ॥ १४१ ॥ १७ ॥

अथाकामनिर्जरातः सकामनिर्जराया विशेषफलं दर्शयन्नुपदिशति—

दुःखं यथा बहुविधं सहसेऽप्यकामः, कामं तथा सहसि चेत्करुणादिभावैः ।

अर्त्यायसाऽपि तव तेन भवान्तरे स्यादात्यंतिकी सकलदुःखनिवृत्तिरेव ॥ १४२ ॥ १८ ॥

धनवि०—यथाऽकामोऽपि-निर्जरावाञ्छारहितोऽपि चतुर्गतिषु बहुविधं-छेदनभेदनशीवातपशुत्तृदपारवश्यादि नानाप्रकारं दुःखं सहसे-धमसे, तथा चेद्-यदि कामं निर्जरावाञ्छासहितं यथा स्यात्तथा करुणादिभावैः-मैत्रीप्रमोदकारुण्यमाध्यस्थ्यपरिणामैः सहसि, अत्र भेदयादिस्वरूपं चेदं-“परहितार्थिना मैत्री परदुःखविनाशिनी तथा करुणा । परसुखतुष्टिर्मुदिता परदोषोपेक्षणमुपेक्षा” ॥ १ ॥ इति,

चनार्थं, यथा अरे सर्पः अरे सर्प इति, च पुनरेकमाहते धर्मं न लज्ज, न त्यज इत्यत्र तु अत्यंतगुणादेयतासूचनार्थं वीप्सावचनं, यथा अरे सुवर्णं अरे सुवर्णं इति । उगपत्रापि हेतुमाह-हि-मतः कारणान्दर्माश्मूनि-धनादीन्यर्थितानि-वाञ्छितानि भवे भवे-जन्मनि जन्मनि भवंति, पुनरिति विशेषे अमीभिर्विनादिभिरेव धर्मो भवे भवे दुर्लभो-दुष्प्राप इति ॥ १४१ ॥ १७ ॥

रत्न०—अथात्मानं प्रत्यकागदुःखसहनादर सकामदुःखसहनिवृत्तुपदिशति-दुःखं यथेति० व्याख्या—हे आत्मन्! यथा त्वं न विद्यते कतनः-इच्छा यस्य तः अकामः सन् बहुभिधमभि दुःखं सहसे, एकैन्द्रियादिजन्गलित्यर्थः, तथा त्वं कामं यथा स्यात्तथा चेद्-यदि करुणादि-

इहवेदनीयमीहसे-वांछसि, तत्-वस्त्राद्यमात्रपरिहारेण सर्तिकाद्य-वपःसंबन्धादि मुह्यवर्त्म कुह्य-समापर येन मुह्यवर्त्मणा तव
घांछितं-समीक्षितं भवेत्, यद्-वस्त्राद्यमेव-मनुष्यमन्वयार्थेसोच्यमानसिर्षेत्त्रिपटुवाहुभवेवगुरुधर्ममाक्षिणाक्षमव्यवधानाविधाम्मी-
सहितः मन्वयोऽवसरः-प्रसाधो वर्तते, अथैवकार एतद्व्याख्यासिरेच्छप्रसाधमसिरेवक इति ॥ १४० ॥ १६ ॥

अथान्तरोक्ष धर्मावसरमेव धर्मस्य दुर्लभत्वादर्शनेन ब्रह्मसि-
धनांगसौख्यस्वजनानसूनपि, स्वज स्वजैक नच धर्ममार्हतम् ।

अथसि धर्मादि भवे अथेऽर्थितान्यमून्यमीभिः पुमरेय दुर्लभः ॥ १४१ ॥ १७ ॥

धनसि०-धनं च-कनकसि अङ्गं च-सटीरं सौख्यं च-सङ्घपवनाङ्गानासिर्षेऽन्वयमनुह्यवेदनीयं स्ववनाय-मातापितृभ्रातृ-
पुत्रकृष्णश्रावपक्षतो ब्रह्मसाय धनांगसौख्यस्वजनान् स्वज-सुख, च पुनः असूनपि-प्राधान्यसि सख, च पुनरार्हतं-जैनं धर्मं ह्यवसन्-
स्ववद्वयं विरतिरुद्यम वा एकम्-अद्वितीय न स्वज-मा मुपेति । इि वतः कारणाङ्गमात्-तीर्षाङ्गा प्रतिपानिवाचापङ्गवे भवे-

सुखमितिगम्यते भवेत्, यद्-यतो हेतोः(यमेवावसरो-वेद्य आसो अर्थात्सुखस्येति "सम्प्राप्त्याणतवजोसहेसु उदरसुहृत्पण्येसु । संतगुणकिरणेसुं न
हंसि पुनरुच्छोसा उ" ॥ १ ॥ सि वचनासुन पुनरुपदेशदानेऽपि पुनरुच्छोयो भवेति ॥ १४० ॥ १६ ॥

रत्न०-अथैदिक प्राप्तं धनादि मुक्त्वा अप्राप्त्य तस्य सुखस्य कप धर्मं करोमीत्याद्यन्वयमनुह्यवेदनीयं-धनांगसौख्यैरिति० व्याख्य-
दे चारम्भ । धन-द्रव्यमर्ग-सटीरं सौख्यं-सुखं स्वजना-वपवसान् तथा असून-मानान् एव अनेतिवीर्यायं दिर्गव, पीन्या चान्तं हेतवात्-

श्री अथ्या
धनसि.
रत्न० इधी
१० अथि०
॥ ८६ ॥

धनवि०—हे मूढ!—हे मूर्ख पुरापि—पूर्वमप्येतद्भवेऽन्यभवे वा पापैः—विषयफपायादिलक्षणप्रमादहेतुभूतैर्दुःखराशौ—दुःखसमूहे पतितासि—पतनकर्त्तासि, पुनस्तानि प्रमादाचरणलक्षणानि पापानि करोषि—आचरसि । एवं प्रमादाचरणं कुर्वन् किं करोषीति दृष्टान्तपूर्वकं दर्शयति—पंकोऽस्वास्तीति पंकिलः स चासौ वारिपूरथ २ महांध्यासौ पंकिलवारिपूरथ स तथा तस्मिन् महापंकिलवारिपूरे मज्जन्—श्रुन् निजे—स्वै मूर्ध्नि—मत्तके गले च—कंठे शिलाः—स्थूलोपलान् धत्से—धरसीति ॥ १३९ ॥ १५ ॥

अथ प्रमादपरिहारावसरगुपदिशन्नाह—

पुनः पुनर्जीव! तवोपदिश्यते, विभेपि दुःखात् सुखमीहसे च चेत् ।

कुरुष्व तत् किञ्चन येन वाञ्छितं, भवेत्तवास्तेऽवसरोऽयमेव यत् ॥ १४० ॥ १६ ॥

धनवि०—हे जीव! तव पुनःपुनः—वारंवारगुपदिश्यते—हितवचनमादिश्यते, चेद्—यदि दुःखाद्विभेपि—भयं यासि च पुनः सुखम्—

रत्न०—अथ पूर्वे दुःखराशौ पतितोऽस्यवापि मा पतेति ज्ञापयति—पुराऽपि पापैरिति०, व्याख्या—हे आत्मन्! पुरापि—पूर्वजन्मन्यपि पापैर्हेतुभिः दुःखराशौ पतितोऽसि हे मूढ! पुनरिह—जन्मानि तान्येव पापानि करोषीति दृष्टान्तदानेन कथयति—हे जीव! त्वं महान् पंकिलः—पंकवान् यो वारिपूरस्तस्मिन् मज्जन्—श्रुन् शिला निजे मूर्ध्नि च पुनर्गले—कंठे धत्से—दधासीति ततस्वमेनं दृष्टान्तं सफल्यसीति भावः ॥ १३९ ॥ १५ ॥

रत्न०—अथात्मानं धर्मत्यागमवसरोऽस्तीति ज्ञापयति—पुनःपुनरिति०, व्याख्या—हे जीव! मया पुनःपुनस्तवोपदिश्यते—उपदेशो दीयते, किमित्याह—चेद्—यदि त्वं दुःखाद्विभेपि—भयमाप्सोपि तथा सुखमीहसे—वाञ्छसि । तत्—तर्हि किञ्चनापूर्वं सुकृतं कुरुष्व येन सुकृतेन वाञ्छितं अर्थात्

श्री अर्च्यो.
वनवि
रत्न० वृत्ती
१० अर्चि०
॥ ८५ ॥

श्री दर्शनी तथाविधसंप्रदायाभावाद्भवन्तरे साक्षादनुपलभ्येद्य संभावनया बोधितौ स्तः, सति संप्रदाये मन्थास्तरे वा साक्षात्तुपलभ्यो
व यथावद्योवनीवो; न वैषा संभावनया अविद्यमात्रकल्पितेतिवाच्य, उपदेष्टव्यास्तरे द्वितीयतटे प्रथमाधिकारपद्यग्रहाद्यो एतदर्थोन्वास्त्या-
नर्षनात् । तदेकदेशो वया कामसेवनत्यामवास्तु, -श्रायः स्रजातिविद्यासु, समूर्च्छन्मयुगेदियाः । स्रजातिशास्त्रासु पुनर्मूर्च्छन्ति चतुर्द्विवाः
॥ १ ॥ मूर्च्छन्संज्ञानुभावेन, तेऽपि त्रिचतुर्द्वियाः । सेवंते अतवो जत्स्मन्मयुवकजाभवात् ॥ २ ॥ इति वचनात्संज्ञिनां मिथुनसंज्ञानु-
भावादिना, संज्ञिनां तु वेदोदयविना स्पष्टा एव, गजा इक्षिनीकुम्भा गजातरादीन् प्रवि, मत्स्या मन्ममिपसुम्भा त्रिपति, शास्त्रादिक्म
कुम्भाः पक्षिणो जाते पठति, हरिणसर्पगजादयो गीतवज्ञसरभषणरसकुम्भा त्रियति, गजाश्च इक्षिनीकुम्भाः, गयकुम्भा सुंगरीदिकास-
र्पादया, आमिपसुम्भाः समुद्रान्तर्गतप्रसिद्धतापह्नव्यासिद्धमनुष्याः, बर्करभक्ष्यार्थं यत्रप्रविष्टव्याघ्रादवध, रूपकुम्भाः अलमन्वय
त्रियतेऽपि, इन्मविनिधि सर्पा अविशिष्टति, निधौ द्ये सजरीटा नृणाति, गोपेरकक्षिवाद्बभ्य अन्दायंते, कीटिकाया अति कनाम्
संपृहृतीनाति, अत्र च दर्शतवाद्यंतिक्वोवता स्पष्टैवेति ॥ १३८ ॥ १४ ॥

अथ प्रमादानां पापहृत्वां वर्णयत्परिहारमुपदिशन्नाह—

पुराऽपि पापै. पसिताऽसि तुःअराशौ पुनर्मूढ । करोपि तावि ।
मज्जन् महापक्विलवारिपूरे, शिखा निजे मूर्ति गळे च भस्से ॥ १३९ ॥ १५ ॥

प्रमुखात्परिहृत्ये निरकवयो धाया, एते प्रमादै इत्य वया घोचनीया स्युः, कैः १-पुतिव वंचव मृत्विंभी तपोर्दु-खानि वै, केचित् फलमन्वयो
मरणदुःखैरस्मादपस्तु वधमनु खैरिजयं सद्यमपि विद्य-पिरकम् घोष्यो मन्वी-मन्विता, प्रमादैरिभ्यामि ज्ञेयमिति ॥ १३८ ॥ १४ ॥

शिखाधरणं

॥ ८५ ॥

इत्यर्थत उपदेशरक्षाकरे ॥ ४ ॥ अथ पुनरपि घ्राणेंद्रियविषयलक्षणे प्रमादे एष पंचमः सर्पदृष्टांतो यथा—“गंधस्स जो गिद्धि-
गुवेइ तिघं, रागाउरे ओसदिगंधगिद्धे । अकालियं पावइ से विणासं, सप्ये विलाओ विय निक्खमंतो” ॥ १ ॥ इति पूर्वोक्तोत्तराध्य-
यने एष; अथ पुनरपि रसनेंद्रियविषयलक्षणे प्रमादे षष्ठे मीनदृष्टांतो यथा—“रसस्स जो गिद्धिगुवेइ तिघं, रागाउरे थडिसवि-
भिन्नकाये । मच्छे जहा आमिसभोगगिद्धे, अकालियं पावइ से विणासं” ॥ १ ॥ इति पूर्वोक्तोत्तराध्ययने एष, एषं श्रीयोगशास्त्रेऽपि-
पयस्यगाधे विचरन्, गिलन् गलगतामिपम् । मेनिकस्य फरे दीनो, मीनः पतति निश्चितं ॥ १ ॥ इति, अथ स्पर्शनेंद्रियलक्षणे प्रमादे
सप्तमो द्विपदृष्टांतो यथा—फासस्स जो गिद्धिगुवेइ तिघं, रागाउरे कामगुणेसु गिद्धे । फरेणुमग्गावहिण व नागे, अकालियं पावइ से
विणास ॥ १ ॥ इति तत्रैवोत्तराध्ययने, एवं श्रीयोगशास्त्रेऽपि—त्रशास्पर्शमुखास्यादप्रसारितकरः करी । आलानबंधनष्टेशमासादयति
वत्क्षणात् ॥ १ ॥ इति । अथ पुनरपि रसनेंद्रियविषयलक्षणे प्रमादेऽष्टमो द्विपारिदृष्टांतो यथा—द्विपारातिरपि व्याघ्रो, मांसाखादस्य
लिप्सया । किरातैः क्षिप्यते फूलकूटले फाष्टपंजरे ॥ १ ॥ इत्यर्थत उपदेशरक्षाकरे । अत्र प्रमुखग्रहणान्महिपादयः पंचेन्द्रियद्वीन्द्रिया-
दयोऽन्येऽपि यथासंभवं ग्राह्याः, अत्र महिपदृष्टांतः स्पर्शनेंद्रिये यथा—फासस्स जो गिद्धिगुवेइ तिघं, रागाउरे सीयजलावसन्ने ।
गाहग्गहीए महिसे व रत्ते, अकालियं पावइ से विणासं ॥ १ ॥ इति पूर्वोक्त एवोत्तराध्ययने । अत्र षष्ठेऽष्टी दृष्टांता साक्षादर्शिताः, तत्र
पतंग १ भुंग २ एण ३ अहि ४ मीन ५ द्विप ६ नामानः पद् दृष्टांताः श्रीउत्तराध्ययनयोगशास्त्रानुसारेण स्पष्टा एव, खगद्विपारिनामानौ
गोहितः पाशपतनादहिः—सर्पः शब्दादाहितुं डिकवशपतनान्गीनो—गत्यो मांसखडलुब्धो पीवरजालपतनात् द्विपो—हस्ती कृतवशकटकाच्छादितग-
तपतनधुदसहनात् द्विपारिः—सिंहपंजरमज्यमुक्ताजालोमात् पंजरपतनात् द्वंद्वसमासे पतंग० द्विपारयस्ते प्रमुखा—आथा येषां ते पतंग० द्विपारिप्रमुखाः,

धी ज्ञ्या.
 चनवि.
 रत्न० इती
 १० अदि०
 ॥ ८४ ॥

येन प्रकृरेण प्रमादेः पंचमिरासिर्वां तत्कर्ममूलेषु मृत्तिः—अरण्यं बंधनं—बागुरारभुविगडादिनियंत्रणं कुः सं त्व—येनमवेदबहुपुटपीता-
 वपाविधिः प्रसिद्धमवेदनीय एतौ इत्येवमृतिबधुभुः शोच्याः—शोचनीयाः स्युः, यथेतिहृष्टांतोपम्यासप्रहृष्टात्त्रेयमुनां प्रकृरेमेति
 शार्ङ्गशिकोपम्यासकेनेति—अमुना प्रकृरेण हे अंतो ! त्वमपि प्रमादेर्हृतमूलेषु तत्कर्ममूलेषु मृत्तिबधुः सैधिराय—चिरकर्म सरभविपु
 शोच्यः—शोचनीयो भाषी—मनिष्यसीत्यर्थः । अत्रात्रं भावः—ममावपतिताः प्राप्तिनो हुः सपात्रीमूलाः संतः पतंगारिपत्सर्वे सर्वत्र शोचनीया
 मबतीति प्रयाव परिहरेति । अत्र पतंगारपद्माद्यौ दृष्टांता विविष्टाः । अत्र प्रथमं चतुर्विधपदसंज्ञे प्रमादे पतंगारदृष्टांतो यथा—“रुवेसु
 ओ गिद्धिमुवेह सिद्धं, अकर्मिणं पावह से विप्रासं । रग्गाडरे से अहवा परंगे, आलोअलोसे समुवेह मभु” ॥ १ ॥ इति श्रीउत्तराय्ययने
 प्रमादस्नाननामि द्वारिष्यपद्यने, एव भीयोगशास्त्रेऽपि “अनकर्मिणं दसंकासिद्धिः ५५ लोकविमोहितः । रभसेन पतन् हीपे, अकर्मो अमते
 सुति” ॥ १ ॥ अथ द्वारिष्यविपयसंज्ञे प्रमादे द्वितीयो भुंगदृष्टांतो यथा—“निपतस्यत्तमातगकपोले गबलोहुपः । कर्मतास्तकापा-
 तम्पुस्युमाप्रोति पदपदः” ॥ १ ॥ इति श्रीयोगशास्त्रे ॥ अथ द्वारिष्यविपयसंज्ञे प्रमादे तृतीयो हरिष्यदृष्टांतो यथा—सरेसु ओ गिद्धि-
 मुवेह सिद्धं, अकर्मिणं पावह से विप्रासं । रग्गाडरे हरिष्यमुवेह गिद्धे, सरे अतिचे समुवेह मभु ॥ १ ॥ इति पूर्वोक्ते पञ्चोत्तराय्ययने,
 एवं भीयोगशास्त्रेऽपि—हरिष्यो हरिषी गीतिमाकर्मवितुमुद्धरः । आकर्णाहृष्टवापस्य, वासि ध्यापस्य देभ्यती” ॥ १ ॥ अथ रसनेत्रिय-
 विषयसंज्ञे प्रमादे चतुर्थः अगदृष्टांतो यथा—हृष्टमास्यकर्म्यादानलोत्पतो मतिवर्जिताः । पर्वति पक्षिणः पावे, हुकपाटापवापः ॥ १ ॥

पर्वमादीनां
 मृत्त्यादि

॥ ८४ ॥

पतंग—शक्यो दीपसास्त्रपतंग् मृगो गभमोहितो रात्रौ कर्मकर्षिणं कर्म्यं बंधनादेणो—मृगः शम्भोहितो बधनात् कर्म—पक्षी कर्मिणीकर्मत्रहृष्ट-

निर्धनेन धनप्राप्त्या मत्सेन रत्नस्य कांत्या चंद्रेण समतां पश्यता चक्षुरिन्द्रियपारवश्येन तद्रत्नं समुद्रे पातितं, तदनु स यावज्जीवं शोचति स्म । अत्रायमुपनयो, यथा स निर्भाग्यः स्वदारिद्र्यनाशकब्रह्मायाससाध्यदेवदत्तचिंतामणिप्राप्तावपीन्द्रियपारवश्येन समुद्रपातितचिंतामणिस्त-
त्प्राप्तिफलाप्राप्त्या शोचति तथा त्वमपि बहुसेवासाध्यगुरुप्रदत्तचिंतामणिसमश्रीजिनधर्मप्राप्तावपीन्द्रियपारवश्येन धर्मभ्रष्टस्तत्प्राप्तिफलाप्राप्त्या
बहु शोचिताऽसीति निगमनमिति निर्भाग्यदृष्टांतः । इत्यादयः शोचनायां भावनीया इति ॥ १३७ ॥ १३ ॥

अथानंतरोपदेशे 'सामान्यतः प्रमादः परिहर्त्तव्य' इत्युक्तम्, अथ च पंचेन्द्रियजन्यविषयरूपप्रमादविशेषपरिहारं दृष्टांताष्टकदर्शन-
पूर्वमुपदिशन्नाह—

पतंगभृंगैणखगाहिमीनद्विपद्विपारिप्रमुखाः प्रमादैः ।

शोच्या यथा स्युर्मृतिबंधदुःखैश्चिराय भावी त्वमपीति जंतो ! ॥ १३८ ॥ १४ ॥

धनवि०—पतंगाश्च—शलभाः भृंगाश्च—पट्पदा एणाश्च—हरिणाः खगाश्च—शुकादयः पक्षिणः अहयश्च—भुजंगाः मीनाश्च—मत्स्याः
द्विपाश्च—नाजाः द्विपारयश्च—सिंहास्ततो द्वंद्वस्ते प्रमुखा—मुख्या येषु ते पतंगभृंगैणखगाहिमीनद्विपद्विपारिप्रमुखाः प्राणिनो यथा—

शाटक इति—शकटानां वाहको वणिग् मिक्षुक इति—रंकः द्वंद्वसमासे-उरभ्र० मिक्षुकास्ते आद्या येषां तानि तथा तैः, एतेषां निदर्शनानां विस्तरः
श्रीउत्तराध्ययनलघुवृत्तितोऽवसेयो भावनीयश्चेति ॥ १३७ ॥ १३ ॥

रत्न०—पुनरप्यकृतपुण्यस्य प्रमादिनो जीवस्य दृष्टांतदानेन भावीनि दुःखानि कथयति—पतंगभृंगैणमीनेति० व्याख्या—हे जंतो ! यथा

पतंगादीनां
मृत्यादि

श्री अर्ष्या.
धनवि.
सू० बुद्धी
१० अर्षि०
॥ ८३ ॥

तथेति प्रपद्य सख्यगृहे प्राप्य यथोच्छ्रयत्रौ सममहाफटसामग्री विषाय स्थितम् । तदनु देवेन यथोच्छ्रयमये समागत सख्यफटौ तौ राज्ञीपे
मुञ्चो । तदनु तयोर्मध्यगेनैकेनाप्रमत्ततया राजसुधर्मैः सख्यफटं भूतं अपरेणापूर्वा सुखस्य प्राप्य मुञ्च । तदनु देवेन सप्रतिज्ञानिर्वाहाय
तौ सख्यफटौ सगृहे मुञ्चो । तदनु येन राज्ञीपं प्राप्य सख्यफटं भूतं, स प्रतिदिन मदनबभोगसामन्वा सुखीभवे । येन मुञ्च स पर्यर्द्ध
दृष्टा दृष्टा सुखीभवे, अथायमुपनयो-वशा स सखाहुः सुखोपदेयकं पुरुष प्रसन्नं च देवं सुसमय राज्ञीप च प्राप्येद्रियपारवशेन यथा
प्राप्त्या शोचति तथा स्वमपि सुखदेवगुरुधर्मसामग्री राज्ञीपसदृश मनुष्यावतारं यथोच्छ्रयमयसदृशं वातु प्राप्यापि पंचेद्रियपरवशः
सन् सख्यफटसदृशमात्मनं धर्मधनेनापूरयन् दुर्गतिं गतः परेषां दिव्यार्थि दृष्टा शोचिताऽसीति निगमनमिति बलिगृह्यदृष्टाः २ ।

अथान्यथा वैताद्व्यवासिनो विद्याधरो सुखसुखेयया परंपरागतदुष्करसाधनविधिपूर्वकं सपितृदत्तजगज्जिविद्यासाधनाय भूचरो भूत्वा
भूमौ बांडाळपादके बांडाळस्य शोचनत्वां कस्यां वाग्निमहार्थं प्राप्य गृहजामातृत्वं च प्रतिपद्य परिणीय वैकल्प्यात्सौ पृथक् पृथक्
पादके विद्यां साधयामासतुः, तदनु शोचनमदोन्मत्ततया दुष्कजास्तितया निर्द्विजतया तथा क्रिया हावमावाङ्मिनामिना शोचनावां क्रि-
मावावामप्यद्योम्येनेकेन यस्यासं वाग्निद्विचारमहाप्रपादनेन सा अयमपि विद्या साधिता, अन्त्येन तु प्रकृतप्रप्रेम बांडाळपुत्रीसंगत्या
शेचरशोपविद्यावर्जितेन बांडाळस्य प्राप्य सुखमनुभूतम् । अथायमुपनयो, यथा अष्टविद्यासाधनविधिः शेचरो जगज्जकारिविद्यासाधन-
साधनीप्राप्तत्वापीद्रियपारवश्यात्तत्कामाप्या शोचति यत्र स्वमप्यगीकृतधर्मभद्रः कर्मदयकारिधर्मसामग्रीप्राप्तावतीद्रियपारवश्याद्धर्ममाप्ति
पश्यमास्या शोचिताऽसीति निगमनमिति विद्याधरदृष्टाः ॥ ३ ॥
अथान्यथा केनचिन्निर्मायेन पंचेद्रिया बहापाससाध्याप्रकारिणामिच्छं प्रार्थं) तदनु तेन सुदुर्गमोन्मत्त यानपात्रेण सगृह गच्छता

इत्येवं सप्त दृष्टांता भाविताः । तत्र पूर्णदृष्टांतपंचकं श्रीवत्तराप्यनसप्तगौरधीयाध्ययनानुसारेण शाकटनामा षष्ठो दृष्टांत श्रीवत्तराप्य-
यनपंचमाकागमरणीयार्याध्ययनानुसारेण भिक्षुफनाना सप्तमो दृष्टांतश्च श्रीवत्तराप्ययनपष्टचुष्टकनिर्मधीयाध्ययनानुसारेणात्र भाविताः,
त्रुधिया स्वधिया परस्परया या यथासंप्रदायं प्रकारान्तरेणापि सम्यग्भायनीयाः ।

अत्राद्यपदेनान्येऽपि दृष्टांताः श्रीवत्तराप्ययनानुसारेणात्र भाविताः । यथा क्वचिद्दामे दरिद्रकुटुंबं यस्सति, तस्य क्वचिश्चित्पर्वणीभ्यगृहेषु
पच्यमानं भुज्यमानं च पायसं दृष्ट्वा तद्भोजनमनोरथे समुत्पन्ने तन्नमध्यगेन केनचिद्यादृशे तादृशे पयसि केनचित्तुले केनचिद् घृते
केनचिन्मधुपूलिप्रमुखे निष्टद्रव्ये याचिते प्राप्ते सति यादृशे तादृशे पायसे निष्पन्ने सति सर्वेऽपि याचितद्रव्यानुसारेण भागमार्गेण कृते-
ऽशानित्वेन परस्परं विवदमानेषु राजद्वारं गतेषु तत्पायसं सर्षप संचरद्भिः श्वानैर्भक्षितम् । तदनु तदरिद्रकुटुंबकं स्वगतानवगमता-
दोषेण पायसभोजनाप्राप्त्या तन्ननोरथेनैव मृतम् । अत्रायनुपनयो, यथा—तदरिद्रकुटुंबकं फलहकरणादिना श्वानेन नाशितं ब्रह्मापासेन
निष्पादितं पायसमप्राप्य शोचति, तथा त्वनपि निष्पुण्यः सन् पुण्यवद्रेहे धर्मकर्म प्रियमाणं तत्फलं चानुभूयमानं दृष्ट्वा कथंचिद्धर्म-
सामग्रीं प्राप्य उद्यादृशं तादृशं कुर्यान्नपि मत्सरादिदोषेण फट्टं कुर्याणो रागादंपाभ्यां तद्धर्मकर्मनाशात्तत्फलरहितः परभवे शोचिताऽसीति
निगन्तमिति दरिद्रकुटुंबदृष्टांतः १ ।

एकस्मिन्नगरे प्रापूतकर्मणा क्षीगधनं यजिगृह्यं यस्सति । तेन धनार्जनाय बहुपायेऽपि कृते तदप्राप्त्या क्वचित्कस्यचिदुपदेशात्सप्रत्यययक्षो
बह्वाराधनतः प्रसन्नीकृतः । तदनु तत्पार्थे धनयाचने यक्षेणोक्तं—कृष्णचतुर्दशीरात्रौ शकटसामग्रीं कृत्वा साधधानतया स्वयं, रत्नद्वीपे
युवां प्रापयिष्यामि, तत्र प्रदरद्वयं यावत्स्वशकटं यथेष्टं रत्नमणिसुवर्णैः पूरणीयं, प्रहरद्वयानंतरं स्वस्थानं प्रापयिष्यामीति । तदनु ताभ्यां

मर्त्यजन्म-
हारणे
शोकः

भी अष्वा.
धनवि
रत्न० वृत्ती
१० अधि०

गंतुमुपकर्तवः, तदाऽप्ये भमे शोचति तथा धिम्नां पञ्चानव्यपायमापमिद्वानि । अत्रायमुपनयो—यथा स आकटिकः समविपममूमिमां
खानमपि विक्रयविपारयश्यावसे भमे शोचति तथा स्वमपि पुण्यपापाविक्रयानमपि विक्रयविपममत्परवशः अत्र अत्रसम्बन्धनज्ञानवा-
रिभो दुर्गतो गच्छन् धिम्नां पञ्चमव्यह दुर्गतो धामीत्यादि शोचिताऽसीति निगमनं ६ ।

अथ सप्तमो मिष्टुकट्टांतो यथा—एको माम्यो हारिभेज गृहामिर्गन्तुं पृथ्वी परिभ्रमन् कुनेबनोनात्रिसावा अवि अप्रत्या पुनर्पुं
प्रति व्याहृतः सप्रेकमिन् मामे पाणपाठकपाथे देवकुले रात्रौ क्लितः । ततो देवकुलदेवकः पाण्डिमपयट्टस्यो निर्गमेकदेवे क्लित्वा
पट्टमूये—सीमं गृह कुर्विसुके गृह आठम्, एव यद्यत् सोऽवद् वत्तद् पट्टोऽकरोपावच्छप्यावां छः सीमि। सह योगान्मुक्ति, प्रातश्च सर्वं
संभवे । तथा स प्रान्यद्यद् रुद्र दृष्यो—मुपाऽह ह्यामन्नम, अन्नं सेवे इति विविन्न स समेवाभवत् । स य पाणस्यप्या प्रीत ऊचे—किं
ते इते ? तथा स प्रान्य ऊचे—त्वत्प्रसादेवाहमप्येव भोगान् मुजे । तेन किं विद्यां क्वसि इव विद्यामिममिदं पट्टमित्युके स विद्यासापमा-
विक्रयमीदृशयोषे—अमिमं क्लित पट्ट देहि । तेनामिमंभ्य पट्टो वत्तः । स य क्लत्वा सप्रान्मेन्न सौर्षं विकुर्म्यं वपुषुगू वयेच्छ भोग्यात्
मुक्ति । तेनान्यैश्च तथा सर्वे कर्त्रीबनोपत्याः शिथिलिष्यः यथाद्याध्याहारिताः गताः । सोऽन्वदाऽसीर्पाद् परं रूपे कृत्वा पीठासबोऽन्-
न्वत्, तथा प्रसादात्पतितो पट्टो भद्रः, स विद्याकृतोपभोगो मध्य, पञ्चाक्षरं कर्त्तव्यः सह परमेप्यवापितुः ध्यान्वमुभवमेद् परविद्या ततो
गृहीत्वा स्वात्तदा मन्व्यममविप्यसिदि शोचतीत्यादि । अत्रायमुपनयो—यथा स प्रान्यमिष्टुकः पृथिव्यां परिभ्रमन् संप्राप्तममकुमोऽपि मद्य
पारपश्यात्पतितकामकुमः परमेप्यवापैर्दुःखान्पनुभवत् शोचति तथा स्वमपि संसारे भ्रमन् संप्राप्तमीदितममोऽपि मद्यादिममात्पारव-
द्यात् स्वच्छमीदितममो हारितयस्वैवन्मा नारकादिदुःखान्बनुभवत् शोचिताऽसीति निगमनं ७ ।

मर्त्यवन्त-
इत्ये
शोकः

॥ ८२ ॥

॥ ८२ ॥

मरिष्यसीति विज्ञप्तः, तच्छ्रवणमात्रादेव स्वदेशे विहिताम्रवणोच्छेदोऽन्यदा प्रधानेन सद्वाश्रापहृतोऽटव्यां प्राप्तः सहकारच्छायायां विश्रान्तः, तदधः पतितानि सुखास्वादान्याम्रफलानि गृह्णन् प्रधानैर्वार्यमाणोऽपि स्पर्शलांपट्यतः करे कृत्वा परामृशन् क्रमेण गंधलांपट्यतो जिघ्रन् रसलांपट्यतश्चास्ये क्षिप्त्वा गिलन् म्रियमाणः शोचतीत्यादि । अत्रायमुपनयो, यथा स राजा इंद्रियपरवशस्सन्नान्नास्वादलुब्धः आम्रफलास्वादं कुर्वन् अप्राप्ततदास्वादानंदो राज्यजीवितयोराशापरित्यक्तो म्रियमाणः शोचति, तथा त्वमपींद्रियपरवशः सन् प्रमादात् कामभोगसुखलुब्धः कामभोगे प्रवर्त्तमानो गतसंयमजीवितराज्यो हारितमर्त्यजन्मा उभयतो भ्रष्टो म्रियमाणः शोचिताऽसीति निगमनं ४ ।

अथ पंचमो वणिग्दृष्टांतो यथा—एकस्य वणिजस्त्रयः पुत्राः, तेन तेषां कार्पापणानां सहस्रं सहस्रं दत्तं, उक्ताश्चैवम्—एतावता द्रव्येण व्यवहृत्य इयता फालेनागंवव्यं । ततस्ते तन्मूलं लात्वा स्वपुरान्निर्गताः पृथक् पृथक् पत्तनेषु स्थिताः । तत्रैको भोजनाच्छादनस्तोकव्ययो द्यूतमद्यमांसादिव्यसनवर्जितो युक्त्या व्यवहरन् भूयो लाभं लेभे, द्वितीयस्तु मूलमक्षिपन् लाभं भोजनाच्छादनमाल्यभूपादिपूपभुंक्ते, न चात्यादरेण व्यवहरते, तृतीयस्तु न किञ्चिद्ब्रवाहरत्, किंतु द्यूतमद्यमांसवेश्यागंधमाल्यतांबूलशरीरसत्क्रियाभिरल्पेनैव कालेन सर्वं द्रव्यं भक्षितवान् । ततस्त्रयोऽपि यथोक्तकाले स्वपुरमागताः । तत्र यश्छिन्नमूलः स पितृभ्यां निष्कासितो जननिंद्यः प्रेष्य एव जात इत्यादि । अत्रायमुपनयो—यथा तृतीयो वणिक् पंचेन्द्रियपरवशः सन् लाभमनिच्छन् भोगादि भुंजन् मूलव्ययेन गृहमागतः पितृभ्यां निष्कासितो जननिंद्यः प्रेष्यतां प्राप्तः सन् शोचति तथा त्वमपि पूर्वभवात्सुकृतं लात्वा समागतः सन् सकलसामग्रीं प्राप्य प्रमादपरवशः सन् भोगालुपभोगं स्पृहयन् पारलौकिकसुखोपायमनिच्छन् प्राक्तनसुकृतव्ययेन दुर्गतिं गच्छन् शोचिताऽसीति निगमनं ५ ।

अथ षष्ठः शाकटदृष्टांतो यथा—कश्चिच्छाकटिकः समविपममार्गज्ञाता सममुपलादिरहितं महापथं त्यक्त्वा विपममुपलादिसंकुलं मार्गं

मर्त्यजन्म-
हारणे
शोकः

मत्स्यप्रश्नम्
हारये
श्लोकः

हृष्यो-मा मम रूपकान्तरमेवो भूवादिष्टि छां वांसतिष्ठमेकान्ते संगोप्य काकिन्पथं विहृताः, काकिन्थी त्वम्येव हृवा, वासतिष्ठापि
केनचित्संगोप्यमाना दृष्टा हृवा, स त्वमयमद्यो गृहे गत्वा भुवा पीड्यमानो जनैश्च परिभूयमानोऽश्लोचरित्वादि । अत्रायमुपनयो, यथा-
स प्रमकः समुपार्जितकार्पापजसहस्रः आत्मनः स्पृष्टिप्रसदोपेव विद्यारितककिपीको ज्योमेन तद्वच प्रतिगच्छन् गतककिपीको
गतर्षासतिष्ठम्योमयभद्यो गृहे गत्वा भुवा पीड्यमानो जनै परिभूयमानश्च श्लोचति, तथा त्वमपि गृहीतसंबन्धः स्त्रीवांतदवहोपेय पूर्वम-
प्राप्तकाममोगः प्रमादहोपेय पुनश्चमेव प्रार्थयमानश्चारित्र मृक्त्वा काममोगे प्रवर्षमानोऽप्राप्तकाममोगो गतपारिष्वाभ्यभद्यः समरके
गच्छन् हृवासीमवन् श्लोचिताऽसीति निगमन २ ।

अथ तृतीय उदकविहृदहोवे, यथा-कश्चिन्पुपार्तसुप्रेन वेपेन क्षीरसमुद्र प्रापितः, तत्रापीतपया समामसीमसत्कृष्योपकंठगत-
हर्षाप्रभावावर्षी अकृष्यो मा पतस्त्रिदिधिया तत्प्राप्तये याचित्देवेन स्नानान प्रापितः । यत्र निर्गच्छितवत्कृष्य पीड्य अपूरितकप्रतिष्ठं
स्नानानप्राप्त पुनः क्षीरसमुद्रादिप्रापयामवय च त देव मत्वा पिपासया कठगतमाप तमवतो भद्यः श्लोचतीत्यादि । अत्रायमुपनयो,
यथा स प्रामिको देवसानिष्यतः क्षीरसमुद्र प्राप्य तत्रापीतपया कच्छसात् अर्षिबूदेहेन पावभसातोदविर्तुम्कक्षीरसमुद्रश्च समुमयतो
भद्यः श्लोचति, यथा त्वमपि देवबेगात्प्राप्तपःसंयमखदापनमन्तरेण प्रमादव येद्विकसुलोदेहेन पावभसातोद्विकसुलो मुखपारमैकि-
सुखोपायमृततपःसंबन्धोमयतो भद्यो हारितमर्मजन्मा श्लोचिताऽसीतिनिगमन ३ ।

आमदहोवे यथा-कश्चिद्वाजा अतिहृयेनाप्रमिबः, आभायीजनैव संजातविशुचिको महावैद्यैर्महता पत्नेन पदकृतः, पुनरुपमसुजे
दृष्टी , कै :-उरयो-मेकः काकिन्थी-रूपकश्लोचितमङ्गरूपा उदकविहृति-उदकविहृतिः आत्र इत्याभयतय्ये रत्ना वनिनां त्रयी वणिहृय्यी

॥ ८१ ॥

श्री अथ्या.
धनवि
१० श्लोकी
१० अथि०
॥ ८१ ॥

मानः पीनश्च, तं तथा दृष्ट्वा कोऽपि वत्सो मात्राऽपत्यक्षेहेन गोपितं गोदुहापि दयया मुक्तं क्षीरं नापात्, मात्रा च पृष्टो 'रोपादित्याचष्टौ-
 अंव ! अयमजो यथेष्टौदनयवसाधैर्नानालक्ष्णैश्च पुत्र इव मान्यते, अहं तु मंदभाग्यः शुष्कवृणान्यपि पूर्णानि सुसमये न लभे, पानीयमपि
 मां सुसमये कोऽपि नो पाययेत्, न कोऽपि मां लालयेत्, तदा मात्रोचे-वत्स ! 'आउरचिण्हाइं एयाहं, जाइं चरति नंदिओ । सुफत्तणेहिं
 लाढाहि, एयं दीहाउलक्खणं ॥१॥' यथाऽऽतुरो मर्तुकामो यन्मार्गयति तत्पथ्यमपथ्यं वा दीयते, पुष्पाद्यैरर्च्यते, एवमस्याप्यजस्य पोपोऽर्चा
 च वध्यमंडनमिव, यदा चैप घातयिष्यते तदा त्वं द्रक्ष्यसि, ततो वत्सस्तथैव स्थितः । ततस्तस्मिन्नुरध्रे पुष्टे जाते प्राघूर्णके च समागते
 तमुरध्रं हत्वा मांसखंडानि कृत्वा पक्त्वा च स्वामिना सहैव प्राघूर्णकेन भुक्तं, दृष्ट्वा स वत्सस्तृपितोऽपि भयेन मातुः स्तन्यं नैच्छत्, तदा
 मात्रोचे-वत्स ! किं भयमीतो मम क्षरत्पयसोऽपि पयो न पिवसि ?, तदा वत्सोऽवग्-मातः ! स उरध्रः प्राघूर्णकागमनेऽपे तेषां निर्गत-
 जिह्वस्तरलनेत्रो विस्वरं रसन् हतो भक्षितश्च, तद्भयान्मे कृतः पयःपानेच्छा ?, तदा मात्रोचे-वत्स ! मया ते तदैवोचे-आतुरचिह्नान्येतानि,
 एष तेषां विपाकः प्राप्त इत्यादि, अत्रायमुपनयो-यथा उरध्रो जीवितेच्छया यथेष्टं खादन् पुष्टः सन् प्राघूर्णके आगते हारितजीवितः सन्
 शिरश्छेदादिक्रियायां क्रियमाणायां विस्वरं रसति तथा त्वमपि प्रमादैर्जीवितेच्छया यथेष्टं विचरन् पापैः पुष्टः सन् स्वायुःपूर्त्तां हारितम-
 र्त्यजन्मा सन्नरकादिदुर्गतौ गच्छन् बहु शोचसीति निगमनं १ ।

अथ द्वितीयः फाकिणीदृष्टांतो, यथा-एकेन द्रमकेण भृतिं कुर्वता कार्पापणानां सहस्रमर्जित्वा स्वगृहागमनाय प्रस्थितेन शंवलार्थमेक-
 रूपकस्य फाकिणीः कृत्वा दिने दिनेऽभुञ्जत, अन्यदा मार्गे फाऽप्येका फाकिणी विस्मृता, सार्थे प्रस्थिते मार्गे गच्छन् स द्रमकस्तां स्मृत्वा
 परमवे बहु-घनं यथा स्यात्तथा शोचिताऽसि-शोकं कर्त्ताऽसि, यतस्त्वं किं० ?-हारितं मर्त्यस्य-मनुष्यस्य जन्म येन सः, कैः ?-निदर्शनैः-

मर्त्यजन्म-
 हारणे
 शोकः

श्री ब्रह्मा
धनवि.
रत्न० इत्थी
१० अथि०

अथ सामान्यतः प्रमादपरिहारं नवानिर्द्धारितवृत्तपूर्वकमुपरिसमाह—

उरभ्रकाकिण्युद्विंदुकाभ्रबणिकप्रपीशाकटमिष्टुकापीः ।

निदर्शनैर्द्धारितमर्त्यजन्मा, दुःखी प्रमादेषुहृ शोषिताऽसि ॥ १३७ ॥ १३ ॥

धनवि०—प्रमादः—मयाविनिर्द्धारितमर्त्यजन्मा—हारिव प्राप्त मर्त्यजन्म—मनुष्यमनो येन स तथा दुःखी—नारकादिदुर्गति-
दुःखान् सन्नुरभ्रकाकिण्युद्विंदुकाभ्रबणिकप्रपीशाकटमिष्टुकापीः निदर्शनैः—दृष्टवित्त्वं बहु—भूवो यथा व्यापका शोषि-
ताऽसि—पश्चात्तापकर्त्ताऽसीत्यर्थः । अत्रोरभ्र—पटकः कश्चिन्नी च—रूपकहीवित्तमो भागाः, कश्चित् विद्वत्तिवत्कर्मममको न्यपकविशेषः,
छिगालुप्रासनविबरणे तु काश्चिन्मिर्मापवतुर्मागः पपवतुर्मागो वेति, इदानीं दुःख—इर्माप्रमादार्त्ता बलकवः 'इदकजोह' (३-३-१०४)
इत्यनेन सूत्रेणोद्विंदुरितिसिद्धेः, आभ्र—सहकारः, बणिक्पी च—वामिन्मार्पदिनिर्गदकविम्बनत्रितवी छाकट्य—काकटिका सफटकेटक
इतिवाचत् मिष्टु—मिष्टानीमिष्टततो इंड्रसे आपाः—प्रथमा येषां तानि तथा तैः उरभ्रकाकिण्युद्विंदुकाभ्रबणिकप्रपीशाकटमिष्टुकापीः,
अत्रापपवेम यः कश्चन सखितकरपसमयेऽसावभानः पश्चात् पश्चात्तापपरः स प्राणाः; अत्रावमाधया—प्रयादपरवद्वाहकमुष्टयो मनुष्य-
मबधयो दुर्गतिं गत पदेर्दृष्टतैः पश्चात्तापकर्त्ता भविष्यसीन्नक्षिमेव भवे तथा मुहूर्त्तं कुरु भवाऽप्येऽपि सदान्दोषयो भविषा । अथ प्रथम-
मुरभ्रक्यतो यथा—कश्चिन्मिष्टमे कश्चिन्नेहे एकोऽन्योऽन्यागतार्थं पोष्यते, स च पुत्रांगः सुखावः कुवद्वारिव्यापरागो छास्त्रमाना पात्य-

सर्ववन्म-
हारवे
शोक

रत्न०—इतिवदेवोत्तराभ्यपनसूत्रात्तद्विद्वदिति—उरभ्रकाकिण्युद्विंदुराभेति० व्याख्या—हे आत्मान् ! त्वं—प्रमादो इत्या दुःखी सन्

॥ ८० ॥

॥ ८० ॥

धनवि०—ही ति खेदे हे जन ! इह भवे मनुष्यजन्मन्यल्पैः—स्तोकैः स्तोककालैर्वा, वा—अथवा प्रकल्पितैः—आरोपितैः परमार्थतो-
ऽसुखत्ववति पानभोजनललनाल्लिगनादौ सुखमिदमितिविचिन्तनैस्तनुचित्तसौख्यैः—कायिकमानसिकसुखैरात्मानं—स्वं वंचयित्वा—विप्रतार्थ
भवाधमे—भवेपु—चतुर्गतिलक्षणेषु संसारेष्वधमे—नीचे नरकभवे इत्यर्थः सागराणि सिद्धांतप्रतीकानि यावन्नारकदुःखराशीन्—नरक-
सत्कदुःखसमूहान् किमिति प्रभे सोढाऽसि ?—शंताऽसीत्यन्वयः, अत्रामुखत्ववति पानभोजनादौ सुखमिदमित्यारोपे भर्तृहरिणाऽपि वैराग्य-
शतके प्रतिपादितं, यथा—“वृषा शुष्यत्यास्ये पिबति सलिलं स्वादु सुरभि, क्षुधार्त्तः सन् शालीन कवल्यति शाकादिवलितान् । प्रदीप्ते रागाग्नौ
सुदृढतरसाग्निष्यति वधूं, प्रतीकारो व्याधेः सुखमिति विपर्यस्यति जनः ॥ १ ॥” इति, अत्र सागराणि—सागरोपमाणि, तानि च दशकोटा-
कोटीपत्योपभैरेकं सागरोपमं भवति, एवंविधानि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि यावदित्यर्थः, पत्योपमस्वरूपं च संक्षिप्तमिदं—उद्धार १ अद्ध
२ खित्वा ३ पलिय विहा समय १ वाससय २ सगया ३ । केसवहारो दीवोदहि १ आउ २ तसाद् ३ परिमाणं ॥ १ ॥ अत्रोद्धार-
पत्योपमं ग्राह्यं, विस्तरतस्तु प्रवचनसारोद्धारपंचाशदधिकशतद्वारादिभ्योऽवसेयमिति ॥ १३६ ॥ १२ ॥

रह०—अथाल्पैः सुखैः कारणैः परभवेऽनंतदुःखराशीं पतंत जीवं प्रति बोधायाह—आत्मानमल्पैरिदंति०, व्याख्या—हे जन !
इह—अस्मिन् भवे—संसारे प्रकल्पितैः—आपचारिवैर्वाक्यतनुचित्ताना—वचनकायगनसामर्थैः—तुच्छैः सौख्यैः कारणैरात्मानं वंचयित्वा नारकाणा
दुःखराशीन् प्रति हाहाइति खेदे किं सोढाऽसि ?—किं सहिष्यसि, अपितु धर्मकरणेन सोढा मा भवेति, कस्मिन् ?—भवेपु—अवतारेष्वधमो-
नीचो भनो भवाधमस्तस्मिन् तन्नारकभवे इत्यर्थः ॥ १३६ ॥ १२ ॥

श्री शंभ्या.
धनवि
रत्न० बुद्धी
१० भवि०
॥ ७९ ॥

अथानंतरोक्षे एव परार्धमे दृष्टांतदार्शनपूर्वकं श्रीमत्स्यो र्दशैवकमिदृशमुपदिशति—

यथा सर्पमुल्लस्योऽपि, मेको जंतुनि भक्षयेत् ।

तथा सृत्स्युमुल्लस्योऽपि, किमात्मच्छर्दसेऽग्निः ? ॥ १३५ ॥ ११ ॥

धनवि०—एवेति दृष्टांतोपम्याद्ये सर्पमुल्लस्य—महिषवनगतोऽपि मेको—मनुको जंतुनि—ब्रह्मज्जातप्राप्तितो मक्षयेत्—भक्षयेत्, आत्मन् । तथा—येन प्रकारेण सृत्स्युमुल्लस्यो—विन विम प्रजापुपः शीयमाप्तत्वात्कृतांवरवनप्रप्तोऽप्यग्निः—प्राग्निः किमिति प्रभे ? चर्दसे—धीवपसीर्ज्यः, अतुल्यः पुंनपुसर्दितो ॥ १३५ ॥ ११ ॥

अथानंतरोक्षोपदेशे परार्धेन च चर्दस्यमित्युक्तं, तेन परार्धेनब्रह्मस्य किञ्चिदुपमानमुल्लस्य तुच्छतां परममे चानंतदुःखहेतुतां च वर्णयन् उच्यते—

आत्मानमस्पैरिह ब्रह्मयित्वा, प्रकल्पितैर्बाह्यतनुवित्तसौख्यैः ।

मयाचमे किं जन ! सागराणि, सोडाऽसि ही नारकदुःखराशीन् ॥ १३६ ॥ १२ ॥

रत्न०—एतदेव दृष्टांतदार्शनैव—यथा सर्पमुल्लस्योऽपि० म्पल्या—एवेति दृष्टांतोपम्याद्ये सर्पमुल्लस्योऽपि मेको—मनुको जंतुनि—भु-
वीवन् भक्षयेत्—अधीयात् त्वेषुपनने हे आत्मन् । एतमुल्लस्योऽपि लभ्यते—प्राग्निः प्रति किमिति ?—म्यपते, अपितु चर्दसेति ॥ १३५ ॥
॥ ११ ॥ अर्पितो दुष्पे

सृत्स्युमय
नारक
दुःखं च

॥ ७९ ॥

अथानंतरोपदेशे पुण्यकरणमुपदिष्टं, तेन पुण्यकरणप्रतिपक्षे पापकरणेऽनिष्टफलं दर्शयन्नुपदिशति—

किमर्दयन्निर्दयमंगिनो लघून्, विचेष्टसे कर्मसु ही प्रमादतः ? ।

यदेकशोऽप्यन्यकृतार्दनः सहत्यनंतशोऽप्यंग्यमर्दनं भवे ॥ १३४ ॥ १० ॥

धनवि०—हीति खेदे त्वं प्रमादतो—मद्यादिपंचविधादशानाद्यष्टविधाद्वा लघून्—आत्मनोऽणून् वाक्षरपृथ्वीकायिकादीनङ्गिनो—देहिनो निर्दयं—निष्कृपं यथा स्यात्तथाऽसमंजसवृत्त्येत्यर्थः अर्दयन्—पीडयन् कर्मसु—कृप्यादिव्यापारेषु किमिति वितर्कप्रभ्रे विचेष्टसे ?—प्रवर्त्तसे, यद्—यस्मादेकशः—एकवारमन्यकृतार्दनो—विनिर्मितपरपीडः अयं परपीडाकारी अङ्गी—प्राणी भवे—संसारेऽनंतशः—अनंतवारमर्दनं—पीडनं सहति—तितिक्षते, यदुक्तं—बहमारणअन्भक्खाणदाणपरधणविलोवणाईणं । सद्यजहण्णो उदओ दसगुणिओ इक्कसि कयाणं ॥ १ ॥ तिच्चयरे उ पओसे सयगुणिओ सयसहस्सकोडिगुणो । कोडाकोडिगुणो वा हुज्ज विवागो घहुत्तरो वा ॥ २ ॥ १३४ ॥ १० ॥

रत्न०—अथात्मानं परपीडनप्रसक्तमवेत्य प्रतिबोधायाह—किमर्दयन्निति० व्याख्या—हे आत्मन् ! त्वत्तो लघून्—बलेन शरीरेण वा तुच्छा-
न्नंगिनः—प्राणिनः प्रति निर्दयं यथा स्यात्तथा अर्दयन्—पीडयन् हीतिखेदे प्रमादतो—हर्षतः कर्मसु अर्थात् पापकर्मसु मृगयादिषु त्वं किं विचेष्टसे ?—
विरुद्धां चेष्टां करोषि, अपितु मा विचेष्टस्व, यद्—यस्मात्कारणादेकशोऽपि—एकवारमपि अन्येषां कृतमर्दनं—पीडनं येन सोऽङ्गी—प्राणी भवे—
संसारेऽनंतशः—अनंतवारानर्दनं—पीडनं सहति, यत् उक्तं—“तिच्चयरे उ पओसे सयगुणिओ सयसहस्सकोडिगुणो । कोडाकोडिगुणो वा हुज्ज
विवागो घहुत्तरो वेति ॥ १ ॥ १३४ ॥ १० ॥

श्री अथ्या,
धनवि
रत्न० इती
१० अधि०

॥ ७८ ॥

--अथान्तरं 'पुण्यं विना सुखमपि प्राप्नुयान्' इति, तेनार्थात् पुण्याभावे परमबो मवतीति । इति च पुण्यमेव कश्चिदपि सुखमपि प्राप्नुयान् --

पदे पदे जीव ! परामिमूतीः, पश्यन् किमीर्ष्यस्य समः परेभ्यः ? ।

अपुण्यमात्मानमपि किञ्चिद् न जानीति, ततोपि किञ्चिद् नहि पुण्यमेव ? ॥ १३३ ॥ ९ ॥

प्रति०--हे जीव ! हे ! प्रामिन् त्वमप्यसौ-निष्पुण्यः सत् पदे पदे-ज्ञाने ज्ञाने परामिमूतीः-परेभ्योऽमिमूतीः-परमवान् पश्यन्-विबोध्यत् परेभ्यः-आत्मव्यतिरिक्तैः किञ्चि-किमीर्ष्यसीति ?-कुम्बसीर्ष्यः; अयोचरार्द्धनेभ्योऽपि अकल्पे उपायं इदं यति-आत्मानमेव-अप्येवापुण्यं-निष्पुण्यं किं नापि ?-न जानाति, निष्पुण्यत्वपरमबो सत्पदात्, वाऽववा पुण्यमेव-सुखमेव किं न हि ततोपि ?-न ह्यसौ, अयोचरार्द्धेऽपि एवकल्पे उपायं बोध्यः ॥ १३३ ॥ ९ ॥

रत्न०--अथ जीव मति परेभ्योऽमिमूती समशीर्ष्यां मा कुर्वीति प्रतिबोधयति-पदे; पदे जीवेति० व्याख्या--हे जीव ! त्वं पदे पदे-ज्ञाने ज्ञाने परेभ्यः समशीर्ष्योपवादिशेषं सम्प्ले इति न्यायाजनेभ्यः परा-पश्यन् अमिमूती-अपि मयन् पश्यन् त्वं किमीर्ष्यसि ?-इत्यां करोति, त्वं किञ्चि ?-अप्ये-नीचः, पुण्यविक्रमादिभिः, तदर्थान्-स न विद्यते पुण्यं यत् स त्वं किं नापि ?, न जानाति, अतः अपुण्यमपुण्यमेवैति, वा पुनरप्यपुण्यमेवैति निश्चितं पुण्यमेव किं न ततोपि ?, एवकल्पोऽप्यपुण्यमेवैति, अथवा परेभ्यः किमीर्ष्यसीति व्याख्येयं सत् परेभ्य इति तदर्थान्बुधधनं ॥ १३३ ॥ ९ ॥

वाक्यता

॥ ७८ ॥

सुखप्रतिष्ठादि वाञ्छसीति, अत्र सुखं च सुधनधान्यपुत्रकलत्रादिप्राप्तिजनितं प्रतिष्ठा च श्रेष्ठित्वप्रधानत्वनर-
 नायकत्वादिरूपा ते आदौ—प्रथमे यत्र तत्तथा, आदिपदात् स्वर्गापवर्गादिपरिग्रहः; च पुनरष्टांगयोगं विनाऽपि सिद्धीर्वाञ्छसीत्यन्वयः;
 अत्र योगस्याष्टावङ्गानि यम १ नियम २ फरण ३ प्राणायाम ४ प्रत्याहार ५ धारणा ६ ध्यान ७ समाधि ८ नामानि,—‘अहिंसा
 १ सूनृता २ स्तेय ३ म्रष्टा ४ किञ्चनता ५ यमाः, इत्यादिनाममालापाठतः स्पष्टार्थानि, सिद्धयश्चाष्टधा “लघिमा १ वशिते २ शित्वं
 ३, प्राकाम्यं ४ महिमा ५ ऽणिमा ६ । यत्र कामावसायित्वं ७, प्राप्तिरैश्वर्यमष्टधा ॥ १ ॥ इत्यादिना प्रतिपादिताः; तेन कारणेन तत्र
 वातूलता—वातविकृतिजन्या संशारहितता ग्रथिलतेत्यर्थः कापि अवक्तव्या नवा—अपूर्वा आश्चर्यकारिणी वर्तते; अत्रायं भावो—यथा
 गुणान् विना स्तुतिर्न भवति यथा पुण्यं विना सुखप्रतिष्ठादि न भवति यथाऽष्टांगयोगं विना सिद्धयो न भवंति तथा धर्मं विना दुःखक्षयो
 न भवतीति दृष्टान्तदाष्टांतिकयोजनेति ॥ १३२ ॥ ८ ॥

भिन्ना गुणा—औदार्यधैर्यशौर्यादयो ज्ञानदर्शनचारित्रादयश्च यस्मादेवविधोऽपि सन् गुणानां स्तुतीः—स्तवान् प्रति वाञ्छसि, तथा पुण्यं विनापि सुखानि
 प्रतिष्ठा—गौरवं ता आदौ यस्य तत्सुखप्रतिष्ठादि प्रति वाञ्छसि, आदिशब्देन लक्ष्म्यैश्वर्यादिग्रहणं, तथा यमनियमप्रभृत्यष्टांगयोगं विनापि सिद्धीः—
 अष्टकर्मक्षयलक्षणाः प्रति वाञ्छसि, बहुवचनमष्टकर्मक्षयापेक्षया, सिद्धिमिति पाठे तु मोक्षमिति, अथवा “लघिमा वशितेशित्वं, प्राकाम्यं महिमाऽ-
 णिमा । यत्र कामावसायित्वं, प्राप्तिरैश्वर्यमष्टधेति” ॥ १ ॥ अष्ट सिद्धीः प्रति वाञ्छसीत्यपि ज्ञेयं, तर्हि हे आत्मन्! तत्रेयं वातूलता—वातरोगित्वं
 काऽप्यदृष्टपूर्वा नवा—नवीनैवास्ति, कारणं विना कार्यस्पृहयालुत्वं वातकित्वमेवेति भावः ॥ १३२ ॥ ८ ॥

भी अर्थात्
 धनवि.
 रत्न० इत्थी
 १० अर्थात्
 ॥ ७७ ॥

तथा मरुतैः सृष्टति तथा वायुश्चैव सृष्टति तथा सूक्ष्मकाष्ठपुत्रस्य परावर्तः ५, अग्नौश्चैव तथा सृष्टति तथा सूक्ष्मकाष्ठपुत्रस्य परावर्तः ६, सर्वाण्यसंख्यावाप्यवसा-
 यज्ञानानि क्रमेणोत्क्रमेण चैको जीवो मरणेन सृष्टति तथा वायुश्चैव सृष्टति तथा सूक्ष्मकाष्ठपुत्रस्य परावर्तः ७, सूक्ष्मो मासपुत्रस्य परावर्तस्तु कश्चिन्नतुः सर्वत्राप्ये-
 क्पायोद्वयरूपेऽप्यवसायज्ञाने सृष्टयतो न हि स एषान्तेऽपि काले गते सति प्रथमाहनतरे द्वितीयेऽप्यवसायज्ञाने वर्चमानो भिद्यते तथा
 सम्मरुतं गच्छते, न ह्येषाप्यनुक्रममातीत्यपि मरुतानि, एव क्रमेण सर्वाण्यप्यनुमागवसायज्ञानानि यावत्ता मरणेन सृष्टयानि सुख्य
 वाक्काष्ठ इति ८, अत्र क्षेत्रसूक्ष्मपुत्रस्य परावर्तनाभिकारा, क्षेत्राः सर्वे प्रकाशाः प्ररूपयामात्रमिति ॥ १३१ ॥ ७ ॥

अथानन्तरमुक्तं 'धर्म विना दुःखसहसो न भवतीति', तेन तदुपरि निर्दलेन अयदसंतद्वारेण तमेवार्थं समर्थं कुपयित्वा—

गुणस्तुतीर्वाँछसि निर्गुणोऽपि, सुखप्रसिद्धादि विनापि पुण्यम् ।
 अर्थांगयोग च विनाऽपि सिद्धीर्वाँसुखता काऽपि नवा तवात्मन् । ॥ १३२ ॥ ८ ॥

धनवि०—हे आत्मन्!—स्य निर्गुणोऽपि—तथाविपक्षानादिगुणरहितोऽपि गुणस्तुतीः—सगुणप्रसत्ता वाँछसि—इच्छसि, च पुनः

पुनरुत्पत्त्येन दुर्लभ्ये—दुर्लभतमो वर्तते, धर्मव्यापसत्. सन्नपरिमो दुर्लभतमश्च भवतीति, ततश्चास्मिन्नसरे अपरित धर्मं कर्तुं यत्क—उपमं कुरु, हि
 वत् कारणान्ते—तमेव—आर्हत् धर्मं विना हे आत्मन्! कर्हिचित्—कदापिदु स्यात्तामेकविंशतिप्रमेदानां क्षय—आर्हतिकी निवृत्तिर्नासीति ॥ १३१ ॥ ७ ॥

रत्न०—अथात्मनः अयुक्तव्यक्तत्वेन अद्वयतां निरूपयति—गुणस्तुतीरिति० व्याख्या—हे आत्मन्! त्वं निर्यत जीविभ्योऽप्येतरभेद-

वात्सल्यता

॥ ७७ ॥

भिर्दृष्टांतैरतिशयेन दुष्प्रापोऽस्ति, इत्यस्मिन्नवसरेऽर्हतो-जिनस्य धर्मं कर्तुं यतस्व-उद्यमं कुरुष्व; हि यतः कारणादिमं जिनधर्मं विना
 ते-तव दुःखक्षयः-सफलसांसारिकदुःखविनाशः कर्हिचित्-कदाचिद् न ह्यस्ति; अत्रानंतस्वरूपं च चतुर्थपलशीतिकनामककर्मग्रन्था-
 दिभ्योऽयसेयं, ग्रन्थगौरवभयाद्य नोक्तमिति; पुद्गलपरावर्तस्त्वनंतोत्सर्पिण्यवसर्पिणीप्रमाणः कालः, तत्स्वरूपसूचककर्मग्रन्थशतकोक्तं
 गाथात्रयं चेदं, “दशे १ खित्ते २ काले ३ भावे ४ चण्ड दुह घायरो सुहुमो । होह अणंतुत्सर्पिणिपरिमाणो पुग्गलपरद्वो ॥१॥ उरला-
 इसत्तणेणं एगजिओ गुयइ फुसिय सवभणू । जत्तियकालि स थूलो दघो सुहुमो सगजयरा ॥ २ ॥ लोणपणसोसप्पणिसमया अणुभागबंध-
 ठाणा य । जदत्तहकममरणेणं पुट्टा खित्ताइ थूलियरा ॥ ३ ॥” एतस्य गाथात्रयस्यार्थं समुदायार्थः संक्षेपतो-यथा द्रव्य १ क्षेत्र २ काल ३-
 भाव ४ भेदैश्चतुर्धा पुद्गलपरावर्तः, औदारिक १ वैक्रिय २ तेजस ३ भाषा ४ श्वासोच्छ्वास ५ मनः ६ कार्मण ७ रूपतया सर्वपुद्गलान्
 परिणमय्य परिणमय्यैको जीवो यदा गुंचति तदा वादरद्रव्यपुद्गलपरावर्तः १, एतेषां सप्तानां मध्यादेकेन केनचिद्रूपेण सर्वान् पुद्गलान्
 परिणमय्य यदा गुंचति तदा सूक्ष्मद्रव्यपुद्गलपरावर्तः २, सर्वलोकाकाशप्रदेशानेक एव जीवो मरणैर्यथा तथा स्पृशति तदा वादरक्षेत्र-
 पुद्गलपरावर्तः ३, सर्वलोकाकाशप्रदेशाननुक्रमेण मरणैः स्पृशति तदा सूक्ष्मक्षेत्रपुद्गलपरावर्तः ४; उत्सर्पिणीकालस्य सर्वान् समयान् यथा

तोऽस्ति, कैः?—द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदैश्चतुर्भिरपि पुद्गलपरावर्तः—अनंतोत्सर्पिण्यवसर्पिण्यात्मककालविशेषैः, तव किं कुर्वतः सतः?—प्रसहतः सतः—
 प्रकर्षेण सहमानस्य सतः, क्वानि प्रति?—दुःखानि प्रति, किंल०?—अनंतानि, पुनरिति विशेषेऽयमवसरः स्वल्पान्यहानि—दिनानि यस्य स स्वल्पाहः, च

श्री अर्था.
 धनवि
 रत्न० इत्थी
 ३० अर्थि०
 ॥ ७६ ॥

साधनाधिक सेस्स्यति-सिद्धिं वाप्स्यति, वा-अथवा अमुञ्च त्वया कर्मभूतेन किञ्चिद्वर्मस्य सख्यस्यपरिबन्धु न हि भोस्त्वते-शास्ते इति, तस्मात्तत्रैव मये वक्ष्ये कुरुष्वेत्यर्थः ॥ १३० ॥ ६ ॥

अथवास्तत्रोपदिष्टमेवायं विद्येपत उपदिशति-

धर्मस्यावसरोऽस्ति पुद्गलपरावर्त्तनं तैस्तवायातः संप्रति शीघ्र ! हे प्रसह्यतो दुःखान्पनंतान्यपम् ।

स्वरूपाहः पुनरेव दुर्लभतमव्याधिन् यतस्त्राह्यतो, धर्मं कर्तुमिमं विना हि न हि ते दुःखसङ्घाया कर्हिषित् ॥ १३१ ॥ ७ ॥

धनवि०-हे शीघ्र !-हे धर्मस्य अनंतानि-अतीतकालापेक्षयाऽन्तरहितानि दुःखानि मसिद्यानि प्रसह्यतः-मर्कपेय सदमानस्य सच संप्रति-वर्त्तमानमयेऽन्तै-अतीतकालापेक्षयाऽन्तरहितै पुद्गलपरावर्त्तै-येनगामप्रसिद्धैः सुखदुःखविद्येपैर्धर्मस्य-येनधर्मस्याय-मम-सोऽनुभूयमानोऽवसरः-महावः स्वरूपाहः-सोऽपि न व्यायातः-समागतोऽस्ति, च पुनरेव धर्मोऽवसरः पुनर्द्वितीयवारे दुर्लभतमो-वक्ष्ये

पश्चेद्विवापदुःखकुम्भेपत्प्यदि ह्यसमाये तानि प्रति त्वं वेष्टि-जानासि चतुरत्यारिणि, च पुनरप्य तं धर्मं कर्तुं प्रयत्सि-ममुर्मवसि-समर्थो भवसि । त्वं किञ्च ॥-अस्य वक्ष्ये स्वकाः सात्त्वत इत्यर्थः हे मतिमन् तस्मिन् ! धर्मं यत्न-यत्नं कुरु, यत्नम् !-अपुना-इह मने, हि मस्मात् कारणान्मुन-परमये त्वया हि निश्चितं किञ्चित्-किञ्चि म हि सेस्स्यति-न निष्कस्यते, वा पुनर्न श्येस्स्यते-म शास्ते इति, पारतर्क्यादीर्ष्याभ्याद् ज्ञानागमव्य-धिनापि कर्तुं न शक्यते इति ॥ १३० ॥ ६ ॥

रत्न०-अथवास्तत्र प्रति धर्मस्यावसरं ज्ञापयमाह-धर्मस्यावसरोऽस्तीति० व्याख्या-हे शीघ्र ! त्वानं-संप्रति अपुना धर्मव्यावसरं व्याप-

धर्मोऽवसरः
 धनः

॥ ७६ ॥

‘परभवे लघुता भवित्री’त्यनंतरमुक्तं, सा च परभवे लघुता परभवे एव धर्मसाधनादिना विनिवारिता भविष्यतीति किं सांप्रतं संभावितभयगर्भोपदेशेनेत्याशंकायामुपदिशति—

वेत्सि स्वरूपफलसाधनबाधनानि, धर्मस्य तं प्रभवसि स्ववशाच्च कर्तुम् ।

तस्मिन् यतस्व मतिमन्नधुनेत्यमुघ्र, किञ्चित्त्वया हि न हि सेत्स्यति भोत्स्यते वा ॥ १३० ॥

धनवि०—अधुना—वर्तमानसमये धर्मस्य—यतिधर्मस्य श्राद्धधर्मस्य वा स्वरूपं च—धर्मस्य क्षांत्यादिदशप्रकारं फलं च—धर्मस्य स्वर्गापवर्गादि साधनं च—धर्मस्य “चत्वारि परमंगाणीत्यादि” प्रतिपादितरूपं बाधनं च—धर्मस्य प्रमादरूपं वतो द्वंद्वस्तानि त्वं वेत्सि—जानासि, तथा च पुनस्त्वमधुना स्ववशाः—स्वाधीनः सन् तं धर्मं कर्तुं प्रभवसि—समर्थो भवसि, हे मतिमन् !—पंडित इति हेतोस्तस्मिन्—धर्मोऽधुना—वर्तमानसमये त्वं यतस्व—यत्नं कुर्वित्यर्थः; हि—यतो अमुत्र—भवांतरे नरफादिलक्षणे त्वया करणभूतेन न हि किञ्चित्परलोक-

रवशातः परितोषं—संतोषमेपि—प्राप्तोपि, परमेतन्मदवशात्परस्मिन् भवे भवित्री—भाविनी लघुता किं न वेत्सि ?—किं न जानासीति काकूच्या जीवं प्रति प्रश्नः, यद्विषयकाहं कृतिस्तद्विषया परत्र लघुता भाविनीति जानाहीत्यर्थः ॥ १२९ ॥ ५ ॥

रत्न०—अयात्मानमिह भवे धर्मे प्रेरयन्नाह—वेत्सि स्वरूपेति० व्याख्या—हे आत्मन् ! धर्मस्य तत्त्वतो जिनधर्मस्येत्यर्थः, अपरेषा धर्माभासत्वात्, स्वरूपं—लक्षणं फलं—स्वर्गापवर्गाद्यात्यादि साधनं—कारणं मनुजजन्मधर्मश्रवणश्रद्धानवीर्यश्लोरोपपंचेन्द्रियपटुत्वादि तथा बाधनं—अनार्यदेशोत्पत्ति-

श्री अर्था.
धनवि.
रत्न० इपी
१० अवि०

॥ ७५ ॥

मनु अन्नरत्नेन पांडित्यस्यान्नादित्यस्यो गुणः स्वादेवेति कथमन्नतरमुक्त "अन्नरत्नेन को गुणः स्वादि" भासंश्रयामुपरिहासि—
विद्वानह सकललब्धिरहं नृपोऽहं, वाताऽहमद्भुतगुणोऽहमह गरीयान् ।

इत्याद्यहकृतिवशात् परितोपमेपि, नो वेत्सि किं परमये लघुतां भविषीम् ? ॥ १२९ ॥

धनवि०—अह—महत्त्वो जगो वेतीति विद्वान्—परितोऽस्मि, अ पुनरहं सकललब्धिरस्मि सकलाः—समस्त लब्धयः—पण्डित-
पदादिप्रामिण्या धनधाम्यवसावपुत्रप्रामिण्या वा आत्मसौप्यारिका वा यस्य स तथेति, अ पुनरहं नृपो—नराधीशोऽस्मि, अ पुनरहं
दाता—दानसौख्योऽस्मि, अ पुनरहमद्भुतगुणोऽस्मि, अद्भुता—आश्चर्यकारिणो गुणा—ज्ञानविद्यानादयो यस्य स तथा, अ पुनरहं गरीयान्—
अतिशयेन गुरुः—महानस्मि, इत्याद्यहकृतिवशात्—इति—अनवरुच्छः प्रकाशते आत्मी—प्रथम यत्र सा आसावहकृतिश्च—अहकारवशा-
त्—वहकृतात्, वशापचत्वादिभ्यो भावप्रयत्ननिर्देशे, परितोपं—संतोपमेपि—प्राप्नोषीत्यर्थः; पर परमये—अपेक्षनमये भविषीं-
भविष्यतीं लघुता—आपय किं न वेत्सि ?—किं न जानासि, अत एवोक्त बोधाच्छास्त्रे—“जातिज्ञानकुटुम्बवर्षवत्परतयाः सुतेः । कुर्वन् मह
पुनश्चासि, हीनासि लभते जनः ॥ १ ॥ इति ॥ १२९ ॥ ५ ॥

रत्न०—अपाहइतिनिगृहीतमप उपरिहासि—विद्वानहमिति० व्याख्य—हे आत्मन् अहं विद्वानस्मि, अस्मीति सर्वत्र योग्यं, सर्वत्र अचरु-
नुक्तोऽपि समुच्चयार्थे गृह्यते, तेन अ पुनः सकलम्—अहंकिंशक्तिभेदा लब्धयो यस्य सोऽहं, तथा नृपोऽहं—राजा अहं, दाता—दामी, तथा अद्भुतगुणो-
दुष्कर्मोद्भरणारिश्च औदार्यभेदादिभ्य वा यस्य सोऽहं, तथा अहमतिशयेन गुरुर्गरीयान्—अतिपदानिस्वर्ग, हे आत्मन् । त्वमित्याद्यहकृतिवशात्—अहंकार-

परशक्ति-
शातामावा

॥ ७५ ॥

वस्यायां सकलकर्मरूपांजनरहितत्वाद्भाव्यवस्थयेति वा संबोधनं, हे धीमन् ! धीः—हिताहितपरिज्ञानं साऽस्यास्तीति तथेति संबोधनं, अत्र कोमलवचनसंबोधनपदद्वयेनामंत्रणं धर्मोपदेशश्रवणं प्रति श्रोतुरामिमुख्यापादनार्थं, कोमलवचनेनामंत्रितो हि श्रोता प्रसन्नचित्तः सम्यक् श्रोतुं प्रवर्त्तते, चिरं—चिरकालमाबाल्यादावाद्धैक्यकालं यावज्जनरंजनेन—मलिनांवरधरणमधुरभाषणमंत्रतंत्रयंत्रौपधादिकरणैर्जनमनोवशीकरणेन ते—तवात्मनः कः ?—किप्रकारोऽणुर्वा महान् वा गुणः—तात्त्विकोपकाररूपोऽस्ति—विद्यते इति—अमुना प्रकारेणानंतरमत्रैवोक्तं त्वं परमार्थदृशा—तत्त्वदृष्ट्या पश्य—विलोक्य विचारयेत्यर्थः; अत्र विलोक्येतिगम्यं, तेनेति विलोक्य तं धर्मलक्षणं पदार्थमाशु—शीघ्रं विशदैः—निष्कलंकैश्चरितैः—समाचरणै रंजय—स्ववशीकुर्वित्यर्थः, यो धर्मो भवाब्धौ—संसारसागरे पतंतं—निमज्जंतमवलं—दानादिपुण्यशंखलरहितं त्वां परिपातुं—त्रातुमीष्टे—समर्थो भवति, यदुक्तं—“दुर्गतौ प्रपतत्प्राणिधारणाद्धर्म उच्यते” इति, अत्र ईष्टे इति ईशिकृ ऐश्वर्ये इत्यस्य प्रयोग इति ॥ १२८ ॥ ४ ॥

स निरंजनस्तस्य संबोधने हे निरंजन, आत्मनो रूपाभावान्निरंजनत्वमिति, चिरं—चिरकालं जनाना—लोकाना रंजनेन—रागोत्पादनेन ते—तव को गुणोऽस्ति ?, अपि तु न कोऽपि गुणोऽस्ति इति त्वं परमार्थदृशा—परमार्थो—मोक्षस्तस्मिन् दृग्—ज्ञानं तथा तत्त्वज्ञानेनेत्यर्थः पश्य—विलोक्य, विलोक्य च पररंजनं विमुच्य तं रंजय—रागीकुरु, कैः ?—विशदैः—निर्मलैर्दोषरहितैरित्यर्थः चरितैः—आचरितैः, कथं ?—आशु—शीघ्रं, तं कागित्याह—यस्त्वां भवाब्धौ—भवसमुद्रे पतंतं परिपातुं—रक्षितुमीष्टे—ईशो भवति, समर्थो भवतीत्यर्थः, त्वां किल !—अवलं—खलरहितं, निरर्थकेन पररंजनेन पितगति ?; केवलं जगदीश्वरमथवा तद्भाषितधर्मं रंजयेति भावः ॥ १२८ ॥ ४ ॥

श्री अथ्या.
घनवि.
रत्न० वृत्ती
१० अधि०
॥ ७४ ॥

यावाऽस्तीत्यर्थः, य पुनः सुसुप्तुम्भवयोः प्रतीवयोरेष्टा-बांठाकर्त्ता, य पुनरनेष्टाऽपि-द्वेष्टाऽपि स्वमेवास्ति, एतापता सुसुप्तुम्भवो ह्युक्तस्य
द्वेष्टाऽपि स्वमेव वर्तते इत्यर्थः, अथैवेति इति विच्छाया मित्रस्य त्वम्भवे चापु, य पुनस्तयोः सुसुप्तुः सपोर्द्धता-रायक्य य पुनर्भोक्ता-
अनुभविता स्वमेवास्ति, पदुक्तम्-अप्या मे इह वेधरणी, अप्या मे इह स्यामही । अप्या कामदुषा वेणु, अप्या मे मद्य वन ॥ १ ॥ अप्या
कथा विच्छा वेति, सत्-वस्माद्यथाहितासि-द्विवाप्तमनसिकम्य यथासुक्त किं न वेष्टसे ?-किं न यतसे इत्यर्थः; अथावं भाषा-
सर्वमात्मानं च वर्तते, ननु इवायत्त, तथा च किं न यतसे ? ॥ १२० ॥ ३ ॥

अथान्यजनरंजनोपतमात्मानमुपरिच्छति-

कस्ते निरञ्जन ! चिर जनरञ्जनेन ? धीमन् ! शुणोऽस्ति ? परमार्थं ह्येति पश्य ।

त रंजयाद्यु विशाद्वैरितैर्भवाद्यौ, यस्त्वां पततमबल परिपातुमिष्टे ॥ १२८ ॥ ४ ॥

घनवि०-हे निरंजन !-हे विच्छेप ! सम्यक्वचस्त्वेन विरक्तिमत्त्वेन च सिध्यात्वाविरक्तिरूपान्नरहितत्वाविति संबोधन, भाविसिद्धत्वा-

मनिष्ठा-हाता स्वमेव, तथा एव-संश्लिष्टा जनेष्ट-अर्थश्लिष्टाऽपि स्वमेव, यतोः-सुसुप्तु-सुप्तयोः, सुसुप्तु-सुप्तयो ह्युक्तस्योऽपि स्वमेव, तयो सुसुप्तु-सुप्तयोर्द्धता-
रायक्यः जीव प्रति पोष्यादिना सुसुप्तु-जीव प्रति इत्येवदिना ह्युक्तस्योऽपि स्वमेव, तयो सुसुप्तुः सपोर्द्धता स्वमेव, तत्करत्वात्वाविरक्ति-द्विवाप्तमनसि-
कम्य यथासुक्त किं न वेष्टसे ?-उच्यते किं न कुन्त्ये, यथा द्विवाप्तिः स्वात्वा द्विवाप्तिरिति पाठ ॥ १२७ ॥ ३ ॥

रत्न०-अथपरंजनाप प्रवृत्तमात्मानमुपरिच्छति-कस्ते निरंजनेति०, प्यस्या-हे धीमन् !-हे मुक्तिमन् निर्गतमंजनम्-अधिरपिच्छेपो यस्य

१ अप्या इह वेधरणी अप्या मे इह स्यामही । अप्या कामदुषा वेणु, अप्या मे मद्य वन ॥ १ ॥ अथम कर्त्त विच्छा च०

मदाम्भि-
पातरवा

॥ ७४ ॥

हि छिंदंति—छिदिक्रियाविषयं न कुर्वन्ति, अत्रादिपदात्प्रहरदिनाहोरात्रादिपरिग्रहः, तावत्—जीविततरुच्छेदात् पूर्वकाले परिणामहिताय-
 आयतिहितार्थं तपःसंयमादौ यतस्व—यत्नं कुरुष्वेति, अत्र तपःसंयमादाविति गम्यं; हि—यतः कारणात्तस्मिन्—जीविततरौ छिन्ने-
 छिदिक्रियाविषयीकृते अतंत्रः—अस्वायत्तः परवशः सन् कः ?—किंनामा नारकादिः पुनः क्व—कुत्र नरकादिगतौ च पुनः कथं—केन
 प्रकारेण निराधारो भविताऽसि?—भविष्यसीति ॥ १२६ ॥ २ ॥

अनंतरमुक्तं 'परिणामहिताय यतस्वे'ति, स च यत्नो दैवायत्त इति कस्तत्र परिणामहिते यतते इत्याशंकायामुपदिशति—

त्वमेव मोग्धा मनिता त्वमात्मन्नेष्टाऽप्यनेष्टा सुखदुःखयोस्त्वम् ।

दाता च भोक्ता च तयोस्त्वमेव, तच्चेष्टसे किं न यथाहितासि ? ॥ १२७ ॥ ३ ॥

धनवि०—हे आत्मन् !—त्वमेव मोग्धा—सुखतीति मोग्धा, अज्ञाताऽसीत्यर्थः, च पुनस्त्वमेव मनिता—मन्यते जानातीति मनिता,

यतस्व—उद्यमं कुरु, अस्मिन् जीविततरौ छिन्ने सति अस्य जीविततरौः—पल्लवनायेति गम्यं क्व कदा कथं यत्नो भविता ?, क इति—किंनामा केति-
 कस्मिन् काले भरतादिक्षेत्रे वा कथमिति—केन प्रकारेण कियद्दर्शानुपूर्वीक इति, अपि तु न भवितेत्यर्थः, जीविततरुर्लवादि कुठारघातैरिच्छन्नः सरिच्छन्न
 एवेति ॥ १२६ ॥ २ ॥

रत्न०—अथ सर्वमात्मायत्तं प्ररूप्यात्मानं हिताप्तौ प्रेरयन्नाह—त्वमेव मोग्धेति०, व्याख्या—हे आत्मन् ! त्वमेव मोग्धा—मौढ्यं प्राप्ता, तथा

भी अग्न्या.
घनवि.
रत्न० वृषी
१० अथि०
॥ ७३ ॥

शोकः सन्-निर्भयः सत् कुतुकैः-कुतुकजनकैर्युताभिमिस्तथा-तेन प्रकारेण त्व खेसति-रमते, यथा-येन प्रकारेण घोरजरकपट-
कोटरे-मयकरनरकगतिगर्तैश्चैवपिरप्रवेष्टे विक्षिप्नु-सेतुमिष्णु र्त्वां-भवत प्रति उषु-धीममभ्यापतद्-अमितुस्मागच्छत् मृत्यु-
रशो-भरणबधुपरमसं विभाषय-विशितयेति, अत्र रथःशम्भो नपुंसकस्त्रियो यद्यसपावीति ॥ १२५ ॥ १ ॥

अथानवरोच्यत्युभयविधावनया किं कर्त्तव्यमिच्छाम्यस्य कर्त्तव्यमुपरिहृति-

आलपन तय स्यादिकुठारघातादिच्छवति जीविततठ न हि यावदात्मन् ।

तावद्यतस्व परिणामहिताय तस्मिदिच्छे हि का ? क च ? कथं भविताऽस्यतप्र. ? ॥ १२६ ॥ २ ॥

हे आत्मन् ! तयालंघनम्-आभारं स्यादिकुठारघाता "अथारस निमेपाः भुः, काया कायाहवं छप" इति शपथ्यस्यः का-
विशेषः स आदौ येषां ते क्वायस्य एव कुठारघोषां याता-महायस्ये-तत्र जीविततठम्-आयुर्लक्षणं इध यापद्-यावत्कालं न

रशो-रथसं उषु-धीममभ्यापतद्-समुच्चमगच्छत्विभाषय-विचारय, किं विक्षिप्नु ?-विक्षिप्नु-प्रसेतुमिष्णु, कं ?-त्वां प्रति, कस्मिन् ?-घोरे-भीषणो
नरक एवाव्ये-गर्भेक्षस्य कोटरे-मप्यभागस्तस्मिन्, तेन मदादीनि मा कर्त्वीरिति, रथ शम्भो मपुसरस्त्रेण वृत्तुः इति वात ॥ १२५ ॥ १ ॥

रत्न०-अथसुपि सत्येव हितप्रवृत्तावुपरिहृत्वा-आलंघनं सवेति०, म्याह्वय-हे आत्मन् ! अथारसनिमेप्रमाय क्त्वा काया,
कायाहय सः-कायनिक्षेपो भवति, स्य आदौ येषां ते क्वायस्य, आदिशब्दात्काम्येयापरिकरदीर्घं प्रमाण, कायस्य एव कुठारघां याता-महाय
यावत्कालं जीविततठ-आयुर्लक्षणं न उिदंति हि निश्चितं, किञ्चक्षणं (-आलंघनम्-आभारं संसारक्षितये इत्यर्थः, तावत्परिणामहिताय-परिणामे हित कर्त्तुं

परिणाम-
हितं

॥ ७३ ॥

१० वैराग्योपदेशाधिकारः ।

अथानंतरोक्तो मनोनिरोधो वैराग्याधीनो भवतीत्यवसरायातं सामान्यतो वैराग्योपदेशद्वारमुपदर्शयन्नाह—

अथ सामान्यतो वैराग्यधर्मोपदेशः ।

अथ सामान्यतो वैराग्यधर्मोपदेश इति, सुगमं । तत्रापि प्रायः सांप्रतीनजनानां दुःखगर्भवैराग्यं भवतीति सकलदुःखमुख्यं मरण-
भयं दर्शयन्नुपदिशति—

किं जीव ! माद्यसि हसस्यमीहसेऽर्थान्, कामांश्च खेलसि तथा कुतुकैरशंकः ? ।

चिक्षिप्सु घोरनरकावटकोटरे त्वामभ्यापतल्लघु विभावय मृत्युरक्षः ॥ १२५ ॥ १ ॥

धनवि०—हे जीव !—हे प्राणिन् अयं मानसप्रत्यक्षसिद्धस्त्वं किं माद्यसि ?—मदं गच्छसीति, च पुनः किं हससि ?—किं हास्यं कुरुषे,
च पुनः किमर्थान्—धनकनकादीनीहसे ?—वाञ्छसि, च पुनः कामान्—कांताळिगनादीन् शब्दादीन् वा किमीहसे ?—वाञ्छसि, च पुनर-

रत्न०—अथ सामान्यतो वैराग्यशुद्धिधर्मोपदेशाख्यो दशमोऽधिकारो विवरीतुं प्रारभ्यते । तत्रादौ जीवं प्रति मृत्योर्भयं दर्शयति—किं जीव !
माद्यसीति०, व्याख्या—हे जीव ! त्वं किं माद्यसि ?—जात्याद्यष्टमदमत्तो भवसि, अपि तु मा माद्य, किमिति प्रश्नार्थकमव्ययं काकूक्तिसूचकं सर्वत्र
योज्यं, तथा किं हससि, तथाऽयं त्वं किमर्थान्—हिरण्यादिद्रव्याणीहसे ?—वाञ्छसि, च पुनरर्थे सर्वत्र प्रथम वाक्यं विना योजनीयः, त्वं किं कामान् खेलसि ?
कामक्रीडा दत्तोपीत्यर्थः, तथा त्वं कुतुकैः—कुतुकैरशंको—गतशंकः खेलसि, तथा कुतुकैरशङ्कः किं कामान् खेलसीत्येकमेव वाक्यं, परं त्वं मृत्युमेव

धनवि०—मनोघने—मन एव—चित्तमेव मन—काननं २ तस्मिन्मनोघने भावनापरिणामेषु—भावनाया अंतरोक्षयाः परिणामेषु—
अप्यवसायेषु सदा—सर्वकाल आत्मसु—निवारद्विषेष्वापलभ्यमानेषु दुर्भ्यांनशूच्या—दुर्भितनरुपा वरदा न विहांस्यपि—प्रविद्धमपि
नेति, अत्र सिंहेष्विवेतीव—यथा, मनःसखे घने भावनापरिणामसदृशेषु सिंहेषु—यवानेषु सदा आत्मसु हृदयानसदृशाः शूच्या न
प्रविद्यतीत्युपमानयोचना, अत्रापिसद्वो मनोघने भावनापरिणामेषु आत्मसु दुर्भ्यांनशूच्याणां प्रवेष्टोऽपि न भङ्गि सदा तेषां तत्र स्थितिः
कौतुक्यीत्यर्थयोक्तः ॥ १२४ ॥ १७ ॥

इति धीतपा० धीघनविजयगणितिरचितायामभ्यात्मकस्वप्नमटीकायां मनोनिरोधनाम्नी मधमी पदपद्धतिः ॥ ९ ॥

रत्न०—सर्वेष्वेतेषु भावनापरिणामेषु सूक्ष्ममाह—भावनापरिणामेष्विति०, व्याख्या—मन एव मन २ तस्मिन् भावनापरिणामेषु सिंहेष्विव
सिंहसदृशेष्वित्यर्थः सदा—निरंतरं आत्मसु—सावधानेषु ससु दुर्भ्यांनान्येषु शूच्या विहांस्यपि न, प्रवेष्टामपि न कुर्वति, स्थितिमिनासादीनां अर्सेव
केति ॥ १२४ ॥ १७ ॥ इति मन्मोऽधिकारः संपूर्णः ॥

श्रीशक्तिचक्रवाचकदुर्गप्रसिद्धसम्प्रतिष्ठपरवाचकब्रह्मद । अभ्यात्मकस्वप्नमटीकायां चक्र इति; तत्रांक ९ मान इति पूर्वमितोऽधिकार ॥९॥

॥ ७२ ॥
॥ ७२ ॥
॥ ७२ ॥

मनोरोधः कर्त्तव्य इति प्रतिपादितं, च पुनर्द्वादशभावनाभिः—द्वादश च—द्वादशसंख्याकास्ता भावनाध्यानित्यता १ ऽक्षरण २ भव
 ३ एकत्व ४ अन्यता ५ अशौच ६ आश्रव ७ संवर ८ निर्जरा ९ धर्म १० लोक ११ बोधि १२ लक्षणास्ताभिः सुधीर्मनो निरुंध्याद्,
 एतेन मनोयोगनिरोधेनापि मनोनिरोधः कर्त्तव्य इति प्रतिपादितं, च पुनस्त्रयाणां मनोवाक्काययोगानां समाहारस्त्रियोगी तस्याः सती च
 असती च सदसती ते च ते प्रवृत्ती च तयोः फलं—शुभाशुभं कर्म सुखदुःखं वा तस्योपयोगाः—सत्प्रवृत्त्या शुभकर्मोपार्जना भवति,
 असत्प्रवृत्त्या चाशुभकर्मोपार्जना भवतीति चिंतनरूपा तैर्मनोयोगं निरुंध्यादिति, यद्वा त्रयो योगा यस्य स त्रियोगी सुधीरित्यस्य विशेषणं,
 शेषं पूर्ववदिति ॥ १२३ ॥ १६ ॥

अथ मनोनिरोधद्वारमुपसंहरन्मनोनिरोधोपायभूतायाः पूर्वोक्ताया भावनाया माहात्म्यं प्रकाशयन्नाह—

भावनापरिणामेषु, सिंहेष्विव मनोवने । सदा जाग्रत्सु दुर्द्ध्यानशूकरा न विशंत्यपि ॥ १२४ ॥ १७ ॥

रित्यर्थः, योगोद्बहनपूर्वकं स्वाध्यायः कृतो महाफलदायको भवतीति मूलकारणमुक्तं; अथवा सुष्टु अध्यायः—अध्ययनं द्वादशांग्याद्यध्ययनं तस्य योगा-
 योजनानि तैः वारं वारं स्वाध्यायकरणैरित्यर्थः, च पुनर्न्यापारणैः—व्यापृतिभिः, अर्थात् मनस इत्यध्याहार्यं, कासु ?—चरणस्य—चारित्र्यस्य क्रियाः—
 प्रतिक्रमणकायोत्सर्गादिकास्तासु, तथा काभिः ?—अनित्यत्वचितनादिभिर्द्वादशभावनाभिः, पुनः कैः ?—त्रयाणां योगानां मनोवचनकायलक्षणानां समा-
 हारस्त्रियोगी त्रियोग्याः सदसत्प्रवृत्ती २ तयोः फलानि तेषामुपयोगाः—चित्तनानि तैः, त्रियोग्याः शुभप्रवृत्तेः फलानि कानि अशुभप्रवृत्तेश्च फलानि
 कानोत्पुपयोगदानैरित्यर्थः ॥ १२३ ॥ १६ ॥

मनःस-
माधिः

१७ ॥

श्री अथ्या.
 चनरि.
 अ० सुधी
 ९ अथि०
 ॥ ७१ ॥

अ पुनर्योगस्तपसो-द्वारभविषस्य तपाःकर्मणा परं-मह्य विदान-साधन भवति, योगसहितस्यैव तपसा साम्यसाधकत्वात्, तपस्य शिवधर्मपञ्चमा-मोक्षमुक्त्याया मूलम्-भाविकारणं भवति, तत्-वस्मात्कर्त्तव्यम्-कैनामुपायेन मनःसमर्पि-वेदाख्याप्य भर-भवेत्यर्थः ॥ १२२ ॥ १५ ॥

अथ मनोनिग्रहोपाय इत्युक्तपदिसति-

स्वाध्याययोगैश्चरणक्रियासु, व्यापारयैर्द्वैवशाभावनामिः ।

सुधीस्त्रियोगी सबसत्त्ववृत्तिफलोपयोगैश्च मनो निरुच्यतात् ॥ १२३ ॥ ६ ॥

चनरि०-सुधीः-वंदितः स्वाध्याययोगैः-स्वाध्यायाश्च-वाचना १ प्रवृत्ता २ पठनं ३ मुपेक्षा ४ धर्मक्यामिधाः ५ वच-विधाः योगाश्च-सिद्धांताम्बचनायोरेषसमुदेसालुकादिवापूर्वक्रियाविधेयाः संप्रदायगन्थाः चक्षु पचविधायां स्तुत्यापाम्नां योगा-स्वाध्याय-शेर्मनो निरुच्यतात्-वेतोनिग्रहं कुर्यादित्यर्थः, यथावताऽश्रुमवागम्यात्पारनिरोधेन मन्येतिरोधः कर्त्तव्य इति प्रतिपादित, अ पुनश्चरणक्रि-यासु-मथिष्ठेनप्रमात्रेणकाशोत्सर्गादिषु शुभाशुभानेषु कावच्यापारथिः-प्रवर्त्तवैः सुधीर्मनो निरुच्यतात्वेनेनाश्रुमवागम्यात्पारनिरोधेनापि

गस्तपसा परं-परम निवृत्तं-वेदाः, अ पुनः शिवस्य-मोक्षस्य धर्म-सुखं सैव ब्रह्मि तस्यासापो मूलं, तत्-वस्मात् हे शिवसुखसंस्काराणि । कर्म-विधेन तेनोपायेन मनसा समाधि-साख्यं मन-अप, परंपरया सर्वेषां मूलव्यविति ॥ १२२ ॥ १५ ॥

रत्न०-अप मनसा समाधेरुपायमग्र-स्वाध्याययोगैरिति०, अथ-सुधी-समुक्ति-पुनश्च मनः प्रति निरुच्यतात्-निरोधं कुर्यात्, किः १-सु-सुधु वा-समत्पत् मर्त्याया वा अथ्याय-अथ्ययन यस्य स स्वाध्यायो-जिनामस्तस्य योग-वाध्यायमकारितपोमिसेपाद्यैः, योगेऽहने-

मनःस-
 माधिः

॥ ७१ ॥

१५

अथाधीतस्यापि पुंसो मनोनिग्रहाभावेऽनिष्टफलं दर्शयन्नुपदिशति—

अकारणं यस्य च दुर्विकल्पैर्हतं मनः शास्त्रविदोऽपि नित्यम् ।

घोरैरघैर्निश्चितनारकायुर्मृत्यौ प्रयाता नरके स नूनम् ॥ १२१ ॥ १४ ॥

धनवि०—यस्य शास्त्रविदः—सिद्धांतरहस्यज्ञस्यापि सुदुर्विकल्पैः—अतिशयेन दुश्चित्तनैर्नित्यं—सर्वकालं मनः—चित्तमकारणं—निष्कारणं निरर्थकं हृतं—पराभवविषयीकृतं, अत्राकारणता च सर्वस्यापि दुश्चित्तितस्य पदार्थस्य प्राप्तेरभावात्, स पुमान् घोरैः—भयंकरैरघैः—पापैः पापकर्मभिर्निश्चितनारकायुः—निकाचितनरकायुष्कर्मा मृत्यौ—मरणे सति नूनं—निश्चितं नरके—नरकगतौ याता—गंतेति ॥ १२१ ॥ १४ ॥

अथ मनोनिग्रहस्यैव परंपरयाऽपि मोक्षकारणतां दर्शयन्नुपदिशति—

योगस्य हेतुर्मनसः समाधिः, परं निदानं तपसश्च योगः ।

तपश्च मूलं शिवशर्मवह्ययाः, मनःसमाधिं भर तत्कथंचित् ॥ १२२ ॥ १५ ॥

धनवि०—मनसः समाधिः—एकाग्रता रागद्वेषराहित्यमित्यर्थः योगस्य—ज्ञानदर्शनचारित्रात्मकस्याष्टांगस्य वा हेतुः—कारणं भवति,

रत्न०—अकारणमिति०, व्याख्या—शास्त्राणि—जिनागमादीनि वेत्तीति स तस्यापि यस्य मनः सुदुर्विकल्पैर्हतं—पीडितं, कथम्?—अकारणं—कारणं विनापि, उपसर्गादिकारणमत्र गृह्यते, तेन तद्विनैवेत्यर्थः, कथं?—नित्यं, स पुमान् नूनं—निश्चितं निकाचितं नारकायुर्येन स मृत्योः—मरणात् नरके प्रयाता—गंताः, कैः?—अघैः—पापैः, किंभूतैः?—घोरैः—भयानकैः ॥ १२१ ॥ १४ ॥

रत्न०—योगस्य हेतुरिति०, व्याख्या—मनसः समाधिः—एकाग्रं योगस्य—अष्टांगयोगस्य हेतुः—बीजं, वर्तते इति सर्वत्र ज्ञेयं, च पुनर्यो-

श्री अण्वा.
धनयि.
रत्न० वृषी
९ अक्षि०
॥ ७० ॥

अथ निगृहीतमनसः पुंसः सुखसाध्या पुण्यफलप्राप्तिर्भवति, अनिगृहीतमनसः पुंसश्च पुण्यफलपना भवतीति दर्शयन्मुपनिषदि—

अकृच्छ्रसाध्य मनसो वशीकृतात्, पर च पुण्यं न तु यस्य तद्वशम् ।

स धंशितः पुण्यचयैस्त्वदुद्भवैः, फलैश्च ही ही इतकः करोतु किम् ? ॥ १२० ॥ १३ ॥

धनयि०—वशीकृतात्—निगृहीताभ्युपयोग्यापवादात् मनसः अकृच्छ्रसाध्यम्—अकृच्छ्रसाध्यं सुखसाध्यमित्यर्थः पुण्य—सुखं
भवति, अष्टमविषयांतरसंचारादिना व्यापाताभावात्, च पुनर्बलीकृतान्मनसः परं—प्रकृतं स्वर्गादिप्राप्यप्रबन्धं पुण्यं भवतीत्यन्वयः,
मनसः ह्युपयोग्यापारम्भास्वर्गादिप्राप्तिप्रसिद्धेः भूवमाचत्वात् मनसो निरोधेऽप्यवर्गादिप्राप्तिप्रसिद्धेः भूवमाचत्वाच्च; तु पुनर्वस्य पुंसस्तत्—मनो
वशां—निगृहीत नास्ति स पुमात् पुण्यचयैः—सुखतसमूहेः च पुनस्तदुद्भवैः—पुण्यचयोद्भवैः फलैः स्वर्गादिभिर्विदितो—वचनाविषयीकृतः
सत् इतका—इद एव इतको विद्यो हीति खेदे किं करोतु ?—किं साधयतु, अपि तु न किञ्चिदपि करोतीत्यर्थः ॥ १२० ॥ १३ ॥

फलमाह—सक्तिरिदं ततोपपत्ते निष्पुण्यकरो जीवः अचयैवे—अस्वप्नायै—भूतपूर्वदुर्भारिभिर्गोहे—गृहे सुदु सुते सज्जति खदोद्यत्—सत्यं कर्तव्यमाचारि-
दोस्तं सुभातुपाम्यां निवसे—मरणं प्राप्स्येति तेन तपोनपारि भवेत् सुखमि प्रेक्ष—परममे दुर्भिक्ष्यइतथेत्य जीवो दुःखी त्पारिस्वल्प.. ॥११९॥१२॥

रत्न०—अकृच्छ्रसाध्यमिति०, व्याख्या—वेदि विशोपोच्छी वशीकृतात् मनस परम्—अप्यपुण्यं तपोनपारिकं कृष्णेण—कृष्णेन साध्यं २ म
कृच्छ्रसाध्यमकृच्छ्रसाध्यं कर्तते, तु पुनर्वस्य उन्मनो वसम्—अप्यप न कर्तते स प्राणी वचित, केः ?—पुण्यचये—सुखतसमूहेः, च पुनस्तस्य—पुण्यच
येभ्यः उद्भवैः फलैरपि वचितः, तेन इद एव इतकः—कर्मदंडितो हीतीति वीत्यायां खेदे किं करोतु ?, अपि तु न किञ्चिदपि, सर्वथा निर्वृतिक इत्यर्थः,
निर्मिति प्रभे निरापे चाऽप्यप ॥ १२० ॥ १३ ॥

पुण्यहेतुता

॥ ७० ॥

इव सद्गतिमंदिरेषु—उत्तमगतिलक्षणगृहेषु प्रवेशं—मध्ये गमनं नार्हेत्—न योग्यो भवतीत्यर्थः, श्वपाकोऽपि सताम्—उत्तमानां गतयो—
गमनानि येषु तानि च तानि मंदिराणि तेषु प्रवेशायोग्यो भवतीति ॥ ११८ ॥ ११ ॥

अथानिगृहीतमनसां पुंसां क्रियमाणा धर्माः स्वफलाय न प्रभवन्तीति दृष्टान्तपूर्वकं दर्शयन्नुपदिशति—

तपोजपाद्याः स्वफलाय धर्माः, न दुर्विकल्पैर्हतचेतसः स्युः ।

तत् खाद्यपेयैः सुभृतेऽपि गेहे, क्षुधातृषाभ्यां म्रियते स्वदोषात् ॥ ११९ ॥ १२ ॥

धनवि०—दुर्विकल्पैर्हतचेतसः—अशुभध्यानैर्हतचेतसः—उपहतचित्तस्य पुंसस्तपोजपाद्या आद्यपदात्स्वाध्यायप्रमुखा धर्माः स्वफ-
लाय—तत्त्वतो मोक्षफलाय न स्युः, तत्—तस्मात्कारणात्स दुर्विकल्पहतचित्तः पुमान् खाद्यपेयैः—अशनपानखादिमखादिभैर्भृते—संपूर्णेऽपि
गृहे स्वदोषात्—स्वसमुत्थक्लेशमांघ्रप्रमादलक्षणदोषात् क्षुधातृषाभ्यां प्रसिद्धाभ्यां म्रियते—प्राणत्यागं करोतीत्यर्थः; अत्र तपोजपादीनां
दार्ष्टान्तिकता खाद्यपेयानां दृष्टान्तता मोक्षलक्षणफलाभावस्य दार्ष्टान्तिकता क्षुधातृषाभ्यां मरणस्य दृष्टान्तता स्वसमुद्भूतदुर्विकल्पस्य दार्ष्टान-
तिकता आत्मसमुत्थक्लेशमांघ्रप्रमादादिदोषस्य दृष्टान्तता इति दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोजना ॥ ११९ ॥ १२ ॥

स्यादित्यर्थः, इव—यथा कुष्ठी—कुष्ठरोगवान् पुरुषः सपत्सु सतीष्वपि दृशां—चक्षुषामनर्हः स्यात्, दर्शनाय योग्यो न भवेद्, अथवा संप्रद एव सुदृशः—
स्त्रियस्तासामनर्हः स्यादित्यपि व्याख्याभेदः, रूपसौभाग्यादिसपदा स नाश्रयः भवति ॥ ११८ ॥ ११ ॥

रत्न०—तपोजपाद्या इति०, व्याख्या—तपोजपाद्याः—तपोजपप्रभृतयो धर्माः स्वफलाय न स्युः—न भवेयुः, आद्यशब्देन ध्यानादिग्रहणं,
तेषां फलं परमार्थतो मोक्षस्वस्मै न भवेयुरित्यर्थः, कस्य ?—आत्मनः, कीदृशस्य ?—हतं—पीडितं चेतो यस्य स तस्य, कैः ?—दुर्विकल्पैः, अत्रार्थे दृष्टान्त-

भी अप्या
घनवि
रत्न० कुटी
९ अपि०
॥ ६९ ॥

स्मिद्विज्ञानमसंख्याताः प्राप्तिनः किमिति काहृष्या प्रभे न संति १, अपि स्वसंख्याताः संतीत्यर्थः, असंख्यातान्यं पंचद्विबाधजनरद्विख्या
नारक्षिणां देवानां च मनोवासस्थानानां विद्यमानत्वात् ॥ ११७ ॥ १० ॥

अथानिगृहीतमनसः सद्गतयोगवत्त्वं दृष्टान्तप्रयेण दर्शयन्नुपदिशति—

पूतिश्रुतिश्वेष रतेर्यितूरे, कुटीय सपत्सुदशामनर्हः ।

श्रुपाकवत् सद्गतिमदिरेषु, नाहंत् प्रवेश कुमनोहतोऽंगी ॥ ११८ ॥ ११ ॥

घनवि०—कुमनोहतो—दुष्टममसा पराभूतोऽङ्गी—भाषी पूती—परिपाकता कुबिवांगौ कुमिवाङ्गकुम्बवापुषश्चयमेतत् श्रुती—अनौ
पस्य स तथा स चासौ श्वा च तथा पूतिश्रुतिश्वेष—दुष्टरोगाश्रयकुम्ब इव रते—रमयाङ्गीसाविशेषास्सौख्याद्या मितूरे—विशेषेण पूरे भवति,
च पुनः कुमनोहतोऽङ्गी कुटीय—दुष्टरोगाश्रय इव संपत्सु—संपत्सु सतीषु दृष्ट्या—ओषध्यानां निपत्सेनानर्हः—भवोम्यो भवति, यद्य
संपदो—रूपसौर्वावयवा एव सुदृष्टाः—विभो, यद्य संपद एव सुदृष्टासासाभनर्ह इत्यर्थः, च पुनः कुमनोहतोऽङ्गी श्रुपाकवत्—बांवाङ्

पसनाप पदं—स्वानं असंख्या—संख्यातीताः किमिति प्रभे न संति १, अपि तु स्मिद्वि । परा तथा कश्चि मन्त्रिनोऽसंख्यात्वात् खुरेवेतिमन्,
ततोऽहमेकस्वामपास्य शिबे गन्ध्यामि तदा क्व तव हालिर्बतेति ॥ ११७ ॥ १० ॥

रत्न०—पूतिश्रुतिश्वेषेति०, व्याख्या—कुम्बित मनः कुम्भा, कुम्बित्यैर्दुष्टमित्यर्थः कुम्बसा इत—संख्यामिदोऽङ्गी—वेदी श्रुपाकवत्—चरस-
कस्यद्वय एव मदिरामि—गृह्यामि तेषु प्रवेशं नाहंत्—न योम्यो भवेत्, श्रुपाकरोऽपि सती शोमना गति.—अवस्था येषं तानि सद्गतीनि सद्गतीनि च
तानि मदिरामि च तेषु, मोहम्यद्विगृह्येचित्यर्थ, प्रवेशं नाहंतीति, इव यथा पूतिश्रुति या—कुम्बितकर्ण कुम्बरा जे—यग्यद्विदूरे स्यात्, प्रेमकर्म म

॥ ६९ ॥

इतमना-
कठं

अथानन्तरोक्तमेव शश्रुत्वं मनसः समर्थयन्नाह—

रे चित्तवैरि! तव किं नु मयाऽपराद्धं?, यद्दुर्गतौ क्षिपसि मां कुविकल्पजालैः ।

जानासि मामयमपास्य शिवेऽस्ति गंता, तर्त्किं न संति तव वासपदं स्वसंख्याः? ॥११७॥१०॥

धनवि०—रे इति तिरस्कारेण संबोधनं रे चित्त-रे मनः रे वैरि-रे रिपो नु वितर्के मया आत्मना तव मनसः किं-किंनाम वस्त्व-पराद्धम्-अपराधविषयीकृतं विनाशितमितियावद्, अत्र वैरिशब्दस्य मनोविशेषणत्वेन नपुंसकलिङ्गता, यद्-यस्मात्कुविकल्पजालैः-आर्त्तरौद्रध्यानसमूहैः फरणभूतैर्दुर्गतौ-नरकादिगतौ त्वं मां क्षिपसि, बलात्कारेण नयसीत्यर्थः; अथ दुर्गतिक्षेपणकारणं स्वयमेवोदृक्च स्वयमेव निरस्यति जानासीत्यादिनोत्तरार्द्धेन, जानासि-त्वं यद्येवं मनुष्ये, एवमिति किमित्याह-अयमात्मा मामपास्य-दूरीकृत्य शिवे-मोक्षे गंताऽस्ति-याताऽस्ति, सिद्धावस्थायामात्मनोऽमनस्कत्वस्य सिद्धान्ते भणनात्, तत्-तदा हीति निश्चितं तव मनसो वासपदं-

भवान् किं भवन्?—पदीभवन्-स्थानीभवन्, कासा?—दुः-दुष्टा विपदः-आपदस्तासां, कस्मिन्?—पदे पदे-स्थाने २, अपरोऽपि पुमान् त्रिमिर्वैरिभिर्हतः सन्नतीव निर्वलो किं बलं करोत्वितिभावः ॥ ११६ ॥ ९ ॥

रत्न०—हे चित्तवैरि० व्याख्या—हे चित्तवैरि!—हे मनोरिपो तव मया किमिति प्रश्ने नु इत्यनुशये अपराद्धं?—अपराधः कृतः, हे चित्तवैरि-त्यत्र चित्तविशेषणत्वान्नपुंसकत्वमन्यथा पुंस्त्वे वैरिन्निति भवति, यद्-यतो हेतोर्मां प्रति दुर्गतौ क्षिपसि, कैः?—कुविकल्पानां जालानि-समूहास्तैर्हेतुभिः, यद्-यस्मात् कारणात्वं जानासि, किं जानासीत्याह-मां-मनः प्रत्यक्षं जीवः अपास्य-त्यक्त्वा शिवे-मुक्तौ गंताऽस्ति तत्-तर्हि तव मनसो वासाय-

अथ मनसः सप्तुवां वरीयन् वक्षिप्रहसुपरिच्छति—

सुदुर्जय ही रिपवच्छयो मनो, रिपूकरोत्येष च वाक्तनू अपि ।

त्रिभिर्हृतस्त्रिपुभिः करोतु किं, पदीभवन् दुर्बिपवां पदे पदे ? ॥ ११६ ॥ ९ ॥

धनपि०—हीति चेरे अदो मनः सुदुर्जयं सद्—अतिस्त्रयेन दुःक्षेन—क्षेनेन जीयते इति, तथा सद्रिपवति—रिपुरिवाचरति, कस्यमितिगम्यं, व्यग्रादाःशब्देय विप्रकर्षो, बहुकम्—“इदमाः मन्त्रसंगते समीपतरवर्षि वैतदो रूपम् । अहसस्तु विप्रहृष्टे वक्षि परोक्षे विजानीवात् ॥१॥” इति, विप्रहृष्टता च मनसोऽतिपंचदशेनास्मानचत्वात्, च पुनरदो मनो वाक्तनू अपि—वचनस्यैरे अपि रिपूकरोति—अपूकरोति, मनो-व्यापारे हृष्टे बाध्यपम्यापारयोरपि हृष्टस्वमवभात् ; सत्—वज्यात् त्रिभिः—त्रिसंख्याके रिपुभिः—वैरिभिर्वाध्यमनोऽद्यमैर्हृतो—इतनविपवी कृतः पदे पदे—ज्ञाने ज्ञाने दुर्बिपवां—दुष्टपवां पदीभवन्—आस्वरीभवन् भवद्वयवो जन इति गम्य किं करोतु ?—किं साधयत्विति काकूचवाऽन्वयाः, भावार्थस्तु अहृष्टे मनोविप्रहे वाक्तनू हृष्टे भवतः, हृष्टे च मनोमिप्रहे वाक्तनू मोक्षसाधके भवत इति कस्यमावयवपार्थ मनोमिप्रह पूर्वमेव कुह पेव वाक्तनू हृष्टे न भवत इति ॥ ११६ ॥ ९ ॥

रत्न०—सुदुर्जयमिति० व्याख्या—हे अहम् ! ते—एव अदः—एवमनो—इदय रिपवति—रिपुकाचरति, पठ किञ्चयं ?—सुदुर्जय—वक्षि-स-येन दुर्जेतम्यमत एव रिपवतीत्यर्थः, च पुन सय रिपुकाचरत्वात्सुनू प्रति—वचनयेष्टौ प्रति रिपूकरोति, कस्यमेव ?—निश्चयेन मनो हृष्ट सदाद्य-यस्यपि हृष्टो करोत्येवेत्यर्थः, सत्—वज्यात् त्रिभिः—रिपुविषयान् हृतो—मरितः सन् किं करोतु ?—किं क्व करोत्यित्यर्थः, अपितु न विप्रपि, पठो

अत्र दुष्टत्वेन मनसः पिशाचतां दर्शयन् तन्निग्रहमुपदिशति—

लब्ध्वाऽपि धर्मं सकलं जिनोदितं, सुदुर्लभं पोतनिभं विहाय च ।

मनःपिशाचग्रहिलीकृतः पतन्, भवाम्बुधौ नायतिद्गं जडो जनः ॥ ११५ ॥ ८ ॥

धनवि०—सुदुर्लभं सुष्ठु—अतिशयेन दुर्लभं—दुष्प्रापं दशभिर्दृष्टांतैरिति शेषः, पोतनिभं—यानपात्रसदृशं जिनोदितम्—अर्हत्प्रकाशितं धर्मं सागारानगारभेदाद् द्विविधं सकलं—परिपूर्णं मूलगुणोत्तरगुणसहितं लब्ध्वाऽपि—प्राप्यापि मन एव पिशाचः—उन्मादजनकत्वेन व्यंतरविशेषस्तेन ग्रहिलीकृतो—विकलीकृतः सन्, च पुनस्तं तथाविधं धर्मं विहाय—त्यक्त्वा भवाम्बुधौ—संसारसागरे पतन्—निमज्जन् जडो—मूर्खो जनो—लोक आयतिद्गं—उत्तरकालदर्शी न भवतीति ॥ ११५ ॥ ८ ॥

द्वौ भेदौ बाह्याभ्यंतरलक्षणौ यस्य, तथा संयमः—चारित्रं न, दमः—इन्द्रियदमनं, तथा न पवनादिकस्य साधनार्थं, आदिशब्दाच्चतुरशीतियोगासनसाधनादिग्रहः, किंत्विति विशेषे, मनः सुष्ठु दातम्—उपशांतं सन् मुक्त्यै—अष्टकर्ममुक्तये स्यात् ॥ ११४ ॥ ७ ॥

रत्न०—लब्ध्वाऽपि धर्ममिति०, व्याख्या—जडो—मूर्खो जनः आयतिम्—उत्तरकालं पश्यतीति आयतिद्गं नास्ति, अथवा आयतौ द्गं बुद्धिर्यस्य स आयतिद्गं नास्ति, उत्तरकाले मम किं भविष्यतीति विचारवान्नास्तीत्यर्थः, किं कुर्वन्?—पतन्, कस्मिन्?—भवाम्बुधौ—भवसमुद्रे, किं कृतः सन्?—मन एव पिशाचो—भूतस्तेन ग्रहिलीकृतः सन्, किं कृत्वा?—लब्ध्वाऽपि—प्राप्यापि, च पुनः किं कृत्वा?—संलज्य, कं?—धर्मं, धर्मं प्राप्य पुनः सत्यज्येत्यर्थः, कीदृशं?—सकलं—पूर्णं, किलक्षणं?—जिनैः—सर्वज्ञैरुदितं—कथितं, न तु शाक्याद्यादिष्टमिति, पुनः किंभूतं?—सुदुर्लभम्—अतिशयेन दुर्लभमित्यर्थः, पुनः कीदृशं?—पोतस्य—यानपात्रस्य निभं—सदृशमाश्रितजनतारकत्वादिति ॥ ११५ ॥ ८ ॥

श्री अग्न्या.
 धनवि
 रत्न० इती
 ९ अधि०
 ॥ ६७ ॥

सपः—शंकापरिवापो मुक्त्यै—भोक्षाय न स्यादिति, तथा द्विमेहं—बाह्यत्वार्थतरत्वमेहेन द्विप्रकारं तपः—भनसनमापश्चित्वादि मुक्त्यं
 न स्यात्, नापि संयमः—शुष्कीअयसंयमादिः पचाभवाविरमयादिर्वा सप्तदशभेदः, नापि धमः—पंचैत्रियधमनं, नापि मीनं—वाक्संयमो,
 नापि पवननादिकस्य साधनं, पचनादिकलोत्पन्नानिपदेन ध्यानासनादिपरिमहः, साधनाद्यमित्यत्रापदेनाबज्जानबंधनादिपरिमहः, तेन
 ध्यानादज्जान आसनवचन च मुक्त्यै न भवेदित्यादि गन्ध, अत्र पवनसाधनादिक योगाद्यादिभ्योऽवसेयं; एकम्—अद्वितीयमंतःकरणं—
 मनः सुदांत—सोमनप्रकारेण नियत्रित मुक्त्यै भवेदिति, अत्र संयमसप्तदशभेदस्युक्त्या गाथा चेत्—'पुंड्रविद्गयगमिमाहयवजस्तद्विदितिच-
 तपर्विदिअग्नीये । पेहुप्पेहपमज्जण परितुबपमजोवईकप ॥ १ ॥' अत्रोपेक्षासंबन्धरूप सीदतां संयतानं पिता असंबन्धनां मेति प्रति-
 क्रमणसूत्रवृत्तौ, अपेक्षा—असंयमयोगेष्वव्यतिारणं संयमयोगस्य व्यापार्यमिति समवायवृत्तावित्तत्र विद्येयर्भिनाऽऽवहयकवृत्तिर्विद्यो-
 क्येति, पुनः संयमस्य प्रकारान्तरेण सप्तदशभेदप्रतिपादिकाऽऽर्था चेत्—'पचाभवाविरमय पंचैत्रियमिमहः कपायजवः । इंद्रवविरतिभेति
 संबन्धः सप्तदशभेद ॥ १ ॥' इति ॥ ११४ ॥ ७ ॥

मनोवमनं

भोक्षस्यभकमिज्जर्ध., द्वि—यस्मात्करणत्वात् मनसो वशत्वं परः—परमो योग—बाह्ययोग, मनसा किञ्चिदुपस्य ।—कपया—करोवमनमयाभेमासौ-
 र्वाधित्य—दुर्विकल्प्याद्यामित्युक्त्या—स्यमस्य तपोविभक्तस्य—सकस्य ॥ ११३ ॥ ६ ॥

॥ ६७ ॥

रत्न०—अपो नेति०, म्यास्या—अपो—आपः परमेष्ठिमात्रादेर्मुक्त्यै—मुक्त्यै न स्यात्, मुक्त्यै इति सर्वत्र ख्येयं, तथा तपो न, किञ्चिदं ।—

१ शुष्कीरअधिमहदस्यसिद्धिचिन्तुषंवेतिवासीदेव । मेहोरेकज्जानार्थपरिहायवचनसोच्यवैपु १ ॥

दानं च—अभयदानसुपात्रदानअनुकंपादानउचितदानकीर्त्तिदानभेदात्पंचधा, यदुक्तं—“अभयं सुपत्तदानं अणुकंपा उचियकित्तिदानं च । तिन्निहिं मोक्खो भणिओ दुन्नि य भोगाइयं दिति ॥ १ ॥” इति, श्रुतं च—श्रुतज्ञानं शास्त्राध्ययनमित्यर्थः, ध्यानं च—धर्मध्यानादि, तपश्च द्वादशभेदम्, अर्चनं च—अष्टप्रकारादिपूजा, ततो द्वंद्वस्तान्यादौ—प्रथमं यस्य तत्तथा, आदिपदात्तीर्थयात्राप्रतिष्ठादिधर्मकर्मपरिग्रहः; अत्रोक्तार्थे हेतुमाह—हि—यतः कारणात्कपायेभ्यः—क्रोधादिभ्यश्चिंता—आर्त्तध्यानरौद्रध्यानात्मिका तथाऽऽकुलता—व्याकुलता तयोर्जिज्ञा-
तस्य—रहितस्य पुरुषस्य मनोवशत्वं—मनसः स्वायत्तत्वं परः—प्रकृष्टो योगो—मुक्त्यंगं भवतीत्यर्थः, ननु पूर्ववृत्ते नियमवैयर्थ्यकथनेन तदंतःपातितपोवैयर्थ्यं प्रतिपादितमेव, पुनरत्र तपोवैयर्थ्यप्रतिपादने पौनरुक्त्यं स्यादिति चेन्न, पूर्वकाव्ये नियमांतःपातित्वेन तपोवैयर्थ्यं प्रतिपादितेऽपि साक्षात्तस्याप्रतिपादनादिति ॥ ११३ ॥ ६ ॥

अथ केवलस्य मनोनिग्रहस्य साक्षान्मुक्त्यंगतां दर्शयन्नुपदिशति—

जपो न मुक्त्यै न तपो द्विभेदं, न संयमो नापि दमो न मौनम् ।

न साधनाद्यं पवनादिकस्य, किं त्वेकमंतःकरणं सुदांतम् ॥ ११४ ॥ ७ ॥

रत्न०—दानश्रुतध्यानतपोऽर्चनादीति०, व्याख्या—मनसो निग्रहो—नियंत्रणं तमंतरेण जीवस्य दानं च श्रुतं च ध्यानं च तपश्च अर्चनं च दानतपोऽर्चनानि० तानि आदौ यस्य तत्, तपो द्वादशधा अर्चनं—देवगुरुज्ञानादिपूजनं, आदिशब्दाच्चैत्यविवप्रतिष्ठादि गृह्यते, वृथा—मुधा, न

श्री अध्या
वनवि.
रत्न० पृष्ठी
९ अधि०

॥ ६६ ॥

मार्गः कर्म वा शौच—कायमनसोः बुद्धिः १, संतोषः—समिद्धितसाधनादधिकस्मानुपाहित्वा २, सखीयमभ्यसनं क्लाम्बायो, मोक्षसाक्षा-
भ्यसनं प्रणवजपो वा ३ तप्यते तदिति उपः—पांश्रायणादि ४ वैशवायाः—शीतरागस्य प्रमिषात्तम्—आत्मन्य सर्वत संभेदः ५ इति पच-
विधाः, चम्यते—वपरम्यते दुर्गतिभ्य आत्मा अभिरिति यमाः, ते चार्हिसासूनुषाद्येवब्रह्मकिचनः, तत्र हिंसा—यावन्म्यपरोपय तद्भावोऽ-
हिंसा १, धृनुठ—सप्त प्रिय वा कपः २, खेयम्—अपृच्छादान तद्भावोऽखेय ३, ब्रह्मचर्यं—मैपुनत्यागः ४, अकिंचनता—परिमहत्यागः ५,
इति पचविधाः, च पुनः यस्य मनो विकल्पैः—दुर्भितिवैर्हतम्—अपहत म्यात आत्तस्व पुरुषस्य यमैर्नियमैश्च किं कार्यं स्यात् १, अपि
तु न किंचिदिति, मनसो बलत्वेऽबलत्वे च यमनियमयोर्बैयर्भ्यमिति भावाः, यदुक्तं—“रागादेषो यदि स्यातां, तपसा किं प्रयोजनम् ? ।
तायेव यदि न स्यातां, तपसा किं प्रयोजनम् ? ॥ १ ॥” ॥ ११२ ॥ ५ ॥

अथ मनोनिग्रहमतरेण दानादिधर्मभ्यर्पणं दर्शयन्मुपनिषत्ति—

दानश्रुतध्यानतपोऽर्चनादि, वृथा मनोनिग्रहमतरेण ।

कृपापश्चिताऽऽकुलतोभिक्षास्य, परो हि योगो मनसो यशत्यम् ॥ ११३ ॥ ६ ॥

धनवि०—मनोनिग्रहमतरेण—मनसो पक्षीकरणं विना दानश्रुतध्यानतपोऽर्चनादि धर्मकर्मैति गन्वं, वृथा—विध्या स्यादिति, तत्र

तनु सत एव बरोऽस्ति ततस्ती किंचिदिति भाव । च पुनर्यस्य मनो दुर्भिकल्पैर्हतं—पीडित तस्यामनोऽपि यमैर्नियमैश्च पूर्वोक्ते किं कार्यं १—न किंचि-
दिति, नियमा यमाश्च मनोपक्षीकरणप्रयोजनां तनु दुर्भिकल्पैर्सुदसं क्लोऽन्नागस्यतममुष्णप्रक्षेपप्रधि किं प्रयोजनं तैः १, चकारस्तुत्ययोगित्याप
पक्षंतरे वेति ॥ ११२ ॥ ५ ॥

परमो
योगः

॥ ६६ ॥

हेतुः—कारणं भवेत्, अत्र हेतुशब्दोऽजहल्लिगः । भावार्थस्तु आराधिता देवाः सुखाय न भवंति, विराधिताश्च देवा दुःखाय न भवंति, च पुनः सुपमकालः सुखाय न भवति, दुष्पमकालश्च दुःखाय न भवति, च पुनः सुहृदः सुखाय न भवंति, वैरिणश्च दुःखाय न भवंति, परं—केवलं मानसमेव वशीकृतं सुखाय भवति अवशीकृतं च दुःखाय भवतीति ॥ १११ ॥ ४ ॥

अथ मनोनिग्रहमंतरेण यमनियमादीनां वैयर्थ्यं दर्शयन्मनोनिग्रहमेवोपदिशति—

वशं मनो यस्य समाहितं स्यात्, किं तस्य कार्यं नियमैर्यमैश्च ? ।

हतं मनो यस्य च दुर्विकल्पैः, किं तस्य कार्यं नियमैर्यमैश्च ? ॥ ११२ ॥ ५ ॥

धनवि०—यस्य पुरुषस्य मनः—चित्तं वशं—स्वायत्तं तत्समाहितं—समाधियुक्तं रागद्वेषपरहितं स्याद्—भवेत्तस्य पुरुषस्य नियमैः—शौचादिभिः पंचभिः च पुनर्यमैः—अहिंसादिभिः किं स्याद् ? , अपि तु न किञ्चिदित्यर्थः; अत्र यमनियमयोः स्वरूपं चेदं, नियम्यते चित्तमेभिरिति नियमास्ते च “नियमाः शौचं संतोषः, स्वाध्यायतपसी अपि । देवताप्रणिधानं चे”ति, (अभिधानर्चितामणिः १ काण्डं) शुचे-

दिरपि न, सुहृदो—मित्राण्यपि न वा, पुनररयोऽपि न सुखाय न दुःखाय चेति यथाहं योजनीयं, परं—केवलमेकं जंतोः—जीवस्य मानसं—मन एव सुखाय दुःखाय च भवेद्यतः । किलक्षण ?—संसारचक्रे—संसारसमूहे अयवोत्सर्पिण्यवसर्पिणीलक्षणे द्वादशारसंसारचक्रे भ्रमणं तस्यैकः—अद्वितीयो हेतुः—कारणमत्रैवकारोऽन्ययोगव्यवच्छेदार्थः, इदं वचनं सज्जिन आश्रित्य ज्ञेयं; असंज्ञिना मनसः अभावेऽप्यनंतसंसारचक्रभ्रमो दृश्यते तेनेत्यर्थः ॥ १११ ॥ ४ ॥

रत्न०—वशं मनो यस्येति० व्याख्या—मनो वशं—स्वायत्तं सत् समानतालक्षणैः हितं—सुखं समाधिमत्त्यात्तस्यात्मनो नियमैः—शौचसंतोष—स्वाध्यायतपोदेवताप्रणिधानलक्षणैः पंचभिर्यमैः—अहिंसासूनुतास्तेयव्रह्माकिंचन्यैः पंचभिश्च किं कार्यं ?—किं प्रयोजनं, ते तु मनोवशीकरणायैव संति,

वशहत-
मनःफलं

श्री शम्भा-
धनवि-
खं० हृषी-
९ अधि०
॥ ६५ ॥

पद्मार्थं प्रसिद्धौ तथा नरकं प्रसिद्धं ददाति-इति, अथ मनः स्वर्गापवर्गा ददाति, अथ नरकं ददातीत्यर्थः, तदर्थतः करण-व्ययः
सतत-निरन्तरं प्रयत्नात्-अथमतो यदा-आपत् कुर्वन्-विषेहीत्यर्थः ॥ ११० ॥ ३ ॥

अथ मनस एवेदिकपारलोकि-सुखकारणतां दर्शयन्मुपदिशति-

सुखाय दुःखाय च नैव देवा, न चापि कालः सुखदोऽरयो वा ।

भवेत् पर मानसमेव जतोः, संसारचक्रमणैकहेतुः ॥ १११ ॥ ४ ॥

धनवि०-जतोः-मानसः सुखाय च पुनर्दुःखाय देवा-इत्यत्राप्यसौ नैव भवति, च पुनः कालोऽपि-सुखमदुःखमादिः कृत-
युगादिषां सुखाय दुःखाय न भवति, नापि सुखदो-मिथ्याभ्यवसाय-धरयोः-अथवाः सुखाय दुःखाय भवति, परं-केवलं मानसमेव-जतोः-
करणमेव जतोः संसारचक्रे-भवसमूहेऽवबोत्सर्पिण्यवसर्पिणीकथनद्वारा संसारचक्रे अमन-पुनः पुनः पर्यटनं तस्मैकः-अद्वितीयो

रत्न०-अथ किमग्निः कश्चिदग्निमम ममोत्पत्तिरुत्पत्तिरुत्पत्तिरुत्पत्ति-स्वर्गापवर्गाविति० व्याख्या-हे आत्मान् ! परतःकरण-मनो एव च
उदकं च स्वात्तं सुखं-जीवस्य स्वर्गश्च अपवर्गश्च स्वर्गापवर्गा-त्रिदिकमोक्षी मर्त्यमूर्त्तमेव जीर्णश्रेष्ठिसुखं पराज्योरिव ददाति, कर्तुं
सक्तिं ज्ञेय, तथा-मर्त्यमूर्त्तमेव नरकं तदुत्पत्त्यस्येव ददाति, अर्थां सक्तिं ज्ञेयं, तत्-तस्मादेतेर्हे आत्मान् ! उत्तःकरणं वदन्-आपत्
कुर्वन्नेति ॥ ११० ॥ ३ ॥

रत्न०-सुखाय दुःखाय चेति० व्याख्या-हे आत्मान् ! देवाः सुखाय-सुखहेतवे दुःखाय-दुःखहेतवे च न भवति, तथा कश्च-प्राचुर-

मनो म-
प्राप्तं

॥ ६५ ॥

मनसश्चिरंतनमित्रता व्यवहारतोऽनेकभवसंधंधादेव प्रतीता, अप्रसन्नस्य प्रसत्तिप्रार्थनायोग्यता भवतीति मनसोऽप्रसत्तिस्वरूपं दर्शयति-
यतो दुर्विकल्पनिकरैः—दुष्टचिंतनसमूहैस्त्वं मां भवे—संसारे किं—किमर्थं क्षिपसे ?—क्षेपणं कुरुपे, मयाऽञ्जलिः—प्रार्थनापूर्वकं करसंयोजनं
वद्धो—रचितस्तव मनसः पुरस्तादितिगम्यं, प्रार्थनामेवाह—त्वं मयि कृपां—दयां कुरु—समाचर, का कृपा फलं वयेत्याह—सद्विकल्पान्
धर्मध्यानहेतुकार्यचिंतनलक्षणान् भज—आश्रय, चिरंतनां मैत्रीं—मित्रतां कृतार्थय—कृतार्था—सफलां कुर्वित्यर्थः; एतावत्प्रार्थनाकरणे हेतु-
माह—यतः कारणादहं नरकान्—नरकगतेर्विभेमि—भयं गच्छामीति ॥ १०९ ॥ २ ॥

अथ मनसः सामर्थ्यं दर्शयन् तद्वशीकार्यमित्युपदिशति—

स्वर्गापवर्गौ नरकं तथाऽन्तर्मुहूर्त्तमात्रेण वशावशं यत् ।

ददाति जंतोः सततं प्रयत्नाद्वशं तदंतःकरणं कुरुष्व ॥ ११० ॥ ३ ॥

धनवि०—यन्मनोऽन्तर्मुहूर्त्तमात्रेण—द्विघटिकाप्रमाणकालमात्रेण वशं च—आयत्तमवशं च—अनायत्तं सज्जंतोः—प्राणिनः स्वर्गा-

रत्न०—अथात्मा भीतः सन् मनःसुहृद विज्ञपयति—चेतोऽर्घ्ये इति०, व्याख्या—जीवः कथयति—हे चेतः !—हे मनस्त्वां प्रत्यहमर्थये—याचे
हे चिरत्नसख !—हे चिरकालीनमित्र त्वं मयि निपये प्रसीद—प्रसन्नं भव, मां प्रति दुर्विकल्पाना निकराः—समूहास्तैर्हेतुभिर्भवे—संसारे किं क्षिपसे ?,
प्रसादं कृत्वा मां क्षिपस्वैत्यर्थः । त्वा प्रति मयाऽञ्जलिः—प्रसृतिद्वययोजनरूपो वद्धः । किमर्थमित्याह—त्वं कृपां कुरु, कृत्वा सतः—शोभनान् विकल्पान्
भज—श्रय, तथा मैत्रीं कृतार्थय—सफलं यतो हेतोरहं नरकाद्विभेमीति ॥ १०९ ॥ २ ॥

भी अथ्या
 धनवि.
 रत्न० वृषी
 ९ अथि०
 ॥ ६४ ॥

धनवि०—हे जीव ।—आत्मन् मनःकैवर्त्तकः—चित्तबीजः। कुबिकल्पसूत्रज्ञैः—कुर्वितनरूपतनुभ्यैः। कुकर्मजातैः—कामावरणा-
 पटविषदुष्कर्मकथपमत्स्रजाभेर्गाहम्—मन्त्रव निमग्न्य—नियन्त्र विसारवद्—मत्स्रमिष स्थां नरकाग्निभिः—नरकाग्निवैद्यानैः।
 पाकविपयीकरिष्यति, कैः ?—नरका—नरकावासा अतीमोष्णप्रलय इवम
 पश्ये, कथं ?—चिरं—विरकाज, किं कृत्वा ?—निमग्न्य—बद्धा, कथं ?—गाहम्—कर्म, कैः ?—कुकर्मण्येव आत्मनि—मत्स्रवध्नोपकरणानि तैः, किं क-
 रीष्यति, इत्यनवरदेतोरस्य—ममसो मा विन्दसीः—विघातं मा
 कार्पीरिष्यसि ॥ १०८ ॥ १ ॥

अथ दुष्ट मनोऽनुकूलयमाह—

चेतोऽर्थये मयि चिरत्नसत्त्वं । प्रसीद, किं कुर्विकल्पनिकरैः क्षिपसे भये माम् ? ।

पद्मोऽञ्जलिः कुरु कृपां भज सद्रिकल्पान्, मैथीं कृतार्थं यतो नरकादिभेदि ॥ १०९ ॥ २ ॥

धनवि०—हे चेतः । अहमर्थये—मार्थनां करोमि हे चिरत्नसत्त्वं ।—हे चिरत्नमिष त्व मयि—मद्विषये प्रसीद—वसत मय, अथात्मनो

रत्न०—अप ममःकैवर्त्तकं मत्स्रमिष स्थां बद्धा पश्येति न विद्यासाह इति दर्शयति—कुकर्मजातैः कुबिकल्पसूत्रज्ञैरिति० व्यकृत्या—हे जीव ।
 मन एव कैवर्त्तकः—चित्तबीजं प्रति विसर्त—मत्स्रमिष विसारवद् पश्यति—पाकविपयीकरिष्यति, कैः ?—नरका—नरकावासा अतीमोष्णप्रलय इवम
 पश्ये, कथं ?—चिरं—विरकाज, किं कृत्वा ?—निमग्न्य—बद्धा, कथं ?—गाहम्—कर्म, कैः ?—कुकर्मण्येव आत्मनि—मत्स्रवध्नोपकरणानि तैः, किं क-
 रीष्यति, इति हेतोस्तमस्य मनःकैवर्त्तकस्य मा विन्दसीः—मा विघातं कुर्यां, यथाऽस्य आत्मे न पठसि तथा पठेय इति ॥ १०८ ॥ १ ॥

सद्रिकल्प-
 याद्या

॥ ६४ ॥

सन्-शास्त्रोच्चार्याद्विपरीतसमाचरणः सद्य यतसे-नोगमं गुरुपे ॥ १०७ ॥ ७ ॥

इति भीतपोगच्छनायफ...नहोपाध्यायधीकल्याणविजयगणिशिष्योपाध्याय...श्रीधनविजयगणि-
विरचितायां...शास्त्राधिकारनाम्नयष्टमी पदपद्धतिः ॥ ८ ॥

विपरीत-चिरचतुर्गतिदु.सताशिननकं विपयासेकन वरोधीत्येवंशीलो विपरीतकारि ॥ १०७ ॥ ७ ॥

१ चित्तदमनाधिकारः ॥

ननु मनोनिग्रहं विनाऽनंतरोक्तेन शास्त्रद्वारेण किं स्वादित्याशंफायां मनोनिग्रहद्वारगुपदिशन्नाह—

अथ मनः ।

अथ मन इति, अथ शास्त्रद्वारफथनानंतर मनः-चित्तं निग्रहविपर्ययाकार्यमिति मनोनिग्रहद्वारगुपदिश्यते इति । तत्र प्रथमं मनसो
धीधरसादृश्यं दर्शयन्नुपदिशति—

कुकर्मजालैः कुविकल्पसूत्रजैर्नियध्य गाढं नरकाग्निभिधिरम् ।

विस्तारवत् पक्ष्यति जीव ! हे मनःकैवर्त्तकस्त्वामिति माऽस्य विश्वसीः ॥ १०८ ॥ १ ॥

विपरीत-
कारिता

मनसोऽ-
विश्वासः

धी अप्या
 धनवि.
 ३० वृषी
 अधि०
 ९ चतु०
 ॥ ६३ ॥

विपरीत-
 धरिवा

मया चतुर्गतिदुःखतृतीयोक्तकृतांतवो-भगवदुक्तसिद्धांतवो इति-चित्ते विभाव्य-विधिं तथा-तेन प्रकरेण परं कुरु-विधेहीति,
 यथा-मेन प्रकरेण त्वेमाचतुर्गतिदुःखतवयो न स्युः-न मषेतमि(पुरि)ति ॥ १०६ ॥ ६ ॥

अथ साक्षात्प्रमूढद्वारमुपनिहीतुं उपदिशति-

आत्मन् ! परस्त्वमसि साहसिकः शुभाक्षैर्पद्माविन चिरञ्चतुर्गतिदुःखराशिम् ।

पश्यस्यपीह न विमेपि ततो न तस्य, विच्छिद्यते च यतसे विपरीतकारी ॥ १०७ ॥ ७ ॥

धनवि०-हे आत्मन् !-हे प्राणिन् तत्-वशास्त्वं पर-उक्त्यः साहसिकः-अविश्रुतवकापी असि-वर्षसे, यद्-वशास्त्वमिह-
 संसारे भाविन-भाविष्यंति चिरं चतुर्गतिदुःखराशिं-हेमनुभ्यतिर्यग्नरकसत्तुःकससूहं शुभाक्षैः-शुतन्नेपनैः पश्यस्यपि-विच्छेद्यमपि
 ततश्चिरञ्चतुर्गतिदुःखराशेर्न विमेपि-न मीतिं प्राप्स्यसि, च पुनस्तस्य चिरञ्चतुर्गतिदुःखराशेर्विच्छिद्यते-विच्छेदेनोच्छेदाय विपरीतकारी-
 र्गतीनां-नरकतियग्नैश्चतुर्गतिदुःखराशिं प्रवि-दुःखराशिं प्रति विनेन-अर्हता वीरेणोच्छेप कथं तः-सिद्धांतस्तस्माद् इति-मनसि विभाव्य-
 विचार्य त्वं तथा कुरु । किं० !-मति-अतिशयेन मय पाप्मत्वा, कथं !-यावत्, कम् !-अनंतम्-अज्ञानमनेहसं-कथं, तथा कथं !-यथा
 इत्य चतुर्गतिदुःखतवस्तव न स्युः-न मष्यीति ॥ १०६ ॥ ६ ॥

रक्त०-अथ चतुर्गतिदुःखराशिं भाविन आनानस्यात्प्रात्मनोऽप्यर्थे प्रवृत्तिम् साहसिकत्वं दर्शयति-आत्मन् ! परस्त्वमसीति० म्यात्स्य-हे
 आत्मन् ! त्व पर-उक्त्यः साहसिक-अविश्रुतवकापी असि यतो हेतोर्भाविन-अविश्रुत चिरं-चिरञ्चतुर्गतिदुःखराशिं शुभाक्षै-शुतन्नेपनैः पश्यस्य-
 पीह-संसारे न विमेपि-स्य प्राप्स्यसि, ततो हेतोस्तस्य-चतुर्गतिदुःखराशेर्विच्छिद्यते-विच्छेदाय च पुनर्न पतसे-न पत्रं करोषि, पतस्यं किञ्चक्षणः !-

॥ ६३ ॥

गदाश्च-रोगा दुःसुताश्च-कुपुत्रा इति द्वंद्वस्ते आदिर्येषां ते तथा तैः, आदिपदात्कुमामकुनरैद्रसेवाकुभोजनकुफलत्रनिर्धनत्वनिष्पुत्रत्व-
कन्याधहुत्वादिभिः, पाठांतरेण दुष्कुटुंबकैः-अपरमात्रादिभिः ध्रुवं-निश्चितं नृजन्मनः-मनुष्यावतारस्य विरसता-वैरस्यं स्याद्-
भवति, तत्-तस्मात्पुण्यतो-धर्मकर्मतो नृजन्मनः सरसतां-सारस्यमानय-प्रापयेति ॥ १०५ ॥ ५ ॥

अथ शास्त्रोपदिष्टचतुर्गत्याधितोपदेशाख्यप्रतिद्वारमुपसंजिहीर्षुरुपदिशन्नाह—

इति चतुर्गतिदुःखततीः कृतिन्नतिभयास्त्वमनंतमनेहसम् ।

हृदि विभाव्य जिनोक्तकृतांततः, कुरु तथा न यथा स्युरिमास्तव ॥ १०६ ॥ ६ ॥

धनवि०—हे कृतिन् !—हे पंडित त्वमनंतमनेहसम्—अनंतं फालं यावदनुभूता इत्यनंतरोक्तस्वरूपा अतिशयेन भयं यासु ता अति

स्यादित्यर्थः, कैः :-इहलोक १ परलोकमया २ ऽऽदाना ३ ऽऽकस्मिका ४ ऽऽजीविका ५ मरणा ६ ऽयशोभय ७ लक्षणास्तप्त भीतयः तथा
राजामाख्यलवदादीनामभिभवः, तथेष्टाना-हयादीना विप्लवो-विरहः तथा अनिष्टाना-दस्युपारदारिकपिशुनानां योगः-संबंधः तथा गदा-रोगाः
तथा दुः-दुष्टाः सुताः-पुत्रास्ते आदौ येषा तैर्हेतुभिः, आदिशब्दाद्दुष्टभ्रातृभार्यादीनां ग्रहणं, तथा दुष्कुटुंबकैरिति वा पाठांतरं । हे आत्मन् ! तस्य
नृजन्मनः सरसतां पुण्यतः-पुण्यकार्यकरणादानय, अत्र रसशब्दो लक्षणया प्रयुक्तः, यथा सरसं घत्त्वाप्रादि मनोहरं सुखाद्दु सुखदं च भवति
तथा नृजन्मापि कुरुष्वेत्यर्थः ॥ ५ ॥ ५ ॥

रत्न०—अथोपसहारवाक्यमाह—इति चतुर्गतिदुःखततीरिति० व्याख्या—हे आत्मन् हे कृतिन् !— हे पंडित इति-पूर्वोक्तप्रकारेण चतु-

दुःखततेर-
भावः

श्री अर्था
 धनवि
 रत्न० पूर्य
 अधि०
 ९ अतु०
 ॥ ६२ ॥

ननु देवमयेषु सुखान्बपि बहुनि भवतीति किमन्वेदपपरिचितुं: कैरिनाकोद्यामाम्—वाऽथवा तत्सुखैः—देवमयसुखैः परिणामतुल्यैः—परि-
 ष्यामेन—परिपाकेत्यति प्राकृतपुण्यद्वयसङ्घणेन दुःखैः—दुःखजनकैः किं स्यात् ? न किमपीत्यर्थो, भावार्थस्तु "तं सुरनिमाप्यविभव विस्तिप
 यवप न देवलोगाभो । अहपक्षिभ विभ जभवति फुट्टइ समयसर्कर द्विभव" ॥ १ ॥ इत्यादिगाथाभावनया, भगवतीसूत्रे प्रथमसूत्रे सप्तमो-
 देसके देवालयधनकाठेऽप्रेतनभबोस्वचिस्मानमसमवसं दद्या किमत्कात्मनाहारका भवतीत्यादिभावनाया च स्पष्ट एवेति ॥ १०४ ॥ ४ ॥

अथ साक्षोक्त मनुष्यगतिगतदुःखरूपं वर्णयन्नुपदिशति—

सप्तमीत्यभिभवोऽविष्णुबानिष्टयोगगवतुःसुतादिभिः ।

स्याद् ध्रुय धिरसता वृजन्मनः, पुण्यतः सरसतां तदानय ॥१०५॥५॥ "दुष्कृतं च" इति वा पाठः

धनवि०—यद्—यस्यास्तस मीसयश्च—पूर्वोक्त अभिभवश्च—पराभव इष्टविष्णुवश्च—प्रियविभोगोऽनिष्टयोगश्च—अप्रियसंयोगो

वा इतरेतराद् तासां विभो—मयानि भवतीति—एकस्मिन्ना प्रवारेण सुरेभ्यस्तुल्यानि भवति, कथं ?—निश्च, वा पुनस्तेन हेतुना तेषां सुखेस्तदुदे किं
 स्याद् ? अथितु न किमपि । तत किं ?—परिणामेन—परिपाकेण तु खर्यतीति बुद्धानि तै, अत्र गर्भस्तितीतीकत्वेन प्रियेयकानुष्णसुखामपि
 दुःख गृहीत, अन्यथा तेषां दास्याचम्यत् फलं दुःखानि सुमिति ॥ १०४ ॥ ४ ॥

रत्न०—अथ मनुष्यगतिर्बभितुःश्याप्याह—सप्तमीति० म्याप्या—ध्रुव वृजन्मनो—मनुष्यमवस्य विरक्त्य—रसराहित्य स्यात्, वि सादत्ता

१ तं सुखेकस्मिन्विभ विस्तिपित्वा एवदत्तं च देवलोकात् । अतिवर्षीयस्य इदं च देव लोकात् एवदत्तं ॥ १ ॥ उपदेशमात्र. पा. १०६

नरत्न-
सरसता

॥ ६२ ॥

अथ शास्त्रोक्तं देवगतिस्वरूपं दर्शयन्नुपदिशति—

मुधाऽन्यदास्याभिभवाभ्यसूयाभियोऽन्तर्गर्भस्थितिदुर्गतीनाम् ।

एवं सुरेष्वप्यसुखानि नित्यं, किं तत्सुखैर्वा परिणामदुःखैः ? ॥ १०४ ॥ ४ ॥

धनवि०—मुधा—उदरपूरणार्थरहितमन्येषां दास्यं—किंकरता अभिभवश्च—देव्याः परबलवत्तरदेवैर्वलात्कारेण प्रविचारणादिरभ्यसूया च—अभि—सामरत्येनासूया—परगुणासहनम्, असूयाऽन्यगुणदूषणमिति वचनाद् मत्सर इत्यर्थः, मुधाऽन्यदास्याभिभवाभ्यसूया भवंति, च पुनरन्ते—देवभवस्थितिपर्यवसाने यद्वाऽन्तश्च—देवभवायुःपर्यवसानं गर्भस्थितिश्च—मनुष्यतिर्यक्क्षीणामुदरेषु गर्भत्वेनावस्थानं दुर्गतयश्च—पृथिव्याद्येकेंद्रियेषु गमनान्यन्तर्गर्भस्थितिदुर्गतयस्तासामेवम्—अमुना प्रकारेणोक्तान्यसुखानि—दुःखानि सुरेष्वपि—देवगतिगतजंतुष्वपि नित्यं—निरन्तरं भवंति, अत्र सुरेष्वपीत्यत्रापिशब्दो यदि सुरेष्वपि दुःखानि तदा नारकादीनां का वार्तेति सफलसंसारस्य दुःखमयत्वद्योतकः;

महिषेभ्यो गजाना गजेभ्यश्चेत्यादि अन्यजातीयेभ्यो गजाना सिंहेभ्यः सिंहानां सरभेभ्यश्चेत्यादि भयं, तथाऽपमृत्युः—क्षुत्तृङ्गाढवेदनाक्रान्तत्वेन मरणं तौ इति—अमुना प्रकारेण दुःखानि भवंतीति योगः, किलक्षणानि ?—दारुणानि, केषु ?—तिर्यक्षु ॥ १०३ ॥ ३ ॥

रत्न०—अथ सुरगतिमाश्रित्य दुःखानि दर्शयति—मुधाऽन्यदास्येति० व्याख्या—मुधा—वृथा मनुष्यास्तु वेतनप्रहणेनोदरभरणार्थं दास्यादिकर्म कुर्वन्ति देवास्तु वेतनोदरभरणे विनैव तत्कुर्वन्तीति मुधाशब्दप्रयोगः, अन्येषाम्—इन्द्रादीनां दास्यं—दासकर्म तेषामेवाभिभवः—पराभवो वज्रादिना ताटनादिकस्तथाऽभ्यसूया—परस्परमीर्ष्या इतरेतरद्वन्द्वः ता भवंतीत्यन्वयः, अन्तश्च—व्यवनं गर्भस्थितिः—गर्भः सः, तथा दुर्गतयः—अपचादिकुलोत्पत्तिलक्षणा

देवेष्वन्य-
दास्यादि

भी अग्या.
धनदि
रत्न० वृषी
अपि०
९ चतु०
॥ ६१ ॥

अथ अश्लोक तिर्यग्गातिरूपं दर्शयन्नुपदिशति—

बन्धोऽनिशा वाहनताडनानि, क्षुष्टृद्वुरामातपशीतवाता ।
निजान्यजातीयभयापमृत्यु, दुःखानि तिर्यग्दिवसि दुःसहानि ॥ १०३ ॥ ६ ॥

धनदि०—अनिशं—निरंतरं बंधो—रक्षादिमिनिवन्नय दुःखं भवति, च पुनरसिद्ध वाहनानि च—रत्नरत्नचतैकवशादिषु योजयामि
ताडनानि च—कक्षाकुक्षप्रायनादिना प्रहारविपयीकरयामि वाहनताडनानि, दुःखानि भवति, च पुनः क्षुष्ट—क्षुष्टा यद् च—रुपा दुःखमात्र—
क्षुष्टरोगं मुखपाकपादपाककुष्ठद्वयः आतपात्र चण्डर्तुप्रमवाः शीतानि च—शीतकण्ठप्रमवादि सैस्यादि वातात्र—वर्षाक्षुष्टप्रमवाः पवनाः
क्षुष्टृद्वुरामातपशीतवाताः दुःखानि भवति, च पुनर्यत्र निजान्यजातीयभयं च—अजातीयपरजातीवर्जतुम्यो मीतिरपमृत्युश्च—गच्छ-
मोहनगच्छकर्ततामरय मिजान्यजातीयभयापमृत्यु दुःखे भवतः, इत्यमुना प्रकारेणोच्यते तिर्यग्—तिर्यग्गातिरुक्तं तदु दुःखानि दुःसहानि—
दुःखेन सहनीयानि भवतीत्यर्थः ॥ १०३ ॥ ६ ॥

रत्न०—अथ तिर्यग्गातिरूपं दुःखानि दर्शयति—बंधोऽनिशमिति० व्याख्या०—असिद्ध—निरंतरं बंधो—बंधन, अनिशमिति सर्वत्र योज्य,
भवति मयत्रे भवति चेति यथाई योजनीय, वाहनानि—अतिभ्ररस्योत्पादनानि रपात्ते कृपिकर्षणि योजयामि च ताडनानि प्राचनकदिमित्तया क्षुष्ट-
क्षुष्टा वृष्या—तर्षा आमा—रोग अतिभारवाहनसंजातप्रणारिकरस्तया आतप शीतं कठो—वापुस्ते इतरेतरात्, तथा निजान्यजातीयभयो महिषाणां

तिर्यग्
धन्यादि

॥ ६१ ॥

धनवि०—च पुनर्यत्र नरके तीव्रा—दुःसहाः सुरकृताः—परमाधार्मिकदेवकृता विविधाः—वेदनभेदनपचनादिका व्यथाः—पीडाः सति, अत्र परमाधार्मिककृता इत्युपलक्षणं, तेन “सत्तनु त्रित्तज येयण अज्जुन्नकयावि पहरणेण विणा । पहरणकयावि पंचमु तिसु परमाहम्मिय-कयावि” ॥१॥ इत्यादिप्रदणं, हे कुमते !—हे कुमुदे अमुष्माद्—अनंतरोदितस्वरूपात् सततं—निरंतरमाक्रंदारयः—आक्रंदशब्दैरभ्रभृतः—अभ्रं—नमोमार्गं भरति—पूरयतीत्यभ्रगृत्तत्वात्, तथा भाविनो—भविष्यतो नरकाद्—नरकगतेः किमिति प्रश्ने नो विभेषि ?—नो भयं प्राप्तुषे इति काकूच्या, यद्—यस्मात्त्वं कपायी—क्रोधादिमान् क्षणमुखैः—स्वोकफालमुपैर्विपर्ययः—शब्दादिभिर्मोदसे—दृष्यसि ॥१०२॥२॥ अनंतरोक्तपद्यद्वयस्य युग्मरूपतां साक्ष्यदर्शयन्नाह—युग्ममिति ।

त्सागरोपमाणीत्यादि नम्रदृणीनृत्रतो शेषं, इह तु मिलितनवान्न प्रतन्वते । तानि किल० ?—न विद्यंते उपक्रमा—अतरायुद्युटिहेतवो येषु तानि, नारका देवाश्च निरुपक्रमायुष्मा नयेतीति, स्पर्शः स्वरः अतितमान्—अतिशयेन, कुतः ?—कामचादिति—कामचतः करपत्रतः, च पुनरितो—मनुष्यलोकाद्दृश-शैल्यतापी—भृशम्—अत्यर्थं शैल्यं च तापश्च तां अनतगुणितां, दुःसयत इति दुःसां—दुःखनारिणावित्यर्थः भवतः । अथ क्षेत्रवेदनामुक्त्वा परमाधार्मिक-देवकृतां वेदनामाह—च पुनस्तीव्रा व्यथाः—पीडाः सुरैः—परमाधार्मिकैः कृता भवति, किंभूता ?—विविधा—नानाप्रकारास्तत्तलोहपुत्रिकाळिगनदापनतस-त्रपुपानकरणेश्चैतरणीनशुत्तारणादिकाः हे आमन् !—हे कुमते भाविनो—भविष्यतोऽमुष्मान्नरकात्किं न विभेषि ?—भयं न प्राप्तोपि, अपितु विर्माहि । किल० ?—सततं—निरंतरमभ्रम्—आक्राशं विभर्तीति अभ्रभृतस्मादाक्रंदा—वेदनयोगात् पृथ्वारास्तेषा आरवाः—शब्दास्तेः, यद्—यस्मात्कारणात्त्वं विपर्ययः पंचमिः—शब्दरूपगंधरसस्पर्शमोदसे—दृष्यसि, किलक्षणैः ?—क्षणं यावत्सुखयंतीति क्षणसुखास्तैः, त्वं कीदृशः ?—कपायी—कपायवान् ॥१०२॥ युग्मं ॥

श्री अथ्या.
घनवि.
रत्न० इती
अधि०
९ अतु०
॥ ६० ॥

गुणः कृष्णवर्णोऽपि—अपत्रस्पर्शादपि अतिप्रसाम्—अतिप्रयेन हरः—कर्मसो भवतीत्यर्थः, न पुनर्ब्रह्म नरके तुष्टौ—दुःखोत्पादकवित्तो—
मनुष्यलोकात्तद्वैद्यतापाहनतगुणितौ—मर्तवनामकगुणकारेण शुभितौ भूदास्—अत्रार्थं सैत्यतापौ साः, किंच—अत्र वैद्यतापस्वरूप श्रीजी-
वाभिगमएठीवपद्वितीयोद्देशकप्रवर्धितदृष्टांतवस्तुष्टवेनावसेय, यथा—केनचित्समर्थेन ब्रह्मेण ओहकारपुत्रेण पद्म पावत् पुनः पुनः ध्माते
कृष्टिं चटप्रभापे ओहगोळके नरकशीतमूमौ मोचिते एकेनैव मेपोन्मेपान्तरेण पुनरुत्तुमीधिते स ओहकारं ओहगोळक नरकमूमिगव-
क्षेत्रेण हुतमेव विधीनमेव पश्यति, इतोऽपि क्षेत्राधिकतरं शीत नरके इति क्षेत्रदृष्टांतः १ । अथ तेनैव ओहकारेण मासं यावत्पुनः
पुनर्भावे कृष्टिं पुनः शीतीकृते च ओहगोळके तप्यनरकमूमौ मोचिते मेपोन्मेपान्तरेण पुनरुत्तुमीधिते नरकमूमिगतोप्यस्त्रेण स तं
विधीनमेव पश्यति, इतोऽप्यधिकतरमुप्यत्वं नरके इत्युप्यदृष्टांतः २ । पुनरत्रार्थे दृष्टांतद्वयं, यथा मत्तो गजस्तपार्थतो द्वात्रीवखोवपूर्णां
पुष्करिणीं प्राप्य यथा मोक्षते तथा शीतवेदनाभरकालुत्तुतो नारक्षी मनुष्यसंबन्धिनमस्त्रियेण शीत क्षिमपुत्रादिक प्राप्य नरकगतौ शीतवेद-
नामपाकुर्वन् मोक्षते, इतोऽप्यधिकतरं नरकेषु शीतवेदना, इति क्षेत्रे इतिदृष्टांतः ३ । एवमुप्यवेदनायां तथापि एव इष्टी तथापिप्रां पुष्क-
रिणीं प्राप्य यथा मोक्षते ततोप्यवेदनाभरकालुत्तुतो नारक्षी मनुष्यलोकात्संबन्धिनमस्त्रियेण तान्नायात्वं प्राप्य नरकमूमिगततापमपाकुर्वन्
मोक्षते, इतोऽप्यधिकतरमुप्यवेदना नरकेषु, इत्यादि विद्यारथिभिर्मन्वान्तरतोऽप्यसेयं ॥ १०१ ॥ १ ॥

सुखेऽपि आशये आशयिष्य तपचारपुरवृत्तिनो मना गृह्यते, एकत्रचन तु धातिवचकत्, तर्हि एतत् संबन्धिनः पुत्रकर्मण्य दुर्गभात् किमुप्यत इति ।
एतेन परमाणोऽपि गबोक्तव्यं दर्शित, तथा अमूपि—श्रीवितानि सागरमित्यानि—सागरस्योपमानि संति, यथा रात्रमस्यामेक सागरोपमं स्यात्स्यं प्रपतिरा-

अथ चतुर्गत्याश्रितोपदेशः ।

अथ शास्त्रद्वारे एव शास्त्रोपदिष्टचतुर्गत्याश्रितोपदेशाख्यं प्रतिद्वारं वक्तुकाम आह—अथेति शास्त्राण्याश्रित्योपदेशानंतरं शास्त्रोक्तचतुर्गत्याश्रितोपदेशः कथ्यत इत्यर्थः; तत्र प्रथमं पद्यद्वयेन शास्त्रोक्तं नरकगतिस्वरूपं दर्शयन्नुपदिशति—

दुर्गंधतो यदणुतोऽपि पुरस्य मृत्युरायूपि सागरमितान्यनुपक्रमाणि ।

स्पर्शः खरः क्रकचतोऽतितमामितश्च, दुःखावनंतगुणितौ भृशशैत्यतापौ ॥ १०१ ॥

तीव्रा व्यथाः सुरकृता विविधाश्च यत्राक्रंदारवैः सततमभ्रभृतोऽप्यमुष्मात् ।

किं भाविनो न नरकात् कुमते ! विभेषि !, यन्मोदसे क्षणसुखैर्विषयैः कषायी ॥ १०२ ॥ २ ॥ 'युग्मं'

धनवि०—यस्य नरकस्याणुतोऽपि—परमाणुकणोपमितादपि दुर्गंधतो—दुरभिगंधतोऽहिमृतकादिस्वरूपतः पुरस्य—लक्षणया मनुष्यलोकसंबन्धिसकलनगरलोकस्य मृत्युः—मरणं भवति, च पुनर्यत्र नरकेऽनुपक्रमाणि—निरुपक्रमाणि सागरमितानि—दशकोटाकोटिपल्योपमरूपसागरोपसप्रमाणानि अर्थाद्दुल्क्षुष्टतत्त्वयस्त्रिंशत्सागरोपमप्रमितान्यायूपि—जीवितानि संतीति, च पुनर्यत्र नरके स्पर्शः—स्पर्शनेद्रियग्राहो

रत्न०—अथ चतुर्गतिमाश्रित्योपदेशाख्यो नवमोऽधिकारः प्रस्तूयते—तत्र तावत्प्रथमं नरकगतिमाश्रित्योपदिशति—दुर्गंधतो यदणुतोऽपीति०, तीव्रा व्यथा० इति च युग्मव्याख्या—यस्य नरकस्य—नैरयिकाणां वासक्षेत्रत्याणोः—परमाणोरपि दुर्गंधतो—दुर्गंधात्सकलस्य पुरस्य मृत्युर्भवति, पुरस्ये-

श्री ब्रह्मा-
धनवि.
ख० वृत्ती
८ अक्षि०

॥ ५९ ॥

सस्वे फलसत्त्वात् । अथ इष्टान्नाह-यद्-यस्मात्कारणात्स्थितायाः-शर्कराया यद्दहनममाह-उत्पादनपरिमयस्यारो-गर्भः सुखी-
सुखवान् स्यादिति, यद्दुःख-“अथा एतयोः चक्षुषभारवाही, भारस्त भारी ननु चंदनस्त । एवं तु माती चरणेभ्य हीनो, नाजस्त भारी ननु
सुगार्हप ॥ १ ॥” इति ॥ १०० ॥ ९ ॥

इति शाकनाभि षोडशपद्येऽष्टमद्वारे नवपद्यैः केचलसाक्षात्पाणिभ्योपदेक्षमय प्रथमं प्रतिद्वारं श्वाक्यार्त ॥

निक्षेपे, तैराग्नेरीतिः-फपितैः सनुष्ठितै-सदनुष्ठनै इतौगमा फलति, यथाऽऽमाद्यो वृक्षा आत्मादिमि फलैः फलति तथाऽऽग्नेयः सुखीरेव फलैः
फलतीत्यर्थ । तत्रार्थे इष्टान्नाह-यद्-यस्मात् आरो-उत्तम सिताया-शर्करायाः दहनममाह-उत्पादनमप्यस सुखी स्यात्, किमप्येवमस्य केचलसाक्षीति-
शरोपमान, आगमस्य सितोपमानं, यथा सिताया दहनममस्यथा आगमस्य पठनपुस्तकदहनमम इति ॥ १०० ॥ ९ ॥ इत्यष्टमोऽधिकारः संपूर्णः ॥

श्रीराशिचंद्ररत्नचक्रसिद्धिप्रणालिप्रकरणेन चक्रजपः । अप्यस्यचक्रपदस्य चकार इति, तत्राहोऽर्थमिदमर्थमितोऽधिकारः ॥ ८ ॥

१ यथा चक्रार्धनभारवाही भारस्त भारी ननु चंदनस्त । एवं ननु माती चरणेभ्य हीनो इत्यस्य माती ननु सुपद्यो ॥ १ ॥ उपदेक्षमत्का पा. ३१९

बनुष्ठान-
शंसा

॥ ५९ ॥

व्यसनतः—अत्यासक्तिः पाठेन—शास्त्राध्ययनेन किं फलं स्यादिति काकूक्त्याऽन्वयः, यः पुमानत्र—जगति दुर्विकल्पैः—दुश्चित्तैः
करणभूतैर्दुःस्थितो—दुःस्वावस्थां प्राप्तः सन् सदनुष्ठितिषु—पढावश्यकादिसदनुष्ठानेषु प्रमादी—अलसः स्यात् ? ॥ ९९ ॥ ८ ॥ उक्तस्यैव
पद्यस्य पाठांतरं दर्शयति—इति वा पाठ इति स्पष्टम् । अत्र शास्त्राण्याश्रित्योपदेशमुपसंहरन् केवलस्याध्ययनस्य जन्मांतरीयसुखं प्रति
कार्यकारणभावेऽन्वयव्यतिरेकाभ्यां व्यभिचारं दर्शयन्नपदिशति—

अधीतिमात्रेण फलंति नागमाः, समीहितैर्जीव ! सुखैर्भवांतरे ।

स्वनुष्ठितैः किंतु तदीरितैः खरो, न यत्सिताया वहनश्रमात् सुखी ॥ १०० ॥ ९ ॥

धनवि०—हे जीव !—प्राणिन् आगमाः—सिद्धांता अधीतिमात्रेण—केवलाध्ययनेन भवान्तरे—परभवे समीहितैः—वाञ्छितैः सुखैः
स्वर्गापवर्गजैर्न फलंति—न सफला भवन्ति, अयमन्वयव्यभिचारः अध्ययनसत्त्वे फलासत्त्वात्, अत्रापि मात्रशब्दोऽध्ययनव्यतिरिक्तक्रिया-
दिप्रतिषेधवाचकः; किंतु तदीरितैः—आगमप्रतिपादितैः स्वनुष्ठितैः—शोभनानुष्ठानैरागमाः फलंति, अयं व्यतिरेकव्यभिचारः, अध्ययना-
केन काव्यादिना रंजयामि ?, कस्य पार्श्वे किं गृह्णामि, कं च का च व्यामोहयामीति चित्ताभिप्रायजालैरित्यर्थः, अत्र—इह लोके दुःस्थितः—
तादृगिष्टवस्त्वप्राप्त्या दुःखितो वर्त्तते, अत एव किलक्षणः ?—प्रमादी—प्रमादवान्, कासु ?—सदनुष्ठितिषु—सदनुष्ठानेष्विति ॥ ९९ ॥ ८ ॥ इति वा
पाठः—पूर्वोक्तस्यैव काव्यस्य पाठांतरमित्यर्थः ॥

रत्न०—अधीतिमात्रेणेति० व्याख्या—हे जीव ! हे—आत्मन् केवलमधीतिः—अध्ययनं अधीतिमात्रं तेन, क्रियारहिताध्ययनेनेत्यर्थः, आगमा न
फलंति, कैः ?—सुखैः, कस्मिन् ?—भवांतरे, सुखैः किलक्षणैः ?—समीहितैः—वाञ्छितैर्मोक्षसुखैरित्यर्थः, मोक्षसुखरूपफलप्रदायिनो न भवन्ति, किंत्विति

भी अप्या.
धनवि.
रत्न० वृष्टी
८ अधि०

॥ ५८ ॥

जनतरोष्मेचार्यं बहुवचनगर्भं पाठ्यतरेवेवैकवचनगर्भं वसंतसि—

धन्यः स मुग्धमतिरप्युदितार्हदाशारागेण यः सृजति पुण्यमदुर्विकल्पाः ।

पाठेन किं व्यसनतोऽस्य तु दुर्विकल्पैर्यो दुःस्वितोऽत्र सवजुष्ठितिपु प्रमादी ? ॥१९॥८॥ इति वा पाठः ।

धनवि०—स पुरुषो मुग्धमतिरपि—आत्माप्यवनापसंस्कृतबुद्धिरपि धन्याः—पुण्यकार् मवति, वरित-उत्पन्नो योऽसावर्हत्—तीर्थ-
कृतमात्रा—धनानि तेषु रागो—अकिञ्चिद्वेषः “तमेव सच नित्संकं अं जिनेहि पवेइव” इतिस्मरन्तेनोदितार्हदाशारागेण यः पुमान्
अदुर्विकल्पः—संकाशं धानिमुदुविकल्पस्वरहितः पुण्यं—उपास्यमानिक सृजति—करोतीत्यर्थं, तु पुनरस्य पुत्रपत्न्यामे यच्छ्रद्धामिषेवस्य

किं कुर्वतो—दत्त, कर्त्तु—तेषामगमानां पुत्रकान्, अनेन किमारीषिन्येऽपि बहुपुत्रकसंमष्टिश्च सृष्टिमिति । हा इति श्लोके, ते नामसायन
प्रेम—परमये किं मन्त्रिणः—किं मन्त्रिप्यति, किंरायस्य काकुष्मन्दिम्याख्यानेन मन्त्रदु-सिनो मानिन इति सूचनमिति ॥ १८ ॥ ७ ॥

रत्न०—पुनरर्थातरेण तदेव द्रष्टव्यं—धन्याः स मुग्धमतिरिति० व्याख्या—स पुमान् मुग्धा—असदाप्रहरिता परिर्वत्य स मुग्धमतिरपि,
व्यसाप्यनेऽपि अमुमतिरिष्यर्थाः, धन्य—सुखी, सः कः—उदित—कथितार्हत्—तीर्थकराणामाद्या तस्यां रागेण—मेष्णा, माऽर्हदाशारागोऽस्तिपि
प्रेम्येकार्यं । पुण्यं सृजति—करोति । निक्षेपेन मुग्धमतिर्बं दर्शयति—यत् किं०—न विवन्ते तु—दुष्टा विवस्याः—विद्याभिर्यस्य यस्य स, तुरिति
विशेषे, पुनरस्य मुग्धमतिरपिपठित्वासादृशप्रसन्नोऽस्य पाठेन—अप्यनेन किं स्यात्—न किमपीमर्थं, कल्पयिदेविकमूनात्करारिसृष्टपादुत्पाद-
प्यनेन आसक्तिवर्धते तेषामप्यन करोति, परं तस्माप्यनं न किञ्चिदिसर्था, एतदेव हेतुवर्धनेन द्रष्टव्यं—वसनतः—सप्तम्यसनेभ्यो दुर्विकल्पै—क

१ तदेव यत् किञ्चन धन्यैः प्रकथितम् ॥

पाठिनो
धन्यस्य

॥ ५८ ॥

अथ केवलशास्त्राध्ययनात् सम्यक्श्रद्धानसहितशास्त्रोक्तानुष्ठानाचरणस्याधिक्यं दर्शयन्नाह—

धन्याः केऽप्यनधीतिनोऽपि सदनुष्ठानेषु यद्वादरा, दुस्साध्येषु परोपदेशलवतः श्रद्धानशुद्धाशयाः ।

केचित्त्वागमपाठिनोऽपि दधतस्तत्पुस्तकान् येऽलसाः, अत्रामुत्र हितेषु कर्मसु कथं ते भाविनः प्रेत्यहाः ? ॥९८॥७॥

धनवि०—ते पुरुषा धन्याः—पुण्यवंतो भवन्ति, ये केऽपि परोपदेशलवतः—सुगुरूपदेशाच्छ्रद्धानशुद्धाशयाः—सम्यक्त्वनिर्मलचित्ताः संतोऽनधीतिनोऽपि—अपठिता अपि दुस्साध्येषु—दुर्द्वेषु सदनुष्ठानेषु—प्रधानक्रियासु तपःसंयमादिक्रियासु यद्वादराः—सुबद्धकच्छा भवन्ति, तु पुनर्ये केचिदागमपाठिनोऽपि—जैनशास्त्राध्येतारोऽपि च पुनस्तत्पुस्तकान्—जैनागमपुस्तकान् दधतोऽपि—धरंतोऽप्यत्र—इह लोकेऽमुत्र—परलोके हितेषु—सुखकारिषु कर्मसु—तपःसंयमादिकार्येष्वलसाः—प्रमादिनो भवन्ति ते पुरुषाः प्रेत्यहाः—परलोकहितहंतारः कथं ?—केन प्रकारेण परलोके सुखिनो भविष्यन्तीति ॥ ९८ ॥ ७ ॥

रत्न०—अथाल्पाध्ययनेऽपि क्रियाया उत्कर्षं दर्शयति—धन्याः केऽपीति०, व्याख्या—केऽप्यनधीतिनोऽपि—नजोऽल्पार्थकत्वादल्पपाठिनोऽपि धन्याः—सुकृतिनः, यतः किं० ?—यद्वा आदरो यैस्ते, केषु ?—सन्ति—शोभनानि अनुष्ठानानि—क्रियाविशेषास्तेषु, किंलक्षणेषु ?—दुस्साध्येषु—निःसत्त्वज-नैर्दुःखेन कर्तव्येषु, किंलक्षणाः ?—श्रद्धानं—सम्यक्त्वं तेन शुद्धो—निर्मलः कदाग्रहरहित इत्यर्थः आशयः—चित्ताभिप्रायो येषां ते, कस्मात् ?—परेभ्यः—सुविहितशुद्धप्ररूपकरीतार्थेभ्यः उपदेशस्य लवः—कणस्तस्मात्परोपदेशलवतः, परोपदेशलवं प्राप्येत्यर्थः, अत्र यद्व्लोपे पंचमी ज्ञेया, नुरिति विशेषे । केचिदागमपाठिनोऽपि साधवोऽत्र—इह लोकेऽमुत्र—परलोके हितेषु—हितकारिषु कर्मजपतपःक्रियासु अलसाः—शीतकाः सन्ति, प्रमादिनः संतीत्यर्थः,

श्री अर्ष्या-
धननि.
सू० इती
८ अपि०
॥ ५७ ॥

अपायमाप्येतुन् संयमलुपतान् तिरस्कारपुरस्कारेणोपदिशति—

धिगागमैर्माद्यसि रजपन् अनाश्लोचकृत्सि प्रेत्यहिताय संयमे ।

दधासि कुक्षिभरिमाद्यतां मुने !, क ते ? क तत् ? कैय च ते मर्षांतरे ? ॥ ९७ ॥ ६ ॥

धननि०—हे मुने ! त्वा धिगस्तु, अत्र यत् इति गम्यं, तेन यत्। अरणादागमैः—सिद्धांशाम्पयनैर्जनाम्—शोचन् रंजयन्—रज-

मुत्पादयन् माद्यसि—मर्षान् मर्षसि, यत् प्रेत्यहिताय—परलोकसुखार्थं संयमे—चारित्र्ये नोद्यच्छसि—तोषणं कुरुते, ततः अरण्यासं कुक्षि-
भरिमाद्यतां—सोवरपूरुषामेव दधासि—दत्तसि, परं मर्षांतरे—परमवे ते भागभाष्ये—तत्र क मविष्यति !, च पुनस्तत् प्रेमहितं ते-
तत्र क मविष्यति !, च पुनरेष संयमते—तत्र क मविष्यतीति !, नन्वत्र पिगिति तिरस्कारवचनं, तत्र धर्मशास्त्रे धर्मोपदेशे च न सुखव
इति चेत्, 'इत्यत्र वा परो मा वा, विदं वा परिग्रहो । भासिथवा द्विमा भासा, सपत्न्यापकारिणा ॥ १ ॥ इति वचनात् सवर्गस्य
शिष्यवर्गस्येव पुत्रस्येव वा तिरस्कारपूर्वकं हितोपदेशस्य शुद्ध्यादिति ॥ ९७ ॥ ६ ॥

रक्त०—अत्र द्विधा विना केचनं विनागमाप्यस्य दृष्टेति सूचयति—धिगागमैरिति०, व्याख्या—हे मुने ।—हे यत् त्वा धिगस्तु यदस्त्वमागमै-
विनागमाप्यनैरिष्यर्षः जनान् रंजयन् माद्यसि—मत् प्राप्नोषि, हर्षं प्राप्नोषीत्यर्थः, यत्तत्र प्रेक्ष-परमवे द्विदार्प त्वं संयमे—चारित्र्ये न उद्यच्छसि—तोषणं
करोषि तत्सर्वं कुक्षिभरिमाद्यतां दधासि—दत्तसे, परं मर्षांतरे ते—तत्र ते विनागमाः क ! एतन्नरंजयं क ! एष संयमः—चारित्र्यं क !, अत्र प्रयोऽपि
कथंदा कर्णव्यसंज्ञित्वाचकास्तौन मर्षांतरे एते क्रयोऽपि न संतीत्यर्थः ॥ ९७ ॥ ६ ॥

१ इत्यत्र वा परो, मा वा, विदं वा वदन्तु । भासिथवा द्विधा भासा सपत्न्यापकारिणा ॥ १ ॥

रंजन-
निष्कृता

॥ ५७ ॥

अथ सकलशास्त्राध्ययनापेक्षया धर्मशास्त्राध्ययनस्यैव प्राधान्यं दर्शयन्नुपदिशति—

किं मोदसे पंडितनाममात्राच्छास्त्रेष्वधीती जनरंजकेषु ।

तत् किंचनाधीष्व कुरुष्व चाशु, न ते भवेद्येन भवाब्धिपातः ॥ ९६ ॥ ५ ॥

धनवि०—हे आत्मन् ! जनरंजकेषु—लोफचमत्कारकारिषु ज्योतिःशकुननिमित्तादिशास्त्रेषु अधीतमनेनाधीती—अध्ययनशीलः संस्त्वं किं मोदसे—हृष्यसि ?, कुतो ?—नामैव नाममात्रं परमार्थतोऽर्थशून्यं पंडित इति नाममात्रं पंडितनाममात्रं तस्मात् पंडितनाममात्रादिति; हे आत्मन् ! त्वं किंचन धर्मशास्त्रमधीष्व—अध्ययनविषयोऽकुरुष्व, च पुनरध्ययनानंतरं तत्किंचन तपःसंयमादिकमाशु—शीघ्रं कुरुष्व येनाध्ययनेन तपःसंयमादिना च ते—तव भवाब्धिपातः—संसारसमुद्रपतनं न स्यादिति, अत्राधीतीतिप्रयोग इष्टादेरिति (७-१-१६८) तद्वितसूत्रेण इन्प्रत्यये साधुः ॥ ९६ ॥ ५ ॥

रत्न०—पुनस्तदेव द्रष्टव्यं—किं मोदसे इति०, व्याख्या—हे विद्वन् ! पंडितस्य नाम पंडितनाम केवलं पं० नाम पंडितनाममात्रं तस्मात् पंडितनाममात्रात्वं किं मोदसे ?—हर्षं प्राप्नोषि !, अपि तु मा मोदस्व, यतः किंलक्षणः ?—अधीती—अध्ययनवान्, केषु किं० ?—जनानां रंजकानि—मनआह्लादकारिणि काव्यनाटकावसंतराजादीनि तेषु, परं तत्किंचन शास्त्रमधीष्व—पठ, च पुनस्तच्छास्त्रानां कुरुष्व येनाधीतेन येन च कर्मणा ते—तव भवाब्धिपातो—भवसमुद्रपतनं न भवेद्, एतेन जिनागममधीष्व तदुपदिष्ट च कुरुष्वेति सूचनमिति ॥ ९६ ॥ ५ ॥

श्री अथ्या.
 धनवि.
 एत० पूर्या
 ८ अथि०
 ॥ ५६ ॥

पणमत्तये साधुः, च पुनर्ये केचन कस्मिन्तार्यघटनैः काव्यैः करणमूढैः कविस्व्यासिणे-नवनवकव्यकरंत्वप्रसिद्धिस्तुष्टा-संतोपबंधः
 संतो मोरवे, च पुनर्योतिष-म्योतिःसाध्यामि इहवाठकारीनि नाटकानि च-नाटकशास्त्रानि मरुपिंगकारिनि नीतयव-नीतिशास्त्रानि
 चाभाक्यपभास्यानादीनि सध्यामि च-अध्यासास्त्रानि वाग्मिनीभाविम्याकरणानि सामुद्रिकशास्त्रानि वा धनुर्वेदाय-धनुर्वेदशास्त्रानि शोभा-
 पायंप्रभृतिव्यवहारविशेषानि चान्यासौ वेदां तानि तथा तानि च तानि प्राञ्चानि च तानि तथा वैज्योतिर्नाटकनीतिव्युत्पन्नधनुर्वेदादि-
 शास्त्रैः, अत्रापिपदाइत्ययमस्य इत्यामस्यस्तुसास्यव्यायनवात्स्ययनककुनशास्त्रैः परे-उचितरे ये केचन पर मोरवे, तु पुनः परं तान्
 प्रेस्यद्विते-परलोकद्विते कर्मणि-संयमस्यमे कर्त्तव्यं अहान्-वत्समाधरणपरिचालनिकलात् तर्कशास्त्रादिनिपुणान् नरान् पर्यं कुर्षिमरीनेव-
 सोदरपूरकानेव भूम-क्ययामः, नन्वभ्र मूम इति बहुवचन्यंउपयोगो महामुनीनामर्हत्परविरचितानां प्रबोधात्पर्यः कवमत्र ध्युक्त इति चेत्,
 अत्र प्रत्यक्त्वा बहुवचनप्रयोगस्य सुविहितत्वेन ह्युत्तररूपकत्वेन समानधर्माभासेकवाक्यतासूचनात् प्रयुक्तत्वाविति ॥ १५ ॥ ४ ॥

विरितास्ये बहुवचनकर्मण्यणा, अत्र चणप्रसये सति चणा इति वाच, तथा केचन कस्मिन् प्रसिद्धिस्तुष्टा-कर्मिस्व्यासिस्तुष्टा-तेपं प्राप्ता, वैर्य-
 तुमि १-कव्यैः-कव्यस्योचनैः, नवीनकव्यकरणीरिस्वर्ग, कव्यामि र्पुत्रकव्यादीनि तेषां पठनपाठनविमिर्षा, किं० १-कल्पित्य-सम्पुष्टेक्षित्या
 वेडर्थास्येषां षट्का-रचना येषु ते, परे-अन्ये केचन म्योतिषनाटक च नीतिष अध्यायं च धनुर्वेदश्च २ ते आदौ येषां तानि म्योतिर्नाटकनीतिव्युत्पन्न-
 धनुर्वेदादीनि तानि च तानि शास्त्रानि च २ तैस्तुष्टाः, म्योति-म्योति-शास्त्रं नाटकशास्त्रं अध्याय-सामुद्रिकशास्त्रं च धनुर्वेद-अपुभास्या-
 सशास्त्र, अविशय्याच्छकुनस्तादि गृह्यते, तान् सर्वान् क्यमस्यत्प्रमत्ताकविद कुर्षिमरीनेव भूम, यत् किञ्चक्षणान् १-अहान्-पूर्वान्, कस्मिन् १-
 कर्मणि, किं० १-प्रेस्य-परलोके द्विते-द्वितकारिणि ॥ १५ ॥ ४ ॥

शास्त्रिका-
 दीनां
 सङ्घर्ष

॥ ५६ ॥

चाचलि पापति'रि(सि० ५।२।३८)ति सूत्रेण पष्टयां साधुः; उक्तमर्थं दृष्टान्तेन द्रढयति—दि—यतो ज्योतिर्विमूढस्य—दीपदीप्तिमोहितस्य दीपपातिनः—प्रदीपांतःपवनशीलस्य शलभस्य—पतंगस्य चक्षुषी—नेत्रे कस्मै ?—किंनाम्ने गुणाय—स्वोपकाराय भवत इति, काकूच्या न कस्मैचिदुपकारयेत्यर्थः ॥ ९४ ॥ ३ ॥

अथ धर्मशास्त्राभ्ययनातिरिक्तं शास्त्राभ्ययनं परलोफहितं न भवतीत्युपदिशति—

मोदंते बहुतर्कतर्कणचणाः केचिज्जयाद्वादिनां,
काव्यैः केचन कल्पितार्थघटनैस्तुष्टाः कविख्यातितः ।
ज्योतिर्नाटकनीतिलक्षणधनुर्वेदादिशास्त्रैः परे,
धूमः प्रेत्यहिते तु कर्मणि जटान् कृक्षिभरीनेव तान् ॥ ९५ ॥ ४ ॥

धनवि०—ये केचिन्नरा वादिनां जयात्—परयादिविजयान्मोदंते—दृष्यन्ति, कथंभूता ?—बहवो—भूयांसश्च ते तर्काश्च—अनिष्टप्रसंजनरूपाः प्रमाणादिपदार्थरूपा वा तेषां तर्कणं—विचारणं तेन प्रसिद्धा बहुतर्कतर्कणचणाः—'तेन विचे चंचुचणा'विति तद्वितसूत्रेण (७-१-१७५) प्रातस्यात् एव दीपे पततीत्येवंशीलो दीपपाती तस्य, अत्रार्चादिकृते अधीतिनो ज्योतिर्विमूढस्य शलभस्योपमानं दुर्गतिपतनस्य च दीपपातोपमानमित्यु-पमानोपमेयभावो योजनीयः ॥ ९४ ॥ ३ ॥

रक्ष०—अथ तत्त्वज्ञानमंतरेण यदधीतं तद्व्येति दर्शयितुकाम आह—मोदंते इति०, व्याख्या—केचिदात्मानं पंडितंमन्या वादिना—प्रतिवादिना जयाद् मोदते—दृष्यन्ति, किलक्षणाः ?—बहवस्तर्काः—षोडश पदार्थाः प्रमाणप्रमेयादयः सप्त पदार्था वा द्रव्यादयस्तोपां तर्कणं—विचारणं तत्र चणाः—

तार्किका-
दीनां
जडत्वं

मी अस्या.
 धनवि.
 त्र० वृषी
 ८ अमि०
 ॥ ५५ ॥

पक्षपातसुपर्यभस्मारिभिः सिद्धरुर्गदा-पक्षपातस्यो रोगा नो क्षताः-न ध्वं प्रस्ताद्यरा नून-निश्चितमस्य रोगिनो र्क्षित-माय-
 पारण सुवुर्धमं-सुप्र-अतिज्ञवेन दुर्धम-दुष्पापं भवतीति ॥ ९३ ॥ २ ॥

अथ जनेभ्यः पूजाप्रान्तर्यं शास्त्राप्ययन पक्षवन्न भवतीति दर्शयन्नुपरिस्थिति-
 अर्थातिनोऽर्थादिकृते जिनागमः, प्रमादिनो दुर्गतिपापतेर्मुधा ।

ज्योतिर्षिमूढस्य हि दीपपातिनो, गुणाय कसौ शलभस्य चक्षुषी ? ॥ ९४ ॥ ३ ॥

धनवि०-अर्थादिकृते-पूजाप्रतिष्ठापर्यमादिपदात्तमापर्यमर्थातिनः-अप्ययनर्थात्तस्य प्रमादिना-प्रमादपर्यमस्य धनोर्दुर्गतिपा
 पतेः-भूष दुर्गतिपतनर्थात्तस्य जिनागमो-भगवत्सिद्धांतो मुधा-निष्कणो भवति, अप्र पापतेरिति पक्षपातोर्बिम्बो सासदि वासदि

राधसुपर्णादिपातुर्णीयस्य गद्य-रोग्य नो क्षिता-न ध्वं मत्ता अस्य पुस्तो नून-निश्चितमपरा मूनमिति संशयने र्क्षित एतुर्धम-अतिदुर्धम-
 मिसर्ष । अत्र सिद्धांतानां रसायनोपमानं प्रमादपर्यस्य मयोपमन, सिद्धांतरथे रस्यते-धर्मते सायानि र्क्षिते राद्य-गुणपर्ये मर, एतस्यपत्र
 वक्ष्यपि अत्र मुख्यत उपदेश्यचप्यांतरस एव प्राद्य तेषां, सिद्धांतरथे प्रमादपर्य-पत्यमिति व्याख्येयं ॥ ९३ ॥ २ ॥

रक्षा०-अर्थातिनोऽप्यप्ययन वृषेति दशापति-अर्थातिनोऽर्थादीति०, व्याख्या-अर्थादीनां-पूजादीनां इत्ये-प्रयोन्यासादीनाः-
 अप्ययनस्तः साधोर्जिनागमो मुधा, जिनागम हापुकेऽपि परत्ये वायोववासादिनामस्वादीनां इति । पतः किभूतस्य ।-अप्रदक्यो-निर्जात्यकर
 क्ताः, अत एव किभूतस्य ।-अतिज्ञवेन दुर्धमो पततीति दुर्धमारापततीत्यस्य, यद्वापि प्रयोज्येऽपं, एतदेव निरर्थनभापीपुत्रे-शलभस्य-पक्षपात
 चक्षुषी-नेत्रे बत्से गुणाय स्वाक्षम्, अति तु न पत्नीनिवृणाय, प्रपुत्रादित्यापेति । यत् किञ्चनस्य ।-ज्योतिर्षिर्षिनामिर्षिर्षिर्षिर्षि-मिषे

अर्थापि-
 नो इपा-
 ममः

॥ ५५ ॥

त्वर्थः, यद्-यस्मादत्रैव-इह भवे ते-तव जीवदयार्द्रता नो आस्ते-नास्ति, च पुनर्भावनाङ्कुरततिः-द्वादशभावनारूपाङ्कुरश्रेणिर्लभ्या-
प्रत्यक्षेण लभ्यमाना नो आस्ते-नास्ति ॥ ९२ ॥ १ ॥

अथ शास्त्रध्वणेऽपि यः प्रमादं न त्यजति तं प्रत्युपदिशति—

यस्यागमांभोदरसैर्न धौतः, प्रमादपंकः स कथं शिवेच्छुः ? ।

रसायनैर्यस्य गदाः क्षता नो, सुदुर्लभं जीवितमस्य नूनम् ॥ ९३ ॥ २ ॥

धनवि०—यस्य पुरुपस्यागमांभोदरसैः-सिद्धांतरूपमेघपानीयैः-प्रमादपंकः-प्रमाद एवाहान १ संशय २ विपर्यय ३ राग ४ द्वेष-
५ स्मृतिभ्रंश ६ योगदुष्प्रणिधान ७ धर्मानादर ८ भेदादष्टविधो मद्यादिः पंचविधो वा कर्दमो न धौतो-न क्षालितः स पुरुपः कथं-
केन प्रकारेण शिवेच्छुः ?-मोक्षस्पृहो भवति, अत्र शिवमिच्छतीति शिवेच्छुः । उक्तमेवार्थं दृष्टान्तेन दर्शयति-यस्य पुरुपस्य रसायनैः-

पतितस्यैव शुष्कत्वादार्द्रताऽपि न भवति तेनाङ्कुरोद्गमोऽपि दुर्लभ इत्युपमानोपमेयसाम्यम्, अत्र दृच्छन्देन मन एव ग्राह्यं, नतु बाह्यहृदय, उपदेशा-
दिना दुर्भेद्यत्वाज्जाट्योपेतत्वाच्च शिलातलोपमान, सिद्धातपक्षे रस्यन्ते-चर्वन्ते सामाजिकैरिति रसाः-शृगारादयः, अत्र मुख्यतयोपदेष्टव्यत्वाच्छांतरस
एव ग्राह्य इति ॥ ९२ ॥ १ ॥

रत्न०—अयागमस्योपमादानेन माहात्म्यं दर्शयति-यस्यागमांभोदरसैरिति०, व्याख्या—यस्यात्मन आगमा-आप्तोक्तयः एवाभोदास्तेषा
रसैः-जलैः शीतरसैर्वा करणैः प्रमादो मद्यादिः स एव पंकः-कर्दमो न धौतो-न क्षालितः स कथं शिवं-मोक्षमिच्छतीति शिवेच्छुः ?, अथवा
शिवं-कल्याणमिच्छतीति शिवेच्छुर्भवति, चलन् सन् पंके निमज्जत्येव, अपितु न भवति, दृष्टान्तदानेन तत्समर्थयति-रसायनैः-अनेकौपधमिश्रीकृत-

८ शास्त्रगुणाधिकार ।

अथानंतरद्वारे कपायनिग्रह उपरिष्ठः, स च शास्त्रमवगणाधीन इति शास्त्राण्याभिलोपदेशमभिप्रेत्युक्तम्—

अथ शास्त्राण्याभिलोपदेशः ॥

अथ शास्त्राण्याभिलोपदेश इति, अथ इति कपायनिग्रहोपदेशानंतरं तस्मिन्निवृत्तशास्त्राण्याभिलोपदेश एव्यते इत्यर्थः । तत्र प्रथमं शास्त्रवर्गोऽपि येषां प्रमात्रपरिहारो न भवति तदुपविशति—

शिखातल्लामे हृदि ते बहति, विशति सिद्धांतरसा न चांतः ।

यद्यत्र नो जीवदपयाऽऽर्द्रता ते, न भावनां कूरततिश्च खम्या ॥ ९२ ॥ १ ॥

धनवि०—हे आत्मन् ! तव-तस्मात्ते-तव शिखातल्लामे-शिखातल्लामे हृदि-हृदये सिद्धांतरसा-विनागमनजामि बहन्ति-प्रवाहमार्गोपोपरि गच्छतीत्यर्थः, च पुनरंतः-मध्ये न प्रविशति, हृदयस्य कठिनत्वात्तागमोक्तं मया कार्यमित्यादिभ्या रसा मवति चायांती-

रत्न०—अथ शास्त्राण्याभिलोपदेशाभ्योऽभ्युपदेशोऽभिपर्ये व्याख्यायते । अपोपमानदानेन हृदयस्य कठिन्यं सूचयति-शिखातल्लामे इति०, व्याख्या—हे आत्मन् ! शिखातल्लामे-सद्यो तस्मिन् शिखातल्लामे हृदि-हृदये सिद्धांतस्य रसा मव(बह)ति चेति निश्चये अंत-मध्ये न प्रविशति-न प्रविशति मद्-यस्मात्कारणात् ते-तद्यत्र-हृदये जीवदपया-जीवदपया आर्द्रता-आर्द्रत्व सरसत्व नो बहति, तेन कूरयेन, च पुनर्योक्ता एवाहुः तया भावनाया वाऽऽकुरस्तेषां तति-वेगिर्न खम्या-न प्राप्या, शिखातल्लामेऽपि रसा-नेव नान्यनुपर्येव बहति, मत्त प्रविशति, तल्लामे

भी अस्या.
धनवि.
रत्न० वृषी
८ अवि०
॥ ५४ ॥

दानभयं ३, अकस्मादेव धाखनिमित्तानपेक्षं गृहादिष्वेवावस्थितस्य रात्र्यादौ भयमकस्माद्भयं ४, निर्धनः कथं दुर्भिक्षादावात्मानं धारयिष्यामीत्याजीविकाभयं ५, मरणभयं प्रतीतमेव ६, अश्लोकभयम्—अयशोभयमेवं क्रियमाणे महदयशो भवतीत्यश्लोकभय ७ मित्यत्र विशेषव्याख्यानं प्रवचनसारोद्धारवृत्त्यादिभ्योऽवसेयं, मिलिताः सर्वा अपि षोडश भियो, यद्वा श्रीमान्तुंगसूरिविरचितभक्तिभरअमरणयमित्यादिस्तोत्रचतुर्थगाथावचूणौ—‘रोग १ जल २ जलण ३ विसहर ४ चोरा ५ रि ६ मृगेंद्र ७ गजेंद्र ८ सर्प ९ संग्राम १० डाकिनी ११ शाकिनी १२ राकिनी १३ लाकिनी १४ हाकिनी १५ काकिनीति १६ जलजलणाई सोलस इति पदव्याख्यानुसारेण षोडश भियः, तथाविधसंप्रदायाभावादेवं व्याख्याताः, तथाविधसंप्रदायावगमे च मनीषिभिः सम्यग्व्याख्येयाः ॥ ९१ ॥ २१ ॥

इति श्रीतपोगच्छनायकश्रीमुनिसुंदरसूरिविरचिताध्यात्मकल्पद्रुमस्याधिरोहणीटीकायां
उ० श्रीधनविजयगणिविरचितायां कपायनिग्रहनाम्नी सप्तमी पदपद्धतिः ॥ ७ ॥

प्रकटो—जगद्विरह्यातः इति काकूच्या व्याख्यानं, अपि तु न कश्चिदपीत्यर्थः, तादृग्दीप्तगुणाभावे मदः—अहंकारः कः ?, मदाभावे विभुता च का ?, विभुताया अभावे च पुनस्ते—तव स्तुतेः—स्तवनस्य का इच्छा ?, यदैतानि पूर्वोक्तानि कार्याणि न कृतानि तदा गुणादि सर्वमपि निरर्थकमित्यर्थः, तेन मदमत्सरादीना त्याग एव युक्त इति सूचनमिति ॥ ९१ ॥ २१ ॥ ॥ इति सप्तमोऽधिकारः सपूर्णः ॥

श्रीशातिचंद्रवरवाचकदुग्धसिंधुलब्धप्रतिष्ठवरवाचकरत्नचंद्रः । अध्यात्मकल्पफलदस्य चकार टीकां, तत्रागमन्नयमितः प्रथितोऽधिकारः ॥१॥७॥

श्री अथ्या.
धननि.
रत्न० वृत्ती
७ अधि०
॥ ५३ ॥

न निर्नाशिताः—त्वया न निवर्तय माद्य प्राणिताः, च पुनस्तव्या नरकाः सप्त न विध्वस्ता—न विनाश प्राणिताः, च पुनस्तव्या धर्मै—
पुष्पेस्त्रिखोकी—ओकत्रयी सदा—सर्वकालं नापि सुखिता—सुखीकृता, सुखं जातमस्याः सा सुखिता, सुखवती कृतेजयाः सत्—वरा नामेति
कोमलामंत्रमे को गुणः ?—किन्त्यामा गुणः परोपकारित्वाविर्बर्चते ?, च पुनः कः ?—किन्त्यामा मदो—प्रह्लादिर्बर्चते ?, च पुनकथा कः ?—कि-
नाम्नी तव विमुक्ता—ममुवा बर्चते ?, च पुनकथा तव स्तुतीकृता—स्तुतिबांठा कः ?—किनाम्नी बर्चते ?, अत्र पोटस मियो “रोगबद्धकल्प-
विसहरचौरियइवगवरप्यभवाइ” इति गाथासूचिता मव ९ ‘इहं १ परलोया २ पापा ३ अकम्ह ४ आजीव ५ वरप ६ मसिछोप ७ ।
सत् च मयवपाइ इमाइ सिद्धतममियाइ ॥ १ ॥’ इति गाथासूचिताः सप्त ७, एतद्गाथाभ्याख्या च—मनुष्यादेः सवातीबाइम्पणान्मनु-
ष्यादेरेष सवाधाइपमिहलोकभयं १, विर्बर्चैवादेः सवाधाइयं परलोकभय २, आजीयते इत्याद्यत्वं—मनं तवर्ब चौरियिन्वो पद्वयं वदा-

मदकारवा-
सावः

त्वया मुक्तो—मरणास्तकशास्त्रोऽपि न रक्षित्ये—न श्रुताः, तथा जगत्—आत्मने आत्मपिण उपचारत् जगत्प्राप्तिजनस्य इति—दरिद्र्य मोबासित-
न तवासं प्राप्ति, बलाभ निर्वासितमिजयैः, तथा पोटस करसादयो रोग्य न निर्वासित्य, च पुनः छेना—श्रीरु कृपा—राजानस्ते अशी वेयां ते
स्तेनरुपादपठेन्वो जात्य स्तेनरुपादिना मियो—भीतयो न निर्वाशिताः, आरिसम्प्रेमाप्रकारसुकरिजकवर्षेनां मरण, तथा नरका सप्त न
विष्कृता—विष्कृतं न प्राप्तिता, अपि पुनरपे, कर्मिहृमि सद्य ज्ञयाणां जगत्सं सवाहाइस्त्रिखोकी सा म सुखिता—न सुखं प्राप्तिव तत्—वर्षि नामेति
कोमलामंत्रमे ते—त्वय गुण कः ?—अर्थकशादिभक्तिपरिणाम इति न्यायाभ्यायेति मात्ता को गुणः ?, अथवा नामेति प्राक्कास्येऽप्यम, तव को गुणः

॥ ५३ ॥

१ रोगबद्धकल्पविसहरचौरियइवगवरप्यभवाइ ॥ मसिछोप ७ १० । २ इहंपरीकोकदावेककडेवाजीमिजयेरेकर्मिहो कर्मिहृममवकवादि
वराइ सिद्धये भविताइ ॥

परिच्छेज्जं ४ ॥ १ ॥” इति, च पुनस्तदा पुष्टैः—उत्कृष्टैर्विषयकपायैः; च पुनस्तनुभिः—जघन्यैर्हास्यमदमत्सराद्यैः प्रमादैः—मद्यादिभिः पुण्यधनं—धर्मधनं लुप्यमानम्—अपह्रियमाणमपि त्वं किं न वेत्सि ?—न जानासीति, काकूक्त्या; अत्र कपायदोषदर्शनाधिकारे प्रमाददोषदर्शनं कपायाणां प्रमादत्वसूचनार्थं ॥ ९० ॥ २० ॥

अथ कपायपरिहारद्वारमुपसंहरन् क्रोधादिकपायमूलमौद्धत्यं परिहर्तुमुपदिशति—

मृत्योः कोऽपि न रक्षितो न जगतो दारिद्र्यमुत्रासितं,
रोगस्तेन नृपादिजा न च भियो निर्नाशिताः षोडश ।
विध्वस्ता नरका न नापि सुखिता धर्मैस्त्रिलोकी सदा,
तत्को नाम गुणो ? मदश्च ? विभुता का ते ? स्तुतीच्छा च का ? ॥ ९१ ॥ २१ ॥

धनवि०—हे आत्मन् ! यदि त्वया मृत्योः—मरणात्कोऽपि प्राणी न रक्षितो—न प्रातः, च पुनर्जगतो—विश्वजंतुजातस्य दारिद्र्यं—दौःस्थ्यं त्वया नोत्रासितं—न उत्—प्रावल्येन सर्वथा त्रासं प्रापितं, च पुना रोगस्तेन नृपादिजाः षोडश—षोडशसंख्या भियो—मीतयो परं प्रमादैः—मद्यादिभिः च पुनस्तनुभिः पुण्यमेव धनं—आतरं सारद्रव्यं लुप्यमानं—मुष्यमाणं किं वेत्स्यपि न ?—जानास्यपि न, निराकरणं तद्विषये उपतापश्च दूरे आस्तां, परं जानीहीति काकूक्त्या व्याख्यानं, प्रमादैस्तनुभिश्च किं० ?—पुष्टैः—पोषं प्राप्तैः, प्रमादैः किल० ?—चौरैरिव चौरैर्वहिस्तादागतत्वाच्चौरपमानं, तनुभिः किल० ?—कर्मकरैरिव कर्मकरैरात्मस्वामिन इति ॥ ९० ॥ २० ॥

रत्न०—अथेयतां कार्याणां करणासमर्थस्य तवात्मनो मदादिकरणे का वाछेति दर्शयति—मृत्योः कोऽपीति०, व्याख्या—हे आत्मन् ! यदि

श्री अन्वा.
घनवि.
रत्न० वृषी
७ अधि०
॥ ५२ ॥

पन्वी स्त्रियोऽवाद्युक्तः । तस्मा यामक्रीमिस्त्रिपुत्रेनेवाहु विम्वलहो, भ्रष्टो ॥०॥ एषा कोऽपि हि कच्छपो दृष्टमुले सेबाळवंयन्मुते,
पूर्वेतु मुक्तिः कुटुम्बमिह तत्रमु समानीतवात् । सेबाले मिळिते कश्चि स पुनर्भद्र समाळोक्ते, भ्रष्टो ॥८॥ अन्वा पूर्वपवोमिषी निप-
तिता भ्रष्टं पुगं पश्चिमोमोषी दुर्दरबीषिमिभ्य सुचिरात् संपोषितं तद्रूपम् । सा अन्वा प्रविशेगुगल विचरे तत्र स्वयं अपि वेद्महे ॥९॥
वृणीकृन्म पयस्मान् मणिययत्तमं मुरः श्रीहमा, मेरी सप्तलिफसमीरवसतः शिन्वा रजो तिष्ठ वेत् । स्वयं तेः परयाजुमिः सुमिळितेः
कुर्वास्त वेत्पूर्वब्रह्मो ॥१०॥ इति संक्षेपतो, विस्तरतस्तुत्तराप्यपनृत्प्यामिभ्योऽवसेवा इति ॥ ८९ ॥ ९९ ॥

अथ कपायाजा साक्षात् प्रमादस्य हर्षपत् प्रमादनिमदद्वारा कपायनिमदमुपरिचरति—

चौरैस्तथा कर्मकरैर्गृहीते, दुष्टै स्वमात्रेऽप्युपतप्यसे स्वम् ।

पुष्टैः प्रमादैस्तनुभिश्च पुण्यघन न किं वेत्स्यपि लुब्धमानम् ? ॥ ९० ॥ २० ॥

घनवि०—यदि पुष्टैः—दूरेष्वीरैः—वस्त्रैस्तप्येति पक्षावरे पुष्टैः—अविनीतस्वाविदोपदूषितैः कर्मकरैः—सगृहसत्त्वासहासीप्रवृत्तिभिः
स्वमात्रेऽपि—सुवर्णादिद्रव्यमात्रेऽपि पक्षावत्तया गृहीते—अपहृते स्वमुपतप्यसे—परितप्यसे, अत्र स्व—स्वं गणिय १ परिम २ मेव—
१ परिच्छेप ४ मेवात्तुर्वा, पदुक्त—“गणितं जाईकळकोफ्फाई १ परिम तु ककुमगुवाई २ । मेवं चोम्बडजेवाई ३ रयपवत्प्राइ

वेस्मनेक्यर्पकोपमचनात्, ततः—सत्याप्रकरणात् तत्र चेतना—वेत्स्य विगतं फलं तत्कालकर्म यस्या सा विच्छेप, कर्ष १—एव निश्चयेन ॥८९॥१९॥

रत्न०—अथ लुब्धमान कर्मभयं न वेत्सीति जीवं प्रति ज्ञापकम्—चौरैस्तथा कर्मकरैरिति०, स्पष्टस्या—हे आत्मान् ! त्व चौरैस्तथा
कर्मकरैः—गृहपाठै केवळ सं—समात्रं बाह्यव्यमिच्छर्पः तस्मिन् स्वमात्रेऽपि गृहीते एति उपतप्यसे—उपताप प्राप्तेऽपि । किञ्च ० १—पुष्टैः—दुष्टाचरैः,

कुंटाकाः
प्रयादाः

॥ ५२ ॥

निष्फलैव जातेत्यर्थः; भावार्थस्तु तिर्यग्भ्रकादिवेदनाः श्रुतेक्षणैः समीक्ष्येत्युक्तं तत्रादिपदान्मनुष्यवेदनाः चारकनिरोधादिका द्रष्टव्याः, तिर्यग्वेद-
नास्तु “तिरिया कसंकुसारे”त्यादिकाः प्रसिद्धाः, नरकवेदनाश्च “इमीसे णं भंते ! रयणपभाए पुढवीए णेरइया केरिसयं णिरयभवं पण्णुभव-
माणा विहरंति ?, गोयमा ! ते णं तत्थ णिञ्चं मीया णिञ्चं छुहिया णिञ्चं तसिया णिञ्चं उव्विग्गा णिञ्चं उवहुया” इत्यादिका जीवाभिगमवृत्तीयप्रदप्रति-
पादिताः सविस्तराः सव्याख्याः तत एवावसेयाः, किञ्च—धर्मदुरापतां समीक्ष्येत्युक्तं, सा च धर्मदुरापता दशदृष्टांतैर्बोध्या, ते च दश दृष्टांताः—
विप्रः प्रार्थितवान् प्रसन्नमनसः श्रीब्रह्मदत्तात्पुरा, क्षेत्रेऽस्मिन् भरतेऽखिले प्रतिगृहं मे भोजनं दापय । इत्थं लब्धवरोऽथ तेष्वपि कदाऽ-
प्यश्रात्यहो द्विः स चेद्भ्रष्टो मर्त्यभवात्तथाऽप्यसुकृती भूयस्तमाप्नोति न ॥ १ ॥ स्तंभानां हि सहस्रमष्टसहितं प्रत्येकमष्टोत्तरं, कोणांतां शतमेपु
तानपि जयन् द्यूतेऽथ तत्संख्यया । साम्राज्यं जनकात्सुतः स लभते स्यात्क्षेदिदं दुर्घटं, भ्रष्टो म० ॥२॥ घृद्धा कापि पुरा समस्तभरतक्षेत्रस्य
धान्यावलिं, पिंडीकृत्य च तत्र सर्पपकणान् क्षिप्त्वाऽऽढकेनोन्मितान् । प्रत्येकं च पृथक्करोति किल सा सर्वाणि चान्नानि चेद्भ्रष्टो० ॥ ३ ॥
सिद्धद्यूतकलाबलाद्धनिजनं जित्वाऽथ हेग्नां भैरव्याणाक्येन नृपस्य कोशनिवहः पूर्णोक्तो हेलया । दैवादाढ्यजनेन तेन स पुनर्जीयेत मंत्री
कचिद्भ्रष्टो० ॥ ४ ॥ रत्नान्याढ्यसुतैर्वितीर्य वणिजां देशांतरादीयुपां, पश्चात्तापवशेन तानि पुनरादातुं कृतोपक्रमैः । लभ्यंते निखिलानि
दुर्घटमिदं दैवाद् घटेत्तत् कचिद्भ्रष्टो० ॥५॥ स्वप्ने कार्पटिकेन रात्रिविगमे श्रीमूलदेवेन च, प्रेक्ष्येदुं सकलं कुनिर्णयवशादल्पं फलं प्राप्य च ।
स्वप्नस्तेन पुनस्स तत्र शयितेनालोक्यते कुत्रचिद्भ्रष्टो० ॥६॥ राधाया वदनादधः क्रमवशाच्चक्राणि चत्वार्यपि, भ्राम्यंतीह विपर्ययेण तदधो
मुदा कुतुकेन वा वर्त्तते ये ते तैः, यतः “कौतुको नर्मणीच्छायामुत्सवे कुतुके मुदि । पारंपर्गागतख्यातमंगलोद्वाहसूत्रयोः ॥ १ ॥ गीतादौ भोगकाले

भी अस्या.
घनवि.
रत्न० वृषी
७ अधि०
॥ ५१ ॥

निष्पद्येव भवेत्—आदिसन्धयन्मतिरेक इति । हि—यतः कारणात् संसारतरोः—मयहृद्यस्य कपायाः—श्लेषादयो मूलसु—आदिफारण
मर्बतीसर्पाः; तत्—तस्मात्कारणात्तान् कपायाम् विहाय—अथवा हे आत्मन्—जीव सुखी—सुखवात् भवेति संबन्धः ॥ ८८ ॥ १८ ॥

अथ कपायाणां विषयाणां च प्रमादत्वेन परस्परं साधर्म्याद्विषयकपाययोः परस्परं साहचर्यात् कपायद्वारे विषयनिमग्नमुपविशति—
समीक्ष्य तिर्यग्गणकादिवेदनाः, श्रुतेक्षणैर्धर्मवुरापतां तथा ।

प्रमोदसे यद्विषयैः सकौतुकैस्त्वत्स्वबात्मन् ! विफलेषु चेतना ॥ ८९ ॥ १९ ॥

घनवि०—हे आत्मन् ! त्वं श्रुतेक्षणैः—आत्मोपनैस्तिर्यग्गणकादिवेदनाः तथा च पुनरपि धर्मवुरापतां—धर्मस्य दुर्लभतां समीक्ष्य—
निरीक्ष्य सकौतुकैः—अप्यहं स हि वै विषयैर्विह—मयात् त्वं प्रमोदसे—इत्यसि, ततः कारणात् आत्मन् ! तव चेतना—दान विफलेषु—

संसारस्पर्ति—वीडा तस्या राशि सम्पन्नो न भवेत्तव, अथाप्य विषयः तथा च पुनरपि कपायेषु सत्त्वेन सम्पत्तिराशिमिदं अयमपि विषयः, हि
यस्मात् कारणात् कपाया संसारतरोः—संसारवृक्षस्य मूलं वर्तते, तत्—तस्मात्कारणात्तान् निहाय—अथवा हे आत्मन् ! त्वं सुखीभव—अस्यस्तुखवान्
मवेत्सर्पः ॥ ८८ ॥ १८ ॥

रत्न०—अपातीत्यापि सम्यां विषयप्रसङ्गे चेतनानैकस्य दर्शयति—समीक्ष्येति०, अथाप्य—हे आत्मन् ! श्रुत्यप्येवेक्षणानि—उपनानि, अथवा
श्रुत्यानामीक्षणानि—विषयेकानि तै कारणैस्तिर्यग्गणकादिवेदनाः प्रति—वीडा प्रति समीक्ष्य—विषयेषु विचार्य वा तथा तरेव धर्मस्य प्रकरणादहं दुःखस्य
दुरापतां—दुर्लभतां समीक्ष्य—विषयेषु विचार्य वा यत् त्वं विषयैः—शब्दरूपगन्धरसस्पर्शैः कारणैः प्रमोदसे—प्रमोदं प्राप्स्येति । किं० ।—एव कौतुकेन—धर्मणा

विफलेषु
चेतन्य

॥ ५१ ॥

संदिरादिग्रहणं ते रूपलाभकुलविक्रमविद्याश्रीतपोवितरणप्रभुताद्यैर्मदम्—अभिमानं किं वहसि—धरसि ? , परं तैरेव रूपादिमदैरनंतशः—अनंतवारान् स्वस्य भृशम्—अत्यथं लाघवदुःखं—लघुतादुःखं भावि भूतं वा न वेत्सि ?—न जानासि, उक्तं च—“जातिलाभकुलैश्चर्यचलरूपतपःध्रुवैः । कुर्वन् मदं पुनस्तानि, हीनानि लभते जनैः ॥ १ ॥” इति ॥ ८७ ॥

अथ सांसारिकपीडायाः कपायाणां च परस्परमन्वयव्यतिरेकाभ्यां कार्यकारणभावं दर्शयन् कपायनिग्रहमुपदिशति—

विना कपायान्न भवार्त्तिराशिर्भवेद्भवेदेव च तेषु सत्सु ।

मूलं हि संसारतरोः कपायास्तत् तान् विहायैव सुखी भवात्मन् ! ॥ ८८ ॥ १८ ॥

धनवि०—कपायान्—क्रोधादीन् विना भवार्त्तिराशिः—संसारपीडासमूहो न भवेत्, च पुनस्तेषु क्रोधादिषु सत्सु भवार्त्तिराशिरेव

च रूप० प्रभुताः ता आधा येषां तैः, विक्रमो—बलं श्रीः—लक्ष्मीर्वितरणं—दानं प्रभुता—ऐश्वर्यं, शेषपदानामर्थः प्रतीतः, आद्यशब्देन ललितललनाहर्म्य-जात्यादिग्रहः, परं हे मूढ !—हे मूर्ख त्वमनंतशः—अनंतवारान् स्वस्य भृशम्—अत्यथं यद्वाघवं तस्य दुःखं किं न वेत्सि !, काकूक्त्या प्रश्रगर्भं व्याख्यानं, अपितु विद्धि, रूपलाघवस्य दुःखं कुरूपप्राप्त्या लाभलाघवस्य लाभतरायेण कुललाघवस्य भ्रपचादिकुलप्राप्त्या विक्रमलाघवस्य सर्वतो बलहीनत्वेन विद्यालाघवस्य जटत्वेन श्रीलाघवस्य दरिद्रत्वेन तपोलाघवस्य तपःकरणाशक्तत्वेन वितरणलाघवस्य दानातरायेण प्रभुतालाघवस्य सर्वेषां दासत्वेनानादे-यवचनतया त्वयैवानंतशः प्राप्तमिति जानीहीति भावः ॥ ८७ ॥ १७ ॥

रत्न०—अथ पुनः सिंहावलोक्तन्यायेन कपायपरित्यागमेव द्रढयति—विना कपायानिति०, व्याख्या—भवे—संसारे कपायान् विना भवस्य—

भवमूलं
कपायाः

श्री अस्या.
धनवि.
रत्न० वृत्ती
७ अक्षि०

॥ ५० ॥

निषिंतायस्तीमवन्ति-अनिषिंतायस्तीमवन्ति (निषिंतायस्तीमवन्ति) मवन्ति इति निषिंतायस्तीमवन्ति, अस्तिभवेनाधीर्चयो मवन्तीत्यर्थः । च पुनः कृपायैः पितरोऽपि घान्प्रवाह-प्रातरः सज्जना वा नैव सिद्ध्यन्ति-केह-पन्तो मवन्ति, एवम्-वक्ष्यन्त्यरेण मविना-संसारि-वीरानां कृपायैः लोकोदयेऽपि-इहलोकपरलोकोन्मये विपदो-विपत्तयो मवन्ति, अत्रैवमिन्नाप्याद्यवम् ॥ ८६ ॥ ६ ॥

अथ कृत्यायविद्येपन्न केवन्मवन्ति निमन्मुपदिशति-

रूपलाभकुलविक्रमविद्याभीतपोवितरणप्रभुतायैः ।

किं मय वहसि ? धेत्सि न मूढानतशाः क्षमूशलाघवदुःखम् ? ॥ ८७ ॥ १७ ॥

धनवि०-रूपं च-शरीरसौन्दर्यं सामर्थ्य-व्यापारविषु धनपत्न्यांशुकाविप्राप्तिः कुलं च-विश्रम्यः विक्रमश्च-वर्धं विद्या च-वर्ध-विद्यारिका श्रीश्च-सस्ती सपथ इहलोकप्रकारं वितरणं च-दान प्रभुता च-ऐश्वर्यमेते पदानां आद्या चेत्ते तथा, अत्यपराज्यातिरमणी-

व्यवस्थासि च निषिंतायस्तीमवन्ति अनिषिंतायस्तीमवन्ति निषिंतायस्तीमवन्ति मवन्तीति निषिंतायस्तीमवन्ति, निषिंतीकृतायस्तीमवन्तीत्यर्थः, तथा पितरो-मत्तपितरादयः, कुलवृद्धा अपि, न सिद्धन्ति-न केह-प्रेम कुर्वन्ति, न वचनः-अग्ये सज्जना अपि, च पुनर्लोकोदयेऽपि-इहलोके परलोकेऽपि विपदो-विपत्तयो मवन्ति, केयां ?-मविना-संसारिणामिति सर्वत्र योज्यं ॥ ८६ ॥ १६ ॥

रत्न०-अथ विपयकृत्यायवश इत्यदिशब्दसंगृहीतमवन्तिपये किंविदुपदिशति-रूपलाभेति०, व्यक्त्या-हे अस्मिन् ! त्वं मरुन्-अहकृतं किं वहसि ?, कृत्यायस्याप्यप्येव, अस्ति न च इति सूचयति, के रूपं च सामर्थ्यं कुलं च विक्रमश्च विद्या च श्रीश्च तथा वितरणं च प्रभुता

मदयर्वन्तम्

॥ ५० ॥

५१

दृष्टांतिकयोजनतो हे अज्ञ !—मूर्ख हीतिखेदे अतिप्रयत्नार्जितम्—अग्निफूत्करणधूमपानलोकवंचनप्रमुखातिप्रयत्नेन—बहुभयासेनार्जितं—
मीलितं अर्जुनं—सुवर्णं नभस्वता—फूत्कारवातेन प्रवलवातेन वा किं हारयसे ?—नाशयसि; अत्रोत्तरार्द्धेन ध्मातं सुवर्णं फूत्कारेण शरित-
मित्याभाणको दर्शितो भवति; किंच—अत्र कष्टस्यातिप्रयत्नो धर्मस्य सुवर्णं लवस्य सुवर्णलवा एव मेलनस्यार्जनं क्षयस्य हारणं कषायस्य
नभस्वान् दृष्टांता इति दृष्टांतदृष्टांतिकयोजनेति भावः ॥ ८५ ॥ १५ ॥

अथ भवद्वयेऽपि दुःखदायकत्वं दर्शयति—

शत्रूभवन्ति सुहृदः कलुषीभवन्ति, धर्मा यशांसि निचितायशसीभवन्ति ।

स्निह्यन्ति नैव पितरोऽपि न घान्धवाश्च, लोकद्वयेऽपि विपदो भविनां कषायैः ॥ ८६ ॥ ६ ॥

धनवि०—शत्रूभवन्तीति, कषायैः—क्रोधादिभिः सुहृदो—मित्राणि, शत्रूभवन्ति अशत्रवः शत्रवो भवन्ति इति शत्रूभवन्ति—वैरिणो
भवन्ति, च पुनः कषायैः धर्माः—श्रुतचारित्रलक्षणा दातादयो वा कलुषीभवन्ति—मलिनीभवन्तीत्यर्थः, च पुनः कषायैः यशांसि

कृत्योपदिशति—हे अज्ञ !—हे मूर्ख ! ततः—तर्हि अतिप्रयत्नेन—अत्युद्यमेनार्जितं सुवर्णं नभस्वता—वातेनार्थान्मुखवातेन प्रयोजकेन हीति खेदे किं हारयसे !,
अपि तु मा हारयेत्यर्थः । धर्मस्य सुवर्णोपमानं कषायाणां वातोपमानमिति, “धम्युं सोनुं फूकइं गम्यु” इति लौकिकाभाणको ज्ञेयः ॥ ८५ ॥ १५ ॥

रत्न०—अथ कषायैः किं किमशुभं भवतीत्याह—शत्रूभवन्तीति०, व्याख्या—कषायैः करणैः सुहृदो—मित्राणि अशत्रवः शत्रवो भवन्ति शत्रू-
भवन्ति, कषायैरिति सर्वत्र योज्यं, धर्माः—पुण्यानि तपोदानादिसमुत्थाः कलुषीभवन्ति—मलिनीभवन्तीत्यर्थः, तथा यशांसि—कीर्त्तयः निचितानि च तानि

श्री अन्वा,
धनवि.

रत्न० इत्थी
७ अधि०

॥ ४९ ॥

पुनः समुच्चये रे ह्युत्सवः ! गुणितस्वरं—ज्ञानाद्यभिष्णुणवस्तु मत्सरं—स्वर्गं किं दधासि—धरति !, अत्रोक्तमर्थं पृच्छावर्त्तनपूर्वकं समर्थ-
पति—किमिति प्रमे न वेत्ति !—न जानासि, काकूच्या, स्व पापैर्घोरजले—अगापपानीवे निपात्यसे—वितरामपोतयेविपका क्रियसे, न
पुनः गुणितु मत्सरपरपेन सर्वतः—समताभ्युत्थलया—श्लेष्मिगदेन नियम्यसे—बन्धनविपयीक्रियसे, इति कर्मोत्था ॥ ८४ ॥ १४ ॥

अथ कपाये कृते सुकृत्यचरमं वातीत्याह—

कृतेन धर्मो लब्धो मिलस्य, क्षय कपायैर्गुणपत्प्रयाति च ।

अतिप्रयत्नार्जितमर्जुन ततः, किमिह ! हि हारयसे नभस्वता ? ॥ ८५ ॥ १५ ॥

धनवि०—अथ—दुवपारिब्रज्यधपो धर्मो जानामिजो वा धर्मः—गुण्य लब्धो—कर्मैर्धैः कृत्वा कृतेन—बहुदुःखसहतेन मिलति—संपय-
विपयीभवतीति, च पुनरय कृतेन मिलितो धर्मः कपायैः—श्लेषादिभिर्ममत्सरण्यैर्वा गुणपत्—समकालं क्षयं—किमिह प्रयाति, ततश्च-

पुनर्गुणितु—गुणवस्तु मत्सरम्—अस्य किं दधासि !, काकूच्या म्यास्या, अथ ह्य मत्सर, किं न वेत्ति !—न जानासि, अत्रापि काकूच्या
म्यास्यानं, समिति स्व गुणितस्वरेण शेरं च तज्जल च घोरजलं तस्मिन् संसृष्टिसमुद्रे इत्यर्थः निपात्यसे, तथा सर्वत—सर्वत्रैव नियम्यसे, अतोऽपि
निगदादिना नियम्य घोरजलेऽप्यकूपे निपासितं सन् कदाऽपि यद्विनिर्गन्तुं न शक्नोति तस्य क्रियसे इत्यर्थः ॥ ८४ ॥ १४ ॥

रत्न०—अपत्यानं कर्त्तव्यधर्मरक्षणविषये उपदिशति—कृतेन धर्मो लब्धो मिलस्यमिति०, म्यास्या—इ अस्यात् ! अयं धर्म कृतेन
मिलति समुद्रीभवतीत्यर्थः कृत्वा कृतेन—कामाद्य, बहुभिर्धैर्धैः, च पुनः कपायैर्गुणपत्—समकालं क्षयं—नृपा प्रयाति, एतद् दृश्यते विपयी-

धर्मनाश-
काः कथाया

॥ ४९ ॥

दशवाहिनेभ्यो उज्जवावकाशवद्युक्तं, से च प्रयोदश काष्ठिजाः—आलस्य मोहऽपन्नायंभासोहा पनायकिविणसं । मयसोगो अजाणं वक्से-
 यकुच्छला रमणा ॥ १ ॥ तत्र आलस्यवान् साधुसमीपं न गच्छति न शृणोति वा १ मोहाद्दृक्कर्तव्यतामूढो वा २ अचक्रातो वा किमेते
 ज्ञानेर्वाति वा ३ संभावा ज्ञानाप्रभिनानात् ४ शोभावा साधुदर्शनादेशे कुच्यति ५ प्रनादादा मद्यादिलक्षणान् ६ कृपणत्वादावन्वयं किंचित्स्या-
 दिति ७ भवादा नरकारिभयं यर्जयन्तीति ८ शोकादा इष्टवियोगजान् ९ अज्ञानादा पुनृष्टिमोक्षितः १० ज्याक्षेपादा घृक्कर्तव्यतामूढः ११
 शुद्धलाभदादिविषयान् १२ रमणादा धारकारिखेदनेति १३ गायार्थः, इत्यापश्यकृत्वा सांभायिकप्राप्त्यधिकाराद् शेषा इति ॥८३॥१३॥

अथ कृपावपिशेषस्य केषलमत्सरस्य निमग्नपरिभाति—

पुराऽपि पापैः पतिता(तो)ऽसि संसृता, दधासि रे किं गुणिमत्सरं पुनः ? ।

न वेत्सि किं घोरजले निपात्यसे, नियन्त्रयसे शृंखलया च मर्धतः ? ॥ ८४ ॥ १४ ॥

धनशि०—रे दुर्गलन् ! पुराऽपि—पूर्वगपि पापैः—पापकर्मणिः पंचाश्रयसेयनादिभिः संसृता—संसारे पतिताऽसि—पवनशीलोऽसि,

स्यत्सर्गाभिः प्रसेज्यती जीह्वरः—मा हास्य । च पुनन्तु—मुश्नं विना समानो नरकाणामनिभिः—प्रापूर्वकं मा भूः—मा भव । एते मदमात्सरापाः
 कृतव्यापि सुकृतस्य हतार इत्युपदिष्टं, मा जीह्व इत्यत्र नादुयोगे भाविभ्य काले अपतन्वा युष्मत्पुरुषंकारचनेऽसी दधानोर्ष्यन्तः प्रयोगः, अल्पमपि
 सुकृतं नदमात्सरानिर्दिना कुरुष्येत्सुदेसः पपाऽभयं भर्वा ॥ ८३ ॥ १३ ॥

रस०—अथ न सरनिपये किंचिदुपदिशति—पुराऽपि पापरिति०, व्याख्या—हे आ.गन् ! त्वं पुराऽपि—पूर्वगपि पापैः संसृता—संसारे पतितोऽसि

मत्सरः
 शृङ्खला

१ आलस्यमोहावशाच्च न सोपपन्नान्दृश्यन्तव्यम् । मय सांसरोऽज्ञानं प्रत्यक्षं दृश्यमानमात्मनः ॥ १ ॥

श्री अन्त्या.
घनवि.
रत्न० वृषी
७ अक्षि०
॥ ४८ ॥

तिन् ।—अपंडित च पुनश्चेद्—यदि अत्र—इह लोके च पुनः परत्र—परलोके स्वस्य दुःखाय लोमं पत्ते सत्—तथा घृष्टि—याप्रपरिग्रहे
अनभ्यासिनवसिधे च पुनरांतरेऽपि परिग्रहे कृपापक्षणे लोम विधेहीति ॥ ८२ ॥ १२ ॥

अथ कृपापक्षिणपदमत्सरविनिम्नमुपरिचक्षते—

करोपि यत् प्रेक्ष्यहिताय किंचित्स्फुटाधिदल्प सुकृत कथयित् ।

मा जीहरस्तन्मदमत्सराद्यैर्विना च तन्मा नरकातिथिर्भूः ॥ ८३ ॥ १३ ॥

घनवि०—कदाचिद्—अनंतोत्सर्पिष्यवसर्पिष्यानि काळाविग्रहे कथयित्कर्मणां सापत्ने जाते त्रयोदशकाष्ठिकेभ्यो सम्भाव्यसतया
किंचिदानलीम्बम्यवरदल्प—सत्यमात्र यत्सुकृत—पुण्य प्रेक्ष्यहिताय—परलोकास्तुत्याय करोपि यत् सुकृत मत्सर—आज्ञाविमिरणसिद्धि-
वघाहृष्टिः मत्सरश्च—परसपदसहन चो अत्यो—अथमौ येषां ते तथा तन्मदमत्सराद्यैः, आद्यपदास्तत्राप्यपदानान्मनोःकथायादिमिर्मा
सीहरत्—या हारय इत्यर्थः, च पुनस्तसुकृतं विना नरकातिथिः—मरकादिप्रापूर्वको मा भू—मा मवेत्यर्थः; अत्र कथं पितृभ्येन त्रयो

तेन साभिप्रायमुपमान । हे कृत्स्निन् ।—हे पण्डित चेद्—यदि अत्र—इह लोके तु—अथ—तु—सन्निमित्त लोमं पत्ते सत्—तर्हि परिग्रहे लोम विधेहि,
किञ्चक्षणे ।—अक्षिभ्ये—अनभ्यासिनवसिधे च पुनः कस्मिन् ।—आन्तरे—अन्तर्भवे कोपमानमप्यलोमादिके विधेहि, एवं द्विविधेऽपीत्यर्थ ॥ ८२ ॥ १२ ॥

रत्न०—अथ जीवं प्रति सुकृतरक्षणविषये उपदिशति—करोपि यत्प्रेक्ष्यहितायेति०, म्यास्या—हे आजन् ! यत् त्व मत्स्यपितृभ्यो किंचिद्—
घातादि तपोऽनुष्ठमादि वा धत्सं सुकृत प्रेक्ष्यहिताय—परमं हितायं करोपि, कथ ।—कथं चिद् महत्त्वं कथ्येन तत् सुकृत मदमत्सराद्यैरभिम्यनपरसम्-

मदादि-
हेपत्वा

॥ ४८ ॥

च पुनर्भवान्तरेषु—परभवेषु तानध्ययनादीन् धर्मान् मायां च कुर्वन्न लप्स्यसे, नन्वेवं सति महाबलभवापेक्षया मायाकारिणा महि-
नाथेन तीर्थकरद्धिः कयं प्राप्तेति चेन्न, अत्रोपदेशे उत्कटमायाकारिणः केवलं जनरंजनादिवंचनबुद्ध्या धर्मकर्मणि मायाकारिणश्च धर्मफल-
वैफल्यदर्शनात् ॥ ८१ ॥ ११ ॥

अथ क्रमप्राप्तं लोभनिग्रहमुपदिशति—

सुखाय धत्से यदि लोभमात्मनो, ज्ञानादिरत्नत्रितये विधेहि तत् ।

दुःखाय चेदत्र परत्र वा कृतिन् !, परिग्रहे तद्दहिरांतरेऽपि च ॥ ८२ ॥ १२ ॥

धनवि०—हे आत्मन् ! यदि—चेदात्मनः—स्वस्य सुखाय लोभं धत्से—धरसि तत्—तदा ज्ञानादिरत्नत्रितये—ज्ञानदर्शनचारित्ररूप-
रत्नत्रये लोभं विधेहीति, अत्र “जातौ जातौ यदुत्कृष्टं, तद्रत्नमभिधीयते” इति वचनादुत्कृष्टे ज्ञानदर्शनचारित्रे यत्नं विधेहीत्यर्थः, हे अकृ-

नान्यत्फलमित्यर्थः, केषु ?—भवान्तरेषु—अन्यजन्मसु, च पुनस्तदधीत्यनुष्ठानतपःशमाधान् धर्मान् न लप्स्यते, समायया कृतत्वाद्बोधेर्दुर्लभत्वाच्च, अत्रापि
भवान्तरेष्विति योज्यं ॥ ८१ ॥ ११ ॥

रत्न०—अथ लोभमुक्तिमाश्रित्योपदिशति—सुखाय धत्से० इति, व्याख्या—हे आत्मन् ! यदि त्वमात्मनः—स्वस्य सुखाय हेतवे लोभं धत्से—
दधासि तत्—तर्हि ज्ञानमादौ यस्य तद् ज्ञानादि तच्च रत्नत्रितयं च ज्ञानादिरत्नत्रितयं तस्मिन् ज्ञानदर्शनचारित्रलक्षणे इत्यर्थः विधेहि—कुरु, रत्नोपमानेन
निधानीकर्तुं योग्यत्वमुपदिष्टं, अन्यस्मिन्नसारे वस्तुनि लोभः कृतस्तत्र किं न कृतस्तदा, किं च यदा च लोभः क्रियते तदा रत्नवस्तुन्येव क्रियते इति सूचितं,

ज्ञानादि-
लोभ-
कर्त्तव्यता

श्री अस्या.
वनवि
रत्न० इषी
७ अधि०

माया-
स्यागः

बाह्यवैरिणः कस्य प्राकृतकर्मनिर्भरकारणत्वेन परलोकेऽनंतसुखमाप्तिसाहाय्यकारकबाहुपकारिणो भवेति यथा गजसुखमाप्नोति सुखमाप्न-
शीनां सोमिच्छन्नास्पाद्य इति ॥ ८० ॥ १० ॥

अथ कर्मभात च मायानिमग्नमुपविशति—

अधीत्यनुष्ठानतपःश्रमाद्यान्, धर्मान् विधिष्वान् विदधत् समाद्यान् ।

न छप्स्यसे तत्कृत्वास्मदेहकृशाधिकं तांश्च भवान्तरेषु ॥ ८१ ॥ ११ ॥

धनवि०—अधीति—अध्ययनमनुष्ठानं च—पडावश्यकविक्रिना तपस्य द्वाहमेवं समस्य—इत्यमले आद्या वेदां ते तथा, आदिपदाह-
शान्तिपरिमहः तानधीत्यनुष्ठानतपःश्रमाद्यान् विधिष्वान्—अनेकप्रकारम् समाद्यान्—इत्यमले परं च नात्मकपरिचयकध्यानमापद्या सद्विद्वान्
धर्मान्—धर्मकार्याणि विदधत्—इति च आरभदेहकृशाधिकं—मित्रसत्पौरजमादिरिकं इत्यमले—तेषां धर्माणां फलं न छप्स्यसे—नाप्स्यसे,

दानात्, क्त सोमिच्छन्ना उपकारिणः, तेन यत्पुण्यसिद्धिं श्रेयः कर्तव्यस्तदा सोमिच्छन्निषु तत्पतो मित्रेषु बाह्यतो वैरिषु कर्तव्यं, अथाप्यत्रिंश-
कर्तव्यस्तदाऽन्तर्गतेषु श्रेयसिषु कर्तव्यं इत्येव ज्ञात्वा गजसुखमाप्नोतिः सोमिच्छन्निषु न पुनितमिति ॥ ८० ॥ १० ॥

रत्न०—अथ शोभमानमुक्तिनिषये उपविश्य मायानिषये उपविशति—अधीत्यनुष्ठानेष्विति०, म्यस्या—इ आत्मन् । तमधीति—अध्ययने
अनुष्ठान—योग्येपधानस्यनापिकमौपचारिकरक्षणं तपः—पद्यामादि शान्—उपशम्यते आद्या वेदांस्ते तान्, आद्यस्येव इत्याहप्यमपुतिमहणं,
धर्मान् विदधत्—धर्मन् तेषां धर्मणां फलं तत्फलं न छप्स्यसे, फलं किञ्चन ?—आत्मन्—सत्यं देहस्य केनस्यसाहचिकं, देहमेवा इत्यमले च फलं

॥ ८० ॥

मानम्—अहंकारं धत्से—धरसि, ततो दुर्गतिदायकत्वेनापकारिषु क्रोधमानकरणप्राप्तेररिपट्टे एव क्रोधं मानं वा धेहि—धरेत्यन्वयः, तत्रारिपट्टं कामक्रोधलोभमानमदहर्षलक्षणं, तत्र परपरिगृहीतास्वनूढासु ऊढासु वा स्त्रीषु दुरभिसंधिः कामः १, परस्यात्मनो वाऽपायमविचार्य कोपकरणं क्रोधः २, दानार्हेषु स्वधनाप्रदानं निष्कारणं परधनग्रहणं च लोभः ३, दुरभिनिवेशामोक्षो युक्तोक्ताग्रहणं वा मानः ४, कुलमदादिभिर-हंकारकरणं मदः ५, निर्निमित्तं परदुःखोत्पादनेन स्वस्य द्यूतपापद्वर्षाद्यनर्थसंश्रयेण वा मनःप्रमोदो हर्षः ६, एतेषामेव चतुर्गतिक्लेशकारणत्वे-नापकारकत्वात्; अथेति पक्षांतरे यद्युपकारिष्वपि—द्वितकारकेष्वपि क्रोधमथवा मानं धत्से तत्—तदा भवः—संसारस्त्यार्त्तिः—पीडा तां कुर्वतीति भवार्त्तिकृति सांसारिकदुःखदायकत्वात् तानि च तानि कर्माणि च—ज्ञानावरणादीनि तानि हरन्ति—अपनयन्तीति भवार्त्तिकृत्कर्महन्ति तानि च तानि परीपहोपसर्गकरणादिना कर्मक्षयलक्षणोपकारकत्वेन मित्राणि च—सुहृदो भवार्त्तिकृत्कर्महन्मित्राणि तान्येव वहिर्द्विपदो—वाह्यवैरिणो भवार्त्तिकृत्कर्महन्मित्रवहिर्द्विपन्तस्तेषु भवार्त्तिकृत्कर्महन्मित्रवहिर्द्विपत्सु क्रोधं मानं वा धेहीति; भावार्थस्तु इह लोके

रत्न०—अथ तव यदि कोपस्तदा वैरिष्वेव युक्त इत्यात्मानमुपदिशति—धत्से कृतिन्निति०, व्याख्या—हे कृतिन्!—हे पण्डित त्वं यदि अपकारकेषु—तवापकारिषु वैरिष्वित्यर्थः क्रोध पाठान्तरेण वा मानं धत्से—वहसि ततः—तर्हरीणां पट्टे एव—क्रोधमानमायालोभरागेद्वेपलक्षणे एव धेहि—धत्स्व—वहस्व, एवकारः अन्ययोगव्यवच्छेदार्थस्तेन नान्येषु, अथेति पक्षान्तरे यदि त्वमुपकारिष्वपि—उपकारकेषु मित्रेष्वित्यर्थः क्रोधं मानं वा धत्से तत्—तर्हि भवे—संसारे अर्त्ति—पीडां कुर्वन्तीति भवार्त्तिकृति एवंविधानि यानि कर्माणि तानि प्रहरन्तीति भवार्त्तिकृत्कर्महन्ति एवंविधानि मित्राणि तान्येव वहिर्द्विपन्तो—वाह्यवैरिणस्तेषु धेहि । अथ भावार्थ उच्यते—गजसुकुमालादीनां वाह्यद्विपन्तः सोमिलादयस्ततो मित्राणि सन्ति, कर्मक्षये साहाय्य-

श्री अथ्या.
घनवि.
रत्न० वृत्ति
७ अधि०
॥ ४६ ॥

पुनर्यैरपि—बधर्बपनादिपापकर्मभिरपीमा पयमिमूर्ति प्रतिष्ठितुं—पयमबर्बुं प्रति प्रतिपयमर्ब कर्तुमिच्छन्—बांछन्, तैः पापेस्त्रियंगु-
नरकादिषु भवेत्प्यनंता—दुरंता अतुला—असदृशा भयिष्ठीः—अमेमबनधीकास्ताः परामिमूर्तीः परमाभार्मिकादिच्छयास्त्वं न वेत्सि ?—न
जानासीति, मावार्थस्तु "बहमारण्यमन्मकसाभवापरधमविज्ञोवपार्थम् । सत्त्वब्रह्मो ब्रह्मो दक्षगुणियो इत्यसि कथार्थ ॥ १ ॥ सिद्धयरे
प पमोसे सवगुणियो सदस्त्वकोटिगुणो । कोट्यकोटिगुणो वा हुञ्ज विभागो बहुतये वा' ॥ २ ॥ इत्यादिना स्पष्ट एवेति ॥ ७९ ॥ ९ ॥

ननु पयमबर्बुंयु कोपमानो क्व परिहरणीयो इत्याशङ्कामनुपविशति—

चत्से कृतिन् ! यद्यपकारकेषु, क्रोध (पा० मान) ततो वेद्यारिपट्ट एष ।

अथोपकारिष्वपि तद्बुधार्तिकृत्कर्महन्निप्रपदिर्त्रिपस्तु ॥ ८० ॥ १० ॥

घनवि०—हे कृतिन् !—हे पण्डित यदि—चेत्पमपकारकेषु—अहितकारकेषु च क्रोधं—कोप उत्सहचरित्वात् पाठान्तरेण वा—अथवा

अभिभवेन कुप्यसि—कोपं करोषि, अभिभक्तकारकपुङ्गवायेति गम्य, किं कुर्वन् ?—इच्छन्—बाम्बन्, किं कर्तुं ?—प्रतिकर्तुं—प्रतिप्रियं कर्तुं, केयम् ?—
अथान्तं—पापानां नाद्य कर्तुमिति मान, मुनिवि विज्ञेये परमार्थेनाभिगृहीयन्नित्री—आमिनीर्न वेत्सि—न जानासि, के ?—तीर्नवीनहृदये, किमसी ?—
अनन्ता—अन्तरहिता, पुन कीदृशीः—अनुम—उपमारहिता, केषु ?—नरकादिषु, आदिसन्दान्मनुष्यदेवदुर्गास्पोरपि प्राण ॥ ७९ ॥ ९ ॥

१ बहमारण्यमन्मकसाभवापरधमविज्ञोवपार्थमात् । सर्वैरवन्व ब्रह्मो दक्षगुणिव पृथगा कृतानाम् ॥ १ ॥ तैजसरे तु य्येने सवगुणियो वा सदस्त्वकोटि-
गुणः । कोटिकोटिगुणो वा सवदि विज्ञो बहुतो वा ॥ २ ॥ कथदेसयाजल. श्लो० १००—८

मिश्रत्वं
विशर्ता

॥ ४६ ॥

धनवि०—इत्यनंतरोपदिष्टं सम्यग्—यथास्वरूपतया विचार्य मानम्—अहंकारं विहाय—त्यक्त्या दुरापाणि—भवकोटिशतैरपि दुष्प्रा-
पाणि तपांसि—तपःकर्माणि पूर्वमाचरितानि यत्नाद्—उद्यमाद्रक्षन्—पालयन् क्षमायां—क्षान्तौ शूरो—वीरो मनीषी—पंडितः साधुर्नीच-
जाता अपि—अधमजनजनिता अपि अभिभूतीः—पराभवान् मुदा—मम प्राकृतकर्मनिर्जराऽचाञ्छिता सहसा स्वत एव जायत इति हर्षेण
सहते—क्षमत इत्यर्थः ॥ ७८ ॥ ८ ॥

अथ क्रोधमानयोर्द्वेषत्वेन साम्यात् मानस्य क्रोधसहचारित्वाद्य कथंचिद्भेदात् क्रमविपर्ययेऽपि क्रोधनिग्रहमुपदिशति—

पराभिभूत्याऽल्पिकयाऽपि कुप्यस्यघैरपीमां प्रतिकर्तुमिच्छन् ।

न वेत्सि तिर्यग्नरकादिकेषु, तास्तैरनन्तास्त्वतुला भवित्रीः ॥ ७९ ॥ ९ ॥

धनवि०—हे आत्मन् ! त्वमल्पिकयाऽपि—अतिस्तोकयाऽपि पराभिभूत्या—परकृतदुर्वचनादिपराभवेन कुप्यसि—कोपं गच्छसि, तु

रत्न०—मनीषी—पण्डितः इति सम्यग्विचार्य मानं विहाय—त्यक्त्वा मुदा—हर्षेणाभिभूतीः—अभिभवान् सहते—क्षमते, किं कुर्वन्?—रक्षन्,
कानि प्रति?—तपांसि प्रति, किंलक्षणानि?—दुरापाणि—दुष्प्रापाणि, कस्माद्?—यत्नात्, मनीषी किंलक्षणः?—शूरो—वीरः, कस्यां?—क्षमायां—
क्षान्तौ, अभिभूती. किंलक्षणाः?—नीचेभ्यः—पामरेभ्यो जाताः, कयमपि बलवत्पुरुषेभ्यो जातास्तु सोढव्या एव, परं नीचजनकृताभिभूतिसहने
केवलं क्षमैव हेतुरिति तेनात्रापिशब्दो योज्यः ॥ ७८ ॥ ८ ॥ “युग्मव्याख्या”

रत्न०—अथ पराभिभूतिसहनमेव भङ्गोपदिशति—पराभिभूत्येति०, व्याख्या—हे आत्मन् ! त्वमल्पिकयाऽपि—अतीवाल्पयाऽपि परेपामभिभूत्या—

श्री अण्वा.
 धनवि.
 रत्न० इषी
 ७ अथि०
 ॥ ४५ ॥

धनवि०—यथा—येन प्रकारेण तपसां—अनज्जनादीनां प्रवृत्तिः—आचरणा सुखेन—अप्रयासेन साध्या, तथा—येन प्रकारेण मान-
 मुक्तिः—अहंकारनिवृत्तिः सुखेन साध्या नैव भवति, यथा—कारणादराद्य—तपसां प्रवृत्तिः केवला विना—मोक्षं न दत्तेऽपि—न वदन्त्यपी-
 त्त्याः, अत्रप्रसिद्धमेव तपसां प्रवृत्तिर्मानमुक्तिस्तद्विधा सिद्ध इत्ये, मानसद्विषा न सिद्ध न इत्ये इति सूच्यते, तु पुनः परा—मानमुक्तिर्वाहु-
 बलिमिदर्शनाद्—वाहुबलित्वाद्योक्तं प्रवृत्ते—मिथ्येन वृथातीत्यर्थः “धम्मो मय्य हुतो तो भवि सीव्वह्वावविस्सडिओ । संवच्छ-
 रमणसीओ वाहुबली व्ह किलिस्संतो” ॥ १ ॥ इति गार्ग्यभाषनया वाहुबलित्वाद्योक्तः स्पष्ट एवेति ॥ ७७ ॥ ७ ॥

अनतरोक्तार्थमेव निम्नव्यपत्तिरुच्यते—

सम्यग्भिचार्येति विहाय माम्, रक्षन् दुरापाणि तपांसि यथात् ।

सुखा ममीपी सहतेऽभिमूर्त्तीः, शूराः क्षमायामपि नीचजाताः ॥ ७८ ॥ ८ ॥

रत्न०—अथ तपःप्रवृत्तेरपि मानमुक्तिः कर्तुं दुःशक्येति दर्शयन्नाह—सुखेन साधयेति, सम्यग्भिचार्येति च । पुनरम्, आत्मा—
 हे आत्मन् ! यथा तपसां प्रवृत्ति—प्रवर्तनं सुखेन साध्या कर्तव्यं तथा मानस्य मुक्ति—मोक्षनं न सुकसाध्यं, आत्मा—अपमोक्षेद्य तपसां प्रवृत्तिः
 विना—मोक्षं न दत्तेऽपि—न ददात्यपि, मानमुक्तिं विना केवलेस्सायिसम्यग्दर्श, नृत्तिरिति विद्येते, परा—अन्या मानमुक्तिं विना प्रवृत्ते, कदाह—निदर्शनाद्—
 इत्यन्तात्, कस्य—माहुबलेः—मत्तानुबन्ध, एवमपि तपसि वाहुबलिना मानमुक्तिर्न ह्यत्वा द्युक्तेनैव मोक्षप्रप्तये, यथा मानमुक्तिं ह्यत्वा कदा
 तत्समय एव केवलमुत्पन्नमिति ॥ ७७ ॥ ७ ॥

१ धम्मो मयेव वमस्सिण्णत्तं व्हिं व्हिं धीतोण्णवत्तविस्सडिओ (वपुषः) । संवच्छरमणस्सिण्णो वाहुबलित्वाद्योक्तः ॥ १ ॥ उपदेससत्य ओ० २५ ॥

मानमुक्ते-
 मोक्ष-
 यथा च

॥ ४५ ॥

अथ कपायसेवनासेवनयोः फलविशेषविभाषनामाह—

यत् कपायजनितं तव सौख्यं, यत् कपायपरिहाणिभवं च ।

तद्विशेषमथवैतदुदर्कं, संविभाव्य भज धीर ! विशिष्टम् ॥ ७६ ॥ ६ ॥

धनवि०—हे आत्मन् ! तव कपायजनितं—स्वापराधिपु क्रोधादिकरणादिनोत्पादितं यत्सौख्यं कपायाणां परिहाणिः—क्षयस्तदुद्भूतं च यत् सौख्यं भवति तद्विशेषं—तयोः—कपायजनितमुखकपायक्षयजनितमुखयोर्विशेषं—न्यूनाधिकगुणतालक्षणमथवा एतदुदर्कं—कपाय-
करणकपायाकरणयोरुत्तरकालप्रादुर्भूतं पुनरुत्तिसुगतिलक्षणं फलं—साध्यं संविभाव्य—सम्यग् पर्यालोच्य हे धीर ! विशिष्टं—वरिष्ठमनयो-
र्मध्ये भज—धयेत्यर्थः ॥ ७६ ॥ ६ ॥

अथ सामान्यतः कपायनिग्रहमुपदिश्य पूर्वोपदिष्टं विशेषतः पुनर्माननिग्रहमुपदिशति—

सुखेन साध्या तपसां प्रवृत्तिर्यथा तथा नैव नु मानमुक्तिः ।

आद्या न दत्तेऽपि शिवं परा तु, निदर्शनाद्वाहुबलेः प्रदत्ते ॥ ७७ ॥ ७ ॥

रत्न०—अथ कपायकरणाकरणे सुखविचाराय प्रेरयितुमाह—यत्कपायजनितमिति०, व्याख्या—हे आत्मन् ! यत्कपायैर्जनितं तव सौख्यं वर्तते च पुनर्यत्कपायाणां परिहाणिः—परित्यागस्तस्या भवन्—उत्पन्नं सुखं वर्तते तयोर्विशेषम्, अथवैतयोः—कपायकपायपरिहाण्योरुदर्कम्—उत्तरकाल-
भावि फलं सविभाव्य—सम्यग्विचार्य तयोर्मध्ये हे धीर ! विशिष्टं—वरिष्ठ भज—सेवस्व ॥ ७६ ॥ ६ ॥

भी अध्या.
घनवि.
रत्न० पृष्ठी
७ अथि०

॥ ४४ ॥

अथ सामान्येन कृपायाणां निग्रहमुपविच्छति—

को गुणस्तव कदा च कृपायैर्निर्ममे ? भवसि नित्यमिमान् यत् ।
किं न पश्यसि च दोषममीपां, तापमत्र नरक च परत्र ? ॥ ७५ ॥ ५ ॥

घनवि०—हे आत्मन् ! कृपायैः—कोशामिमिस्तव कः—किं नामा च पुनः कदा—कस्मिन् काले गुणः—उपकारो निर्ममे—बन्धे, यद्—
पञ्चादिमान्—कृपायां नित्य—निरंतरं भवसि—शेषसे ? , च पुनरमीपां—कृपायाणामत्र—इह लोके तापं—चित्तपरिताप पञ्चात्तापव्यर्थं,
च पुन परत्र—परलोके नरकगतिमातिव्यथ्य दोष—वैगुण्य किं न पश्यसि—न विच्छेद्यस्तीत्यर्थः ? ॥ ७५ ॥ ५ ॥

रत्न०—अथ महत्त्वा कृपापेषु गुणायामं दर्शयन्नाह—को गुणस्तवेति०, अथक्या—हे आत्मन् ! च पुनरह त्वं पुष्कमि त्व कल्पेति
शेषः, तव कृपायै—शोधमानमायाओमे कदा को गुणो निर्ममे—निर्मितः ? यद्—यस्मात्परजात् इमन् कृपायाभिलषं भवसि—सेवते, मिस सेवा तु
सेवायेव क्रियते यैः कृपायि कश्चिद्दुष इतो मन्ति, अहस्तगुणानां सेवाऽन्वागतस्तनस्तुष्टप्रक्षेप इति सूचन, अथ गुणोऽपि इतो मा भवतु परि
दोष इतो न स्वात्, ततो गुणेऽस्यस्य कृपायदोऽस्माह—अत्र—इह लोके तापं—तपनं शरीरे उष्णीयने चित्तसन्तापं च परत्र—मेव नरकं—नरक-
गतिमिति ॥ ७५ ॥ ५ ॥

कृपायच्छति

॥ ४४ ॥

दुर्वचनादिपराभवसहने शिवं भवतीत्युपदिशति—

श्रुत्वाऽऽक्रोशान् यो मुदा पूरितः स्याल्लोष्टाद्यैर्यश्चाहतो रोमहर्षी ।

यः प्राणांतेऽप्यन्यदोषं न पश्यत्येष श्रेयो द्राक्लभेतैव योगी ॥ ७४ ॥ ४ ॥

धनवि०—यः पुमानाक्रोशान्—निष्ठुरवचनानि श्रुत्वा—आकर्ण्य मुदा—हर्षेण पूरितो—व्याप्तः स्यात्, च पुनर्यो लोष्टाद्यैः—पापाणखंडप्रभृतिभिराहतः—आह्वननविषयीकृतो रोमहर्षी—रोमांचितः स्यात्, च पुनर्यः प्राणांतेऽपि—जीवितनाशेऽप्यन्यदोषं—परापवादं न पश्यति—न विलोकयति, उपलक्षणत्वान्न वक्ति च, स एष योगी—मुनिः श्रेयो—मोक्षं द्राक् लभेतैव—निश्चयेन प्राप्नुयादित्यर्थः; अत्रैवकारोऽत्यंतायोगं व्यवच्छिनत्तीति ॥ ७४ ॥ ४ ॥

रत्न०—कपायपरित्यागे मुक्तिफलमाह—श्रुत्वाऽऽक्रोशानिति०, व्याख्या—यो देही आक्रोशान् मुग्धानार्यजनकृतान् श्रुत्वा मुदा—हर्षेण पूरितो—व्याप्तः स्यात्, यैः शब्दैरेप मामाक्रोशति तच्छब्दानां प्रवृत्तिनिमित्तमहमनन्तशो बभूव तर्हि कः कपाय इति ?; च पुनर्यो लोष्टाद्यैराषशब्दाद्यष्टिलगुडादिग्रहणं आहतः—ताडितः सन् लोमहर्षी—रोमोत्कम्पो अस्यास्तीति लोमहर्षी स्याद्, वरं मम कर्मक्षये सहायी मिलित इति गजसुकुमालाधर्षिवद्, यः प्राणान्तेऽप्यन्येषां दोषं न पश्यति, अहं चेदोषवान् दोषतदा(तदा दोषवत्ताया अ)न्येषां दर्शने का ईहेति विमृश्य । एष इति—एतद्गुणवान् योगी—मनोवचनकाययोगवान् द्राक्—शीघ्रमेवेति—निश्चये श्रेयो—मोक्षं लभेत्—प्राप्नुयात् ॥ ७४ ॥ ४ ॥

भी अप्या.
घनवि.
रत्न० वृत्ती
७ अमि०
॥ ४३ ॥

मेवमलंङ्गं-अद्वयितं भवति, च पुनरुत्ता-मलंङ्गपसा शिवं-मोक्षो भवति; चेदु-यदि दुर्वाचनादिभिर्गोत्रितिरस्कायदिभिर्माना-
हृतिः-अभिमानादौ भवति तथा तपःश्रयात्-तपःश्रयात्-तपःश्रयात्-तपःश्रयात्-तपःश्रयात्-तपःश्रयात्-तपःश्रयात्-तपःश्रयात्-तपःश्रयात्-तपःश्रयात्-
नियोगप्रसूयम्, आदिपदात्परस्परं प्रहायनिकं भवतीति हे कृतिन् !-हे पण्डित इति-अमुता प्रकारेण अमातामी-आत्मव्ययी विचार्य-
पौर्वापर्याभेदानया परसुश्रामधसंभविन्यां-भवं चावत्संभापनादिपथीकृतावासभिभूतौ-परभूतौ सत्तां तपः-अचरितं तपाःकर्म
अथवा मानं-अहकारमव-रक्षेभ्यः; हि यतः कारणादिह-संसारे नून-निश्चित परभिमूतौ चावमानायां गतिः-मार्गः प्रकारे वा
द्विधैव-द्विप्रकारेण तयोरेक्यमानरथ्य वाऽधीति, माचार्यस्तु मानन्नागे आभवसंयविचनमात्रपरमवो भवति, मानादरे च परमव-
संभविनरकादिपरमवो भविष्यतीति आमातामरूपं मार्गाद्वयं विचार्य वनिष्टं तद्गुह्येति ॥ ७३ ॥ ३ ॥

भिभूतौ सत्तां यदि ममत्त्व-अहंकारस्य मुक्तिः-मोक्षन वर्तते ततो मममुक्तेस्तपः अस्तुष्ट वर्तते, अतोऽस्तुष्टात्तपस शिवं-मोक्षो भविष्यति, चेति
विशेष पक्षान्तरे वा, दुर्वाचनादिभिर्गोत्रितिरस्कायदिभिर्मानादौ-मनास्त्रिपररन्निष्ठात्तपःश्रयात्तपिरपात्रिम्येपाहोके नरकादिवुःखं भविष्यति, च पुनरत्र मने
वैराग्यवर्तते, अविद्याद्वैराग्यम्याश्रमरजसु-अयोर्दृश्य, हे कृतिन् !-हे पण्डित त्वं अममव्ययी विचार्य मममुक्त्यर्थं मनादरेऽप्यममं निचार्य-
दिभूतौ क्रियमाणायां तप प्रति अह-रक्ष अथवा मममव, अभिभूतौ किंभूतायां !-अत्र मर्त्यैकृश्राममममं सगमो अस्तुष्ट्या स्या अमम-
सम्मिनी तस्यां, परमवे असुगन्तिनां नास्तीति सूचन नरकादिवुःखं अनेकमथानुवर्धीति सूचनं च, इह पक्षे गतिरुपायो, नूनं-निश्चितं हि यस्यात्
कारणादिभेदास्ति, एवकार. अन्यम्यवच्छेदार्थत्वेन सुतीत्या गतिर्नास्तीति सूचितं ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ अर्धश्लो युग्म ॥

कपायैस्त्वं ता व्यथाः सहिष्यसि; अतः कारणान्मुग्धोदितैः—निर्विवेकिजनप्रतिपादितैः कुवचनादिभी—रेकारतुक्कारप्रभृतिगालिवाक्यैरपि क्रोधात्—प्रथमकपायोदयादुरापं—दुर्लभं निजपुण्यधनं—स्वकीयमुक्तवल्क्षणं धनं किं—किमर्थं निहंसि—विनाशयसीत्यर्थः ? ॥ ७१ ॥ १ ॥

श्रोधानंतरमवसरप्राप्तो गानो भवतीत्यर्थतो युग्मरूपेण पचद्वयेन माननिग्रहमुपदिशति—

पराभिभूतौ यदि मानमुक्तिस्ततस्तपोऽखंडमतः शिवं च ।

मानादतिदुर्वचनादिभिश्चेत्तपःक्षयात्तन्नरकादिदुखम् ॥ ७२ ॥ २ ॥

वैरादि चात्रेति विचार्य लाभालाभौ कृतिन्नाभवसंभविन्याम् ।

तपोऽथवा मानमवाभिभूताविहास्ति नूनं हि गतिर्द्विधैव ॥ ७३ ॥ ३ ॥ “युग्मं”

धनवि०—यदि—चेत्पराभिभूतौ—दुर्वचनादिपराभवे जायमाने मानमुक्तिः—मानत्यागो भवति तदा ततो—मानत्यागात्तपो द्वादश-

भवेऽपि सहिष्यसि त्वं, कथम्भूतः ?—परामवाना भूः—पदं स्थानं अतः—अस्मात्कारणान्मुग्धोदितैः—मुग्धजनभाषितैः कुवचनादिभिरपि निजस्य—स्वस्य पुण्यमेव धनं २ किं निहंसि ?, अपितु मा जहि, कस्मात् ?—क्रोधाद्, यतः किंलक्षणं ?—दुरापम्, अतस्त्वं क्रोधादिभिः कपायैस्तपोदानादिपुण्यं मा हार्षीरित्युपदेशः ॥ ७१ ॥ १ ॥

रत्न०—अथ मानामुक्तेर्मानमुक्तेषु पृथक्फले आह—पराभिभूताविति, वैरादि चात्रेति च, युग्म०, व्याख्या—हे आत्मन् ! परेपाम-

श्री अथ्या.
 धनवि.
 रत्न० वृत्ती
 ७ अधि०
 ॥ ४२ ॥

७ कथायनिप्रहाधिकारः ।

अथ कथायनिप्रहाधिकारः ।
 कथायनिप्रहाधिकारः ।
 कथायनिप्रहाधिकारः ।

अथ कथायनिप्रहाधिकारः ।
 कथायनिप्रहाधिकारः ।
 कथायनिप्रहाधिकारः ।

रे जीव ! सेहिय सहेप्यसि अ ध्यधास्तास्त्वं मारकादिषु परामवमूः कथायैः ।

सुगयोदितैः कुबचनादिभिरप्यतः किं, क्रोधाभिइसि निजपुण्यधनपुरापम् ॥ ७१ ॥ १ ॥

धनवि०—रे—रिस्वरेण संजोचने, रे जीव !—रे प्राणिव स्वं कथायैः—कथायसेवनेरेतुध्वैर्नारकादिमरेषु परामवमूः—परामवमानं
 सम् ताः प्रहापनाजीवाभिगम्यामिकाप्रसिद्धा अथ्या—इसविषा वेचनाः पूर्वमवे सेहिय—सहनविषयीकृतवानिर्गर्भा, अ पुनरपेवनमवे

रत्न०—अथ 'कथायपयसतेपरेहमिये ससमोऽभिहर' किञ्चिद्विद्यते । तत्र प्रथमं कथायपजां कथाय—रे जीव ! सेहियेति०, अथ्या—रे
 इति संजोचने, रे जीव ! अ कथायैः परामवमूः कथायपजां कथाय—रे जीव ! सेहियेति०, अथ्या—रे

पुष्पधन-
 दुरापता

॥ ४२ ॥

अतद्वति तत्प्रकारकं ज्ञानं भ्रम इति यचनात्; अत्र भ्रमता च "जह कच्छुशो कच्छुं कच्छुअमाणो दुष्टं गुणश्च सुखं । मोहावरा मणुस्सा तद्द
 कामदुष्टं सुष्टं विति" ॥१॥' इत्याद्युपदेशमात्रागाधया भावनीयेति, हि यतः कारणान्तर्गर्भमुक्तस्य-विषयप्रगादसुखाभिजापरहितस्य यत्सुखं
 भवति तत्सुखं गतोपमं-निरुपमं, चः पुनरायतिमुक्तिदम्-उत्तरफाले मोक्षसुखदायकं भवतीति । अत्र निरुपमता "नैवास्त्रि राजराजस्य
 वत् सुखं नैव देवराजस्य । यत् सुखनिष्ठं साधोर्लोकाव्यापाररहितस्य ॥ १ ॥" इत्यादिप्रशगरतिप्रकरणादिभायनादायनीयेति ॥ ७० ॥ ९ ॥

इति समागच्छ० पौठशशाखस्वाभ्यात्मकल्पहुमस्याधिरोहिणीटीकायां श्रीधनविजयराणिविनिर्गितायां विषयनिप्रदानाज्ञी पट्टी पदपद्धतिः ॥६॥

अतद्वति तत्प्रकारकं ज्ञानं भ्रमः, तेन वैधयिकं सुखं सर्वमपि दुःखं वर्तते, तत्र सुखज्ञानं भ्रमस्तस्मादिति, तत्-तस्मात्कारणात् गर्हेन-तृष्णया मुक्तस्य
 हि निश्चितं यत् सुखं वर्तते तद् गता उपमा यस्य तद्गतोपमं वर्तते, च पुनरायती-उत्तरफाले मुक्ति-सिद्धि ददातीति मुक्तिदं वर्तते, पूर्वसुखदायतौ
 दुःखस्वरूपं नास्तीत्यर्थः, अपवा तस्य सुखस्य गर्हो-लौल्यं तेन मुक्तस्येति व्याख्येयं, भिर्यः प्रमादेरिति वा पाठः ॥ ७० ॥ ९ ॥ इति विषया-
 वशातोपदेशात्तयः पट्टोऽधिकारः ॥

श्रीशान्तिचन्द्रवरवाचवदुग्धसिन्धुलब्धप्रतिष्ठवरवाचकरत्नचन्द्रः । अव्यात्मरत्नफलदस्य चन्द्रर गृत्ति, पट्टोऽधिकार इति तत्र गतः सदर्थः ॥१॥

श्री अर्घ्या.
 बनवि.
 रत्न० इती
 ६ अधि०
 ॥ ४१ ॥

विनाशं गताः ? , च पुनर्नरकाः सतापि किं प्रभे मुद्रिता-राजमुद्रया विद्रिताः ? , अत्र किंस्थो वैहतीमहीपम्यायेन उमरुक्मणिम्बामेन
 बोममप्रापि बोम्या, च पुनरासुर्भनदेहबधबो-जीवितद्रम्यसरीरसज्जताः किं प्रभे ध्रुवाः-साधवाः ? , यद्-यस्यात्परजासकौतुका-
 भादृष्टस्वाण इव साधवो विपयोः-इतिनाथैर्विमुह्यसि-विद्येपेण मोहं वासीति ॥ ३९ ॥ ८ ॥

अथ विपयनिमहोपदेशामुपसंहरन् विपयसुखसायतिदुःखकारणत्वमुपदिशति-

विमोह्यसे किं विपयप्रमादैर्भ्रमात् सुखस्यापतिदुःखराशेः ? ।

तद्दर्पमुक्तस्य हि यत् सुख तद्, गतोपम सायतिमुक्तिद वा ॥ ७० ॥ ९ ॥

बनवि०-हे आत्मज्ञायतिदुःखानां बो राक्षितस्वरूपस्य सुखस्य भ्रमाद्-दुःखत्ववति सुखत्वप्रकारकज्ञानाद्विपयप्रमादैः फलमित्य
 किं विमोह्यसे ?-विद्येपेण मोहविपयीकियसे ? , साधार्यस्वायतिदुःखराक्षितरूपस्य विपयप्रमादसेवनजनितसुखस्य सुखतया ज्ञानं भ्रमाः,

सुख स्या चेव पणयस्य ॥ २ ॥ सासे १ सासे २ जरे ३ राहे ४, कुण्डिसूत्रे ५ मन्त्ररे ६ । अस्ता ७ अनीर ८ रिद्धि ९, मुद्रसूत्रे १०
 अतोपर ११ ॥ १२ ॥ अश्विमेयण १२ अम्बु य १३, कण्यकमा १४ अतोपरे १५ । कुट्टे १६ एमर्या तेना, पीक्यन्ति सरीरिण ॥७॥ मिति,
 सेवामपि क्षयं मा विधिस्तपेति । च पुनर्नरकाः सप्तसंज्ञात्प्र किं मुद्रिता ?-रत्नहारकाः कृताः ? , तेषामपि मुद्रितमशनस्वरूपसुखदृष्टिप्रनेव
 चिन्तयेति, तथा आसुर्भनदेहबधबो ध्रुवा-निनाः सपित ? , तेषामि कदाचिन्मिन्ना म मकर्तस्वियं ॥ ३९ ॥ ८ ॥

रत्न०-अप सुखसायतौ दुःखत्वेन भिन्नपयन् जीवं प्रतिबोधयितुमाह-विमोह्यसे किमिति०, म्याक्यन्-हे आत्मन् ! सुखस्य भ्रमाद्-भ्रान्ते-
 विपयस्य प्रमादात् भिन्नप्रमादासीत्तव किं विमोह्यसे ?-विमोहं प्राप्यसे इति ? , कण्यक्याने, यतः किञ्चक्षणस्य ?-आक्यै-उत्तरपद्ये दुःखानां राक्षितस्य

अपुदसुखं

॥ ४१ ॥

आसक्तिं मां कृथा-मा कार्पीः; यद्-यस्मात्कारणात्तदुद्भवं-विषयरतिसंभवं शर्म-सुखं द्राक्-शीघ्रं नश्यति-क्षणादसङ्भवतीत्यर्थः;
 च पुनस्तस्य-विषयासक्तिसमुत्पन्नसुखस्य नाशे-क्षये ध्रुवं-निश्चितं विषयसेवनजनितदुष्कृतजन्यं दुःखमेवेह परत्र भवतीति ॥६८॥७॥

अथ ध्रुवभाविदुःखकारणान्युपदिशति—

मृतः किमु? प्रेतपतिर्दुरामया, गताः क्षयं किं? नरकाश्च मुद्रिताः? ।

ध्रुवाः किमायुर्धनदेहबंधवः?, सकौतुको यद्विषयैर्विमुह्यसि ॥ ६९ ॥ ८ ॥

धनवि०—किञ्चित्ति काकूक्तिप्रश्ने प्रेतपतिः—यमो मृतो—मरणं प्राप्तोऽस्ति?, च पुनर्दुरामयाः—दुष्टरोगाः किं काकूक्तिप्रश्ने क्षयं—

रत्न०—अयं सुखस्य द्राग् नाशस्योपदेशेन जीवं प्रतिबोधयन्नाह—विभेषि जन्तो इति०, व्याख्या—हे जन्तो!—हे प्राणिन् यदि त्वं दुःखराशे-
 विभेषि—भयमाप्नोषि तत्—तर्हीन्द्रियार्थेषु—निषयेषु शब्दादिषु रतिं—रागं मा कृथाः—मा कार्पीः, तेभ्यः इन्द्रियार्थेभ्य उद्भवम्—उत्पन्नं शर्म—सुखं यद्-
 यस्मात्कारणात् द्राक्—शीघ्रं नश्यति, च पुनस्तस्य शर्मणो नाशे जाते सति ध्रुवं—चिरस्थायि दुःखमेव वर्तते, यथा आलोकनाशेऽन्धकारं ध्रुवमेवेति,
 यथा आलोकान्धकारयोः प्रतिपक्षता तथा सुखदुःखयोरपीति भावः ॥ ६८ ॥ ७ ॥

रत्न०—अथ प्रकारान्तरेण जीवस्य प्रतिबन्धकान् निर्दिशति—मृतः किमु प्रेत० इति, व्याख्या—हे आत्मन्! यद्विषयैः सकौतुको विमुह्यसि—
 विमोहं प्राप्नोषि, यतः 'कौतुकं नर्मणीच्छायामुत्सवे कुतुके मुदि । पारम्पर्यागतख्यातमङ्गलोद्वाहसूत्रयोः ॥१॥ गीतादौ भोगकाले चे'त्यनेकार्थवचनादिच्छायां
 मुदि च कौतुकशब्दोऽत्र व्याख्यातः, तत्किञ्चित्ति—किं प्रेतपतिः—यमो मृतः?, अजरामृतत्वात्तस्य तं मृतं मा चिन्तयेत्यर्थः । तथा दुः—दुष्टा वामया—
 रोगाः किं क्षयं गताः?, शरीरिणः प्रत्यनेकरोगाणां कोटिसद्भावात् । यत उक्तं—रोगाणां कोडीओ ह्वन्ति पश्चेव लक्ख अडसट्ठी । नवनवइ सहस्साइ

यमादी
 सत्त्वं

वृत्तुता-
मीप्यं वृष-
दुम्भत्सम्

अथ-भरणमयं वृक्षयन् प्रमादपरिहारमुपरिचरति—

वक्ष्यस्य बीरस्य यथा पशोर्बा, संप्राप्यमाणस्य पद वक्षस्य ।

शानैः शनैरेति वृत्तिः समीप, तथाऽखिलस्येति कथं प्रमादः ? ॥ ६७ ॥ ६ ॥

धनसि०—यथा—यद्वक्ष्यस्य—वपवोम्यस्य बीरस्य याऽववा पशोः—अथस्य वक्षस्य—हिंसायाः पदं—आन संप्राप्यमाणस्य—मीय-
मानस्य शानैः शनैः—मदं मद वृत्तिः—भरणं समीपम्—आसन्नमेति—आगच्छति तथा—वृषसिद्धस्य—सच्छब्देऽस्य वृत्तिः समीपमेतीति
हेतोः कथं ?—केन मन्त्रेण प्रमादो—विषयेषामभिन्नपक्षप्रवृत्तौति ॥ ६७ ॥ ६ ॥

अथ सुखसिपावयिपया सेवितेषु विषयेषु वृष्यभरणत्वं वृक्षयमुपरिचरति—

विमेधि जतो ! यदि दुःखराशोस्त्रदिन्द्रियार्थेषु रतिं कृष्या मा ।

तनुद्वय नश्यति शर्मं यद्वाग, नाशे च तस्य ध्रुवमेव दुःखम् ॥ ६८ ॥ ७ ॥

धनसि०—हे अतो !—हे माणिक्य यदि—वेद स्व दुःखराशोः—दुःखसमूहाद्विमेधि—भयमाप्नोति तस्—ववा इन्द्रियार्थेषु—विषयेषु रतिम्—

रक्त०—अथ वृष्योर्मयदधनेन प्रमादपरिहारे प्रतिबोधप्रमाह—वक्ष्यस्य बीरस्येति०, व्याख्या—यथेति वृष्यन्तोपम्यासे वक्ष्यस्य—वर्भाहस्य
बीरस्य वा—वपवा पशोः—रिखोऽवत्य वा शनैः शनैर्वृत्तिः—भरणं समीपमेति—आगच्छति । किं द्विसम्यगस्य ?—संप्राप्यमाणस्य, किं प्रति ?—पदं—
स्वामं प्रति, (वक्षस्य), तथेति वृष्यन्तोपनये अस्मिन्स्य वेदितो वृत्ति शनैः शनैः समीपमेति । यो वर्णमात्तपधरिनप्रहरमुर्ध्वपटिकारिकः बभूवो
याति सा आशुपञ्चुटिरेव मन्त्रीस्वर्गः । इतिहेतोर्हे आत्मन् । त्वया प्रयागे—मयादिकं पञ्चया कथं विमते ? अथि न कथं एवेति ॥ ६७ ॥ ६ ॥

मी अथ्या.
धनवि
रक्त० वृत्ती
६ अधि०
॥ ४० ॥

॥ ४० ॥

धनवि०—अनवरतं—निरंतरं श्रुतेक्षणैः—शास्त्ररूपलोचनैर्गर्भवासनरकादिवेदनाः पश्यतो—विलोकयतस्तव मानसं—चित्तं कपाय-
विषयेषु नो श्लिष्यते—नैवालिपतीत्यर्थः । अत्र गर्भवासवेदनास्वरूपसूचिके इमे गाथे—सूर्द्धिं अग्निवण्णाहिं, सभिन्नस्स निरंतरं । जारिसं
गोयमा ! दुक्खं, गच्चे अट्टगुणं भवे ॥१॥ गब्भाओ नीहरंतस्स, जोणिजंतमि पीलणा । सयसाहरिसअं दुक्खं, कोडाकोडिगुणंपि वा ॥२॥
इति । नरकवेदनाश्च दशविधाः पूर्वोक्ताः, तिर्यगादिवेदनाश्च “तिरिया फसंकुसारा” इत्यादिनाऽनंतरोक्ता ज्ञेया इति; नन्वत्र विषयाधिकारे
कपायग्रहणं किमर्थमिति चेन्न, कपायाणामपि विषयाणामिव प्रमादत्वसूचनार्थं विषयकपाययोः समानफलत्वदर्शनार्थं वा ग्रहणादिति;
हे बुध !—हे पंडित इति कारणात्ता गर्भवासनरकादिवेदनाः त्वं चिंतय—सम्यक्परिभावेन स्मरणविषयीकुर्वित्यर्थः ॥ ६६ ॥ ५ ॥

रत्न०—पुनरपि विशेषदर्शनमेव द्रढयति—गर्भवासनरकादीति०, व्याख्या—हे आत्मन् ! श्रुतानि—शास्त्राण्येवेक्षणानि—लोचनानि अथवा
श्रुतानामीक्षणानि—विलोकनानि तैर्गर्भवासनरकादिवेदनाः प्रति पश्यतस्तव कपायाः—क्रोधमानमायालोभाश्वत्वारो विषयाः—शब्दादयः पञ्च च
तेषु मानस—मनो न श्लिष्यते—न श्लेषं प्राप्नोति, न लगतीत्यर्थः, ताश्च श्रुतेक्षणैरेव दृश्याः, न चर्मचक्षुषा, तेन श्रुतेक्षणैरिति । हे बुध !—
हे विद्वन् ततस्ता गर्भवासनरकादिवेदनाः प्रति विचिन्तय—विचारय, आदिशब्देनातीव पापप्रचयवन्मनुष्यतिर्यक्समूर्द्धनजमनुजतिर्यग्वेदनानामपि
ग्रहणं ॥ ६६ ॥ ५ ॥

१ सूचीभिरभिर्वर्णाभिः संभिन्नस्य निरन्तरम् । यादृशं गौतम ! दुःखं गर्भे अष्टगुणं भवेत् ॥ १ ॥ गर्भात् निस्सरतः योनियध्रे पीडनात् । शतसाहस्रिकं
दुःखं कोटीकोटीगुणमपि वा ॥ २ ॥

श्री अथ्या.
धनवि.
३० वृत्ती
६ अधि०
॥ ३९ ॥

गर्मपासा
दिपिन्ता

परस्य जह नियमिन्मा हुवा ॥२॥ आरगमिरोहबह्वंशरोगमजहरमरणवसजाई । मजसंतापो भवसो विमोचयया य माजुस्से ॥३॥ व सुउरि-
माजविमव विस्तिव चयय च देवडोगाधो) अहवडिच विव य मवि पुट्टइ सपसकरं हिबयं ॥४॥ ईसाविसायमयकोहमाण(माय)जोमेदि पय
माईहि । देवावि सममिभूया ठेसिं कपो सुई नाम ? ॥५॥ इत्युपदेशमातायाम्, इत्युत्तरा प्रकारेणानतपोष द्यात्तौ-उत्तरपया अत्रापयमे।
साधमपनेनांश्वपेदि-सम्यग्जानीहीअर्थः, येन सारकतिर्यगादिदुःखासुमवकारणसम्यग्ज्ञानेन ते-उच विपयेषु-बुर्गतिकारणेषु संप्राप्तियु
तृष्णा-गार्थ्यं निमर्त्तते-विरमतीअर्थः, य पुनयेन सम्यग्ज्ञानेन पापप्रचयात्-पापपुष्टिकरणादिभेदि-त्वं भवमपिगच्छसीति ॥६५॥४॥
अनन्तपोषमेवायं प्रकारान्तरेण वसंभुपविशति-

गर्मपासनरकादिषेवनाः, पश्यतोऽनन्तरत श्रुतेक्षणैः ।
नो कृपायविपयेषु मानस, निवृत्त्यते शुभ । विर्षितयेति ताः ॥ ६६ ॥ ५ ॥

मनेज्यः । इतीति किं ?-देहि-देहान् सारकतिर्यगादिदुःखानि वर्य मुद्धे ।-महत्या कयेन मुद्धे इत्यर्थः, आदिशब्देनातिपापप्रसूयुदयकमनुष्यदुःखमास्यि
प्रहण, येन-द्यात्तैः कृत्वा अत्रानेन विपयेषु पश्यतु तृष्णा-सम्यग् निमर्त्तते, य पुनयेन पापस्य प्रचयात्-समुद्भवित्वेति-अयं प्राप्नोषीति ॥६५॥७॥

मैय इह माज्जह वरत्र यदि निवृत्तिता अमविभ्यत् ॥ २ ॥ आरकमिरोहबह्वंशरोगमजहरमरणवसजायि । मजसंतापो भवसो विमोचयया य माजुस्से ॥ ३ ॥
व सुउरिमाजविमव विस्तिव चयय च देवडोगाधो) अहवडिच विव य मवि पुट्टइ सपसकरं हिबयं ॥ ४ ॥ ईसाविसायमयकोहमाण(माय)जोमेदि पय-
मिदि। देवा अपि सममिभूया ठेवां कुवा सुसं नाम ? ॥ ५ ॥ उपदेशमाता या० २८०, २८१, २८२, २८३ तथा २८४

॥ ३९ ॥

वर्गगतशर्मविशेषणं, तयोः—सांसारिकसुखस्वर्गोपवर्गसुखयोर्मिथः—परस्परं सप्रतिपक्षता—एकस्य सत्त्वेऽपरस्यासत्त्वमितिरूपा वैरिताऽस्ती-
त्यन्वयः; हे कृतिन्!—हे पण्डित त्वं विशेषदृष्ट्या—इदमस्मात्समीचीनमिदमस्मादसमीचीनमिति विवेकदृशाऽन्यतरद्—ऐहिकपारलौकिक-
सुखयोर्मध्ये एकं यत्सुंदरं तद्गृहाण—स्वायत्तं कुर्वित्यर्थः ॥ ६४ ॥ ३ ॥

अथ विषयतृष्णानिवृत्त्यर्थं शास्त्रश्रवणैरवहितो भवेत्युपदिशति—

भुंक्ते कथं नारकतिर्यगादिदुःखानि देहीत्यवधेहि शास्त्रैः ।

निवर्त्तते ते विषयेषु तृष्णा, धिमेषि पापप्रचयाच्च येन ॥ ६५ ॥ ४ ॥

धनवि०—देही—प्राणी नारकतिर्यगादिदुःखानि—नरकगतितिर्यग्गतिप्रमुखदुःखानि, आदिपदान्मनुष्यगतिदेवगतिदुःखानि, कथं ?—
केन प्रकारेण केन प्राकृतकर्मणा वा भुंक्ते—अनुभवति, अत्र चतुर्गतिदुःखस्वरूपप्रतिपादिका इमा गाथाः—कन्खडदाहंसामलिअसिवणवेय-
रणिपहरणसएहिं । जा जायणा उ पावंति नारया तं अहम्मफलं ॥ १ ॥ तिरिया कसंकुसारानिवायवहवंधमारणसयाइं । नवि इहयं पावंता

प्रतिपक्षत्वं रिपुत्वमस्ति, यदैहिकं सुखं तदा पारत्रिकं न, यदा पारत्रिकं तदा चैहिकं नेति प्रतिपक्षता । हे कृतिन्!—हे पण्डित तत्कारणात्तयोर्मध्ये
विशेषदृष्ट्या—विशेषदर्शनेन विशेषज्ञानेन वा विशेषं दृष्ट्वा ज्ञात्वा चेत्यर्थः अन्यतरद्—एकं वरीयः सुखं गृहाणेति ॥ ६४ ॥ ३ ॥

स्वर०—अय विशेषदर्शनमेवाह—भुङ्क्ते कथमिति०, व्याख्या—हे आत्मन्! त्वं शास्त्रैः—शाखाध्ययनैरित्यर्थं इत्यवधेहि—अवधानं कुरु, सावधानो

१ ककंशदाहशात्मलिअसिवनचैत्तणीप्रहरणशतैः । या थातनास्तु प्राप्नुवंति नारकास्तदधर्मफलं ॥ १ ॥ तिर्यचः कशांकुशारानिपाषवधधनमारणशतानि ।

भी अप्या,
घनवि,
रत्न० वृत्ती
६ अघि०
॥ ३८ ॥

तत्कार्यं नश्यत्क तस्य तर्क—एतत्प्रबन्धकरणान् ममोत्तरकाले किं कर्म भविष्यतीति विचारणं करोति—विद्यवातीत्यर्थो, भाषार्थस्तु सूक्तोऽपि
अर्थं कुर्वन् वेदसा विवयति—इदं मया क्रियमाणं कार्यमेव मुद्गरपरिणाममुद्गरपरिणाम वेति, 'त्वं तु पंडितः स ए मुच्छिन्नामुद्गरे
परिणतिप्रश्नमुद्गरे किंपाककालोपमे वेपयिके मुखे कर्म रंतोऽसीति ? ॥ ६३ ॥ २ ॥

मन्वन्तरोत्तरकारेण' इति वेपयिकमुद्गलापाठमनीयता भविष्यति तथा मुखत्वेन समाधर्मस्य स्वर्गोपगर्गमुपस्थिति तथैव समपी-
यता भविष्यतीत्यासांकावाह्यपरिचयि—

यदिन्द्रियाधैरिह शर्म विवयत्, यदर्णवत् स्वाशिवग परत्र च ।

तयोर्मिथः सप्रतिपक्षता कृतिन् । विशेषदृष्ट्याऽन्यतरदृष्ट्याण तत् ॥ ६४ ॥ ३ ॥

घनवि०—इह लोके यच्छर्म—यत्रैपयिकं मुखं विंदुयद्गर्तते, विदुः—अच्छर्मदृष्ट्याचरतीति विदुयत् इति सांसारिकसर्मविशेषण, य
पुनः परत्र—परलोके चत् स्वाशिवगं—स्वर्गोपगर्गगतमिन्द्रियवाविन्द्रियजं कर्म अर्णवदृष्टे, अर्थवः—समुद्गदृष्ट्यापरतीत्यर्थोयदिति स्वर्गोप-

करोति, ममेदं कार्यं कुर्वन् एतोऽप्ये विच्छर्म भविष्यतीति विचारयतीत्यर्थः । विदुमिति स्वमिप्रार्थं सम्बोधन, तेन एव निश्चयति, वेपयिकं मुखं मुखान्
उदरकालं किं न करोमीति भाव ॥ ६३ ॥ २ ॥

रत्न०—अपेक्षितदुष्कृत्य तुच्छत्वेन(त्वं) इदं पत्राह—यदिन्द्रियाधैरिति०, प्यकृत्य—इदं भावन् । इह लोके सः—स्वर्गः शिर्षं—मोक्षस्तयोर्-
प्यतीति स्वाशिवगं यच्छर्म तदर्णव इव—समुद्ग इवाचरतीति अर्णवति अर्णवदृष्टे, भाषाऽप्ये शतुप्रकृतये अर्थविशेषणं, तयोः अर्थजोर्विषयः—परस्परं

किं मुह्यसि ?—किं मूढो भवसीत्यर्थः; यतः कारणादेते इंद्रियार्थाः जंतून्—प्राणिनो गहने—दुःखावगाधे भवमीमकक्षे—संसाररूपभयंकर-
कांतारे क्षिपंति—बलात्कारेण प्रवेशयंतीत्यर्थः, यत्र भवमीमकक्षे शिवमार्गदृष्टिः—मोक्षमार्गदर्शनं.सुलभा—सुप्रापा नास्तीति ॥ ६२ ॥ १ ॥

नन्वसृत्वलवकल्पमपि वैषयिकसुखमनंतरोपदेशानुसारेण कथं हेयमित्याशंकायामुपदिशति—

आपातरम्ये परिणामदुःखे, सुखे कथं वैषयिके रतोऽसि ? ।

जडोऽपि कार्यं रचयन् हितार्थी, करोति विद्वन् ! यदुदकतर्कम् ॥ ६३ ॥ २ ॥

धनवि०—हे विद्वन् ! आपातरम्ये—दर्शनमात्ररमणीये परिणामदुःखे—परिणत्या दुःखदायके वैषयिके—विषयजनिते सुखे कथं—
केन प्रकारेण त्वं रतः—आसक्तोऽसि ?; यद्—यस्मात् कारणाज्जडोऽपि—मूर्खोऽपि हितं—सुखोपायस्तस्यार्थः—प्रयोजनं यस्य स हितार्थी
सन् कार्यं—व्यापारादिकं घटादिकं वा रचयन्—कुर्वन् घटयन् उदकतर्कं 'उदकस्तद्भ्रवं फल'मिति वचनादुदकः—कार्यकरणोत्तरकाले

पदस्य सत्त्वात्, यत्र शिवस्य—मोक्षस्य मार्गदृष्टिः—मार्गदर्शनं न सुलभा—न सुप्रापा । अपरस्मिन्नपि गहने कक्षे शिवस्य—निरुपद्रवस्य मार्गदृष्टिः
सुलभा न भवतीति ॥ ६२ ॥ १ ॥

रत्न०—अथैहिकसुखस्याऽऽपातरम्यत्वपरिणामदुःखत्वे दर्शयन्नाह—आपातरम्ये० इति, व्याख्या—हे विद्वन् !—हे आत्मन् विषयसम्बन्धिनि
वैषयिके सुखे किं रतोऽसि ?—रागी जातोऽसि, अपितु मा रज्य । किलक्षणे ?—आपातः—तत्कालस्तस्मिन् रम्ये, दृश्यमानमनोहरे इत्यर्थः; पुन किं० ?—
परिणामे—परिपाके दुःखदायी(यती)ति दुःखं तस्मिन्, यद्—यस्मात् कारणाज्जडोऽपि—मूर्खोऽपि कार्यं स्वयं कुर्वन्नुत्तरकालफलं उदकस्तस्य तर्को—विचारस्तं

श्री अण्वा.
धनवि.
रत्न० इषी
६ अवि०
॥ ३७ ॥

“यत्किं विसय कंसाया निहा विच्छा व पेषमी भविष्या । एष एव पमाया जीव पाइति संसारे” ॥१॥” इत्यादिना भावनीयां, अष्टप्रकारत्वा
य “पमाधो व मुक्तिदेहि, मन्त्रिभो अद्भुतभवो । अभायं संभवो वेव, मिच्छानाथ तदेवय ॥ १ ॥ रागो होसो महम्मसो, यम्ममि व
अप्यायरो । जोगानं दुप्यविहारं, अद्भुता वदिव्यवभो” ॥ २ ॥ इत्यादिना भावनीया ॥ यत्तु विषयसेवने को दोष इत्यासंकायामाह—
अस्यल्पकल्पितसुखाय किमिन्द्रियार्थैस्त्व सुखसि प्रतिपद्य प्रचुरप्रमादः ? ।
एते विपसि गहने भवमीमकस्ते, जतूय यद्य सुलभा शिषमार्गदृष्टिः ॥ ६२ ॥ १ ॥

धनवि०—हे आत्मन्! त्वं प्रचुरप्रमादः सन्—बहुप्रमादसहितः सप्तस्यल्पकल्पितसुखाय—अतिप्रयेनाल्पतत्पर्यं असत्परं च तरुस्वित
य—सुख सुखमिन्द्रियद्वारापेक्षितं तच्च सांसारिक जीसंभोगविषयं सुख वचमा तस्मै प्रतिपदं—स्नाने स्नाने इन्द्रियार्थैः—अभ्यादिविषयैः

रत्न०—अथ पष्टोऽधिकारो निबन्धितं प्रारभ्यते । तत्र विषया प्रमादाच्च, तत्र प्रथममिन्द्रियार्थेषु मोहस्मात्प्रिये उपदिशति—अस्यल्पकल्पित-
सुखायेति०, व्याख्या—हे आत्मन्! त्वमिन्द्रियार्थैः—शब्दरूपगन्धरसस्पर्श किं सुखसि !, पादुष्या व्यास्यप्रम, अति य सुख इत्युपदेशोऽपि,
कस्मिं—असत्परं कल्पितम्—भौषचारिकं मातु तास्विक यस्तुच्च तस्मै, कर्पं!—प्रतिपदं—स्नानं स्नानं प्रति अकथय यत्तु प्रति, ‘पदं स्नाने निभक्तयत,
शब्दे वाक्यैकत्वस्तुतोः । प्राणे पादे पादविन्हे’ इत्यनेकर्थकोपवचनात्, विच्छाजल्प!—प्रचुरा प्रमादोपस्य स, एते इन्द्रियार्थाः भवः—संप्रार स एव
मीनो—अप्यबहः यश्च—दुप्यत्तन् तस्मिन् विपसि । विच्छाजल्पे गहने!—दुष्प्रवेशार्हे । कान्!—अन्तुम्—याजिनः, कुत्र!—तत्र, तत्रेसम्प्यद्वार्यं, यत्रेति

१ महत् विषयकथाया निहा विच्छा व पेषमी भविष्या । एते एव पमाया जीव पाइति संसारे ॥ १ ॥ इत्यादिना भावनीयां अष्टप्रकारत्वा
यत्तु विषयसेवने को दोष इत्यासंकायामाह ॥ २ ॥ रागो होसो महम्मसो यम्ममि व अभायं संभवो वेव मिच्छानाथ तदेवय ॥ १ ॥
अप्यायरो जोगानं दुप्यविहारं अद्भुता वदिव्यवभो ॥ २ ॥ इत्यादिना भावनीया ॥ यत्तु विषयसेवने को दोष इत्यासंकायामाह—
अस्यल्पकल्पितसुखाय किमिन्द्रियार्थैस्त्व सुखसि प्रतिपद्य प्रचुरप्रमादः ? । एते विपसि गहने भवमीमकस्ते जतूय यद्य सुलभा शिषमार्गदृष्टिः ॥ ६२ ॥ १ ॥

महक-
धपातः

॥ ३७ ॥

लनलक्षणाद्भवति तत्-तदाऽत्र-धर्मे किं न यतसे ?-किं नोद्यमं कुरुपे इति ॥ ६१ ॥ ८ ॥

इति धीतपोगच्छनायफभीमुनिमुंदरनिर्मितस्य षोडशशाखस्याध्यात्मकल्पद्रुमस्य महोपाध्यायश्रीकल्याणविजय-
गणेशिष्योपाध्याय-श्रीधनविजयगणिविरचितायां देहममतामोचननाम्री पंचमी पदपद्धतिः ॥ ५ ॥

६ विषयनिग्रहाधिकारः ।

नन्वनंतरद्वारे देहममतामोचनमुपदिष्टं, तत्र विषयनिग्रहसंतरेण फ्रथं स्यादित्याशंकायां विषयनिग्रहद्वारमभिधित्सुराह—

अथ विषयाः प्रमादाश्च ।

अथ विषया इति, ननु विषयसहचारिणः के निग्राह्या इत्याशंक्यामाह—प्रमादाश्चेति, अथ विषयाः—पंचेन्द्रियविषयाः इष्टानिष्टशब्दा-
दयः च पुनः प्रमादा-मद्यादयः पंच अज्ञानादयोऽष्टौ वा, निग्रहविषयीकार्याः संवलिताः प्रतिपाद्यन्ते इति, अत्र प्रमादस्य पंचप्रकारता

अपवाऽत्र धर्मे किं न यतसे इत्यपि व्याख्येयं ॥ ६१ ॥ ८ ॥ इति देहममत्वमोचनाधिकारः पंचमः ॥

श्रीशान्तिचन्द्रवरवाचकदुग्धसिन्धुलब्धप्रतिष्ठवरवाचकरत्नचन्द्रः । अध्यात्मकल्पफलदस्य चकार टीकां, तत्राधिकार इति पञ्चम आपूर्तिम् ॥

विषय-
प्रमादाः

य परकीये एवै जाते सति तद्गृहस्य प्राप्तिः कश्चित् भवति तथा वा परिमितानुपि शरीरे मत्ते ममेवं शरीरं परोपकारतयाः करणादिना
हुषं माऽस्तिवदियुद्धा मूढमतिश्च शरीरे न व्यापारयति सोऽप्यायुःपूर्वी शरीरनाशे मालुप्यशरीरप्राप्तिः कश्चित् भवतीति ॥ ६० ॥ ७ ॥

अथ देहममतामोचनमप्येवसंहाराय देहसाधारतां देहजन्यमुक्त्वापरमपुण्यस्य य सात्त्वां वसंयमुपनिषति—

मृत्पिण्डरूपेण विनश्वरेण, जुगुप्सनीयेन गवाक्षयेन ।

देहेन वेवात्महित सुसाधं, धर्माच्च किं तद्यत्तसेऽत्र ? मूढ ! ॥ ६१ ॥ ८ ॥

धनयि०—हे अज्ञानिन् ! खेद्—यदि मृत्पिण्डरूपेण—सृष्टिकात्कर्मण्यभावेन विनश्वरेण—विनाशादीनेन जुगुप्सनीयेन—अतिविहास्यदेम
गवाक्षयेन—रोगगृहेण देहेन—शरीरेण करणमूतेनप्रमहित—अथ धारमविष्णुप्रसाधनं सुसाध—मुक्तसाध्य धर्मात्—तपश्चरणसंप्रसा

सु किं० १—मातृकृद्—मातृक्रेच्छद्व्यवहारात्परिनात् पाकद्वारां रोह तरेव मृत्पिण्डः—शरीरं तत्र मूढो—मोक्षप्रसाः, मातृकृद् यथा यथा व्यापयति
तथैव मम्य, अस्यामा मातृकृद्म्यमुपमिश्रति अर्थः कश्चिन्न सिद्धयतीति । देहव्याघ्रनपातककारिणं मूढम्, तस्य परोपकारादि फलं न गृह्यते तदा
इयैव मातृकृद्गुणमिति द्रव्यन्तसाम्य, गेहमपि मृत्पिण्डमय भवतीति ॥ ६० ॥ ७ ॥

रत्न०—गुनस्तदेव प्रवृत्ति—मृत्पिण्डरूपेमेति०, व्याख्या—हे अज्ञान् ! खेद्—यदि देहेन निमित्तमूतेन धर्मात्—सुखकरणादरमहित
सुसाधं—सुखसाध्य वर्तते, देहेन विहासेन !—मृत्पिण्डरूपेण—मृत्पिण्डसदृशेण, अत एव विनाशादीनेन, पुनः किञ्चनेन १—जुगुप्सनीयेन—जुगुप्सा-
पोयेन, पुनः किं० १—गदानां—रोगाणामाच्छयो—गृह सेन सद्—सर्वे अत्र—अप्रमदिते हे मूढ । किं न पतसे १—मत्तं न करोषि, अविष्ट मत्तं कुर्वसेति,

श्री अष्ट्या.
धनयि.
रत्न० इती
५ अधि०
॥ ३६ ॥

भक्ष्याद्वाग्—शीघ्रं भस्मतया—रक्षारूपतया भाविनो—भविष्यतो मांसादिपिंडाद्, आदिपदाद्रसासृग्मांसमेदादिपिंडसमूहात्ततोऽंगात्—
तस्माच्छरीरात्स्वहितं—परभवसुखसाधनं तपःसंयमादिपुण्यं गृहाण—स्वायत्तीकुर्वित्यर्थः ॥ ५९ ॥ ६ ॥

नन्वनंतरं 'स्वहितं गृहाणे'त्युक्तम्, अथ च यः शरीरं प्राप्य स्वहितं न गृह्णाति तस्य किं स्यादित्याशंकायामुपदिशति—

परोपकारोऽस्ति तपो जपो वा, विनश्वराद्यस्य फलं न देहात् ।

स भाटकादल्पदिनासगेहमृत्तिपिंडमूढः फलमश्नुते किम् ? ॥ ६० ॥ ७ ॥

धनवि०—यस्य पुरुषस्य विनश्वराद्—विनाशस्वभावाद्देहात्—शरीरात्परोपकारः—परहितकरणं, वाऽथवा तपो द्वादशप्रकारं, वाऽथवा
जपः—पंचपरमेष्ठिनमस्कारादिस्मरणं फलं—साध्यार्थो नास्ति; स पुरुषो भाटकात्—निष्क्रयादल्पदिनावधिप्राप्तश्चासौ गेहमेव—
गृहमेव मृत्तिपिंडो—मृत्तिकास्कंधस्तत्र मूढो—ममेदं गृहं मा विनश्यत्वितिधिया मोहं प्राप्तः किं फलं?—किं नामकं फलमश्नुते—प्राप्नोतीत्यर्थो,
भावार्थस्तु यथा कश्चिदल्पदिनमर्यादया भाटकेन गृहीते गृहे ममेदं गृहं मा विनश्यत्वितिबुद्ध्या मूढमतिस्तद्गृहं न व्यापारयति स संपूर्णावधौ

शोषे भक्ष्यं न स्यात्, पुनः किं० ?—भवितेति भावि तस्माद्भाविनः, कया?—भस्मतया—रक्षात्वेन, कथं?—द्राक्—शीघ्रं, मृतानन्तरमित्यर्थः । हे आत्मन् ! ततो-
ऽङ्गात्—तस्माच्छरीरात्त्वं स्वस्य हितं तपःप्रभृति गृहाण, किं० ?—मांसादीनां पिण्डः—समुदायस्तस्माद्, आदिशब्देनास्त्वसास्थिमदेदसां ग्रहणं ॥ ५९ ॥ ६ ॥

रत्न०—अथ देहात्तपोजपादिफलमाह—परोपकारोऽस्तीति०, व्याख्या—यस्य पुंसो देहात्परोपकारः फलं नास्ति वा पुनस्तपः फलं जपश्च फलं
नास्ति, देहस्य त्रीण्येव फलानि सन्तीति सूचितं, यतः किल० ?—विनश्वराद्—विनाशशीलात् स पुमान् देहात् किं फलमश्नुते ?, अपितु न किमपि ।

देहस्य भा-
टकगृहता

श्री अथ्या,
घनवि
रत्न० इपी
५ अधि०
॥ ३५ ॥

कर्मकरमर्त्यं—विचत्वारिंशदाहारदोषानुपितं तेषु कायमाटकप्रापमाहारादि ददात्—प्रचक्षत् स्मृतिाय—परमये आत्मनो योऽस्यस्यस्यस्यस्य
संयमभरं—सप्तदशसंयमसंयमं भारं त्वं याह्य—वीरिवांते पारं प्रापयेति, बाह्येत्त्र बहपातुः खभावतो ध्यंतत्वाद्य द्विकर्मकः ॥ ५८ ॥ ५ ॥

अथ क्षीरसासारवां रसंयमुपविशति—

यतः शुचीन्यप्यशुचीभवति, कृन्पाकुलात् काकशुनादिभस्यात् ।

द्राग्भाषिनो भस्मतया ततोऽगान्, मांसादिर्पिडात् स्मृति गृहाण ॥ ५९ ॥ ६ ॥

घनवि०—यतः क्षीरदाहारंशुचीनि वस्तुनि शुचीन्यपि—पवित्राण्यप्यशुचीभवति—अपवित्रीभवति यत्रीवनावसायां, कृन्पा-
कुलात्—कृमिगंडोष्कसंयमसिर्जावनावसायां ५ काकशुनादिभस्यात्—थावससारमेवादिमिर्मस्वाद्—मक्षीवत्, मादिपराकृष्णभाषि

सुचित, अपरोऽपि शुपादिः सेक्रेऽपराभिम बन्ना गुहो प्रक्षिप्य यतीति तथा कथं कर्मदपि । इतिहेतो स्रक्कर्मकृत बाह्य—यत्रप, किं शुर्बन् ।
ददत्—ददानः, कं ।—संयमभरं, किंभूतम्—अस्यं—स्तोर्कं, बहोर्दने असमर्भल्ल, भत एव स्तोक्मपीमर्भ । कर्म !—स्मृतिाय, अपरोऽपि रुपसेक्रे
कृन्पाप्रदानेन बंध्यते तथा त्वमपि चास्य संयमभररूपञ्चाप्रदानेन बंध्य यथाऽसी त्वामकृष्ण मरकत्प्रकपदुचितं चाह्यैव यतीति ॥५८॥५॥

रत्न०—अथाद्यनिरेद्यदम्येऽपि पदार्था अशुचीभवन्तीस्मादिदेहदोषानाह—यतः शुचीन्यप्यशुचीभवन्तीति०, म्याक्य—यत अज्ञात् शुचीनि-
पवित्राण्यपि वस्तुनि—पापसादीनि अशुचीभवन्ति—अपवित्राणि भवन्ति, यथा वृत्तसंयमं पूर्णसुखस्य मक्षितस्य पापसस्य तत्सम्य एव बमनदद्यात् दूरुपदु
र्गन्धितया सर्वजनस्युत्समीयनेन साभ्यर्त्तं इत्यत इति । यत किंभूत्वात्—कृमिमिराकुलाद्—म्यासात्, पुनः किंभूत्वात्—कृष्णशुनादीनां मस्यात्,

द्विचत्वारिं-
शदेष्टः

॥ ३५ ॥

अथ शरीरस्य वंचकस्वभावत्वेन दुष्टतां दर्शयन्नुपदिशति—

दुष्टः कर्मविपाकभूपतिवशः कायाह्वयः कर्मकृद्, वदूध्वा कर्मगुणैर्हृषीकचपकैः पीतप्रमादासवम् ।
कृत्वा नारकचारकापदुचितं त्वां प्राप्य चाशु च्छलं, गंतेति स्वहिताय संयमभरं तं वाह्याल्पं ददत् ॥५८॥५॥

धनवि०—कर्मणामष्टविधानां नामकर्मणो वा विपाकः स एव भूपतिस्तस्य वशः—आयत्तः दुष्टः—अपाविद्यादिदोषदूषितः आहाराद्ययं
हिंसाकारित्वादिदोषदूषितो वा कायाह्वयः कर्मकृद्—दासस्त्वां कर्मगुणैः—कर्मलक्षणरज्जुभिर्वदूध्वा—नियञ्च्य, च पुनस्त्वां हृषीकचपकैः—
हृषीकाणि—इन्द्रियाणि तद्रूपाश्चपकाः—मद्यपानपात्राणि वैर्हृषीकचपकैः पीतः—अत्यादरेण सेवितः प्रमादः—पंचप्रमादलक्षण आसवो—मद्यं येन
स तथा तं पीतप्रमादासवं कृत्वा, नारको—नरकः स एव चारकः—फारागृहं तस्यापद्—विपत्तिस्तस्या उचितो—योग्यः स तथा तं नारक-
चारकापदुचितं कृत्वा, च पुनः छलम्—आयुःपूर्त्तिलक्षणं मियं प्राप्य—लब्ध्वा गंता—याताऽस्तीत्यर्थः; इतिहेतोस्तं बलीवर्दसदृशं कायाह्वयं

रत्न०—अथ कायं कर्मकरत्वेनोपगमति—दुष्टः कर्मविपाकेति०, व्याख्या—हे आत्मन्! काय इत्याह्वयो—नाम यस्य सः कायाह्वयः कर्मकृत्—
कर्मकरस्त्वां नारकचारकापदुचितं कृत्वा—निरयगुप्तिगृहविषयोग्यं कृत्वा च पुनराशु—शीघ्रं छलं प्राप्य गन्ता—गमिष्यतीत्यन्वयः, कर्मकृत् किलक्षणः ?—दुष्टो-
निर्दयः, पुनः कीदृक् ?—कर्मणा ज्ञानावरणीयादीनां विपाको—विपन्नं स एव भूपतिस्तस्य वशः—अधीनः, स्वयं दुष्टः अथ च कर्मविपाकराजप्रेरित इत्यर्थः ।
किं कृत्वा ?—वदूध्वा, कैः ?—कर्माण्येव गुणाः—रज्जवस्तैः, अपरोऽपि अपराधी रज्जुभिर्वध्यत इति, त्वा किम्भूतं ?—पीतः प्रमाद एवासवः—सीधुर्मदिरा-
विशेषो येन स तं, कैः ?—हृषीकाणि—इन्द्रियाण्येव चपकाः—पानपात्राणि, यैः कृत्वा मद्यं पीयते ते चपका इति, अनेन पीतमद्यत्वाद्बहुं सुकर इति

कायस्य
दुष्टकर्म-
करत्वं

श्री अर्जुना.
धनवि.
१३० वृषी
५ अक्षि०
॥ ३४ ॥

धनवि०—हे आत्मन् ! देहे—शरीरे विमुह्य—विद्येपेव मोह प्राप्याम—पार्थ किं कुरुषे ? इति—अमे बह्यमार्थं खल्वयं किं न वेत्ति ?—न
जानासीमर्थः, देहस्य एव—शरीरमित्य एव स्वं मयदुःखजातं—सांसारिकदुःखसमूहं भजते—माप्रोपीत्यर्थः, हि यतः कारणाहोहाभितो—
होहसंभितोऽग्निः—बद्धिर्धनपातं—होहमयममग्रहं सहते—धमते, गगनवदनाभयत्ये—नियन्तव्यतये ते—उप च पुनरस्य—बोधार्था-
पीडा न भवतीति, नमसो वसि प्रत्यये 'मनुर्नमोऽग्निरो बती'ति (१-१-२४) सूत्रेण परत्वाभावाभिनोवदिति चिन्तम्, अन्यथा वा यथाप्रातं
समर्पणीयमिति, स्वान्नांग्तीक्ष्ण्यां प्रबसाभिन्नरे नभोवदिति प्रयोगस्त विद्यमानत्वाद्युक्तमिति वा (तद्यस्तद्विस्तुपरेधरत्वाकरे, न वदन्तं
नामेवं, अन्यथमिदं वैदिक्यां च सूत्रमिदं, अग्नेः सम्बन्धसि नमस्क्यात्—वायुः अन्यथयत्वात् न पातमाप्रोपीत्यर्थे तु नमस्कृतिसेव) ॥५७॥४॥

कायस्य
दुःखहेतुत्वा

रत्न०—अथ यं देहं त्वं पुण्याति सरस्वत्यैव तव हृत् स पर्वत इति ब्रुवन्त—देहे विमुह्येति० व्याख्या—हे आत्मन् ! त्वं देहे विमुह्य—मोह
प्राप्य किमर्थं कुरुषे ? । अस्मिन् मा कुरुष्वित्युपदेश । त्वं किं न वेत्ति ? इत्यपि वरकृत्वा म्यस्यात्मन्, अस्मिन् वेत्ति—जानास्ये इति सूत्राऽपि, किं न वेत्सीमाह—
त्वं देहस्य एव भक्त्य—संसारस्य जन्ममरणलक्षणस्य दुःखानां आसं—समूहं भजते, देहाभितत्यैव मरकतुःखाबनुभक्तं, वा देहमुक्तस्य, एतत् इत्य-
न्तेन इहपदि—हि निश्चितं अग्निर्होहाभितो धनस्य—होहमयराशिविद्येपत्य घात—ग्रहं सहते—धमते, नाग्निः केवत्ये मनभक्तनिपटीकर्तुं धन्यत इत्यर्थः ।
हे आत्मन् ! ते—सर्व च पुनरस्य—अग्नेरनाभयत्वे बाधा—पीडा न भवति, किञ्च—ममसाद्—आकाशसद्, यथा नमसः अनाभयत्वे उवाप्रहा
रादिभ्य परकृत्य वाया न भवति तथा तथापि देहस्यानाभयत्वे मुक्तिं गतस्य बाधा न भवतीत्यर्थः । 'मनुर्नमोऽग्निरो बती'सूत्रेण परत्वाभावाभ-
िनोवदिति न स्यात् । यथा आकाशस्यानाभयत्वे बाधा न भवति तथा तथापीत्यर्थः ॥ ५७ ॥ ४ ॥

॥ ३४ ॥

प्यतीतिभयेनेदं शरीरमवितुं—रक्षितुं वाञ्छसि, ततः परलोकदुःखभीत्या पुण्यमेव—सुकृतमेव शरीररक्षणादियत्नत्यागेन किमु नो कुरुषे ?—
किं न करोपीत्यन्वयः; हि यतः कारणादिदं शरीरमतिशक्तिमता केनापि रक्षितुं—घातुं न शक्यं—न—शक्तिविपयीकार्यं भवतीत्यर्थः, दुःख-
भीतिश्च—परभवदुःखभयं पुण्यं विना—तथाविधसुकृतमंतरेण क्षयं—विनाशं वज्रिणोऽपि—इन्द्रस्यापि नोपैति—न गच्छतीत्यर्थः ॥५६॥३॥

अनंतरोक्तयुक्त्या परलोकदुःखभीत्या शरीरयत्नो माऽस्तु, परं शरीरपोषणादिना सुखं तु भवत्येवेति शरीरयत्नो विधीयते इत्याशयानां
पुंसामुपदेशमुपदिशति—

देहे विमुह्य कुरुषे किमयं ? न वेत्सि, देहस्य एव भजसे भवदुःखजालम् ।
लोहाश्रितो हि सहते घनघातमग्निर्वाधा न तेऽस्य च न भोवदनाश्रयत्वे ॥ ५७ ॥ ४ ॥

रत्न०—अथ वपुषि पुष्टीकृते सति बहुजीवनात्परलोकदुःखं नायातीति वरं वपुःपोष इति कश्चिद्वक्ष्यतीत्याशङ्क्याह—चेद्वाञ्छसीदमवितुमिति०
व्याख्या—हे आत्मन् ! त्वं चेद्—यदि परलोकदुःखानां भीत्या—भयेनेदं वपुः प्रति अवितुं—रक्षितुं वाञ्छसि, पुष्टीकृते वपुषि बहुवर्षजीवनात् परलोक-
दुःखानि नायातीति वरं पुष्टीकृतं वपुरित्यर्थः, ततस्तर्हि पुण्यमेव किमु ?—किं न कुरुषे, हि यस्मात् कारणात् इदं वपुर्दुःखभीतेः—दुःखानां भयाद्रक्षितुं—
रक्षणाय न शक्यं—न शकनीयं इति न, 'द्वौ नञौ प्रकृतमर्थं गमयत' इति न्यायादपितु शक्यम्, अर्थात्पुण्येनैवेति, च पुनरिदं वपुर्वज्रिणोऽपि—
इन्द्रस्यापि पुण्यं विना क्षयं—नाशमुपैति—प्राप्नोति । तस्माद् त्वं यदि परलोकदुःखभीतस्तदा पुण्यं कुरुष्वेत्युपदेशः ॥ ५६ ॥ ३ ॥

कायस्य
दुःखहेतुता

श्री अध्या.
धनवि.
१३० इती
५ अधि०
॥ ३३ ॥

ततः), अश्रमिपरात् सुतिपासापाएवसादिपरिग्रहः, तथा तस्मात्तदोऽपि-मूर्खोऽपि तत्कारणं विमिष-विचारं निर्गतुं-स्वर्गमनकिया
कर्तुमिच्छति-वाञ्छतीत्यर्थः, ततस्तस्मात्कारणादे आत्मन् ! स्वकर्मघातेन-अधीपमाकृतकर्मसमूहेन ततः कस्यगृहत्वधिकतरे-अस्मिन्-
येनाधिके भीमत्सेवपुपि-सरीरे क्षिप्तः-सरेक्षितः सन् तद्वर्षद्वयितुं-सावथाहापदिना दहीकृतं त्व किं यतसे ?-किं यत्नं कुरुपे
इत्यर्थः ॥ ५२ ॥ २ ॥

विद्यमानसरीराकामे परलोके दुःख मविष्यतीति पुष्टिराकर्षणकारिणा एतच्छरीरव्यथो विधीयते इत्याशयत्नां संशयनिरासार्थोपरिष्ठति-
येद्वाञ्छसीदमयितु परलोकदुःखभीत्या ततो न कुरुपे किमु पुण्यमेव ? ।
शक्य न रक्षितुमिदं हि न दुःखभीतिः, पुण्यं विना क्षयमुपैति न यस्मिणोऽपि ॥ ५३ ॥ ३ ॥
धनवि०-हे आत्मन् ! चेत्-अस्ति त्व परलोकदुःखभीत्या-सरीरममत्तामोचने एतच्छरीरापगमे च परलोके गतस्य मम दुःख मवि

१३०-अथ सरीरं कस्यगृहादप्यधिकत्वेन चिन्तयन्-कारणगृहादिति० म्यास्या-हे आत्मन् ! जडोऽपि-मूर्खोऽपि धनं कस्यगृहम्-गुप्ति
गृहान्तिन्तुमिच्छति । किं कुरुपे ?-कस्यगृहं विमिष, तत्रं दत्तेष्वर्प, किंस्थानाद् ?-यद्विष-मानाप्रपरमद्वनितानि-अपामिभ्यादि दुःखं
यस्मिन् तस्माद्, आदिस्मवेन क्षुब्धुं चाम्भण, ततः कस्यगृहादधिकतरे वपुपि-सरीरे सत्य कर्मजो घातेन-समूहेन क्षिप्तः सन् तद्वपुः प्रति
द्वयितु-इदं यत् किं यतसे ?-किं यत्नं कुरुपे, अत्रापि कस्यगृहं म्यास्याम, अपि तु मा यतस्वस्तुपदेशोऽपि, ततोऽधिकत्वं चात्य जीवमाचि-
तस्माद् मने मने प्राप्स्यथेति ॥ ५५ ॥ २ ॥

धनवि०—हे आत्मन्! अघानि—जीवघातादिजनितानि पापान्याचिन्तयन्—अविचारयन् त्वं यं देहं—शरीरं पुष्पासि—पुष्टिविषयीकरो-
पीत्यर्थः सोऽयं देहस्तव कं—किं नामकमुपकारं—हितकार्यकरणलक्षणं विधास्यति—करिष्यति?, ततः कर्माणि—देहपोषणार्थं जीवहिंसादिका-
र्याणि कुर्वन्—सृजन् इत्यनन्तरोक्तामायतिम्—उत्तरकालं चिन्तय—विमृशेति, हि निश्चितं जगति—विश्वेऽथवा जगति—जगज्जन्तृजयं—काया-
ह्वयो धूर्तराट्—बन्धकपतिर्वचयते विप्रतारयतीत्यर्थः; भावार्थस्तु त्वं यं देहं पुष्पासि स देहस्त्वां कर्मभारभारितं दुर्गतियोग्यं च कृत्वा
नद्धा यास्यतीति धूर्तराजत्वं देहस्येति ॥ ५४ ॥ १ ॥

अथ सावधौपधाहारादिना देहदार्यकरणे दोषमुपदिशति—

कारागृहाद्बहुविधाशुचितादिदुःखान्निर्गन्तुमिच्छति जडोऽपि हि तद्विभिद्य ।

क्षिप्तस्ततोऽधिकतरे वपुषि स्वकर्मघातेन तद् द्रढयितुं यतसे? किमात्मन्! ॥ ५५ ॥ २ ॥

धनवि०—हे आत्मन्! हि यतः फारणात् कारागृहाद्—गुप्तिगृहाद्बहुविधं—नानाप्रकारमशुचितादि—अपावित्र्यादि दुःखं(यस्मिन्

रत्न०—अथ देहममत्वमोचनाधिकारः पञ्चमो व्याख्यायते । तत्र पापं कुर्वन् वपुःपोषं मा कुर्वित्युपदिशति—पुष्पासि यं देहमिति० व्याख्या—
हे शरीरिन्! त्वं यं देहं पुष्पासि—पुष्टं करोषि, किं कुर्वन्!—अचिन्तयन्—अविचारयन्, कानि!—अघानि—पापानि प्रति, देहं पुष्पान् पापानि
चिन्तयस्येव नेत्यर्थः; परमयं देहः पोषितः सन् तव कमुपकारं विधास्यति—करिष्यति?, त्वं जीवोपघातलक्षणानि पापानि अतिसावधानि कर्माणि प्रति
कुर्वन् सन् इत्यायति—उत्तरकालं विचिन्तय—विचारय, हि—निश्चितमयं देहो धूर्तराट्—बन्धकानां राजा जगन्ति प्रति, आश्रयेषु आश्रयिणामुपचाराद्
जगद्वासिनो जगत्, तद् बन्धयते, तेन बहुजीवघातादिनाऽस्य पोषणं न तवायतिहिताय भावीत्यर्थः; यच्चक्त्वोपचाराद्दूर्चराहुपमानमस्येति ॥५४॥१॥

श्री अर्ष्या.
धनवि.
रत्न० वृत्ती
५ अर्षि०
॥ ३२ ॥

५ देहममतामोचनाधिकारः ।

ननु धनममतामोचने क्षीरसन्नापना रूप भवतीत्याशङ्क्यां क्षीरममतामोचनद्वाराद्युपविष्टमाह—

'अथ देहाधिकारः ।

अथ देहाधिकार इति, अथ देहममतामोचनोऽधिकार इति इत्यर्थः । तत्र प्रथमं देहसंज्ञापकारश्च पूतत्वां च इत्यमर
देहपोषणादौ दोषमुपविष्टति—

पुष्णासि य देहमघान्पचितयस्तपोपकार कमपं विधास्यति ? ।

कर्माणि कुर्वन्मिति चित्तयायति, जगत्त्रय चक्षयते हि पूर्वैरात् ॥ ५४ ॥ १ ॥

तथाऽपि सप्तश्लोकां दत्तमन्तगुण भवतीत्युपचारश्लेषशब्दस्य व्यक्तित्वात् निर्वेद्य इति । इदं च किं गृहीत्वा—सार्धं ज्ञात्वा परमवे त्वं
याताऽसि ।—गन्ताऽसि, यथा प्रथ । सार्धं गृहीत्वा सार्धं न शक्यमिति सूत्राऽपि । चेति पक्षान्तरे । हे धनिन् ! ते—सर्व मरुत्स्य—निरत्यस्य दुःख
तस्य मरु—यद्यस्यस्यस्यमोक्षो—मोचन कर्तव्यं भवति । अत्रापि कस्या प्रथ, व्यति न भावीति सूत्राऽपि । किञ्चक्ष्यात् ।—तस्य—सस्यार्चनादिना
जनिवन्—व्यपारित यदत्र पापं तस्य चय—सम्प्लक्ष्णेभान्नितात्—उपाधित्वादितिहेतोः, क्षेत्रेषु स व्यसि तस्यि सुन्दरमितीत्यर्थः ॥ ५३ ॥ ७ ॥
॥ इत्यर्ष्यात्मकपुस्तके धनममतामोचनाधिकारोऽधिकारः ॥ ५३ ॥ ७ ॥

श्रीशान्तिचन्द्रबाराचकतुर्गपतिपुस्तकप्रतिष्ठकप्रथमकरसम्पन्नः । शिष्यार्षिणां सफलयन्कुरुते स टीकां, तत्राधिकार इति पूर्विकायां तुर्प ॥४॥

अथस-
पूर्वत्व

॥ ३२

अथ द्रव्यममतामोचनद्वारमुपसंहरन् तर्करीत्या धर्मस्थानेऽव्यापृतस्य द्रव्यस्य दोषान् दर्शयितुमुपदिशति—

क्षेत्रेषु नो वपसि यत् सदपि स्वमेतद्याताऽसि तत् परभवे किमिदं गृहीत्वा ? ।

तस्यार्जनादिजनिताघचयार्जितात्ते, भावी कथं नरकदुःखभराच्च मोक्षः ? ॥ ५३ ॥ ७ ॥

धनवि०—यदेतत्प्रत्यक्षेण दृश्यमानं सदपि—विद्यमानमपि स्वं—द्रव्यं क्षेत्रेषु—जिनभवनविंशपुस्तकसाधुसाध्वीभावकश्राविकारूपेषु सप्तसु प्रतिष्ठातीर्थयात्रासहितेषु नवसु वा नो वपसि—नो वीजसंततिं कुरुषे तर्हि तदिदं दृश्यमानं धनं गृहीत्वा—लात्वा परभवे—अमेतने जन्मनि किं याताऽसि ?—गताऽसीत्यर्थः; च पुनस्तस्य धनस्यार्जनम्—उपार्जनमादौ येषां तेऽर्जनादयः, आदिपदात्क्रयाणकक्रयविक्रयादयस्तै—र्जनितानि—उत्पादितानि अधानि—पापानि तेषां चयः—समूहस्तेनार्जित—उत्पादितस्तस्मान्नरकदुःखभरात्—नरकगतिसंबन्धिदुःखसमूहान्मुक्तिस्तव कथं—केन प्रकारेण भावी—भवितेति ? । अत्र यदि तर्हीति पदे अध्याहार्ये ॥ ५३ ॥ ७ ॥

इति श्रीतपोगच्छ...अध्यात्मकल्पद्रुमस्याधिरोहणीटीकायां...३० श्रीधनविजय-
गणिविरचितायां द्रव्यममतामोचननाम्नी चतुर्थी पदपद्धतिः ॥ ४ ॥

रत्न०—अथार्थान्तरकथनेन सप्तक्षेत्र्यां धनवपनोपदेशमाह—क्षेत्रेष्विति०, व्याख्या—क्षेत्रेषु—जिनभवनादिषु सप्तसु प्रवचनप्रतीतेषु सद्विद्यमानमपि स्वं—धनं नो वपसि, अत्र वपनक्रियाया लक्षणया प्रयोगः, क्षेत्रशब्दोऽपि लक्षणया एव, यथा क्षेत्रे उप्तं व्रीह्यादिधान्यं शतगुणं भवति

श्री अघ्या.
घनदि
रत्न० वृषी
४ अघि०
॥ ३१ ॥

घनदि०—यतः परिमहात् प्राणी—जीवः आरंभः—यदभ्यागुपमर्भरितो—भ्यातो भवांभोनिषी—संसारसमुद्रे निमज्जति—
सुबति, च पुनर्येन परिमहेण कुन्नुपादयः आदिपदाबोरनटविटादयः सुकपाः परिमहवत पुरुष ऋत्ताद्—आज्ञामगादिच्छुभ प्राप्य बाधितुं—
पामां कर्तुमीहते, यांछतीत्यर्थः, च पुनर्यः परिमहक्षिन्ताम्याकुलताकृतेः—श्रिता—परिमहसाम्प्रदायस्वामिनोपायपरिचितन प्राप्तव्य परिरक्षणे-
पायपरिचितनं च तेन व्याकुलता—व्यस्यस्व तस्य कृतेः—करणाद्भर्मकर्मस्मृतिं—धर्मस्य कर्माणि—कार्याणि देवगुरुवपन्नादीनि तेषां फलमु-
दिष्टानां स्मृतिं—स्मरण इत्ये—अपवयतीत्यर्थः, मो विज्ञा—भोः पश्चिवाद्यस्मात् यच्छब्दप्रदर्शितस्वरूप प्रायशो—याहुत्येन परैरात्मभ्यति-
रितैर्भोग्य—परिमोगबोम्य भूरिपरिमह—मूर्च्छया बहुधनपाम्बाधिसंग्रहं त्यक्तत—परिदृष्टेत्यर्थः ॥ ५२ ॥ ६ ॥

परिमहकल

रत्न०—यतो—यस्मात्कारणादारम्भे—साकश्यापारेण जीवोपमदारिद्र्यसैर्मरित—पूर्णः प्राणी भवांभोनिषी—संसारसमुद्रे निमज्जति, अग्नोऽपि गांड
मारथान् पदार्थं समुद्रे निमज्जतीति, च पुनर्येन परिमहेण कुन्नुपादयो—कुलराजाया, आदिशब्देन दुष्टमध्यरक्षकान्यनियोगिनां प्रवण, पुरुष प्रति
छम्बद्—अग्न्यामात्रवेऽपि अग्निप्रहणेन बाधितुं—वीडितुमीहन्ते—अच्छन्ति, च पुनर्यः परिमहक्षिन्तामि—धनार्जनरक्षणादिबन्धितान्ताभिर्म्याकुलता-
म्यप्रत्ये तस्या इत्ये—करणातो भर्मकर्मणो स्मृतिं इत्ये, श्रिताम्याकुलचित्तस्य धर्मकर्मा(र्मणी अ)पि न स्मरतीति, अपवा धर्मस्य कर्मव्य इति
तत्पुरुषसमोष्ठं कर्म । हे विज्ञा—हे दक्षाः मूय त भूरिपरिमह अजत, कीदृशा !—भोग्य—भोगार्थं, किः—परैरेवकारित्यर्थः, कय—प्रायशः—प्रायेण,
अभ्यस्यार्जवो निषो मोक्षारस्तन्म्ये मन्तीत्यर्थः, यतः—“कीदृशसञ्चित धान्य, मक्षिकसञ्चित मधु । कृपणैः सञ्चित विद्य, परैरेवोपमुज्यते ॥ १ ॥
इति, यथा सोऽन्ताइकप्रपरयोगिगृहीतसिद्धरसभोक्त कर्माव्यसी रक्तः भेष्टी जात इति ॥ ५२ ॥ ६ ॥

॥ ३१ ॥

गावश्च-धेनुधेनुपतयः अश्वश्च-सुरंगमा उपलक्षणाद् गजरथपदात्यादयस्त्रैस्तथा, किंभूतैः ?-सनिधिभिः-निधानसहितैर्मेलितैः-संचितै-
स्तनुभाजां-देहिनां क्लेशश्च-शरीरभ्रमः पापानि च-पंचाश्रवसेवनादीनि नरकाश्च प्रसिद्धास्त्रैभ्योऽधिकः-अतिरिक्तस्त्रदेत्यध्याहारात् को
गुणः ?-को विशेषलाभो भवतीत्यक्षरार्थः यदि-चेद्धर्मनियोगो-धर्मस्थाने व्यापारो न भवेदिति ॥ ५१ ॥ ५ ॥

अथ परिग्रहपरिमाणप्रतांगीकारेण ममतात्यागगुपदिशन्नाह-

आरंभैर्भरितो निमज्जति यतः प्राणी भवांभोनिधावीहंते कुन्तपादयश्च पुरुषं येन च्छलाद्वाधितुम् ।

चिंताव्याकुलताकृतेश्च हरते यो धर्मकर्मस्मृतिं, विज्ञा ! भूरिपरिग्रहं त्यजत तं भोग्यं परैः प्रायशः ॥ ५२ ॥ ६ ॥

रत्न०-अथ भूरिपरिग्रहः पापार्थवेति द्रष्टव्यनाह-क्षेत्रवास्त्विति०, व्याख्या-तनुभाजा-प्राणिना क्षेत्रवास्तुधनधान्यगवाभैः परिग्रहैः
कृत्वा क्लेश १ पाप २ नरके ३ न्योऽधिकः को गुणः स्याद् ?, अपितु न कोऽपि गुणः स्यादित्यन्वयः, पूर्वं क्लेशः १ पश्चात्पापं २ तदनु नरक ३
इति त्रयो गुणाः परिग्रहस्येति सूचितम्, अत्र गुणशब्दो लक्षणया ग्राह्य इति । अथ पदव्याख्या-क्षेत्रं-सेतुकेतुभयात्मकं वास्तु-गृहाद्यादि धनं-
श्रीफलपूगादि गणिमधरिममेदाद्धान्यं-गोधूमादि चतुर्विंशतिधा गवाभैरिति गावोऽन्वाश्च ततो द्वन्द्वसमासस्तैः क्षेत्रवास्तुधनधान्यगवाभैः, उप-
लक्षणान्महिष्युष्ट्राजोरभ्रादीनामपि ग्रहणं, किंलक्षणं ?-मेलितैः-स्थाने २ वृन्दतामापादितैः, पुनः किंल० ?-सनिधिभिः-निधानसहितैरिति कथनेन
रूप्यस्वर्णमण्यादयो गृहीताः, निधयस्तु तैरेव भवन्तीति, यदि परं धर्मं नियोगो-नियोजनं व्यापारणं, धर्मं नियोगो न, तस्य परिग्रहस्य यदि
धर्मं चैत्योपाश्रयसाधर्मिकपोषणानभाण्डागारकरणादिलक्षणे नियोगो-व्यापारणं स्यात्तदा कश्चिद्गुणोऽप्यस्तीति गावः । अत्र स्वर्गादिमुखप्राप्तिलक्षणो
गुणः सूचित इति ॥ ५१ ॥ ५ ॥

परि

भी मप्या.
 धनवि.
 रत्न० वृष्टी
 ४ अपि०
 ॥ ३० ॥

तथा सारंभक्तयेति, पठावद्य धनप्रभवः। पुत्रादिभूमौऽपि किंचिद्वारंमच्छंक्रियत्वात्प्रियंको न भवतीति, तु पुत्रनिःसंगतात्मा धर्मोऽपि-
 शुद्धियोगात्तत्रवेद्यपि मुक्तिप्रियं-योद्धव्यस्ती यच्छति-ददातीति, अत्र निःसंगतात्मा निर्गतः संगो-धनधान्यादिर्भवतिः परिमहो
 यन्मास्य तथा तस्य मावस्तथा सेवात्मा-अस्म यस्य स तथा, अतिशुद्धिदोगात्-मतिद्वयेन शुद्धिः-निष्कण्टका तथा योगात्-
 संभवात्तत्रवेद्यपि-स एव भवो-अस्म तद्भवत्यसिम्, अत्रापिद्वयो वैश्वस्यद्योतको, वैश्वस्य येवं-इत्यस्यवात्मा धनसाधनो धर्मो
 मयात्तरे मुक्तिप्राप्तो भवति, निःसंगतात्मा तु धर्मसाधनः। संभवरूपो भयात्तरे तद्भवे वा मुक्तिप्राप्तो भवतीति ॥ ५० ॥ ४ ॥

अनन्तरं यतीनुपविश्य पृथकोदेष्टेन समतात्मागमुपरिहति-

क्षेत्रवास्तुधनधान्यगवाश्वैर्मेक्षितैः सनिधिमिस्तनुभाजाम् ।

क्षेत्रापापमरकान्यधिकः स्यात्को शुणो न यदि धर्मनियोगः ? ॥ ५१ ॥ ५ ॥

धनवि०-क्षेत्राणि च-श्यामीसुपसुखकेरायः वास्तूनि च-गुहादृष्टप्रवृत्तीनि धनानि च-सर्वस्व्यासीनि धान्यानि च-वीद्यादीनि

विन्यस्तदकरणविनीष्यप्रतिष्ठादिभिर्धार्मिकैर्वादिर्भ्यस्तत्र स एवमा-अस्म यस्य स इत्यस्यवात्मा धर्मोऽपि सारमन्त्र्य-धारमन्त्र्यत्वेन
 नातिशुद्धो-नातिनिर्महो भवति, तत्रनिष्ठाधनधर्मणा स्वर्गादौ योग्यत्वात्, सपत्यापि संसारसुखस्य तु स्वरेनोक्तव्येति । किञ्च० १-धनान्येवं स्वधनं-
 कारणं यस्य स धनसाधनः, धर्मरेव साध्य इत्यर्थः, इति निश्चये, निःसंगता-निर्णीतय एवमा-अस्म यस्य स निःसंगतात्मा धर्मोऽपिद्वयः,
 अस्मन्निष्ठात्वेन पापमन्त्र्यमायनिर्भयताया योगात्, निःसंगतात्माना धर्मोऽपि केचन कर्मनिर्मरणमेव भवतीति विदुद्वयवेत्तव्यः, तेन स एव भवो-
 वर्तमानो भवतिस्मिन्मि मुक्तिप्रिय यच्छति-ददातीति ॥ ५० ॥ ४ ॥

क्षेत्रापन
 रक्षाः

॥ ३० ॥

लम्—अल्पः कालः—समयो यस्य तदल्पकालम्—अल्पकालीनं मनःप्रसादसुखं—चित्तप्रसन्नतालक्षणं सौख्यं स्याद्—भवति, तु पुनरारंभ-
पापैः—द्रव्यार्जनायं पट्कायाणुपमर्दजनितदुष्कृतैर्दुर्गतौ—नरकादिगतौ सुचिरम्—अतिचिरकालं दारुणम्—अतिभयंकरं दुःखं स्याद्—
भवति, इति—अगुना प्रकारेणोक्तं सम्यग्—अवेहि जानीहीत्यर्थः, भावार्थस्तु द्रव्यममतामात्रेणोत्कृष्टं शतवर्षमात्रं सुखं भवति, द्रव्यार्जना-
जन्यपापैस्तूत्कृष्टं त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि यायन्नरकागतौ दुःखं भवतीति सम्यक्प्रकारेण ज्ञात्वा द्रव्यममतां मुंचेति ॥ ४९ ॥ ३ ॥

ननु द्रव्यस्तवसाधनं धनं कथं दुर्गैर् इत्याशङ्कयामाह—

द्रव्यस्तवात्मा धनसाधनो न, धर्मोऽपि सारंभतयाऽतिशुद्धः ।

निस्संगतात्मा त्वतिशुद्धियोगान्मुक्तिश्रियं यच्छति तद्भवेऽपि ॥ ५० ॥ ४ ॥

धनवि०—द्रव्यस्तवात्मा—द्रव्यस्तवः पूजाप्रासादप्रतिमाप्रतिष्ठादिको “भावकारणं द्रव्य”मिति वचनात् स एवात्मा—स्वरूपं यस्य स
तथा, धनसाधनो—धनं—स्वर्णादिकमेव साधनं—निमित्तं यस्य स तथा, सहारंभेन—पट्कायाणुपमर्देन वर्चते यः स तथा तस्य भावस्तत्ता

प्रसादः—प्रसत्तिः स्यात्, परं धनैः सुखमल्पकं—स्तोकं, तदल्पकालं भवति, अथवा मनःप्रसादलक्षणं सुखमल्पकमल्पकालं भवति, दुःखं
तुरिति विशेषे, आरम्भेभ्यः पापैरारम्भपापैः—पट्कायोपमर्दादिजनितैः सुचिरं—चिरकालं दुर्गतौ—तिर्यग्नरकादौ दुःखं स्यात्, किलक्षणं?—दारुणं—
भयावहं हे आत्मन् ! इति त्वमवेहि—जानीहि, यथा नवानामपि नंदराजानाम् ॥ ४९ ॥ ३ ॥

रह०—अयं द्रव्यस्तवात्मा धर्मो धनैरेव भवतीति धनसञ्चयः कर्तव्य इति विचारोऽपि न सम्यगित्याह—द्रव्यस्तवात्मेति०, व्याख्या—

निस्संग
धर्मश्रेष्ठ

श्री श्या-
धनवि
रत्न० वृषी
४ वधि०
॥ २९ ॥

धनवि०—यानि धनानि द्विषामपि—वैरिणामप्युपकारघ्नि—उपकारकर्तृनि परलुपमादिधनानि सुभूसादीनामिब भवन्ति, च पुनर्धे-
र्धने. सर्पोन्वुरादिष्वपि—मुजगम्पकारिष्वपि सुरधिमन्त्रेण गतिस्त्रियेगुल्लज्जा भवतीति, च पुनर्धेर्धनेर्मरणामयाद्या—मृत्तियोगादिका
आपद्—आपदा हन्तुं—निराकर्तुं न शक्या—न शक्यते तेषु—एष्वन्तरोक्ष्ये धनेषु एव—निश्चये को मोहो—ममताद्वयणः कर्तव्य
इति १, अत्र किंसम्पः कुस्तावापी वाच्यः ॥ ४८ ॥ २ ॥

ननु धनस्य द्विषतुपकारत्वादिशोपोऽस्तु, परं ममत्वमुच्छा मनःप्रसादसुख तु भवतीत्याशङ्कामाह—

ममत्वमाधेण मनःप्रसादसुख धनैरल्पकमल्पकालम् ।
आरम्भपापैः सुचिरं तु दुःख, स्याद्दुर्गतौ वारुणमिष्यवेहि ॥ ४९ ॥ ३ ॥

धनवि०—ममत्वमाधेय—ममेव धन ममेव एहमिन्नादिममतामाधेय धनैः—इष्वेरल्पकं—कुत्सितमल्पमल्पकं—इपत्तरयात्र धस्यका-

रत्न०—अप धनेभ्योऽनर्कपरम्परमाह—यानि द्विषामपीति०, व्यसया—यानि धनस्यर्चितानि—सञ्चितानि द्विषां—वैरिणामप्युपकारघ्नि
भवन्ति—उपयोगानि भवन्ति, सञ्चितं मिदं धनं धेरीजो गृह्णीत्यर्थः । च पुनर्धेः सर्पोन्वुरादिष्वपि गति—मवान्तरप्राप्तिर्भवेति, सद्यपी पुमान्
धनमोहात् सर्पोन्वुरादिषु योनिषु मृत्तोरुपपत्ते इति, च पुनर्धेर्धनेरपद्—मरणामयाद्या विपद्—निराकर्तुं न शक्या, अक्षयंभक्तिनो मरणयोग्यो
माया भवन्त्येवेति मातः, ममत्त्वचक्रिण इव, एत एवविधेषु धनेषु हे आरम्भ । क एव मोहः १, अस्मिन् न कोऽपि, निरर्थ एवेति मातः, ॥४८॥२॥

रत्न०—अप धनेभ्य सुखस्यात्सुख दुःखस्य मूलत्वमाह—ममत्वमाधेण मनःप्रसाद०, व्यसया—धनेर्हेतुमिर्ममत्वमाधेय मनस—येतए

प्रसाद-
गतिस्तुत्तना

॥ २९ ॥

कर्तृत्वबुद्ध्या, यद्वा सुखस्योपकारकत्वबुद्ध्यां, ममताभाग्—ममेदमिति ममत्ववान् सन्, या रमाः—कमलास्त्वं मेलयन्—स्वकीयत्वकरणा-
दिना सञ्चयीकुर्वन्नसि—वर्त्तसे, परम(परं पाप्मनोऽ)धिकरणत्वतः—अधिक्रियते आत्मा नरकादिषु याभिरित्यधिकरणं तस्य भावस्तत्त्वं
वस्मात्, तथा पापोपकरणत्वत इत्यर्थः, पाप्मनः—पापस्य परस्त्रीगमनादिलक्षणस्य महारम्भमहापरिमहादिलक्षणस्य वा दुष्कृतस्य हेतवो-
निमित्तभूताः कमलाः संसृतिपातं—संसारे पतनं मम्मणस्यैव ददति—प्रयच्छन्तीत्यर्थः ॥ ४७ ॥ १ ॥

ननु 'धनेर्दुष्पुलीनाः पुलीनाः क्रियन्ते, धनेरेव पापात्पुनर्निस्तरन्ति । धनेभ्यो विशिष्टो न लोकेऽस्ति कश्चिद्धनान्यर्जयध्वं धनान्यर्ज-
यध्वम् ॥ १ ॥ इति वचनात्कथं ममतामोचनं क्रियते इत्याशङ्क्यां द्रव्यस्यासारतां दर्शयन्नुपदिशति—

यानि द्विपामप्युपकारकाणि, सर्पोन्दुरादिष्वपि यैर्गतिश्च ।

शक्या च नापन्मरणामयाया, हन्तुं धनेष्वेषु क एव मोहः ? ॥ ४८ ॥ २ ॥

रहस्य०—अप तुयो धनममत्वमोचनाधिकारो व्याख्यायते । तत्र प्रथम धनात्सुखोपकृती भवत इति मा चिन्तयेत्युपदिशति—याः सुखोप-
कृतीति०, व्याख्या—हे जीव ! त्वं या रमा—लक्ष्मीः प्रति मेलयन्नसि—सञ्चयन्नसि, त्वं कीदृशः ?—ममतां—ममत्वं भजसीति ममतामाक्, कया !—
सुखं चोपकृतिश्च सुखोपकृती ते कुर्वन्तीति सुखोपकृतिकृतः सुखोपकृतिकृता भावः सुखोपकृतिकृत्त्वं तस्य धीः—बुद्धिस्तया, रमाः स्वस्य
कुटुम्बस्य च सुखकृतो भवन्ति परेषा दीनानाथाना चोपकृतिकृतो भवन्तीतिबुद्ध्येत्यर्थः, परमेता रमाः संसृतौ—संसारे पातं—पतनं ददति । एतेषां
संसृतिपाते कृतः शक्तिरित्याह—एताः किं० ?—हेतवः—कारणानि, कस्य ?—पाप्मनः—पापस्य, कुतः ?—अधिकरणत्वतः, प्रायो लक्ष्यः पापाधिकरणमेव
भवति तरवारिप्रभृतिशस्त्रवत्, केषाचिद्धन्यानामेव पुण्याधिकारिण्यो भवन्ति, तस्माद्बहुसावधकर्मभिर्लक्ष्मीमेलनं न युक्तिमदिति ॥ ४७ ॥ १ ॥

श्री अम्बा.
घनवि.
रत्न० इती
४ अवि०

॥ २८ ॥

४ धनममतामोचनाधिकारः ।

सम्बन्धतरमपस्यममतामोचनद्वारमुक्तं, परमपस्यममतामोचने धन विद्यमानं च्छापीनं चिन्तये ? इत्याशङ्क्यो इत्यथयवतामोचनद्वार-
मुपनिषत्प्रमाह—

अथ धनाधिकारः ॥ अथ धनाधिकार इति अथापस्यममतामोचनाधिकारमुपरिश्य इत्यममतामोचनाधिकार उपदिश्यत इत्यर्थः ।
तय इत्यस्य प्रथम पापाधिकारवत्त्वं दर्शयन् तस्य ममताममतामुपनिषत्ति—

याः सुखोपकृतिकृत्वधिया स्थ, मेखयद्यसि रमा ममताभाय ।

पाप्मनोऽधिकरणत्वात् पता, हेतवो यदति ससृष्टिपादम् ॥ ४७ ॥ १ ॥

धनवि०—सुखोपकृतिकृत्वधिया सुखं च—अहं हस्तीवान् इत्यसि मामसं सौख्यमुपकृतिश्च—सखनपोपणादिभ्यश्च उपकारकयोः

मास्ती भित्ती प्रति रक्षित न शक्यति मन्वीति, च पुनरुपकृते.—उपकारस्य सन्देहात्, कुतो—मिथ.—परस्परमङ्गलार्थं—देहमन्थं सम्बन्धानां
मात्पितृपुत्रभातुच्छणामामानन्धत—अनन्धतो य जाने कः कस्योपकारं करिष्यतीति सन्देहस्यभात्, पथ पितृ स एवमन्तथा पुत्रो
जातः, य एव पुत्रः स एवमन्तथा पिता जात इति, सर्वेषां सम्बन्धानामानन्धभागमवधनाहपकारमन्धतोऽन्धतेय । इह मने पितृपुत्रोर्विरिह
मन्धेनेतेपमन्धोपकारं प्रति सन्देह एव यथा भेदिस्योक्तचन्द्रोरेति धेर्दं या कृपा इत्युपदेशः ॥ ४६ ॥ ४ ॥

श्रीशान्तिचन्द्रकवाचकद्वयसिन्धुसम्प्रतिष्ठपरवाचकतन्त्रः । अप्यात्मकस्यपदस्य चक्षुर टीका, तत्राधिकार इति पूर्वमगापृतीयः ॥ ३ ॥

सम्बाः
पापाधिकार-
पता

॥ २८ ॥

अथापत्यममतामोचनद्वारोपसंहारायापत्यममताऽसाधारणकारणज्ञेहनिरासकरणकारणानि श्रीणि दर्शयन्नुपदिशति—

त्राणाशक्तेरापदि सम्यन्धानंत्यतो मिथोऽद्भवताम् । सन्देहाचोपकृतेर्माऽपत्येषु स्निहो जीव ! ॥ ४६ ॥ ४ ॥

धनवि०—हे जीव ! आपदि—आपदायामापतिवायां सत्यां त्राणाशक्तेः—पालनासामर्थात्, च पुनः अद्भवतां—देहिनां मिथः—परस्परं सम्वन्धानन्त्यतः—अनन्तभवभावित्वेन पितृत्वपुत्रत्वादिसम्बन्धस्यानन्त्यात्, च पुनः उपकृतेः—वार्द्धक्ये पालनलक्षणसोपकारस्य सन्देहात्—कः पूर्वं मरिष्यति ? कश्च पश्चान्मरिष्यतीत्यादिना अग्रे सुपुत्रः कुपुत्रो वा भविष्यतीत्यादिना वा संशयात्, अपत्येषु—पुत्रपुत्र्याविषु मा स्निहः—ज्ञेहं मा कुर्या इत्यक्षरार्थः । भावार्थस्तु फर्मजनितायामापत्तायापतिवायां सत्यामत्रायकत्वेन 'पीयं धणवच्छीरं सायरसलिलाउ हुञ्ज बहुययरं । संसारमि अणंते माऊणं अन्नमन्नाणं' ॥ १ ॥ इत्यादिना सम्वन्धस्यानन्त्येन घृद्धावस्थायामुपकारकत्वस्य संशयेनापत्येषु ममतां त्यज समतां च भजेति ॥ ४६ ॥ ४ ॥

इति श्रीतपागच्छनायकधीमुनिमुन्दरसूरिनिर्मितस्याध्यात्मकल्पद्रुमस्याधिरोहणीटीकायां सकल०

उ० श्रीधनविजयगणिविरचितायामपत्यममतामोचननाम्नी तृतीया पदपद्धतिः ॥ ३ ॥

रह०—अथापत्यतः स्वार्थपूर्तिरेव रागकारणं भविष्यतीति निरूपयन्नाह—त्राणाशक्तेरापदीति, व्याख्या—हे जीव ! त्वमपत्येषु मा स्निहः—ज्ञेहं मा कुर्याः, कस्याः ?—त्राणाय—रक्षणायशक्तेः—असामर्थात्, कस्याम् ?—आपदि—मरणलक्षणाया विपदि अन्यस्यां वा रोगादिकायां आपदि अपत्यानि

१ भगन्ते संसारे अन्यान्यासां माहृणां (पत्) स्तनजक्षीरं पीतं (सत्) समुद्ग (स्वययंभूरमण) सलिकाद् भयेद् बहुतरम् ॥१॥ (उपदेशमाला २०१)

भी अप्या.
 पनपि.
 रत्न० इती
 ६ अपि०
 ॥ २७ ॥

ननु खोदयेत्प्रेम्णपत्रेषु ममतामोचन कश्च क्रियते इत्यप्यह्यां खोदयेत्तत्राः खीटकादयोऽपि भवन्तीति कुमिसाम्ब इत्येवमप्य-
 ममतामोचनमुपविशमाह—

कुसौ युवत्याः कुमयो विविधा, अन्यत्रशुक्रप्रभया भवन्ति ।
 न तेषु तस्या नहि सत्पतेषु, रागस्ततोऽप्यं किमपत्यकेषु ? ॥ ४५ ॥ ३ ॥

पनपि०—युवत्याः—स्त्रियाः कुसौ—गर्मांशयेऽद्यशुक्रप्रभया—रबोरेतासम्मता विविधा—नानाप्रकाराः कुमयो—कीम्रिवादयः खीटा
 अपि भवन्ति—जायन्ते, हि यतः कारणाद्येषु—कस्मिन् तस्या—युवत्यास्तत्पतेषु—भर्तुर्न रागो भवतीति, ततः कारणादपत्यकेषु—कुरितव-
 सन्त्वानेषु सार्विकोपकारकर्तृत्वाभावेन कुस्मितकुमिसाम्बसम्बन्धनेषु किं रागः क्रियते इति ? ॥ ४५ ॥ ३ ॥

शस्त्रैर्विनिर्वादिदानतो—मालाचिन्ताप्रदानतः आत्मनो—जीवस्य समाधिः—सात्स्यं निहस्येत, यत कि०—वस्यवर्त—अतिवपुः, अस्याम्पि
 शस्याम्पिप्रपत्यनि हु—उदशीभि भवन्ति । अत्र पाठनाशनकप्रदाननिर्वाहपूसीमन्तद्वरणपीप्रपीरीत्याध्यादिकश्च अर्चयो मया इति ॥४४॥२॥

रत्न०—अपत्यकान्त्रं कुमुपमाहानेन उगठपमयन्माह—कुसौ युवत्या० इति, व्याख्या—युवत्या कुसौ—गर्मे कुमयोऽपि विविधा भवन्ति,
 किञ्चणः—अत्र—अपि—स्त्रिया योनिस्तन्धि शुक्र—रेत—कासुक्तुसं सम्बन्धि ताम्यां प्रभय—उपतिमन्त, यत उक्तं—“इषीण जोमिम्ये
 इवन्ति येन्द्रिया उ वे जीव । इष्टे व दो व तिभि व स्मर्यपुहुर्त व उद्योसा” ॥ १ ॥ गर्मजा संमूर्च्छाश्च पत्रेन्द्रियात्कर्म्ये इति । तेषु कुस्मिन्
 तस्या युवतेस्तत्पतेषु रागे न भवति, ततोऽप्यं रागः अपत्यकेषु किं भवति ? कश्च प्रसा, यदि रागे पुच्छस्तदा पुच्छिजन्तयेषुपि युक्तः, परि
 न करणीयस्तदाऽप्येषुपि न करणीयः, तेनैव न जायते, सम्पद्ये कश्चुत्पया प्रभः ॥ ४५ ॥ ३ ॥

१ खीटां जोमिम्ये यवन्ति कीम्रिवा ये खीटाः । कुसौ वा इती वा कुसौ वा अत्युत्पत्त्यं खीटयोः ॥ १ ॥

कुमिसाम्ब-
 नता

॥ २७ ॥

अथेह लोके परलोके च पुनरपत्यानां श्लयरूपतां दर्शयन्नुपदिशति—

आजीवितं जीव ! भवान्तरेऽपि वा, शल्यान्यपत्यानि न वेत्सि किं हृदि ? ।

चलाचलैर्यैर्विविधार्त्तिदानतोऽनिशं निहन्येत समाधिरात्मनः ॥ ४४ ॥ २ ॥

धनवि०—हे जीव ! आजीवितं—जीवितपर्यन्तं वा—अथवा भवान्तरे—परभवेऽपि तान्यपत्यानि—पुत्रपुत्र्यादीनि हृदि—हृदये शल्यानि लोहकीलकादिप्रायाणि किं न वेत्सि ?—किं न जानासि, यैरपत्यैश्चलाचलैः सद्भिर्विविधार्त्तिदानतो—नानाप्रकारचित्तपीडाप्रदानतः आत्म-
नः—स्वस्य समाधिः—चेतःस्वास्थ्यमनिशं—निरन्तरं निहन्येत—विनाशविपर्ययक्रियेतेति; अत्र चलानि च—स्वल्पायुंषि अचलानि—बह्वायुंषि चलाचलानि तैः, अथवा चलाचलैः—चपलैरिति, भावार्थस्तु स्वल्पायुर्नैरप्यपत्यैः शोकरूपार्त्तिर्दीयते, बह्वायुर्नैरपि पाणिप्रहणाद्यनेकप्रकरणेषु वित्तव्ययाद्यनेकार्त्तिर्दीयते; यद्वा चपलान्यपत्यानि प्रायः कुकर्मकराणीहलोके पित्रोश्चेतःस्वास्थ्यभावापादकानि भवन्ति, तत्रापि विशेषतः पुत्री, यतः—जैम्मंतीण सोगो घट्टन्तीण पधस्युण चिन्ता । परिणीयाण दण्डो दुहियपिया निघदुहियघ ॥१॥ (किंच) नियगिहसोसणि परगोह-
मण्डणी फलिकलंककुलभवणं । जेण न जाया धूया ते सुहिया जीवलोगम्मि ॥२॥ इहलोके च चेतःस्वास्थ्य(भावा)पादकत्वे परलोके चेतःस्वास्थ्यभावापादकत्वं सुतरां सिद्धम्, अन्ते या मतिः सा गतिरितिन्यायादिति ॥ ४४ ॥ २ ॥

रत्न०—अथापत्यानामुपमानान्तरेण जीवं प्रतिबोधयन्नाह—आजीवितमिति० व्याख्या—हे जीव ! जीवितं मर्यादीकृत्याजीवितं वा—अथवा भवान्तरेऽपि—प्रेत्यभवेऽपि हृदि—हृदये अपत्यानि शल्यानि किं न वेत्सि ?; अपितु शल्यान्येव विद्भीत्यर्थः । अथवा श्लयधर्मं निरूपयन्नाह—यैरपत्यलक्षणैः

१ जायमानाया शोको घर्षमानायां प्रवर्धते चिन्ता । परिणीतायां दण्डो दुहितृपिता नित्य दुःखित एव ॥ १ ॥ निजगृहशोपणा परगृहमण्डना फलि-
कलंककुलभुवनं । येन न प्रसूता दुहिता स सुखितो जीवलोके ॥ २ ॥

३ अपत्यममतामोचनाधिकारः ॥

अनन्तरादरे श्रीममतामोचनमुद्रिष्टं, परं श्रीममतामोचनेऽपत्यानि कुतो भवन्तीत्याह—
अथापत्याधिकारः ।

अथापत्याधिकार इत्यपत्यममतामोचनाधिकार उपरोक्तविषयः क्रियते इत्यर्थः । एष प्रथममपत्यानां धर्म्यनरूपतां इष्टंयमुचरिषति—
मा मूरपत्न्यान्वयलोकमानो, मुदाऽऽकुतो मोहनपारिणा यत् ।
चिक्षिप्सया नारकचारकेऽसि, इह निषदो निगडैरमीभिः ॥ ४३ ॥

धनपि०—यसि सपत्याहारात् तद्-तस्मादे आत्मन् ! त्वमपत्यानि—पुत्रपुत्र्यादीन्यवलोकमानः—परबन् मुदाकुतो—इषां कुतो मा मू—
मा भव, यद्—यस्मान्मोहनपारिणा—मोहनाममृपकल्पेन बेरिणा नारकचारके—नरककृपाकारणदे चिक्षिप्सया—येषुमिच्छया निगडो—
कोहृष्टहृष्टप्रपत्न्यामिरपत्नैर्दृष्टं—ग्रह निषदो—निषधितोऽसि, निगडविबधितस्मान्भित्तवत्याहो कुमायदिनिर्दग्नेन पुच्छिपुच्छमिति ॥ ४३ ॥ १ ॥

रस०—अथापत्यममतामोचनाधिकारो व्याख्यायते । प्रथममपत्योपरि मोह मा कुर्विषाह—मा मूरिति, व्याख्या—हे आत्मन् !
त्वमपत्यानि—पुत्रीपुत्रान् निजोक्तमन्त्रे मुदा—मेव्या आकुतो मा मूः—मम कृपाकारण मोहनात्त मृपः स एषारिषोम नारकणां चारके प्रक्षेपुमिच्छया
अपीप्सिपत्नैर्निगडैः—क्षिप्सिरेष्टं यदोऽसि । अपरो उच्यते, कश्चन जन्म चारके प्रक्षेपुमिच्छुः प्रथम पादपाठेन निमग्नपति पश्चात्तद्विगृहे प्रविधि-
पतीति, नारक्य पत्र प्रक्षिप्यन्ते स नारकचारक इत्युच्यते इति ॥ ४३ ॥ १ ॥

श्री अथ्या.
धनपि.
रस० इषी
३ अपि०
॥ २६ ॥

अपि च पुनः प्रत्यक्षा-दृष्टिप्राणा राक्षसीत्येवंप्रकारैर्विरुदैः-निजगुणतः संप्राप्तनानाभिधानैरागमे-धर्मशास्त्रे ख्याता-प्रसिद्धा ललना-
श्री हे साधो ! त्वया त्यज्यतां-दूरतो मुच्यतामिति; एतेषामुपमानानां ललनाया उपमेयतायां हेतुर्वन्धुस्नेहविघातसाहसमृपावादाविसन्ताप-
भूत्वम्, अत एवंविधोपमानोपमेया ललना त्याज्येति ॥ ४२ ॥ ८ ॥

इति धीवपागच्छनायकश्रीमुनिसुन्दरसूरिनिर्मितस्य तत्पट्टपरम्पराप्रभावकपातसाहिश्रीअकञ्चरप्रतिबोधकभट्टारकश्रीहीरविजयसूरिश्री-
विजयसेनसूरिप्रमुखपट्टपरंपरापरिशीलितस्य षोडशशाखस्याध्यात्मकल्पद्रुमस्याधिरोहणीटीकायां सफलशास्त्रारविन्दप्रद्योतनमहोपा-
ध्यायश्रीकल्याणविजयगणेशिष्योपाध्यायश्रीधनविजयगणिविरचितायां ललनाममतामोचननाम्नी द्वितीया पदपद्धतिः ॥२५॥

वन्धवः-स्वजनास्त्रेषु स्नेहः-प्रेम तस्य विघातो-नाशः साहसम्-अविमृश्यप्रवृत्तिर्मृपावादः-असत्यवचनं ततो द्वन्द्वसमासः, बन्धुस्नेहविघातसाहसमृपा-
वादा आदौ येषां ते च ते सन्तापाश्च तेषां भूः-उत्पत्तिस्वानम्, आदिशब्देनादचमैथुनसेवनपरिग्रहमेहनप्रहणं । च पुनर्ललना राक्षसी, किलक्षणा!-
प्रत्यक्षा, अपरा राक्षसी देवरूपत्वाददृश्या भवति इयं च साक्षाद्दृश्यमानेत्वन्धवः ॥ ४२ ॥ ८ ॥ इति ललनाममत्वमोचनाख्यो द्वितीयोऽधिकारः ।

श्रीशान्तिचन्द्रवराचकदुग्धसिन्धुलब्धप्रतिष्ठवरवाचकरत्नचन्द्रः । अध्यात्मकल्पफलदस्य चकार वृत्तिं, तत्रागमच्च किल नेत्रमितोऽधिकारः ॥१॥

अथ छन्दोमत्तमोपन्यासेपसंज्ञाय छन्दानां हीनबन्धुपमेयतां सर्ववपुपविद्यते—

निर्भूमिर्विषयकन्दली गतवती व्याधी निराहो महाभ्याधिर्घस्युरकारणश्च छलनाञ्जना च ब्रह्मज्ञानिः ।

बन्धुत्वेहविधातसाहससूपायावाविसन्तापभूः, प्रत्यक्षापि च राक्षसीतिपिरुद्वैः स्याताञ्जामे स्यन्त्यताम् ॥

अथ वि०—निर्भूमिः—भूमिरहित विषयकन्दली—विषयकन्दली, च पुनर्गतदरी—गुहाद्विधा व्याधी—सिंहरी, च पुनर्निराहो—निर्मा

महाभ्याधिः—महारोगः, च पुनरकारणो—निष्कारणो मृत्युः—मरण, च पुनः अनन्ता—वार्धक्यद्विधा आकाङ्क्षद्विधा वा वज्राञ्जलिः—वज्रमयी विपुल, च पुनर्बन्धुत्वेहविधातसाहससूपायावाविसन्तापभूः—बन्धुता—संबन्धनां श्रेयः—मेघ वज्र विधातश्च—विनाशः साहसं च—अविद्य एवकारिता सूपायावश्च—असह्यभाषण ते आत्मी येपान्ते बन्धुत्वेहविधातसाहससूपायावाविसन्ते च ते सन्तापश्च तेषां भूः—भूमिरुपविस्वात्म,

रत्न०—निर्भूमि विषयकन्दलीति० व्याध्या—आग्ने—सर्वप्रणीतशास्त्रे इति विरुद्वैः स्याता—प्रसिद्धा एषविधा छन्दा—दी स्यन्त्या—हीपतां, कर्मोत्तरे पुण्याभिरितिकर्तृपर पोष्य, तानि विरुद्वन्त्या—इयं छन्दा विषय कन्दली—नवाङ्कुरः, बन्धुत्वेहविधित्वा, किञ्चिन्त्या—निर्माता भूमिः—उत्पत्तिस्त्वान्धितिरस्या सा निर्भूमिः, अपरा विषयकन्दली भूम्युत्पत्तये इयं भूमिरितितेत्सर्वं । पुनरिय व्याधी वर्तते, किञ्च० १—गता इति—गुहा कस्याः सा, अन्या व्याधी इयां सेते इयं छन्दा व्याधी इतिरित्येति । इयं छन्दा महाभ्याधि—महान् रोगः, किञ्च० १—निर्माता अहम्—माम यस्य सा, निर्मातृव्ये व्याधिरित्यर्थः । छन्दा मृत्यु—मरण, किञ्च० १—न विद्यते कारणम्—अप्यप्यसेनानि यस्य सा, अपरो मृत्यु सम्कारणो भवति, अयं छन्दारूपो पृथुरकारण एव, च पुनरुत्पत्त्यावपुत्तिद्वयवित्याद्वज्रमिष वा वज्रानि—विपुल, किञ्चिन्त्या १—न विद्यते अथ—मेघो कस्यां सा अनन्ता, येवदित्येत्सर्वं, अपरा अशनिर्मेघसहितेति, अस्या न विद्यते अथम्—आकाशानुपविस्वान यस्याः सा अनन्ता, अपरा असनिराहो उत्पत्तये इत्यु आकाशद्वित्येति, तथा

श्री अथ्या,
अनपि.
रत्न० इती
२ अधि०
॥ २५ ॥

मोहात्-संस्कारध्व-अनादिभवानुभूतविषयाविस्थितिक्षेन मोक्षो-मौल्यं वस्मान्मुक्ता-चतुरशीत्यासनकरणादिनाऽतिगृह्या सेविता, एषं-
 विधा स्त्री नरकाय-नरकदुर्गतये भवति । अमेध्यभोज्यत्वं "यकृत्कृन्मलश्लेष्मामज्जास्थिपरिपूरिताः । स्नायुस्यूता धहीरन्म्याः, स्त्रियध्वर्म-
 प्रसेचिकाः ॥ १ ॥ इत्यादिना स्पष्टं, धहुरन्ध्रनिर्यन्मलाविलत्वं च प्रत्यक्षं, उद्यत्कमिजालकीर्णत्वं च "रक्तजाः कृमयः सूक्ष्मा, मृदुमध्या-
 धिशक्तयः । जन्मयत्र्मसु कंद्वृत्ति, जनयन्ति तथाविधाम् ॥ १ ॥ इत्यादि वात्स्यायनशास्त्रप्रसिद्धं, चापल्यमायाऽनृतादयो द्वोपा-
 जगद्विदिता एवेति । संस्कारमोहाद्मुक्ता नरकाय भवतीति "संयसहस्सनारीणं, पोष्टं फाटेइ निग्धिणो । सत्तट्टमासिए गन्धे, तट्टफडन्ते
 निकन्तइ ॥ १ ॥ ता वस्स जत्तियं पायं, तत्तिअश्चेव चउगुणं । इष्णइत्यीपसद्देणं, साहू घन्धइ मेहुणे ॥ २ ॥ साहुणीए सहस्सगुणं
 मेहुणेपंसि सेविए । फोडीगुणं विइज्जेणं, तइए चोही विणस्सइ ॥ ३ ॥ आजन्मेणं तु जं पायं, वन्धिज्जा मच्छवन्धओ । धयभङ्गं फाउ-
 मणस्स, तं चेवऽट्टगुणं भवे" ॥ ४ ॥ इत्याद्यागमेन स्पष्टमेवेति स्त्री परिहरणीयेवेति ॥ ४१ ॥ ७ ॥

अपवित्रवस्तुनो निष्ठादेर्भक्षेव-चर्मप्रसेचिकेचामेष्यभखा, पुनः किंलक्षणा ?-बहूनि यानि रधाणि-छिद्राणि तेभ्यो निर्यन्तो ये मलास्तैराविठा । पुनः ?
 किं०-उद्यत्-प्रकटीभवत् कृमीणां-योन्युत्पसूक्ष्मजन्तूनां जालं-समूहस्तेनाकीर्णा-व्याप्ता, पुन० किंल० ?-चापल्यं-चपलता माया-शाठ्यं
 अनृतं-मिथ्यावचस्तैर्वशिका-वधनकर्त्री ॥ ४१ ॥

१ क्षणसहस्रनारीणां उदरं स्फोटयति निष्टुणः । सप्ताष्टमासान् गर्भान् स्फुरतो निकृन्वति ॥ १ ॥ सप्तस्रस्य चापस् पापं सावदेय चतुर्गुणं । एकस्त्रीप्रसंगेन
 साधुर्नप्नोति मेधुने ॥ २ ॥ साध्या सहस्रगुणं मेधुन एकताः सेविते । कोटीगुणं द्वितीयेन (द्वितीयचारा) तृतीयचारेण सोपिधिंनश्यति ॥ ३ ॥ भाजन्म तु यत्
 पापं, यस्मीयात् मरत्ययन्धकः । प्रवभंगं कर्तुमनसः तदेपाष्टगुणं भवेत् ॥ ४ ॥

भी अप्या.
घनवि.
॥ २४ ॥

नरकदेवता

॥ २४ ॥

मविष्यज्ञानामकरयः पीड्य मो समीक्षसे-नो पर्यसीति, वय इक्षविषा वेदनाभ परकेषु र्हीव १ वय २ घृणा ३ घृणा ४ कष्ट ५-
परबद्धता ६ भय ७ शोक ८ अर ९ व्याधि १० अरुणा ज्ञेयाः, वय मानप्रकारत्वं च ५पद्येव च कोटीभो योगा गह अहसद्वि-
कृत्याप्यं । पबपडव च सदस्ता पपसया दृष्टि बुद्धिं च ॥ १ ॥ इति सप्तमनरके एतावतां योगाणां सप्तमिदि ॥ ४० ॥ १ ॥

अथ श्रीसटीरस्तस्यं श्रीसमायसकस्यं श्रीभोगफडसकस्यं च र्हीवमुपविद्यति—

अमेध्यमरुता बहुरन्ध्रनिर्यन्मलाविलोपस्फूमिजासकीर्णा ।

धापस्पमापाऽनृतयत्रिका स्त्री, सस्कारमोहाधरकाप सुक्ता ॥ ४१ ॥ ७ ॥

घनवि०—अमेध्यस्य-पिच्छया जुगुप्सनीयबलुनो वा मरुता-अयमसेविक्य, अर्मकोपतिचेत्यर्थः, बहुमिः-अनेकेरेष्वरस्यिरेष-
सासानुसारेण इरसभिसां रग्ने-तिरेनिर्यन्-निर्गण्यन्मलो-मुच्यतेरिचिं वेनाविलो-मस्तिना उच्यते-इत्यपमानः कृमयो-श्रीश्रिया
श्रीषाक्षेर्षा जाड-समूहखेन कीर्णा-स्वाता, धापस्य च-अपकृता माया च-अठवा अनृतं च-अस्यं वेर्विचिच्य-अधनपय, संस्कार-

सा तस्या, पुन किच्छनावा १-सुष्टु सुष्ठु पश्चा सा तस्या, क्यद्येव नेत्रमुपपोरेव प्राणान्यस्यपानार्थं विद्येत्पुत्रमुष्ण, परमेतेषु निर्याच्छेदो-
पापप्रसक्तसकस्येभु मरुतेषु ता निर्याच्छेदोपापप्रसक्ततास्तथापःपुत्रिस्त्रिभुवनदापमादिवयः मयिन्यथ ताः कदर्यनाथ मयिकदर्यनाथ-मयिन्यो
वेदनाः प्रति मो समीक्षसे-नो पर्यसि, किच्छनावाः १- मोहात् क्यपयनिरीक्षणजनितदुःखवन्तीति मोहोमृताः ॥ ४० ॥

रक्त०—अमेध्यमरुतेति० व्याख्या—श्री मुक्ता सती मरुताय, मरुतायै इत्यर्थः, त्यात्, कस्यात् १-संस्कारेण-परिकर्मणा मोहो-
उन्नेत्यविलोपस्फूमिजासकीर्णा-पूर्वमयम्यसन्नितसंस्कारेण स्फुटिबीजेन च यो मोहस्तस्यात्, स्फुटिबीजं संस्कार इति वचनात् । श्री कृष्णमूला । अमेध्यस्य-

समीक्ष्य—अशेषविशेषोद्धेखनया परामृश्याशुचिपिण्डकेभ्यो—मांसागवयवसशयेभ्यस्तेभ्यः—अङ्गेभ्यः विरम—निवृत्तिं कुरु, अत्र शुचि च पवित्रमशुचि चापवित्रं यस्तु—अर्थस्तस्य विचार—इदं पवित्रमिदमपवित्रमिति विमर्शस्तं इच्छत्—वाञ्छदिति नपुंसकलिङ्गे एकवचनान्तं सम्बोधनपदमित्यक्षरार्थो; भाषार्थस्तु शुच्यशुचिवस्तुविचारकेण पुरुषेणापवित्रवस्तुभूतेभ्यो नारीशरीरेभ्यो निवृत्तिः कार्येति ॥ ३९ ॥ ५ ॥

ननु स्त्रीशरीरमध्येऽपावित्र्यं भवतु मा वा, परं “मक्षिका शकटं धारा, राजमार्गः प्रदीपनम् । स्त्रीवक्त्रं बालवक्त्रं च, पवित्राणि युगे युगे” ॥ १ ॥ इति वचनात् स्त्रीमुखादीनि पवित्राणि रमणीयानि च कथं न कामनीयानि भवन्तीत्याशङ्क्यायागुपदिशति—

विमुह्यसि स्मेरदृशः सुमुख्या, मुखेक्षणादीन्यभिवीक्षमाणः ।

समीक्षसे नो नरकेषु तेषु, मोहोद्भवा भाविकदर्थनास्ताः ॥ ४० ॥ ६ ॥

धनवि०—स्मेरदृशः सुमुख्या मुखेक्षणादीनि—वदननयनादीनि, आदिपदादधरपयोधरादीन्यभिवीक्षमाणः—अभिमुखं पश्यन् विमुह्यसि—विमूढो भवसीति, अत्र स्मेरे—विकसिते दृशौ—लोचने यस्याः सा स्मेरदृक् तस्याः, तथा सुप्—शोभनं मुखं यस्याः सा सुमुखी तस्याः, अत्र परमित्यध्याहारान् परं तेषु प्रसिद्धेषु सप्तसु नरकेषु मोहोद्भवा—मोहोत्थितास्ताः शास्त्रप्रसिद्धा दशविधा भाविकदर्थना—

पुनस्तेभ्यः—कामिन्यङ्गेभ्यो विरम—निवर्त्तस । किलक्षणेभ्यः—अशुचीनाम्—अपवित्रपुद्गलाना पिण्डकेभ्यः—समूहेभ्यः, किं कुर्वत् ?—इच्छत्, कम्प्रति ?—शुचि चाशुचि च शुच्यशुचिर्ना ते च ते यस्तुनी च शुच्यशुचिवस्तुनी तयोर्विचारम्—इमे शुचय इमे अशुचयः पदार्था इति विवेकं कुर्वदित्यर्थः ॥ ३९ ॥

रत्न०—अथ ललनाङ्गनिरीक्षणललनाङ्गभोगयोः फलमाह—विमुह्यसीति० व्याख्या—हे आत्मन् ! त्वं स्त्रिया मुखेक्षणादीनि—वदननेत्रप्रभृत्यङ्गान्यभिवीक्षमाणः—संमुखं विलोकयन् विमुह्यसि—मोहं प्राप्सि, आदिशब्देनाधरस्तनाधवयवग्रहणं, किलक्षणायाः ?—स्मेरे—उन्निद्रे दृशौ—चक्षुषी यस्याः

भाविक-
दर्थना-
हेतुताः

धनवि०—हे विमूढ !—हे विशेषेण मूर्खं यतस्त्वं दूरस्थम्—अनासन्नमल्पं—किञ्चिन्मात्रममेध्यं—विष्ठादि जुगुप्सनीयं वस्तु विलोक्य—दृष्ट्वा मोटितनासिको—वक्रीकृतनक्रो जुगुप्ससे—जुगुप्सां कुरुपे, तत्—तस्मात्तेनैव—अमेध्येन भृतेषु—भरितेषु योषावपुष्पु-
नारीशरीरेष्वभिलाषं—वाञ्छां किं कुरुपे ?—किं करोपीत्यर्थः ॥ ३७ ॥ ३ ॥

अथ ललनामोहजनितमिह लोके परलोके चानिष्टफलं दर्शयन्नुपदिशति—

अमेध्यमांसास्त्रवसात्मकानि, नारीशरीराणि निषेवमाणाः ।

इहाप्यपत्यद्रविणादिचिन्तातापान् परत्रेयूति दुर्गतीश्च ॥ ३८ ॥ ४ ॥

धनवि०—अमेध्यमांसास्त्रवसात्मकानि नारीशरीराणि—स्त्रीणामङ्गोपाङ्गरूपाणि निषेवमाणा—नितरामत्यासक्त्या सेवमाना—भज-
माना जना इहापि—इह भवेऽप्यपत्यद्रविणादिचिन्तातापान् स्वर्णमाषद्वययाचककपिलादिवत् इयूति—प्राप्नुवन्ति, तत्रापत्यानि च—पुत्रीप्र-
भृतीनि द्रविणानि च—धनानि तान्यादौ—प्रथमं येषां तेऽपत्यद्रविणादयः, आदिपदाद्वस्त्रपात्रभक्ष्यादयस्तेषां चिन्ता—किं भविष्यति कथं

जुगुप्सा करोपि, अत्रापिशब्दोऽप्याहार्यः, इत्थमेवार्थप्राप्तेः, किलक्षणः ?—मोटिता—वक्रीकृता नासिका येन सः, तत्कारणात् हे विमूढ !—हे मूर्खविशेष
तैरेवामेध्यैर्भृतेषु योषाणां वपुष्पु—शरीरेष्वभिलाषं—वाञ्छां किं कुरुपे ?, अपि तु मा कुर्वित्युपदेशः ॥ ३७ ॥

रत्न०—‘अमेध्ये’ति, व्याख्या—नारीणां शरीराणि निषेवमाणाः—सम्भोगद्वारेण सेवमानाः पुरुषा इहापि—इहलोकेऽपि अपत्यं—पुत्रपुत्र्यादिलक्षणं
द्रविणं—धनं द्वन्द्वसमासः अपत्यद्रविणे आदौ येषां तानि तथा तेषां चिन्ता—चिन्तनं तथा तापान्—सन्तापान् ईयूति—प्राप्नुवन्ति, च पुनः परत्रेति—परलोके

ही अघ्या
 धनवि
 रत्न० वृत्ती
 २ अधि०
 ॥ २२ ॥

योस्वाम्-
 सुविता

पञ्चमहातया प्रसिद्धा शरीरान्तर्गता वेदा अत्रानि च-शरीरान्तर्गता ओम्प्रसिद्धा अवयवविशेषाः वसा च-श्रेयसात्पुर्णप्राप्तुतया प्रसिद्धा
 अत्र च-शरीरं द्वितीयमहातया प्रसिद्धं मांसं च-विशिवं तृतीयमहातया प्रसिद्धं अमेभ्य च-अपवित्रमर्वात्पुत्रपुत्रीपत्न्येप्यादिकं तन्पारो-
 प्रबन्धं येषां ते च ते अह्वयवद्व-अपवित्राद्ये च तेऽभिराद्य-विनाशिनद्ये च ते पुत्राद्य-पूरवगहनवर्मावद्ये तथा तेषां चर्मास्थि-
 मज्जात्रयसास्रमांसमेध्याद्यशुष्यस्थिरपुद्गलानाम्, अत्रापिपशात्पुत्रादीनां, स्कन्धेषु-एकाकारत्वात् आदानन्तपरमात्पु रम्य-रमणीय
 किं पश्यसि ?-किं विद्येकवसीतर्पाः, अत्र रूपानेष च यद्विशेषवति-श्रीनां-उच्चनाथं देहहृत्पो वाः सिद्धवसाकृतिः-आकारस्तत्र
 संश्लेषु-सन्निविद्येप्यिति ॥ २६ ॥

पूर्वश्लोके उच्यते चरमणीयताया इति च-अनन्तरमतमिच्छपणीयतां इति च-अपवित्राद्ये-
 विद्योक्त्य दूरस्थममेधमल्पं, जुगुप्ससे मोदितनासिकस्तम् ।
 श्रुतेषु तेनैव विमूढ ! योपावपुष्यु तर्हि कुरुष्वेऽभिजापम् ? ॥ २७ ॥ ३ ॥

अस्मिन्-अपवित्रादिषु ये पुत्रमस्तोपां स्कन्धेषु हे आत्मन् । किं रम्य-सुन्दरं पश्यसि ? एषु विमपि सुन्दरं पासीति मय पश्य इति च, स्कन्धेषु किं-
 स्कन्धेषु ?-यिया वेदः-शरीरं तस्य पिण्डकृतिः-सात्रो य आकारस्तया संश्लेषु-संस्वानमापद्ये, चर्मात्पुत्रपुत्रानि सुगमानीति म म्यात्पुत्रानि ।
 "पिण्डो हृन्दे अयापुष्ये, ग्रेष्णे बोधेऽप्यसिद्धयोः । कस्मै पिण्डम् वेत्स्येकयेद्ये जीवन्मयाद्ये ॥ १ ॥ कस्मै सात्रम्" इत्यनेनार्थवचन्यात् स्कन्ध-
 स्यात् इति ॥ २६ ॥

॥ २२ ॥

रत्न०-अपावपुष्यमेव द्रवयति-'विद्योक्त्ये'ति, म्यात्पुत्र-हे आत्मन् ! दूरस्थमल्पमपि अमेभ्यं-उच्यतेपुष्यि कदा विद्योक्त्ये च जुगुप्ससे-

शब्दो हेत्वर्थे, तेन खलु यतो हेतोर्भववाद्धौ—संसारसागरे पतताम्—अधो गच्छतां नृणां—नराणां ताः—प्रणयिन्यो गलवद्धाः—कण्ठनि-
यन्निताः शिलाः—स्थूलपापाणविशेषाः किं न वेत्सि ?—किं न जानासीत्यर्थः ॥ ३५ ॥

अथ ललनास्वरमणीयतां दर्शयति—

चर्मास्थिमज्जां च वसास्रमांसामेध्याद्यशुच्यस्थिरपुद्गलानाम् ।

स्त्रीदेहपिण्डाकृतिसंस्थितेषु, स्कन्धेषु किं पश्यसि ? रम्यमात्मन् ! ॥ ३६ ॥ २ ॥

धनवि०—हे आत्मन्—हे प्राणिन् ! स्त्रीदेहपिण्डाकृतिसंस्थितेषु, चर्मास्थिमज्जां च वसास्रमांसामेध्याद्यशुच्यस्थिरपुद्गलानां
स्कन्धेषु रम्यं—रमणीयं किं पश्यसि ?—किं विलोकयसीत्यन्वयः, अत्र चर्म च—शरीरत्वम् अस्थि च—कीकसं पञ्चमधातुतया प्रसिद्धं मज्जा च—

काकुध्वनिः, अपि तु विद्धि शिलाः, किं लक्षणाः ?—गले वद्धा गलवद्धाः । केपा ?—नृणा, किं कुर्वता ?—पतता, कस्मिन् ?—भव एव वार्द्धिः—समुद्रस्तस्मिन्,
एकं तावत्समुद्रपतनं विषममुत च गले शिलाः वद्धाः, तथैककस्यापि पुंसः संसारवाद्धेर्निर्गमो दुःशकः उत च स्त्रीद्वितीयस्य विशेषत इति
भावः, खलु निश्चितार्थे ॥ ३५ ॥ १ ॥

रत्न०—अथ पुरुपादपि विशेषतः स्त्रीशरीराणामशुचित्वमाह—‘चर्मास्थी’ति, व्याख्या—चर्म च अस्थि च मज्जा च अङ्गं च वसा च अस्त्रं
च मांसं च अमेध्यं च चर्मास्थि० मेध्यानि तान्यादौ येषां तानि चर्मा० मेध्यादीनि, आदिशब्देन मूत्रकफश्लेष्मादिग्रहणं, तेषामशुचयः—अपवित्रा

२ ललनाममत्वमोचनाधिकारः ।

नम्बनन्तरद्वारे समतोष्ण, सा च ममत्वायां सखा ह्यः समायातीति समतामोचनद्वारणी बहुधर्मो ममतामूर्धं च स्त्रीति प्रथमं
स्त्रीममतामोचनद्वारमाह—

अथ स्त्रियः—मुद्यसि प्रणयचारुगिरासु, प्रीतितः प्रणयिनीषु फृतिन् ! किम् ? ।

किं न वेत्सि पततां भयवार्द्धी, ता मृषां सखु शिला गलपटाः ? ॥ ३५ ॥ १ ॥

धनवि०—अथ स्त्रिय इति, समताद्वारनिरूपणानन्तरं स्त्रियो—सख्यता ममतामोचनविषया उपदिश्यन्ते इत्यर्थः । तत्रापि स्त्रीममतामो-
चनासाधारण्यकारण स्त्रीमोहमोचनं प्रथममुपदिशति—हे फृतिन् !—हे मित्र प्रणयेन—केहेन चार्थी—मनोहर गिर—बानी वासो वासमा
वासु, अत्र गिरुस्त्रियाभर्त्सं सप्तमीबहुवचमान्त्वे हेवं, सखो 'वसि भागुरिरखेपमवाप्योदपसर्गयोः । आप येव हसांवातो, यथा वाचा निष्ठा
निष्ठा ॥ १ ॥' इति, प्रणयचारुगिरासु बहुभासु प्रीतितः—प्रेमतः एव किं मुद्यसि ?—मोहं यासीति; अस्मयानामनेकार्थत्वात् सखु-

रस०—अथ द्वितीयोऽधिकारो ललनायां ममतामोचनाख्यो व्यख्यायते, तत्र स्त्रीषु मोहनिरासे प्रथमं वृत्तमाह—'मुद्यसी'ति, व्याख्य—हे
फृतिन् !—हे पण्डित ! एव प्रीतितः—प्रेमता प्रणयिनीषु किं मुद्यसि ?—किं मोहं प्राप्स्यसि, कर्तव्यं प्रथमं, अपि तु मा मुद्य इत्युपदेशः, किञ्चिन्नासु ?—प्रणयो
गर्भे—मध्ये यातां ताः प्रणयगर्भा प्रणयगर्भा भिद्ये—वाप्य यासुं तासु, ता प्रणयिनीः प्रति शिष्यः किं न वेत्सि ?—किं न जानासि । अत्रापि

श्री अर्प्या.
धनवि.
रस० इत्थी
२ अवि०
॥ २१ ॥

भावार्थस्तु सचेतनानां जीवद्रव्यापेक्षया भवान्तरे देवत्वमानुपत्वतिर्यक्चनारकत्वपितृत्वपुत्रत्वपतित्वपत्नीत्वादिपर्यायाणां इह भवेऽपि च मित्रत्वशत्रुत्वस्वामित्वसेवकत्वाद्यनेकपर्यायाणां च परावृत्त्या प्रियत्वाप्रियत्वसम्भवात् अचेतनानां च सुवर्णलोहादीनां कालांतरेण सुबुद्धि-प्रधानपरिकर्मितपरिखापानीयवदनेकपर्यायाणां परावृत्त्या प्रियत्वाप्रियत्वसंभवाच्च सचेतनाचेतनेषु पदार्थेषु रागद्वेषौ नोचिताविति ॥ ३४ ॥

रणरोषा-
भावः

इति श्रीतपोगच्छनायकश्रीमुनिसुन्दरसूरिनिर्मितस्य तत्पट्टपरम्पराप्रभावकपातसाहिध्रीअकच्चरप्रतिबोधकभट्टारकश्रीहीरविजयसूरि-
श्रीविजयसेनसूरिप्रमुखमहापुरुषपरिशीलितस्य पौडशशाखस्याध्यात्मकल्पद्रुमस्याधिरोहणीटीकायां सकलशास्त्रारविन्दप्रद्योत-
नमहोपाध्यायश्रीकल्याणविजयगणेशिष्योपाध्यायश्रीधनविजयगणिविरचितायां समतानाम्नी प्रथमपदपद्धतिः ॥१॥

उक्तमनेकार्थे “भावोऽभिप्रायवस्तुनोः । स्वभावजन्मसत्ताऽऽत्मक्रियालीलाविभूतिषु ॥ १ ॥ चेष्टायोग्ये बुधे जन्तौ, शृङ्गारादेश्च कारणे,” आत्मशब्द-
प्रवृत्तिहेतौ चेति, तत्-ततो हेतोस्तेषु-सचेतनाचेतनेष्वर्थेषु तु पुनः कः पुमान् रागरोषौ प्रत्यर्हति ?-योग्यो भवति, अपितु विद्वान् जनो नार्हतीत्यर्थः,
कर्तुमितिगम्यम्, अथवा परिणामभावात् परिणामत्वानीति व्याख्येयम् ॥ ३४ ॥ ॥ इति समतैकलीनचित्त इति प्रथमोऽधिकारो व्याख्यातः ॥

श्रीशान्तिचन्द्रधरवाचकदुग्धसिन्धुलब्धप्रतिष्ठवरवाचकरत्नचन्द्रः । अध्यात्मकल्पफलद्रुमप्रथमाधिकारे, धृति चकार ललितार्थपदप्रपञ्चाम् ॥१॥

श्री अर्घ्या.
धनपि
रत्न० वृष्टी

॥ २० ॥

निरर्थकमेतेषु कोहसेषु-ममत्व-ममेते ममेते इति ममत्वां दपत्-परम् परे २-ज्ञाने २ किं ह्य-शोकमेपि-यासीत्यर्थः, अत्र 'इवा-
दिति' (४-१-१२) इति सूत्रेण द्विभवि 'अन्तो नो ह्युगि' (४-२-१४) जनेन मलुकि इपिति मयोगः अत्रप्रसवाम् इति ॥ ३३ ॥

अथ समवाहारेपसंहायय समतापतिपथो रागादेषो परिहर्षम्यावित्युपनिब्रूति—

सचेतनाः पुद्गलपिण्डजीवा, अर्थाः परे चाशुमया व्रुयेऽपि ।

दपधनन्तान् परिणामभावांस्तप्तेषु को न्वर्हति रागरोपौ ? ॥ ३४ ॥

धनपि०—पुद्गलपिण्डः-क्षीरं तद्विद्विता क्षीराः-मायिनोऽर्थाः-परार्थाः क्षीरपादयः सचेतनाः-पैतम्यवन्तः, च पुनः परे-अचे-
तना अशुमयाः-परमाशुमयाः स्वर्णलोहादयोऽर्थाः सन्ति, एते द्वयेऽपि परार्था अनन्तान् परिणामभावात्-अनेकार्थ पर्यायात् दपति-
परन्ति, सत्-व्यात् नु इति विवेके सेषु-क्षीरपादेषु स्वर्णलोहादिषु च रागादेषो क्तुं कः पुमानर्हति-योग्यो मवति ? , अ कोऽपीत्यर्थः ।

रक्षितं न शक्या-न शकनीया ये च त्वामपि पातुं-रक्षितं न ईक्षा -म समर्थाः, हे मूढ !-हे अहम् परेषु सचनारिषु त्वं ममत्वं दपत् परे परे-
ज्ञाने ज्ञाने किं ह्य-शोकमेपि-प्राप्तोपि इ, अपितु ममत्वं शोक च अत्र, साम्य मजेत्युपदेशः ॥ ३३ ॥

रत्न०—अथ जीवनां पुद्गलानां च नाम्नापरिणामपरिणामकार्थनेन रागादेषपरिहारमाह—'सचेतना' इति, व्याख्या—पुद्गलपिण्ड इति-पुद्गलानां
समुदायः, पुद्गलरन्ध्र इत्यर्थः, तन्मात्रिण जीवन्तीति पुद्गलपिण्डजीवाः, एवमिहा ये सचेतना-चेतनाक्तः, सर्वे जीवा इत्यर्थः, यावत् सचेतनास्ये
पुद्गलपिण्डमात्रिण जीवन्तीति, स पुद्गलपिण्डो जीवमुक्तः अचेतनो भवतीति, च पुनः परे-अप्येऽशुमयाः-परमाशुमया अनन्तपरमाशुनिष्पन्नसक्यमया
दपत्यदयोऽर्थाः-परार्थाः सन्ति अचेतनास्ये इत्युक्तं, ते सचेतना अचेतनाभेदं द्वयेऽप्यमत्तान् परिणामभावात् परिणामभेदा अ इति ॥ यत्

रागरोप-
मारः

॥ २० ॥

धनवि०—चकारोऽवधारणे, इमे प्रत्यक्षा मे—मम स्नेहलाः—स्नेहपात्राणि स्वजनाः किं गताः—किं परलोकं प्राप्ता इति धिया—
एवं प्रकारबुद्ध्या विधुरात्मा—व्याकुलान्तःकरणः सन् यानेव स्वजनान् शोचसि—शोकविपयीकरोपि तैः स्वजनैरनन्तेषु भवेषु—
जन्मसु त्वं निहतो—घातविपयीकृतोऽसि, च पुनस्तेऽपि स्वजनास्त्वयाऽनन्तेषु भवेषु निहता—घातविपयीकृता इति । भावार्थस्तु
“अयण्णं भन्ते! जीवे एयस्स जीवस्स वेरियत्ताए घायगत्ताए” इत्यादि उववण्णपुष्पे हन्ता गोयमा ! इत्यादिना अट्टुवा अणन्तरुत्तो
इत्यन्तेन’ भगवतीपाठेन श्रेणिकफोणिकाशुदाहरणेन च स्पष्ट एवेति ॥ ३२ ॥

अथ साम्यानयनाय शोकापनोदनोपायं दर्शयन्नुपदिशति—

त्रातुं न शक्या भवदुःखतो ये, त्वया न चे त्वामपि पातुमीशाः ।

ममत्वमेतेषु दधन्मुधाऽऽत्मन्!, पदे पदे किं शुचमेपि? मूढ! ॥ ३३ ॥

धनवि०—ये स्नेहलास्त्वया भवदुःखतः संसारापायात्रातुं—पातुं न शक्याः, शक्यते इति शक्याः, न शक्तिविपया इत्यर्थः,
च पुनर्ये स्नेहलास्त्वामप्यनाथीभ्रपिमिव भवदुःखतः पातुं—त्रातुं न ईशा—न समर्था भवन्ति, ततः कारणाद्धे आत्मन् हे मूढ मुधा—

रत्न०—अय य एव स्वजनास्त एव शत्रव इति दर्शयन्नाह ‘यांश्च शोचसि गता’, इति व्याख्या—हे आत्मन्! त्वं यान् मृतान् शोचसि—
शोकं कुरुषे, किंलक्षणः? इति धिया विधुर आत्मा यस्य सः, इतीति किं!—इमे—मम स्नेहला—ममोपरि स्नेहवन्तः किं गताः? परं तैः स्वजनैः
स्नेहलैस्त्वमनन्तेष्वेव भवेषु निहतोऽसि—मारितोऽसि, भवता च—त्वयापि ते अनन्तेष्वेव भवेषु निहता वर्तन्त इति ॥ ३२ ॥

रत्न०—अय न काश्चित्कान् प्रति वक्तुं शक्त इति दर्शयन्नाह—‘त्रातुं न शक्या’ इति, व्याख्या—हे आत्मन्! ये त्वया भवदुःखतत्रातुं—

श्री श्रुत्या.
घनवि.
रत्न० वृषी
॥ १९ ॥

मन्त्र इत्येव क्रियामेवे सति पुम्परुपता क्व जायते इत्याद्युवावासाह—अर्थतो युग्ममिति, भावार्थतो युग्ममित्यर्था ॥
स्वपरापिषु वैरिषु क्यं समता अर्थेत्वाफाह्यानुपनिषदि—
किं कपायकक्षुप कुरुये स्व, केपुचिन्ननु मनोऽरिधियाऽऽत्मन् ॥ तेऽपि ते हि जनकादिकरूपैरिष्टतां वधुरनन्तभवेपु ३१
घनयि०—नन्विति विवर्के, हे आत्मन्!—केपुचिन्नामिष्वरिधिया—वैरिनुस्या कपायकक्षुपं—कोपाविकपावमतिन स्व—स्वकीयं
मनषिच किं कुरुये, हि वस्तुतेऽपि—वैरिष्वभ्यवहारभाजः प्राप्तिन्स्ते तत्र घनकादिकरूपैः—जननीजनकरादिकरूपैरिष्टतां—मीति-
पात्रवामनन्तभवेपु—अमन्वबन्मसु वधुः—परन्ति स्मेति । वृत्तामः—“अयजमते ! जीवे सद्य जीवाय माइषाय इत्यादि अमन्वसुतो
इत्यन्त” इति ॥ ३१ ॥

स्तु श्लोपकारिषु विगुणेषु सत्सु श्लोकाङ्गित्वनिचेन क्व समता अर्थेत्वाफाह्यानुपनिषदि—
पांश्च शोचसि गताः किमिमे मे, जेहसा ? इति धिया विभुरात्मा ।
तैर्मवेपु निहतस्थमनन्तेष्वेष तेऽपि निहता भयता च ॥ ३२ ॥

रत्न०—अपानेकश पितृमायादिसम्बन्धदर्शनेनज्ञान प्रतिशोषयसाह—‘किं कपायकक्षुप’मिति, व्याख्या—हे आत्मन्! मनु—निधित
केपुचिन्ननेष्वरिधिया—वैरिनुस्या त्वं स्व—स्वकीयं मनाः प्रतिपत्तायै कक्षुपं—मत्स्मिन् किं कुरुये ! अथै तु म्र कुर्विमर्ष । पतस्तेऽपि वनास्ते—तत्र हि
निधितमनन्तमनेषु अमकादिकरूपै—पितृपुत्रमातृभ्रातृसम्बन्धैरिष्टतां कक्षुपत्वं वधुः, पत “न सा चाई न स्र जोषी, न त टाणं न तं कुळं । न
जाया न मुय्य जात्वं, सद्ये जीवा अमन्वसुतोचि” ॥ ३१ ॥

तैर्भवेऽपि यदहो सुखमिच्छंस्तस्य साधनतया प्रतिभातैः ।

मुह्यसि प्रतिकलं विपयेषु, प्रीतिमैपि न तु साम्यसतत्त्वे ॥ ३० ॥ अर्थतो युग्मम् ॥

धनवि०—खलु—निश्चितमत्र—जगति कोऽपि धनैः—द्रव्यैरपि, वाऽथवा परिजनैः—दासदासीप्रमुखपरिवारैरपि, वाऽथवा स्वजनैः—मातापितृभ्रातृपुत्रकलत्राद्यैः स्वजातीयैरपि, वाऽथवा दैवतैः—देवपृन्दैरपि, वाऽथवा परिचितैः—पूर्वसेवासाधनादिना बहुकाल-भ्यस्तैर्मन्त्रैः—साधिष्ठायकौकाराद्यक्षरसंयोगैरपि, सुभूमरावणादिवत्कृतान्ताद्—यमाहो रक्ष्यते—नैव प्रायते; हे मूढ—हे मूर्ख ! एवमनेन प्रकारेणोक्तं जगत्स्वरूपं किन्नो विभावयसि ?—किं नो विचिन्तयसि ॥ २९ ॥ अहो इत्याश्चर्ये यद्—यस्मात्कारणात्तस्य सुखस्य साधनतया—हेतुतया प्रतिभातैः—मनसा मिथ्याज्ञातैस्तैरनन्तरोक्तैर्यमादरक्षकैर्धनादिभिर्भवेऽपि—संसारेऽपि सुखं—सौख्यमिच्छन्—वाञ्छन् प्रतिकलं—प्रतिक्षणं विपयेषु—शब्दादिषु मुह्यसि—मोहं गच्छसि; तु पुनः साम्यसतत्त्वे साम्यस्वरूपे प्रीतिं—प्रेम नैपि—न गच्छसीत्यर्थः ॥ ३० ॥

धनैः—स्वर्णरूप्यमण्यादिभिः कृतांताद्—यमाद् नो रक्ष्यते, एवं परिजनैर्वा अथवा स्वजनैर्दैवतैः—दैवैस्तथा परिचितैः—अहरहर्जीपेन साधितैर्मन्त्रैरपीति योज्यं, हे मूढ—हे रागप्रस्त एवं किं नो विभावयसि—न विचिन्तयसि ?; अपि तु सम्यग्विभावयेत्यर्थः ॥ २९ ॥

रत्न०—अथ धनादिभिर्जीवस्य मूढत्वमाह—‘तैर्भवेऽपीति, व्याख्या—अहो इति सम्बोधने, हे आत्मन् ! तैर्धनादिभिः कारणभूतैर्यत्त्वं भवेऽपि—संसारेपि सुखमिच्छन्—वाञ्छन् विपयेषु—शब्दरूपगन्धरसस्पर्शेषु मुह्यसि—मोहं प्राप्नोषि, तैः कथम्भूतैः ?—स्वस्य सुखस्य साधनतया प्रतिभातैः, कथं ?—प्रतिकलं प्रतिसमयं तु पुनः साम्यस्य सतत्त्वं—स्वरूपं तस्मिन् प्रीतिं—प्रेम नोपैपि—न प्राप्नोषि, अपिग्रहणेनैकान्तदुःखसमये संसारे इति सूचनमिति ॥ ३० ॥

कृत्वान्ता-
धीनत्वं

श्री अर्च्या.
धनवि.
रत्न० वृष्टी
॥ १८ ॥

मन्मात्मीयवस्तुनि ममतापरिहारेण समताक्षीकारः केम क्रियते इत्याशङ्क्यां यमभयेन सर्वत्र ममतां निरस्तुपविसृष्टि—
एष मे जनयिता जननीय, धन्यथा पुनरिमे स्वजनाश्च । ब्रह्ममेतदिति जातममत्त्वो, नैष पश्यसि कृतान्तबन्धा स्वम् ॥
धनवि०—एषः प्रज्ज्जेष दृश्यमानो मे—मम जनयिता वर्तते, च पुनरिम जननी—मम माता वर्तते, च पुनरिमे मम धन्वबो—
भ्रातरो वर्तते, च पुनर्मम इमे स्वजनाः—सगोत्रा वर्तते, च पुनः ममेतद् ब्रह्म—धनधाम्नादि नवविषपरिमहत्त्वेषु धनं वर्तते,
इत्यमुना प्रकारेण जातममत्त्वः—सद्भावममतापरिणामः स्वम्—आत्मानं कृतान्तबन्धां—यमावच न पश्यसि—य विभोक्त्यधीकृतवत्,
माषार्थस्तु “वेतोह्य पुबतयः अन्नतोऽनुकृष्णः, सद्भाव्यथाः प्रपत्तार्भेगिरश्च सुत्वाः । गर्भेति इतिविबहात्तरास्तुत्वाः, संमीक्षने
नयनयोर्नहि किञ्चिदस्ति” ॥ १ ॥ इति पद्यभावतया स्पष्ट एव ॥ २८ ॥

स्तु धनसम्पन्नपरिजनेषु सस्तु कृतः कृतान्तबन्धतेजसाश्चन्द्रायामर्यवो मुम्मेनोपविसृष्टि—

नो धनैः परिजनैः स्वजनैर्वा, वैबतैः परिधितैरपि ममैः ।

रक्षतेऽथ सल्लु कोऽपि कृतान्तान्, नो विभावयसि मूढ ! किमेवम् ? ॥ २९ ॥

रत्न०—अथ कृतान्तबन्धेन धनस्य वस्तुपरवश्यमाह—“एष मे जनयिते”ति, व्याख्या—एष इति प्रज्ज्जेष दृश्यमानो मे—मम जनयिता—
धनकोऽस्ति, सति (अस्तीति) च यथा योम्य, तथा इय जननी, पुनरिमे धन्वबो—भ्रातरः, उमदकमगिन्यापेनेमे इत्यस्योम्यवापि योवनादिमे
सम्पत्ता—गोत्रिणश्च तस्यैतद्भव्यमिति ज्ञात मन्मथ यस्य स इति अतस्मिन् सन् हे आत्मन् ! सम्पत्तानं कृतान्तबन्धां—यमपराधीनं नैष पश्यसि—नैष
विभोक्त्यसि !, अपि तु स कृतान्तपरधीन विभोक्त्येति शयः ॥ २८ ॥ ‘नो धनैः’रिति व्याख्या—अत्र—संसारे सद्—निधितं कोऽपि जनो

कृतान्त-
धीनत्व

॥ १८ ॥

नन्विन्द्रियपञ्चकप्रभवे विषयसुखे स्वार्थीने सति किं समतासुखेनेत्याकाङ्क्षायागुपदिशति—

स्वमेन्द्रजालादिषु यद्वदाप्तै, रोपश्च तोपश्च मुधा पदार्थैः ।

तथा भवेऽस्मिन् विषयैः समस्तैरेवं विभाव्यात्मलयेऽवधेहि ॥ २७ ॥

धनवि०—यद्वद्—यथा स्वमेन्द्रजालादिप्राप्तैः—प्राप्तैः पदार्थैः—दारिद्र्यादिभिः साम्राज्यादिभिर्वा रोपः—ईर्ष्या च पुनस्तोपः तुष्टिर्मुधा—निष्फलो भवति, अत्र स्वप्राश्च—निद्रावस्थाज्ञानविशेषा इन्द्रजालानि च—नाटकविशेषास्ते आदौ येषान्ते तथा तेषु स्वमेन्द्रजालादिषु, अत्रादिपदात् मरुमरीचिकादिभ्रमपरिमहः, तथा—तद्वद् अस्मिन्ननुभूयमाने भवे—संसारे समस्तैः—सर्वैरिन्द्रियपञ्चकप्रभवैर्विषयैः—इष्टानिष्टप्राप्तैः—प्राप्तैर्मुधा रोपस्तोपश्च कर्त्तव्यो भवति; भावार्थस्तु स्वमेन्द्रजालादिना प्राप्तेषु विषयेषु साक्षात्प्राप्तेषु च विषयेषु यावदनुभवं सुखदुःखे भवतः, अनुभवोत्तरकालं च स्वमेन्द्रजालप्राप्तसाक्षात्प्राप्तयोर्विषययोः सुखदुःखानुभवाभावात् मुधात्वमिति; एवमनन्तरोक्तं विभाव्य—विशेषेण चेतसा पर्यालोच्यात्मलये—ममात्मा कथं सुखी भवतीति ध्यानेऽवधेहि—समाधानवान् भवेत्यर्थः ॥ २७ ॥

रत्न०—अथ रागद्वेषयोर्मुधात्वं दर्शयन्नाह—‘स्वमेन्द्रजालादिप्विति’ व्याख्या—यद्वदिति यथा स्वमे इन्द्रजालादिषु प्राप्तैः—प्राप्तैरशुभशुभैः पदार्थैः करणभूतैर्यो रोपो—द्वेषस्तोपश्च—रागो मुधा—वृथा, क्षणदृष्टनष्टत्वात्कार्यकरणासमर्थत्वाच्च रोपस्तोपश्च कृतस्तदा किमिति ?; तथाऽस्मिन् भवे समस्तैर्विषयैः—शब्दरूपगन्धरसस्पर्शलक्षणैः स्वमेन्द्रजालादिवत् क्षणदृष्टनष्टैरेवमिति रोपतोषो मुधा विभाव्य—विचिन्त्य हे आत्मन्! आत्मलये—आत्मनि लयः—रान्यं रागद्वेषान्यां रहितत्वं तत्रावधेहि—अवधानं कुरु, सावधानो भवेत्यर्थः ॥ २७ ॥

अथ समताप्रतिबन्धकं श्लोह निरुक्तमुपदिशति—

जिह्वांति तावद्वि निजा निजेषु, पश्यन्ति पाषाणिजमर्थमेभ्यः ।

इमां भवेऽद्यापि समीक्ष्य रीतिं, स्वार्थे न कः प्रेष्यदिते यतेत ? ॥ २६ ॥

घनवि०—हि यतो निजाः—सखीया निषेपु—सखीयेषु सावत्काळं जिह्वांति—श्लोहपरं भवन्ति पाषाण्यमेभ्यो—निमेभ्यो निजं—
सखीयमर्थं—साध्यं पश्यन्ति, एषदर्थसबाहो वेदेऽपि “न वारपुत्राणां कामाप पुत्राः प्रिया भवन्ति, आत्मनस्तु अमाप पुत्राः प्रिया
भवन्ती”ति, तथा अरणावद्यापि—इह संसारेऽपीयां दृश्यमानां रीतिं—जोक्थवकां समीक्ष्य—एता प्रेष्यदिते—परमवपभ्ये स्वार्थे—
आत्मकार्ये तपःसंयमसाम्याद्यौ कः पुमाश्च यतेत—न यत्नं कुर्याद् ? अथि तु सर्वोऽपि कुर्यादित्यर्थः ॥ २६ ॥

केचिच्छिन्ना—मोक्ष, मोक्षपदार्थं तु तेषां मध्ये अस्पीयंस एव विदन्तीत्यर्थं ७ केचित्ताम्ब—समग्रं रागद्वेषानाकुञ्चितं, मोक्षमित्यदि साम्यवेत्तार
अस्पीयांस एवेभ्यर्प इति रिक् ८ ॥ २५ ॥

रत्न०—अथ सर्वेषां स्वार्थनिष्ठत्वं ज्ञापयति—जिह्वांति सावदिति, व्याख्या—हि निश्चित निजा—सखीया निजेषु—सखीयेषु कञ्च्यारिषु
पाषाण्—सावत्काळं जिह्वांति—श्लोहं कुर्वन्ति पाषादिति—पाषाण्यकालं निज—सखीयमर्थं—कुञ्चमेभ्यः—श्लेभ्यः कञ्च्यारिभ्यः पश्यन्ति, अत्रापि मवे इमां रीति—
मर्पादां समीक्ष्य—निश्चयं निश्चिन्त्य वा प्रेक्ष—परममे दिते—दितव्यारिणि स्वार्थे—तपःश्रियानुष्ठानादिरूपे को न यतेत ?—न यत्नं कुर्याद्, अपितु
दक्षो जनु सर्वोऽपि यतेतेति ॥ २६ ॥

भी जप्त्वा.
घनवि.
रत्न० वृत्ती
॥ १७ ॥

लिको विभाति ॥ १ ॥ एवमन्यत्र क्वचिदागमगम्यः क्वचित्प्रत्यक्षसिद्धश्च शब्दादिविषयग्रहसद्भाव इति, च पुनः संज्ञ्यसंज्ञिषु प्राणिषु
ससंज्ञाः—संज्ञिनः प्राणिनोऽर्थ—द्वितीयपुरुषार्थं धनं जानन्ति, अत्र प्राय इति गम्यं, एकेन्द्रियादिष्वप्यसंज्ञिष्वप्यव्यक्तलोभसंज्ञायाः
सिद्धान्ते भणनात्, लोकेऽपि सप्ररोहविल्वपलाशप्रपुत्राटादिषु सद्व्यताव्यवहारदर्शनाच्च न विरोधः, सर्वेषु संज्ञिषु तु मूपकभुजगादिषु
प्रायो धनस्थानज्ञानस्य लोके शास्त्रे च श्रूयमाणत्वात्; च पुनः संज्ञिष्वपि केऽपि नराः कर्म—कृपिवाणिज्यादिव्यापारं जानन्ति, कृपि-
वाणिज्यादिव्यापारज्ञानयोग्यताया मनुष्येष्वेव विद्यमानत्वात्, च पुनर्मनुष्येष्वपि केऽपि प्राणिनो धर्मम्—दानादिकं जानन्ति; दाना-
द्यन्तरायापाये केषुचिन्मनुष्येषु दानादिधर्मं करोमीति ज्ञानस्य विद्यमानत्वात्, पुनर्धर्मज्ञमनुष्येष्वपि जैनं धर्म—देशविरतिसर्वविरत्यादिरूपं
केचिन्मनुष्या जानन्ति, मिथ्यात्वमलिनीकृतधर्मज्ञेष्वपि केषुचिदेव मनुष्येषु देशविरतिसर्वविरत्यादिप्रतिपत्तिं करोमीति ज्ञानस्य विद्य-
मानत्वात्; पुनर्जैनधर्मज्ञेष्वपि निन्दवत्त्वादिवर्जिताः केचिन्मनुष्या गुरुदेवशुद्धं जैनं धर्मं जानन्ति, अत्र देवाश्च रागद्वेषविजेतारो,
गुरवश्च पञ्चेन्द्रियसंवरणनवविधन्नक्षार्च्यगुप्त्यादिपद्मत्रिंशद्गुणविराजमानास्तैः शुद्धं—निर्दोषं, केषुचिदेव जैनधर्मज्ञमनुष्येषु देवगुरुशुद्धं
पञ्चविधमिथ्यात्वापगमे सम्यक्तवालंकृतं जैनं धर्मं करोमीति ज्ञानस्य जायमानत्वात्; पुनस्तेषां मध्ये केऽपि मनुष्याः शिवं—मोक्षं
जानन्ति, सम्यक्त्वसहितजैनधर्मज्ञेष्वपि केषुचिदेव संसारनिर्विण्णचित्तेषु प्राणिषु मोक्षं प्राप्नोमीति ज्ञानस्य जायमानत्वात्, तेष्वपि
केऽपि प्राणिनः साम्यं जानन्ति, यत इह मुमुक्षवो भूयांसः सन्ति तेष्वप्यासन्नसिद्धिकानामेव समतां श्रयेऽहमिति ज्ञानस्य जाय-
मानत्वात्; अत्र चशब्दः समुच्चयार्थः सर्वत्र योज्य इति; भावार्थस्तु समताया ज्ञातारः स्वल्पा एव सन्तीति ॥ २५ ॥

धर्मं कुर्म इति ५ केचिद्गुरुदेवाभ्यां शुद्धं जैनं धर्मं जानन्ति, गुरुः सदाचारवान् शुद्धप्ररूपकश्चेति, देवोऽष्टादशदोषरहितोऽर्हन्नेवेति ६ तथा

साम्यमाजा
विरुता

श्री भण्ड्या.
धनवि.
रत्न० वृषी
॥ १६ ॥

अत्रैवं सत्यसि संसाररूपे सप्तवां विरक्त एव जना जानन्तीति इत्येवमाह—

जानन्ति कामाभिस्त्रिधाः १ असंज्ञा, अर्थ २ नराः कर्म च ३ केऽपि धर्मश्च ४ ।

जैन च केचि ५ दृश्येवशुद्ध, केचि ६ चिच्छेव केऽपि च ७ केऽपि साम्यम् ८ ॥ १५ ॥

धनवि०—निस्त्रिधाः—सर्वे संज्ञिनोऽसंज्ञिचय प्रामिनः कामान्—परैक्येष्टे परसमुदायोपचारात् अमगुणान्—अप्यारिविषयान्
जानन्ति—विदन्ति, ननु सर्वप्रामिनां शब्दादिग्रहणं कथमित्येत्, न, एकेन्द्रियविषयानुत्तरबेवामिद्वेषपर्यवसानेषु संशयसंज्ञिजीवेषु
शब्दादिज्ञानयोग्यत्वाया विद्यमानत्वात्, तत्रैकेन्द्रियेषु अन्वयविवेकमहाय सन्निवृत्त्योक्तो यथा—“पश्चिन्नो १५ वरुणो नरो ध सप्त-
विंशत्यवतलमा । उद्वि म भण्ड्य पश्चिन्निति यद्विद्विद्याभावा ॥ १ ॥ इति श्रीजीवामिगमवृत्तौ, एव एतेषुज्ञानोक्तोऽपि यथा—
पादाहवः प्रमत्या विकसललोकाः, शोकं जहाति बहुमे मनुषीपुसिक्तः । आभिहितः कुरवका कुरते विद्वसमाभोक्तिवितलक उर-

रत्न०—अथ साम्यशब्दाम्पत्यमाह—जानन्ति कामानिति, म्याख्या—निस्त्रिधाः असंज्ञा—संज्ञास्तो जीव जीवस्योपरिच्छेदान् ब्रह्मन्
जानन्ति, जानन्तीति सर्वत्र योग्यं १ अर्थ—इत्य जानन्ति इत्योपार्जने उपरतं सुन्तीत्यर्थ । मरुणामेवार्थेनोदरभरित्वात्, येषां नारकाणां यत्पेन
प्रयोजनमाभावात् विरक्तमपि नरणां परकत्यादर्पेन प्रयोजनमाभावात् २ केऽपि च कर्म जानन्ति, कर्मचारिण एव सुन्तीत्यर्थ, अपरा कर्म—सोदरभरणार्थं
प्रवृत्तिनिवृत्तिव्यञ्जनं जानन्ति ३ केऽपि धर्म, साम्यस्तो कर्म धर्म कुर्म इति शुकुर्वन्तीत्यर्थः ४ केचिजैनवेषधारिणो जैन धर्म—वयं वैना जैन

१ पश्चिन्नवस्तु बहुमे वर इव परविवेकवैरुण्यमाह । अथपि न नन्वते पश्चिन्नव इति यद्वेदिव्याख्यायात् ३

साम्यशब्दा
विरक्ता

॥ १६ ॥

नन्वनंतरं समतोक्ता, सा सुखदायकेषु क्षेहस्थानकेषु मातापितृपुत्रकलत्रेषु कथं भवतीत्याशंकायामुपदिशति—

यथा विदां लेप्यमया न तत्त्वात्, सुखाय मातापितृपुत्रदाराः ।

तथा परेऽपीह विशीर्णतत्तदाकारमेतद्वि समं समग्रम् ॥ २४ ॥

धनवि०—यथा—येन प्रकारेण विदन्ति—जानन्तीति किंप्रत्यये विदस्तेषां विदां—पण्डितानां लेप्यमयाः—चित्रकृता निर्मिता माता-
पितृपुत्रदारा—जननीजनकतनयकलत्राणि तत्त्वतः—परमार्थतः सुखाय न भवन्ति, अत्र च मातरश्च पितरश्च पुत्राश्च दाराश्च 'आ
द्वन्द्वे' (३-२-३९) इत्यनेन मातापितृ इति साधु, तथा—तेन प्रकारेणेह—संसारे परेऽपि—प्रत्यक्षेण दृश्यमाना अपि मातापितृपुत्रदारा-
स्तवत्तः सुखाय न भवन्तीति, अत्र कियत्कालीनसुखस्येन्द्रजालिककृतनयनसुखस्येवापरमार्थिकत्वात्तत्त्वतोऽपरमार्थिकत्वम्; अत्र किय-
त्कालीनतामेव दर्शयति—हि—यतः विशीर्णतत्तदाकारं—विनष्टमातापितृपुत्रकलत्राद्याकारमेतत्समग्रं—लेप्यमयमलेप्यमयं च दृश्यमानं
सर्वं समं—सुखकारित्वाभावेन सदृशं भवतीति, भावार्थस्तु लेप्यमयाः प्रत्यक्षेण दृश्यमानाश्च मातापितृपुत्रदारा अविनष्टाः सन्तो नेत्रादि-
सुखाय भवन्ति विनष्टाश्च न भवन्तीत्येषां साम्यमिति ॥ २४ ॥

रत्न०—पुनरनित्यत्वमेव द्रढयति—यथा विदामिति०, व्याख्या—हे आत्मन् ! यथा विदां—पण्डितानां लेप्यमया—लेप्यनिर्मिता मातापितृ-
पुत्रदारास्तत्त्वात्—तत्त्वतः परमार्थतः सुखाय न भवन्ति तथा परेऽपि—लेप्यमयेभ्योऽन्येऽपीह—जगति मातापितृपुत्रदाराः सुखाय न भवन्ति । हि-
यस्मात्कारणाद्विशिर्णो—विनष्टः स स आकारो यस्य तद्विशिर्णतत्तदाकारमेतत्समग्रं वस्तु तुल्यमिति ॥ २४ ॥

श्री अर्जुन
 धनुर्वि.
 १३० वृत्ती
 ॥ १५ ॥

विरूपेण सत्तुल्येन च भावत्वात्; च पुनः कस्मात्पारमनाः कश्चिदात्मा सर्वथा न रिपुः—येषु सुहृदा—मित्रं भवति, अत्र सर्वथा सत्तुल्यत्वाभावे
 मित्रत्वाभावश्चानन्वयः सत्तुल्येन मित्रत्वेन च सर्वेषां जीवानां सर्वेषु भावपूर्वत्वात्, यद्युच्युत्तराध्ययने 'न सा जाहं न सा बोधी, न त
 ठायं न तं कुञ्ज । म जाया न मुया अत्थ, सद्ये जीवा अप्येवसो' ॥ १ ॥ तथा भावत्वादिष्वपि [इत्यसौ सवके सप्तमोदेक्षके] 'अथ अ मंते ?
 जीवे सप्तजीयात् माहत्वात् माहत्वात् मरिगिच्छत् मत्वात् पुत्रत्वात् धूयत्वात् मुञ्जत्वात् षडमण्यपुत्रे ? इत्य योयमा ! जाह अप्यत्तुतो'
 इत्यादि एव "मिच्छत्वात् अरिच्छत्वात् दासत्वात्" इत्यादि; च पुनः कस्मत्पि वेदिनो वेदाकृतयः—सटीरकय व्यवसाय—परमाणवो न स्थिराः,
 तत्र वेदाकारणां परमाणुत्वमक्षिरत्वं सृष्टिजातस्तुत्याम्यकपरसासुरमांसमेवोऽस्मिन्नाहुकारितानारूपत्वेन जावमानत्वात्; तथाऽपि—
 पत्रं सत्त्वप्येषु—मित्रपरपैरिमुहृच्छरीरेषु साम्यं—समतां किं नोपैपि—प्राप्नोषीत्यर्थः ? ॥ २३ ॥

इत्यन्वयस्यतिरेकस्याम्प्रत्याऽनादिः साधितः, अत्रार्थे बहु कर्तव्यं परं मय्यगौरवमयम् प्रवृत्तते । अथ प्रस्तुतं, तेन कश्चिदत्मा कस्यापि मित्र—
 सो नास्ति, वा—अप्या पर—अप्योऽसन्नो नास्ति, सपरम्यबहारे साधित्वे भक्त । तथा कश्चित्पत्न्यापि रिपुः, वा—अप्या सुहृद्—मित्रं नास्ति,
 रिपुमित्रम्यबहारावपि साधित्वे भक्तः, तथा वेदाकृतयः—सटीरकया स्थिरा न भवन्ति, क्षणक्षयिणात्, तथा अप्यपः—परमाणवः स्थिरा न
 भवन्ति, क्षणेन सुरमितुरभित्या परिमपनशोऽप्यात्, तथापि हे आत्मन् ! एष वेदाकृतयः साम्यं—सम्भवं रागोपदक्षिणवृत्तं किं न
 व्यमुपैपि—प्राप्नोषि ?, अपि तु साम्य भवेत्यर्थः, तथा वेदा—सटीरक्याकृतयो वेदान्ते वेदाकृतयः, देहत्वेन परिणतः परमाणव इत्यर्थः, इति
 विशेषणसिद्धेस्तथाऽपि म्याह्येय ॥ २३ ॥

१ न सा जाहिर्षं सा वासिर्षं जन्मार्थं च तदुच्यते । न कदा न मुया अत्थ सद्ये जीवा अप्येवसः ॥

निवत्वाप-
 मानः

॥ १५ ॥

धनवि०—हे आत्मन्नयं जनो निजः—स्वकीयः अयं परः—परकीय इत्ययं विभागो—भेदव्यवहारो रागादिभिः—रागद्वेषकामक्रोध-
मदमत्सरैः कृतो—निष्पादितोऽस्ति, ते तु—रागादयश्चतुर्गतिक्लेशविधानतस्तवारयो—वैरिणः सन्ति; तत्—तस्मादरिनिर्मितं—वैरि-
विलसितं स्वपरविभागं किं प्रमाणयन्नसि ?, किं सत्यतया मन्यसे ? इत्यर्थः ॥ २२ ॥

नन्वनंतरं समतोपयोगी निजपरविभागाभावः कर्तव्य उपदिष्टः, स कथं भवतीत्याकांक्षायां (निजपरत्वाभावं) दर्शयन्नुपदिशति—

अनादिरात्मा न निजः परो वा, कस्यापि कश्चिन्न रिपुः सुहृद्वा ।

स्थिरा न देहाकृतयोऽणवश्च, तथापि साम्यं किमुपैषि नैषु ? ॥ २३ ॥

धनवि०—आत्मा—जीवोऽनादिः—आदिरहितो वर्तते नित्यत्वेन सदा वर्तमानत्वात्, च पुनः कस्याप्यात्मनः कश्चिदात्मा न—नैव
स्वकीयः—सर्वथा निजः स्वकीयः परश्च—अस्वकीयो भवति, अत्र निजत्वपरत्वाभावोऽनन्तशो भिन्नभिन्नजातीयरूपेणास्वकीयत्वेन मातापित्रा-

मेदो रागादिभिः पडन्तरारिवर्गैः कृतोऽस्ति, तुरिति विशेषे, ते रागादयस्तवारयः सन्ति । कुतः ?—चतसृणा मनुष्यतिर्यग्देवनरकगतीनां यक्लेशविधानं
तस्मात्, तत्—तस्मात्कारणादरिनिर्मितं स्वपरादिविभागं किं प्रमाणयन्नसि ?—प्रमाणीकुर्वन्नसि, अपि तु मा प्रमाणयेत्यर्थः ॥ २२ ॥

रत्न०—अथ सर्ववस्तुनामनित्यत्वज्ञापनेन साम्ये प्रेरयन्नाह—अनादिरिति, आत्मा न विद्यते आदिरस्य सः अनादिर्वर्तते, यथात्मन
आदिर्भवति तदा कश्चित्कर्त्ता विलोक्यते, किञ्चिच्च समवायि कारणं द्रव्यं विलोक्यते, ते द्वे अपि न स्तः तेनात्माऽनादिः, प्रयोगश्च—आत्मा
अनादिरनिर्मितत्वात्, यद्यदनिर्मितं तत्तदनादिर्यथा व्योमेत्यन्वयव्याप्तिः, यदनादि न भवति तदनिर्मितं न भवति, यथा घट इति व्यतिरेकव्याप्तिः,

श्री अम्बा.
घनवि.
रत्न० इती
॥ १४ ॥

स्तु पूर्वपद्योष्य निदानमूढता कथं भवतीत्याश्रय्यायां तामेव इत्येवमुपरिसृष्टि—

कृती हि सर्वं परिणामरम्यं, विचार्यं गृह्णाति चिरस्थितीह ।

भवान्तरेऽनन्तसुखाद्यपे तदात्मन् । किन्माचारमिमं जहासि ? ॥ २१ ॥

घनवि०—हि एव इह—संसारे कृती—प्रविष्टः सर्वं स्वीकार्यं वस्तु विचार्यं—गोर्वापर्वेऽप्यज्ञेय्य परिणामरम्यम्—आत्यतिदुर्गरे
चिरस्थिति च—चिरकाशावसावि गृह्णाति—स्वीकरोति, तत्—उत्पादे आत्मन् । भवान्तरे—परमवेऽनन्तसुखाद्यपे च आचारो भवति
तस्मिन्माचारं पद्मविपाचारकल्पमप्रयत्नतया समाचरणेनार्वाङ्गावता मचाणिव कथं—केन कारणेन जहासि ?, जजसीत्यर्थः ॥ २१ ॥

अप सप्तविंशत्यस्य चानां रगाद्रेपादीनां वैरित्त्वमुपरिसृष्टि—

निजः परो वेति कृतो विभागो, रागादिभिस्ते त्वरयस्तथात्मन् ! ।

चतुर्गतिक्लेशविधानतस्तत्, प्रमाणयत्प्रत्यरिनिर्मित किम् ? ॥ २२ ॥

रत्न०—अब वेतृत्वकल्पमाह । हि—प्रविष्ट कृती—विद्वान् इह अनेके एव परिणामेन—परिपाकेन रम्य—ममोरमं तथा चिरे स्थितिरित्य
तत् चिरस्थिति, एवमिदं सर्वं वस्तु विचार्यं गृह्णाति तद्व्यपत्तरे—अन्यस्मिन् मवेऽनन्तसुखाद्यपे—अनन्तसुखाद्यपे इत्यर्थः भवति तत्—तस्यद्वेतोः
हे आत्मन् ! इममाचारं किं जहासि ?, अपि तु मा जहासि, मा कजेत्युपदेशः ॥ २१ ॥

रत्न०—अप सप्तविंशत्यस्य चानां रगाद्रेपादीनां वैरित्त्वमुपरिसृष्टि—निजः परो वेति०, हे आत्मन् ! अयं निजः—कल्पयाचित्तमो च पुनरप्यप्ये—द्विपदादिरिति विभाष्ये—

माधाररहा
अरिक्वयं

॥ १४ ॥

ननु परेषु साक्षादहितं समाचरत्सु कथं समताऽनन्तरोक्ता समाचरणीवेत्याशङ्काकुलान् शिष्यान् प्रति गुरुराह—

न वेत्सि शत्रून् सुहृदश्च नैव, हिताहिते स्वं न परं च जन्तो ! !

दुःखं द्विपन् वाञ्छसि शर्म चैतन्निदानमूढः कथमाप्स्यसीष्टम् ? ॥ २० ॥

धनवि०—हे जन्तो—हे प्राणिन् ! त्वं शत्रून्—वैरिणो न वेत्सि—न जानासि, च पुनः सुहृदो—मित्राणि नैव वेत्सि, पुनस्त्वं 'हिताहिते' हितं च—आयतिसुखदायि अहितं च—आयतिदुःखदायि ते न वेत्सि, पुनः स्वं—स्वकीयं परं च—परकीयं न वेत्सि, एवं सत्यपि च त्वं दुःखं—प्रतिकूलवेदनीयं द्विपन्—द्वेषविपयीकुर्वन् शर्म—सुखं वाञ्छसि, एतन्निदानमूढः—एतयोः सुखदुःखयोर्निदानं—कारणं हेयोपादेयवस्तुपरिज्ञानं तत्र मूढः—अज्ञानोपहतः कथं—केन प्रकारेणोष्टमाप्स्यसि—लप्स्यसे इति ?, यत इष्टोपायज्ञो हीष्टं साधयति, न षुपायाज्ञाने उपेयसिद्धिरिति ॥ २० ॥

रत्न०—अथायथार्थज्ञानेनावेत्तारमाह—न वेत्सि शत्रून्०—हे जन्तो ! त्वं रागद्वेषक्रोधमानमायालोभादीन् शत्रून् वेत्सि—न जानासि, न वेत्सीति सर्वत्र योज्यं, च पुनरुपशमविवेकसंभवादीन् सुहृदो—मित्राणि नैव, तथा हितं च अहितं च हिताहिते, डमरुकमणिन्यायेन नैवेत्यत्रापि योज्यं, तथा ज्ञानदर्शनचारित्रादि प्रति स्वम्—आत्मीयं न, च पुनः प्राणातिपाताद्यष्टादश पापस्थानानि परम्—आत्मनोऽन्यं नेति । तथा चारित्रादि-जनितं दुःखं प्रति द्विपन्—द्वेषं कुर्वन्नसि, च पुनरैहिकं पारत्रिकं च—स्वर्गादिजनितं शर्म—सुखं वाञ्छसि, परमेतस्य शर्मणो निदानं—कारणं देशविरति-सर्वविरत्यादिकष्टं तत्र मूढः—अज्ञानवान् सन् त्वमिष्टं—वाञ्छितं शर्म कथमाप्स्यसि ?, काकूत्तयाऽऽत्मानं प्रति प्रश्नः, अपितु न प्राप्स्यतीति सूचाऽपि ॥ २० ॥

श्री अश्या,
धनवि,
रत्न० कुची
॥ १३ ॥

मन्वन्तरोपरिष्ठेन धस्तुत्रमिच्छाचमयेन धाम्ये कृते को गुण इच्छात्वासां वेचुत्वत्तद्व्यपगुणमाह—

गुणस्तपैर्यो गुणिनां परेषामाक्रोशानिन्वादिभिरात्मनश्च ।

मनः सखं शीलति मोदते या, सिद्येत च व्यस्ययतः स वेत्ता ॥ १९ ॥

धनमि०—यः पुमान् परेषाम्—आत्मभ्यस्तिरिच्छनां गुणिना—गुणवतां जनानां गुणस्तपैः—वाचकानामिगुणस्तुतिभिः च पुनरारमन्—
सस्य आक्रोशनिन्दादिभिः—गात्रिभवानवोपोद्गाहनप्रगुणैर्मनः—विष सम—उगाहोपरहितं शीलति—करोति, धा—भवता परेषां गुणिनां
गुणस्तपैरात्ममाक्रोशनिन्दादिभिर्मोदते—हृष्यति, च पुमः परेषां गुणिनामाक्रोशनिन्दादिभिः सस्य च गुणस्तपैरिति व्यस्ययतो—विपर्य-
सता सिद्येत—अहं प्राप्नुयात् स पुमान् वेत्ता—ज्ञाता भवतीति ॥ १९ ॥

रत्न०—अथात्मनः धान्तरसंकरणं वेचुत्व तेन उदाह—गुणस्तपैः०—स आत्म्य वेत्ता—विदुरो मन्ति । सः काः—या परस्मै परेषां
गुणिनां गुणस्तपै—गुणस्तुतिभि च पुनरारमन्—सस्य परस्मैगुणोच्छानिन्दादिभि करणैर्मनः प्रतिस्मयं तुल्य शीलति—रक्षति, अमर्षणो न भवती-
त्यर्थ । च—अथवा मोदते एते गुणिनश्चत एतेषां गुणस्तप न्यस्या, अहं चागुण्यसि तेनाक्रोशनिन्दादिपरण्येव पुत्र इति निष्प्राण्यण्यनु
भवतीत्यर्थः । तथा च पुनरप्ये आत्मनो गुणस्तपैः परेषां गुणिनामाक्रोशनिन्दादिभिरिति व्यस्ययतो—विपर्यसतः सिद्येत—अहं गच्छेद् अहो सुखोऽस्ती
त्यर्थनिष्ठः परेषां गुणिनामाक्रोशनिन्दादीनि मयागुणिलो गुणस्तुतीर्षितस्य मां सन्तुष्ट करोतीति, अत एव वचार्थसिद्धयेत्यर्थः ॥ १९ ॥

वेचुत्वत्तद्व्यप

॥ १३ ॥

ननु समताऽऽत्माशिक्षापूर्विका भवतीति कथमात्मा शिक्षणीय इत्याकाङ्क्षायामाह—

के गुणास्तव ? यतः स्तुतिमिच्छस्यद्भुतं किमकृथा ? मदवान् यत् ।

कैर्गता नरकभीः सुकृतैस्ते ? किं जितः पितृपतिर्यदचिन्तः ? ॥ १८ ॥

धनवि०—जम्बूस्वाम्यादीनामिव तव तपःशीलादयः के गुणाः सन्ति यतो—येभ्यो गुणेभ्यस्त्वं स्तुतिं—गीतगानादिना श्लाघा-
मिच्छसि, पुनस्त्वं विष्णुकुमारवज्रस्वाम्यादिवत्सहस्राद्याय्यकरणादिकं स्थूलभद्रादिवत्कोशागृहस्थितावप्यखण्डशीलपालनादिकं वा अद्भुतम्—
आश्चर्यकारि किमकृथा—अकार्पीर्यद्—यस्मात्त्वं मदवान्—जात्यादिना सर्वोत्कृष्टोऽहं मत्तोऽन्येऽपकृष्टा इत्यहङ्कारवान् वर्त्तसे; पुनस्ते—तव
कैस्तपश्चरणादिभिर्देशविरतिप्रतिष्ठातीर्थयात्रादानादिभिः सुकृतैर्नरकभीः—नरकगतिभीतिर्गता; पुनस्त्वया किमिति प्रश्ने पितृपतिः—
यमो जितः—पराजयं प्रापितो यद्—यस्मात्त्वमचिन्तः—पुण्यं विना परभवे किं करिष्यामीति चिन्तारहितोऽसीति ॥ १८ ॥

रत्न०—अथात्मनः स्तुतीच्छामदादिनिवारणमाह—‘के गुणाः’—हे आत्मन्! तव के गुणाः—औदार्यधैर्यगाम्भीर्यदानशीलतपउपशमादयः
सन्ति यतः कारणात् त्वं स्तुतिमिच्छसि—वाञ्छसि, तथा त्वमद्भुतं कार्यं यतिजनापेक्षया राजप्रतिबोधतादृग्महर्द्विकप्रतिबोधसर्वशास्त्रपारीणता-
विकृष्टतपःकरणतादृग्जिनप्रवचनोन्नतिकरणोपदेशादिकं श्राद्धापेक्षया पतध्रासादोद्धरणविश्वप्रतिष्ठानवीनप्रासादनिर्माणसंघपतितिलकधरणजिनशासनो-
न्नतिकरणप्रभृतिकं किमकृथाः—अकरोः यत्त्वं मदवानसि, तथा ते—तव कैः सुकृतैः—महत्तपःकरणालोचनाग्रहणदानमुख्यैः कारणभूतैर्नरकस्य भीः—
भयं गता, तथा त्वं न विद्यते चिन्ता मरणादिका यस्य सः अचिन्तोऽसि तत्किं पितृपतिः—यमो जितः इति काकूत्त्याऽऽत्मानं प्रति प्रश्नः ॥ १८ ॥

श्री अध्या.
धनधि.
रत्न० वृत्ती
॥ १२ ॥

कूरकर्मसु निःशाहं, वैवताशुनिर्विषु। आत्मशासिषु योपेक्षा, तन्माप्यस्थ्यमुदीरितम् ॥१५॥ इति श्रीयोगशास्त्रे ॥
 धनधि०—मा कार्पादिनादिश्लोकचतुष्टयं बोगशास्त्रगतं, तेन तस्यास्वानमसि बोगशास्त्रादितोऽवसेय, प्रथमविद्यारमयात्तेह प्रत्यये ।
 सन्वेतप्युक्तचतुष्टयं कुवोप्यमिनाकाहवासाह—इति श्रीयोगशास्त्र इति स्पष्टं । मनु समवायाः किं फलमिनाकाहवासाह—

चेतनेतरगतेष्वस्त्रिंशेषु, स्पर्शरूपरसगन्धरसेषु। साम्यमेप्यति यदा तत्र चेतः, पाणिग दिवसुञ्ज हि तदाऽऽत्मन् ॥१७

धनधि०—चेतनेति, चेतनाम्—चेतनामन्तः श्रीसर्पादयः अपेचनाम्—अज्ञानकण्टकादयस्तद्वृत्तेषु—तदन्तर्बर्तितेषु अस्त्रिंशेषु—सर्वेष्विन्द्र-
 निशेषु स्पर्शरूपरसगन्धरसेषु—सर्वात्म्यं कोमलत्वकर्मस्तत्त्वाद्यो रूपानि च गौरवश्यामस्वादीनि रसात् सुखरसदुःखरसादयो गन्धाम्
 सुरमित्यदुरमित्यादयो रसात् मधुरत्वकटुकत्वादयश्चेषु हे आत्मन् । तत्र चित्त साम्य—उपादेयपठित्वात्स्य यदैप्यति—वाक्येति यदा
 हि—निश्चितं शिवसुख—मोक्षसुखं पाणिगं—इत्यत्रात् भवतीति ॥ १७ ॥

रत्न०—तथा चोक्तं तृप्तबोधश्लोके । तथाच योगशास्त्रेऽपि “परहितचिन्ता मैत्री” इति सुगम्याम न्याय्यस्ये । “मा कार्पादि” आदिश्लोकचतुष्टय
 योगशास्त्रवृत्ती न्याय्यात्सर्वविद्यारमयात् न प्रत्ययत इति ॥ १६ ॥

रत्न०—अप साम्यात्मने सुमापद्यत्तुचेनात्मनं कोमलत्वात्—चेतने०, हे आत्मन् । स्पर्शरूपरसगन्धरसेषु इन्द्रियाण्येव यदा तत्र चेतः—
 चित्तं साम्यं प्रमेप्यति, प्रत्ययतीत्यर्थः, किञ्चिद्व्युत्पत्तेः ।—चेतना कर्तव्यामुक्तकर्मिण्यमस्यकरत्तुपिगुणानिमित्तपञ्चसंसादयश्चेषु गत्याः इतरे—अने-
 तनात्सर्वश्रुतात्तन्मूरपिचचन्द्रकसुखकर्तुरीजावैशुशर्कामप्यदयश्चेषु गत्याः स्पर्शरूपरसगन्धरसेषु, किञ्चिद्व्युत्पत्तेः—अस्त्रिंशेषु तथा शिवस्य—
 मोक्षस्य सुखं पाणिगं—इत्यत्रात् भवतीति ॥ १७ ॥

श्रीयोगशास्त्रे

॥ १२ ॥

अनन्तरोक्तेऽर्थे पूर्वाचार्यश्रीहरिभद्रसूरिसम्मतिं दर्शयति—तथा चोक्तमिति स्पष्टं, तदेव दर्शयति—

परहितचिन्ता मैत्री परदुःखविनाशिनी तथा करुणा । परसुखतुष्टिर्मुदिता परदोषोपेक्षणमुपेक्षा ॥ १२ ॥ इतितुर्यपोडशके

धनवि०—‘परहितचिन्ता’ परेषाम्—आत्मव्यतिरिक्तानां हितचिन्तनं मैत्रीत्युच्यते, तथा—पुनरर्थे, परदुःखविनाशिनी परेषां दुःखप्रध्वंसिनी चिन्ता—वाञ्छा वा करुणेति, परसुखतुष्टिः—परेषां सुखे सति सन्तोषो गुदितेति, परदोषोपेक्षणं—परदोषे दृष्टे सत्युपेक्षण-मुपेक्षेति, अत्र विशेषव्याख्यानं श्रीहरिभद्रसूरिविरचिततुर्यपोडशकवृत्तितोऽवसेयम् ॥ १२ ॥ इदं कुत्रोक्तमित्याकाङ्क्षायाभाह—तुर्यपोडशके ॥ इति ॥ पुनर्ग्रन्थान्तरसंमतिं दर्शयन्नाह—

तथा—मा कार्षीत्कोऽपि पापानि, मा च भूत्कोऽपि दुःखितः । मुच्यतां जगदप्येषा, मतिर्मैत्री निगद्यते ॥ १३ ॥

अपास्ताशेषदोषाणां, वस्तुतत्त्वावलोकनाम् । गुणेषु पक्षपातो यः, स प्रमोदः प्रकीर्तितः ॥ १४ ॥

दीनेष्वार्त्तेषु भीतेषु, याचमानेषु जीवितम् । प्रतीकारपरा बुद्धिः, कारुण्यमभिधीयते ॥ १५ ॥

शूलपाणियक्षं प्रति कौशिकं च सर्पं प्रति । च पुनरवार्यश्वासौ दोषश्चार्यदोषस्तस्मिन् यन्माध्यस्थ्यं—रागद्वेषयोरचिन्तनं सा उपेक्षा भवेत् । अत्रापि धर्मग्रहणे धर्मिग्रहणादोषवति पुरुषे इति ज्ञेयम् । क्वचिदादर्शे गुणीति दृश्यते, तदा तु न्यायस्य प्रयोजनं नास्ति । तथा अवार्या दोषा यस्य स तस्मिन्पुंसि, इति व्याख्यायामत्रापि न्यायस्य प्रयोजनं नास्तीति ॥ ११ ॥

श्री मध्या.
धनवि.
रत्न० वृषी
॥ ११ ॥

मन्वन्वसुखनि समताऽहानि मैत्रीप्रमोदश्चरुमाम्भारुप्यानि किंरूपाणि मन्वन्तीनाकृष्णायाम्भारु—

मैत्र्यादिस्यरूप वैशम्-मैत्री परस्मिन् द्वितयीः सममे, मन्वेत्प्रमोदो गुणपक्षपातः ॥
कृपा भयार्ते प्रतिकर्तुमीहोपेक्षा च माध्यस्थ्यमवार्थदोये ॥ ११ ॥ तथा चोक्तम् ।

धनवि०—मैत्र्यादिस्यरूप वैशं-एव प्रकारेण हेतुमित्यर्थः । मैत्रीति, सममे-सकले परस्मिन्-अन्यस्मिन् द्वितयीः-द्वितयुक्तिः
मैत्री समताङ्गं भवेत्, तथा गुणपक्षपातो-गुणबन्धनप्रक्षयने क्रियमाणे हर्षप्रकर्षः प्रमोद इति समव्यङ्गं भवेत्, तथा भयार्ते-छात्तारिक-
दुःखपीडिते जने प्रतिकर्तुम्-मतीकारं कर्तुमीहा-बान्ध्या कृपा-कारुण्य समताङ्गं भवेत्, तथाऽवार्थदोये-अनिवारणीयापगुणे कृ-
त्तव्यमि जने उपेक्षा-भौशासीत्थं माध्यस्थ्यं समताङ्गं भवेत् ॥ ११ ॥

मन्वन्वसुखनि । वृत्त १-अशेषतः-समस्तप्रकारेण, मन्वन्ता वचसा कर्मनेत्यर्थ । मन्वन् अशेषत-अशेषेण, तस्मिन्समे समन्वन्तं पर । तथा
मन्वन्-संसारस्पर्धि-पीड्य तत्र जीनेषु कृपारसं मन्वन्, मन्वन्तं प्रतिकर्तुमीहाङ्गनमित्यर्थ । सद्य-निश्चितं निर्णयेष्वपि-गुणपक्षितेष्वपि पुस्तु
सदाऽप्युद्यत्सहति मन्वन्वसुखमन्वेत् ॥ १० ॥

रत्न०—अथ मैत्र्यादिस्यरूपमहप-सममे-समस्ते परस्मिन्-आत्मस्पर्धारिति जने या द्विता चासी थीथ सा द्वितयीः-द्वितयुक्तिः सा मैत्री मन्वेत् ।
तथा यो गुणानां-धर्ममहये धर्मिप्रदणमिति-क्यादुम्निनां पक्षपात स प्रमोदो भवेत् । तथा या मन्वन्तं-संसारस्य विद्यायां प्रतिकर्तुमीहा-
मन्वन्ता एव इत्या भवेत्, असी पापं इत्यथ मा संसारगदने पतत्रिभेन धर्मोपदेशेन पापाभिरर्चयामीति शब्द कृपेभ्यं, यथा मन्वन्वसुखनिः

मैत्र्यादिस्य

॥ ११ ॥

कश्चन नास्ते, चशब्दः पुनरर्थे अपिशब्दः समुच्चये, यस्य च चेतः-चित्तमिन्द्रियार्थेषु-शब्दादिषु विषयेषु न रमेत-न क्रीडति, यस्य च चेतः कपायमुक्तं स पुरुषः परमो योगीत्युच्यते ॥ ९ ॥

ननु समता केन समाचरणेन समायाति ?, कानि वा समताऽङ्गानीति दर्शयन्नाह—

भजस्व मैत्रीं जगदङ्गिराशिषु, प्रमोदमात्मन् ! गुणिषु त्वशेषतः ।

भवार्त्तिदीनेषु कृपारसं सदाऽप्युदासवृत्तिं खलु निर्गुणेष्वपि ॥ १० ॥

धनवि०—हे आत्मन् ! त्वं जगदङ्गिराशिषु-सर्वजगज्जन्तुसमूहेषु मैत्रीम्-परहितचिन्तनरूपां भजस्व-प्रतिपद्यस्व, तु पुनः अशेषतः सर्वेषु गुणिषु-गुणवत्सु जनेषु प्रमोदम्-संतोषं भजस्व, तथाऽशेषेषु भवार्त्तिदीनेषु-संसारपीडापीडितेषु जनेषु कृपारसम्-कारुण्यं सदाऽपि-सर्वकालमपि भजस्व, तथा निर्गुणेष्वपि-गुणरहितेष्वपि जनेषु खलु-निश्चितमुदासवृत्तिम्-माध्यस्थ्यं भजस्वेति ॥ १० ॥

कश्चन निजः-स्वः परो वा-अप्यन्यः । तथा यस्य चेतः कपायैः-क्रोधमानमायाजोभैर्मुक्तं सदिन्द्रियार्थेषु-शब्दरूपगन्धरसस्पर्शेषु न रमेत-नासक्तं भवेत् स पुमान् परम-उत्कृष्टो योगी-अष्टाङ्गयोगवान् ॥ ९ ॥

रत्न०—अथ जीवस्य साम्यागमे कारणान्याह—हे आत्मन् ! जगतामङ्गिनस्तेषां राशिषु-समूहेषु वक्ष्यमाणस्वरूपां मैत्रीं भजस्व । तथा गुणिषु-ज्ञानदर्शनचारित्रादिगुणवत्सु प्रमोदं-हर्षं भजस्व, गुणिनो जनान् दृष्ट्वा हर्षं प्राप्नुहीत्यर्थः । अथवा अमेतनकाव्ये वक्ष्यमाणलक्षणं प्रमोदं

मैत्र्यादयः

श्री अध्या.
धनवि.
रह० वृषी
॥ १० ॥

नम्बनत्वं सर्वसांसारिकसुखेभ्यः समतासुखस्य गुरुवोक्षा, सा च कथमनुभूयते इत्याहं ध्यायन्नुपनिषति—
विश्वजसुषु यदि क्षणमेक, साम्यतो भजसि मानस । मैत्रीम् । तत्सुखं परममथ परध्याप्यभुषे न यदमृत्तुच जातु ८
धनवि०—हे मानस !—पिच ! यदि—येष्व विश्वजसुषु—सर्वप्रपिषु जगन्नेषु वा एक क्षण समताभावो मैत्री—पद्विषयिता-
करुणा भजसि—सेवसे वरा वत्त्र—इह मये परम—परमवे सदनिर्दिष्ट परमम्—उत्कृष्ट सुखमभुषे—अयसे यक्षुर्त्वं तव जातु—कदापि-
साभूत्—नासीदिति ॥ ८ ॥

तनु समधार्मा कः कीदृश्याधिकारिणां चानां समताधिकारिण्य इत्येवमाह—

न यस्य मिथ न च कोऽपि शत्रुर्निजः परो वाऽपि न कश्चनस्ते ।

न चेन्द्रियार्थेषु रमेत चेताः, कृपायसुक्त परमः स योगी ॥ ९ ॥

धनवि०—यस्य पुरुषस्य कोऽपि मिथम्—शुद्धस्वास्ते—न चर्ते, पञ्च च कोऽपि शत्रुः—वेत्ति मास्ते, बल च कर्मिणः परकीयस्य

रह०—अथ साम्यावपने किं सुखं स्यादिति प्रवर्तक एवेत्येवमाह—हे मानस !—हे मनः ! त्व साम्यतः—समभावत एकं क्षण मिथजसुषु
मैत्री भजसि तदा त्वत्त्र—इह कोके परम—परलोके परमम्—उत्कृष्टं तत्सुखमभुषे—प्राप्तोपि पशुसुखं जातु—कदाचिदमन्तस्वभविदसायां साभूत्—न
वस्तमिति । अथय हे आत्मन् ! यदि त्वं मानसस्य—मनसः सम्बन्धिनीं, मत्त केवळं कल्पयन्वयीं, मैत्री भजसि तदा स्यात् ॥ ८ ॥

रह०—अथ साम्यावपने कीदृशं स्वादिस्त आह—यस्य कोऽपि जनो न मित्रमस्ते । आस्ते इति सर्वत्र योग्यम् । नच कोऽपि शत्रुः ।

नन्वनंतरं सांसारिकमुखस्याणुतोक्ता समतासुखस्य च गुरुतोक्ता, सा च कथं भवतीत्याकांक्षायामाह—

अदृष्टवैचित्र्यवशाज्जगज्जने, विचित्रकर्माशयवाग्विसंस्थुले ।

उदासवृत्तिस्थितचित्तवृत्तयः, सुखं श्रयंते यतयः क्षतार्तयः ॥ ७ ॥

धनवि०—अदृष्टं—पुण्यपापरूपं तस्य वैचित्र्यं—न्यूनन्यूनतराधिकाधिकतररूपं नानात्वं तद्वशात्—तदायत्तत्वाज्जगज्जने—त्रिजगज्जंतु-
जाते, कथंभूते ? इत्याह—विचित्राणि—नानाप्रकाराणि च तानि कर्माणि च—कायव्यापाराः आशयाश्च—मनोव्यापारा वाचश्च—वाग्व्या-
पारास्तैर्विसंस्थुले—अस्वस्थे सति उदासवृत्तिः—माध्यस्थ्यवृत्तिस्तस्यां स्थिता—धिता चित्तवृत्तिः—मनोव्यापारो येषां ते (तथा) एवंविधाः
क्षतार्तयो—गवमनःपीडा यतयः सुखं श्रयंते—भजंते ॥ ७ ॥

पायमरणादिभयवतां धिक् स्वातंत्र्यम् । एतस्य तदभावतः स्वातंत्र्यमतिप्रशस्यं, यत उक्तं—दो तुंवडाइं हृद्ये वयणे धम्मक्खराइं चत्तारि । विउलं
च भरह्वासं को अह पटुत्तणं हरइ ? ॥१॥ हे शिवार्थिन् ! तेन कारणेन साम्यसुधाबुधिमाद्रियस्व—अगीकुरुष्व । कचिदिन्द्रियार्थरिति पाठः ॥६॥

रत्न०—अथ साम्याश्रयणे फलमाह—यतयः सुखं श्रयन्ते—भजन्ते । किलक्षणाः ?—उदासा चासौ वृत्तिश्च उदासवृत्तिस्तस्यां स्थिता चित्त-
वृत्तिर्येषां ते, अत एव किलक्षणाः ?—क्षताः—क्षयं प्राप्ता अर्तयो येषां ते, कस्मिन् सति ?—जगतां जनो जगज्जनस्तस्मिन्, किलक्षणे ?—विचित्राणि
कर्माणि विचित्रा आशया—जीवाभिप्राया विचित्रा वाचस्ताभिर्विसंस्थुले—नानास्वभावस्तस्मिन् । कस्मात् ?—अदृष्टस्य—पूर्वकृतकर्मणो वैचित्र्यं—
विचित्रत्वं तस्य वशास्तस्मात् । लामेऽलामे सुखे दुःखे प्रियेऽप्रिये समानं धर्तनमुदासवृत्तिः ॥ ७ ॥

अयेत् । अनित्यता १ मक्षरणं २, भव ३ मेकत्व ४ मन्यताम् ५ । अशौच ६ माश्रवविधिं ७, संवरं ८ कर्मनिर्जराम् ९ ॥१॥ धर्मस्वा-
ख्याततां १० लोकं ११, द्वादशीं बोधिभावनां” १२ ॥ इति (योगशास्त्र०) श्लोकप्रतिपादितास्ता एवौषधयो—दुष्टदृष्टिरक्षादक्षवृक्षमूलिका-
विशेषास्ताः, भावनौपधीरित्यर्थः । अथ भावनौपधीधरणे फलमाह—यद्—यस्मात्कारणात् त्वां—भवंतं छलान्विषो दुर्घ्यानभूता न
छलयन्ति—वचनच्छलवेलाच्छलादिना न गृह्णन्तीत्यन्वयः, अत्र कदाऽप्यं शुभभावनौपधीरहित इति छलं—मिपमन्वेपयन्तीति छलान्विषः,
तथा दुर्घ्यानानि—आर्त्तारौद्रधानानि तान्येव भूता—दुष्टव्यन्तरविशेषा इत्यक्षरार्थः । भावार्थस्तु चित्तस्य गम्यागम्यकार्याकार्यहेयोपादेय-
परिज्ञानविकलत्वेन बालकरूपता भावनायाश्च स्वैर्यधैर्याद्यापादकत्वेनौपधीरूपता दुर्घ्यानानां च पारवश्यापादकत्वेन दौर्गत्योत्पादकत्वेनो-
न्मादादिजनकत्वेन च भूतरूपतेति ॥ ५ ॥

यदिन्द्रियार्थैः सकलैः सुखं स्यान्नरेन्द्रचक्रिन्द्रिदशाधिपानाम् । तद्दिदवत्येव पुरो हि साम्यसुधाम्बुधेस्तेन तमाद्रियस्व
धनवि०—हि—यतो नृपतिचक्रवर्त्तिदेवेंद्राणां समस्तैरिन्द्रियार्थैः—अनुकूलशब्दरसरूपगंधस्पर्शैर्यत्सुखं भवति तद् अनंतरोक्तं सुखं सम-

दुष्टव्यन्तरजातीया देवा न छलयन्ति । किलक्षणाः १—छलमन्विच्छन्तीति छलान्विषः—छलत्रिलोककाः । अणुत्वाच्चपलत्वाच्च चित्तस्य बालको-
पमानं; बालकस्य तु भूतशाकिन्यादिप्रसननिवारणार्थं गले ओषधयो वच्यन्ते, तेन चित्तबालकस्यापि दुर्घ्यानभूतप्रसननिवारणार्थं भावनाः शुभा-
ध्यवसायलक्षणा अनित्यत्वादि(का)द्वादश वा युक्ताः । भूता अपि नग्नत्वैकाकित्वसंध्यासमयादिच्छलत्रिलोककाः दुर्घ्यानान्यपि प्रमत्तत्वादिच्छलप्राहीणि
भवन्ति, ततोऽयमुपदेश इति ॥ ५ ॥

रत्न०—अथ शुभभावनस्तु साम्येन भवन्तीत्यत आह—इन्द्रियाणि आद्यानि येषु तानीन्द्रियाद्यानि तैः सकलैर्यत्सुखं स्यात्, आदिशब्दादि-

साम्यसुधा-
बुधिः

तदनंतरं चतुर्भिर्वृत्तैरपत्यममतामोचनद्वारं तृतीयं ३, अपत्यममतामोचनं च द्रव्यममतामोचने एव भवतीति तदनंतरं सप्तभिर्वृत्तैर्द्रव्यम-
मतामोचनद्वारं चतुर्थं ४, द्रव्यममतामोचनं च देहममतामोचने एव भवतीति तदनंतरमष्टभिर्वृत्तैर्देहममतामोचनद्वारं पंचमं ५,
विषयकपायाद्यवस्य इत्यनेन देहममतामोचनं च विषयनिग्रहे एव भवतीति तदनंतरं नवभिर्वृत्तैर्विषयनिग्रहद्वारं षष्ठं ६, विषयनिग्रहश्च
कपायनिग्रहे एव भवतीति तदनंतरमेकविंशतिवृत्तैः कपायनिग्रहद्वारं सप्तमं ७, शास्त्रगुणैरित्यनेन कपायनिग्रहश्च शास्त्रैरेव भवतीति
तदनंतरं षोडशभिर्वृत्तैः शास्त्रद्वारमष्टमं ८, दमितचेतस्क इत्यनेन शास्त्राणि च दांतचित्तानामेव भवतीति तदनंतरं सप्तदशभिर्वृत्तैश्चि-
त्तदमनद्वारं नवमं ९, वैराग्येत्यनेन चित्तदमनं च वैराग्ये सत्येव भवतीति तदनंतरं षड्विंशतिवृत्तैर्वैराग्यद्वारं दशमं १०, शुद्धधर्मैत्यनेन
वैराग्यं शुद्धधर्मप्राप्तावेव भवतीति तदनंतरं चतुर्दशवृत्तैः शुद्धधर्मद्वारमेकादशं ११, देवादिसत्त्वविदित्यनेन शुद्धधर्मप्राप्तिश्च देवगुरुधर्म-
स्वरूपज्ञाने एव भवतीति तदनंतरं सप्तदशभिर्वृत्तैर्देवादिसत्त्वज्ञानद्वारं द्वादशं १२, विरतिधारीत्यनेन सम्यग्देवादिसत्त्वज्ञानं च
विरतिमत्येव भवतीति तदनंतरं सप्तपञ्चाशद्वृत्तैर्विरतिधारीद्वारं त्रयोदशं १३, संवरवानित्यनेन विरतिश्च संवरधारिण्येव भवतीति
तदनंतरं द्वाविंशतिवृत्तैः संवरद्वारं चतुर्दशं १४, शुभवृत्तिरित्यनेन संवरयान् शुभवृत्तावेव भवतीति तदनंतरं दशभिर्वृत्तैः शुभवृत्तिद्वारं
पंचदशं १५, साम्यरहस्यमित्यनेन शुभप्रवृत्तिश्च साम्यरूपे रहस्ये परिणते एव भवतीति तदनंतरमष्टभिर्वृत्तैः साम्यरहस्यद्वारं षोडश-
मुक्तमिति १६ ॥ ४ ॥ नन्वेतानि कियन्ति द्वाराणि जातानीत्याकांक्षायां सूत्रकार एव तानि व्यक्त्या गद्यबंधेन दर्शयन्नाह—

“इति षोडशाधिकारैः शास्त्रोपदेश्यपदसंग्रहः । यथा”

धर्माणां सत्त्वं—स्वरूपं—वेत्तीति देवादिसत्त्ववित्, आदिशब्दाद्गुरुधर्मयोर्ग्रहणम् । पुनः कीदृशः ?—विरति—पंचाश्रवाद्विरमणं धरतीत्येवंशीलो

यी ध्या.
धनवि.
रत्न० वृत्ती
॥ ७ ॥

कृपायाश्च-श्रेयमातमाशोभास्याः, आदिपशात्मससरायत्वेपामसङ्गाः-धनायत्ता, पुनः किंविद्विष्टः १-शास्त्रगुणीरिन्नामि, शास्त्रानि-
धर्मशास्त्रानि ताप्येव गुणा-रत्नबसैर्दमितं-धनवविपयीकृत्य चेतो-मनो यस्य स तथा ॥ ३ ॥ पुनः किंवि० १-वैराग्येण-विरमत्तया
शुद्धो-निष्कण्ठो धर्मः "अती अक्षय मय्य शुची तव संवसे अ बोद्धवे । सव सोमं आकिंचन च बर्म च जइयस्यो" ॥ १ ॥ इति
गायोत्रे ब्रह्मविषो पश्चेति स तथा "द्विपदस्यर्माद्व" (७।१।४१) इत्यनेनात्मप्रत्यये "अचर्जेवर्जस्य" (७।४।१८) इत्यनेन्यकारणोपे
सायुः, पुनः किंविद्विष्टः १-देवादिस्तत्त्वविद् देवानामाविपदत्त, गुरुणा धर्माणां च सुतस्व-स्वरूप वेदि-जानातीति तथा, पुनः
किं० १-विरसिपारी, विरति-सर्वसाधनयोगनिवृत्तिं परतीति तथा, पुनः किंवि० १-संवरवान् (संघट) 'धमिती गुचिपरीवद्रे'त्यादि-
गोयोक्तः सतपञ्चासरेदोऽस्मात्वीति तथा, पुनः किंवि० १-सुभवृत्तिः-सुमा-गुणानुबन्धिनी वृत्तिः-आवइयकारिषु मवृत्तिर्येमेति सः, तथा
यम् साम्यरहस्य-सयकारुण्य एव-वस्तु हे मोक्षार्थिन् । भक्त-भयेत्यक्षरार्थः । साधारणसूपदेवस्वः तस्य एव, इतरस्यसु समवेक्यमीमपित
इत्यनेनाप्यात्मसाक्षे सांवरसे च समवेक मूलमिति पतुर्द्विष्टः समवाहारं मयमं १, कृष्णाऽप्यस्वदेहमवागुगितनेन समवा च कृष्णा-
समवामोचने एव भवतीति तदनवरमवृत्तिर्द्वैः कृष्णाममवामोचनहारं द्वितीयं २, कृष्णाममवामोचन पापज्ञममवामोचने एव भवतीति

विनात्मनां गुणाः-पापपुण्ययोर्निवृत्त्युपादेयकत्वेर्दमितं-वशीकृतं चेतो येन स शास्त्रगुणीर्दमितचेतस्का ॥ ३ ॥ पुनः किं० १-वैरुमेण
वृत्तकृष्णेन भवति शुद्धो धर्मो यस्य स वैराग्यशुद्धधर्मा, द्विपदस्यर्माद्वानि प्रत्यये धर्मोति वातं । पुनः कीदृशा १-देवादीनां-देवगुरु-

शास्त्रानि-
ध्याः

॥ ७ ॥

१ आदि-प्रार्थनं आर्जवं च शुक्तिः कथा संवसव बोद्धव्यः । सारं वीर्यं आकिंचनं मय्य च पतिपती । वरवचनमकरं च। २९ । ३-अभिर्द्वै गुचि
परीवद्रे कृष्णस्यो भावयन् परिचायि । एव ति वृत्तीस वृत्त कर सर्वमेवर्ति समववा । न च म. एत. २५ ३

अधिकारद्वाराणि—

समतैकलीनचित्तो ललनाऽपत्यस्वदेहममतामुक् । विषयकषायाद्यवशः शास्त्रगुणैर्दमितचेतस्कः ॥ ३ ॥ आर्या
वैराग्यशुद्धधर्मा देवादिसतत्त्वविद्विरतिधारी । संवरवान् शुभवृत्तिः साम्परहस्यं भज शिवार्थिन् ! ॥ ४ ॥ आर्या

धनवि०—समतायां—रागद्वेषराहित्यरूपायामेवैकम्—अद्वितीयं लीनं—लयं प्राप्तम् चित्तं—मनो यस्य स तथा, पुनः किंविशिष्टः ?—
ललनेति, ललना च—कामिनी, अपत्यं च—पुत्रपुत्र्यादिरूपं संतानम्, स्वं च—हिरण्यादिद्रव्यम्, देहं च—शरीरम्, तेषां तेषु वा ममेदं
ममेदमित्याकारा बुद्धिस्तां मुञ्चति—त्यजतीति ललनापत्यस्वदेहममतामुक्, पुनः किं ?—विषयेति, विषयाश्च—शब्दरूपरसगंधस्पर्शाख्याः

रत्न०—अयास्मिन् शास्त्रे षोडशाधिकारानभिधित्सुर्ग्रन्थकृत् साम्योपदेशयोग्यं पुरुषमाह—समतैकलीनचित्त इति वैराग्यशुद्धधर्मेति च
युगमं, व्याख्या—हे शिवार्थिन्—हे मोक्षाभिलाषिन् ! त्वं—साम्परहस्यं—समतोपनिषदं भज—श्रय । त्वं किंलक्षणः ?—समतायामेकम्—अद्वितीयं
लीनं चित्तं यस्य सः, पुनः कीदृक् ?—ललना—स्त्री अपत्यं—पुत्रादि स्वं—धनम् देहः—कायस्तेषां ममतां मुञ्चतीति ललना० ममतामुक्,
पुनः कीदृशः ?—विषयाः—शब्दरूपगंधरसस्पर्शाः पंच, कषायाः—क्रोधमानमायालोभाश्वत्वारः, विषयाश्च कषायाश्च विषयकषायास्ते आदौ येषां ते
विषयकषायादयस्तेषामवशः—न पराधीनः स विषयकषायाद्यवशः, आदिशब्देन रागद्वेषमत्सरप्रमादानां ग्रहणम् । पुनः किं ?—शास्त्राणां—

१ लक्ष्मैतत् सप्त गणाः गोपेवा भवति नेह विषमे जः । षष्ठोऽयं नल्लघुर्वा प्रथमेऽर्धे नियतमार्यायाः ॥ १ ॥ षष्ठं द्वितीयलात्परके न्ळे मुखलाच्च सयतिपद-
नियमः । चरमेऽर्धे पंचमके तस्मादिह भवति षष्ठो लः ॥ २ ॥ चृणौ न्ळौ न विषमे जः पूर्वार्धमार्या (छन्दोऽनु०)

शास्त्र
कारा

धी यथा
धनवि.
रत्न० वृत्ती

॥ ६ ॥

विद्येपणम् इति-मनसि सङ्गते-भ्याते सति निरुपम सुखमेति-आगच्छति च पुनर्मुक्तिद्वारं-मोक्षसुखम् द्वाक्-शीघ्रम् वशीभयति-
आयत्तं यवतीत्यर्थः सो बुधास्त वप्यन्वेनाशितं क्षान्तरसेन्द्रं मञ्जठ-सेवम् । अत्र पण्डितानामेपोपदेष्टयोम्पतेति बुधा इति संबो-
धनपरं सामिमायम्, यथाहोक्तस्यनिर्णये श्रीहरिमद्रसूर्याः—“किं वा करोत्यनापांयामुपदेष्टा सुवर्गाणि । तस्मा तीक्ष्णकुठारोऽपि,
तुर्धोरुमि विहन्यते ॥ १ ॥” अत्र निधिस्वरूप “नैर्धर्मः पाण्डुकेभ्यापि, विद्वजः सर्वरंजकः । यदोपधाः कृत्यमदोकाभ्ये मार्प्यवत्केचो
॥ १ ॥ ठेऽष्टपञ्चविष्टाना, अस्तेषु पाण्डुकेभ्याः । मन्वोऽमविस्तीर्ण्य, वैर्ष्ये ह्यवस्योऽनाः ॥ २ ॥ वैर्ष्यममिकपाटव्यगितवत्तमा।
समाः । अज्ञानाः रत्नसम्पूषांश्चक्रपञ्चाङ्गान्छन्तः ॥ ३ ॥ वेपामेवामिपानेस्तु, तद्विष्टापकाः सुपः । पत्योपमातुपो नागकुमाटा
मूनिपासिताः ॥ ४ ॥ इत्युक्ते च वयं गङ्गाहृद्यमागमनासिनः । आगतास्त्वां महामताः, मन्वोऽमविस्तीर्ण्यः ॥ ५ ॥ वि. क. पु
न परं १ सर्ग ४ श्लोक ५७०-१-२-३, ५८३ इत्यादि वाच्यमिति । नन्वस्य मन्वस्य महापुराणेषु कियन्मपिद्यत्तयायीत्याका-
ङ्क्षाप्राप्तयेसम्पदेष्टेन पोदत्त हापमि सन्तीत्यर्पाद्वयेनाह—

हे बुधास्त क्षान्तरसेन्द्रं मञ्जठ-अपत, क्षान्तरसेन्द्रमिति रूपेण सर्वरसाभिपन्नं सूचितम्, तेन तेभ्योऽतिछापित्कर्मपीति । त कर्मिणाह-
पस्मिन् इति-इदये, सङ्गते सति-निष्ठिते सति, निर्गत्य उपमा यस्य तन्निरुपमं सुखं एति-आगच्छति । वस्मिन् किञ्चिन्ने-सर्वेयं मङ्गलानां
निधिः, इत्यस्य निधिः स्वानमिष तस्मिन् सर्वाणि मङ्गलानि सन्तीति म्वा । निरुपममिति साधारिकसुखपेक्षया निरपिस्तम्, अतोऽप्येतामव्ययपञ्च-
न पुनर्पस्मिन् क्षान्तरसेन्द्रे इति सङ्गते सति मुक्तेः द्वारं-सुखं द्वाक्-शीघ्रं वशीभयति-आयत्तं यवतीत्यर्थः ॥ २ ॥

निधानानि

॥ ६ ॥

मूलातिशया दर्शिताः, अतिशययुक्तो हि नमस्कृतः खेष्टसिद्धये भवतीति । किञ्च-जयश्रीरित्यनेन ग्रन्थकारो 'ग्रन्थस्य जयश्र्यद्वितत्वमाद-
दर्शयन् निजाभिधानं सूचयति, यत आराधितसुप्रसन्नसरस्वतीवदनप्राप्तजयश्रीपदेनाङ्किताः सर्वे ग्रन्थाः श्रीमुनिसुन्दरसूरिभिः कृता
इत्यैतिह्यम्, किञ्च-अत्रोपशमाज्जयश्रीप्राप्तिर्हि विरोधालङ्कारे वीजम्, नीतिशास्त्रापेक्षया जयश्रियाः क्रोधादिसाध्यत्वाद्, धर्मशास्त्रापेक्षया विरो-
धपरिहारस्तु स्पष्ट एवेति । नन्वनन्तरं पीठिकायामैहिकामुष्मिकानन्वानन्दसन्दोहसाधनता शान्तरसस्योक्ता सा च कथं भवतीत्याकाङ्क्षायामाह
शान्तरसमाहात्म्यम्—

सर्वमङ्गलनिधौ हृदि यस्मिन्, सङ्गते निरुपमं सुखमेति ।

मुक्तिशर्म च वशीभवति द्राग्, तं बुधा ! भजत शान्तरसेन्द्रम् ॥ २ ॥ स्वागता

धनवि०—सर्वाणि-समस्तानि च तानि मङ्गलानि च-कल्याणानि तेषां निधौ-निधाने यस्मिन् शान्तरसेन्द्रे इति शान्तरसस्य

शान्तो विभाव्यते इत्यनेन वाच्यवाचकभावसंबन्धः सूचितः । शान्तरसो वाच्यो ग्रन्थोऽयं वाचकः, उपायोपेयभावो वाऽत्र संबन्धः, वचनरूपापन्नमिद
शास्त्रमुपायस्तत्परिज्ञानं चोपेयमिति । अभिधेयं चात्र शास्त्रे अध्यात्ममार्गः । प्रयोजनं त्वनन्तरं शिष्याणां सर्वरसेभ्यः शान्तरसस्य सर्वोत्कृष्टता-
परिज्ञानम्, परम्परं तु निःश्रेयसाधिगमः । गुरोस्त्वनन्तरं प्रयोजनं शिष्यानुग्रहः, परम्परं तु निःश्रेयसाधिगम एवेत्यलं विस्तरेण ॥ १ ॥

अथान्यान् रसान् विहाय केवलं शान्तरसस्य भावनं कुत ? आधिक्यादिति, अत आह—सर्वमङ्गलनिधाविति, व्याख्या—

श्री अश्या.
 भनवि.
 रस० वृषी
 ॥ ५ ॥

रसव्याख्येर्विभाष्यविभाषनभावः संबन्धः, अर्थात् आम्बरपरिचयभीष्टुहातुव्याधिकारीति मङ्गलविषयप्रबोजनसंबन्धाधिकारिणो रक्षिताः ।
 ननु धीठिकायां रक्षित्य अपि मङ्गलविषयप्रबोजनसंबन्धाधिकारिणः पुनरपि प्रथमश्लोके कर्त्तव्यं रक्षिताः १, पौनःपुन्योपोत्पत्तेरिति चेन्न, एतस्य
 प्रकरणस्योपदेशमयत्वेन पौनःपुन्यस्योपरिवाद्, अत उच्यते—“अस्यापसावतवसोसहेसु वषसमुहपवामेसु । संवगुणकित्तमेसु अ न इति
 पुनरुचरोसा च” ॥ १ ॥ अस्वीकार्यस्य संवात्माहुर्मां चक्रपादाः प्रथमरक्षिमकरणे—“यद्द्विपपावार्थं मङ्गलं न पुनरुचरोपोऽस्ति । तद्वाग-
 विषयं पुनरुचमकुट्टमर्षपदम् ॥ १ ॥ आर्या ११ । “यद्द्विपपुच्छपूर्वमपि मैपत्र सेम्यतेऽऽर्चिनासाय । तद्वागार्चिहरं बहुसोऽप्यनुबोम्यमर्षपदम्”
 ॥ २ ॥ आर्या १४ । इत्यर्थं कर्म यथा उच्यते लोकः पुनः पुनः कुर्ये । तद्वागार्चिहरेण पुनः पुनर्बोम्याः” ॥ ३ ॥ आर्या १५ ।
 इति । किञ्च-आम्बररक्षिणां अयधीनिजनेनापायापगमातिशयः, भीषीरजिनमिजत्र भीषरेण पूजातिशयः जिनपदेन च यानातिशयः, ‘जिनः
 सामान्यकेवकीति’ यत्नान्, वाणीगुणस्य च बहुविधरक्षिसमन्वयभीषदान्तःपाक्षित्वाच्छ्रीपदेनैव च यथापाक्षिसोऽपि सूचित इति अत्रारोऽपि

अर्थात्-
 रुच्यं

यानादे. अमशास्त्ररमे सगरे. १ इत्यस्या स्तुति रसुपराधम्ये उमेशयो २ समुचितेष्टया स्तुतियोग्याश्चरम्ये भीषीरजिनस्येति ३, तेनापि
 योग्यास्तत्त्वात् समुचितेष्टया देव्याया भीषीरजिनस्य स्तुति च्छ्रे भीमुनि (सुन्दर) सूरिः, तेन च भीषीरजिनं नानेति कथनेन मङ्गल चक्रे ।
 ननु मन्त्रस्वरस्य विग्रहस्ये कथं सामर्थ्यम् १, उच्यते, मन्त्रस्वरेण ध्रुवाद्यमुपजायते, तेन च विग्रहस इति । यत्रापि मन्त्रस्वरं निवेद्य निर्विघ्नशास्त्र-
 सामर्थिर्भवति तत्रापि च मानसिकमन्त्रस्वरः प्रकल्प एव, अत्रार्थं बहु कथ्यते परं विस्तरमपारम्यत्र शास्त्रेषु कथ्यमानस्य च न प्रकल्पते इति । रसः

॥ ५ ॥

१ स्यान्मावन्नावतवसोसहेसु वषसमुहपवामेसु । अङ्गुलीर्षेसु (च) च यवन्ति पुनरुचरोसास्तु ॥

मंगलाचरणम्—

जयश्रीरान्तरारीणां, लेभे येन प्रशान्तितः । तं श्रीवीरजिनं नत्वा, रसः शान्तो विभाव्यते ॥१॥ अनुष्टुप्(वक्रा)

धनवि०—जयश्रीरिति, जयः-परेपामसहमानानामभिभवस्तस्य तद्रूपा वा श्रीः-सम्पद् जयश्रीः, आन्तरारीणां-कामक्रोधमानमदहर्ष-
लोभलक्षणवैरिणाम्, येन भगवता, प्रशान्तितः-प्रकृष्टोपशमालेभे-प्राप्ता, श्रिया-अष्टमहाप्रातिहार्यरूपया चतुस्त्रिंशदतिशयरूपया वोपलक्षितो
विशेषेण ईरयति-क्षपणाय प्रेरयत्यष्ट कर्माणीति वीरः, यदुक्तम्—“विदारयति यत् कर्म, तपसा च विराजते । तपोवीर्येण युक्तश्च, तस्माद्वीर
इति स्मृतः” ॥ १ ॥ इति, स चासौ जिनश्च-तीर्थकरस्तं नत्वा शान्तो रसः पूर्वव्यावर्णितस्वरूपो विभाव्यते-उपदेशादिना परिशील-
नालक्षणविभावंनविपयीक्रियते । अत्र श्रीवीरजिननमस्कारो जयश्रीरितिपदं वा मङ्गलम्, “शास्त्रादौ श्रीश्च लक्ष्मीश्च, कल्याणं विजयोऽथ
च । अस्तिस्वस्तिनमस्कारा, एते मङ्गलवाचकाः ॥ १ ॥” इति वचनात्, शान्तरसश्च विषयः, आन्तरारिजयश्रीप्राप्तिश्च प्रयोजनम्, शान्त-

रत्न०—अथ निर्विघ्नपरिसमाप्तिकामो ग्रन्थादौ मङ्गलसूचकमादिपथमाह—जयश्रीरान्तरारीणामिति, व्याख्या—मया श्रीमुनिमुन्दरसूरिणा तं
श्रीवीरजिनं नत्वा नवमः शान्तो रसो विभाव्यते, मनसि चिन्तितो वाग्द्वारा प्रकटीक्रियत इत्यर्थः । तं कम्?—येन श्रीवीरजिनेन, प्रशान्तितः
शान्तरसतः, आन्तराः-मनोगता अरयः-क्रोधमानमायालोभरागद्वेषाख्याः पट्, तेषां जयश्रीः-जयलक्ष्मीलेभे-प्राप्ता इत्यन्वयदिग् । तथा शास्त्रादौ
त्रिविधानां देवतानां स्तुतिः कर्त्तव्या सम्भवति-समुचितायाः १ इष्टायाः २ समुचितेष्टायाः ३ । तत्र समुचितायाः स्तुतिर्नीतिशास्त्रारम्भे

१ पञ्चमं लघु सर्वथ, सप्तमं द्विचतुर्थयोः । पठं गुरुं विजानीयादेवत् पथस्य लक्षणम् ॥ १ ॥ नाथात् औ तुर्याद्यो वक्रा छन्दोऽनुशासने ।

भी मध्या.
पनवि.
रस० वृत्ती

॥ ४ ॥

सर्वस्यस्य प्रथमं-विरचन तत्र निपुणो-श्लोऽर्थाद्योम्यत्नेन । अत्राप्यात्ममिति च आत्मानमपिप्रितमप्यात्मम्-आत्मस्येव मनोव्यापारः, कबमय-
मात्मा मप्यते? कय वा मुप्यते? इति, मन्वान्तरस्य च विरन्तस्यप्यात्मसाक्षान्तरापेक्षया, पक्षस्याद्गुणादन्यो मन्वो मन्वान्तरमिति न्युत्पत्तेः ।

अथ विशेष्यमाह-“पद्यसन्दर्भेण” पद्य-सम्बन्धस्य सन्दर्भेण-नामासम्बन्धोरपनवा, भाव्यते-भावनाविषयीक्रियते इति, अनेन सान्तरस-
पद्यसन्दर्भयोः प्रतिपाद्यप्रतिपादकभावः संबन्धोऽपि दर्शित इति पीठिकाया अक्षरार्थः । भावार्थस्त्वयम्-वयदेभ्रजाकृत्विमन्वमभनानन्तरं
तत्सम्बन्धः सङ्कतभर्मशास्त्रस्य अथवात्मकारण पारमार्थिकोपदेशः सर्वरसप्रधान सान्तरसो पद्यमन्त्रेण पद्यव्याख्यात्मकस्यहुमादि-
मानेन मन्वेनोपदेशविषयः क्रियत इति । अत्रायेकनेन मङ्गलं दर्शित अपसरसंगतिश्च दर्शिता; सान्तरसाधिराज इत्यनेन प्रतिपाद्योऽर्पो
दर्शितः; ऐदिकानुष्मिकेत्यादिना प्रयोजनं दर्शितम्; सान्तरसाधिराजः पद्यसन्दर्भेण साम्पत्ते इत्यनेन प्रतिपाद्यप्रतिपादकभावः संबन्धो
दर्शितः; पारमार्थिकोपदेशस्यतयेकनेन निःसृष्टोऽधिकारी दर्शित इति पीठिकाप्याख्या । अथ सान्तरसमावना कथं मयतीत्याह्यावासात्
सद्यथा-तद् ववा भवति सवाऽनन्तरयेव इत्यर्थः इत्यर्थः ।

मनु शास्त्रो मेधाचर्या प्रहृदिहेतवो मगल्यमिधेयप्रयोजनसंपन्नाधिकारिणो(अहं) वच्छन्वाः, इह च ते के ? कय वा पद्य ?
इत्याह्यावासां पूर्व पीठिकायां गद्यमन्त्रेण दर्शितानपि विशेषतः शिष्यसिद्धान्तं मन्वकारो मन्वाशो पद्यमन्त्रेण तान् वक्ष्यमाह—

नात्माप्यात्मकपद्यम्, सान्तरसमावनाऽप्यात्मकपद्यम् इत्यभिधानं पद्यं तत्र तद् मन्वान्तरं च २ तस्य मन्व-गुणसम्पत्तिनिपुणो-दक्षत्वेन । अह्यनेक-
मन्वापेक्षया मन्वान्तरमस्य हेयम्, निपुणपुरुषप्रणीतत्वेन अक्षयया पद्यसन्दर्भस्यापि निपुण्यम्, मन्वान्तरमन्वेनानेकमन्व-रचनापद्यार्थं एवितं, तेन
अत्यापि निपुण्यमगतं चित्तिव्याप्यात्मिकस्यस्य कल्पहुमन्मपीति सर्वं समग्रसम् । अथवा शात० निपुणेन मयेतिपदवाच्यस्य मन्वकर्तुर्विशेषणम् ।

पीठिका-
प्याख्या

॥ ४ ॥

शृङ्गारादीनां तत्त्वतोऽनुपदेश्यत्वादित्यर्थः, यदाहुर्वाचकपादाः प्रशमरतिप्रकरणे “आदावभ्युदयकरा मध्ये शृङ्गारहास्यदीप्तरसाः ।
निकपे विषया वीभत्सकरुणलज्जाभयप्रायाः” ॥ १ ॥ इति आर्या १०६ । निकपे इति विशिष्टसंयोगोत्तरकालमित्यर्थः, यद्वा शृङ्गारादीनां
भोजनवत् प्रवृत्तिरूपत्वेन स्वतःसिद्धत्वात्तत्त्वतोऽनुपदेश्यत्वम्, शान्तरसस्य तु निवृत्तिरूपत्वेनोपायसाध्यत्वात् पारमार्थिकोपदेश्यत्वम् ।

तत एव तृतीयं पञ्चम्यन्तं हेतुमाह—“सर्वरससारभूतत्वात्” सर्वरसेषु-शृङ्गारादिषु सारभूतत्वात्—प्रधानभूतत्वात् सर्वरसप्रधानत्वात्,
सर्वरसप्रधानता च शाश्वतानन्तानन्दहेतुत्वेन सर्वदा सरसत्वेन वेति । अत्र हेतुत्रये पौर्वापर्येण हेतुहेतुमद्भावो यथा-यतः शान्तरस
ऐहिकामुष्मिकानन्तानन्दसाधनं तत एव पारमार्थिकोपदेश्यः, यतः पारमार्थिकोपदेश्यस्तत एव सर्वरससारभूतः, यद्वा चः समुच्चया-
र्थोऽन्त्यहेतुद्वये योज्यः, तेनैहिकामुष्मिकानन्तानन्दसंदोहसाधनतया पारमार्थिकोपदेश्यतया च सर्वरससारभूतत्वाच्चेति, अनेनान्यरसभाव-
नपरिहारेण शान्तरसस्यैव भावनयोग्यता रसाधिराजता च दर्शितेति ।

अथ पद्यसन्दर्भेणेति विशेष्यं विशिनष्टि—“शान्तरसभावनात्माऽध्यात्मकल्पद्रुमाभिधानग्रन्थान्तरग्रथननिपुणेन” तत्र शान्तरसस्य
भावनं-व्यक्तीकरणं तदेवात्मा-स्वरूपं यस्य स चासावध्यात्मकल्पद्रुमश्च स एव नाम-अभिधानं यस्य तदेव ग्रन्थान्तरं-शास्त्रान्तरं प्रकरणमि-

एनमेवोपदिशन्तीति २ । तृतीयं हेतुमाह—सर्वेषु रसेषु सारभूतस्तस्य भावस्तत्त्वं तस्मात् । यत एवायमैहिकामुष्मिकानन्तानन्दसन्दोहसाधनं तत एव
पारमार्थिकैरुपदेश्यस्तत एवायं सर्वरससारभूतः इति, अत्र हेतुहेतुमद्भावः सूचितः । पद्यसन्दर्भेण कीदृशेन ?—शान्तरसस्य भावना—वासना सैवात्मा-स्वरूपं
यस्य तद्, आत्मानमधि-आश्रित्य भवतीत्यध्यात्मम्, शान्तरसभावनात्मा च तदध्यात्मं च शान्तरसभावनात्माव्यात्मं तस्य कल्पद्रुम इव शान्तरसभाव-

श्री अथ्या
धनवि.
रत्न० श्रुती
॥ ३ ॥

सकलाः-समस्ताश्च दे आगमाश्च-आचारद्वारपक्षे आदौ येषां तानि च तानि मुक्ताद्यानि च, आदिपदात्पूर्वापार्यविरचितानि योगमार्ग-
प्यात्ममार्गप्रतिपादकानुपाह्वप्रक्षीर्णकप्रकरणादीनि धर्मशास्त्राणि, तान्येवार्थवाः-समुद्राद्येपापुपनिषद्-इत्य तद्वत्-तस्मिन्नेव चः सुधार-
सः-अमृतरसः स इवापरवीरि तथा, अयमाश्रयो-यथा सकलसमुद्रच्छं सुधारसो भवति तथा सकलधर्मशास्त्ररस्य आन्तरसो भवतीति,
अनेन विपयसूत्रा । अयम्बरसमाधनपरिहारेण आन्तरसस्यैव भावनायां रसापिराजत्वे च परंपरया हेतुत्रये प्रथमं हेतुमाह-
“येद्विकामुष्मिकानन्तानन्दसन्दोहसाधनतया” येद्विकाम-इदलोफसंभन्धी आमुष्मिकाम्-परलोफसंभन्धी स चासाधनम्-अवि-
नाशी स चासाधनम्-सुखाद्युभयस्य सम्बोद्धः-समूहकस्य सायनतया-हेतुत्वेन, येद्विकामन्तानन्दसाधनत्वं च आन्तरसवतामनुभव-
सिद्धम्, नदाद्विकामास्वातिषाचक्रपादाः प्रशमरतिप्रकरयो-“नैवास्ति राजराजस्य तत् सुखं नैव देवराजस्य । यत् सुखमिहैव साधो-
र्लोफन्यापारहितस्य ॥ १ ॥” इति (आर्या १२८) आमुष्मिकानन्तानन्दसाधनत्वं चाऽऽगमयम्यमिति, अनेन प्रयोजनसूत्रा । तत्र
एव द्वितीय हेतुमाह-“पारमार्थिकोपदेश्यतया” पारमार्थिकोपदेश्यतयेति परमार्थः-तस्य वासंभन्धी पारमार्थिकस्यापि च इत्यर्था,
स चासाधुपदेश्यत्वं-परद्विबहेतुतया क्वभाईः स एवा(तद्वाक्यत्वा)तया, यथा परमार्थ-परमपुरुषार्थ मोक्ष व्यापिकारतया विदन्तीति
पारमार्थिक-नि-सुहाद्येपापुपदेश्यतयेत्यनेनाधिकारिसूत्रा, पारमार्थिकोपदेश्यत्वमपि एवा सुमगल आन्तरसस्यैव, आन्तरापि विरसानं
न्दसन्दोहसाधनतया तथा । शुद्धाद्यदयो द्वि क्रियदैद्विकामन्दसन्दोहसाधन, ननुकविशेषणाकविष्मामन्तानन्दसन्दोहसाधनम्, येद्विकामुष्मिकानन्तानन्द-
सन्दोहस्यस्मादेव चाप्यमनन्त्यात्, यत् तत्तम्-“नैवास्ति राजराजस्य तत् सुखं नैव देवराजस्य । यत् सुखमिहैव साधोर्लोफन्यापारहितस्य ॥ १ ॥” इति ।
द्वितीय हेतुमाह-परमार्थासाधनं च परमार्थसं विदन्तीति पारमार्थिक्याः, उपदेशार्थं उपदेश्य-पारमार्थिकोपदेश्यत्वस्य मन्वत्त्वात् तथा । पारमार्थिक्यं दि

पीठिका-
न्यास्या

॥ ३ ॥

१५५

अथ एषाः श्रीहेम(चन्द्र)सुरिचरणा अलङ्कारचूडामणौ "धैराग्य-संसारनीकता-तरुषक्षान-वीतरागपरिशीलन-परमेश्वरानुमदादिर्धि-
 भायः यमनियमाभ्यात्मशास्त्रभिन्तनादिरनुभायः धृति-रुद्वि-निर्वेद-मत्तादिर्ष्यनिचारी एष्णाद्यरूपः शमः स्वाधिभावध्वयणाप्राप्तः शान्तो
 रस इति" (काव्यानु० अ० २ सू० १८) । न चास्य विषयत्रुमुपसाक्षरुपत्वाद्भीमत्सोऽन्तर्भावोऽपि युक्तः, जुमुपसा हि व्यभिचारिणी
 भवति, ननु स्वाधितानेति, पर्यन्तनिर्वाहे तस्या मूलत एवोच्छेदान्, न च धर्मपरिरेऽन्तर्भावः, तस्मान्निमानमयत्वान् अस्य चानिमानप्रश-
 नेरुपत्त्वान्, तथापि तयोर्धर्मवीरशान्तयोरेकत्वकल्पने धैरराद्रपोरपि तयात्वप्रसङ्गः, धर्मवीरार्दीनां चित्तवृत्तिविशेषाणां सर्वथाऽङ्कार-
 रदिवत्त्वे शान्तरसप्रभेदत्वमाङ्काररसदिवत्त्वे तु धैररसप्रभेदत्वमिति व्ययस्थाप्यमाने न क्वचिद्विरोध इति । न चास्य शृङ्गारादिष्वन्तर्भावः,
 तेषां रानाधिमत्त्वाद् अस्य च रागादिराहित्यस्वरूपनिरूपणात् । अतः स शान्तरसः सर्वेभ्यो रसैर्भ्योऽतिरिक्तो नवगो रसोऽभ्युपगन्तव्यः ।
 न च स्वाधिभावध्वयभाणरूपयोः शमशान्तयोः पर्यायत्वनाशङ्कनीयम्, दाम्भ-दासयोरिव सिद्धसाध्यतया लौकिकालौकिकतया साधारणा-
 साधारणतया वा धैर्यरूप्यान्, विमुक्तं भवति ?-अथ विषयाद्यभिलाषाभावे फेबलात्मस्वभावः शमः स्वाधी भायः समयाधिकारणस्थानीयः,
 पर्यवमाणः शान्तरसः साधस्थानीयो, धैराग्यसंसारनीकतातरुषक्षानवीतरागपरिशीलनपरमेश्वरानुमदादिर्धिभायो निमित्तकारणस्थानीयो,
 यमनियमाभ्यात्मशास्त्रभिन्तनादिरनुभायोऽननयाधिकारणस्थानीयः, इति शान्तरसस्वरूपं प्रसङ्गतो दर्शितम्, अथ विशेषार्थिना काव्या-
 नुशासनापरनामालङ्कारचूडामणिविवेकाद्यलङ्कारशास्त्रं विद्वेभ्यमिति । रसाधिराजत्वं च यद्व्यमाणैर्नेहियेत्पारिना हेतुत्रयेण व्यक्तं
 भविष्यतीति तात्र दर्शितम्, अथ तमेव शान्तरसाधिराजं विशिनष्टि-'सफलममादिमुदास्त्रार्णवोपनिपद्भूतमुधारसायमानः'
 हेतुद्वयं दर्शयति-रेदिव-—इत्येकमन्वी आनुपिक्तः-—दरलोक्तसंघर्षो योऽनन्तानन्दसन्दोऽन्तत्य (साधनं-हेतुः तस्य) भाव ऐदिकासुभिधानन्तान-

धी मध्या,
वनवि
रत्न० वृष्टी

॥ २ ॥

सखिसम्पत्तिमात्रं वा, ध्यान्तनामेति सम्पदे स ज्ञानो 'धौ दान्तद्वान्' (सि० ४-४-७७) इत्यादिना साधुः, ज्ञान इति नाम-अभिधान
वस्य स तथा, अत्र ज्ञान्तद्वयः पुच्छि, मताम्बरेण मपुसकलिहो, यत् सत् "हाभादपसु पुच्छिहाः", गौडसु "शृङ्गारपीरो धीमत्सं, रौद्र
हासं भवानकम् । कल्प्या धान्तुव दान्तं, वास्तस्य च रसा इत्" ॥ १ ॥ इति छिन्ननिर्णयमाहोति नाममाहावृत्तौ । अत्र ध्यान्तनामेत्यस्य
विशेष्यमाह-रसापिराज इति, रसेषु-शृङ्गावपिपु काव्यप्रकाशमतेमाहसु, त्रिकोटीमन्थकारक-कठिकाव्यसर्वश्रीहेमचन्द्रसूरीश्वरो-
पज्ञप्रख्यानुज्ञासनमतेन ध्यान्तसमन्वितेषु मवसु, गौडमतेन वास्तस्यसहितेषु वससु अपिचो राजा अपिराजः-पञ्चवी, 'राजन्तलो'
(सि ७-३-१०६) इत्यनेनानुसमासात्; अत्र राज इव मत्से सति नरेन्द्रतावच्छान्तस्य रसत्ये सति रसापिराजवा भवतीति । ध्यान्तस्य प
स्यसंबेयाद्योक्त्विचमत्कारकारितवा पञ्चधास्वाद्योर्त्वेनाद्योन्नीक्षितनयनेयोगीश्वरः कविसहृदयैर्वा रजमानत्वात्-वर्ष्यमाजत्वात्सत्यम् ।
अत्र ध्यान्तरसे च रसवासरूपनिरूपणाय विभावाहमज्ञयो भावा भावनीया इति, वेदान्तसंसारमीकवात्त्वज्ञान्तीवरात्परिच्छिन्नपरमेश्वर-
गुणशरीनां विभावात्वं समनियमाभ्यामसाक्षान्तिवन्तनीनामनुभावात् पृथित्सुखिनिर्देशमज्ञानीनां व्यभिचारित्वा, एतैस्त्रिभिर्भावैर्ब्रह्मस्य रूप्या-
स्यरूपस्य स्रमस्य स्वादिभावात्वं भवति, अस्मैव वर्षणामास्य ध्यान्तरसत्वं भवति, यथा—"गङ्गातीरे द्विमयिरीशिकावदपद्यासनस्य,
प्रज्ञाप्यानाम्यसनविधिना योगविद्वां गतस्य । किं तेषाम्भ्य मन सुविषयैर्यत्र ते निर्पिज्ञहाः, सप्राप्यन्ते जटहरिणाः शृङ्गकम्पूचिनोदपु ? ॥१॥

सुखरूपा धीः-सम्पत्तिपदे वाऽस्मात्स धीमान्, अन्यो रसापिराज सुकर्मादिना धीमान् भवतीति । पुनः शृङ्गार-सकलम्यागम्परिदुःखात्वात्प्येव-
र्णसत्त्वोपनिभूतः-स्रमभूतः, अत्र एव सुभारसः-अवृत्तरसत्त्वप्रदाचरन् सुभारसायमानः, अपरोऽपि सुभारसोऽर्णभोपनिभूत इति सम्बन्धं विशेषणम् ।
वन्यान्-शृङ्गावदिरसान् सिद्धाप ध्यान्तनामरसापिठनस्य भावनं कृतः । इति हेतुप्रयमाह-शृङ्गावन्त छिन्नप्रतिपादक वचन हेतुरिति, प्रथमं शृङ्गावन्त

रसविचारः

॥ २ ॥

सङ्गतयोऽपि दर्शनीयाश्च भवन्तीत्येतच्छास्त्रारम्भे के मङ्गलविषयप्रयोजनसंबन्धाधिकारिणः का च सङ्गतिरित्याकाङ्क्षायामथाचमित्यादिना भाव्यते इत्यन्तेन वाक्येन ग्रन्थकारो मङ्गलविषयप्रयोजनसंबन्धाधिकारिणोऽवसरसङ्गतिं च दर्शयन् ग्रन्थपीठिकां रचयंश्चाह—

अथायं श्रीमान् शान्तनामा रसाधिराजः सकलागमादिसुशास्त्रार्णवोपनिपद्भूतः सुधारसायमान ऐहिकामुष्मिकानन्तानन्दसंदोहसाधनतया पारमार्थिकोपदेश्यतया सर्वरससारभूतत्वाच्च शान्त-
रसभावनात्माऽध्यात्मकल्पद्रुमाभिधानग्रन्थान्तरग्रथननिपुणेन पद्यसंदर्भेण भाव्यते ॥ तद्यथा—

अथेति पद्यसन्दर्भेण भाव्यते इति सङ्क्षेपेणान्वयः, (तत्र) अथशब्द आनन्तर्याथो मङ्गलार्थो वा, आनन्तर्यं च उपदेशरत्नाकराद्यनेक-
ग्रन्थग्रथनेन सकलश्रोतृणां मोक्षामिसुखीकरणात्, आनन्तर्यप्रतिपादनेन चोपदेशरत्नाकरादिग्रन्थग्रथनानन्तरं तदुपनिपद्भूतमवसरया-
तमध्यात्मशास्त्रं ग्रथनीयमित्यवसरसङ्गतिरपि दर्शितेति । मङ्गलार्थता च “ॐकारश्चाथशब्दश्च, द्वावेतौ ब्रह्मणः पुरा । कण्ठं मित्त्वा विनिर्यातौ,
तेन माङ्गलिकावुभौ” ॥ १ ॥ इति वचनात्; मङ्गलार्थतया च प्रारिप्सितप्रतिबन्धकदुरितनिवारणार्थं शिष्यशिक्षार्थं च ग्रन्थारम्भे मङ्गल
विधेयमिति शिष्टाचारोऽपि सत्यापितो भवतीति मङ्गलमपि च दर्शितं भवति । अयमिति ग्रन्थकर्तुर्मानसप्रत्यक्षः, ‘इदमः प्रत्यक्षगते’ इति
वचनात्, प्रत्यक्षेण स्वयमनुभूतः अस्मिन् ग्रन्थेऽनुभाव्यमानो वा, श्रीमानिति सकलदर्शनसाम्मत्येन शोभावान्, महानन्दपदप्रापणप्रवण-

पारदस्यापि भवतीति शान्त इति नाम यस्य स शान्तनामा, रसेषु शृङ्गार १ हास्य २ करुण ३ रौद्र ४ भयानक ६ वीभत्सा ७ऽद्भुत ८ शान्तेषु ९
अधिराजत्वमस्यैव वर्तते इति, मदादिषु जैनसाधुषु साक्षादुपलभ्यमानत्वादयमिति । किलक्षणः ?—ज्ञानदर्शनचरणरूपा श्रीः—सम्पद्विद्यतेऽस्माद् अनन्ता

भी अस्या.
 घनवि.
 रत्न० श्रुती
 ॥ १ ॥

त्रिपुरे कामरूपे निरूपमाह्वये । पान्नीकसेन मवेतकन/द्योमभिहे भव ॥१॥ असासिताः सुता व्याताः, कामिते कल्पपादयाः । सर्वांगमद्या
 गुरवाः, सुप्रसन्ना भवन्तु ये ॥ ३ ॥ सङ्कसताममालिख्यपपीक्षादक्षपेतसाः । सप्तार्धमिच्छमिकपाः, सन्तु सन्तोऽत्र वत्सलाः ॥४॥ श्रीदिवा
 किं कपीन्नेन ? मयिका किं गदस्यता ? । तथा मन्मनीपोऽपि, हस्मते किं बुभेहम् ? ॥ ५ ॥ इति निमित्तं येणेऽन्तर्बन्धेऽस्तस्यमुद्रिना ।
 मयाऽपि मस्तुते कार्ये, कपरोद्गोपहेतवे ॥ ६ ॥ अस्यात्मकस्याहुमलासमाकफमात्रेऽसाधितेऽपीव । व्याख्या पदज्ञानमुक्तापिगम्या,
 विधीयते स्वीयगुरुसाक्षात् ॥७॥ पण्डिता अपि पश्यन्ति, बाह्यश्रीकां चमत्कृताः । तद्यत् पश्यन्तु तस्यासं, ते व्याख्यां भक्त्यामिमात् ॥ ८ ॥
 इह हि प्रेक्षाव्यपृच्छितेवो धर्मार्थकाममोक्षाख्यामन्वारः पुङ्गवार्थो भवति, तत्रार्थकानौ परस्परं कार्यकारणमावाप्तौ पुङ्गवार्थो
 संसारविचारिणां भवतः, मोक्षाधिकारिणां तु धर्ममोक्षो पुङ्गवार्थो भवतः, तत्रानि धर्ममोक्षयोः कार्यकारणमावात् कार्यस्य मोक्षस्यैव
 प्रानान्येन परमपुदपार्यत्वम्, अत एव च तदधिकारिभिः सहास्यपानधारिभिः साक्षात्परस्परानुकारिभिः श्रीसोमसुन्दरसूरिपृष्ठाङ्गारिभिः
 भीतपलाच्छम्भवाच्च-मुगप्रबावसमान-भीमुनिसुन्दरसूरिगणधारिभिर्मोक्षसाक्षात्परमोपायमूर्तं सन्मनुमूर्तं सान्तरसमुपदेशद्वारेण परेण
 प्रकाशयतिः सान्तरसमावन्त्याऽस्यात्मकस्याहुमामिपानमन्वो मयित इति, मयाऽपि सान्तरसार्थिना तस्यास्या मस्तुपय इति । मनु प्रा-
 कारन्धे निर्बिभ्रतवा साक्षसमास्यर्थं प्रेक्षावतां प्रवृत्त्यर्थं च मङ्गलविषयमयोजनसंख्याधिकारिजो वक्तव्याः, उपोद्भातप्रसङ्गावसरमिवाक्षिप्तः
 जयदेवसूरि प्राप्तादेशान्नोमि मुदा ॥ २ ॥ पुम्भम् । तत्रोपपन्नसुप्रभिमिद्-अपापमिति, व्याख्या-अध्यास्यो मङ्गल्यर्थं आनन्तर्यार्थं, आनन्त-
 र्यार्थं कल्पमिति !, पूर्व भीमुनिसुन्दरसूरिणा शुर्वाधस्यपरपर्यायत्विदहतरङ्गिणीनामा गुरुपुङ्गवो वर्जितस्त्रेनाथेति-तदमन्तरं मया भीमुनि-
 सुन्दरसूरिणा रसेभ्यमित्यजो रसाधिराजः पद्यसन्दर्भेण-पद्युम्भेण भाष्यते-मनसि चिन्तितो वाग्मिपथीकियत इत्यन्वयेण । तत्र रसाधिराजत्वं

टीकोपक्रमः

॥ १ ॥

विश्वहितयोधिदायकश्रीअमीक्षरापार्श्वनाथेभ्यो नमः

श्रेष्ठि-देवचन्द्र लालभाई-जैनपुस्तकोद्वारे—

श्रीतपोगच्छनायक-परमभट्टारक-सहस्रावधान-मारिनिवारक-श्रीमुनिसुन्दरसूरिचिन्तित-श्रीजी भया ११

श्रीअध्यात्मकल्पद्रुमः

सफलशास्त्रारविन्दप्रद्योतनमहोपाध्याय-श्रीकल्याणविजय-गणेशिष्योपाध्याय-श्रीधनविजयगणिविरचितया अधिरोहण्याख्यया
अफव्वरशाहीद्वदयालवालस्थितकृपाकल्पवल्लीपोपणत्रतालकृपारसकोशकरणादिवृत्तान्तविश्रुत-श्रीशान्तिचन्द्रगणि-
शिष्यरत्नोपाध्याय-श्रीरत्नचन्द्रगणिविरचितया अध्यात्मकल्पलताख्यया च वृत्त्या युतः ।

ग्रन्थपीठिका ।

धनवि०—ऐं नमः । श्रीगुरुभ्यो नमः । ॐ नमः परमाप्ताय, परमार्हन्यशालिने । परब्रह्मस्वरूपाय, सर्वानन्दाय तायिने ॥ १ ॥ भारत

रत्न०—श्रीगुरुभ्यो नमः । परमगुरु-गच्छाधिराज-श्रीविजयदेवसूरिचरणकमलेभ्यो नमः । महोपाध्यायश्रीशान्तिचन्द्रगणिगुरुभ्यो नमः ॥ प्रणत-
सुरासुरकोटी-कोटीरमणिमयूखमहितपदम् । श्रीमत्सुपार्श्वसार्व मण्डपदुर्गावनोरत्नम् ॥ १ ॥ नत्वाऽध्यात्मसुरद्रुम-लिवृतिमहं स्वल्पबुद्धिवोधार्थम् । श्रीवि-

सन्त सतर सत्योत्तरे, भास शुक्ल वेशाभ; रविवारे पांचमी दिने, पूर्णु यमो अभिवाष. १२
 भरतर गछ भाँडे सरस, आचारण गणुधार; श्री जिभुयंद सरीसवर, सौम्यगुणु सिरदार. १३
 तास सीस गुरु यरषु रण, अम ते रंगविलास; निणपर आतम दित लक्षी, हीनो आहरि नस. १४
 भक्षिण्यो गुणुण्यो वांचण्यो, अे अध्यातम रास; जिभ जिभ मनमां भावस्यो, तिभ तिभ यस्ये प्रकास. १५

॥ अध्यातमकल्पद्रुम अंधनी गुजराती न्योपाध सभास ॥

श्री जिभुयंद सरिशिष्य-रंगविलास विरचित
 ॥ अध्यातम-रास सभास ॥

श्री श्यामा.
वनवि.
रत्न० इति.

॥ ७१ ॥

पञ्चरात्रं चोक्तं तस्मिन्, येषु चोक्तं अत्रात्मकं च, पीडो चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते
अत्रात्मकं चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते, अत्रात्मकं चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते
ये त्रिविधं चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते, अत्रात्मकं चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते

॥ इति शोकायै सप्तमसर्गस्याध्यायः ॥

शोभाध्यायः—अध्यायः

सां प्रथमं पुरमे, श्यामो चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते, अत्रात्मकं चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते
विद्यमानं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते, अत्रात्मकं चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते
अत्रात्मकं चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते, अत्रात्मकं चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते
दोषं यदीदं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते, अत्रात्मकं चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते
तीनं मोक्षं चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते, अत्रात्मकं चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते
ये त्रिविधं चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते, अत्रात्मकं चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते
शुद्धं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते, अत्रात्मकं चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते
वेदं चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते, अत्रात्मकं चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते
चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते, अत्रात्मकं चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते
त्रिविधं चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते, अत्रात्मकं चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते
देवी देवी तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते, अत्रात्मकं चोक्तं तस्मिन्, ये त्रिविधं चोक्तं उच्यते

१
७
८

१
२
३
४
५
६
७
८
९
१०
११

श्यामा-
रादि-
परिषय

रंगविलास
विरचित
श्यामात्म-
रास.

॥ ७१ ॥

કરી છઉ યતન આવશ્યક વિષે, જિનભાષિત શુદ્ધ તમપહ શિષે; ઓસઠ ન હણે રોગ અશુદ્ધ, અશુખાધો વેદે કલો શુદ્ધ.	૧	૨૬૩
તપ કરી દુહુ વિધિ છવ નિતપ્રતે, સુખ કટુ પિણુ ઉત્તર સુખ છતે; કુકરમરાશિ પ્રતે તો હણે, જેમ રસાયણુ રજને લણે.	૨	૨૬૪
ધરી શીલંગરથ સહસ વિશુદ્ધ, કરી યોગસિદ્ધિ નિરંતર યુદ્ધ; નિરગમ પણ ઉપસર્ગ નિજ સહી, સુમતિ સુપતિ બજ નિશ્ચલ રહી.	૩	૨૬૫
સઝાય યોગે કરીછઉ યતન, આગમ ંહી છઉ મધ્ય મગન; વિપાદ ગારવ પિણુ લ્યે બીખ, ઇન્દ્રિય વરા કરી એ તુલ શીખ.	૪	૨૬૬
દે ધ્રમાયે ધ્રમ ઉપદેશ, ન ધરી નિજ પરભાવ વિશેષ; જગ હિતુયે નવકલ્પાચાર, ગામ પુરે ચલી પ્રમાદ વાર.	૫	૨૬૭
કૃત અકૃત નિજ તપ જપ પ્રમુખ, શક્તિ અશક્તિ સુકૃત અધદુઃખ; સહુ વિચારીને નિજ દુદે, હેય ઉપાદેય વળી કરી જુદે.	૬	૨૬૮
પરની પીડાને વરજવે, ત્રિવિધ યોગ તુલ નિરમલ હવે; સમતા માદિ તિમ મન રાખ, વચન મલિનતા તજ શુદ્ધ ભાખ.	૭	૨૬૯
મંત્રી ક્ષણા ને પરમોદ, ઉપેક્ષ આણુ છઉ સામ્યવિનોદ; યતને રૂડી ભાવન ભાય, આતમ નિહચલપણે રમાય.	૮	૨૭૦
ન કરી ક્ષીણાઈ મમતા ભાવ, કષાય ને રતિ અરતિ ન લાવ; ઇહ સુખ નિસ્પૃહપણે લહીશ, પરભવ અનુત્તર સુખ પામીશ.	૯	૨૭૧
જલણી યતિ વૃત્તિ ત્રિતિની એ સીખ, ચરણુ કરણુ ધરી શુદ્ધ ચિત બીખ; તો તું તરત ભવોદધિ તરી, વિલસે સારી શિવ સુખ મિરિ.	૧૦	૨૭૨

ભાખ્યો સારી ચાલમાં, એ પત્તરમ અધિકાર; હિવ સમતારૂપી સરસ, લિખુ શાસ્ત્ર અનુસાર. ॥

॥ ઇતિ પંચદશો શુભવૃત્તિશિક્ષાધિકારઃ ॥

ઇમ શુદ્ધ અભ્યાસે નિજ ચિત્ત, રહિ પરમારથમાં સમચિત્ત; શિવસંપદ જિમ તુલ કર યકા, હુવઇ તરત ભાવિ શિવસઠા.	૧	૨૭૩
તુંહિ જ દુઃખ તુંહિ જ નરકમાં, તુંહિ જ સુખ તુંહિ જ શિવગમાં; તુંહિ જ કમ તુંહિ જ મનપણે, તજ અવજા આતમ ઇમ ભણે.	૨	૨૭૪
આતમ નિજ આદર નિસ્સંગ, સરવ અરથમાં સમતા સંગ; આતમ લખિયે સમતા મૂળ, શુદ્ધ સુખ તે સમતા અનુકૂળ.	૩	૨૭૫
સ્ત્રીમાં ધૂલિ નિજપરમાંહ, સંપદ આપદ આતમ આંહ; તત્વે સમતા મમતા વિના, જે આહે તે સુખીયા ધના.	૪	૨૭૬
યતને તેહ જ તું શુરુ સેવ, પંડિત તે ભણુ શાસ્ત્ર સુલેવ; આતમ તેહિ જ તત પરિભાવ, સમતા સુધા હુવે જે દાવ.	૫	૨૭૭

श्री गण्ड्या.
 घनवि.
 रत्न० हृदि.
 ॥ ७० ॥

दुर्बलने धूलनय हने वेर, परमय नरकतयो दुःख सैरु; ज्ञाननिदम्ब हने वणी वृक्ष, ननि एने करि कुवमन पक्ष.
 भयवत ते ज्येष्ठि न हारणे, दौष्ट्यधी नं देवतापले; न कुरे तां ननि भोले वचन, परम करे सामर्थिक उचन.
 कस्तुराजे संवर निज अंश, कुर्मा ज्ञात सुधीने मय; व्यामय संवराधी जिम विले, वायुं सुभ दुःख सिप निज विले
 हाय देवने कुणु कुणु नदि, तद् अंशार्थिक निज सुणु रथी; करे क्रिया ने सिवमति हेत, अयमुपत वे न्दीरे मत्
 सुवसंभम आदरमां रथी, सन्तोने कुणु छोटे नदि, एह अनिष्टपले जे निरे, यम देव तणे मुनि एने.
 हे संवमभाजे ज्येष्ठिने, इप प्रते न तणे प्रति दिने, एह अनिष्टपले जे निरे, यम देव तणे मुनि एने.
 व्याम संवमभाजे करी, कुणु कुणु न तणे मंधने धरी; एह अनिष्टपले जे निरे, यम देव तणे मुनि एने.
 जिहा संवमभाजे वणी, रत्नमते कुणु न तणे रथी, तज मन सधे एह अनिष्ट, जे वंछे तुं तपसुव सिद्ध.
 सरीर संवमभाजे एह, रपरी प्रते कुणु न तणे क्रिडां; एह अनिष्टपले जे निरे, यम देव तणे मुनि एने.
 हे वयु संवमभाजे रथी, कुणु कुणु जस न जाले वणी; मन सवभने तुं ज्येष्ठार, प्रति जे ते इह मन धार.
 विषय धन्निव सधोम ज्येष्ठार, वधी न हो सवमयो दाव, यम देव निजु नस मधोम, ते संवमधारी सुतुलोच.
 संवर पति सारव कषय, जे सेनेसु नरकमति यम; पाया मद्यतपी पिणु एने, कुर्क पुरा सुभ दुरमति सिने.
 तप वम प्रमुभ नदी नेहने, ज्येष्ठार वचने न ज्येष्ठे मने; नेहने ए तप निवमसु करि, ते निवुद्योम संवरे ज्येष्ठ
 यतुं सात संवरने निरे, सिवसंपद हारणु जे रने, तज कषाचिकि कुचिहवप, करी मन संवर तुं सुध ज्येष्ठ
 ते एम ज्येष्ठम हने संवरी, सदा मुने मय संभ परिहरी; निजंमज्यवपले संवरे, ते जे सिवपद मुनपद वदे
 संवरायु निस्कारता, जे ज्येष्ठम ज्येष्ठार; सुभयतमतिमते द्विषां, ज्येष्ठार वचन ते धार ॥

८ २४८
 ९ २४९
 १० २५०
 ११ २५१
 १२ २५२
 १३ २५३
 १४ २५४
 १५ २५५
 १६ २५६
 १७ २५७
 १८ २५८
 १९ २५९
 २० २६०
 २१ २६१
 २२ २६२

अन्वय-
 रादि-
 परिषय
 संवित्तात्
 विरचित
 गण्ड्याम-
 एह.
 ॥ ७० ॥

॥ इति गण्ड्यांशो विष्णुपानिषोपनिषत् ॥

પામી પિણુ ચારિત એ દુલભ, વિષય પ્રમાદ રચ્યો ન્યું કલમ; ભવક્રૂપે પડતો તું મુનિ, અનંતકાળે લેસી દુઃખખની.	૫૨	૨૩૪
કષ્ટે ખોધિ રતન એ લક્ષો, યુગસમિલા દૃષ્ટાંતે ગલ્લો; કરી કરી અંતરંગ રિપુ વશે, અણુચાતો નિજહિત ને કર્સે.	૫૩	૨૩૫
દુસમણુ એ તુઝ વિષય પ્રમાદ, અણુગોખ્યા મન વચન દેહાદ; એહ અસંયમ સતરે વલી, એથી ખીહતો ચલી ધ્રમ ગલી.	૫૪	૨૩૬
પામી ગુરુ છંડી નિજ ગેહ, બહી શાસ્ત્ર તતવાચક નેહ; નિજ નિરવાહ ચિંતાથી ટલ્યો, તો મુનિ હિવ યતને કાં ગલ્યો.	૫૫	૨૩૭
સયમયોગ વિરાધનપણે, રહ્યો પડિસ ભવરાશે ઘણે; શાસ્ત્ર શિષ્ય પુસ્તક ને ઉપધિ, નિજ જન નહીં કોઈ શરણે સમધિ.	૫૬	૨૩૮
ક્ષણુ પિણુ નેહનો મુખ સુરભવે, પલ્ય કોડી બાણું ઉપજવે; સાધિક કાં તો સંયમ હરે, અને પ્રમાદ થકો કાં કરે.	૫૭	૨૩૯
જન પૂજે નેહને નામ, શુદ્ધ મને હુવે અતિ મુખ કામ; સંયમ વિષે જીહ કરિ યતન, જાણીએ ઉત્તમ કૃણ રતન.	૫૮	૨૪૦
વિરતિરૂપ અધિકાર એ, કલ્પો તેરમે યાન; હિવ સંવર કરિવા બહી, લિખીયે તાસ નિદાન. ॥		

॥ ઇતિ ત્રયોદશો યતિશિક્ષાધિકારઃ ॥

અવિરતિ યોગ પ્રમાદ મિથ્યાત, આતમ નિજ સંવર કરિ જાત; ભવરૂપી એ અણુસંવર્ષા, મુગતિતણા મુખ ઘે સંવર્ષા.	૧	૨૪૧
મન સંવર કરી હે પંડિત, સ્યું ન લખે અણુસંવર રીત; તરત હિ જાંયે તંદુલી મત્સ, સાતમી પૃથિવીમાં ખીભત્સ.	૨	૨૪૨
પ્રસન્નચંદ રાજઋષિ નેહ, મન મોકળે સંવરવે તેહ; નરકના દલ પિણુ વલિ શિવદલ, ક્ષણુ એકમાં મેલ્યા નિરમલ.	૩	૨૪૩
મન અણુલાધે જે નેઈએ, ધ્યાન ન એકદ્રિયાદિ થીએ; ધરમ શુકલમાં મન ચિર કર્યું, મન સવર તે તેણે વર્ણું.	૪	૨૪૪
સકારણુ નિકારણુ નેહ, મન શુભ ધ્યાને યંત્રી લેહ; દુર્વિકલપથી વિરમ્યા યતી, પારંગામી તેહ જ સતી.	૫	૨૪૫
વચન અલાધે બહુલા જીવ, મૌન કરે નહી કુણુ કુણુ કીવ; નિરવધ વચન અછે નેહમે, વચન ગુપતિ તે કહી તેહમે.	૬	૨૪૬
આતમ કહી તુ નિરવધ વચન, સુણુ સાવધ વચને દુઃખવસન; પામ્યા ઘણા નરક અતિ ધોર, વસુરાજાદિ વચનના ચોર.	૭	૨૪૭

श्री अच्चा.
 पनवि.
 रङ्ग० वृत्ति.
 ॥ ६९ ॥

परवशत्वा आदिभ्रं उदां, विरंम श्री भम नरकसु क्रिदां, तेभां नैर पभापम क्त्वा, विरिप लक्ष्मी हरे वः हाव. ३५
 अदि तप संवम परवशपवो, निव वस सदिने दुरे सुख वचो, पस्वत अति दुम अदिने दिशे, दुःख सुख वास्वै अतिनि उद्ये. ३६
 शडे समदा परवशपवो, मुनि वे हरे धाते उद्ये, ने रूप दुरे दुर्गति ममवास, तो किम तु वधि नदि ताप. ३७
 तव नांज दिव सिव सुमत्सु, नरकदि किं वम सिम सुखी, सुख बोरे विरायति वले, संतोषास्य भां दुःख वले. ३८
 सुख सिता नां वे उदां, राभीने सुख हरे पिणु क्रिदां, परभव सिव सुम वेजे पडे, सुं तो प्रभदे अतिवतडे. ३९
 अतिवप भवन परीसक लेव, न अरे ने असमवे वेव, तो सुं सुभति सुपति भावन्, न अरे क्त्वा विवायमना. ४०
 अनिक प्रमुज भावन नितमेव, वततो संवम अदि नितमेव, आनुस वम आवे सु नलक, प्रभदे भं न हरे लवशीक. ४१
 दुःख मन हनुं कुचिकवप नाद, पाप वचनमे शरीर प्रभद, तो पिणु वचपि सिद्धि वांजतो, मनोरथे संभालो भतो. ४२
 दुःख मन वसतो सुख दुःख मेव, मन भितते आत्म तदां वेव, प्रभद बोरे भिततो वार, करी सीलान समन्धी वार. ४३
 प्रभदशी लव सुमुडे दुःख, पडवो वणी परमत्तर सुख, दीपे तं नव नांभी सिदा, क्वपर आवचो तड मुचकव. ४४
 मदावपी वे चडे हदीर, वम तपादि किंय वीर, बोडे हरे प्रभति वचो, वे पिणु अणुचडे मुनि वचो. ४५
 दान मान नति प्रमुने वेव, नदि हरेने विपरीते वेव, वमवाचन परीसक अदी, वति ते पीने विरमदी. ४६
 भमत्व वसतो भावक विवे, वदीप तापी तपीचो वसे, निव मन अणुवचरतो वदा, लमणुदार लवतापी मुदा. ४७
 निव वर हनुं परवर वित, तामे कुणु सुख ताप मदा; आहनिदा वेरे दुःख वये, दुरगति भं नदि रोमे हरे. ४८
 करीया न पाप हनुं लवतो, वसतो पिणु वेडे हरे भतो, रायादि प्रेसो वीन, मन वचने सरो उ मुनिचोर. ४९
 किमु भमवे मोदिमपले, सावध वंजने पिणु निव वले, सो नाये पापी नदि पडे, भारी हले आणुने वेव ? ५०
 तव पडवी हो सुख परसाद, प्रापी वेव लक्ष्मी ममनाद; सुखसाथी वयी करी वीन, वने उर पडे दुरगति वेव. ५१

३५ २१७
 ३६ २१८
 ३७ २१९
 ३८ २२०
 ३९ २२१
 ४० २२२
 ४१ २२३
 ४२ २२४
 ४३ २२५
 ४४ २२६
 ४५ २२७
 ४६ २२८
 ४७ २२९
 ४८ २३०
 ४९ २३१
 ५० २३२
 ५१ २३३

अन्यथा-
 रावि-
 परिषप
 रैमविलास
 विरचित
 अम्यात्म-
 रास.

॥ ६९ ॥

નિર્ભાગી આતમ ગુણુ હીન, સ્તુતિ વાંછે અણુહંતઈ દીણુ; રીસી પરથી લાભે તાપ, ઇહભવ પરભવ કુગતિ પાપ.	૧૮	૨૦૧
ગુણુહીણુો જન જનમાદિકે, સુખ વાંછે હરખભર થકે; મહિષ વૃષભ ખર જનમની પરે, ગુણુ વિણુ તુઝ તિણુ મૂલ ન સરે.	૧૯	૨૦૨
મુનિ જે ઉન્નમે ગુણુ વિષે, વંદન સેવ કરાવે મિષે; નંદાઇસ પરભવ ગતિ ગયો, હસી તિણે તું અભિભવ લખો.	૨૦	૨૦૩
દાન માન યુતિ વંદન કર્યે, હરખે માયા રંજે પર્યે; નવિ જાણે જે સુકૃત નામ, કુણુ તું તિણુ હુઓ તુઝ ગામ.	૨૧	૨૦૪
મુગધ કભે ન હુવે તું ગુણી, કર્યે દાન પૂજાવિધિ ઘણી; ગુણુવિણુ ન હુવે તુઝ ભવનાસ, સ્યું સ્તવનાયે લ્યે ગુણુશ્રાસ.	૨૨	૨૦૫
ભણી શાસ્ત્ર સત્ અસત્ વિચિત્ર, આલાપે માયાયે તત્ર; જે જનને રંજે ઇહભવે, કુણુ તે તું કુણુ મુનિ પરભવે.	૨૩	૨૦૬
ઘર પરમુખ પરિઝહ મુનિ છાંડી, ધર્મોપગરથુ છલ તે માંડી; કરે શાખ્યાદિક ઉપગ્રણુપણે, નિશ્ર વિધનામાંતર જણે.	૨૪	૨૦૭
કરે ધરમ સાધન પરિઝહે, તુણે નામે મુરખ કિહે; નવિ જાણે સોનાને ભાર, નાવ ન યુટે પારાવાર.	૨૫	૨૦૮
પાપકપાય કરમ ભાજને, મુનિ હુવે પિણુ ઇહાં ધ્રમસાધને; રસાયણે પિણુ સુખ તેહને, ન હુવે અસાધ્ય રૂજ જેહને.	૨૬	૨૦૯
જિને કલા મુનિ સંયમરખા, જે તે વસ્ત્ર પાતર પરમુખા; મોઠાં તેણે હવે ભવ પીડવે, નિજશક્તે રિય નહ દુઃખ હવે.	૨૭	૨૧૦
સંયમ છલથી પર અભિભવે, ત્યારે પુસ્તક પ્રમુખે રવે; વૃષભ ઉટ મહિપાદિક રૂપ, ધરી વહીસ તું ભાર અનૂપ.	૨૮	૨૧૧
વસ્ત્રપાત્ર તવુ પુસ્તક લોભ, કરવે ન હવે સંયમ સોભ; લોભે પડવું ભવનિધિ માંહી, સંયમ શોભે શિવગતિ છાંહી.	૨૯	
એક વસ્ત્ર પાત્રાદિક શોભ, ખીજી સંયમપાલણુ શોભ; પહિલી ભવ છે ખીજી મુગતિ, શુદ્ધ જાણી તું એક જ ગ્રહતિ.	૩૦	૨૧૨
શીત તપાદિક થોહું લહે, તે પિ પરીસહ તું નવિ સહે; તો કિમ નરક ગરભ દુઃખખાણુ, સહીસ ભવાંતરી કેમ અજાણુ.	૩૧	૨૧૩
મુનિ સ્યું વિણુસિત વપુ મૃત્પિડ, પીડી ઘાલી તપ વિરતિ કરંડ; જાણે જે ભવભય દુખ રાશા, તો આતમ કર શિવસુખ વાસ.	૩૨	૨૧૪
ઇહાં કષ્ટ જે આરિત વિષે, પરભવ તિરયગ નારગ શિખે; સપ્રતિપક્ષપણું જે માંહી, વિશેષ નિજરે લ્યે ઇક આહી.	૩૩	૨૧૫
પ્રમાદ સુખ તે ઇહાં ળિદનો, દિવ શિવ સુખ પરભવ સમુદનો; એ જેમાં પખ લેવા વૈર, વિશેષ નિજરે ઇક લ્યે સૈર.	૩૪	૨૧૬

श्री अष्टा-
धरवि.
रत्न० पृथि.

॥ ६८ ॥

अरुणारुणः सुनिवार नमु, कथ मन निषय कथावे नमु, सुन्दरेण स्मित परिष्कार, रसे अरुण प्रकभने इय. १ १८४
 पराभदे न इरिषि विष्णु, अभिति सुमि न धरीस विष्णुः; सरीरभोदे न इरिषि तप, इरिष कथन अरिषि तो अय. २ १८५
 परीसक न सदीस विम अपसर्ग, धरीस नदी सीकम रथवर्ग, ती मुकतो पितु अरुणार, सुनि विम तुरिस वेने धर. ३ १८६
 अरुणारिषे के के वेध, धरे अरिष न पादे वेध, अमितो न भीदे वेत कजत, मुत्तु नरक वेने न दकत. ४ १८७
 अरुणु विना प्रति वेने भदे, एव वधि पूजेपपि भूदे, वधी मुमध नरुणव अरुण, अरुणत पावी न्यय वधीस. ५ १८८
 अरुणत न वधी संभम तपे, प्रतिमक अरु मुत्तु पितु कपे, सुं तुत्त दुरजति पादां रारु, एव वधि परभव तुत्त अरु. ६ १८९
 सुं नन सत्तरे पूजये, अरे मुमध तुसे निष्पु सुवे; ओपि भीष्क ताने के पररु, अरुणारु अरुणकी कस्तु. ७ १९०
 नमे अरिष तुत्त तुत्तु अरुणरी, अरुपे अपपि वरुति अनुपरी, वेध धरी सुनि तुं तुत्तु विना, इरुणी मति अरुणी तुत्तु अरु. ८ १९१
 अरुणु भीष्कपि नदि वित, न अरुणव अरुणे विष्णु; तां पितु सुत्तु अरुणुने वतन, न इरे सुनि तो नरुभां पवन. ९ १९२
 अरुण अरु पितु वेध विरति, न स्ते अरुणत अरु स्मित; अरुणी विष्णु अरुणदे इरी, सुत्तु अरुणव निष्क सिरी. १० १९३
 न इरे तुं अरु निष्क अरुणरे, अरुणव अरुण वेध वधि इरे, नित अरु वरुने अरु रंकि, अरुपे अरु नरुणति अरु. ११ १९४
 वेने तुत्तु अरुपे के लोभ, अपदेसे अरुण अरुणु अरुणु; सुपे सुने रडे अरुणने, अरुणुते वे इत तुं परभने. १२ १९५
 अरुणविष्क अरुणु अरुणुअरुण, इरे अरुण रडे अरुण वधि, तेधी पितु निष्कव तुं अरु, वधि पितु नदी निष्कव विष्णु. १३ १९६
 पोते तस्तो से अरुणुनेत, अरुणुअरुणु तारे अरुणुअरुणु; तुत्तु निष्कुने के अरुणुअरुणु, इरे अरुणु वेध अरुणुअरुणु वधि. १४ १९७
 निष्क परभदे पोते भदे, वे विम तारे परने तारे; निष्कअरुणु अरुणुने अरुणुने, निष्कपर अरुपे अरुणु अरुणु. १५ १९८
 इरे अरुणु पुस्तक अरुणुअरुणु, पर पासे के तप अरुणुअरुणु; अरुणुअरुणु परभने विष्णु, अरुणु अरुणुअरुणु तुत्तु मति धरी. १६ १९९
 सुनिवार तुत्तु नदी अरुणु, विष्णु तपवने अरुणुअरुणु, ती पितु तुं अरुणु अरुणु, सुनि वधि सुं तुत्तु अरुणु. १७ २००

अरुण-
रादि-
परिषय
गणितस
विरचित
अष्टाध-
रस

॥ ६८ ॥

તારક બુદ્ધે જે આસયો, જેહને તેહ બડવા પડ્યો; તરે તેહ કેમ વિપમ પ્રવાહ, કુચુર પસાય પરે ભવમાંહ.	૩	૧૬૬
ગજ રથ વાહન વૃષભ તુરગ, પદાતિ રોષે નિજપર મગ; પાંડત તિમ સેવે શિવ ભણી, શુધ ગુરદેવ ધરમ ગુણુમણી.	૪	૧૭૦
કુચુર કલે કૃત ધરમ ઉદમ, ફલે રહિત હવે એહ મરમ; મૂઠી દષ્ટિરામને ભવિક, ગુર શુદ્ધ કરે હિતાર્થી હુઇક.	૫	૧૭૧
મૂકયા શિવપથ વાહણુ ભણી, શ્રી મહાવીરે જે ગુણુધણી; હુંટણુહારા તેહ જ થયા, કલિયુગમાં તુજ સાસન ગયા.	૬	
રાખી તેહ યતીનું નામ, મુસે ધરમધન જનનું આમ; નીરાજકે પુઠાકું કિસું, કોટવાલ નવિ ચોરાં જિમું.	૭	૧૭૨
અશુદ્ધ દેવગુર ધરમે મદે, દષ્ટિરામ ધિગ અઉગણુ પદે; સોચિસિ પરભવ તું તે ફલે, રોગી કુપથભક્ષે જિમ કલે.	૮	૧૭૩
સોન્યો નીબ અંબફલ ન છે, વાંઝ ગાય છે દુધ ન વધ; નાપે ધન દુષ્ટ નૃપ સેવ, નાપે કુચુર ધરમ શિવમેવ.	૯	૧૭૪
કુલ વળી જાતિ પિતા ને માત, વિદ્યાબંધવ ગુર નિજ જાત; ન હુવે જિયને કો હિત ભણી, મુખ આપે ગુરમુર ધમ ધણી.	૧૦	૧૭૫
તલ્લે માત પિતા ગુર જેહ, ખોધી જેડે શુદ્ધ ધમ જેહ; નાપે ભવમાં તે સમ કોઈ, વૈરી નહી રહે ધમ કોઈ.	૧૧	૧૭૬
દેવપૂજ ગુર સેવા લાજ, પિતર ભગતિ ને સુકૃત સાજ, વ્યવહારશુદ્ધ ને પર ઉપકાર, ઇહ પરભવ છલ સંપદકાર.	૧૨	૧૭૭
જિન અભગતિ મુનિની અવગન્યા, કર્મ અયોગ્ય અધરમ ધ્યન્યા; પરવચન માખાપ અવગણુન, કરે પુરુષને વિપદા મલિન.	૧૩	૧૭૮
ભગતે પૂજિસ નહી જિનભણી, સુણી ગુરધમ મ કરિસિ વીરમણી, સનિમિત્ત અનિમિત્ત મેઠી પાપ, કિણુ હેતે વાંછે શિવમાપ.	૧૪	૧૭૯
ચહપદ જાતે સિંહ જિમ બિલ્યો, કોઈ સુગુર તારે મુઝ બિલ્યો; કોઈક તે ખાંજે ભવકૂપ, શ્યાલ સમાન અણુમિલ્યો બૂપ.	૧૫	૧૮૦
ભયે તલાવે તીસીયો સદા, ભુખ્યો મૂઠ ભયે ધર તદા; દરિદ્રી તે કલપદ્રુપ છતે, જે પ્રમાદી ગુરયોગ હતે.	૧૬	૧૮૧
ન ધરમચિત ન ગુરદેવ ભગત, વૈરાગ્ય લવા નહોં જસ ચિત; તેહનો જનમ પશુને પરે, નિષ્કળરૂપ થયો બહુપરે.	૧૭	૧૮૨
ન દેવકામ ન સદકામ, જસ ધન ખરચાણુ નહોં આમ; તસ ધન ઉપાર્જવે ભવકૂપે, પરતાં ર્યું આલખણુ હુયે.	૧૮	૧૮૩

કલો દેવગુર ધર્મમય, દ્વાદશમો અધિકાર; હિવ મુનવર શખ્યાપણે, લિખું યથા આચાર. ॥

॥ ઇતિ દ્વાદશમો ગુરશુદ્ધ્યધિકારઃ ॥

भी खप्पा.
घनवि.
रत्न० वृधि.

॥ ६७ ॥

दिविद्यार्थं च मत्सरं शोकं, पश्चात्तप इपरं च शोकं; कुतश्च कुसंयति भान प्रभाद, सुभूत मखिन करणुं धनुष्यद. ४ १५६
 नष्टम विम दुःखं निवृत्तं सुखं शस, मत्सरी परि विम पर परसंस; निवृत्तं प्रसंस परने नवि च्छे, एतं दानं पितृ विम ते बडे. ५ १५७
 विम सुखं वेतां दरणे धनुं, परभाव विपुसुसु रदितपसुं; वेतां शोक धरे नदीं तप, तो परभाव सुख विरत्तं व्याप. ५ १५८
 दरणे निवृत्तं सुखं परि पा इडे, विम ये वेरी शपरी बडे, निवृत्तं मखवि विम उपसत्तप, विम रिपुने अकृष्य सुखं व्याप. ५ १५९
 कम निवृत्तं मर्दां तपन्य पडे, व्यातम तप दरण तुं च्छे; विम भरने चित्तनि विष्णु निरे, वेतां मर्दां बडे वेता पडे. ६ १६०
 शतव्यापी न दुने हो सुखी, परभाव विम नदीं व्याते धनुं; ये व्यापसुसु इतर अकृष्ये, सुखं मन्त्रविद्यो हं इती. ७ १६१
 कुणुं कुणुं न इरे कम मखिसुष्पी, प्रभाद मत्सर कुणोष सुष्पी, मेसुं ये दान्यदिक परम, व्यापु पणुं इर सुभं सुभुत करम. ८ १६२
 व्युत्तं पुन्य धरे विम शोक, परभाव करतां विम नदीं शोक, बन्धु सखित विम मखिवा तणु, वरं च्छे इरवक सुखं पणु. ९ १६३
 सुभुत सुखं सुखने देभने, व्यातम दुःखं शोकं सुखं नदीं बडे, इवे नदीं धरतीपी प्रभरे, मूलं इयो वरं पडे विपद. १० १६४
 तपदिविद्यं दाने पूज्ये, विम न नदीं सुखमत्सरपणु; व्यापण इर्षं न दुने निशेन, रस्यने पितृ व्यापुत शोक. ११ १६५
 मत्सरं च्छेदं दानं प्रभुष्य, शोकं पितृ सुखं तो इव सुभं, दानं पूज्यं पौरुषं सुखं इरे, सुखं पणुं इमर्दां विरपरे. १२ १६६
 शोकं नदीं विम तप इडे, व्युत्तं इव पितृ इवने वडे; व्युत्तं इव पितृ इडे सुखं शस, धर्मवेत विम इवे मन्त्रात्. १३ १६७
 विम शोक उपशाने करी, व्यापणं विविध व्यापरी; देकं इव इव न बडे इर्षं, व्यातम बन्धु करी च्छे विपद. १४ १६८

सुखं परम उपदेतं ये, व्यापुं सुखं व्यापिधर; देव परम सुखं अकृष्य, सुखं इव व्यापिधर ॥

॥ धर्मोदाहरणी धर्मसुखविचारः ॥

धरुव तपन्यां सुखं परभाव, ये च्छेपे विम परम विद्या; अकृष्यपी तेकने व्यापरे, पूरुषं इव विपदो करी. १ १६९
 व्युत्तं परमपी प्रभुष्य अर्षं, विम न बडे इव सुखं सुखं नदीं, शोकं न च्छे इव इव करी, व्युत्तं वेदं मन्त्रात् करी. २ १७०

ग्रन्थका-
रादि-
परिषद
रंगविठाल
विरचित
अध्यात्म-
शास्त्र.

॥ ६७ ॥

અજ કોડીને પાણી બિંદ, અંખ વલિક્રમ્ય બિહુક ક્ષે; ઇશુ પરિ હાર્યું મનુષ્ય જનમ,—શોચસ પરમાદે દુઃખ ગરમ.	૧૩	૧૩૯
મૃગ ભમરકે પેખી ને મીન, હાથી પ્રમુખ પ્રમાદે લીન; શોચે જિમ નિજ દુઃખ મૃતિ અંધ, ન લખે તું ચિરભાવી અંધ.	૧૪	૧૪૦
પજ્જો દુઃખે કરી પહેલાં પાપ, વળી મૂરખ તસ કરે ક્ષાપ; પડતો અતિ કદમ જલપૂર, માયે શિલા ધરે યઈ સૂર.	૧૫	૧૪૧
વાર વાર તુઝ કહીએ જીવ, ખીલે દુખે ગહે સુખનીવ; તો તું કર હવે વાંછીત કાંઈ, સમજ સમજ એ અવસર જાઈ.	૧૬	૧૪૨
ધન શરીરસુખ અંધવ પ્રાણ, છોડી છોડી લ્યે જિનધ્રમ સાણ; હવે ધરમે વાંછવા ભવભાવે, પિણુ વળી ઇણે દુક્ષભ ધ્રમ હવે.	૧૭	૧૪૩
જિમ દુઃખ બહુ સહે અકામ, કરી કરણાએ સહી સકામ; ચોડે સકામ પણ પરભવે, સુખ અત્યંત ઘણા દુઃખ જવે.	૧૮	૧૪૪
ધીકો રહે પાપ ક્રમ વિશે, સુખ વાંછે સુવિનાશ ન લખે; ચિતવતો તે સુખ વિહુસતે, ખીલે કાં નહીં દુરગતિ લતે.	૧૯	૧૪૫
કર્મ કરે રે જિય તું તેહ, હુસ્યે અત્યંત વિપદ તિણ રેહ; તેહતું ખીલ ધરે નહીં હિયે, જિહાં અત્યાકુલતા ભાવીયે.	૨૦	૧૪૬
પાશ્યાં જે સંઘાતે વધ્યા, નેહાણુ યાનકમાં સધ્યા; તે પિણુ યમે ત્રક્ષા નિરદયી, લખિ પિણુ કાં હિત ન કરે અઈ.	૨૧	૧૪૭
ધન અંધવ સુત જસ આતવ્યે, જિણે કલેશ પામ્યે તું હવ્યે; કુણુ ગુણુ તસ ઇહ પરભવમાંહ, આયું કિતો જિણુ વિલપે તાંહ.	૨૨	૧૪૮
સ્ત્યું મુઝે ગતરૂપે ભિન્ન, સકલ પરિગ્રહ અંધવતન; શોચી નિજહિતકારી યોગ, પરભવપધિ કરી અવસર ભોગ.	૨૩	૧૪૯
સુખસું બેસે સુખસું સુવે, જિમે રમે ખેલે વળી જીવે; નવિ જાણે આગળી ધ્રમ વિના, સ્યું હુઇસ્યે આતમ તુંજના.	૨૪	૧૫૦
શીત તાપ માખી વૃણુ કરસ, સિગરેક કષ્ટે ઝમકે નિરસ; તિણુથી ઇણુ કરમે બહુ મેલ, ન લહે નરકવેદના હેલ.	૨૫	૧૫૧
કોષે કિહાં પ્રમાદે કિહાં, કદાચહે કિહાં મદસું કિહાં; મલિન કરે આતમને જીવ, ધિગ તુઝ ન ડરે નરક હરીવ.	૨૬	૧૫૨

વૈરાગે ભવિ બુઝવા, કર્યો દસમ અધિકાર; હવે શુદ્ધ ધરમ તણો, સિખું કમો તિમ સાર. ॥

॥ ઇતિ દશમો વૈરાગ્યાધિકારઃ ॥

રે જીવ ધરમે હવે ભવનાશ, મેહું કરે મૂરખ કાં તાસ; મદ મત્સર માયાપઈ કરી, ઓસડ મિલ્યું ન હવે ગુણુપરી.	૧	૧૫૩
--	---	-----

શ્રી યજ્ઞા.
 ઘનવિ.
 રજ્ઞ૦ હૃદિ.
 ॥ ૬૬ ॥

સજ્જાયે જ્યેને દિમ ચરણુ, ક્ષિપ્ત આપારે ભાવન કવણુ, પંક્તિ મન ફલક સત્ત અસત્ત, પ્રવૃત્તિ ત્રિવેણી મેલી તત્ત.
 મનવચનમાં ભાવન પવિષ્ણુમ, સિદ્ધ સમાન રણાં તિણુ ક્ષમ; દુષ્ટ આન સુકર ભાવતાં, નવિ પેષે ભાવન તાકતાં.
 જ્યે સદ્ગુણ ઉપદેસામ, લીખ્યો નવમ અભિહાર, દિવ આખે વૈષ્ણવમે, શ્રી મુનિમુદર સ્થર ॥
 ॥ હૃદિ નવમ્ભિત્તલમ્ભિમ્ભર ॥

૧૬ ૧૨૫
 ૧૭ ૧૨૬

પ્રત્યક્ષ-
 રાદિ-
 પરિષય

ગું છાં મહે હસે એ અરથ, વાંછી ક્ષમ જેલે સુ નિરથ; ધોર નરક આટે પેસવ, ઉચ્છી ક્ષમે ન મૃતિ રાકવા.
 તુલક લવાઈ કુલ્યા યાઈ, છેટે નહીં અલિત તરે બાઈ; તાડે છાં વાત્તા કરી તિણે, છેપે ક્ષિપ્ત મુણુ લખવું તિણે.
 તું શૂરમ સાની તું છવ, અવજક વંછક મુખ દુખ નીવ, ઘાતા બોલ્યા તું વેદનો, ક્ષમે કાં નહીં દેવમાં ધનો.
 ક્ષુ તુલક છાં ચિર જનરંજને, સુણુ પરમારથ લખ તું જને, રંજ વિશદ ચરિતે ભવ સમુદ્ર, પાતાં તુજને પાલણુ મુદ્ર.
 પંક્તિ કું સાબ કું વળી, ઘાતા અદ્ભુત સુભીઓ મળી, વાંછે જ્યે મદથી પરિતોષ, ન ક્ષમે કાં પરભવ લણુ પોષ.
 સ્થાપન આપન બાણે સારવ, પ્રમત્ત ક્ષમે નિભવશ ધરવ, ઇંદ પરભવ છાં કરિ તે વતન, લખે નહીં કન મુચવે તન.
 પ્રમ અવસર લલો બનુ પુજવે, અનત દુખ સહતાં છાં રલે, વળી તુલક દુરલભ જિમ પ્રમ ઇમ, આદારથ તિણુ દુખસવ કિમ. ૭
 મુનુમુતિ વાંછે વળી નિકુંભી, તિણુ પુણુરે વાંછે મુખ સુભી, અપ્પોચ તિણુ વાંછે શિદ્ધિ, નવો વણુ તુલક અપાતમ શુદ્ધિ.
 પમ પત્રપર અભિભવ છાં દેખી, ઇંચે કાં તેથી સવિષેષ, અપુણુ અપાતમ ન ક્ષમે કાંઈ, વિસ્તારે કાં છાં અવ કાંઈ.
 કાં પીડી નિરુથ લણુ છવ, વાંછે પ્રમોદથી કમનીવ, એકવાર પીડે એક જત, તે, તક પીડે વાર અનંત. ૧૦
 રહો મુલે મુખ તિણુ જિમ સેક, અસણુ કરે જા નિવજેક; દિમ તું પણુ મૃતિ મુદ્ધમે રહો, છાં પીડે સુ છવ કમલો. ૧૧
 આપણુ પી તું વંચી ક્ષાં, કાંપી ધોલુ મુખભર તિણાં; વરવે ઇ સુ છાં પરભવે, નરક દુખસર તર્યાં વટે. ૧૨

૧ ૧૨૭
 ૨ ૧૨૮
 ૩ ૧૨૯
 ૪ ૧૩૦
 ૫ ૧૩૧
 ૬ ૧૩૨
 ૭ ૧૩૩
 ૮ ૧૩૪
 ૯ ૧૩૫
 ૧૦ ૧૩૬
 ૧૧ ૧૩૭
 ૧૨ ૧૩૮

રંગનિહાસ
 વિરચિત
 અષ્ટમ-
 રાસ.

॥ ૬૬ ॥

આતમ છે તું આતિ સાહસી, સુણી ભાષી ચક્રગતિ દુખ કરી; દેખી પિણુ ન બીદે બહુ પરે, તસ વિચ્છેદ ઉધમ નવિ કરે. ૧૬

૧૦૯

॥ ઇતિ આશ્વમે સતુર્ગત્યાશ્રિત્યોપદેશાન્તરગતઃ શાસ્ત્રશુભ્રાખ્યાધિકારઃ ॥

કુકરમ જાલે સુણુ કુવિલપ, તુજ ખાંધી નરકાગતિ તલપ; મહની પરે પચાસ્યે મત, માછીગર હાહ વિચરા ન ઘત. ૧

૧૧૦

સુણી મન વ મુજ ચિરતન મીત, કાં કુવિકલ્પે વે ભવજીત; કર જ્ઞેષ્યાં દિવ ભજ સતત કલપ, સકલ નિત્રાઈ કરી સવિકલપ. ૨

૧૧૧

શિવમુખ નરકર બિષટી માંડ, આપે વસ્ય અવસ્ય ધઈ આંડ; પ્રયતન કરી સદા હવને, વરા હુઈ મન હું કહું ઇમ તને. ૩

૧૧૨

મુખદુઃખ નવિ વે કોઈ દેવ, કાળ મિત્ર તિમ આરિ નિતમેવ; એ મન હુવે સકલ હવને, બાહુ સસાર ભગાવણુ મને. ૪

૧૧૩

આતમ એ મન વરા જરા થયો, કામ દિશુ યમ નિયમે ભયો; કુવિકલપ જરા મન ચિર નહી, યમ નિવનાદિ કરે સ્યુ ગ્રહી. ૫

૧૧૪

અરચા તપ શ્રુત દમ ને ધ્યાન, નિદ્રલ વિપુ હતે મનમાન; કપાય ચિંતા વિણુ મન રહે, અધિકો યોગ ભોગશુણુ લહે. ૬

૧૧૫

જપ શિવ ન વે ન વે શિવતપ. સંયમ દમ નવિ મૌન તરપ; યવનાદિક સાધન સવિ વૃથા, મન વરા કરે સર્વ ફલ તથા. ૭

૧૧૬

લાખી સકલ ધરમ જિન દક્ષો, વાહનસમ છોડી ને વક્ષો; મનપિશાચ ગદ્દિલો તે ઇલાં, મુરખ પરે બવાંદધિ જિલાં. ૮

૧૧૭

હાહા મન દુર્જની અમિત્ર, કરે વચન કાવા રિપુ સત્ર; તીને રિપે હજુલાહો હવ, વહે વહે આપદા સદીવ. ૯

૧૧૮

મન દુસમણુ સ્યો મુઝ અપરાધ, નાખે જિણે દુરગતે અગાધ; લખે ઇમ મુઝ છોડી શિવ જરયે, તોહી તુઝ પદ અસંખ હરયે. ૧૦

૧૧૯

કાનકુહી કુતરીની પરે, સભાવિષ્ટ કુટ્ટી અનુસરે; મપચ પરે સદ્ગતિ મંદિરે, મનહત પ્રાણી પેસણુ કરે. ૧૧

૧૨૦

તપજપ પ્રમુખ સકલ નહી ધરમ, કુવિકલ્પે હત ચિત્ત મરમ; ભયો ખાનખાને પિણુ ગેહ, ભુખ વૃથા સહે રોગી દેહ. ૧૨

૧૨૧

કષ્ટરહિત સાધ્યું મન વસે, અધિક પુણ્ય ઉપાર્જન લસે; વંચાણું મનવરા વિણુ પુણ્ય, હત તત્ ફલ સા ધઈ અધન્ય. ૧૩

૧૨૨

વિણુ કુવિકલ્પે નિ.કારણે, શાસ્ત્રી ભલીય હણ્યું મન ઘણે; પાપી તે ખાંધી નરકાયુ ગઈ, નિદ્રમઈ મરી નરકહી જઈ. ૧૪

૧૨૩

જે ગદે તને ચિત્ત સમાધિ, યોગ નિદાન અધિક તપ સાધી; શિવ મુખ વેલી તણુ તપમૂળ, તિણુ ભણ્યે સમાધિ ફલ. ૧૫

૧૨૪

श्री अष्टा
धनवि.
रस० वृत्ति.

॥ ६५ ॥

बडे द्विपे तुल्य शिवा समान, आश्रम रस नवि पसे कान; ने छंद नपी छत्रदध लीन, बभो नदी प्रम सुवन अभीन. १ ६४
 कस प्रभाद न अयो आश्रमे, सुखने किम ते शिवसुख पसे, ररदधने न अर्था कस रोम, निदुषे दुर्बल छवित भोम. २ ६५
 कलुषुदारनो आश्रम वृषा, भूमी नदी प्रभाद छया; पादा दीपकभादी पतंत्र, व्याख्यानो सिद्धा स्था सुख तंत्र. ३ ६६
 दरमे तरकपाद क्य केर्ष, क्यार्थिक रचनये केर्ष; लोपिप निमित्तस्य अदु परे, ते सद्गु भूरभ क्यसुख भरे. ४ ६७
 दरमे सुं पदितने क्य, क्षयोपशम जनरंजक धाम; कर्मा कलु अवेदुं किलु क्य, छडे तादरे क्ये सुखभाप. ५ ६८
 पित्र कलुने किलु रणे लोक, न भरे परदित संवम योः; निद्विष छहरभर ययो, कलुयो मयो संवम वपी अयो. ६ ६९
 धन ते न कलुषा पिलु गुणकूल, गुणधाय सुद वयनपिल, ने आश्रम पापी आशस, छंद परदित न भरे कभवस. ७ १००
 धन ते सुत्रध कथित लिनभात्र, सये क्ये सवम महाभात्र, सु कलीये व्यसनी कवेसिये, ने दुक्षिप वरभादी पिपे. ८ १०१
 अक्षिप कलुने इह नहिं तंत, सुभने चांछे छड कवप्रत, किंवासदित न कजे इह तेम, भर न बडे कदन मम नेम. ९ १०२
 *आश्रम छपदेसे करी, काभ्यु ये अपिधार, दिव शौचति छपदेसप्रत, सिधु नवम अपिधार.
 मुत्तं छुने कस अलु दुरंध, स्रभर पिलु भरे अमुनंध, कदिन कुरस करवतधी धयो, दुःख अनत शीत तप तयो. १० १०३
 देवता इत तीवर वेदना, छद पुकार निस्तार धना, कापि नरके न गिदे कर्मा, कुमति ने दरमे विषकार. ११ १०४
 नंध वदन तादन छे सदा, सुख तप दुधमलु कथा; शीतताप निरुपर कय अदु, विरंज अति दारुदु दु म सु. १२ १०५
 वृषा दारुपलु अभिभव दोष, मलास्थिती दुर्जति कय पोष, अेदवा देवप्रते पिलु कासुभ, सुभ ते पिलु परिष्कारे दुःख. १३ १०६
 छंद निरुद अभिभव कय सदा, रोम शीत दुःख दे निरु अत, निद्विष अेद भुजप्रति विरस, सिदानं कलु संधीय सरस. १४ १०७
 अे शौचति दुष्मिनी किय कवी, अनंतमगनो अक्षिभव कावी; निन प्रवचन कापी निरु क्रीये, करी सिभ निभ अे तुल्य नपि सिपे. १५ १०८

* इतिवचन कदा काश्रमे अपिधार पूर्णं करे छे क्यविषय मन्वि १०० मां श्लोके ते पुरी करे छे

अन्यत्र-
रादि-
परिषय
रंगमिठास
निरचित
अभ्यारम-
रास.

॥ ६५ ॥

તપપ્રવૃત્તિ તો જીવે મુખસાધ્ય, જિમ તિમ માન મુગતિમુ અખાધ્ય; પહિલી પ્રવૃત્તિ ન થો મુખ કઈ, બાહુબલિને ણીને શિવ દઈ. ૭	૭૯
વિચાર કરી ઇમ તજવું માન, દુર્લભ તપ રાખવું નિદાન; પંડિત હરખે મન ધરિ કામા, માન મત્સર હે મૂરખ ગમા. ૮	૮૦
ચોરે પરાભવ પિાનુ તું કુરો, પાપ ચીંતવઈ નિજ ગુણુ લુપો; ન લખે નરક તિરચી ગતિ, વારવાર ધાર્યે દુઃખતતિ. ૯	૮૧
ધરે પુણ્યાતમ અપકારિયે, ક્રોધ તેહ ધરિ અરિપટ કીયે; તે ભવબાહિજ દષ્ટિ પીડ, અંતર અગિને ભવ ભવ ઇ. ૧૦	૮૨
ભણે ક્રિયા તપ રામગાં રહે. માયા સહિત ધરમ નઈ કહે; ન લહે તે કલ આતમ દેહ, કિલેસ રૂપ ભવાંતર છેહ. ૧૧	૮૩
વહે લોભ આતમ મુખ ભાભી, ચેવા હ્યે જ્ઞાનાદિક તણી; દુઃખ લેવા નઈ ઇહ પરવહે, વાંછા તઉ ધરિ દુહું પરિવહે. ૧૨	૮૪
કરીસ જીવે પરભવ હિત કાંઈ, કાંઈક કરિ સુકૃત કિહિ કાંઈ, યજી તે મદ મત્સરે ન હાર, માનાદિકે નરકગતિ ધાર. ૧૩	૮૫
પહિલે પાપ સરારે પડ્યો, હવે કિમું ગુણિપલ મદ જલ્યો; નવિ જાણે સ્યું ભવજલ નિયે, પારે યંત્રી સાંકલ મધે. ૧૪	૮૬
કોણે તુજ ધરમલવ મિલ્યો, યુગપત જઈ કપાયે બિલ્યો; અતિપત્તે મું લઈ ધન લેસુ, મૂરખ કિમ હારે કુકેસુ. ૧૫	૮૭
મિત્ર તેહ રાત્રુ હવે તરત, ધરમ મલિન યશ અપયશ જત; ન ધરે તેહ બંધવ માખ્યાપ, ઇહ પરભવમુ કપાયે તાપ. ૧૬	૮૮
રૂપ લાભ કુલ વિક્રમપણે, વિદ્યા તપ દત પ્રબુતા ભણે; મું મદ વહે ન જાણે મૂઢ, તે અનત નિજલાધવ વૂઢ. ૧૭	૮૯
વિણ કપાય ન વધે ભવરાસ, ભવ ભવમાંહે એ મહાપાસ, એ કપાય ભવતરના મૂલ, તે હંડ્યા આતમ શિવ વલ. ૧૮	૯૦
દેખી નરક તિર્યગ વેદના, શ્રુત નજરે ક્રમ દુર્લભ ગના; કૌતુક તે હરખે જે વિયે, વિકલ ચેતન એ જીવે નવિ લખે. ૧૯	૯૧
ચોરે તિમ રાજન અનુચરે, દુષ્ટ પ્રમાદ તુજ ગુણુ ધન હરે, ન લખે કાં લુંટાનું કરે, (?) ૨૦	૯૨
મૃત્યુ યજી રાખ્યો નહીં કોઈ, રોગભીતિ ન ગમાડી લોઈ; ન ક્યાં મુખિયો ધરમે જગત, તો સ્યો ગુણુમદ પ્રબુતા કરત. ૨૧	૯૩

ક્યાં કપાય નિવારવા, એ સમ્મત અધિકાર, શાસ્ત્રહ આગમ આચરી, ઉપદેશ વેદવાર.

॥ ઇતિ સમ્મતઃ કપાયનિગ્રહાધિકારઃ ॥

धी अघ्या.
घनवि.
रत्न० प्रसि.
॥ ६४ ॥

पदते शुभ परिवृत्ति अति अशुभ, रम्यो विषय सुभमा स्तुं सुख, नद विजु रडे विताहित वपी, न वपे तुं हं पति पपी २
 इद्रिय शुभ ते तो विम विद, अतीन्द्रिय शुभ ते शिवमति हद, पति कुं परस्पर देवी, आजे छि ओक परिवेष ३
 देवी नरक दुःख किम नोभवे, राश्र मुनी ने बडि छडे छवे; वेड निवत्यो तुम्हा मिये, मुनी फापनय सगवा वपे ४
 नरक वेदना ने मर्कवास, देवीने सुतकोवन काश्र, मन न वगे स्तुं विषय कषय, तो पति वपी शीत विताय ५
 विम पशुने वपी विम थोरने, वष इत्यां मृति दुवे थिर भने; कठके कठके विम सस्वने, तो स्तुं आतम विषयकने ६
 शीत छडे के दुःखनी सश, मन पश इद्रिय विषयकाश्र, इद्रियशुभ ते नारा वारत, तस नश्ये निवय दुःख अत ७
 वम स्तुं सुभो दुःखमय वषा, नरक कषाया स्तुं हं वषा, स्तुं निवय अशुभ मन देड, शीतक विषये मुंज्यां वेड ८
 मुंजे स्तुं छडे विषय प्रभाद, अमयत शुभ उत्तर दुःखभाद; शुभ के इद्रिय विषय शुभ, निवयने अशक्ति शिव मुक्त ९
 विषयप्रभाद निवयका, ओ छडे अपिहार, विषु कषय वपने नदी, सो मुक्ति शतभयार

॥ इति यथो विषयप्रभादल्लभापिहार ॥

वपी सखीय छव पीया वपी, देव वसे नरकादि कळी, स्तुं तुं सुख हसे कुवयने, शीपे निज मुततमन छने १
 मानवीन वपने के मान, न दुवे तो वप आये मान; कुवयन माने दुवे वप नास, दुःख बडे आतम नरकवास २
 वैरादिकनी वाकाशाभ, आतम लक्ष्मी वष कषयका; मान सभ कारे तप वष, निवये छटां दुं गडि सभ ३
 यक्षि कुवयन के कसुवित वष, पादवु हे कस रोम करभाय; के मरुवति न धरे रोष, छडे अवे के शिवमति थोव ४
 हं शुभ वृद्ध कषये कश, शीपु छे विषु सव्यां सदा; स्तुं देवे नदि शिवनुं रोस, तप छटां परमव दुःखशोस ५
 हं वष कषये कषी, कषायनसथी स्तुं सुभ पिज्या; के नेमं उत्तर हद देण, लक्षी छडे कष ते अनेपु ६

अन्यस-
रादि-
परिषय
रंगविलास
विरचित
अध्यात्म-
रास

॥ ६४ ॥

१५
१६
१७
१८
१९
२०
२१
२२
२३
२४
२५
२६
२७
२८
२९
३०

બૂડે આરંભે ભવમાંડ, રાજ પ્રમુખ ઇલે વળિ તાંડ; ચિંતાકારક ને ધ્રમ હરે, પરિગ્રહ છંડવઈ કારજ સરે.
વાવે નહી ને ધનશુભ ખેત, નતું પરભવ સ્યું તે લેત; તેહ ઉપાન્ન્યું કરી અતિ પાપ, જીવ કિમ તો નયે દુઃખતાપ.

૬

૫૪

પરિગ્રહ મમતા મુગતએ, ચઉથું ઇહાં અધિકાર; હિવ અનુક્રમિ પંચમ લિખું, દેહ મમત પરિહાર.

૭

૫૫

॥ ઇતિ ચતુર્થો ધનમમત્વમોચનાધિકારઃ ॥

પાપ ચિંતવે પોપે દેહ, કિમ તુજ યશે સહાયી તેહ, ઇમ ને ઉત્તર સુખ ચીંતવે, એ જગ વચે ધૂરત રવે.
કારાગાર થકી નીસરે, જટ પિણુ ભેદી નઈ બહુ પરે; પડયું અધિક તેથી તતુ ણદિ, જીવ કમપતન કરે સ્યે છંદિ.
ને પરભવ સુખ વછે ચિત્ત, તો ન કરે કિમ પુણ્યપવિત્ર; રાખી ન શકે ભવભય કોઈ, પુણ્યવિના જીવ વજિ હોઈ.
કરે પાપ મુંઝી ઇણુ દેહ, ભવદુઃખ નલ ન નાણે જેહ; અગનિ લોહાશ્રય સહે ધન સહી, વ્યોમ અનાશ્રય આધા નહી.
કાય નામ અનુચર એ દુષ્ટ, કમગુણે આધી તુજ પુષ્ટ, ઇલતું દેઈ સંચમ લાંછ, જિણુ તુજ જીવ ન આવે આંછ.
શુચિપણું અશુચિપણુ લહે જિહાં, કૃમિ નલે આકુળ વપુ ઇહાં; તરત ભસ્મભાવીથી જીવ, લે નહી કાં આતમહિત નીવ.
તપ જપ સંચમ પરઉપકાર, દેહે એ ફલ લ્યે નહી સાર; બાહુ ભાટકે અલ્પ દિનગેહ, મૂરખ તું સ્યુ તિહાં ફલ લેહ.
માદીરૂપ ઇણુ વિણુસતે, નિદાવત રોગધર છતે; દેહે આતમ હિત ને નહી, મૂરખ યતન કરે સ્યો તહી.

૧

૫૬

૨

૫૭

૩

૫૮

૪

૫૯

૫

૬૦

૬

૬૧

૭

૬૨

૮

૬૩

દેહ મમત રહિત ઇહાં, એ પંચમ અધિકાર; વિષય પ્રમાદ નિવારવા, સુણિ વળી વિકથા વાર.

॥ ઇતિ પચમો દેહ મમત્વમોચનાધિકારઃ ॥

તુચ્છ સુખદાયક ઇંદ્રિય વિષે, સ્યું મુંઝે આતમ ઇણુ વિષે; મેલહે એ ભવભય વનમાંડ, જિહ નઈ સુલભ નહી શિવ તાંડ.

૧

૬૪

श्री जम्बा.
 घनवि
 रत्न० वृत्ति.
 ॥ ६३ ॥

अनेक लक्ष्मी न्यां लक्ष्मीं, नीकलता मल कुम्भिवर अंध, आरिषु वपव कुळोपणी, दुरवतिष्ठी सुमते सु रणी.
 वेद निष्कर्ष निष्कर्षणी, अदरी वाधिष्ठी निनभी वणी, अन्धि अन्धरव्य मृत्युंते करे, अन्धुवाडणी वन्धरवि परे.
 शतस्र मंथु धनेद निष्कर्ष, मृषा प्रभुम सतापद घट, अन्धु परि अ प्रतम राक्षसी, सुष्ठी अन्धिवरु इरे रत्न वसी.
 अन्धी निरभक्षरुप अन्धे, अन्धु दुर्तीव अन्धिवर, वीने सुत मभवा रदित, अन्धु वृद्ध मन्धर.
 ॥ अन्धि द्वितीय श्रीमन्धुमोषनापिकार ॥

७ ४२
 ८ ४३
 ९ ४४

प्रन्धक
 रादि-
 परिषय

एव म कुम्भि सुतासुत देम, दरणे अन्धुव अित विशेष, मोदे नसन्धि मेधवा, मेधु अन्ध निष्कर्ष लघु.
 अन्धन एव अन्धतर सिमी, न अन्धे राव सुकष ने अन्धी, देवे अन्धी अन्धकष पी, अन्धे राव तम सन्धि अन्धी.
 अन्धि निष्कर्ष श्री कुम्भे अन्धे, अन्धु अन्धर अन्धु प्रकषे; अन्धु अन्धे अन्धे ते अन्धे, न अन्धे ता अन्धे सुत परअन्धे.
 अन्धु अन्धु अन्धर अन्धी, सुतअन्धे पितृादि अन्धी; अन्धु अन्धे अन्धे सुत पर अन्धे अन्धे अन्धे अन्धे.
 सुतमभवा भोवन्ध प्रन्ध, अन्धे वृतीव अन्धिवर, अन्धी मभवा सुकष, अन्धे सुष्ठी अन्धिवर.
 ॥ अन्धि वृतीय पुनमन्धुमोषनापिकार ॥

१ ४५
 २ ४६
 ३ ४७
 ४ ४८

रंगविनास
 विरचित
 अन्धुम-
 रास.

सुम्भुदे अन्धभी मेधवी, रहे अन्धे तु मभवा अन्धी; अन्धिवरि अन्धे अन्धे अन्धे अन्धे.
 अन्धुमोषे दुम्भुम सुम्भु अन्धे, अन्धे अन्धे अन्धे अन्धी अन्धी, अन्धे अन्धे अन्धे अन्धे अन्धे अन्धे अन्धे.
 मभवा अन्धे अन्धे अन्धुम, अन्धे अन्धे अन्धे अन्धी अन्धी; अन्धे अन्धे अन्धे अन्धी अन्धी, अन्धे अन्धे अन्धे अन्धी अन्धी.
 अन्धुमअन्धे अन्धे अन्धे अन्धे अन्धी अन्धी, अन्धे अन्धे अन्धे अन्धी अन्धी, अन्धे अन्धे अन्धे अन्धी अन्धी.
 अन्धे अन्धे अन्धे अन्धी अन्धी, अन्धे अन्धे अन्धे अन्धी अन्धी, अन्धे अन्धे अन्धे अन्धी अन्धी.

१ ४९
 २ ५०
 ३ ५१
 ४ ५२
 ५ ५३

॥ ६३ ॥

રાનુકુટુંબ કથન

કરે ક્યાય મલિન સ્યુ ચિત્ત, કો ઉપરિ અરિશુદ્ધે અત્ત; તે તુજ માતપિતાદિકપણે, ઇષ્ટ યયાં બહુ ભવભરમણે. ૩૧ ૩૨

કુટુંબે રાનુબોધ

જ્યાં શોચે કિહાં ગયાં મુજ એહ, નેહાહુ આતમહ સનેહ; તિણે હણ્યો તુંદિજ પૂરવઈ, હણ્યુહણ્યાવણુ તે ભવભવઈ. ૩૨ ૩૩

અસમર્થ કથન

ન રાકે તું રાખી તેહને, તે પિણુ રાખણુ તુજ દેહને; નિકલ ગમત કરે સ્યું એમું, પગ પગ મુરખ સ્યું ચિતેમું. ૩૩ ૩૪

રાગ દ્વેષ નિરાસ કથન

સચેતની પુદ્ગલીયા છુન, અન્ય પદારથ આણુગ સદીવ; ધરે અનંત પરિણામ રાભાવ, તહાં કુણુ રાગદ્વેષનો દાવ. ૩૪ ૩૫

સગતામાંહી મગનપણે, એહ રવ્યહિ અધિકાર, હિવ અનુક્રમે ખીન્ને લિખું, લલના મુગતાચાર.

ઘટિ પ્રથમ: સમતાધિકાર:

માહે સ્યું સ્ત્રીજન ઉપરઈ, પુણ્યાતમ પ્રીતે રતિ ધરે; ન લખે કાં પડતાં ભવદધઈ, સ્ત્રી તે શુદ્ધ શિલા ગલ બધઈ. ૧ ૩૬

ચરમ અસથિ મન્જ આંતરવસા, અસ્થિ માંસ અમેઘ્યાદિક કસા; અશુચિ પિંગત સ્ત્રી આકાર, દેખી રમે સ્યું આતમસાર. ૨ ૩૭

દેખી દૂરસ્થ અમેઘ્ય અલખ, સૂગ કરે તું નાસાકલખ, તિણે ભરઈ સ્ત્રી ડીલે મૂઠ, સ્યું અભિલાષ કરે અવગૂઠ. ૩ ૩૮

માંસ અરઝ અમેઘ્યે બરી, સ્ત્રી દેહી દેખે ર્યે કરી; ઇહ ભવ સુત ધન ચિંતા તાપ, થાયે પરભવ દુરગતિ પાપ. ૪ ૩૯

મુંજે સ્યું દેખી સ્ત્રીઅગ, ચિત્ત પ્રસન્ને પેસ નિરાગ; લખ ક્ષણુ વિરમ અશુચિ એ ગાત, કરતો શૌચ અશૌચ હ ઘાત. ૫ ૪૦

મોહાયે સ્યું સ્ત્રી મુખનેત્ર, દેખી અંગોપાંગ વિચિત્ર; દેખે નહિ નરકગતિ રૂપ, મોહ તે મહા કદર્યન રૂપ. ૬ ૪૧

भी अग्या,
घनवि,
रत्न० वृत्ति,
॥ ६२ ॥

स्वप्न विद्याम कथन
निष्पर शीघ्र वेद विद्या, स्यादिति तेदं अरिवाज, अरिवाजि दुग्ध क्षरकृषी तन्म, व्युत्पन् नदी अरि दुग्धम भवे २२

वस्तु अन्वित्ये साध्य कथन
अनादि आत्म निष्पर अति, कोनर्ध पितृ नदि कथन अनादि; रिपु मित्र वदि विर नदी देह, तद सतिपु न वदे द्विम कोह २३

अन्वित्ये इहाय कथन
पंडितने ततथी वेप नदी, मातपिता सुत श्री युज नदी, न सुवे सुभार वेपथी जग, मत व्याकर सकल यत तद २४

साध्ये अक्षय्य कथन
अभी सुवे सुभु स्यावंत, धनी भुज के धनी तंत, धनी के केनी के वति, सिववंचक के के सिवभति २५

सर्व स्वप्न कथन
नेही सितवर्ध निष् निष् निष्, पोवीको स्वप्न कर्मा लजर्ध, जेर्ध सितथी स्वप्न शीति, ओ अपरि दुग्ध सभे श्रीति २६

सर्व द्वेष निष्कृता
पाम्बु स्वप्न उद्वेगवर्ध, के श्री अरति निष्कृते अर्ध; सिवुपरि वभि को सुभु जग निष्क, श्रीतन्तु आत्मने सभे २७

गिरकोट्टे; वस्तु कथन
के सुभु मातपिता के सुभु, सज्जन अंधव किं अमुक; के धन अपरि सभवा सार्ध, निष् समस्तता कं नदि लक्ष्म २८

धने भूतव्य कथन
न धन न परिजन सज्जन न कोर्ध, परिचित मंत्र न देव न सोर्ध; वभथी कोर्ध न सार्ध तुल, अक्षी भूक दिने तो सुभु २९

तद्वे के जगसुभ न नदे, सधनरूप धनार्थि वदे, मुठे विवधनिकरे भवे, श्रीति न वदे सभतपने ३०

२३
२४
२५
२६
२७
२८
२९
३०

प्रत्यक्ष-
एदि-
परिषय
रंयविलास
विरचित
अग्यात्म-
रस.

॥ ६२ ॥

अमोह लक्षणं कथन

सकल द्योपना द्रव्येषु, वस्तु तत्त्वना द्रव्येषु; शुभ्रवस्तुं ये करिष्यं पक्ष, अत्र तु लक्षिते सुदिता लक्ष. १४ १५

करुणा लक्षणं

दीन हीन दुःखिया भयभीत, याचमान अवित निज शीत; तस उपकार तेषु ये युद्धि, लक्षिते अत्र तु करुणा शुद्धि. १५ १६

मध्यस्था लक्षणं

नेत्रं कुर कर्म तेजसुं, वणी सुर शुभ्र निदा नेत्रसुं; निज परससक उपरि तिभर्ष, लक्षिते अत्र ते मध्यस्थार्थ मर्ष. १६ १७

समता सुभ कथन

सकल चेतनाचेतन विषे, स्पर्श, रूप, रस, गंध, रस लभे; साम्यभाव नेत्रसि ज्ञे चित्त, तो तुज करगत शिवसुभ तत्त. १७ १८

आत्म मद्यारण्य कथन

स्यां शुभ्र तुज ज्ञिषु वांछे स्तुति, स्युं करतु मद्यार अद्युति; नरकभीति किषु सुकृते गर्ध, स्युं अतुं यम ते मन जर्ध. १८ १९

वेदत्वपक्ष कथन

शुभ्र वेवर्ध ने शुचियल तेषु, परनिदा आत्मने भल्लै; मन समभावे राणे वणी, भीने व्यस्ये वेत्ता रणी. १९ २०

यथार्थवेत्ता कथन

नवि ज्ञेषु शत्रु नर्ध मित्र, नैव क्षिताक्षित निजपर चित्त; सुभ्र वांछे अत्र करर्ध दुःखघेष, धष्ट लक्षिसि किम नियाषु हरेष. २० २१

वेत्ताक्षण कथन

सुकृत ज्ञेषु सर्व परिष्णाम, रमणीये रहे चिरयिति षाम; अन्य भवे तु अनंत सुभ्र लक्षर्ध, तत्र किम प्रतपी नाठठ वक्षर्ध. २१ २२

श्री अष्टा
धनवि.
ब्र० इति.
॥ ६१ ॥

	समता कथन		
के समस्तुं इद्विध शुभ स्वयं, नर सुर उद तवुषं शुभ भाव; निदुपरे समता पुरेसरे, ते लक्ष्मी अकार विच धरे.		७	७
	समता कथन		
अदीय निविध करम परकार, लक्ष्मी अनुकन वयन विचार; परलुति सभी उदास भाव, मुनि आसरे अनुभ शुभ दान.		७	८
	समता कथन		
सुरव अतु इपरि शक्तु जिक, अत मन मैत्री आव्ये उद, ते शुभ परभूप भोग्ये, के उद परभाव न वधो कमे.		८	९
	समता कथन		
वेद नप मित्र न शत्रु न दोष, विकपर भाव न कोरे सोम, इद्विधार्क न रमे मित लक्ष, सोमी मुक्त कभाष वास.		९	१०
	समता कथन		
मैत्री करी लक्ष्मी अमकतसु, अमोद परि उच्य शुक्लतसुं करुणा लवपीयित अमसुं, निरमुक्तु परि परि उदास रंज.	१०	११	
x x x x x x x x x x x x x x x x x x x x x x x x	११	१२	
	मैत्र्यादि स्वयं कथन		
मैत्री परलितमिद वेद, परदुःखकारणु करुणु वेद, अमोद परसुभ संतोषसुं, उपेक्ष वे मलय दोगसुं.	१२	१३	
	मैत्री कथन		
परिपु वे म करी हो प्राय, वणी न लक्ष्मी कुंभताप; मुंकावो लवपी अमकत, पति के मैत्री इद्विधे तत्.	१३	१४	

अन्यक-
शक्ति-
परिषय
रम्यवितास
विरचित
अभ्यात्म
रस.

॥ ६१ ॥

१ ११ भा श्रीकृष्णी श्रीपदं ब्रह्मार्पणं ब्रह्मण्य ब्रह्मणो ब्रह्मवर्षिण्यै ब्रह्मिण्यै नमः ॥

શ્રી જિણ્યચંદસૂરિશિષ્ય-રંગવિલાસ વિરચિત
અધ્યાત્મ-રાસ.

પરમ પુરુષ પરમેસર રૂપ, આદિ પુરુષ નહિ અક્લસરૂપ; સામી અસરણુ સરણુ ક્ષાય, સકલ સુરાસુર સેવે પાય.
પ્રણુમી તાસ ચરણુ અરવીંદ, ખરતર ગચ્છપતિ શ્રીજિણ્યચંદ; સંભારી શ્રીસદ્ગુરુ નામ, ભાષા લિખું સંસ્કૃત ઠામ.
અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ લલ્લહ, શ્રીમુનિસુંદરસુરે કલ્લહ; પરમારથ ઉપદેશન કરી, નવમ શાંતરસપતિ આણુસરી.
અંતર અરિ છપી જ્યસિરી, શાંતરસે શ્રી વીરે વરી; નિરવૃત્તિકારી તે પરિણામ, ચરમ કરણુમાં આન્યા તામ.
સકલ મંગલ નિધિરૂપી હિચ્ચે, આચ્યે નિરૂપમ સુખ પામીચ્ચે; શિવસુખં તરત લક્ષીને જિણ્યે, ભાવહિ ભવિક શાંતરસ તિણ્યે.
સમતામાંહે રહે લયલીન^૧, ન રહે સ્ત્રી^૨ સુત^૩ ધન^૪ અધીન; દેહી મમત^૫ ને વિધય^૬ કષાય^૭, ન કરે રહે શ્રુતહ^૮ ચિત લલ્લય.^૯
વૈરાગી^{૧૦} વળી શુદ્ધ^{૧૧} ધમ દેવ, ગુરુ ધમ જાણુ^{૧૨} કરે પ્રત સેવ;^{૧૩} સંવરરૂપી^{૧૪} શુભ ચલગતી,^{૧૫} સેવો સમતારસ શિવમતી^{૧૬}
એહ ક્ષમા સોલહ અધિકાર, સંગ્રહ એણે શાસ્ત્ર મજાર; પહેલું તિહાં સમતા ઉપદેશ, વચન કરી ભાષું લવલેશ.

૨	૨
૨	૨
૩	૩
૪	૪
૫	૫
૬	૬

ચિત્તખાલ મત મુંકિ તું, ભાવન બીજ અનૂપ; જિણ્ય તુજને દુરધ્યાન સુર, ન છલઈ છલના રૂપ.
વાંચકની સગવડ માટે દરેક શ્લોકનો જે ચાલુ નંબર મૂક્યો છે. તેજ નંબર ચોપાઇને પણ આખ્યો છે. આથી સંસ્કૃત શ્લોક સાથે મુઠાબલો કરવામાં
બહુ સગવડ થવા સંભવ છે.

श्री अष्ट्या.
घनवि.
रत्न० वृत्ति.

॥ ६० ॥

पुष्पभांजी जेष्ठ पुष्पभां-अष्टु पुष्पभांजा जेष्ठ पुष्पभां, ३०/१ प. ३ जेत...वज्राभावा-जेठ भद्रिरोने श्रेष्ठको-त करभांपी सुख कसन्धं जने
भां जेतोने पञ्चदशविद चालं वजाडपानो पं. ६ भोजसाभित-भोजशोपी आभित. ३०/१ प. ६ सहेविता-सहेविता, ३२/१ पं. ६ सपिपी
हस्त-सपिपीहस्त, ३४/१ पं. १ विद्वानो-व्यथपी सुखित काने.. वाणी-विद्वानोनी पञ्चिपुष्टीत वधने ननुसंजान-परंपरवाणी जेष्ठ प. ४
प्रमेवरसभंभूषा वृत्ति-प्रमेवरसभंभूषा. ३५/२ पुरप्रवेशोसप-पुरप्रवेशोसप, दि. पु-पु, ३६/१ प. ६ वप्यासिक-वाप्यासिक, दि. पुरपी-
पापिभा; ३७/१ दि. गन्धियासक-गन्धियासकी; ३७/२ प. १३ महावधा-महावधा, ३८/१ पं. १० आपवाभां आनी जे-आपिपी जे. ३८-२ पं. १६
तहत-तहत; ३६/१ प. १४ प्रमेवरलो-त-प्रमेवरलोनी; ४०/१ प. ५ प्रकरी-प्रकरी प. १४ भाव-महाभाव, पं. १५ रजनप-रजनप, पं. १६
गजुपत-अष्टुपति; ४२/१ प. १३ नतरोसप-सामोसप. ४२/१ पं. २ जेतो-जेतो, पं. ३ मूरी-मूरी, पं. ८ द्रो-द्रो;

श्री. ६. ३२५६.

अष्ट्या-
रादि-
परिषद
सद्विपत्रक

॥ ६० ॥

બુદ્ધિઓ જડતા રહિત થાય છે, ૧૧/૨ પં. ૧ જે જ્ઞાન...મસાલારૂપ થાય છે-જ્ઞાનવડે સૂર્ય જેવા જે ગુરુ પ્રવાદીઓ આગળ ઉઘાડીયા
 જેવા થાય છે; પં. ૭ સં. ૧૫૨૧ના-સં. ૧૫૨૪ના, ૨૫ વર્ષ-૨૯ વર્ષ, પં. ૧૦ જાળવાણું.....સંસ્કારયુક્ત-જાળવાણું સંસ્કારયુક્ત સંસ્કૃત ઘણું
 ખોલે છે ત્યારે, પં. ૧૨ જાળી ઉઠે છે-ગળી જાય છે. ૧૨/૨ પં. ૮ જેવી વ્યાપક પ્રકર્યપ્રજ્ઞાના-જેવા વ્યાપક પ્રકર્યપ્રજ્ઞાવાળા, પં. ૧૦ નિજ
 મનિ-નિજ મતિ, ટિ. સૂરિગણરાશિ-સૂરિગુણરાશિ, ૧૩/૧ પં. ૧ ઉમાપુરમાં-ઉમાપુર (ઉમતા)માં, છેહી પં. વિસ્મયકારી દાન-વિસ્મય, ટિ. નિપા-
 રણ-નિવારણ, ૧૩/૨ ટિ. સ્મૃતિમાનવઘઃ-સ્મૃતિમાનવદ્ ઘઃ, ૧૪/૧ પં. ૪ એવાનાં-એવા (જિનેશ્વરો)નાં, પં. ૬-૭ જે...જાત્રદ ગુણોવડે-જાત્રદ
 ગુણોવાળા જે...ઉપદ્રવ; પ. ૭ પિયૂષના-પીયૂષના, પ. ૮ વિહારવિધિ અને ભવ્યોત્સવ રચતા-ભવ્યોત્સવવાળી વિહારવિધિ રચતા; ૧૪/૨
 પં. ૧ પોતાની-પોતાના, ૧૫/૧ પં. ૩-૪ પ્રવર્તાવી હતી તેથી તેમણે-પ્રવર્તાવતાં જેમણે, પં. ૯ મહિમૈકધામ-મહિમૈકધામ, ૧૬/૧ પ. ૧૧
 સ્વં પરમતીર્થ-સ્વં પરમં ચ તીર્થં, સ્વમસિ હિતાનાં-સ્વમસીહિતાનાં, મંત્રરાજ.-મંત્રરાજ ! છેહી પં. સૂરિમંત્રની-સૂરિમંત્રનાં, ૧૬/૨ પં. ૨ દિગ્પાલો-
 દિગ્પાલો, પં. ૩ પ્રથમની-પ્રથમનાં, પં. ૪ છેહી-છેહાં, ચોથી-ચોથા, પાંચમી-પાંચમા, પં. ૭ પાંચમી-પાંચમા, પં. ૮ નવે-દશે, પં. ૧૦
 સૂરિમંત્રની-સૂરિમંત્રનાં, પં. ૧૨ પહેલી-પહેલા, પં. ૧૩ વિષ્ણોસહિષ્ણાણાં-વિષ્ણોસહિષ્ણાણં, દ્વિ-દ્વી, ૧૭/૧ પં. ૧ પ્રાગ્વાદ-પ્રાગ્વાટ, પં. ૩ મદ્દા-
 રકપુરંદર-મદ્દારકપુરંદર(રેઃ), પં. ૫ શિષ્યવર્ગઃ-શિષ્યવર્ગઃ(ગેઃ), પં. ૯ ને સૂરિના-તે સૂરિના, પં. ૧૧ ચૈત્યને કરાવનાર-ચૈત્ય ને કરાવનાર,
 ૧૯/૧ પં. ૪ પ્રસિદ્ધ કરેલ છે-પ્રસિદ્ધ કરેલ છે તેમજ હી. હં. અને આ. સભા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. ૨૦/૧ પં. ૧૨-૧૩ સંતતિને
 અવગણી-સંતતિને અવગણી (સંતતિની સ્પૃહા ન કરતાં), ૨૨/૧ પં. ૮ દશહજર પ્રમાણુ-દશહજર સ્લોક પ્રમાણુ. ૨૩/૧ ટિ. દ્વિજવદન
 સૂત્રી-દ્વિજવદનવજ્રસૂત્રી, ૨૪/૧ ટિ. વન્દાર-અર્થદીપિકાને બદલે અર્થદીપિકા, લક્ષ્મીમદ્રાહ્નઃ-લક્ષ્મીમદ્રાહ્નઃ, ૨૬/૨ ટિ. ચન્દ્રાર્ક-ચન્દ્રાર્ક, ૨૭/૧ પં. ૧૪
 વણિકે-વણિકના ઉત્સવપૂર્વક, જાપદ્ર (જાઉર)-જાપદ્ર (જાઉર, જાવર); ૨૭/૨ ટિ. શુભતીલાહો-શુભતીલાહો, ૨૮/૧ પં. ૬ મંડલી નગરે-
 મંડલી (મંડળ) નગરે, પં. ૧૩ કમલના-કમલોને વિકસ્વર કરવામાં, ૨૮/૨ પં. ૧ દોષના જ્ઞાતા-દોષના જ્ઞાતા (વિદ્વાન), ૨૯/૧ પં. ૫ ત્રણ

श्री अण्वा.
वनवि.
रत्न० वृत्ति.

॥ ५९ ॥

‘अथकारादि परिवचय’तुं शुद्धिपत्रक

[अथ आद्य अंशकारादि परिवचयना वेपथमां आस्य वृत्तौ स्त्री यत् ७ ते पर आद्य भिन्न पंक्ति श्री साकभवे भाङ् वस्य भेभुं ७ ते
भाटे प्रथम तेमनो उपकार मन्त्री ते वृत्तौ ने तेनो शुद्धाद्ये क्लृप्तं तुं] पत्र १/१ उद्धी पंक्ति श्री साकभवे भाङ् वस्य भेभुं ७ ते
योत्तरक, जिनसासनार्थ-जिनसासनार्थ, १/२ पं. १२ प्रतिष्ठा-प्रतिष्ठा, २/१ पं. ६ उद्धृत्ताने-उद्धृत्ताने, पं. १० वाच्य देसने-वाच्य देसने, पं. ११
नईकापर-ग्राम पर, रिपपत्नी पद्धिबो-पद्धिबो, बडो-बडो, मठ-मठ, २/२ पं. ५ उद्धृत्त-उपदेश, सिद्धसेन सूरि-सिद्ध सूरि, ३/१ पं. १ ते-तेले,
३/२ पं. ८ शिवशान्ते-शिवशान्ते, ४/१ उद्धी प. साकभ-साकभ ४/२ पं. उद्धृत्त-उद्धृत्त, (सकभवधानी)-(सकभवधानी); ५/१ पं. ५ ने १
कल्याणुमक-कल्याणुमक, ६/२ पं. १ जिनसेन (१)-जिनसेन (१ सावर), पं. ३ सुश्रितवसति-सुश्रितवसति, ७/२ पं. १ मठस्थानी-
मठस्थानी(सूरि)-मठ; ८/२ उद्धी प. भीमत-भीमत; ९/१ पं. २ पदी भाटे-उत्तमो पदो भोज्या भाटे-तेने नदये, पुरुष भाटे; पं. ६
सावरभां दूनही भाटी-सावरभा अवगहन करी, पं. १० ते सावरवत-सावरवत तेमनो सावरवत; पं. ११ गणवर्गो-गणवर्गो; कल्याणिसाने-
कल्याणिसान, सुश्रितवस-सुश्रितवस, ६/२ पं. १ सिद्धोपी-विद्यापी कल्याणपी कल्याण ७, -विद्यापी कल्याण वेपथ सिद्धोवदे लोको पर
उपकार करण ७; पं. ३ अवपुद्धिबो-अवपुद्धिबो; पं. ७ अने तेनी-अने तेमले तेनी, उद्य-उद्य, पं. ६ सान्द इपंक्ति-सन्तोनां इपोपी
अंक्ति, १०/१ पं. ५ यद्विहित कल्पवृत्ति-यद्विहितकल्प-वृत्ति; १०/२ पं. ६ डीधा-डीधा पं. १४ सुसोद्ववन्नि-सुसोद्ववन्नि; ११/१ पं. १
वदय-वदयो(लं), पं. ६ शुभ आपनयत जेव ७ अने-शुभ आपती, पं. ८ स्रोतवदे-स्रोतवदे, पं. १२ भीष्मानसागराभां सन्-
भीष्मानसागराभां, पं. १३ एतो-एतो, पं. १४ अलो एव ७-अलो । वेपथ सर्व विद्यापी सावरतुं अवगहन करवरी सन्कलोपी

अन्वय-
रादि-
परिवचयं
शुद्धिपत्रक

॥ ५९ ॥

तपगणु-विशुपणु विगतद्वपणु विजयसेन सूरींद ऐ, श्रीअष्टभर-सुलतान-रंजक वायक धी शांतिचंद्र ऐ,
तस सीस सोडछ भविक भोडछ रतनचंद्र मुष्टिंद ऐ, धम सुकवि णोडछ नगो भविआं इपल शांति जिष्टिंद ऐ. ३५

इतिथी पडघरी-प्रासाद-विष-पद्मसाराधिकारस्तवनं संपूर्णम् ।

नवीन नगरे छन्द्री लीलो विजय भूषणुः प्रासादः । ४२ गणु छयो ऐकवीस गणु पुहुलो पस्तावीस गणु लांभो ॥

श्री शष्पा.
 शनदि.
 रस० वृषि.
 ॥ ५८ ॥

६३

सांति मुनिमुपत सार, सैनि उर्ष ज्योतिर, मुम सोढ्य बरहो जे, भोक्त-दलो जे,
 लोजन ज्योतिर-कबोल, दंत दीशनी ज्योतिर, वदन कमल कर्णु जे, सोढ्य श्री जिनतलु जे;
 कमुड कभालि, सुरज, ज्योतिर प्रवासी-रज, नारक मुंदर जे, हीर मनोहर जे,
 काम-दीपोला मन, कं मुकलु सभान, जलवंत मर्ग मुनी जे, जाली जिनतली जे २०
 जय कही-मन, रेश ज्योतिर मुन, ज्योतिर मजदारी जे, दीशर्ग कुली जे,
 जिनतलु ज्योतिर जलीस, लज्जलु लु ज्योतिर, मडिमामुंदर जे, इप पुरंदरजि,
 सोढ्यसमई जिनतलु, मडिमामुंदरि ज्योतिर, ज्योतिर जिनतलु जे, प्रताप ज्योतिरि वयो जे,
 जय मडिमामुंदर जे, पुत्र नामि नार्य तेद, ज्योतिर-ज्योतिर जे, रेश मुमक जे २१
 पुत्र कडर परिवार, दुम नवि पामर्ग लजार, जिनतलु पूरण जे, जनि जस दीशर्ग जे,
 जे पुज्यर्ग त्रिलोक, तस धरि मंगलमाल, दुरजति नवि पामर्ग जे, जय-जय-रशि ज्योतिर जे,
 पूजर्ग नदी नर जे, नरनि पडिजा तेद, सल ज्योतिर काम जे, मुंजुत सुरु ज्योतिर जे;
 जिनतलुसिसे सार, कर्ण प्रमथ पार, जिनतलु ज्योतिर जे, सुर हीरति कर्ण जे २२
 कम देस धन जाम, धन जे कहीजे काम, प्रसाद हीरति जे, जनि जस दीशर्ग जे,
 ज्योतिर ज्योतिर जे, सभा ज्योतिर जे, जमी धरमता जे, प्रसदि ज्योतिर जे;
 लज्जलु नर भियलु, धरम-भोरी शरशर, दीपक कुलतलु जे, ज्योतिरि सोढ्यमलु जे;
 नरजिनमरी प्रसाद, कर्ण धरी ज्योतिर, ज्योतिरसस्तलु जे प्रमथ ज्योतिर जे ३०

प्रत्यक्ष-
 रादि-
 परिषय
 टी० रत्न-
 संज्ञाभिर्ना
 गू० पयो

॥ ५८ ॥

નૃદક

મધુર ધ્વનિ ગાવર્ધ ભાવન ભાવર્ધ કોકિલ કંઠિ સાહેલડીઆં, સહુ પહિરિ પટોલી નીલી ચોલી કરિ ધરિ કનક-કચોલડીઆં;
સુંદરી ગયગમણી છબિ સસિવયણિ સગુણુ સલૂણી ગોરડીઆં, જિણુ-ગુણુ-રાગ-રંગ-રસ-તાની ચંદવદનિ મૃગલોચનિઆં. ૨૦
ચંદન અગર કરતૂરીઆં બે, કેસર કુસુમ સુરંગા બે; જિન તનુ અંગિ સુહામની બે, ચરચઈ મન કરિ ચંગા બે.

નૃદક

જઈ કરિ મન ચંગા અતિહિ સુરગા કુકુમ ચંદન તિલક કરઈ, ચપો ઉર ન્હ કેતકી પાડલ કમલ કુદ મકરંદ કરઈ;
કરિ ગુંથિય માલા યોવનિ બાલા અતિહિ રસાલા કંઠિ ધરઈ, સોલમઉ જિન વંદી મનિ આનંદી ફિરિફિરિ જિનકે પાઉ પરઈ. ૨૧

ઢાલ ધમાલિની

શાંતિ મુનિસુવત ભેટીઈ, હઈહઈ ધરિ આનંદ, જિનવર ! રૂપ અનોપમ સુંદર, મોહનવેણી-કંદ. ૨૨
જિનવર ! તું મેરે મનિ નિતિ વસઈ—આંકણી.

પ્રાસાદ અતિહિ મનોહરુ ચિહું ચોકી ચોસાલ, જિનવર ! દંડ કલસ ધજ શોભતા, દીઠઈ મંગલમાલ. જિં ૨૩
આંગી અંગિ સુહામણી, અનુપમ દોઈ જિનરૂપ; જિં પરગટ મહિમા જિનતણુ, રાખ્યો કીરતિ થૂપ. જિં ૨૪
ઘન પરિ પ્રીતિ ધરઈ સદા, બું બપઈઆ મોર; જિં' તુમ સમરૂ ગુણુ તુલ્લ તથા, બું જગિ ચંદ ચકોર. જિં ૨૫
નિકસ ગઈ સખ આપદા, સંપદ લહિઈ કોડિ; જિં સુર નર કિનર માનવી, સેવા કરઈ કરજોડિ. જિં ૨૬

श्री अम्बा.
धनवि.
रत्न० हृदि.

॥ ५७ ॥

इह

वेदं रसं शृणुं बंदभां को संवत्सर आय मास भास सित इशमि दिन प्रसा योम इवार १३
शेखिणी भिन वजन मण्ड, प्रथम पुद्गल शनिवार, भिन-परशर जीमको, वरको न्य न्यपर १४

व्यस

रथ-माया जीपी वल्लभ मंगलु रे, सिलुमायां रे अति भोया डेसलु रे;
जन वेधरे इहयं शुभि धन अकरर रे, वरवज्जु रे इहयं न वज्जु पर रे १५

किराणी रे अन्त रचित सिदां शुद्ध, सिलुमायां रे परतमि इपयुर्वक,
सवकनयरे एन वल्लु सिदां वीजिधं, वरभीनो रे वज्जु अडिपरे वीजिधं १६

किं पुं विदिनठ रे शंभु सङ्ग पडिचविध, अरुभंजुं रे अमिनि वंशे वरिधं;
श्री शान्तिण रे सवकनयमंदि अपिधं, मुनिशुभत रे सेवकनय सुभ अरुपिधं १७

सवकनयु रे लज्जे अन्त-विमान रे, प्रतिभावो रे अपिधं वरधं वनरे,
धन इरणीरे सवकनय अरुणं रे, वेकनय अमि रे प्रतिभा शान्ति किर्तिरे १८

सवकनय रे अमल हठ निष्कत रे, वेकनी धरणी रे नयर्गठे शुभत रे,
वेकनय अमि रे श्री मुनिशुभत जिनवर, वल्लु डेवय रे होय जिनवर योवय सुभक १९

सवकनय मुनकोनय मे, जिनवर-अचरि अरुध मे; जिनवज्जु कोवय रंभ वड मे, अरुध अमुन मुनि अरुध मे.

प्रन्वय
रादि-
परिचय

टी० रत्न-
संगमिन
गू० पयो

॥ ५७ ॥

હાલ

તિહાં મોટો ક્રીધો પ્રાસાદ, દેવ સ્વર્ગ મંડળ વાદ, દીકઠ મનિ આહ્વાદ,
માંસ્યા યંભ અનોપમ દીસઠ, કોરણિ દેખિ ભવિક-મન હીસઠ, પૂતલિંધ ચિત વિકસઠ;
શિખરખદ્ પ્રાસાદ નિપાયુ, કવિજનિ ઓપમા મેરૂ કહાયો, અતિ ઉંચો છઠ પાયો,
આણંદ સુત જીવરાજ મેઘરાજ, શ્રીજિનધર્મ વધારી લાજ. ૧૦

સુવિદિત સાધુ તિહાંકિણિ આવઠ, મણિ મુગતાફલ વેગિ વધાવઠ, આણંદ મંગલ ગાવઠ,
તિહાં અતિ મોટા મંડપ ક્રીધા, સંઘ સહુનઠ ઉતારા દીધા, મુદ્દત્ત ભલી પરિ લીધાં;
પોઠા કેલવાઠ પકવાન, ભોજન કરાવઠ દેઠ બહુમાન, આપઠ શ્રીફલપાન,
વાજઠ ઢોલ નીસાણુ નંદેરી, શંખનાદિ સખ નાસઠ વધરી, ગાજઠ ભુંગલ ભેરી. ૧૧

કેલિ યંભ આરોપ્યા મોટા, 'દ્વરિ નાઠા દુર્જન ખોટા, વાલી કઠિ લંગોટા,
હય ગય રથ સિણુગાર્યા વારુ, રથ સાખઈલા ન લહું પારુ, જૂઠ લોક હન્ટરુ;
ભણુસાલી આણંદ ઘરિ ઘરણી, તેહતણી છઠ અનુપમ કરણી, સાચી કુલઉદ્ધરણી,
ચાંપાં નામિ અનુપમ નારિ, તસ નામિ મુનિસુવ્રત સાર, પ્રતિમા ભરાવી ઉદાર. ૧૨

૧ પાઠાન્તર—સુંદર લવલેશ નઈ છોટા, જસ ફલ લલે ગોટા.

भी अम्बा,
घनवि,
रत्न० वृत्ति,

॥ ५६ ॥

अथ शक्ति पादं विभो अथ तेजसं, तेजसं सद्गुणं वशीन्त्य जनि जंतं,
पेशा धरि धरणी प्रेमसाठे सतिस्वर, पीछ तस रीती प्रथं निज धरनी अथ
मर-भार धरती नदु सुखुनंती प्रीमसाठे नरि प्रसिद्ध, सुतस्तन वेदिं द्रोष्ठं जन्मज जनि जलुज्ज्वलं श्रीध,
साधव नष्टं जन्मभास हरीजं द्रोष्ठं अथा सुखुनंतं, वीसा अथ तसुधं धरि भंती सुरं परि तेजसंतं ७

दुष्प्र सभक्तिधारी अथ सुखुनन्तर, धरभासि न सभासं कुमतीनो पथसार,
पदधरि पुर वासवठे धरभासं मानक लोक, धन पुत्रुव हसं निति इति निवासं सोऽं,
जलुसाधी वाडव-धरि धरणी अक्षिवडे सती सभाधी, लपुकात्वा जन्मभास तसुधं धरि द्वादिमडे सुखुनन्ती,
सुभ दिने सुभ वसु सुखुनंतं अक्षिवडे दो सुत अथ, लजुसाधी अक्षिने नष्टं अजलु सधव वधुधं अथा ८

सुखपद-परंपर आहु सतो अथ, तेजसं धरि भत्री दीपां द्रोष्ठं अक्षिराम,
आजुड नष्टं अजलु सधव मानक लोक, विजयसेन धरिदनी अथा मानसं जेठं,
पदधरीध असाह हसना सुदुर्ते अलकं जेवसुधं, आजुड अजलु भाव धरीनं विनप्रसाह म्भावधं,
सेवत सोल अक्षिसुध वसु अक्षिरि वदि सुधवार, पीछ दिने प्रसाह म्भावधं वरनी जय जन्मभार ९

१ अक्षिराम—सिद्धं अक्षु न भंति सद्गुणं जय अक्षुभंतं २ विजयसेन न वरुधं धरिपुंरपर सार ३ अक्षुनो विदां वर ४ जनि धरुधं अक्षु

अथका-
रादि-
परिषय

टी० रत्न-
संगमिनां
गु० पद्यो

॥ ५६ ॥

રત્નચંદ્રગણિકૃત

પડધરીપ્રાસાદબિંબ પ્રવેશાધિકાર સ્તવન

ૐ નમઃ

શ્રી આનંદિ આદિજિન, પ્રમુખ નમઈ ચક્રવીસ; ગણુધર ગિરુઆ ચક્રદસહઈ, ખાવન નામઈ સીસ. ૧
સમરિય સરસતિ ભગવતી, માતા દીઉ મુઝ માન; બિંબપર્થસાર-તવન એ, મુણુયો સહુ સાવજ્ઞાન. ૨
આદિ શાંતિ જિણુવર તણુ, કવણુ ગામિ પ્રાસાદ; દોઈ ગામ ઉતપતિ કહું, મુણુયો મુંકી પરમાદ. ૩
કુણુ ગામધી આવિઆ, રાજ કવણુ પ્રધાન; જ્ઞેણુઈ પ્રાસાદ કરાવિઆ, તસ લેસ્મઈ અભિધાન. ૪
શ્રીતપગણનો રાજિઉ, વિજયસેન ગણુધાર, વાસ ધરઈ શિરિ તેહનો, શ્રાવક અર્તિહિ ઉદાર. ૫

હાલ

ભદ્રેસર નયરી ભરતખંડિ અભિરામ, તિહાં રાજ કરઈ રાજ રાઉલ જામ,
તેહનઈ ધરિ મંત્રી પેથો પુણુયપ્રકાશ, રાજભાર-ધુરંધર ઉજ્જલ કીરતિ જાસ,
ઉજ્જલ કીરતિ જાસ કહીજઈ એક દિનિ મુપન મઝારિ, દેવ એક આવીનઈ ખોલઈ યાપો દેશ હુલાર;
સંવત પનર છત્રૂઆ વરયે શ્રાવણુ શુદ્ધિ રવિવાર, આઠમિ તિથિ ચડતઈ દિનિ વાસ્તઈ નવઈ નગર ઉદાર. ૬

भी अष्टा.
घनवि.
रत्न० इति.

॥ ५५ ॥

आदिदेव-पद-पंक्त-सेवा, कस्या लक्षणिके लोचनस्य देवा, समन्वित-दक्षि देवा
भावधान संघ-विषय दक्षिणा, धर्मोत्तमं वसि शक्ति करेण, मोक्षणीय पक्षि देवा
भीष्टा हीरविष्णु सतीया, विष्णुसेन सुर मन्त्रपीस, विष्णुदेव सुदीप्त
वेदतन्त्री पूर्यो नभीरा, श्री लक्ष्मणविष्णु सुर-सीस, धर्म नपद निरुद्धिस. ४

—एते श्री सितुंभव भाव्यु स्तुति-विपरम स्तवन सभन्तरना इत्यत्रात्म्य विपर प्रभावे सुरको यत्र सु-२४

प्रत्यक्ष-
रादि-
परिषद
टी० घन-
विष्णुनां
गू० पद्यो

॥ ५५ ॥

ઇમ સકલ તીરથરાજ રાજા શ્રી શત્રુંજય ગઠં સુપ્રયો, વર શિખર શોભા ન્દપભ મોભા લાભ-લોભઠ મઠ યુપ્રયો.
 સિરિ હીરવિજય સૂરંદ સહગુર સીસ સોભાકારિકો, શ્રીકલ્યાણવિજય ઉવઝાય સેવક, ધન મનવંછીય દાયકો. ૩૭
 —ઇતિ શ્રી શત્રુંજયસ્તવન સપૂર્ણમ્। મુનિ વીરવિજયલિપિતં। માટ બદિરે. એક ગુટકામાં પત્ર ૨૪થી ૨૭ મુરતના વધીલ રા. યલાભાઈનો સંચક.

૨ શત્રુંજયમંડળ સ્તુતિ

શેત્રુંજય સાહિબ આદિ જિનંદ, યસ મુખ સોહઠ પૂનિમ ચંદ, દરિસણુ પરમાણુંદ
 નાભિરાય-કુલિ કમલ-દિણુંદ, મરદેવી માતાનો નંદ, વંદઈ હીર સૂરંદ
 સીરોહી નયરી સિણુગાર, મોહન મૂરત ન્તસ ઉદાર, મુખ-સંપતિ-દાતાર
 મહિમંદ મહિમા-મંદાર, પ્રણમું ભાવ ધરી તે સાર, સેવકજન જ્યદાર. ૧
 શ્રી શેત્રુંજે નઈ ગિરનાર, આપ્તુ પ્રમુખ જે તીરથ ઉદાર, રાજગૃહિ વૈભાર
 શ્રી હીરવિજયસૂરિ ગણુધાર, યાપ્યા જે વલિ બિખ અપાર, સીરોહી પ્રમુખ મઝારિ
 અણપદ નંદીસર બેઈ, જે નમતાં શિવપદ-મુખ દેઈ, તીરથ વિશેષ કહેઈ
 ઇમ વંદું વહી અવર જિ કહેઈ, તિલુ(ય)ણુ માહિ જિનવર-ચેઈ, તે સવે ભાવ ધરેઈ. ૨
 અરથ સપલ જે જિનવર ન્તણિ, ભવિક જીવ હિત મનમાં આણિ, ભાસઈ દેવલનાંણિ
 ગણુધર ગુંથઈ તેહ વિનાણિ, દ્વાદશાંગિ તેહ કહાણી, અરથ-રપણુની ખાણિ
 જે સેવ્યઈ લહીઈ શિવ-સંણિ, શ્રી ગુર હીર સૂરંદ વખાણી, ભાવ ભણુઈ ભવિ પ્રાણી
 પાપ પંક ધોવાનું પાણી, અત મિઠિ જિમ સાકર વાણિ, તે વંદું જિન-વાણી. ૩

તહની સહકાર તરુ મજરી સ્વાદથી, દોકિલો જિમ લવઇ તદ્દ ગુણુ લાદથી
 તુઝ તણા ગુણુ ભણૂં શુદ્ધિ લવલેશથી, સ્વામિ નામઇ હોઇ સિદ્ધ સુવસેશથી. ? ૭

રાગ આસાહરી

શ્રી શત્રુંજય દેવ ! દયાપર !, તારિ તારિ મુઝ તાર રે, હું તુઝ ચરણુ સરણુ કરણુકર ! જનમ-મરણુ-ભય વાર રે. ૮ શ્રી શત્રુંજય. આંકણી
 તુઝ દીકઈ મુઝ મન બહુ હિઇસઇ, જિમ નયનાનંદ (ચંદ) ચકોર રે, દિનકર-કરણુ કમલ જિમ વિકસઇ, જિમ સામ ઘનાઘન મોર રે. ૯ શ્રી૦
 ભવસમુદ્રમાં ભમતાં ભમતાં, પામ્યુ ગઈ એક બેટ રે, શ્રી સિદ્ધાચલ-મસ્તક-ગંગણુ, ન્દુપભદેવ જિન બેટ રે. ૧૦ શ્રી૦
 તુઝ દરસણુ વાઘિણુ ગુણુવંતી, પોતી અમરવિગાન રે, ચરણુ સરણુ રાણુ પણુ પામી, જિન-મહિમા મેર સમાન રે. ૧૧ શ્રી૦
 નાગ મોરના વયર-નિવારણુ, તાર્યા લોક અનેક રે, તુઝ સંગઇ રંગઇ સ્યું પામ્યા, ભાવઇ ભવિક અનેક રે. ૧૨ શ્રી૦
 હું તુઝ વતચક તું મુઝ દાતા, આપિ આપિ પદ આપ રે, ગુણુ અવગુણુ ન વિચારઇ ગિરુઆ, જિમ છોર પદઇ આપ રે. ૧૩ શ્રી૦
 તું મુઝ સુરતરુ તું સુરધેનુ, તું સુરવેલિ સમાન રે, કામકુંભ ચિંતામણિ તું મુઝ, તું મુઝ સુભર નિધાન રે. ૧૪ શ્રી૦
 તુઝ દીકઈ મુઝ ભવ-ભય ભાગો, જિમ જલધરથી તાપ રે, દાન સીયલ તપ ભાવઇ નાસઇ, જિમ ભવ ભવનો (નાં) પાપ રે. ૧૫ શ્રી૦
 તું મુઝ બ્રાતા તું મુઝ ત્રાતા, તું હિતદાયક દેવ રે, તે અવતાર સાર કરિ માનું, મઇ પામી તુઝ સેવ રે. ૧૬ શ્રી૦
 તે નર ધન્યા તે નર ધન્યા, જે તુઝ નિતનિત વ્નેવઇ રે, મન વચન કાયા કરિ સચિત, જે નિજ પાતક ધોવઇ રે. ૧૭ શ્રી૦
 તુઝ ધ્યાનઇ સવિ પાતિક નાસઇ, ગુણુ-ગાનઇ ગુણુ વાઘઇ રે, તુઝ દર્શન દરશન મુઝ દીપઇ, તુઝ પૂજ્યઇ સુખ સાધઇ રે. ૧૮ શ્રી૦
 જિન ! તુઝ રાણુ પાંન સિર ધરતાં, રોગ રોગ દુખ જય રે, તુઝ જિન આણુ વાણુ સિર ધરતાં, અષ્ટ માહાસિદ્ધિ વાધે રે. ૧૯ શ્રી૦
 ગંગા સમ મહિમા મહિમાઇ, શેત્રુંજી જગ વ્નેય રે, નવણુ કરિ ગિરિવર-સંગઇ, પાવન વન સમ હોવઇ રે. ૨૦ શ્રી૦
 ચક્ર કરિ ચક્રેસરી પૂરઇ, કલ્પવેલિ જિમ કામ રે, ક્વલ જલ સેવઇ આદિસર, જિમ હુણુક શ્રીરામ રે. ૨૧ શ્રી૦

श्री अम्बा.
वनवि.
रत्न० इति.
॥ ५३ ॥

परिशिष्ट

धनविजय कृत ये नानी कृतिओ.

१ शत्रुंजय स्तवन

एतत्तु अस्मिन्नेदं अस्ति श्री प श्री विनयविजयवत्सु सुखस्यो नमः ॥

सरसति भनि भंदिरे भयं वासी, निज शिरि वुरन वारु वपसी, पुन-ज्येन उंयु अनसर भग्ने, सुखसुं श्री शत्रुंजयं स्वामि. १
अनंत शुषुभदं किम क्येयं, सुषु देभि श्रुंया किम रद्विदं? किं शिभ मनभादि वद्विदं, तां सुषु पर-यंजक-मुन वद्विदं २

॥३॥

भैरविरि वरुं कति नर कथा कुषु वद्विदं, वद्विद पूरुव शुषु पर कथा कुषु पद्विदं?
कथवि कथ सरसभवि सुकनकद्वयं कुषु वरुं, विमलजिरे अस्मिन्नेन कथा कुषु वरुं? ३ विमल० व्याकु-
जवनना सुषु (कथो) अमुदि कुषु अरुं, पूरुव दिवि विन क्येयुं कथो कुषु अरुं?
क्षमयेन् विना भैर-विषु कुषु वरुं? -विमलजिरे ४

सुर-द्विरेयुं कति शीवरं कुषु वरुं, सुदि मुभ वद्विद विधा कथो कुषु वरुं? कथीयां कथि वरुं कथो कुषु वरुं? -विमलजिरे ५
अप पुष्पे कथा नमर कुषु सुषुअरुं, विज-जिरे-अकथय सीद विषु कुषु वरुं? कथयत समक पूष्पी वरुं कुषु वरुं? -विमलजिरे ६

अन्य-
एदि-
परिषय

टी० धन-
विजयनां
गू० पद्यो

॥ ५३ ॥

તાજી ૬૦ ઉપરના મેંચકાતિ-પરિવ્યભાં પત્ર ૨૫/૨ માં (૯) પંચદર્શનસ્વરૂપ—એ નામનો ગ્રંથ શ્રીમુનિમુન્દર સ્મરિત છે અને ૧૩ પત્રની સ. ૧૫૧૦માં લખેલી પ્રત સરકારી સંગ્રહમાં—બાં. ઇ. પૂનામાં વિદ્યાનાન ઇ' એમ જાણાવ્યું હતું. તે પ્રત આમાં નિર્ણયસ્થાનર પ્રેરે કૃપા કરી પૂનાથી મંગાવી આપી હતી તે જતાં તે પ્રતિનાં પ્રયત્નમાં ખ્યાર પત્રમાં 'ત્રેવેદમોહી થી મુનિમુન્દરચરિતિઃ સૌંચે કૃતા' એવા અંતસહિત ઉક્ત ત્રેવેદમોહી નામનો ગ્રંથ પૂર્વે થાય છે. પાછી સંસ્કૃત ગુરુમર્ત યૌરુ, નૈયાયિક, રાંધ્ય, વૈશેષિક અને જૈમિનીય ગતનાં દૂધનાં લક્ષણાદિ આપી 'ઇતિ પંચદર્શનસ્વરૂપં સમાપ્તં ॥ સં. ૧૫૧૦ વર્ષે કામણુ શુદ્ધિ પ ભૌમાશિન્વાં સિખિતં તપા ધી સૌંચમુન્દરચરિ શિખ્ય પં. રત્નદર્શનજિવાચનાર્થમિતિ ભાદ્રં ॥ ૭ ॥' એ અંત સહિત પત્ર ૧૩/૧માં આ પ્રતિ પૂર્વે થાય છે. પાછળથી હોઈ ખીજા મસ્તાફારમાં 'પં. ત્વંસપિમલગણિ વાચનાર્થ' એમ ઉમેરાયું છે. આ અંતપરથી તે પ્રતિને મોપનારથી તે આપી પ્રત 'પંચદર્શનસ્વરૂપ' એ નામના ગ્રંથની ઇ એમ જાણાવવાનાં કાલ ચર્ચેલી પ્રતીત થાય છે. એટલે મુનિમુન્દરચરિત્ 'પંચદર્શનસ્વરૂપ' નામનો સ્વતંત્ર ગ્રંથ નથી એમ વાચકોએ સુધારી-જાણી લેવું. સરકારી સંગ્રહની હેટલીક પ્રતિઓપર પુસ્તક ને તેના કર્તાનાં ખરા નામ લેવાં નથી તેથી મોટાનો થાય છે. જેન પુસ્તક-પ્રતિઓનું સંશોધન જેન વિદ્યાન પાસે કરાવવું ઘટે ને તે પ્રમાણે સંશોધિત સ્વિપત્ર પ્રકટ કરવું જોઈએ. ઉક્ત સરકારી સંગ્રહમાં ન. ૧૮૫ રાતે ૧૮૮૨-૯૫ની એક પ્રત છે તેમાં અન્ય રતોત્રો સહિત એક સ્તોત્ર છે જે જેના કર્તા મુનિમુન્દરચરિ હોય એમ અનુમાન થાય છે એમ ચ. ડી. દાપડીઆ દર્શાવે છે ને જેની પ્રારભિક અને પ્રાંતિક ગાથાઓ તે નીચે પ્રમાણે રાકે છે: (જેન ૮-૧-૩૩ પૃ. ૩૭.)

“અય મુસ્તમુન્દરચરિદેવિદ્યવિજ્ઞપયપંકય, અય દેહલલા’-પુસ્તકયંસ સેષકપ્તયસંપય ।

ઈં પુષુ મૂખમુન્દરવંતિ મુદ્ધ અગબાજંદણ, મુચ્છ કરિસુ ધટ્ટનિત્તિજુચ્છ મરુદેવાનંદણ ॥ ૧ ॥”

“શ્વયં મેપતાયશ્વવપકલિતૈઃ સન્નાશ્વરત્તૈઃ પ્રિતાં, છલ્લા ધીમુનિમુન્દરસ્તુવનાર્થિં દેદુહનેવલ્લય ।

લક્ષ્મીતાગત્નાગપેયકરુણાન્નોધે । પુગારિપ્રભો ! દુઃસ્વોઝ્ઠં શુભમુન્દરાદ્ધિયુગલીસેવામુસં પ્રાયયૈ ॥ ૨૫ ॥”

પરંતુ આમાં હોઈ 'શુભમુન્દર' શબ્દ આપેલ છે તે જ આ સ્તવના કર્તાનું નામ છે અને તેના ગુરુ, મુનિમુન્દર ચરિતના દીક્ષિત અને પાછી ચરિ તથા પદપર યનાર લક્ષ્મીરામચર ચરિ છે. આ સ્તવ 'દેહલલા'ના ઋપભદેવનું છે ને મુનિમુન્દર ચરિએ દેહલલા (દેલોલ)ના ઋપભદેવનું સ્તવન (નિવસ્તોત્રરતકોચનું ૨૩મું ને છે) રચ્યું છે તેથી તેમનાથી સ્તુત થયેલા તે ઋપભદેવને જાણાયેલા છે. —મી૦ ૬૦ દેશાઈ.

શ્રી અપ્પા.
 ઘનનિ.
 રસં વૃષ્ટિ.

॥ ૫૨ ॥

કૃત્તર ધણા છે, સાથ નથી. છતાં પુરુવાઈ કરવાથી માલકબિલ્લિ પ્રભુપાપી જાતિમ સાખ સિદ્ધ થયો, એમ (અભિનંદન સ્તંભ) સ્ત્રી આનંદધનજી આશાવાદી હોઈ આપણને આશાવત કરે છે

એવાસ પ્રભુ સ્તવનમાં અખ્યાતમી આખ્યા આપે છે કે 'નિજસ્વરૂપ જે દિરિયા સ્વારે, તે અખ્યાતમ હલિપે રે, જે દિરિયા કરિ અટ જતિ સાથે, તે ન અખ્યાતમ હલિપે રે'; પણ નિરૂપથી આર પ્રકાર પૈથી નમ-અખ્યાતમ, સ્વપના-અખ્યાતમ, અને દ્રવ્ય-અખ્યાતમને ઇતિયા શોભ જસ્યથી ભાવ-અખ્યાતમ એટલે નિજ સ્વરૂપ સહિત ક્રિયામાં વર્તેતો જાવ-એવો નિજમુખ સાધવા અને તેમાં જ રહ જામવા-વદાકારી રહેવા કહે છે નિવેકલપતા-અભેદતા સ્વીકારી 'અખ્યાતમ જે વસ્તુ વિચારી, વીજ્ઞ બલુ ક્રિયાથી રે' આખ્યાતમને નિમ્બનને સ્વીકારનાર તે વિચારવંત છે, આથી જાણ-કામથી-એકનવવાદી છે. વાયુપૂજ્ય સ્તવનમાં પોતે કહે છે કે 'અખ્યાતમજ્ઞાની અમલુ કહેવે, વીજ્ઞ તો દ્રવ્ય હિંમી રે, વસ્તુમતે જે વસ્તુ પ્રકારે, આનંદધન મતિ સગી રે' જ્ઞાન આનંદધનમાં વૃદ્ધ અને અલક્ષ્ય મનની સમલને ઘરમાં ઉલ્લસા શોભ સ્તવનો તથા પદો અખ્યાતમમાં રસ હેનરને આલોચવા શોભ છે.

અરપણી ઓમહીસમી સદીમાં ધનેશ કેવલ અને જ્ઞાનરવર, તે સ્ત્રી અંતે ને વીસમીન આરંભે ધનેશ કપૂરવદ-ચિદાનંદ અને જ્ઞાનનંદ-જ્ઞાનનંદીનાં સ્તવનો-પદો પણ અલ્પાસમાં ધરે.

આ સવ અખ્યાતમ પરનાં શાસ્ત્ર કે પદોનાં બાજવા વિચારવાથી અખ્યાતમ આથી જતું નથી. વાચકું વિચારેકું પચાચાવ-અવ્યારમા મુકાવ, સર્વે પ્રત્યે સમભાવ કેળવાવ, હવ્ય જાવનાઓ ચતરિન ચિત્તધાવ, મુરુમથી પ્રવચન વાચીનો મુકાવે સમજી વિવશો અને કથયો પર શંકમ મેજવી ચિત્તશુદ્ધિ કસમ તોજ આખ્યાતમસ્વરૂપાનુષાથી જ્ઞાન શાવ, દિવ્ય નેમ જુલે અને અર્ચિમ સ્વખલાજી સંપૂર્ણ નિબંધમથ ધવજ. આ અખ્યાતમભાવના દિમદિર્ઘતમાં પ્રસારો કે જેથી લાજના અસખ્ય-મનવસંહારક જમદંભથી બનતા મુકનો વિજમ વધ, સખમ હરી શક્તિનો આનિભાવ ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ ધમે એ મુદમત અનિશાપ સહિત

મુબર્ક તા. ૨૨-૬-૧૯૭૧
 શાવપદ અખ્યાતમ વિ. સં. ૨૬૬૭ }

અખ્યાતમસ-પિયામુ :
 મોદનસાક્ષ દલીઅદ દેશાઈ

અન્યક-
 રાદિ-
 પરિવવ
 પછોવિ-
 ચાવિતું
 શક્ય

॥ ૫૨ ॥

સુપ્રયત્ન છે. અને તેમાં પોતાનો અનુભવ પણ ઉમેરાયો છે. તેઓ જેના સમાગમથી પરમ આનંદ પામ્યા હતા એવા આનંદઘનજી આધ્યાત્મિક ઉચ્ચ શ્રેણીને પામેલા સંતપુરુષ હતા. તે સંતપુરુષે પ્રભુસેવા-પરમાત્મસ્વરૂપને ભજવાની પ્રથમ ભૂમિકા-પહેલું પગથિયું (૧) અભય એટલે ચચલ પરિણામરૂપી ભયનો ત્યાગ એટલે મનની અન્યમાં પ્રવર્તના તજી એકાગ્રતા-સ્વરૂપચિંતન (૨) અદ્વેષ એટલે અરોચક ભાવ રૂપી દ્વેષનો ત્યાગ કરી સ્વરૂપચિંતવનાની રૂચિ (૩) અખેદ એટલે યાકી જવાની-અટકી જવાની પ્રવૃત્તિરૂપ ખેદનો ત્યાગ કરી સ્વરૂપચિંતનમાં અવિરત પ્રવૃત્તિ-એ ત્રણુ છે. ભય દ્વેષ અને ખેદ એ ત્રણુ દોષ હોય તો અબોધ અર્થાત્ સ્વરૂપનું અન્તણુપણું રહે છે. આ દોષો ક્યારે ટળે, કે ન્યારે ચરમાવર્ત-છેલા પુદ્ગલાવર્તન જેટલો સંસાર (કારણ કે ચરમાવર્તિને સમ્યક્ત્વ સ્પર્શે છે), ચરમ કરણુ-છેલું કરણુ તે અપૂર્વકરણુ, અને ભવપરિણુતિનો પરિપાક-ગત્યાગતિના અભાવની સ્થિતિ થાય ત્યારે; અને ત્યારે અભય, અદ્વેષ અને અખેદવાળો આત્મા થાય તો આત્મ-સ્વરૂપાનુયાયી જ્ઞાનરૂપી આંખ ઉઘરે, પ્રવચનવાણી એટલે શાસ્ત્રવચન પર શ્રદ્ધા યાય, પાપના ઘાતક એવા સાધુ-સદ્ગુરુનો પરિચય-આસેવન એટલે સત્સંગ થાય અને આત્મસ્વરૂપને અકલ્યાણુકારી જે અશુદ્ધ શ્રદ્ધા તેના અભાવવાળુ-સ્વરૂપાનુયાયી ચિત્ત થાય. એવા ચિત્તથી આધ્યા-ત્મિક શાસ્ત્રોનું શ્રવણુ અને તેનું મનન, એટલે યુક્તસહિત વિચારણુ કરવાં ઘટે કે જેથી સમસ્ત નયથી-સમસ્ત પ્રકારે પરિશીલન થાય એટલે આત્મસ્વરૂપનું પરમાત્મસ્વરૂપ સાચે સરખાપણું જણાય-આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય. આ પરથી સમન્તશે કે આત્મસ્વરૂપ-પ્રાપ્તિ માટેની પ્રભુસેવા સુગમ નથી-તે માટે અભય, અદ્વેષ, અને અખેદની ભૂમિકા તૈયાર કરવી ઘટે, પછી ચરમાવર્ત, ચરમ કરણુ, અને ભવપરિ-પાકની આત્માવસ્થા આવતાં શાસ્ત્રશ્રદ્ધા, સત્સંગ, અને ચિત્તશુદ્ધિથી અધ્યાત્મશાસ્ત્રનું શ્રવણુ અને મનન કરવું કે જેથી આત્મસ્વરૂપ સમસ્ત-પણુ પ્રાપ્ત થાય. આમ અધ્યાત્મશાસ્ત્રના શ્રવણુ મનન માટે યોગ્યતા પામવા શું શું આવશ્યક છે તે આનંદઘનજીએ સ્પષ્ટ સમન્તવ્યું છે (જુઓ આનંદઘનજીનું સંભવજ્ઞિન સ્તવન). વર્તમાનકાળે રાગદ્વેષથી પરાધીનતા, દિવ્ય નયન-વિચારની ખામી, આગમ તત્ત્વની વિચારણુનો અભાવ, વસ્તુસ્વરૂપના જ્ઞાતા ને આખ્યાતાની વિરલતા છે (અનન્તનાથ સ્તવ) જુદાં જુદાં દર્શનો પોતપોતાનું સ્થાપતાં જેવામાં આવે છે, શાસ્ત્રનો નયવાદ દુર્ગમ હોવાથી તે માટે આવશ્યક એવો ગુરુગમ નથી, મનુષ્ય પોતાના મદમા ચક્રચૂર છે, સ્વરૂપપ્રાપ્તિની આડા વિધકારક

શ્રી અખ્યા.
ધનવિ.
સ્વ૦ શુચિ.

॥ ૫૧ ॥

શુભસ્વ અને શુભાવીત એવા આર બેદ પાડી એ આરે આનું વલેન કરું છે કે એ શુભચંદ્રાચારના 'માનવ્યે'માંના વલુને મળતું છે. વળી દાશ્યોચ, ભવ્યોચ, મંત્રયોચ તથા સજ્યોચ-એવા ચોરના આર પ્રકાર બતાવી સવ્યોચ તથા સજ્યોચ પર તેમજે આર મૂક્યો છે તથા તેમજે સ્વસ્તુભવથી મનના વિશિષ્ઠ, ચાતાચાત, ગિહ્ય અને સુશીન—એવા આર પ્રકારનું વલેન કરી પોતાની શક્તિનો પરિચય આપ્યો છે. આની આયે યોગસૂત્રના આખ્યારે વલેનેથી ચિત્તની શિષ્ઠ, મુદ્ધ, વિશિષ્ઠ, ક્ષેત્રાદ્ય અને નિરુદ્ધ—એ પાંચ ભવિષ્યનો સરખાવવા લેવી છે.

દિગ્બજસુઆય પ્રભાવદના સમાપિશતકમા આરમ્બની મુખ્ય મલુ બવસ્થા (૧) અલિસત્તમ-મિષ્યાદધિ (૨) અતસ્તમ (૩) પરમાત્મ વલેવી છે. પહેલીમાં અત્માનું વાસ્તવિક નિશુદ્ધ રૂપ અર્થાત્ કંઠરેલું લોઈ આરમ્બ મિષ્યાદધિને વશ થઈ પૌદ્ગલિક વિદ્યાસોને જ સર્વેન આની છે છે, અને તેની પ્રાપ્તિ માટે અધી શક્તિ અર્થી નાંખે છે. બીજી અવસ્થામાં આરમાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ પૂલું રીતે પ્રકટ લો નથી થતું, પરંતુ તેના પરનું આવરણુ ગાદ ન રહેતાં સિધિક ઉત્તરોત્તર થતું બવ છે ને પૌદ્ગલિક વિદ્યાસમાંથી કહીને શુદ્ધ સ્વરૂપ તરફ લામી બવ છે. આના પરિણામે ત્રીજી અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે. તે ત્રીજીમાં આરમાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ પ્રકટ થઈ બવ છે, અર્થાત્ તેની ઉપરના મન આવરણુો નિશુદ્ધ નવ પામી બવ છે.

અવ પછી કાલક્રમે આપણો અવ અંધ આરે છે, પૂલુ તેમાં તો અચાકે કરું તેમ ચિત્તશુદ્ધિ અને સામ્બાવનું-અખ્યાત પ્રાપ્ત કરવાની પ્રથમ ભવિષ્યનું વિવરણુ છે.

શ્રી વશોવિવચ ઉપાખ્યાય બરો નવ પહેલાં થઈ બવ તેમજે કોઈ વિવચ આઠા નથી સખ્યો કે એનાપર પોલે શાશ્વીય અને પ્રમાણુ પુરાસર બવ આપ્યો ન લોપ આખ્યાતપર તેમની આખ્યાતમસાર, માનસારના નામે આપ્યો, દ્વિત્રિસિકામાંની કેરલીક ક્ષત્રિસિકાઓ વચેરે ક્ષત્રિઓમાં અને પોતાનાં પદોમાં પોતાનું ચિત્તનીવ વહતવ્ય સ્તુ કરું છે. દિ પ્રભાવદસરિત્ત સમાપિશતક-સુમલિતેનર્તુ પદઅર્થતર કરું છે આખ્યાતમસાર એ મહુ સમ-વવધાનો અને પલ્લી પાઠિલી આપનારો સરક શુભોચ અને પવદીક બની માએ આખ્યાતમસાર બવ છે તેના ચોચાધિકાર તથા આનાધિકારમાં મુખ્યત્વે. શ્રીભગવદ્ગીતા તથા પાર્તવજ યોગસૂત્રનો ઉપયોગ કરી જેન પ્રક્રિયા સધિ તેનો સમ-વવ કરવાનો

મન્યકા-
રાદિ-
વરિવય

દેમાચાર્પા-
મિત્રું
વકુલ્ય

॥ ૫૧ ॥

અભ્યાસની અનુકૂળતા વધે છે અને શુદ્ધ ચિત્તની વૃત્તિ થાય છે. (૩) ન્યારે ચિત્ત ક્ષુભ શુભ વિષયને જ અવલખીને રહેલું હોય છે, અને તેથી તે સ્થિર દીપક જેવું પ્રકાશમાન હોઈ સૂક્ષ્મબોધવાળું બની જાય છે ત્યારે તે 'ધ્યાન' કહેવાય છે. ધ્યાનથી દરેક કામમાં ચિત્ત આત્માધીન થાય છે, ભાવ નિર્મલ થાય છે અને કર્માદિ અંધનોનો વિચ્છેદ થાય છે. (૪) અજ્ઞાનને લીધે અનિષ્ટ રૂપે કલ્પાયેલી વસ્તુઓમાંથી ન્યારે વિવેકને લીધે ઇષ્ટ અનિષ્ટપણાની ભાવના નષ્ટ થાય છે ત્યારે તેવી સ્થિતિ 'સમતા' કહેવાય છે. સમતાથી ઋદ્ધિની પ્રવર્તના થતી નથી. સૂક્ષ્મ કર્મોનો નાશ થાય છે અને અપેક્ષા અંધહેતુ હોઈ તેના તન્તુનો વિચ્છેદ થાય છે. (૫) વાસનાના સંબંધથી ઉત્પન્ન થનારી વૃત્તિઓનો નિર્મૂળ નિરોધ કરવો તે વૃત્તિસંક્ષય. તે ઉક્ત ભાવના, ધ્યાન અને સમતા એ ત્રણ યોગના અભ્યાસથી આવે છે. આત્મા સાચે કર્મસંયોગ ન થાય એવી યોગ્યતાને પરમાર્થથી આ વૃત્તિસંક્ષય યોગશાસ્ત્રમાં વર્ણવેલ છે. (શ્લોક ૪૦૪). તેનું ફલ કેવલજ્ઞાન, શૈલેશી-સર્વસંવરરૂપ અવસ્થાનો સ્વીકાર અને સદા અખાવિત આનંદકારી મોક્ષની પ્રવૃત્તિ થાય છે. (યોગબિન્દુ શ્લો. ૩૫૭ થી ૩૬૬) 'યોગદર્શન'કાર શ્રી પતંજલિ આમાંથી પ્રથમની ચાર ભૂમિકાને 'સંપ્રજ્ઞાત સમાધિ' કહે છે અને છેવટની ભૂમિકાને 'અસંપ્રજ્ઞાત સમાધિ' કહે છે (જુઓ યશોવિજયકૃત યોગભેદદ્વાત્રૈશિકા)

વિશેષમાં એ જ 'હુરિભદ્રશૂરિએ પોતાની 'યોગવિશિકા'માં અધ્યાત્મની પરિપકવ દશાનું વર્ણન કર્યું છે. યોગના અધિકારી ત્યાગી જ માન્યા છે. ત્યાગીથી ગૃહસ્થ તેમ જ સાધુની આવશ્યક ક્રિયાને યોગરૂપ બતાવી તે દ્વારા અધ્યાત્મિક વિકાસની ક્રમિક વૃદ્ધિ વર્ણવી છે. તેમણે વળી સ્થાન, શબ્દ, અર્થ, સાલખન અને નિરાલખન—એમ યોગની પાંચ ભૂમિકા બતાવી પહેલી બે ભૂમિકાને કર્મયોગ અને પાછલી ત્રણને જ્ઞાનયોગ તરીકે વર્ણવી છે. વળી દરેક ભૂમિકામાં ઇચ્છા, પ્રવૃત્તિ, સ્થૈર્ય અને સિદ્ધિદ્વારા આધ્યાત્મિક વિકાસની તરતમતા દેખાડી છે: અને છેવટ એ પ્રકારે આધ્યાત્મિક માર્ગના-અધ્યાત્મસોપાનનાં પગથિયાં વર્ણવ્યાં છે જેથી પ્રત્યેક યોગીઆસી પોતાની મેળે વિચારી શકે કે તે કયા પગથિયાપર છે. (શ્રીમોહનલાલ ડવેરીનું 'અધ્યાત્મ' પર વ્યાખ્યાન. પ્ર૦ પર્યુપણુ વ્યાખ્યાનમાળા વર્ષ ત્રીજું)

શ્રી હુમચંદ્રાચાર્યે પોતાના 'યોગશાસ્ત્ર'માં શ્રીપાતંજલના કહેલા અષ્ટાંગયોગના યમ-નિયમ વગેરે આઠ અંગોમાં જૈન આચારનું વર્ણન કરી છેવટના સમાધિ પર્યંતના અંગોનું વિવરણ કર્યું, તે પૈકી ધ્યાનમાં-ધર્મધ્યાન, શુદ્ધધ્યાન એ પ્રાચીન ભેદ ઉપરાંત પિંડસ્થ, પદસ્થ,

भी अप्या
मनवि.
रस० वृत्ति.

॥ ५० ॥

‘बोधपंक्ति’ (बोधरंजन) अन्तर दोष उ, तेथी तेथी प्रवृत्ति धर्मनी होदिमां जखुवा योज नथी धर्मअन्तर धर्मनी प्रवृत्ति आधिक अण-
मां व साह साह उ अने तेथी ते नथी प्रवृत्ति ‘योज’ इहेवाय छे. बोध साधे योजन ते योज ते योजनी आर्य प्रकाशनी इहेजे तो
अभ्यात्म, साधना, ज्ञान, अमृत, वृत्तिमय अने पांच प्रकाशनी योज छे अने तेनी उत्तरोत्तर वेग्या छे. (श्लोक ३२) अभ्यात्म इहे
साधनी प्राप्त धनुं नथी ते न्ने अरम पुद्गलवाचनमां शुद्धसाक्षि, निजअधी अने अरिजी दोष, तेने प्राप्त साध छे. (श्लोक ३२) अरम-
पुद्गलवाचनमां जेइहे जेना औद्योगिक वनखुरप पुद्गलवाचन अनंत आवर्तन उ तेवा अंतरात्मयमां हेतु पुद्गलवाचन हेतु नाही दोष-सर्व
पुद्गलवाचन अहंकारनी ज्ञान इरवाभा प्रवृत्ति दोष तेथी स्थितिमां—(हे जेने साम्प्र परिभाषायां निवृत्तविभार प्रवृत्ति इहे छे. श्लोक २०२).
शुद्धसाक्षि जेइहे अर्य पुद्गलवाचनधी ओहुं हेतु अंतरात्मय नाही दोष तेने, न्ने निजअधी दोष जेइहे हे जेजे ‘अपूर्वकारवृत्तधी वज्र
प्रकाशधी वन सन्देप-भोह-परिवृत्त विदारित इहे उ तेने, अने न्ने अरिजी दोष उ जेइहे न्ने हेराधी हे सर्वत साधन आचारधी निवृत्त
छे तेने अभ्यात्म प्राप्त साध छे, जीजने प्राप्त धनुं नथी, कारणे सांन्य अणधी अण जेइहे अंतरात्म साधनावने लज्जे, अतिवच भक्ति
नत्त हे जेने हीमे अन्तवनी परिच्छ वतो नथी तेथी तथा अतन्त्रता अभिनिवेशणी—विपरीत वस्तुस्वरूप विषे अनंत अभ्यात्म धर-
वाधी ते अभ्यात्म प्राप्त धनुं नथी (श्लोक ३३). योजन अभ्यात्मवि उक्त पांच प्रकाशनी आख्या छे उ हे—(१) अर्ये बोध हे धनुं
आत्र साधे शास्त्रीय अने परमादे साधनात्म तत्त्ववितन दोष छे अने मैत्री प्रभोह इहेना आभार्य साधनायो (हे जेहे विवरण आ
अभ्यात्मकपदुम अंशमां इहे छे ते) विरोध सिद्ध अर्थ अण छे ल्यारे ते स्थिति ‘अभ्यात्म’ इहेवाय छे. अण अभ्यात्मधी ज्ञानावरणुदि
किञ्च धर्मधी पापनी क्षय, सत्त्व-गौर्धनो उक्तरं, यीव जेइहे अितसमाधि, शुद्ध तेव पीठे सन्धतपजे सान जेइहे वस्तुनी अवबोध, तथा
अनुभवधी-स्वस्वेदनधी सिद्ध वरीक जेहुं अति हार्णु भोवधी विवचिहारने नास करनाई अमृत प्राप्त साध छे अन्तरी स्वधीअतातुं
सम्पद् परचितोयन, जैजवेदनधि धर्मज्ञानमां प्रवर्तन, अने अभ्यात्मधीसाधु साध छे. (२) अर्ये मन सत्त्वधिपूर्वक सत्त अभ्यात्म करवाधी
अभ्यात्मवडे सविशेष पुष्ट साध छे ल्यारे ते ‘साधना’ इहेवाय छे. ज्ञानधी ज्ञानकीधारिजत अमृत अभ्यात्म इहे छे, ज्ञानादिविषयक शुभ

अन्त-
साधि-
परिचय
हरिभ-
सखिं
वक्तव्य

॥ ५० ॥

ક્રમ અને વિકાસક્રમ બંનેનો સમાવેશ કરેલ છે. (જુઓ તેમનો ગ્રંથ નામે યોગદષ્ટિ-સમુચ્ચય). અવિકાસકાળને તેઓ 'ઓઘદષ્ટિ'ના નામથી અને વિકાસક્રમને 'સદ્દષ્ટિ' નામથી ઓળખાવે છે. સદ્દષ્ટિના મિત્રા, તારા, બલા, દીપ્તિ, સ્થિરા, કાન્તા, પ્રભા અને પરા એવા આઠ વિભાગ કરે છે. આ આઠે વિભાગોમાં ઉત્તરોત્તર વિકાસનો ક્રમ વધતો જાય છે. પહેલી મિત્રા આદિ ચાર દષ્ટિઓમાં આધ્યાત્મિક વિકાસ હોય છે ખરો, પણ તેમાં કાંઈકે અજ્ઞાન અને મોહનું પ્રાબલ્ય રહે છે; ન્યારે સ્થિરા આદિ પાછલી ચાર દષ્ટિઓમાં જ્ઞાન અને નિર્મોહતાનું પ્રાબલ્ય વધતું જાય છે. (સાથે વાંચો યશોવિજયજીની ૨૧ થી ૨૪ એ ચાર દ્વાવિશિકા અને તેમની આઠ દષ્ટિની સમજાવ) ખીજા પ્રકારના વર્ણનમાં તે આચાર્યે (જુઓ તેમનો ગ્રંથ યોગબિન્દુ) માત્ર આધ્યાત્મિક વિકાસના ક્રમનું જ યોગરૂપે વર્ણન કર્યું છે. તે પહેલાંની સ્થિતિ વર્ણવી નથી. યોગના તેઓએ અધ્યાત્મ, ભાવના, ધ્યાન, સમતા અને વૃત્તિક્ષય એવા પાંચ ભાગો કરેલા છે. આ બંને પ્રકારનાં વર્ણનો એ પ્રાચીન જૈન ગુણસ્થાનકના વિચારોનું નવીન પદ્ધતિએ વર્ણન માત્ર છે." (જુઓ પુરાતત્ત્વ ૧, પૃ. ૨૦૪ 'ભારતીય દર્શનોમાં આધ્યાત્મિક વિકાસક્રમ' એ પં. સુખલાલના લેખમાં 'જૈનદર્શન')

આપણા ધુરધર રાષ્ટ્રકાર ઉક્ત શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિ યોગબિન્દુમાં કહે છે કે—'વાદો પ્રતિવાદોથી કે તેવા ગ્રંથોથી તત્ત્વની સિદ્ધિ-પ્રાપ્તિ અર્થાત્ આત્મપ્રતીતિ થતી નથી, તે સિદ્ધિ માટે હેતુ એટલે ઉપાદાન કારણ 'યોગ' જ છે અને તેનો ઉપાય 'અધ્યાત્મ' છે. (શ્લો. ૬૪ થી ૭૦)

યોગ એટલે જેનાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકાય એવો ધર્મવ્યાપાર. અનાદિકાળચક્રમાં જ્યાં સુધી આત્માની પ્રવૃત્તિ સ્વરૂપથી પરાક્રમુખ હોઈ લક્ષ્યભ્રષ્ટ હોય છે, ત્યાં સુધીની તેની બધી ક્રિયા શુભાશય વિનાની હોવાથી યોગની કોટિમાં આવતી નથી. ન્યારથી તેની પ્રવૃત્તિ બદલાઈ સ્વરૂપની સન્મુખ થાય છે, ત્યારથી જ તેની ક્રિયામાં શુભાશયનું તત્ત્વ દાખલ થાય છે અને તેથી તેવો શુભાશયવાળો વ્યાપાર ધર્મવ્યાપાર કહેવાય છે અને તે પરિણામે મોક્ષજનક હોઈ 'યોગ' નામને પાત્ર બને છે. આ રીતે આત્માના અનાદિ સરકારકાળના એ ભાગ થઈ જાય છે:—એક અધાર્મિક અને ખીજા ધાર્મિક. અધાર્મિક કાળમાં ધર્મની પ્રવૃત્તિ હોય, તો પણ તે ધર્મખાતર નથી હોતી, કેવળ

ધી અપ્પા.
 પનવિ.
 રત્ન ૦ શુચિ.
 ॥ ૪૯ ॥

મુજુરથાનની કલ્પના મુખ્યતઃ મોહનીય કર્મની વિચાર્ય અને કલ્પને આધારે કરવામાં આવી છે. મોહનીય કર્મની મુખ્ય બે શાખાઓ છે પહેલી સંકીર્ણ કર્મ આત્માના સમ્પાત્ત્ય મુજુરે આપૂત કરવાનું છે બેથી આત્મામાં તલ્લિષ્ઠ સ્થિતિ કે સ્થવ દર્શન વગ પામવું નથી બીજી શાખાનું કાર્ય આત્માના આરિય મુજુરે આપૂત કરવાનું છે, બેથી આત્મા તલ્લિષ્ઠ સ્થિતિ કે સ્થવ દર્શન વગ ઉર્તા પજુ તલ્લુચાર પ્રવૃત્તિ કરી સ્વરૂપકામ કરી શકતો નથી. સમ્પાત્ત્યની પ્રતિબંધક એવી મોહનીયની પ્રથમ શક્તિ 'દર્શન મોહનીય', અને આરિયની પ્રતિબંધક એવી મોહનીયની બીજી શાખા 'આરિય મોહનીય' કહેવાય છે. આ બેમાં દર્શન-મોહનીય પ્રથમ છે, કારણ કે અર્થ સુધી તેની વિરક્ત્ય કે સ્થવ ન થાય ત્યાં સુધી આરિયમોહનીયનું બળ વટવું નથી. દર્શન મોહનીયનું બળ વાચુ, એટલે આરિયમોહનીય કર્મે કર્મે નિબળ વગ ઉપરે સાર્વજીય ક્ષીણુ વગાનું જ સમસ્ત કર્મવરણોમાં પ્રધાનતમ અને બલવત્તમ મોહનીય જ છે. તેનું કારણ એ છે કે અર્થ સુધી મોહનીયની શક્તિ વીર વીર ત્યાં સુધી અને આવરણોનું બળ ખદ વતું બધ છે. આ જ કારણથી મુજુરથાનોની કલ્પના મોહનીય કર્મના તરતમ આવને આધારે કરવામાં આવી છે તે શ્રીદ મુજુરથાનો આ પ્રમાણે.—(૧) ચિપ્પાદક્ષિ (જુઓ સમચાચમ રજમો સમચાવ) (૨) આરચા દન (૩) રામચરુ ચિપ્પાદક્ષિ (૪) અવિસ્ત સમ્પાદક્ષિ (૫) દેશવિરત્તિ (વિસ્તાવિરત) (૬) પ્રમતસંવત (૭) અપ્રમત સવત (૮) અપૂરું-કરણુ (નિવૃત્તિ વાદર) (૯) અનિવૃત્તિ વાદર (૧૦) સુકમસંપચવ (૧૧) ઉપચાંત મોહ (૧૨) ક્ષીણુમોહ (૧૩) સચોચ કેવલી (૧૪) અસોચ કેવલી, (આ માટે જુઓ દિંદીમાં પં. મુખચાલની પ્રસ્તાવના સદિત કર્મવ્રવ બીએ) પ્રથમ મુજુરથાન એ અધ્યાત્મિક અવિચારક માત્ર છે, બીજા અને ત્રીજા એ બે મુજુરથાનમાં વિદ્યાર્ણુ સદજ સુરણુ કોચ છે—તેમાં પ્રભવના અવિચારકની જ કોચ છે. ચોથાથી વિદ્યાર્ણુ કર્મચા વપર્તા વપર્તા તે ઉપરે ચોરમા મુજુરથાને પૂર્ણ કલ્યાણે પદોંચ છે અને આર આદ મોહ પ્રાપ્ત થાય છે જેન વિચારસરણીનું પ્રથમ કારણ ચિરમું જ કરી શકાય કે પહેલા પ્રણુ મુજુરથાનો એ અવિચારક માત્ર છે, અને ચોથાથી ચોરમા સુધીનાં મુજુરથાનો વિદ્યાર્ણુ અને તેની વૃદ્ધિનો કાળ છે ત્યારબાદ મોહમાત્ર છે.

આ પ્રાચીન જૈન વિચારને દુરિભદ્ર સુરિએ બીજીરીતે પણ વર્ણવ્યો છે. તેઓના વર્ણનમાં બે પ્રકાર છે: પહેલા પ્રકારમાં અવિચાર-

પ્રત્યક્ષ-
 શાસ્ત્ર-
 પરિષદ
 શ્રીદ
 ગુણસાન

કરે છે અને તેનું પરિણામ આવતું નથી. આપણા જીવનમાં વસ્તુતત્ત્વ ન સમજી શકાય, યાત્રા આદિ અંગે જે જીવનવિકાસ થવો જોઈએ તે ન થાય, ઉપવાસ આદિ તપશ્ચર્યાથી મળતી નિવૃત્તિનો સદુપયોગ કરવામાં ન આવે અને તે દ્વારા જીવનમાં કંઈ વિશિષ્ટતા ન સધાય, તો તે બધી ધર્મક્રિયા રાતદિવસ કરવા છતાં તે રક્ષા અને ઉદ્દેશશૂન્ય બની જાય છે અને ખરો ધર્મ સધાતો નથી. આપણા ઉત્સવો અને ધાર્મિક ચર્યામાં સમવૃત્તિ હતી ત્યાં સુધી શાંતિ અને આનંદ પણ હતાં, તેથી આત્માનો વિકાસ પણ સધાતો. જ્યારે તેવી સમવૃત્તિ નથી હોતી ત્યારે સર્વર્થેણ થાય છે અને કલેશ આદિ ઉત્પન્ન થાય છે. ધર્મચર્યા કે ધર્મક્રમણુ સામ્યપણે કરવામાં આવે તો અનેકાંતવાદ-અમૃત મમે તેટલું વિષ હોય તો પણ તેને પચાવી દે છે, તેવીરીતે સામ્યવૃત્તિ પોતાની સામેનાં વિરોધી તત્ત્વોને સમભાવપણે પચાવી દે છે. તેવો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો ધર્માભિમુખ ધર્મ શકાય; તેમ ન કરવામાં આવે તો પ્રથમ ભૂમિકામાં પણ ન આવી શકે.”
(જૈન તા. ૧-૧૦-૧૬૩૩)

આધ્યાત્મિક વિકાસ કેમ કરવો તે સમજાવવાનો હેતુ અધ્યાત્મશાસ્ત્રનો હોય છે. આપણાં શાસ્ત્રોમાં તે વિકાસનો ક્રમ જૂદી જૂદી ભૂમિકાથી અને જૂદા પ્રકારે બતાવેલ છે તે જોઈએ:—

“જૈન સાહિત્યના પ્રાચીન ગ્રંથો જે આગમના નામથી ઓળખાય છે તેમાં સુદ્ધાં આધ્યાત્મિક વિકાસના ક્રમ સંબંધી વિચારો વ્યવસ્થિતરીતે મળી આવે છે. તેમાં આત્મિક સ્થિતિના ચૌદ વિભાગો કરવામાં આવ્યા છે કે જે ‘શુણ્યસ્થાન’ને નામે ઓળખાય છે. (‘શુણ્ય’ એટલે આત્માની ચેતના, સમ્યક્ત્વ, ચારિત્ર, વીર્ય આદિ શક્તિઓ. ‘સ્થાન’ એટલે તે શક્તિઓની શુદ્ધતાની તરતમ ભાવવાળી અવસ્થાઓ. આત્માના સહજ શુણ્યો વિવિધ આવરણોથી સંસારદશામાં આવૃત્ત હોય છે. જેમ જેમ આવરણોની વિરલતા કે ક્ષયનું પ્રમાણ વધતું જાય છે. તેમ તેમ તે સહજ શુણ્યો વિકાસ પામી પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપે પ્રગટ થતા જાય છે. આવરણોની વિરલતા કે ક્ષયનું પ્રમાણ જેટલું વિશેષ તેટલી શુણ્યોની શુદ્ધિ વિશેષ અને આવરણોની વિરલતા કે ક્ષયનું પ્રમાણ જેટલું ઓછું તેટલી શુણ્યોની શુદ્ધિ ઓછી. આ રીતે આત્મિક શુણ્યોની શુદ્ધિના પ્રકર્ય કે અપકર્યવાળા અસંખ્યાત પ્રકારો સંભવે છે; પણ સંક્ષેપમાં તેને ચૌદ ભાગમાં વહેંચી નાખેલા છે, જે શુણ્યસ્થાન કહેવાય છે.

यी अज्या.
घनवि.
रस० वृत्ति.

अज्यामविवायास कथन हेम. नथी जेम होय पूछी. उत्तरभां कहेवानुं-हे. इत्य अज्यामनी सुमिह. अटे, जे शुद्धि जने जमता जेहजे ते पर आस. आर. सुकनारी, आ. मज्जेदरीक जम, हे

समतापर अज्यामविवायास सिध्द विजयसिद्धे रसिं सुअमसतक, हे जे आयातरः सुद्धित जैनमर्भेविवायप्रकरक परं. तदुपधी, स. १६१३ भां अज्या पसुं हतुं) जने तेहपरधी. यशोविजय-होपायाये समतासतक पसया रस्युं हे ते अज्या कथा बोज्या, हे.

समता-सुअम-समसावना-समसिद्धिं माहात्म्य कर्तुं हे अज्यासु एवमन-ह दरीक आयातरभां तेनी अज्यासतक हे. मुनिमी सुपुनविजये ज्ये कर्तुं हे हे "एवमभां समसाव केषपयो जे अनेकतवादानुं कण हे. एवमभां समसाव न जाले तो धर्मसु अज्यास समसावुं नथी जने तेथी एवम इह जने हे. वस्तुनी जेक अज्या पक्षधी जने जीए छोटी देवी जे यजने तरजोवया जयमर हे. जे समसाव-वृत्ति हेणवी सके नहि तेनी शुद्धि स्थिर थॉ सके नहि, जेनी शुद्धि स्थिर थॉ सके नहि ते वस्तुनुं अज्या समसाव सके नहि वस्तुनुं अज्या न समसाव सके ते पीतसत्र जनी सके नहि जने जे पीतसत्र न जनी सके ते पूजुंजानी पसुं न जनी सके. एवमभां जेनी शुद्धि स्थिर थॉ होय, तत्पयो जेजे विचार कथं होय, तेनो उडेव जेजे आलेख होय तेज, दरीक वस्तुनी अज्यासने समसाव-सके हे, अर्थात् एवमभां समसाव वृत्ति, स्थिरसु, समसाव आदि होय तो ज अज्या समसाव समसाव हे; नहि तो तत्प सरी अज्या हे. जेना एवमभां ते न होय ते धर्म-अभिनी अज्यापिहारी हे. साजोना अज्यासने जंते जे अज्या जेवनाया हे तेज जे अज्या सके तो धर्मसावना अज्यासनेतो अर्भे कथो ज नथी. जेम जेम एवमभां अनेकतवावना अज्या समसावपसुं हेणतप्य; तत्पयो साविधी विचारः थाय, तेनुं अज्यासने. जने. मितन थाय, तेम तेम अज्या निर्वज्य-अर्भेप्रति पक्षधी सके हे. समसावधी स्थिर विचवृत्ति, हेणवया हे. समसावना न होय तो अज्यासु दरीक समसाव धोर्भे अज्यापिहारी सके हे धर्मसाव विमिते यदी किंथायो समसावना अज्यासने; इह जने रस, जने हे, समसावधी तेनी कर्तक अज्यासु इह करी-साधी जे जीजे. यज्या अज्याधी अज्यासनी दुर्गासवाज्यो. न अज्या, अर्थात्शुद्धि न भेयसावः तो तेनी हपचोम-नुं! अं त्या अज्यास मितन कर्तक अज्यासुयोना एवमभांधी कर्त समसाव न वेचाय जने तेनो अज्यास-न कथय तो तेनी इह किंथायो अज्या अज्यासनेतिके यथा

अज्या-
सादि-
परिचय
समसावुं
माहात्म्य.

॥ ४८ ॥

॥ ४८ ॥

યોગ સદા નિર્મલ રહે છે, મન દુર્વિકલ્પ તણ સામ્ય-સમતામાં લીન થાય છે અને વચન પણ નિરવધ વ્યાપારમાં પ્રવર્તમાન થાય છે. ત્રિયોગનું નિર્મલત્વ કરનાર મૈત્ર્યાદિ ભજે છે, માટે હે આત્મન! મૈત્રી, પ્રમોદ, કર્ણુ ને માધ્યસ્થ્ય ભાવનાને આત્મામાં એવીરીતે ઉતાર કે જેથી રાગદ્વેષ-રહિત એવી સમતા આવે, તેથી આત્મલયવડે અવિરત સહભાવનામાં ચિત્તને રમણુ કરાવ, મૈત્ર્યાદિથી મમત્વ ત્યાગ થાય છે, તો કયાંય પણ મમત્વ ન કર, તેમજ રતિ-અરતિ-કપાય ન કર, આથી ઇચ્છા રહિત એવા તને આહીં પણ અનુત્તર અમર્ત્ય સુખ મળશે. આ યતિશિક્ષા અવધારી જે વ્રતસ્થ ચરણુકરણુયોગનો એકચિત્તે આશ્રય લેશે તે એથી કલેશરાશિ ભવસાગર તરીને અનંત શિવસુખ પામશે.

હવે છેલ્લો સોળમો અધિકાર સામ્યસર્વસ્વ નામનો અધિકાર કહે છે:-તેમાં પહેલા અધિકારમાં જે સામ્ય-સમતાની પ્રધાનતા અંતારી તે સમતા આ છેલા અધિકારમાં ઉપસંહારરૂપે ઉલ્લેખી તેની વિશેષ સુખ્યતા ત્રયકાર દર્શાવે છે. તેમાં સર્વ શુભ પ્રવૃત્તિ અધ્યાસથી આવે છે તેનું નિરૂપણુ છે. હે પરમરહસ્યને જાણુનાર! જે ભાવથી આત્મસ્વરૂપે વર્તાય તે ભાવને-સ્વરૂપત્વને સામ્ય પ્રત્યે લઈ જા, કારણુકે સામ્ય-સમત્વથી શિવસંપદ્ ભવના ભયને ભેદવા ઇચ્છનારને હસ્તગત થાય છે. હે આત્મન! તું જ દુઃખ, નરક, સુખ, કલ્યાણુ-મોક્ષ, કર્મો, મન છે, માટે અવિદ્યા (પાઠાંતર અવગ્રા-અનાદર) તણ સાવધાન મનવાળો થા-ધર્મકૃત્યમાં ઢીલ ન કરતાં પટુ-હુશિયાર રહે. સર્વન નિઃસંગ-તાનું પ્રાધાન્ય છે, માટે આત્મન! સામ્યન ચિત્તનવડે સર્વે અર્થોમાં નિઃસંગતા પ્રાપ્ત કર, શોકનું મૂળ મમતા છે, સુખોનું મૂળ, સમતા છે, સ્ત્રી કે ધૂળમાં, સ્વમાં કે પરમાં, સંપદ્ કે વિપદ્માં મમતા મૂકી સમતા રાખ કે જેથી શાશ્વત સુખનો સંયોગ થાય. તે શુર, તે શાસ્ત્ર, તે તત્ત્વનો આદર કર કે જેનાથી સમતા મળે, સમતાનો અમૃતરસ સર્વે શાસ્ત્રોના મંથનથી ઉદ્ભવ્યો છે માટે તે રસ પીઓ અને મોક્ષ સુખ મેળવો. શાંત ભાવનાના આત્મારૂપ આ મુનિમુંદરસૂરિરચિત અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ ગ્રંથનું પ્રહ્લવાંછના-મુક્તિની ઇચ્છાથી અધ્યયન કરવું કારણુકે તે સ્વપરહિત કરનાર કલ્પતરૂની રેખા રૂપ છે, જે મતિમાન આ ગ્રંથનું અધ્યયન કરીને ચિત્તમાં-તેનું વારંવાર રમણુ કરે છે તે શીઘ્ર ભવથી વિરામ પ્રાપ્ત છે-સસારવિરક્ત થાય છે. તેવા મતિમાનમાં ભવના વૈરીપર-ક્રોધાદિકપાયપર જ્યલક્ષ્મી મેળવી શિવલક્ષ્મી રમે છે.

આત્માનો જે શાસ્ત્રમાં વિષય છે તે અધ્યાત્મશાસ્ત્ર. આ ગ્રંથને અધ્યાત્મના કલ્પદ્રુમનું નામ આપ્યું પણ તેમાં શુદ્ધ સ્વરૂપાણુયાથી

શ્રી ગણ્ડા-
 ઘનશિ.
 રત્ન ૦ હરિ.

॥ ૪૭ ॥

કષાયોનો સવર કરવો આવશ્યક છે, તે જ રસો તેથી કરત અને ઉત્કૃષ્ટ ભેવા અશ્વત્થામણી પણ નરકમાં ગયા બાની કષાય કપૂર પ્રકાર-
 ગુણિ આદિમાંથી બાકી લેવી. મનનો સંવર મુખ્ય છે, તે આવરતાં નિગ્રહવા પારેમરી આવે છે તે તે બંને મોક્ષાર્થને મેળવ્યાં.

મંદરમા અધિકારમાં મુલગુણિસિદ્ધા-ઉપદેશ છે. એ મુખ્યરીતે વ્યક્તિઓ માટે છે, આવકોને પણ પોતા પુસ્તો વિદ્યા-ઉપદેશ લેવાનો છે.
 હિમેશ કરવાની ક્રિયા-આવશ્યક ક્રિયા-પ્રતિક્રમણ સમાવિષ્ટ ક્રિયા બાકીએ કરવાની ક્ષી છે માટે તે કૃત્ત અને પાપને હણવતરી હોઈ કરવી.
 વેદાંતુ ઔષધ ન લાગે પણ તેવ ઔષધ અશુદ્ધ-અપાક્ય હોય તો ચોમનો નષ્ટ ન થાય; વિવિધ પ્રકારનાં તપ નિભ આવશ્યકાં, તે પદેલાં
 કષયાં-વીકલુ-આક્રમણ લાગે છે મળુ ઉત્તરકાલે-પરિણામે મુંદર-મુખ્યારી છે, તે જેમ રસાયનો કુદ ચાંચને હણે છે તેમ શાન્તવશ્વક્રીકાદિ કુક્રમોના
 કચને હણે છે. તપ કરવાર શીલવ્યાન યાવ છે માટે (૧૮ કલ્પ) શીલકાંને ધારી, શોચીક્રી કરવાર હમેશાં બનો, ઉપચારને તરીરમમુલથી
 રહિત પાઈ રહ્યો, મુખ્ય પ્રકારે મુક્તિ અને અભિજિને આપાંથી. આવકો પણ પોષધ ને જામ્યકિ ક્રિયા કરેથી હાવ ભારે ઉપચારને ક્ષી
 મુક્તિને સ્મિતિવં આરુપન કરી શકે છે. શીલવ્યાન સ્વાભાવ આદિથી મનને વશ કરી શકે છે માટે સ્વાભાવરૂપ ચોમમાં આ સ્વાભાવ કાંને
 મનો-વચન-કાષાના ચોમમાં પ્રયત્ન કર, -મનોવચનકાષાનો સંવર કર તથા આમન-પ્રવચનને મખરવગુણિથી સ્વકલામક મૂકી વધાર્થપણે અવસર.
 મારવ એકલે-મુક્તિ, રસ, ને શાવા મારવ-અહંકાર મૂકીને-માર્ગતરે સ-આવદિ ચોમની અપેક્ષ મૂકી હલને સુહરમના મેર નિમ્ન માટે વિચાર
 રહિત દેવુની વિદ્યુકિ સખી ધનિપસમુદને વશ કરી કર આ વલિને ઉદેશીને કહેલું છે સ્વાભાવ કરવાર મુખ્યદેશ બને છે માટે હે મુનિ !
 ખર્મના અર્થે જ ખર્મસર્ગથી ઉપદેશ સ્વ અને પર મનેમાં રામવવાળો મારવ તાસના ભેદ રહિત સર્વને જાપ, -જનાત પ્રતે-દિતની ઉચ્ચવણો
 હોઈ આમ છે તેના કોઈ પ્રદેશમાં વચકલપથી અપ્રમત્તપણે વિચાર કર. (મામસરથી આપક મુખીના આમસર તે આક કલપ અને મવમુથી
 ક્રતિકના આમસર તે એક કલપ મળી નવકલપ). મુખ્યદેશ કરવાર વિચારક યાવ છે, તો તું તપ જપ આદિ કરેલાં કે નથી કરેલાં, કરવાની
 રહિત છે કે અશક્તિ, અમુક મુદ્દત છે કે નહિ તે હમેશાં કુદવથી નિભારી સમ્ય પ્રતે પ્રયત્ન કર અને તું મોક્ષાર્થ હોઈ તવજાસોબને
 વશ દે. સદ્વિચારી વિર્મવ પ્રવુષોમ ધારણુ કરે છે પરને પ્રીમ મળુ પ્રકારે-કરવા કરવાવા અમુકોદવા-એ મળુ પ્રકારે ન કરવાથી મળુ

શ્રવણ-
 શક્તિ-
 પરિચય
 અંક ૦ નો
 પંદરમો
 અધિકાર

॥ ૪૭ ॥

આત્મશુદ્ધિ યાચ છે ને તે શુદ્ધિ સર્વરીતે-મુખ્યરીતે સામાન્યરીતે યતિ માટે છે અને ગૌણરીતે આવકોમાટે છે, યોગમાં પહેલો મનોયોગ છે
 ગત એ સર્વમાં મુખ્ય કારણ છે-મનનો સંવર કરવાથી તે અધ્યા હેતુ-મિધ્યાત્વાદિ ચારેનો સંવર યાચ છે ને તે જ આખરે મોક્ષ અપાવે છે. તેનો
 સંવર ન યાચ તો તંદુલમત્સ્ય પેઠે નિકૃષ્ટ ગતિ યાચ છે તે માટે રત્નચંદ્ર દીકાકાર અંત્રકારના ખીજા અંત્ર નામે ઉપદેશ રજાકરના ખીજા તટના
 ત્રીજા અક્ષની નવમી ગાયા જોઈ જવા કહે છે. અસંવર કરવાથી પ્રસન્નચંદ્ર રાજ્યે નરકતું નિમિત્તવૃત્ત થયો પણ પછી તુરત સંવરમાં લીન થતાં
 તેણે સુક્ષ્મ શિદ્ધ કરી, તેની કયા ઋષિમંડલ-વૃત્તિમાંથી દીકાકારે આપી છે, મનની અપ્રવૃત્તિથી સરવાતું નથી, મનને ધર્મધ્યાન અને શુક્લ-
 ધ્યાનમાં પ્રવર્તમાન કરનારા અગારા વદનને યોગ્ય છે, કારણ કે તેઓ આત્મ અને ચૈત્ર ધ્યાનથી-મનના કુવિકલ્પોથી દૂર રહે છે અને મુધ્યાનમાં
 જોડાયેલા રહે છે; તે જ પ્રમાણે વચનની અપ્રવૃત્તિ-મૌન રાખવાથી સરવાતું નથી, જેની વચનમાં સમિતિ છે-નિરવધ જેતું વચન છે તે,
 તેમ જ મૌન રાખવામાં વચનની શુભિ-સાચવે છે તેની સ્તુતિ અમે કરીએ છીએ કારણ કે સાવધ બોલનાર વસુરાજ (કે જેની કયા યોગ-
 શાસ્ત્રની વૃત્તિ અનુસાર રત્નચંદ્ર દીકાકાર આપે છે) આદિ ઘોર નરકમાં ગયા. દુષ્ટ વચનથી આ ભવમાં વૈર બંધાય, ને પરભવમાં ખરાબ ગતિ
 મળે, અગ્નિના દાગેલા ઉગે-વૃદ્ધિ પામે, પણ દુષ્ટ વચનથી બળેલામાં પ્રેમાંકુર કુટતો નથી. મહાવીરપ્રભુએ દીક્ષાકાળથી કેવલરાજન થતાં સુધી
 મૌન-વચનશુભિ આચરી. કાયાનો સંવર જ્ઞાતાધર્મકયાંગમાં આપેલ દૃષ્ટાંત પ્રમાણે કાચખાની પેઠે રાખ. કાયાની અપ્રવૃત્તિ-હલનચલનનો
 અભાવ રાખવાથી નહિ સરે; એમ તો ગ્રાહ, ધાંભલા, દ્વીદ્રિય છવ આદિ તેમ રાખે છે તેથી તેતું કલ્યાણ નથી. જેની શિવહેતુ માટે જ
 શરીર-ક્રિયા છે તેવા યતિઓની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ. હવે પાંચે ઇન્દ્રિયનો સંવર કહે છે. સાંભળવામાં, સુંઘવામાં, જોવામાં, આખવામાં,
 સ્પર્શ કરવામાં માત્ર સંયમ રાખવાથી ન સરે, પણ ઈષ્ટ અનિષ્ટ સાંભળતાં, સુંઘતાં, જોતાં, આખતાં, સ્પર્શતાં, રાગ દ્વેષ જેને ન યાચ સ્થારે
 તે ખરો યતિ. ઈષ્ટ રસને, ઈષ્ટ સ્પર્શને તજે તો તપનું ફલ મળે, મૂત્રારાચ-પુરપચિદ્ધ ને સ્ત્રીચિદ્ધના સ્પૃલ સંયમથી પ્રહસ્યર્થ સધાતું નથી,
 તેમાં મનપૂર્વક સંયમ હોય તો જ પ્રહસ્યર્થનું ફળ મળે. વિપર્યેદિમના સયોગનો અભાવ માત્ર રાખવાથી સંયતિ ન થવાય પણ રાગ દ્વેષવાળા
 મનોયોગના અભાવથી સંયતિ થવાય ને તેને અમારા વંદન છે.

શ્રી અપ્યા,
 ધનવિ.
 સ્ત્રી ૦ વૃત્તિ,
 ॥ ૪૬ ॥

(અનિશ્ચયિ જ્ઞાન થા મત્તી પશીસ) જ્ઞાનનાને જ્ઞાનતા આશોએ કહેવા થા પ્રાપ્ત કરેવા સપમ-જુલોના ઉપાનમાં ઉમેલાં રમે છે, તેઓ જ્ઞાનસાગરને તરી ગયેલા છે અને તેમને આશરો નમસ્કાર છે । એથી જ્ઞાન સમુદ્રમાં જીવે પછી થતિઓને જોધ આરે છે કે—જ્ઞાનુરેસ માથ સુખને મોક્ષ નહિ મળે. સમુદ્રેસમાં નિકળાદિ પ્રમાદ કરીને સ્વાધ્યાય ન કરે, સમિતિ ને કુતિ ન કરે, દેહમોદથી જ્ઞાનને અંતરંગ તપ કરે નહિ, અહ્યકરણે મલુ કોષાદિ કષાય કરે, પરીપદ ને ઉપસરે સહે નહિ, (અધ્યાર કબ્બર) સીલાનનો પ્રસ્વાર થા નહિ, તો જ્ઞાનસાગર કદિ પલુ વરી સહીસ નહિ. સુદ્ધ આરિત્રવચર વેપધારણુ કરી લોકપૂજા વાંછી લોકોપાસેથી વજ્ર, ધાન, ઉપધિ, ઉપકરણુ, પુસ્તક આદિ મેળવનાં જો તો દોષિત થાં જ્ઞાતમવંચના કરવા ઉપરાંત લોકને ઉતારવાનું ઉ-કમ જ્ઞાનું છે. આજ્ઞાનિજ્ઞાની કે જી પુજાદિને નિર્બાહ કરવાની શિલ્પા નથી, સજ્જીવિ નથી, પવિત્ર યજ્ઞ પાસે છે ને તે વાંચવ પલુ હોય, છતાં વજાદિનો પરિગ્રહ જુમ રખે, ને પ્રમાદવસા જી આરિત્ર ન કરે એમાં મોહનું ચાખાન્ય થા અધિદુષ્ટવતિમાં જ્ઞાનું છે જો જો કારણુ પૈજી એક હોય એમ કારે છે; તું વાસ્યે-વારી સહીસ એમ જરી જોજી લોકો વારો આપમ છે તેને તું જો કામ કરી સહીસ ? ઉલ્લયો તેને ઉતરી પાપબંધ કરે છે, તેનો કરજદાર થાય છે, અને તે દેવામાંથી કદિ મુક્ત થઈ સહીસ નહિ. આમ છતાં લોકોતારાંથી સ્તુતિ, વંદન આદિની ઉપજ સુખે જો કેટલું અપરતું ? લોકોપાસેથી વજાદિની જાંધી સમગ્યો છે ને તે રીતે પરિગ્રહ કરે તે સવ જોત્વરૂપ ઉ-જ્ઞાનુદ્ધિ કરારે છે સંવમની જોનાથી-જ્ઞાનમસમુખતાથી મોક્ષ મેળવીશ. ઉચ તપમર્ગ, ધ્યાન, પરીપદ આદિ સ્વધી ન સાધી સહાય તો અનિશ્ચયિ જ્ઞાનતા, સમિતિ ને કુતિ મનથી સાંધી સહાય છે તો તેને પ્રમાદ તણ ધારણુ કર. મનને કુવિકલપથી દૂર સખી જ્ઞાનુસમાં સખી તેની કુતિ કર, મત્કરને તણ દે. આનદિ સત્કરથી મુક્ત ન થા તેમજ તેથી વિપરીતથી નામુક્ત ન થા. મુહરસ્યોપર મમલવજ્ઞિ ન સખ, સાવધ કરે નહિ કરવાની કીર્ષિત પ્રતિજ્ઞાનું જુસ્ત પાવન કર, મન વચન ને કયાથી સુદ્ધસખી સહે તેથી સમુદ્રનો વેસ સોમસે, નહિતો તું વેસવિગળ છે."

અધિકાર ચૌદમો ત્રિધ્યાત્વાદિનિરોધ સખી છે. હર્મબંધના જે હેતુ-નિશ્ચાલ, મોય, અવિચિતિ અને પ્રમાદ ઉ-તેનો સંજર કરવાથી

ત્રન્વકા-
 શવિ-
 પરિષય
 મંકના
 શેરમા
 ચૌદમા
 અધિકાર

॥ ૪૬ ॥

તે સાંપડે તો તેને જ્ઞાનવા, અન્યને તજવા-તેમાં દષ્ટિમોહ ન જોઈએ. આટલું કહી ગ્રંથકાર પોતાના સગવળની સાધુસ્થિતિથી દુઃખિત થઈ બોલી ઉઠે છે કે:-“શ્રી વીર (પ્રભુ) ! પૂર્વે જુ (સુધર્મા આદિ)ને સુક્રિપથના પ્રવર્તક તરીકે સ્થાપ્યા હતા. તેઓ (સુધર્માઆદિની પદ્ધતિ પરંપરાએ આવેલા સુવિદિતઆચાર્યોથી સ્વદા પડી સ્વાભિમાનની પુષ્ટિ અર્થે પોતાના નામે મતપ્રવર્તક થઈ) આ કલિયુગમાં તારા વગર-તારી ગેરહાજરીમાં તારા શાસનમાં ઘણી સખ્યામાં હુંટારા થયા, તેઓ યતિનું નામ ધારણ કરીને સ્વસ્થ સુદ્ધિવાળા જનોની પુણ્યલક્ષ્મી ચોરી લે છે. અહીં અમારે શો ખોકાર કરવો? કારણ કે ન્યાં અરાજકતા-રાજતનો અભાવ હોય ત્યાં કોટવાળ શું ચોરો નથી થતા? (યાય છે.)”

આવી સ્થિતિમાં દષ્ટિરાગ-દષ્ટિમોહ રાખતાં અયોન્ય એવા કુશુરુ કુધર્મ અને કુદેવનું સેવન યતાં અહિત સધાય છે-તે કદિ સન્માર્ગ-મોક્ષની દિશા બતાવી શકતા નથી. આ માટે કુલ, વ્રતિ, મા બાપ, મહાજન, વિદ્યા, સગાં, કુલશુર કે ધનથી દોરાઈ ન જવું ઘટે. તત્ત્વ આપી બોધિદાન કરી શુદ્ધ ધર્મમાં યોગે તે સાચાં માબાપ, સગાં કે ગુરુ. આ અને અન્ય ભવમાં સપત્તિ આપનારાં દાક્ષિણ્ય-અનુકૂલ ધનાનુ માનસ, શરમ, શુરુદેવપૂજા, પિતા (માતા, મોટાભાઈ, કાકા) આદિની ભક્તિ, મુકૂત-પુણ્ય પ્રત્યે અભિલાષા, પરોપકાર, વ્યવહાર શુદ્ધિ છે, ને વિપત્તિ આપનારાં વીતરાગની અલક્ષિત, સાધુઓની અવજ્ઞા, શ્રાદ્ધ કે યતિનાં દિનકૃત્યોમાં ઓચિત્તનો અભાવ, અધર્મિઓનો સંગ, પિતા આદિ વૃદ્ધો પ્રત્યે ઉપેક્ષા અને ખીલઓને (ખોટાં તોલાં, ખોટાં માપ, ખોટા દસ્તાવેજ આદિથી) છેતરવું એ છે. માટે ભક્તિથી જિન-પૂજા, મુગુરુપાર્શ્વે ધર્મપ્રવાણ, (૧૮ પાપરયાન, ૧૫ કર્માદાનથી) વિરતિ-વિરામ, અર્થવાળાં કે નિરર્થક હેતુએ પાપ કરવાથી અલગપણું યાય તો જ શુભ છે, નહિ તો દુઃખ છે. શુરુના યોગે તેમનો પ્રમાદરહિત લાભ લેવો. દેવશુરુધર્મ પ્રત્યે અંતરગ પ્રીતિ વગરનું હવન પેટભરાઓનું છે. દ્રવ્યનો વ્યય દેવકાર્ય ને સધકાર્યમાં ન યાય તો તે દ્રવ્ય મેળવવામાં યતાં પાપથી ભવવામાં સંસારીને આધાર રહેતો નથી.

પોતાના સમયના યતિઓ-સાધુઓની સામાન્યરીતે વિષમ-વિપરીત સ્થિતિ જોઈને ગ્રંથકાર તેમને બોધ દેવા ખીલ અધિકારો કરતાં વધુ વિસ્તારવાળો ૫૭ શ્લોકનો તેરમો અધિકાર આલેખે છે તેમાં તે પ્રથમ મહાપવિત્ર અને સાચા મુનિઓ કે જેઓ ઇન્દ્રિયવિષયમાં અનાસક્ત, કષાયોથી અવ્યાહત, રાગદ્વેષથી મુક્ત, કલુપબાવને-પાપને પ્રસાંત રાખનાર, સમતાથી મુખોનું ઐક્ય પ્રાપ્ત કરનાર છે અને

શ્રી ચમ્પા.
 પત્રિકા.
 રવિ. શુક્રિ.
 ॥ ૪૫ ॥

નકામાં છે, અને મનોબલ ક્ષેત્ર તો પછી એ ચર્ચા નિષ્ફળ છે. એન સામું તેણે સર્વે સામું-સુખિત પણ સાધ્યાં. મનોનિમ્લ-મનની સુખાપિત્ય ઉપાસ- (૧) સ્વાધ્યાય (શાસ્ત્રાભ્યાસ)ન ચોમ એટલે અનિશ્ચિત વ્યાદિ વપથી ચોમવહન-ચારંચાર સ્વાધ્યાય કરવો, (૨) યતિકમણુ કાષો-ત્સર્ગારિ આપિતની ક્રિયાઓમાં પ્રવૃત્તિ (૩) અવિત્તવાદિ બાર જીવના, અને (૪) ત્રણ નામે મનવચનાક્રમના ચોમોની શુભ અશુભ પ્રવૃત્તિનાં ફળોનો ઉપયોગ-વિલન છે, તેમાં આવનાર્ત સુખત્વ છે કારણ કે તેથી દુર્ખાન થતું નથી. (શ્રી હેમચંદ્રચારે ચોમસાધના અર્થે પ્રમથમાં જન્મુરે છે કે સામ્ય-સુમશાવ-સુમવા નિર્મમત્તવરે કરી યાવ છે અને તે નિર્મમત્ત માટે અનિશ્ચિત વ્યાદિ બાર જાવનાનો આશ્રય કરવો.)

મનને દમવું તે મનોનિમ્લ અને સુસ્થરપરથી મન જીવી જનું તે વૈરાગ્ય સુસ્થરની વસ્તુઓ સુશુદ્ધિ છે, તેને અને આત્માને તદાત્મ સંબંધ નથી, છતાં તેવો સંબંધ આસક્તિથી કરી લેવો-માનવો એ ચોમ નથી. આ દેહ પણ સુશુદ્ધિ છે; પરણુ દરેક દેહધારીને અવલ્પ છે ને છે, એટલે આસક્તિથી વિશેષ કર્મબંધ કરીને અનંત પુણ્યપરવર્તનનાથ જન્મમજ્જના ફેરમાં વધે જનું તેથી અતિમ વિષ તે મોટા સાધી ન જ સકાય જનમનરંજન કરવા કરતાં અપરંજન કરવું, મદ-અહંકાર છોડી મળેલી સામગ્રી અને સાધનોનો સદુપયોગ કરી અપ્રમત્તપણે મર્મોચમથી દુઃખનો અંત લાવવો, ચોમ છે આમ વૈરાગ્યનો ઉપદેશ આપી વૈરાગ્ય તરફ કાવચર દરામ્ય અધિકારમાં લઈ ખેર છે

અધ્યાત્મ અધિકારમાં વૈરાગ્યથી સંસ્કાર પ્રત્યે વિશાલભાવ લાવી કર્મમાં ઉદામ સખવો ઘટે, માટે તે કર્મ-કમણુ ક્રમકાર સમભરે છે તેમાં પ્રમાદને તથા ક્યાપને સ્થાન નથી. કર્મ એટલે સુકુમ-સુકુમકાર્ય-દાનાદિ કર્મને, વિવિધવ્ય-ભાદવ્ય, મુશ્કીપ્રત્યે મત્સર, કદામદ, ક્રોધ, અનુભવ-દાનાદિ કર્યા પછી તે બદલ સંતોષ, દંભ-કપટ, અનિષિ-અનાચાર, ચોર્ય-મોટામનો જાવ, પ્રમાદ-અનુપયોગ, માન, કુશુક, ક્રમંચ, આત્મલાલ્પની પ્રથમ-આ સર્વે, મલીન કરે છે, માટે શુદ્ધ કર્મમાં આ મલીનતાઓ ન લેઈએ. આત્મલાલ્પ બદલે પવત્રુપ્રતંસ, સ્વારોવ નિષ્ઠ, પ્રકટ નહિ પણ સુમદાનાદિ, જાવ અને ઉપયોગ સહિત આવરણકારિ કર્મક્રિયાઓ જાવ તો તે કર્મશુદ્ધિ છે.

હવે આરસા અધિકારમાં કર્મ એટલે દર્શન પર આવી તેમાં કહેલ ઉપાદેશ જોવા શુદ્ધ રેવ, મુઠ ને કર્મતત્ત્વ સ્વરૂપ કાવચર જન્મુરે છે તેમાં મુખ્ય તત્ત્વ સ્વરૂપ છે કે જે અપ્રમણિત દર્શનિ. કુશુક તો પાવે કુમ ને જીવને કુળાં, માટે સ્વત્તી પરીક્ષા કરી સ્વપુર સોધી

મન્યક-
 રાવિ-
 પરિષય
 અંક-૦૫
 શીલાપી
 પારમા
 અધિકાર

॥ ૪૫ ॥

એ રીતે શુદ્ધિ કરવી, ચેતન અને અચેતન પદાર્થો પરતું મમત્વ છોડવું,—આસક્તિ તજવી કે જેથી સામ્ય-સમતા પ્રકટે. જન્મ મરણ એ સસારમાં થયાં જ કરે છે, તેમાંથી કોઈ પણ પ્રાણી સિદ્ધ થયા પહેલાં છટકી શકે તેમ નથી; માટે કોઈ વસ્તુ પર આસક્તિ ન રાખતાં—ક્રોધાદિ કષાય ન સેવતાં, સર્વપર સમાન ભાવ રખાય તો જ અધ્યાત્મ-શુભિકા પર અવાય. પછી ક્રોધના સંયોગ કે વિયોગથી હર્ષ શોક ન થાય, કોઈપર રાગદ્વેષ ન થાય, અને મન શાંતરસમાં રમણુ કરે.

ચેતનપદાર્થોમાં માતા પિતા, સગાં સ્ત્રી, નોકર ચાકર, ગુરુ, મિત્ર, ઠોર વગેરેનો, અને અચેતન પદાર્થોમાં ધન, જમીન, મકાન, પુસ્તક-શાસ્ત્ર, પાત્ર, વસ્ત્ર આદિનો સમાવેશ થાય છે. આ સર્વ સાથેનો સંબંધ આત્માસહિત મન અને ઈન્દ્રિયોવાળા આપણા દેહને રહે છે, આ પદાર્થો પૈકી ખાસ કરી સ્ત્રી, અપત્ન્ય-સંતાન, ધન અને દેહ એ મુખ્ય ચારને અવલંબી તે દરેકપરની મમતાનો ત્યાગ કરવાના ઉપદેશ રૂપે ચાર-ખીજાથી પાંચમા અધિકારો ગ્રંથકારે રચ્યા છે. છઠ્ઠામાં વિષયસેવત્તનો અને પ્રમાદનો ત્યાગ કરવા માટે, સાતમા અધિકારમાં કષાયનો ત્યાગ કરવા માટે બોધ આપ્યો છે.

આ બધું સમન્તવનાર કોણુ? શાસ્ત્ર અને ગુરુ. શાસ્ત્રાધ્યાસનો અધિકાર આઠમો છે. શાસ્ત્ર એ પવિત્ર વસ્તુ છે, તેના રહસ્યને પામવા ખૂબ જડો અભ્યાસ કરવા સાથે તેની ઉત્તમ છાપ મનપટ પર પડે—તેમાંથી ભાવનાના અંકુરો કુટે અને અરિત્રમાં-અનુદાવમાં તેનો ઉપદેશ મૂકાય તો જ શાસ્ત્રની ઉપયોગિતા છે. પત્થર જેવા કે પ્રમાદી મન પર તેની અસર નથી, વાગ્વિલાસરૂપે શાસ્ત્રને ઉચ્ચારી જવામાં; પોતાની પૂજા માટે કે લોકરંજનાર્યે, વાદીઓને જીતવામાં કે ખ્યાતિ મેળવવામાં શાસ્ત્રવેદાનો પાઠ ભજવાય તેથી આત્મહિત નથી. તેવાને તો ‘અમે અધ્યાત્મશાસ્ત્રનો, પરલોકહિતકાર્યમાં જડ એવા ઉદરંભરી-પેટભરા કહીએ છીએ’ એમ ગ્રંથકાર કહે છે. શાસ્ત્રમાં બતાવેલાં ચાર ગતિનાં દુઃખો બતાવી તે વાંચ્યાં છતાં વિષયોતું સેવન ને કષાય કેમ રહેવાં ઘટે?—મનોનિગ્રહ માટે શાસ્ત્રાધ્યાસ છે, માટે મનોનિગ્રહ કરવો ઘટે—તે અર્થે નવમો અધિકાર કહ્યો છે. કુવિકલ્પ તજી સંહવિકલ્પ કરવાથી અસદ્ગતિ થતી નથી. સારીમાઠી ગતિ મનના સારમાઠા વિકલ્પ પર છે. યમ, નિયમ, દાનાદિ ધર્મો, જાપ પવનાદિકની સાધના—એ સર્વ મનોજય માટે છે, અને જે મનોજય ન થાય તો એ સર્વ

એક પછી ક્રમાનુસાર લખાયા છે—નેહયા છે અને તે ગ્રંથ તૈયાર થયા પછી ઉપદેશરત્નાકર રચાયો છે કારણ કે બીજા સ્ત્રીમત્વ-મોચનાધિકારનો બીજો ચર્માભિપ્રાયજ્ઞાનસાક્ષરસાક્ષર શ્લોક ઉ.ર. પત્ર ૨૦૨માં, ચોથા ધનમમત્ત્વમોચનાધિકારનો બીજો ચારિત્રિયામપ્યુપકારકાળિ શ્લોક અને પાંચમો શ્લોકવાસ્તુમનપ્રાન્નગગાઃ શ્લોક ઉ.ર. પત્ર ૨૦૪માં અને તેનો ચોથો વ્યવસ્થાસ્મા ખનસાધનો ન શ્લોક ઉ.ર. પત્ર ૧૩૩ માં, પાંચમા દેહમત્ત્વમોચનાધિકારના શ્લોક ૪, પને ૬ ઉ.ર. પત્ર ૨૦૩માં, અષ્ટમ શાસ્ત્રશુભાધિકારનો ૧૪મો સ્વમીતીત્ત્વમિમલેષ્ટ શ્લોક ઉ.ર. પત્ર ૧૪૬માં, અગ્રીઆરમા ધર્મશુદ્ધિપદેશાધિકારનો બીજો કૈથિલ્લમાસ્ત્યંકવામદ્કુષો શ્લોક ઉ.ર. પત્ર ૧૬૧માં ગ્રંથકારે 'અસામિરપ્યુકં, તયા સાખ્યા-સ્મકલ્પદ્રુસેઽધ્યગીમ્મહિ, અવોચામ ચ તયાઽધ્યાત્મકલ્પદ્રુસેઽપિ' એટલે 'અમે પણ કહ્યું હતું કે, તયા અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમમાં અમે ગાયું હતું,—બોલ્યા હતા' એમ જણાવીને અવતાર્યા છે એટલું જ નહિ પણ ઉ.ર. ના પત્ર ૨૦૪માં બે શ્લોકનાં અવતરણ આપી એ પણ જણાવી દીધું છે કે 'હ્યાદિવિસ્તરોઽધ્યાત્મકલ્પદ્રુમાજ્ઞેયઃ ।—ઇત્યાદિ વિસ્તાર અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમમાથી જાણવો.' આ પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ સંપૂર્ણ તૈયાર કર્યા પછી જ ઉપદેશરત્નાકરમાં તેનો આધાર આપી વધુ વિસ્તાર માટે તે ગ્રંથમાં નેહ લેવા ગ્રંથકાર જણાવી શક્યા છે.

ગ્રંથકાર તાર્કિક-તર્કવિદ્યામાં નિપુણ હોવા છતાં તેના સર્વ અધિકારોમાં મૂકેલા શ્લોકો એક પછી એક ઉત્તરોત્તર શૃંખલાબદ્ધ શ્રેણીમાં મૂકાયા નથી લાગતા, અને કેટલેક સ્થાને પુનરુક્તિ આવ્યાં કરે છે, એ વાત સત્ય છે. આતું કારણ એ લાગે છે કે મનના સ્વતઃ ઉદ્ભાવો નીકળે ત્યાં તર્ક કે પુનરુક્તિ તરફ લક્ષ રહેતું નથી. મૂળ અધિકારનો વિષય પ્રધાનપણે લક્ષમાં રહે છે, એટલે બધા અધિકારના વિષયો એક બીજા સાથે ઘણા સંલગ્ન હોવાની વાત ગૌણપણે લક્ષમાં હોય છે, જે પછી કવિ પોતે હૃદયોર્મિઓનો અવિભાવ કરે છે.

પહેલો ને છેલ્લો—બન્ને અધિકાર સમતા પર જ છે—એ સૂચવે છે કે અધ્યાત્મતું મૂળ સમતા-સામ્યભાવ છે તેથી શાંતિ છે; તે સમતાને પ્રાપ્ત કરવા સ્ત્રી, સંતાન, ધન, દેહ ઉપરતું મમત્વ ત્યાગી, વિષય પ્રમાદને પરિહરી, કષાયનો નિગ્રહ કરી, શાસ્ત્રવ્યાસથી મનોનિગ્રહ સાધી વૈરાગ્ય, ધર્મશુદ્ધિ, દેવાદિતત્ત્વશુદ્ધિથી મિથ્યાત્વને છોડી સંવર આદરી શુભવૃત્તિ રાખીએ, તો જ સમતાની શુદ્ધભૂમિકા થાય છે—તો જ સમતા પ્રાપ્ત થાય છે. સમતા આવ્યે અધ્યાત્મના ક્રમે ચડીને પરમપદની સિદ્ધિ મેળવી શકાય છે.

શ્રી અષ્ટા.
વનવિ.
રજ્ઞ૦ શ્લોક.

॥ ૪૩ ॥

પ્રકરણમાં હતી. 'કમ સત શાંતિ ક્વો મુખજસ, મંદ્યે પાપરિ પુસ્તર પામ, દોલિઅ વુજિઅ મિ હમ શ્લોક, પદવી પમું નવ જ્ઞ
હતિ' રજ્ઞ૦ શ્લોકની આ મૂળસદી પદ્યરૂપિ જ્ઞાના પરિસિદ્ધમાં આપવામાં આવી છે.
અન્ય અધ્યાત્મકથપદુમ.

આ અવ સોળ અધિકારનો સમ્બંધિત અંશ છે, પૂર્વ પૂર્વ વિષયપર ભુદે ભુદે સમયે રચેલા શ્લોકોને ક્રમ સાથે ભેદી કરેલા અંશ
નથી. એ સોળ અધિકારો અવકાશે અવકાશે કરતાં પ્રથમ અધિકારે શ્લોક કરેલામાં સ્પષ્ટ સ્મિત કર્યા છે:—
"દે મોક્ષાર્થ-મુમુક્ષુ । તું સમતાવિષે તમ્મીન ચિતવાળો થા, શ્રી, સત્તાન, ધન, દેહ ઉપરથી મમતા મૂકી દે, વિષયો અને કામોને
તામે ન થા, શાસ્ત્રના શુભોથી ચિત્તને વશ કર—શાસ્ત્રથી દોર્યાથી ચિત્તને જામ, વૈરાગ્યવડે શુદ્ધ કરને આચર, દેવ ભક્તિ અર્થાત્ દેવગુર
કર્મનો અભ્યુત્થાર, નિસ્તિહારી, સંવરવાન, શુભ શુભિવાળો થા—એ પ્રમાણે સમતાના સ્વરૂપને જાણ"
આ પુસ્તકી સમતા, શ્રીમમતાભ્યાસ, અપભ્રમમતાભ્યાસ, ધનમમતાભ્યાસ, દેહમમતાભ્યાસ, વિષયને પ્રમાણનો ભાગ, કામપરિમલ, શાસ્ત્ર
મુખો અને નિસ્તિહારી, ચિત્તરમ્ભ, વૈરાગ્ય, કર્મશુદ્ધિ, દેવગુરુસંપર્ક, વલિનીશ્વ, ત્રિપ્લાવાદિનો ધર, શુભશુદ્ધિ, ને સામસંસ્કૃત્ય એમ
સોળ અધિકાર પાઠ્ય છે અને તે દરેકને શ્લોકમુદ્ધ વર્ણન-નિરૂપણ કરી બોધ આપ્યો છે.
શ્રી મોલીચકાઈ કહે છે કે "એમ એમ કહે છે કે સારિ મદ્યારાએ ઉપદેશ-રચાકર વગેરે અંશો જન્મજા પછી જન્મનીવા ઉવરના
જન્મમાં પોતાના અવકાશવર્ત સ્વરૂપ આ અંશકાસુ જાકર પામું છે, અને આ અન્ય-શ્લોકો એક સાથે નહિ પણ અપારે અપારે યતનાં
શુરભા થઈ હશે આરે લખ્યા હશે એમ જલુપ છે. મારી મન્યતા પ્રમાણે આ અવ સ. ૧૪૦૫થી ૧૫૦૦ મુખીમાં કહે કહે અમારો
કર્મ ક્રમ થાય છે" (બીજી અવૃત્તિ પ્રસ્તાવના પૃ ૧૩૧૨)—આમાં જે અવકાશ કર્યા છે તે જ અગત્ય નથી તેથી હિતિ નિર્ણય અમુક-
કરે છે.—ઉપદેશરચાકર મહી આ અવની રચના થઈ નથી—ઉલ્કું તેની પહેલાં થઈ છે, વળી ઉપદેશરચાકર એક શરૂથી તેથી જાતની
એક વિષયને એક ઉપા મુખી નિષ્કમસર લખ્યો છે, તેમ આ અવકાશકથપદુમમાં નથી જન્મું એમ નથી. આ અંશના સોળ અધિકાર

પ્રત્યક્ષ-
રાદિ-
પરિષય

અષ્ટાત્મ
કથપદુમનો
પરિષય

॥ ૪૩ ॥

રાજપદ-પરપરાએ જામ સતો આવ્યો તે તેના મંત્રીઓ ઉક્ત આણુંદ તે અખલ^૧ હતા કે જે વિજયસેનસૂરિની આજ્ઞામાં રહેનારા સ્વાયા આવક હતા. તેમણે પડધરીમાં જૈન પ્રાસાદ કરાવવા સુહુર્ત જેવરાવી સં. ૧૬૬૧ માગશિર વદિ પીજ પુધવારે ખાત-સુહુર્ત કથું— પાપો નાંખ્યો. (૯) ઉક્ત પાયા વાળો, અને ચંબો, કોરણી, પૂતલીઓ, અને શિખર વાળો મોટો પ્રાસાદ થયો તેમાં આણુંદ મંત્રીના પુત્ર જીવરાજ^૧ અને મેઘરાજે ઘણી મહેનત લીધી. (૧૦)

સુવિહિત રાધુઓ આવ્યા, મોટા મંડપો કીધા, આવેલા સઘોને ઉતારા દીધા. બોજનાદિ સમારભ થયા વગેરે વગેરે. ભણુસાલી આણુંદની પત્ની ચાંપાના નામે મુનિમુવત જિનની મોટી પ્રતિમા ભરાવી. સ. ૧૬૬૪ (વેદ રસ ઋતુ ચંદ્રમા) માઘ શુદિ ૧૦ રાવિવારે ભક્ષા યોગે રોહિણી મીન લગ્ને પ્રથમ પહોરે બિંબનો પ્રવેશ કર્યો. (૧૪) રથ યાત્રા તીકળી. ભણુસાલી આણુંદના નામથી કરાવેલી શાંતિ જિનની પ્રતિમા, ભણુસાલી અખલની ગૃહિણી નવરંગદેના નામથી કરાવેલી મુનિમુવત જિનની પ્રતિમા, રાજવાહનમાં લઈ ફેરવીને બંનેને દેહરામાં પધરાવી. ઉક્ત જીવરાજ અને મેઘરાજ તેમ જ શવરાજ—એ કુલદીપક પુત્રીએ નવાનગરમાં આદીશરનો પ્રાસાદ ઘણું દ્રવ્ય ખર્ચથી કરાવ્યો. (૩૦) તપગચ્છાચાર્ય વિજયસેનસૂરિના સમયમાં અકખર મુલતાનનો રજક વાચક શાંતિચંદ્રના શિષ્ય રતનચંદ-રત્નચંદ (કે જેઓ તે પ્રાસાદમાં બિંબ પ્રવેશ કર્યો તે વખતે હાજર હોવા જોઈએ) સુકવિ કહે છે કે ઋપભ અને શાંતિ જિનેંદ્રને ભવિકો! વંદન કરો, (૩૧) આ પછી ગદમાં જણાવેલું છે કે 'નવાનગરમાં ઇંદ્ર લીલો વિજય બુપણુ પ્રાસાદ ઠર ગજ ઉંચો અને ૨૧ ગજ પહોળો ને ૪૫ ગજ લાંબો છે.' (આમાં જામની વંશપરંપરાથી મંત્રીપદુ વશપરપરાતું કરનાર જૈન શ્રાવકોનું દુક વર્ણન આવે છે. આ રીતે ખીજાં દેશી રાજ્યોના ઇતિહાસ ફેરવશું તો ત્યાં પણ મંત્રી તરીકે જૈન શ્રાવકોએ અગ્રભાગ લીધેલો જણાશે.) ઉક્ત વિજયસેનસૂરિના નેરવિજય નામના શિષ્યે એક 'શાંતિજિન-પાર્શ્વજિનો સ્તવન' ૧૫ ક્ષીતુ રચ્યું છે તેમાંથી જણાય છે કે શાંતિનાથ સાથે પાર્શ્વજિનની પણ પ્રતિમા

૧ હીરવિજયસૂરિના નવાનગરમાંના બે શ્રાવકોનાં નામ કવિ ઋપભદાસ પોતાના સં. ૧૬૬૫ના હીરવિજયસૂરિના રાસમાં આપે છે કે "અખલ ભણુસાલી જીવરાજ, નવાનગરમાં તેહની લાજ"—પૃ. ૨૮૩. તે સૂરિ સં. ૧૬૫૧માં સ્વર્ગસ્થ થતાં તેની પાદે આવેલા વિજયસેનસૂરિના તે બંને આશાવર્તી શિષ્યો થયા.

શ્રી અપ્યા.
 ધનવિ
 રત્ન ૦ પૃષ્ઠિ.
 ॥ ૪૨ ॥

જલ્પુનીયા તપ મન્ડલ્ય સભ વિજ્ઞાનસુત્રિનો વાસુદેવ સિદ્ધે ખરનાસ તે ઉદાર શ્વકો હતા. (ક્રી ૧ થી ૫) કલ્પની સુદેશ્વર નગરીમાં જન્મ
 યાવજ સભનો મત્રી પેલો હતો. એક દિન સ્વપ્નમાં દેવ શ્વકી દ્વારા દેશ સ્થાપવાનું કહેતા તે સભએ સ. ૧૫૬૧ના શ્વકમુ શુદિ શ્વકમ
 ને સનિવારે વધતે દિને નવનગર વસાવ્યું (૬) 'જન્મ શવકની પાટે જન્મ વિશ્વે શ્વકો મત્રી પેલને જે શ્રી નામે પ્રેમશરે જને શ્રીડી
 હતી. પ્રેમશરેથી જે પુત્રજન નામે યાદવ અને જનમાલ મયા ને તે જને વિશ્વ જન્મના શ્રી હતા. અને ધર્મપદમુ શ્વકો હતા—
 તેમણે પદપરી નગર વસાવી તેમાં શ્વક લોકને વસાવ્યા. તેમનું શોભ બલુશાલી હતું. યાદવને અધિપતે અને જનમાલને શાસિતે
 નામની પત્ની હતી. અધિપતેએ બલુશાલી શ્વકુદ અને જનમાલ એ જે પુત્રોને જન્મ શ્વકો. (૮)

૧ જન્મ શવક-કલ્પમાંથી શ્વક દબરની શ્રેણ શ્રી ધ. સ. ૧૫૩૫-૩૬ તથા ૧૫૩૭માં સોરઠ વેપર સ્થાપી કરી દેવા તથા શ્વકમને પાસેથી લોકીયા
 તથા જામરણ પરમણ, લોકવાએ પાસેથી નામની બંદર, ને વાવેલો પાસેથી જાણીયા પરમણુ હતી શ્રી ધ. સ. ૧૫૮૦માં નવનગર વસાવ્યું. વામે કૌલ
 જમીનનું નામ લેના વસમાં જેલે થયો તે મજલુના હીકરા વાલો પરથી લાલાયા-લાલાર જલુ. (કાપીલાયા સર્વ સંબંધ પૃ. ૪૫૩, કલ્પ દેસનો ઉલ્લેખ
 પૃ. ૩૭) પછી તેનો પુત્ર જન્મ વિશ્વેલ શ્રીપર ઈ. સ. ૧૫૬૨માં મેલો ને ૧૫૬૬માં મરણુ પામ્યો. તેનો પુત્ર શત્રુજય-સત્વરશ્વ-સતો જન્મ-સત્તાલ
 જેવના પિતાની પાટે મેલો. સન ૧૫૭૩માં આજને મૂજપાત સર કમું તેના સુવલ્લન પુત્રશરે જાની સત્તાલની સહાય માની આજને રાજ્ય બલજ
 પ્રેમાએ વાલું કરી-સ. ૧૫૬૧-૨માં શ્રેણ પાસે જુવર મોરીમાં મુદ્દ થયું. (જા મુદ્દ મારે જુવરે 'સુદિલ' ૧૬૩૩ હેજુ. મક પૃ ૬૪) સત્તાલને જન્મ
 પજુ. સૌરાષ્ટ્ર આજને તથામાં જન્મું પછીના વરે આજને સુલેલ વર્ષ જામ સત્તાલ સને ૧૬૦૮માં (સ. ૧૬૧૫માં) મરણુ પામ્યો. ઉદા અલક
 પ્રેમા-આજમયાન સાથે જન્મ સત્તાની વાલું સંબંધી જુવરે મુદ્દવજાસ કૃવ હીકરિજવસુરિ શાસ. પૃ ૧૭૪ જા શત્રુજયના રાજકાલિ શ્રીકેટ મુજપણું
 નાજ, સંબંધ વર્ષતો વ્રમ નામે રસકામુદી (શ્રી ધ. ન. ૩૦૩ સને ૧૮૮૧-૮૧) રજ્યો ઉ તેમાં તે સભને દ્વારાજાને કરથી મુદ્દા કરી હતી જેનો રજ
 વેળે જ. (જુવરે જનસા શ્રી ધ. વૉ ૧૨ પૃ. ૨૦૨)

મન્વજ-
 રાદિ-
 પરિષપ
 પઠપરીમુ
 શિનમન્દિર

॥ ૪૨ ॥

સાગર પક્ષના મુક્તિસાગરની સં. ૧૬૮૧ ની ઉપયોગી ઐતિહાસિક હકીકત જણાવી છે. (પ્રશસ્તિસંગ્રહમાં સંગ્રહકારે લલિત્યાની પ્રશસ્તિ પર જ ભાર મૂકી તેજ આપી છે, જ્યારે મૂળ ગ્રંથ કેનો રચેલો, તેની પ્રત કેટલાં પત્રોની—એ આવશ્યક વિગતો સંબંધી એક અક્ષર નથી જણાવ્યો, એ તે સંગ્રહની મોટી ત્રુટી છે.) મારા જૈ. સા. સં. ઇતિહાસના પાના ૮૮૦માં આ કુમતાલિવિષ્ણુવિને સ્વતંત્ર ગ્રંથ તરીકે સં. ૧૬૭૯માં રચેલ જણાવેલ છે તે સંવત બરાબર નથી. સં. ૧૬૭૮માં સુરતમાં સંગ્રામસૂર કથા રચેલી તેનો ઉલ્લેખ ઉપર થઈ ગયો છે પદ્મપ્રભસૂરિ કૃત ભુવનદીપક ઉપર રત્નચંદ્ર કૃત ખાલાવબોધ (પી. ૧ નં. ૩૧૦ પૃ. ૧૨૮)ની પ્રત બતાવી છે તેના કર્તા રત્નચંદ્ર માંડવ્યપુર ગમ્મના દેવ (દેવાનદ) આચાર્યના શિષ્ય અને ૧૦૮ પ્રકરણના કર્તા મહાકવિ પ્રેરિત રત્નચંદ્ર છે કે જેણે નંદિતાલ્ય છંદસૂત્ર પર ટીકા (પી. ૩ પૃ. ૨૨૪) રચી—એટલે આ રત્નચંદ્રથી ભિન્ન છે. આ ‘રત્નચંદ્રની રઘુવંશ અને નૈવધીય પરની ટીકાઓની તારીખો—સને ૧૬૧૨ અને ૧૬૨૭ વચ્ચે’ એ નામનો પી. કે. ગોડેએ લખેલો અંગ્રેજી ટૂંકો લેખ જુઓ અનલસ ભાં. ઓ. રી. ઇ. વૉ. ૧૩ પૃ. ૯૪.

આપણા આ રત્નચંદ્રે સંસ્કૃતમાં પદ્ય ને ગદ્ય લખ્યું ને ગૂજરાતીમાં ગદ્ય લખ્યું, તો પછી તેણે ગૂજરાતીમાં પદ્ય પણ લખ્યું હોવું જોઈએ, પણ તેની પદ્યકૃતિ ગૂજરાતીમાં એકે જોવામાં આવી નહોતી, અને તેથી ‘જૈન ગૂર્જર કવિઓ’ના મારા પુસ્તકમાં ગૂં કવિ તરીકે નોંધાયેલ નથી. હમણાં સુભાગ્યે તેમનું રચેલું એક ઐતિહાસિક ગૂં કાવ્ય નામે ‘પડધરી પ્રાસાદ વિષ્ણુ—પદ્યસારાધિકાર સ્તવન’ ૩૧ કડીનું શ્રી જિનવિજયજીએ પૂરા પાડેલ ચૈત્ય પરિપાટી—સંગ્રહમાંથી મળી આવ્યું. હું પડધરીમાં સં. ૧૯૯૬ના કાર્તિક માસમાં એક સ્વજનના લગ્નમાં ગયો હતો ત્યારે તેના ગઢમાં એક ભવ્ય મનોહર મંદિરનો અખંડ અવશેષ બારણાં—બંધ જોવામાં આવતાં તેની કોરલ્હી માંડણી ચિહ્નોપરથી તે એક જૈન મંદિર હોવું જોઈએ એમ મને ચોક્કસ લાગ્યું, પણ તેનાં દ્વાર ઉઘડાવી જોતાં મૂર્તિ કે શિલાલેખ નહોતો એટલે નિરાશ થયો—હવે આ મંદિર સંબંધી ઉક્ત સ્તવન માહિતી આપે છે એ જાણી વધુ આનંદ થાય છે.

તેનો સાર એ છે કે:—‘આદિ જિન પ્રમુખ ૨૪ જિન, અને તેમના ૧૪૫૨ ગણધર, તથા સરસ્વતી દેવીને પ્રણમી કયાં બે ગામોમાં આદિ જિન અને શાંતિ જિનના પ્રાસાદ તથા અને તે બે ગામોની ઉત્પત્તિ, કયા ગામથી આવીને કયા રાજના પ્રધાનોએ તે પ્રાસાદ કરાવ્યા તેનાં નામ

भीजण्या.
घनवि
रत्न० वृत्ति.

॥ ४१ ॥

तद्विष्णोणभवेत्तु, तेषां ते ज्ञानावबोध पक्ष प्रद्युम्नवर्ति पटवत् रश्मयो ज्ञानाय उ. अत्र वर्ति सं. १७७४ भां जी पी. ७५
महाशक्त्यां मासीतक्षणी प. अष्टोत्तशस्यधी संशोभित धानि जहार पडी जपुं उ, अने तेनी 'स. १६८० वर्षे अर्धशिते वदि १४ लुपे
वेभित स्वभतीर्ष' इस्तप्रतये वद्वेभ वेजरत्न इदेवोभन नं. १६८१ भां इरेवो उ तथा जील इस्तप्रत पत्र १२५ नी नं. ६४४ जील-
पुस्तानभंडिरभां उ.

तेभां प्रधानपक्षे भी कृष्णया पुत्र प्रद्युम्नं वदुंन उ. स्वये स्वये शैरुद्र आदि देवोत्तुं, क्षात्रिभूति नवरीतुं, विविधवन पर्वत सरो
वरादिंत वदुंन आने उ. इतिभूती-सालगाभा वनेरे कृष्णपक्षीयोना लवनतुं आयेभन, इयां प्रवास-यजादिंतुं, इयां बुद्धादिंतुं, इयां
वसंत-मदन-रति-विविध जनकेदिंतुं, वदुंन उ, इयां ज्ञान आववाभां संकुनो, अत्ररुद्रस्यो ने तेनां इह ज्ञानायां उ. अत्र इविष्ये आ
मभ्यभां विविध, विविध अने वृद्धवंतम जेनुं सव ररुधी रवेकुं श्री प्रद्युम्नं साजिदक वित्र विवधरत्न पार्थिव वित्र जेनुं वितरेकुं उ.
(जीलुं प्रद्युम्नवर्ति महाभाभ १८ सत्रतुं तपत्रमन्त्रा इेमसोम स्रिच सन्ने सं. १६८१ आभिन प८ प सुरेभनचारे-सुरचारे रवेसिदे रवेकुं
भजे उ पी. ६ नं. १ पृ. ११३) (११) सभ्यकल्प-सामिति-सामतिप्रा जे भव भूग प्राकृतभां उ ने ते पर वृत्ति सपतिवक सुरिजे
स. १६८२ भां रवी उ तेना पर पीते इरेवो वृक्षरुती ज्ञानावबोधतुं नाम सभ्यकल्पप्रास आभुं उ. तेनी सं. १७७४ नी मुस्ता मंदरभां
लनेधी १७२ पत्रनी प्रत भववपुत्रन्य यवतना जहारभां उ. तेनी जील प्रतो अटे लुओ भाये 'जेन वृक्षरुविओ' भात्र ३ पृ. ११६५ (१२)
सामनसरावुस्तत्र पर पक्षु ज्ञानावबोध स्यो. (आ इयां वपक्षु उ ते ज्ञानुं नभी) (१३) द्वितीपदेस-अ वेरेनो वद्वेभ इतमि
तेनी अत्र अक्षपीधी ज्ञानावबोधस्यतता नामनी यीमने अति इसें उ आ पीते उद्य भव द्वितीपदेसतुं जीलुं नाम कुमतादिपिपनंभुजि
हे जेभां धर्मस्यरत्नना मंतयो-मततुं अरावर यान संसृतभां इरेकुं उ; तेनी इस्तप्रत दीगमी मंदरभां नं. ११७४ नी प१८ 'वो
सुभ्यानां १५ पत्रनी उ हे जेनी रश्मानी साह तेना सुधीपत्रभां तेम अने प्र-वापवीन्य पृ. १५६ भां सं. १६७७ आपीधी उ, इतत्र
ते संवत् इप्प्या-सवत् वीप. प्रशस्तिसंभ्रभां नं. १६० पृ. १६० भां वद्वेभित द्वितीपदेस अत्र भव व वीप जेम लाये उ, अरु हे तेनी अते

प्रत्यक्ष-
रादि-
परिषय

टीकाकार
रत्नपत्रकृत
ग्रन्थो

॥ ४१ ॥

એ પત્ર પછી અપૂર્ણ છે અને જેમાં જણાવ્યું છે કે શ્રી શાન્તિચન્દ્ર વાચક સુગુરોશ્ચરણારવિન્દમહિનમ્ય । શિષ્યકૃતે રઘુકાવ્યે કુર્વેહં ચિવરણં કિંચિત્ ॥
 પ્રથમનાં એ જૈન, અને છેલ્લાં એ જૈનેતર, મહાકવિઓનાં રચેલાં કાવ્યો છે. આ પૈકી ઉપરનાં પાંચ સ્તવનો પરની વૃત્તિ તથા ઉપરના ચાર ગ્રંથો
 પૈકી કૃપારસકોશપર વૃત્તિ અને રઘુવંશ કાવ્ય પરની સંપૂર્ણ વૃત્તિ ઉપલબ્ધ હોય એમ જાણ્યામાં નથી. પ્રસ્તુત અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ પરની વૃત્તિની
 એ પ્રતી (૧) ગ્રં. ૨૪૫૪ પત્ર ૬૨ પંક્તિ ૧૫ લ. સં. ૧૬૮૩ ની તથા બીજી પૂનાના ભાંડારકર ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં છે (કિલ્હોર્ને રીપોર્ટ સને ૧૮૮૦ થી
 ૧૮૮૧ નં. ૩૬૧ લ. સ. ૧૬૮૩; સને ૧૮૮૭-૯૧ નં. ૧૦૭૩) તથા પત્ર ૬૨ ની નં. ૫૩૮ વીજપુર જ્ઞાન ભંડારમાં છે. નૈપધમહાકાવ્યની વિવૃત્તિ
 અથવા શ્રીહર્ષકાવ્ય વિવૃત્તિ—સં. ૧૭૧૩ માગ૦ શુ. ૫ વાસા ગ્રામે પં. કનકવિજય શિષ્ય ષષ્ટવિજયેન ણિ૦ પં. કાહજીગણિ શિષ્ય કનકવિજય શિષ્ય
 હર્ષવિજય શિષ્ય પ્રીતિવિજયપઠનાર્થ । એ લખ્યાસવત વાળી ૨૮૫ પત્રની પ્રત દોશીવાડા વીજપુરમાંના વિમલગચ્છ ભંડારના દાખડા બીજામાં
 મેં જોઈ છે અને તે કાવ્યના સર્ગ ૧૧, ૨૦ થી ૨૨ ની ટીકાની સં. ૧૬૬૮ માં લખાયેલી પ્રત ભાં. ઇ. માં સને ૧૮૮૪-૮૪ના નં. ૩૬૯ ની છે.
 આ ટીકામાં પણ અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમની ટીકામાં દરેક અધિકાર અંતે આપે છે તેમ પોતાના ગુરુનું નામ તે પ્રતના પત્ર ૨૩૧ માં બતાવ્યું છે કે:—
 શ્રી શાન્તિચન્દ્રવરવાચકદુરધસિંધુ,—હ્રદયપ્રતિષ્ઠાવિદુધોત્તમરત્નચન્દ્ર: । શ્રી નૈપધીય ચરિતે કુરુતેસ ટીકાં, વિંશ: સમાસિમિતવાનિહ સર્ગ પૃષ્ઠ: ॥ આની
 સહોદરા અથવા લઘુભગિની તરીકે રઘુવંશ ટીકાને પોતે તે ટીકામાં જણાવેલ છે:—

શ્રી શાન્તિચન્દ્રવરવાચકદુરધસિંધુ,—હ્રદયપ્રતિષ્ઠાવિદુધોત્તમ રત્નચન્દ્ર: । કાવ્યે સહસ્રાકિરણોદ્ભવવંશવૃત્તે, શિષ્યપ્રયોધવિધયે કુરુતે સ ટીકાં ॥ ૧ ॥

તત્સાં સદન્વચનિરૂપણવંધુરાયાં સંક્ષિપ્તશબ્દવતવાચ્યવિચારણાયાં । શ્રી નૈપધીય વિવૃત્તેશ્ચ સહોદરાયાં માર્ગોગમત્ પ્રયમતા પ્રથિત: સદર્થ: ॥ ૨ ॥

ઉપરની સર્વ-વૃત્તિઓ રચાઈ ગયા પછી (૧૦) પ્રધુમ્ન ચરિત રચ્યું જણાય છે કારણ કે તે નવ વૃત્તિઓને બહેનો જણાવી તેમના
 નાનાભાઈ તરીકે તે ચરિતને કત્તિએ ઓળખાવ્યું છે. અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ પરની વૃત્તિનો અને આ ચરિતનો પૂર્ણ કર્યાનો સવત્, તિથિ,
 સ્થાન વગેરે એક જ એટલે સં. ૧૬૭૪ આશ્વિન શુકલ દશમી-વિજ્યાદશમી સુરત બદરે આપેલ છે, તે બંને એક કાલે સમાર્થિત કર્યા
 લાગે છે. તે ચરિતને તેના પ્રથમ સર્ગ અંતે તેમના બીજા ગ્રંથ નામે સમ્યક્ત્વસપ્તતિકા પ્રકરણ પરના (૭૦) બાલાવબોધના બ્રાતા

श्री यस्या
 धनवि.
 त्त० वृत्ति
 ॥ ४० ॥

श्रीपति मुनिनी वील शिष्यपरंपरा के उ हे श्रीपतिना सुर्वांगुड अणि, तेना मदी० विवेकदर्, तेना ज्ञानान्त अणि, तेना जलनंत अणि, तेना इषान्त अणि, तेना हेमनंत अणि, हे तेना वाचनार्थे वाच्येधी कल्पसूत्रना वास्तवशीक्षणी प्रत भेदाया अंशरमां हे.

४ शिष्यो—रत्नचन्द्रना शिष्य भाविकव्यक्ति पणु कल्याणभदिर स्तोत्र पर सं. वृत्ति रथेव हे (प्र. ६८)

भेदा संघ अंशरमां कीक नंभरना दाव्याभां मुनिविमत शिष्य वाच्यविरुधे स. १६८भां श्रीरोहिणी-शिरोहीर्था रथेधी उतकल्पन सुत्रपर वृत्तिनी पा८ पत्रनी प्रति हे तेना अंते वेभक्त-भ्रमरिस्त हे हे—'स. १७२० पोप सु. १४ सती वि० मदीपाव्याय भी श्यतिवत्र अणि मदीपाव्याय भी रत्नचंद्र अणि शिष्य पंडित श्रीमतिवत्र अणि शिष्य विनीतव्येणु विहित भी रोमपुरे' अथ परधी रथा हे हे रत्नचंद्रने भतिवत्र नामना शिष्य कृता ने ते भतिवत्रना शिष्यनुं नाम विनीतवत्र कंतु

५ श्रयो—तेमणे नव वृत्तियो संस्कृतभां जनाधी हे तेभां पांच स्तवनो पर पांच जने चार श्रयो पर चार. ते पांच स्तवनोनां नाम (१) वाक्याभरस्तव हे वे भानतुंम सुरिणे भी म्भक्तवदेव पर रथेकुं (२) कल्याणभदिर स्तव हे वे सिद्धसिन दिवाकरे भी भाभेनाथ पर रथेकुं (३) देवा प्रभो! स्तव-तथा जम्बुना भी देवसुन्दर सुरि शिष्य ज्ञानान्त सुरिणे रथेकुं साधारणवृत्तिस्तव, हे जेनी प्रथम पंडित 'देवाः प्रभो वं विधिमाध्यात्महृदी' हे तेना प्रथमना जे शब्दो परधी देवा प्रभो स्तव नाम पणु हे. आ स्तोत्र म. अं. भा. च जैनस्तोत्र संमद कात्र १ पृ ५७ भां प्रकट थुं हे) (४) श्रीमद्भक्तस्तव श्लोक ज्ञानतुं हे वे तथा जम्बुना सोमप्रभ सुरि कृत हे ने जेनी प्रथम पंडित 'श्रीमद्भक्त भवमम मवा सम्मतेभ्यः मदीव' हे. (प्रकट पृ ४३ जैनस्तोत्रस्योक्त कात्र १) जने (५) म्भक्त-वीरस्तव हे वे तथा जम्बुनाथ सोमसुंदर सुरि कृत दश श्लोकतुं हे (प्र. जैनस्तोत्र संमद कात्र १ पृ १६ म. के अ.) कवे ते चार श्रयोनां नाम—(१) कृपास बोध (द्विपर कल्याण अथेव जम्बुना वादरायना सुविद्यान इपे अथकारना गुरु सांतिवत्र संप्रभये रथेकुं १८२ श्लोकतुं कात्र-भी जिनविक्रम संपादित मुद्रित) (२) ज्ञानप्रभकल्पद्रुम (प्रस्तुत प्रथ) (३) नैषध महाकाव्य (महाकवि श्रीहरि विरचित) जने (४) सुबंदा महाकाव्य (महाकवि कालिदास कृत) हे जेनी अपूर्णुं प्रत भां. प. भां सन १८८७-७२ नं. ४४६नी ३१ पत्रनी प्रथमना जणु शरी जने योधा सुर्वा

ग्रन्थका-
 रादि-
 परिषय
 टीकाकार
 रत्नचन्द्रना
 शिष्यो ने
 प्रन्वो

॥ ४० ॥

(પ્ર. સં. પૃ. ૧૪૭ નં. ૫૭૮), લાલચંદ્ર, (બુઝો પત્ર ૩૬/૨ ટિપ્પણી નં. ૨) કે જેણે સં. ૧૬૪૮ આસો સુદિ ૫ બુધવારે સુનિ ધર્મચંદ્ર પઠનાચે લખેલી 'સમ્પ્રમરણુ'ની પત્રની પ્રતિ પાટણુ કોફલીયાવારાના ભંડારમાં છે; તેજચંદ્ર (બુઝો અગાઉ પૃ. ૩૯/૧) તથા હેમચંદ્ર કે જે છેલ્લા બનેએ રાયપસેણી સૂત્રની પત્ર ૪૬ ની પ્રત તથા કલપસૂત્રની ૯૩ પત્રની પ્રત ચિત્કોશમાં મૂકી કે જે હાલ અનુક્રમે વીજાપુરના ભંડારની પોથી ૨૩ અને ભાં. ઈ. માં છે.

લાભચંદ્ર (બુઝો પૃ. ૩૬/૨ ટિપ્પણી નં. ૨ કે જેના શિષ્ય ગજચંદ્રે પં. હીરકલશના સં. ૧૬૨૬ માં રચેલ જોઈસસાર—જ્યોતિપસાર પ્રાકૃત અંથની પ્રત સ. ૧૬૯૫ આસો સુદિ ૪ મંગલે અણેયાનામાં લખી કે જેની ૫૦ પ્રતની પ્રત કલકતા ગુલાબકુમારી લાયબ્રેરીમાં છે.

સકલચંદ્ર ઉ૦ ની ખીજી શિષ્યપરંપરા સકલચંદ્ર—લક્ષ્મીચંદ્ર—પુણ્યચંદ્ર—વૃદ્ધિચંદ્ર—માનચંદ્ર શિષ્ય તેજચંદ્રે પુણ્યસાર રાસ સં. ૧૭૯૦ માં રચ્યો (જૈ. ગૂ. ક. ૧, ૫૯૮ ને ૩, ૧૦૯૧)

ઉપર્યુક્ત લક્ષ્મીરચિના વિવેકકુશલ અને વિમલકુશલ કે જે પૈકી વિમલકુશલના વિનયકુશલ (જૈ. ગૂ. ક. ૩ પૃ. ૭૪૮), ન્યારે વિવેકકુશલના કીર્તિકુશલ અને ઉદયરચિ. કીર્તિકુશલના જ્ઞાનકુશલ (જૈ. ગૂ. ક. ૨, ૧૭૪); ઉદયરચિના પુણ્યરચિ ને હર્ષરચિ તે પૈકી પુણ્યરચિના આણંદરચિ (જૈ. ગૂ. ક. ૨, ૩૫૪) અને હર્ષરચિના વિદ્યારચિ (જૈ. ગૂ. ક. ૨, ૧૫૯). આ વિદ્યારચિના લઘિધરચિ (જૈ. ગૂ. ક. ૨, ૧૫૦ ને ૩, ૧૧૯૯)—એ પ્રમાણે લક્ષ્મીરચિની શિષ્યપરંપરા છે.

હવે શ્રીપતિ ઋષિની શિષ્યપરંપરા જોઈએ—શ્રીપતિના જગા ઋષિ છ વિગયના તજનાર ને લોહગચ્છથી વ્યાસ સૌરાષ્ટ્ર દેશને પ્રતિબોધનાર થયા; જગા ઋષિના સીહવિમલ કે જેમણે હીરવિજય સૂરિના થયેલા પ્રસિદ્ધ શ્રાવક થાનાસિહને તે પહેલાં બોધ આપી અજૈનમાંથી જૈન કર્યો હતો, ને સીહવિમલના દેવવિમલ ગણિ કે જેમણે સંસ્કૃતમાં હીરસૌભાગ્ય કાવ્ય સદીક રચ્યું કે જે પરથી પ્રસિદ્ધ શ્રાવક કવિ ઋષભદાસે ગૂ. માં સં. ૧૬૮૫ માં હીરવિજય સૂરિ રાસ રચ્યો. આ સંસ્કૃત મહાકાવ્યને ઉપર જણાવેલ અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમની ટીકા રચનાર ધનવિજય ગણિએ શોધ્યું હતું (જૈ. સા. સં. ઇતિહાસ પારા ૮૮૨). ઋષિ ગણુપતના વરાવેલાની ખબર નથી.

૧ શ્રી શાંતિચંદ્રવાચકવરાંતિપત્તેજચંદ્ર વિબુધેન । ગણિદ્દેમચદ્રસજુપા ચિત્કોપેડસૌ પ્રતિર્મુમુચે ॥ —શ્રી કાપડીઆ સંપ્રાદિત કેટલોંગ ૨, પૃ. ૮૯.

મી જાણ્યા.
 ધનવિ.
 રત્નં શુભિ
 ॥ ૩૯ ॥

આ વૃત્તિની અવધારણી પ્રસારિત પછી તેના સં. ૧૬૬૦ના શંભોધન પ્રવત્તનાદિતું એ વધ્યા છે તે પરથી જણાય છે કે સં. ૧૬૬૦ પહેલાં શંભોધન ઉપાધ્યાયનો સ્વર્નવાસ થયો હતો.

આ વૃત્તિ, કૃષ્ણવસંહોત (પત્ર ૭ નં. ૧૪૪ જૈન્યાનંદ ચુરત) ઉપરના ઉ. શંભોધને કવિમહાપરિષદર સ્તોત્રવૃત્તિસાદિત શ્રી હીરવિજય સુરિયા ચન્દ્રમાર્ગ (પ્ર. કાં. વયોદય ન. ૬૨૮ તથા ૧૬ પત્રની પ્રત મ્હોકસમ્યા ૫૭૫ લ. સ. ૧૬૫૫ નં. ૨૭૦) અને મુસલમાનીસત્તવનસાત્તક (પત્ર ૬ ની પ્રત લ. સં. ૧૬૮૧ નં. ૮૮૭ વંસ. વયોદય, ને બીજી લ. ૩૬ નં. ૧૬ સીક્રીશ્યાયાયા બં. ખારણુ) સમય છે. મને લાગે છે કે આ ઉદ્દી જણાવેથી વૃત્તિ ઉ. શાંભોધની અભુવામાં જન્મ થયેથી લાગે છે, ખરી રીતે તેના સિખ-અપણુ ડીઠાકાર રજમંદ અશ્વિને પોતાની વૃત્તિઓ પૈકી એક આજ પણુ અભુવાથી છે તો તે જ તે હોવી એકાંએક.

૩ શુરુ પરંપરા—તપા અમ્હના હેમનિમત્ત સુરિ પાથે માપિ હાના, માપિ શ્રીપતિ, માપિ ગણુપતિવમેરેએ પોતાનો લોભ અમ્હ તણ દીક્ષા લીધી, આરે હાનાનું નામ સદજકુસલ રખું અને તેને ગુમતિશાકુ સુરિયા સિખ મુસાદમાશ્વિકા પાથે સિખ તરિકે રખ્યા તે સદજકુસલે સિક્કાત-કુંડી રચી લેમા જિનમુતિની પૂજા કરવાં માટે આજમાપિનાં અનેક પ્રમાણુ અપ્યાં છે. તેના એક સિખ મુસાદમંદ્ર ઉપાધ્યાય થવા કે લેમણે પ્રસિક્ક સત્તરમેદી પૂજા ગૂળપાલી પદમાં રત્ન રખણીમાં રચી (જે શ. ક. ૨, ૫ ૨૫૭) અને બીજા એક સિખ લડમીઅધિ પાવુ હતા. મુસાદમંદ્ર ઉ. ના ને સિખ સુરમંદ્ર ઉ. ને શાંભોધન ઉ., તેમાં સુરમંદ્રના લાગુમંદ્ર ઉ. (તે માટે શુઓ સિંધી જૈન પ્રંયમણમાં નં. ૧૫ નો મેં સુપારિત કરેલ અમ્હેણ પ્રમ્તાવનાજણો સરમૂત મથ બાનુમંદ્ર અરિત) ને લાગુમંદ્રના સિખ તે અરિત રચનાર સિક્કામંદ્ર તથા બીજા સિખો (કે જે સત્ર સંનંધી શુઓ ઉદ્ધા અરિતની ખરી પ્રસ્તાવના); શાંભોધનના સિખો—આ રજમંદ, અમરમંદ (જે શ. ક. ૧, ૫૦૬) કે લેણુ સં. ૧૬૬૬ સેત્ર શુદ સાતમે સાપતપુરમાં કિષાકશાપ નામના અપની પ્રતિ હખી છે કે જે લાહીવા મુ. વિ. શાંભોધનમાં છે.

૧ હેમનિમત્તસુરિ—x x જ. હાના જ. શ્રીપતિ જ. વચરણ મમુયા મુજબમમવલ શ્રી હેમનિમત્તસુરિએ પ્રમુખર લલિમલ શારિતમાએ મુ-
 થાવા :—જર્મસાવરમૂત વખજમ્હ પ્યાવલિ.

પ્રન્યજ
 શાંભો-
 પરિષય
 ટીકાકાર
 રત્નવન્દ્રની
 ગુરુમંદ્રપરા

॥ ૩૯ ॥

અકબરના રાજ્યમાં કરી' એમ કહી 'આ ઉપાંગ ગંભીર હોવાથી મારી મંદમતિથી સંપ્રદાયના વ્યપાય-લોપથી ને પૂર્વે વૃત્તિની નિવૃત્તિથી આગમોદિથી વિરુદ્ધ ને કંઈ મારાથી લખાયું હોય તે વિદ્વાનોએ આલોચી મારાપર અનુમદ રાખી રસોધિત કરવું. સર્વે સાધુઓ પ્રસન્ન થાઓ, ખલપુરુષો મારાપર રહો નહિ. તે સર્વેને અનુક્રમે પ્રીતિથી અને વીતિથી નમસ્કાર કરું છું.' એમ સવિશેષ જણાવ્યું છે,

શાંતિચંદ્રની આ વૃત્તિ રચાયા પછી તેનું સંશોધન, ધી વિજ્યસેનસૂરિ ગચ્છનાયક બન્યા ને વિજ્યદેવસૂરિ તેના પટ્ટયુવરાજ થયા ત્યારે, વિજ્યસેનસૂરિની આજ્ઞા પાળવામાં દક્ષ એવા આર નિયુક્તો આ વૃત્તિની શુદ્ધિ કરવા ભેગા થયા. (૧) વિમલહર્ષ ઉપાધ્યાય (૨) સોમવિજ્ય ઉ૦ (૩) વાનર ઋષિના એક મુખ્યશિષ્ય આનંદવિજ્ય ગણિ ને (૪) કલ્યાણવિજ્ય મહોપાધ્યાયના એક મુખ્યશિષ્ય લાભવિજ્ય ગણિ-એ આરંભે દોષો નિવારી શિષ્યજનતાને ઇષ્ટ એવી સલથી લેવી આ વૃત્તિને સ. ૧૬૬૦માં પુષ્યેન્દુભૂવાસરે-પુષ્ય નક્ષત્રમાં ખુદવારે-રાધ (વૈશાખ) માસે શુદ્ધ છઠ દિવસે રાજધન્યપુર (રાધનપુર)માં વિજ્યસેનસૂરિ પાસે રહી સમગ્ર શુદ્ધ કરી.

શાંતિચંદ્ર વાચકના અનેક શિષ્યો હતા તેમાં ગણિસમાન તેજચંદ્ર ખુદ-પંડિત શુરભક્ત હોઈ આ વૃત્તિને અનેકવાર લખી આપવામાં શુદ્ધિગણના આદિ વિવિધમાં સહાય આપતા હતા. દૈવચરણ આ વૃત્તિના ચત્રધાર (ધી શાંતિચંદ્ર) ઇંદ્રના અતિથિ એટલે સ્વર્ગસ્થ થતાં તેના મંત્રિ તરીકેની પોતાની ઇચ્છા-વિશેષ જ (તેની પ્રવર્તનામાં) છે એ વ્યક્ત થયેલ નેવા માટે કૃપાળુ વિજ્યસેનસૂરિએ શાંતિચંદ્ર ઉપાધ્યાયના શિષ્યોમાં બધા શિષ્યસમુદાયમાં મુખ્ય અને શુરકાર્ય કરવામાં આમણી એવા પંડિત રત્નચંદ્રને પોતાને હાથે આ વૃત્તિને પ્રવર્તાવવા માટે આપી, અને તે વખતે વિજ્યદેવસૂરિએ પણ તેને ખાદુએ સંમત કરી છે એવું પ્રમાણપત્ર આપ્યું. તે બંને સૂરિઓએ એમ જણાવ્યું કે 'તમે પ્રણા રત્નચંદ્ર-જવેરી છો તો પ્રમેયરત્નોના ઇચ્છાવાળા તમો આ જંબુદ્વીપપ્રજામિની પ્રમેયરત્નગંતૂપા (પ્રમેયરત્નોની પેઠી) નામની વૃત્તિને સંભાળો'. હક રત્નચંદ્ર ગણિએ આ વૃત્તિના ઘણા આદર્શો લખ્યા-તેનો શિષ્ય ધનચંદ્ર લિપિક્ષાવિધિમા જામત ખુદિવાળો અને સૂત્રાર્થવિવેચનમાં ચતુર હોઈ તેણે આનો પ્રથમઆદર્શ કર્યો.' આમ ૫૧ સ્તોકોવાળી પ્રસસ્તિમાંથી અત્ર ઉપયોગી ભાગ લીધો છે. (આ વૃત્તિની હસ્તપ્રત ૩૮૭ પત્રની ભાં. ઇ. પૂના હસ્તકલા સરકારી ગ્રંથસંગ્રહમાં નં. ૧૨૪૮ સને ૧૮૮૬-૮૨ની છે કે તેની પ્રસસ્તિ તેના સૂચિગ્રંથ ભાગ ૧ ના પૃ. ૨૨૩ પર છપાઈ છે.)

શ્રી અમ્મા,
 પનવિ.
 રત્ન ૦ શુભિ
 ॥ ૨૮ ॥

ધર્મસ્થાનર નામના વાચકે તેમ જ વાનર મુદિએ (વિજયવિમલે) તે સ્વવામાં સદાચ જ્યાંથી તેમ જ તેવું સંશોધન પાઠ્યમાં તપમચ્છન્દ્ય વિજયસેનસુરિ, કસ્થાલુવિજયમણિ, કસ્થાલુકુન્દા અને સ્વમિસ્થાનર (ધર્મસ્થાનરના સિખ) એ ચારે કૃત્તિ અને પ્રશસ્તિ હેતુવિજયે રચી આ પરથી કહવાના થાય છે કે સુરિના નામે ધર્મસ્થાનર વાચકે જુદી રચી પણ તે ધર્મસ્થાનરજી મંડન-સૌજિવાળા હોવાથી રબેર તેમાં બીજાનું મંડન કસેસજનક હોય તેથી આ તો અપના માંથીરને કારણે તેવું સંશોધન ઉપરના વિદ્વાનો પાસે કસ્યું હોય. સ્થાન-મિતિ સં. ૧૬૩૬ ટીવાળી દિન આથી છે ત્યારે હીરવિજયસુરિ આકાશર આદ્યાદ પાસે કૃતેપુર સીકી હતા તે આ પ્રશસ્તિમાં પણ જણાવ્યું છે કે આકાશરે તેમને બોલાવ્યા અને તેમના ઉપદેશથી આકાશરનું પૃષ્ઠાવાળો ધરો તે તેણે 'વધ્યા વ રિદ્ધિન દુરે'કિ વરુ વચંસિ, રવે જા કાવરજા) ઇમિલિગુલાવ્ય ॥ —'પ્રાણીઓ વધ-આરવા યોજ નથી' એવા વચન બોલતા એવા આકાશરે સુમિમાં આમેવાન એવા (હીરસુરિ) નિ કામર ધરોવર આપું- અપેલુ કૃત્તિ; આરે સંશોધન પાઠ્યમાં જ્યું છે. (સ્થાનર કૃતેપુર સીકીમાં થઈ હોય તે સંશોધન પણ પાઠ્યમાં પણ હોય અને પણ પ્રશસ્તિ રચાઈ હોય એ પણ સંભવિત છે.)

આ જુદીની સ્થાનર પણ ધર્મસ્થાનરની સામે તેમ જ તેના સિખો સામે તેમના મંડાનક પુસ્તકોથી ખૂબ હોલાહક ધરો અને તેમણે પ્રકર પણ કૃત્તિ કે ઉક્ત જુદીના સ્થાનર ધર્મસ્થાનરજી હતા. ધર્મસ્થાનરના સસ (માર તરફથી આરમાંનર-પ્રકાશ પુ. ૨૬ પૃ ૫૪, ૬૨, ૧૦૭, ૧૦૫, ૨૧૪માં પ્રકર)માં પણ જણાવ્યું છે કે તેમણે—

'જન્મકીપ પત્તિ સુમ, તેકની જુદી કરી પવિર, કિરવુલથી કહપસુત્રમાં' બલુઉ, પ્રવચનપરીક્ષા ક્રિયાણ આલુઉ. ૧૦૦
 વત્તવતંકિચ્છી પ્રય પ્રમુખ, જે વાંચક પામીજાં સુમ; એકવા કંપ કર્યા અનેક, ક્રિયાણ આલુ વા વિનિક.' ૧૦૧

આથી હીરવિજયસુરિએ તે જુદી પોતાની રચેલી તરિકે સ્વીકારી નહિ હોય, અને તેને સ્થાને નથી જુદી કરવાની શક્તિજી ઉપાધ્યાયને નિરેંશ કયો હોય એ તદ્દત સંમત છે. ઉક્ત જુદી પદેહાં પ્રાચીન જુદી શ્રી મહાવજિરિ આચાર્યની વિરચિત હતી. પણ તે 'લંકાકે વાકરોવેન વ્યવસ્થિત'—'કાલ મહારોવથી અવસ્થિત-મગ્રસ વિચિત્ર વાં છે' તેથી સંતિચંદ્ર ઉપાધ્યાયે હીરસુરિના નિરેંશથી પ્રારંભ કર્યો એમ પોતે આકાશમાં જ જણાવ્યું છે. આ જુદીની અંતની પ્રશસ્તિમાં પણ શુભવચિરિતગુણવાદેવ-શુભને કરેલા અનુમત્તથી જ સ્વપસ્ટિવાર્થે સં. ૧૬૫૨માં

પ્રન્યકા
 રાદિ-
 પરિષ
 ધંજી
 પ્રકાશિ ૩

॥ ૨૮ ॥

સયમીઓ-જૈન સાધુઓનું પૂજા-વંદન નિવાર્યું હતું તે પ્રવર્તાવ્યું હતું, મહા યવન-ઇસ્લામધર્મી સુરત બંદરના અધિપતિ-સૂબા કે રોજદારથી વધાર્ય માટે જેમનાં અંગોને આંધવામાં આવ્યાં હતાં, (તેને છોડવવા રૂપી) ધર્મકૃત્યમાં બલવત્તર હતા.

રત્નચંદ્રે પોતાના દીક્ષાના અને વિદ્યાના શુરુ શાંતિચંદ્ર ઉં ની ઓળખ આપતાં તેને જંબૂદ્વીપપ્રશાંતિ વૃત્તિના રચનાર તરીકે કહી તે વૃત્તિપરજ ખાસ ભાર મૂક્યો છે તેથી તે કૃતિ સંબંધી કંઈક લેઈશું. સુભાગ્યે તેને બે ભાગોમાં શ્રી દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડે અંયાંક પર અને પૃષ્ઠમાં બહાર પાડી છે. આ વૃત્તિની પહેલાં જંબૂદ્વીપપ્રશાંતિ પર સં. ૧૬૩૯માં શ્રી હીરવિજયસૂરિના નામે રચાયેલી વૃત્તિ હતી, છતાં આ બીજી વૃત્તિ સમ્પ્રતિ વિજયમાનગણનાયક પરમશુરુ શ્રીહીરવિજયસૂરીશ્વરભિદેશેન (જુઓ તેનું બીજું પત્ર) રચાઈ, એટલે પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે શ્રી હીરવિજયસૂરિએ શામાટે આ બીજી વૃત્તિ રચવાનો નિર્દેશ કર્યો હશે?—આના ઉત્તરમાં મને જે સૂઝે છે તે નમ્રભાવે જણાવું છું. સં. ૧૬૩૯ની પ્રથમની વૃત્તિ હજુચુધી પ્રકટ થઈ નથી. (આની એક પ્રત રૉયલ એશિયાટિક સોસાયટી મુંબઈમાં ૩૦ ભાઉ દાજી સંગ્રહ નં. ૩૦૯માં ૪૫૫ પત્રસંખ્યાની છે તેની પ્રશસ્તિ પ્રો. વેલણુકરે તે સંસ્થાના હસ્તગ્રંથસંગ્રહના કરેલા અને મુદ્રિત થયેલા સૂચીપત્રના નં. ૧૪૫૯માં આપવામાં આવી છે; બીજી પ્રત ૪૫૨ પત્રની મુંબઈ સરકારના હસ્તગ્રંથ સંગ્રહ કે જે હાલ પૂનાના ભાં. રીં. ઇન્સ્ટિટ્યુટના હસ્તક છે તેમાં નં. ૩૮૨ સને ૧૮૭૯-૮૦ની છે કે જેની પ્રશસ્તિ તે સંગ્રહના પ્રો. કાપડીઆએ કરેલા ને મુદ્રિત થયેલા સૂચીપત્ર ભાગ ૧માં પૃ. ૨૨૦માં પણ છપાયેલી છે.) તેમાં એમ જણાવ્યું છે કે તે હીરવિજયસૂરિએ સં. ૧૬૩૯ દિવાળીને દિને રચી અને તેમાં કલ્પકિરણાવલી પ્રમુખ બહુ શાસ્ત્રના રચનાર સિદ્ધાંતતર્કકાવ્યાદિ વાહુમયરૂપી સમુદ્રમાં મેરુરુપ, અને પરવાદીના ગર્વરૂપી પર્વતને છેદનાર એવા

૧ સુરતમાં થયેલી સાગર-વિજયની ચચાને અગે લખાયેલો પત્ર (વિજયતિલકસૂરિ-રાસ, પ્રસ્તાવના પૃ. ૩૮માં) પ્રકટ થયો છે તેમાં જે જણાવેલું છે તે ચાલુ ભાષામાં મૂકીએ: 'અને જેણે અધર્મ કીધો હતો તેને શીખ લાગે (તે માટે) નવાબે ઉદયસિંઘ કીકાને ખાસડે મરાવી બંદીખાને ઘાલી' સવા મહુની એક દંડી પહેરાવી ઘણા માનબ્રહ્મ તેહને કીધા, સઘળે ગામે ઘણું ફળેત થયા.' આમા બતાવેલા ઉદયસિંઘ કીકાને બેડી નાખેલ હતી તેના સંબંધી આ શાંતિચંદ્ર માટેનો ઉલ્લેખ લાગે છે.

આ ઉપાધ્યાયે સુરતમાં ઠીક ઠાળ ગાળ્યો જણાય છે. સુરતના નિન્તમપુરામાં ઉપાધ્યાય નેમિસાગરે, જે 'હીરવિહાર' બંધાવવાનું મંડાવ્યું કરાવ્યું અને તે તૈયાર થયે સ. ૧૬૭૩ પોષ વદિ ૫ શુક્રવારે પં. લાભસાગરે પ્રતિષ્ઠા કરીને 'હીરવિહાર' નામ સ્થાપ્યું તેમાં, આચાર્ય હીરવિજય અને વિજયસેન બંનેની પાદુકાની સ્થાપનાની પ્રતિષ્ઠા આ રત્નચંદ્ર ઉપાધ્યાયે સં. ૧૬૭૫ વૈશાખ શુદિ ૮ રવિવારે કરી. વળી સૂર્યપુરમંદન નવદેશ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા પણ તેમણે સં. ૧૬૭૮ કાર્તિક વદ ૫ શુક્રવારે સુરતમાં કરી તે નીચેના અને અન્ય તરફથી ત્રુટક મળેલા ને પછી ઠીકઠીક કરેલા લેખપરથી જણાય છે.—

'સંવત્ ૧૬૭૮ ચૈત્ર કાર્તિક વદ ૫ શુક્રવારે પુનર્બંધુ નક્ષત્રે ધીસુરતવંદરે પાલસાહિ સલીમસાહિ વિજયમાનરાગ્યે.....જાતીય લઘુનાલાપો મહુઆ માર્યા વોદમદે સુવ ફુલશા માર્યા.....જિનસાસનપ્રમાયક સાધુ ધીનાથા માર્યા ગંગા સુવ સા૦ સુરજી સા૦ માળિકજી પૌત્ર સ્વાહીદાસ પ્રમુલ્ય કુટુંબે..... નવપળા-પાર્શ્વનાથકિંચં કારિત્વં પ્રતિષ્ઠિતં સુવિહિતપા..... મદારક ધી ૫ ધાનંદવિનલસૂરિ-પદ્મલંકાર મદારક ધી ૫ વિજયદાનસૂરિ-પદ્મપ્રકાશક પાલસાહિ- ધીજકચ્ચરનદારાચ-મદચ-યજ્ઞમાસિકજીયાઃમય(વાન) સકલદેસ ઝીઝીયાકરનિયારણ (સ્ફુરન્માન) સંલઘ્યમાન ધીશત્રુંજસાદિકરણાયતંસદ.....સભ્યમાયક ધી ૫ હીરવિજયસૂરીશ્વર-પદ્મપમાકરસમાન પાલસાહિધીચકચ્ચરદત્તચહુમાન સાહિધીચકચ્ચરલઘ્યમયમદારક ધી ૫ વિજયસેનસૂરીશ્વર-પદ્મોદયગિરિ..... સમાન સૂરિ.....પાલસાહિ ઓસલીમસાહિ દય.....ઉપાધ્યાય ધી ૫ રત્નચંદ્રગણિભિઃ ॥'

૧ પારખી લાલા સુત ભલો, ગોવિંદ પરિખ સુબલ, પિત્ત વાવે દર્પે કરી, જિનવરની વહે આણ.
 સાદ સોમલનો સુત ભલો, શુભ નામે વસ્તુપ્રલ, હીર વેસિંગની પાદુકા, ધાપના હુઈ સુવિશાલ.
 સંવત સોલ પંચોતરે (૧૬૭૫), વૈશાખ માસ સુવિચાર, આખી દિન ઊજલ ભલો, શુભ વેલા રવિવાર.
 વાયક માંદિ શિશેમણિ, રત્નચંદ્ર ઉવત્રાય, કરિજ્ય પ્રતિષ્ઠા અતિસહી સંવ મનિ આજુંદ યાય.

—હીરવિહાર સ્તવન. કડી ૨૩ થી ૨૬ 'સૂર્યપુર રાસમાળા' પૃ. ૯૫

श्री ज्ञान्या-
पनवि.
रत्न० हृदि.

॥ ३५ ॥

आदरों पोते क सम्पत्ता तेमन्त्र दस्तथी सं १६७७मां पूजु करैवा प्रपुत्रपरित जने प्रस्तुत दीक्षणी बनेधी प्रती भजे छे ज्येष्ठु क नवि,
पञ्च अक्षरपदीनी ज्ञा प्रस्तुत दीक्षणी पोतकी बनेधी प्रत पञ्च भजे छे छे जेनी बेभनपुष्पिष्ठ ज्ञा प्रभाज्ये छे—“संनय सोकम्पतकीवा वर्ये
(१६८१) कर्षिन्महाङ्ग जपोदधी दिने श्रीसाङ्गकपुत्रपररे उपाभाब श्रीरत्नचन्द्रमणिभिः किरिता विरं ववत् ”

विष्णुदेवसुरिजे विष्णुसिद्धने उपाभाबपद पाठपुमां ज्ञापी ज्ञापी अभहास्यद यानि अभात सपना ज्ञाप्रदधी ज्ञां ज्ञातुर्भास करवा
अभात कर्ष पदेसुं ज्ञातुर्भास कर्षु स १६७२ ज्ञां पुरप्रवेशोसक मद्वाभरधी जिनहास क्कवे कर्षो ने तेमां तेरसो इपीजा अर्थां ज्ञां
ते सूरि स्वयस्य ज्ञाभासं सुर विष्णुसिनसुरिनी पादुका बांधी पोतनी ज्ञां सुधी विद्वि-विजय न बेजानी ज्ञाभाषी मुक्त ववा ज्ञा वभते
रत्नचंद्रने उपाभाबपद ज्ञाने ज्ञान्य साधुजोने पठितपद ज्ञाधुं ज्ञा ज्ञातुर्भास हरभान भांडवजदधी ज्ञांभीर ज्ञादराधुं ज्ञां ज्ञान्य हरभान
ज्ञावतां ज्ञातुर्भासभां विद्वार न करवा ज्ञां ते हरभान विद्वार करी पोते सं १६७३ना ज्ञाभिन हात १३ ने दिने (जरीअ २-१०-१६१७)
भाडवजद पदोभा ज्ञा वभते तेमनी स्वधे रत्नचंद्र उपाभाब पञ्च दीवा क जेइजे, ज्ञाने ते कतने जे रीते रेजे भजे छे छे—

ज्ञा भवनी दीक्षना भंत्रबावराजुभां कर्ताजे भाडवजदना सुपासनावनी स्तुति करी छे ज्ञाने विष्णुदेवसुरिनो ज्ञादेश प्राप्त करी ज्ञानी
रचना करी छे ज्ञेभ कर्षुधुं छे ते परधी अनुभान वाष छे छे विष्णुदेवसुरिने भाडवजदभां ज्ञांभीर ज्ञादराधे ‘ज्ज्ञांभीरी मद्वावपा’ ज्ञे
जिदद स १६७३ना ज्ञाते ज्ञाधुं ज्ञादे तेमनी स्वधे ज्ञा दीक्षार दीष, ने ज्ञा क ज्ञा अरितनो ज्ञाईल करी ज्ञांभी विद्वार करी सुस्तभां
ते सूरि स्वधे ज्ञापी ज्ञोभासुं करी ज्ञा रीते ज्ञान्य मय पूजुं करैवा तेने स १६७६ विष्णुदेवसुरिजे समर्पित कर्षा दीष.

१ पुः मनेवासायि सूरिरेवं भी जिनराजक । प्रवेशसङ्कल्पक सम्बन्धवक्त्रवर्ष ॥ ५१ ॥
वताः संवेन संतुष्टाः समहोत्सवर्षीकं । विजयसुखीन्द्रवद्वज्रवक्त्रवक्त्र ॥ ५२ ॥
उपभक्तवर्षी भीमद रत्नचन्द्राय सोऽदरात् । वदितवक्त्रमन्वेम्वा साधुभवय ज्योत्स्नाव ॥ ५६ ॥
विद्वानभिर्षां पूज्यपूज्यमिव सोऽदरोत् । विद्वतीनां ज्ञानानां व वरा भोक्तवत् पूर्य ॥ ५९ ॥

—विष्णुदेवसुरिज्यादराधे सं १६

ग्रन्थ-
रादि-
परिषय
टीकाकार
रत्नचन्द्र
उपाभाब

॥ ३५ ॥

કે “જેણે શ્રી દિલી દેશમાં ફતેપુરમાં રહેલા પાતસાહ શ્રી અકબરને શ્રી ગુરુદર્શનાયે બોલાવેલા બહારક શ્રી ૫ શ્રી હીરવિજય સૂરીશરની સાથે વિહાર કર્યો હતો, સ્વયં બનાવેલા ‘કૃપારસકોશ’ ગ્રંથને સંભળાવી પાતસાહ શ્રી અકબરને રંજિત કર્યો હતો, તેની પાસે શ્રી હીરવિજય ચરિતા નામે જીજ્ઞાસા કરના નિવારણતું કરમાન તથા છ માસ ગુધીના જીવોને અભયદાન આપનારૂં મોટું કરમાન કરાવેલાં હતાં, શ્રી જંબૂદ્વીપપ્રસન્નિ સૂત્રની પ્રમેયરસગંજૂપા નામની બૃહદ્વૃત્તિ રચી હતી, અને જેને પાતસાહ શ્રી અકબરને ‘ઉપાધ્યાય’ પદ અપાવ્યું હતું, તે મહોપાધ્યાય ૫ શ્રી શાંતિચંદ્ર કે જે મહોપાધ્યાય શ્રી ૫ શ્રી શ્રી શ્રી સકલચંદ્ર ગણિના શિષ્ય હતા તેના શિષ્ય મુખ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી રત્નચંદ્ર ગણિએ રચેલા, શ્રી ભક્ષાગરસ્તવ-શ્રી કલ્યાણમંદિરસ્તવ-શ્રી દેવા:પ્રભોસ્તવ-શ્રીમદ્ધર્મસ્તવ-ઋષભવીરસ્તવ-કૃપારસકોશ-અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ-શ્રી નૈપથમહાકાવ્ય-શ્રી રઘુવંશમહાકાવ્ય-એ સર્વપર વૃત્તિઓરૂપી નવ બહેનોના અનુજ્ઞાતા શ્રી પ્રદ્યુમ્નચરિત્ર મહાકાવ્યમાં.....વર્ણન કરનારો સત્તરમો સર્ગ સંપૂર્ણ થયો.”

આ પ્રદ્યુમ્નચરિતને તેના પ્રથમ સર્ગને અને નવમા સર્ગને અંતે ઉપરની નવ વૃત્તિઓ ઉપરાંત સમ્યક્ત્વસમૃદ્ધિપ્રકરણુ બાલાવબોધના પણ જાતા તરીકે જણાવેલ છે પણ તે બાઈ નાનો કે મોટો એ કહેલ નથી; એ મોટો જ ગણાય.

પ્રસ્તુત ટીકાની અંતે ઉક્ત બાલાવબોધ, સમવસરણુસ્તવપર બાલાવબોધ, હિતોપદેશ અને પ્રદ્યુમ્નચરિત એમ ચાર ભાઈઓ ગણાવેલ છે. હવે ઉક્ત બાલાવબોધની પ્રતને અંતે એમ જણાવેલું છે કે—

‘રસ-મુનિ-રસ-શશિ ઘયે વોવે છુટે પ્રવોદતી દિવસે । સૂરતપંદિરમુખ્યે પરમાર્થ સંઘમ્રમણીવે ॥’ (જૈન ગૂર્જર કવિઓ ૩, પૃ. ૧૬૦૫)

એટલે ‘સં. ૧૬૭૬ પોપ શુકલ ૧૩ દિને સુરત ગંદરમાં પરમાર્થત શ્રમણુ સંઘ હતો ત્યારે’. હવે આ ઉક્ત બાલાવબોધનો રચના પૂર્ણ થયાનો સંવત્ ગણીએ તો સં. ૧૬૭૪માં પૂર્ણ થયેલા પ્રદ્યુમ્નચરિત અને પ્રસ્તુત ટીકાના અમ્રજન્મ્યા ભાઈ તરીકે કેમ ગણાય ?—તેનું સમાધાન એ રીતે થઈ શકે-એક તો બંને પૂર્ણ થયા તે દરમ્યાન ઉક્ત બાલાવબોધાદિ સાથે સાથે તૈયાર થતા હોય; બીજું ઉક્ત બાલાવબોધનો ઉક્ત સંવત્ તેના આદર્શ-લેખનનો ગણવામાં આવે તો પછી વાંધો રહેતો નથી. રત્નચંદ્ર ગણિ ગ્રંથકાર હતા એટલુંજ નહિ પણ પોતાના ગ્રંથોના

श्री अष्टा.
धनवि.
सू० इति.
॥ ३४ ॥

यः सौमाम्बगुणेन स्मारयस्वितमां च क्षीरगुण्यवोगात् । अम्बुस्त्रामिन्सुबैः जयतात् श्रीविजयदेवगुरुः ॥ ७ ॥
श्रीभानन्दविमलगुण्डशिष्याः श्रीसहस्रकुण्डविभुषणः । सिद्धान्तोद्देमनिकपाः बभूवुः कदागुण्यविबहाः ॥ ८ ॥
तेषां सुशिष्यगुण्या वाचकवरसकलपत्रनामानः । तेषां शिरं सुशामिब निपीय भव्याः प्रमोदन्ते ॥ ९ ॥

श्रीशान्तिपत्रा वरवापकेन्द्राः बभूवुरम्बप्रतिवीरपत्राः । क्षिप्तेषु सुख्या यदुपु प्रवीणाक्षेपां गुरुणां गुणभाजमानाम् ॥ १० ॥

श्रीमज्जम्बूदीपप्रदत्तेः वरुचिरस्रसवितारः । श्रीमत्साहिष्णुस्वरमूपक्षिपर्षु सुभ्यवहुमानाः ॥ ११ ॥

श्रीमज्जैनप्रथमप्रभावनाङ्गकल्पविधिदद्याः । आसन्न विद्यादानैः क्षिप्याणां भूयसां च पूज्यतमाः ॥ १२ ॥ (त्रिमिर्बिन्दुवक्त्रम्)

तेषां गुरुणां गुणसागराणां प्रसादोर्षं समवाप्य चक्रे । अभ्यर्षितः शिष्यगणैर्बिनीतैः शुचोत्तमं वाचकव्रतम् ॥ १३ ॥

कृत्वा कृपां मयि बुधैः परिशोषनीयं संतोष्य भीतकस्तुप परिवापनीवम् ।

अम्बोपकारविषये च सुखेस्त्रतीय क्षिप्यामिपाठनपरैः परिस्तीरनीयम् ॥ १४ ॥

युगमुनिरसद्यदि (१६७४) वर्षे मासीये विजयवधमिका दिवसे । वारे विभौ च विरूपे वाचकवर रत्नपत्र इति वरितम् ॥ १५ ॥

त्रिसहस्राः पंचसती पुनरेकोनसप्ततिः स्त्रोकानाम् । इदं सर्वाणि वर्षाः पोड्य वापिक्राः मन्वामम् ॥-१५६९ स्त्रोकाः ॥ १६ अक्षराः

संबत् १६७४ वर्षे आश्विनमासे विजयवधमीदिवसे सूरवन्दरे महोपाध्याय श्रीरत्नपत्रगणिभिः विरचितं प्रद्युम्नवरित्तं संपूर्णम् ॥

आर्षां पोताना गुरु शान्तिचंद्र आम्बर आदशाकन्ता दरभारभां अद्भुतान मेगवन्तास, श्री जैनप्रवचननी प्रभापता करवन्ती विपिभां दस
जने धन्या सिन्धोने विद्या आपवापी पूज्यतम धरेका क्ता जेम अण्डाभुं उ। तदुपसंत उवा १७भा धरे अते अधर्षा जेम वधुंभुं उ

ग्रन्थका-
रादि-
परिषप
टीकाकार
रत्नपत्रकृत
ग्रन्थो

॥ ३४ ॥

બહેનો સ્વયં રમતી શ્રી અપ્યાત્મકલ્પદ્રુમપરની અપ્યાત્મકલ્પવતા નામની વૃત્તિ વિદ્વાનોના દ્વારથી ગૃહિત થઈને બાહુરાંતાનપરંપરાવાળી ચિરકાલસુધી જ્ય પામો.”

આ પ્રશસ્તિની પહેલાં ગદ્યમાં ઇતિશ્રી લખી છે તેમાંથી વિશેષ એ જણાય છે કે પોતાના ગુરુ શાંતિચંદ્ર તે દીક્ષાગુરુ ઉપરાંત વિદ્યા-ગુરુ છે, તે ગુરુની સ્ત્રેલી જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞાપરની વૃત્તિનું નામ પ્રનેપરમગંભીરપાવૃત્તિ છે અને તેમના પ્રસાદથી અને ગમ્મનાયક વિજયદેવસૂરિ કે જેઓ વૃદ્ધિ પામતા સાગરના કુમતનું નિવારણ કરવામાં જન્મતને ઉપકાર કરનારા છે તેમના પ્રસાદથી પોતે આ વૃત્તિ રચી છે. વળી દરેક અવિદ્યારની પોતાની દીક્ષા અર્થે પોતે સદ્ગુરુ શાંતિચંદ્ર વાચકરૂપી ક્ષીરસાગરમાંથી પ્રતિષ્ઠા મેળવી છે એમ બંદેર કહ્યું છે.

આ દીક્ષાને પૂર્ણ કર્યાના દિવસે જ પૂર્ણ કરેલા સંસ્કૃત પદ્યબંધ પ્રદ્યુમ્નચરિતમાં પણ પોતાની પ્રશસ્તિના શ્લોકો અને આ દીક્ષાની પ્રશસ્તિના શ્લોકો લગભગ સરખા છે. યત્રતત્ર કથયિત્ કરકાર છે. છતાં આ દીક્ષા પોતે પ્રથમ કરી અને પ્રદ્યુમ્નચરિત પછી થયું એ દર્શાવતું સ્પષ્ટ સૂચન પ્રદ્યુમ્નચરિતને આ અને બીજા અંશોપરની દીક્ષાઓના અગુજ જ્ઞાતા-હાનો-પછી જન્મેલ જણાવીને કહ્યું છે. આ ચરિત તે પોતાનો સ્વતંત્ર અંશ છે. તેની પ્રશસ્તિ નીચે પ્રમાણે છે:—

શ્રીવીરશિષ્યો ગણશુન્ મુખર્મા ક્ષીદ્વાદશાંગીસમલઘ્વમર્મા । શ્રીમન્ તપાગચ્છમદ્દાહ્મૂલગાસીદ્ ભવામ્બોનિધિયાનપાત્રમ્ ॥ ૧ ॥

આસીદ્ ગુરુસ્વસ્ય પરપરાયાં સાધુક્રિયામાર્ગવિકાશમાસ્વાન્ । આનન્દપૂર્વો વિમલામ્સૂરિર્બુદ્ધ્વા સમાનીકૃત્તદેવસૂરિઃ ॥ ૨ ॥

તત્પટ્ટગગનરત્ન-સૂરિ શ્રીવિજયદાનસૂરિચરઃ । આસીદ્ ભાગ્યનિધાનં ગુણગણનિલયઃ ક્રિયાપાત્રમ્ ॥ ૩ ॥

શ્રીહીરવિજયસૂરિસ્તત્પટ્ટવિભૂષણં પ્રશમસદનમ્ । આસીન્ નરપતિરાશિપ્રણતશિરોરત્નમૌલિકૃત્તવર્ચઃ ॥ ૪ ॥

તત્સાઽપિ શિષ્યરત્નં સ્વસ્તિ શ્રીવિજયલેનસૂરિચરઃ । આસીદ્ લઘ્વિમદ્દાહ્મિઃ શમરસપાત્રં જગદ્વિદિતઃ ॥ ૫ ॥

તત્પટ્ટવંશમુખામગિરિચ તેજસ્વિતાદિગુણયુક્તઃ । શ્રીવિજયદેવસૂરિઃ શાસ્ત્રિત્વમાં તપગર્ણં સુગુણઃ ॥ ૬ ॥

श्री अष्टा.
धनवि.
सूत्र० वृत्ति.

॥ ३३ ॥

स्वस्वद्विहारी नवधा नैवात्रम इपी रसुदने तरी यथा (६) तेमनी परसेवा नडे मुदभात धानि लेखे सुदि पद सुबन भुं उ अेषा विचनदेव सुदि तप अलुभां उच्यताना सजर समान दाह निधमान उ-सक्य करे उ, पही जमनमं चरुतं सुं काम ठी (७)

(वक्त) श्री आनंदनिभव सुदना सिध्द श्री सख्यदुखद नामना उपपन्न सुपा (बौद्ध) मत्तने अंयना मेवनी पडे तत्तने निभव परेहा यथा (८) तेमना सुध्द सिध्द सख्यदं नामना नायकवर यथा हे नेमले उत्तम विदुषोने पीवा बोध जेकुं वचन इपी अमृत चरनी पडे वरसायु (६), तेमना अदुसिध्दोभां सुध्द सिध्द श्री शांतिचंद्र उपपन्न इक्षम सुषोपी सुद अने श्री विनयसुध्दना प्रकथ नक यथा हे नेमो श्री जगदीप प्रसिनी वृत्ति इषवामां अतुर ह्या अने नेमनी सुदिने मुदरपति पयु तेमनो वस विधमां प्रसिद्ध परेवो दीर्घ उच्यते उ. (१०-११)

अथ सुध्दना सजर सुठ (शांतिचंद्र) आ वेरा प्रसादने पाभीने नायक रत्नचंदे परोपकासर्वे अथ अण्णमकपदुमवृत्तिने तपनचरपी अण्णमसमां सुर्वे नेनी कति धरावचार दाहमां निधमान अथप्रसिद्ध विचनदेव सुधिनी अण्णम लधने रथी (१२-१३) सं ११७७ना पर्व सुदल विचनदेवसमी (आधिन हाकव १०) दिने अण्णमकपदुमनी वदितवृत्ति मे करी (१४), अण्णमकपदुमनी अक्षम विदुषी निवृत्ति कस्तां वे पुत्र्य प्राप्त सुं तेवडे संघोभां उत्तम कल्याणुपरंपरा दिने दिने अण्णिक प्रवर्तो (१५) अथ वृत्तिने मत्सर तत्त इतस बोधोमे ससोभधी, धर्मोपदेस कस्तां वारंवार वांचवी, लमनी अने प्रवर्तावनी (१६), अक्षरीपी अण्णम मे हंवर वास्तो अने ओमनुसया शोभपी अण्णिक प्रभाषुवापी उ. (१७), पही अथमां अण्णने उ हेः—अथ रीते अण्णमकपदुमता नामनी अण्णमकपदुमनी वृत्ति पूरी यर्ध सचत् ११७७ आधिन हाकव इशमीमे श्री सुस्त नंदरे उपपन्न श्री रत्नचंद्र मज्झिपी अण्णमकपदुमनी रचना यर्ध श्री प्रपुत्र मरिच (१) श्री सम्भक्तवचसतिपर सम्भक्तवचसप्रकाश नामनो भाष्यवचोप (२) श्री सनवरात्सुस्तवपर अण्णवचोप (३) श्री हितोपदेस (४) अथ (अथपी) अण्णो सार्वे श्री लक्ष्मभरस्तव (१) श्री कल्याणुभिरस्तव (२) श्री देवाप्रकोस्तव (३) श्री धर्मस्तव (४) श्री मुदरवपीस्तव (५) श्री कृपावचोप (६) श्री नैवधमदाह्य (७) श्री सुध्दनामदाह्य (८) अथ अण्णपरी अथ वृत्तिचोपपी अथ

ग्रन्थका-
रादि-
परिषद
टीकाकार
रत्नचन्द्र

॥ ३३ ॥

સંસહના શ્રીધર ભાંડારકરના કેટેલોગમાં અને જૈ. ગૂ. ક. ૧ પૃ. ૩૬૬માં જણાવેલ છે; પણ તેની હસ્તપ્રત નિર્ણયસાગર પ્રેસે કૃપા કરી ભાંડારકર ઇન્સ્ટિટ્યુટમાંથી મંગાવી આપવાથી તે જોતાં તે કૃતિ વિમલહર્ષ ઉપાધ્યાયના શિષ્ય પ. આણંદવિજયના શિષ્ય ધનવિજય-ધન્યવિજયે વિજયસેનસૂરિ રાજ્યે (સ. ૧૬૭૪ પૂર્વે) ડીસામાં રચી છે એમ સ્પષ્ટ જણાય છે; એટલે તે ધન્યવિજય આ ધનવિજયથી જૂદા છે, અને તે કૃતિ આ ધનવિજયની રચેલી નથી. આ ધનવિજયના ગુરુબંધુઓ ઘણા હતા તે પૈકી લાભવિજયના શિષ્ય નયવિજયના શિષ્ય પ્રસિદ્ધ ન્યાયવિશારદ અને ન્યાયાચાર્ય યશોવિજય ઉપાધ્યાય યથા એ નોંધવા યોગ્ય છે.

શિષ્યમંડળ—તેમના શિષ્ય ગુણવિજય ને પ્રશિષ્ય રામવિજય ઉપર જણાવાઈ ગયા છે. તેમના બાંધવ વિમલવિજય હતા ને તે બંનેના શિષ્ય કીર્તિવિજયના શિષ્ય જયવિજયે સં. ૧૭૩૪માં દશાહમાં જયવિજયકુવર-પ્રબધ ગૂજરાતીમાં રચ્યો. (જૈન ગૂર્જર કવિઓ ભાગ ૨ પૃ. ૨૯૭) તે જયવિજયના શિષ્ય સુમતિવિજયના શિષ્ય રામવિજય સં. ૧૭૮૫માં રાજનગરમાં રચેલા શાંતિજિન રાસ તેમ જ બીજા અનેક ગૂજરાતી પદ્યકૃતિઓના કર્તા થયા. (જુઓ જૈ. ગૂ. ક. ૨ પૃ. ૫૪૬)

ટીકાકાર રત્નચંદ્રગણિ.

૧ પરિચય—આ રત્નચંદ્ર ગણિએ પોતાની ટીકાની અંતે પોતાનો પરિચય છેલ્લા ૧૭ શ્લોકમાં એ રીતે આપ્યો છે કે: “શ્રી મહાવીર પ્રભુની પાટ રૂપી કમલને સૂર્યરૂપ શ્રીમત્ સુધર્મા ગણુધર યથા કે જે પ્રભુની વાણી હજુપણુ પડિતોના મુખમાં વાસ કરીને પ્રસરી રહી છે (૧), તેની પદ્મ-પરંપરામાં જગચંદ્ર એ નામના પ્રસિદ્ધ સૂરિ યથા, કે જેમાંથી સાધુનો વિસ્તૃત ખ્યાતિવાલો ગણુ તપા ગચ્છ એ નામથી પ્રસિદ્ધિને પામ્યો (૨), તેની પણુ પરંપરામાં આનંદવિમલ સૂરિ યથા કે જે સાધુક્રિયામાંજનો વિકાસ કરવામાં જગતના જનોને આનંદકારક એવા સૂર્ય જેવા જણાયા. (૩), તેની પણુ પાટે પ્રબલ પ્રતાપી વિજયદાન સૂરિ યથા કે જેમના ગુણોના રાશિ (ઢગલા)ને કવિઓ જલના રાશિ (સમુદ્ર) સાથે સરખાવે છે (૪), તેની પાટે પ્રાપ્તશ્રી એવા શ્રી હીરવિજય સૂરિ યથા કે જેમણે નરેંદ્રના દેવેન્દ્રે (અકળારે) કરેલી અદ્વિતીય પ્રતિષ્ઠાને નિરંતર પ્રાપ્ત કરી (૫), તેની પાટે યશસ્વી વિજયસેન સૂરિ યથા કે જેઓ ઉત્તમ ભાગ્યવાળા હોઈ

श्री अम्मा.
घनवि.
रत्न० प्रसि.
॥ ३२ ॥

तेषोः संसृता भाषायां यथा जने बहुभुत इत्यादि किरलुं नदि पञ्च देसभाषा-सूत्रादीनां पद्यमां ७ क्रीनी विज्ञानेन सुविपर
सञ्जाय (अ. सञ्जायभाषा पृ १२) ३७, क्रीनी शत्रुं नवस्तवन जने ४ क्रीनी शत्रुं नवभंगुस्तुति (हे नो जने नव प्रस्ताव-नव परिशिष्टमां
अपि उ). अद्यमां पोते रथेण मनु व्याख्यानोप पञ्च उपलब्ध भाषा उ.—(१) ७ क्रीमप पर व्याख्यानोप २६ १७०० मां अन्वयभा
विज्ञानेन सुविना सञ्जायमां रथो. जने ते क्रीमप-स्तनानी प्रत पोते सं. १७०२ लये ४६ १० सुरने दिने परोपपञ्चतियुक्तये जनेषी
काय अमदायाना विज्ञाने. सुवि संमद ज्ञानभाषायां उ. (प्र. समद पृ २१३ नं. ७६) (२) लोकावतार पर व्याख्यानोप २६ १७०० मां अन्वयभा
नये २६ १७०१ मां २६ १७०६ पदेबां रथेण उ. पीठान वीथोरे ३, पृ २२३ मां नयेते ते हृदिते रमन्त संवत् मुक्त (१) खपटे उ,
पञ्च तेमां विज्ञानसिद्ध सुवि सद्धित विज्ञानेन सुविना सञ्जायमां 'सति नापिपि सति संध्य' पद्यमां व्याख्यान भाषायां सञ्जाय-अमदा
भाषायां रथना क्री जने अन्वयभाषायां उ ने उक्त विज्ञानसिद्ध सुवि २६ १७०६ मां रथेण रथ, तेपी ते पदेबां रथेण जे निदिधा उ. जने
द्यमे उ हे संवत् उवासां मुक्त दोष जने अन्वयभाषायां उ, पञ्च ते मुक्त नथी. ते २६ १७०१ नवमर सूत्रे उ, (३) क्रीमप-स्तनानी
(२०-व्याख्यानोप). तेनी उक्त पत्रनी प्रत बीमजी भाषायां उ. घनविज्ञानी हृति तरिदि हरिपेणु मीपेणुसस नं. ३१४ धने १८८२-८३ मां सञ्जायरी

ग्रन्थका-
रादि-
परिषद
टीकाकार
घनविज्ञान-
सूत्र-
कृतिषो

- १ संवत्सारात्तवित्तं नये मापे मये सित्तमिप वये । धी शीतलवर्जिते शिपी नवरे सत्यनक पार्थिवुव ॥ १ ॥
- धीपिअवदेवसुदीवरणने मागुरुमपुम्यसिधौ । कर्मप्रयत्नात्तव जेधनित सिनु सिधितेउर्न ॥ २ ॥
- वदन्त्यवदन्तधीमत्कस्यापविज्ञानिभ्येव । यवदपनविज्ञानेन स्योस्यउत्तियुक्तये ॥ ३ ॥
- अस्तुत्तववाम्यसिद्धावतथाभितर्नं नरत्र सिधितं स्वत् । शीतलौ संजोव्यं मवि शिवदेतुम्पुरितव ॥ ४ ॥

—नेन मूलं ३११० जने ३ ४ १११२

- २ श्लोकावतारसिद्धिं निदिदिद्य लोकावतारसः । यवदपनविज्ञानेन कावत्ते राजरत्नयरे ॥ १ ॥
- धीमत्कस्यापविज्ञानिभ्येव । यवदपनविज्ञानेन कावत्ते राजरत्नयरे ॥ २ ॥

॥ ३२ ॥

તેમણે તપગચ્છાવિપતિ વિજયદેવસરિના રાજ્યમાં રાજનગરના ઊખાપુરમાં-ઉસમાન પરામાં સ. ૧૬૯૯ પૌષ માસમાં પુષ્ય નક્ષત્રે ૧૦૮ સ્વાંકમાં આભાણુક-સાતક સંસ્કૃતમાં રચેલ છે. આભાણુક એટલે કહેવત, ઉખાણું. એવી સૌ એક કહેવતોનો ઉપયોગ ધર્મોપદેશ-વેશ તરીકે તે સાતકમાં છે. ગૂર્જર કવિઓમાં સ. ૧૫૬૫માં શ્રીધરે રાવણ મંદોદરી સંવાદમાં, સં. ૧૬૦૦ લગભગ માંડણે પ્રબોધબત્રીશીમાં અને ૧૮મા સાતકમાં શામળબહે અંગદવિષ્ટીમાં ગૂર્જરાતી કહેવતોનો ઉપયોગ કર્યો છે: દા. ત.

સૂર્ય પ્રતિ રજઃ ક્ષિતં સ્વચક્ષુષિ પતિષ્યતિ । ગુરું પ્રતિ કૃતાવજ્ઞા સા તથા ત્વ ભાવિની ॥ —આભાણુકસાતક શ્લોક ૪૨

—જેમ સૂર્ય પ્રત્યે દૈકાયેલી ધૂળ પોતાની આંખમાં પડે છે, તેમ ગુરુ પ્રત્યે કરેલી અવજ્ઞા તેજ પ્રમાણે તેવા ભાવવાળી-પોતાની અવજ્ઞાએ અને છે.

રાવણુ—રજ સરિજ સાહર્મો મળ નાંખિ, અખલા! ધૂલિ ભરાશિઈ આંખિ. —રાવણુ-મંદોદરી-સંવાદ ૭૯૭ પૃ. ૧૦૫

મર્દવિત્વોદરં તેન શૂલ્કમુત્પાદિતં સ્વતઃ । વિધાય સંગતિં મૂઢેઃ સમ્યક્ત્વં મલીનીકૃતં ॥ —આ. રા. શ્લોક ૪૮

—મૂટ-મિથ્યાદષ્ટિ મૂર્ખ સાથે સંગત કરીને સમ્યક્ત્વ-સમ્યગ્દર્શન મલીન કરવું તે સ્વતઃ પેટ ચોળીને શૂળ ઉત્પન્ન કરવા જેવું છે.

મંદોદરી-વીક્રુ વીક્રાંણુનિ વનરાય, ઉર ક્ષીની અલગા યાય; ગદ્દિલપરિ તે ગિલસિ ગૂલ, પેટ મિરાલી ઉખાણું શૂલ. રા. મં. સં. ૬૭૮ પૃ. ૮૬

વિધે પખિ હોમ કર્યા નરિ ઘણા, જાણૂ વીર હસિ આપણા; સખલ મત્રઈ સાધના કરી, તે ચેલ યયા સામ્હા કરી.

વિણુ દિરિયા વિણુહું હઈ મૂલ, પેટ ચોલી ઊપાયું સૂલ. —પ્રબોધબત્રીશી ૧ બકિત્ર વીશી ૮ પૃ. ૨

આ નાનો ગ્રંથ આગમોદયસમિતિ નં. ૪૯માં મુદ્રાંકિત થઈ બહાર પડ્યો છે અને તેના શ્લોક ૧૦૫નું ગૂર્જરાતી ભાષાંતર હમણાં જ 'જૈનધર્મપ્રકાશ'ના સં. ૧૯૯૭ના વૈશાખ માસના અંકના પૃ. ૬૫ થી ૭૨માં પ્રકટ થયું છે.

श्री अष्ट्या.
धनवि.
रत्न० इति.

॥ ३१ ॥

श्री देवविभक्त भावुके विद्वत्तरेव सुविद्या सत्त्वार्थं हीरक्षैश्चाम्भ मन्त्राणां स्तोत्रं स्यात् (स १६७२ ने १६८५ वचनार्थं)
स्थाने पूर्वुं श्रुं ते पञ्च का धनविभक्त अक्षिणे शोभुं।

३ अथकार—अष्टात्मकस्यपुत्र पत्नी स्यात् तेभ्यो रथी. (पत्र ७८ व. सं. १६५५ नं. ४४५ कैलासं पु. सुस्त) रचनासमयानो हे अष्टा-
नामकनो उद्देश्यं अति करेको नधी; अष्टात्मके ज्येष्ठं कथी स्यात् हे तेभ्यो उपाख्यार कथा पत्नी ते वरिष्ठे रथिभे स १६७८ भां वचनकपट
येणननार अने का स्यात्कार अने जेक होय तो ते पत्नी का स्यात् रथी अष्टात्मक अथारै रत्नमंद अक्षिणे ते पर स्यात् सं. १६७८ भां रथी उ तो
ते स्यात् पत्नी तेनी अपेक्ष्यते विस्तृत ज्येष्ठी धनविभक्तनी स्यात् रत्नार्थं होय—ज्येष्ठं अष्टात्मकं काय हे. अने जेक जीवन्ती स्वर्तन स्यात् काने उ

(१) धनविभक्तस्यापविशयवचनकथोदीचीमितीयाथ । शिष्योः श्री धनविभक्तैर्वाक्यवृत्तमणीमुत्तैः ॥ १ ॥

कल्पप्रदीपिकायाः अतिरेक बोधित विरं कस्तु । मन्त्रार्थमुक्त्यास्तुविपुपरैव संशोभा ॥ ४ ॥

—संशयं ३१०० । संशय १६८० अष्टात्मके उक्त्युद्देशे प्रतिपत्तिवौ मुक्त्यारकपरे विहितेव कल्पप्रदीपिका कथयवर्षं परोत्तरः ।—

(१) संशयि उपाख्यारधीविशयार्थं इतिविपुज्ये । विशयकमोदकरीणि यागमाहरसेतु शित कर्त्त १६८० ॥ ७ ॥

ज्येष्ठं अष्टात्मी पत्नी उपाख्यार ने स्वीकृतं हे

(२) संशयि विशयवदेव एवमे क्तुवाहरसेतुमित कर्त्त १६८१ ॥

ज्येष्ठं अष्टात्मी पत्नी धनविभक्त्याया ने स्वीकृतं उपाख्यार मुक्त्या हे सं. १७१४ अष्टो ह. १५ उपा. व संशयिभक्त्या-विशय गतिं प्राप्यविभक्त-विशय-
पति उपाख्यारविभक्त किं- उरं वच ५०९६ वचनवरे वय १२९ वेदा मंत्रार—ज्येष्ठं ज्येष्ठं अष्टात्मी स्यात्कारना प्रतिपत्तिं ज्येष्ठी प्रतिभां उ वीजनी अष्टात्मां
अथ उ तेभां पञ्च का प्रभास्ये उ ने निरीयार्थं श्रुं उ हे 'ज्येष्ठो प्रवभास्ये देवविभक्त अक्षिणे वच्यो'

१ कल्पप्रदीपिकायाः अतिरेक बोधित विरं कस्तु । मन्त्रार्थमुक्त्यास्तुविपुपरैव संशोभा ॥ ११ ॥

—हीरक्षैश्चाम्भंते प्रथिताः

अन्यकार-
रथि-
परिषय
टीकाकार
धनविभक्त
संशोभक ने
अन्यकार

॥ ३१ ॥

ને સિદ્ધપુર આવ્યા, ત્યારે પાટણમાં વિરાજેલા વિજયદેવસૂરિએ અખળ મહેતા વગેરે શ્રાવકોને ધનવિજય સાથે સિદ્ધપુર મોકલ્યા, ને તેમને પાટણ આવી વાચકપદ લેવા કહ્યું. આ લાલચમાં સિદ્ધિચંદ્ર પડ્યા નહિ ને પરભારા અમદાવાદ ગયા. ત્યાં ઉપાધ્યાયો અને મુનિઓએ મળી રામવિજય પંડિતને સૂરિપદ આપી વિજયતિલક સૂરિ નામ આપ્યું. સં. ૧૬૭૩ પોશ શુદ્ધિ ૧૨. ને તે સમયમાં ધનવિજય પંડિતને વાચકપદ આપ્યું. ઉક્ત સૂરિ સ્વર્ગસ્થ (સં. ૧૬૭૫ મા) યતાં તેની ગાદીએ આવેલ વિજયાનંદસૂરિએ મેવાડમાં વિહાર કર્યો ત્યારે તેમની સાથે આઠ ઉપાધ્યાયો પૈકી ધનવિજય વાચક પણ હતા. (જુઓ વિજયતિલકસૂરિ-રાસ). આ ધનવિજય અને આપણા ટીકાકાર ધનવિજય ધને પ્રાયઃ એક હોય; અને તેમ હોય તો એમ લાગે છે કે મૂળ હીરવિજય સૂરિના દીક્ષિત શિષ્ય, પછી કલ્યાણવિજય ઉપાધ્યાયના શિષ્ય તરીકે, પછી તે ઉપાધ્યાયના સ્વર્ગવાસ પછી વિજયદેવ સૂરિની આજ્ઞામાં, પછી વિજયતિલક સૂરિની આજ્ઞામાં, રહી વાચકપદ મેળવ્યું, ને વિજયતિલક સૂરિના સ્વર્ગવાસ પછી તેમના પટ્ટધર વિજયાનંદ સૂરિની સાથે રહ્યા, ને પાછા વિજયદેવસૂરિની આજ્ઞામાં રહ્યા લાગે છે, કે જન્મનો નામોદ્દેષ્ય પોતાના રચેલા છ કર્મઅંતરના તેમજ લોકનાલસૂત્રપરના બાલાવબોધમાં કર્યો છે.

૨ સંશોધક—શ્રી વિજયસેન સૂરિના પાદસેવી-શિષ્ય પ્રાણ સંઘવિજયગણિએ કલ્પસૂત્ર પર કલ્પ-પ્રદીપિકા નામની ટીકા સં. ૧૬૭૪ (વેદાદ્રિ-રસ-શીતાંશુ મિતાબ્દે વિક્રમાર્કતઃ) માં રચી, તેને આ ધનવિજય ગણિએ શોધી. આની બે પ્રતિઓ ભાંડારકર ઓ. ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં છે તેમાંની એક સં. ૧૬૮૦ આશ્વિન શુકલ પ્રથમા સોમવારે લખેલી છે, અને બીજી પ્રતિમાં શ્લોકમાં જણાવ્યું છે કે ‘સંપ્રતિ તેના (વિજયસેન સૂરિના) પટ્ટધર વિજયાનંદ સૂરિના રાજ્યમાં વિજયપ્રમોદ કરનારી સં. ૧૬૮૦ માં શોધી.’) ત્રીજી પ્રતિ ખેડા ભંડારમાં મળે છે તેમાં એમ છે કે ‘સંપ્રતિ વિજયદેવ (સૂરિ) ના રાજ્યમાં સં. ૧૬૮૧ માં શોધી.’ અને ચોથી લીખડી ભંડારમાં છે. વિજયદેવ સૂરિ અને વિજયાનંદ સૂરિ-એ બે સૂરિઓ તલાલે વિધમાન હોઈ સાગરમતના ઝઘડને પરિણામે હોંસાતોસીમાં આમ ફેરફાર જોવામાં આવે છે.’

૧ ભાંડારકર ઇ. ની. બે પ્રતિમાં શ્રી કાપડીઆ કોટેલોંગ ૧, પૃ. ૧૧૫ ને ૧૧૭. એમ છે કે:—

भी मध्या-
 पनवि.
 स्त० इति.
 ॥ ३० ॥

इपाधयो इत्यां ते छेद्यन्वा, एते तेभ्यो भावो भवेत् अतः तेभ्यो विनाशिन्य एते सप्तमो अक्षर इत्यां (सुतो पद्यस्य इत 'अत्र' इत्यु-
 क्तम्, 'श्लो० १६६')

सं. १६५० (५०) येन पूर्विका दिने श्रीश्रीशिवस्य सुविद्या मन्दिनापी ज्ञानदित्तं यथा भावसाह्यं व्यापरे शत्रुं ज्ञानी ज्ञानात्ते ज्ञान-
 मया मनुष्यो प्रायेथी मस्ताकर (भावावेयो-मुक्तो) सेवानो निरेष ह्ये ते तेन दिवसे ते सुविद्या शिव श्री विमलद्वयं अक्षिणे 'मुनि-
 शतद्वयं परिहर सद्धित' श्री शत्रुं ज्ञानी ज्ञाना ह्रीं इती एते ते अस्यो मुनिष्योर्मा प. इत्यर्थं अक्षि, एव सं० ज्ञानविषय अक्षि, प. ज्ञानविषय
 अक्षि ज्ञानविषय-दृशविषय अक्षि मुनि (वे)सकदि इत्या (श्री शिवविषय सद्धित प्रथीन-केन-सेन-संमद र वेमां ३३)

श्री ज्ञानद सुविद्ये रवेव साधारण्युनिस्तोत्रनी ज्ञानपुरि सद्धितनी त्रिष्य अत केनन्द पुस्ताप्रथम सुस्तमां उ तेमां एवरे 'संकर
 १६६५ वर्षे श्री राजवपरे पंदिपुत्रंदर सं० श्री कमलविषययसिधिव्येन श्रीशिविज्ञानपत्निका पंदि श्री घमविजयमवि-बचता सिद्धि' विषय ज्ञानाभ्यु उ
 (५ सं० पृ १७१ नं ६७६) तो ते ज्ञानविषय ते ज्ञानपत्न्या ज्ञानविषय ज्ञाने उ एते ज्ञानविषय ते ज्ञानविषयना संसारी सद्धितर ज्ञानुप उ

विषयदेवसुरि सावर मतमां ज्ञानतां उपस्थित बरेव ज्ञानाभां ज्ञानविषयस्ये ने ज्ञान धीयो उ ते ज्ञान सात एते सौम्य एते
 इतो ज्ञेय ज्ञानुप उ विषयदेवसुरि-शासपत्नी ज्ञानुप उ के विषयदेवसुरिये ज्ञानतां सं. १६७१ (श्रीश्री १६७२) केव नदि ११ दिने
 स्वर्गेश्वर ह्यां पत्नी विश्वजनरथी विषयदेवसुरि पाठ्यु यथा ने ज्ञानी ज्ञानविषयने, ज्ञानतावाद्यी नेमिसावर ने ज्ञानिसावरने ज्ञानावय
 मां मोक्षसा इत्या ज्ञानविषये ज्ञानतावाद्य ज्ञानी नेमिसावरने ज्ञानता मोक्षसा ने पोते ज्ञानिसावर सधे पाठ्यु ज्ञाना सं. १६७२ मां
 भावसाह्यं ज्ञानसातनी सुतो यथा ते ज्ञानते ते ज्ञान ज्ञानेथी ज्ञानतावाद्य ज्ञानतां सिद्धिर्दं हवि पत्यु सधे ज्ञानतावाद्य ज्ञानता नीकथा

१ एते सुर्वराजवदसिद्धिं कथा विद्योपीकुरो, विद्याः श्रीशिवस्य ज्ञानविजयाद्यद् सुसंश्लेषिता ।
 सुराणां च सुदुष्कविन्दनीकं सद्गुणजनं, एतुर्दं विषयस्य सुसिद्धिं शरीरस्य च एतद्
 ज्ञानां ज्ञानेन ज्ञानविषय एते ज्ञानुदेव यथा ज्ञानविषय यो भूते उ ज्ञेय एते उ

अन्यक-
 रादि-
 परिषय
 टीकाकार
 पनविषय

આ પરથી સ્પષ્ટ છે કે ધનવિજય પણ મૂળે હીરવિજય સૂરિના દીક્ષિત શિષ્ય હતા અને તે સૂરિના વિશ્વાસપાત્ર હોઈ પ્રધાનપદ ભોગવતા હતા, ને તેમની પાસેથી પંચ્યાસ-પંડિતપદ મેળવનાર હતા.

આ ધનવિજય પ્રાણે અકબર બાદશાહનાં ફરમાન મેળવીને મેડતામાં સ્વચ્છ હીરવિજય સૂરિનો અને પોતાનો મહિમા બતાવ્યો—ત્યાં જૈન મદિરો પર મ્લેચ્છો કર લેતા તેમાંથી તેને મુક્ત કરાવ્યાં અને ત્યાં જૈનોને વાળું વગાડવાનો નિષેધ હતો તે વગાડવાનું કરાવ્યું. [તેમના મુખ્ય શિષ્ય ગુણવિજયના શિષ્ય રામવિજયના પુણ્યાર્થે વિશેષાવર્યકવૃત્તિની ૨૮૩૫૫ ગ્રંથાગ્રની ૪૯૩ પત્રની (ગો. ના. સંગ્રહની) પ્રતને જ્ઞાનકોશમાં મૂકી હતી તે તેની પ્રશસ્તિ પરથી જણાય છે.¹]

તેવી રીતે અકબર બાદશાહ પાસેથી હસ્તલેખિત ફરમાન લાવીને ધનવિજયે સૂરત આદિ નગરમાં ભોગલાશ્રિત જિનમંદિર અને

હીર સોમ ત્રીલો ધનવિજે, ભાણુવિજય ચોથો તો બાજે; છાનો સૌય રહ્યો નરખીહ, ત્રણય પુરૂપ આલ્યા જિમસીહ. (હીર. રાસ પૃ. ૧૭૪)
ઉત્તર નરતો આપતો, કરતો હીર સખાબ; જગડુસાહ મુંકાવિઓ, બૂઝવ્યો ઘણું નખાબ. (હીર. રાસ પૃ. ૧૭૫)

—આ ઉતારા ભરૂચની સં. ૧૮૨૫ ની હીર. રાસની હસ્તપ્રત સાથે સરખાવી લીધા છે.

- ૧ શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરચરણાંભોજમૃંગરાજનિમ્. । યો ધનવિજયઃ પ્રાણોઽમૂદ્ ભુવિ વિહ્યાતવરકીર્તિં. ॥ ૧ ॥
સાહિઅકબરપાર્શ્વાદાનીય સત્ સ્ફુરન્માનાન્ । યો મ્લેટાલ્યનગરં પ્રભાવયામાસ પુણ્યાલ્ય ॥ ૨ ॥
શ્રી હીરગુરુમહિમ્નઃ સ્વપ્રમયા યયલ્લુ મિત્રસમદીપ્તિઃ । તત્ર ચ જૈનવિહારાન્ મ્લેચ્છકરાન્મોચયામાસ ॥ ૩ ॥
જૈનાગ્રે પ્રતિષ્ઠિદ્ધાન્યપિ દસ્યુભિરેવ મ્લેટતાનગરે । યઃ પંચશબ્દ-મૂપિત-વાદિત્રાણિ પ્રવાદયામાસ ॥ ૪ ॥
તચ્છિશુ ગુણવિજયાહસ્થુધીસ્થુધીમંઢલીપુ યો મુહ્ય. । ચિત્કોશોઽમુંચદિમાં તચ્છિશુ રામઃ પ્રતિ પુણ્યાં ॥ ૫ ॥

જૈન ઐતિહાસિક રાસમાળામાં પ્રકટ થયેલ તેમના જ શિષ્ય જ્યવિજયે તેમની જ હયાતીમાં સં. ૧૬૫૫ આસો શુ. ૫ ને દિને રચેલો કલ્યાણુ-વિજયગણિ-રાસ, અને શિષ્ય પરિવાર માટે જુઓ જૈનસ્તોત્રસંદોહ ભાગ બીજો-પ્રસ્તાવના પૃ. ૧૨૨ થી ૧૩૨) તેઓ સં. ૧૬૫૭ સુધી હયાત હતા એમ શ્રી વિજયતિલક સૂરિ રાસની પ્રસ્તાવના પરથી જણાય છે. તેમનો સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો તે જાણી શકાયું નથી. વિદ્વાન શિષ્યસમુદાય બહોળો હતો અને તેમાં આપણા આ ટીકાકાર ધનવિજય પણ એક સમર્થ વિદ્વાન શિષ્ય હતા. આ ધનવિજયના તે ગુરુની પાદુકા શત્રુંજયની તલેટીમાં ત્રણ યુગમાંની એક યુગમાં છે. (હીર રાસ પૃ. ૨૦૦)

ઋષભદાસના સં. ૧૬૮૫ માં રચેલા ને આનંદકાવ્ય મહોદયિ, મી. ૫ માં છપાયેલા હીરવિજય સૂરિ રાસના આધારે જાણી શકીએ છીએ કે-ઉપર્યુક્ત હીરવિજય સૂરિએ સં. ૧૬૩૧ માં અમદાવાદમાં એક સાથે અઢાર જણને દીક્ષા આપી હતી તેમાં ધનવિજય નામના સાધુ પણ હતા કે જેમની સાથે તેમના એ ભાઈ (કમલ અને વ્યમલ) તથા તેમના માતા પિતાએ પણ દીક્ષા લીધી હતી; ઉક્ત સૂરિ અકબર બાદશાહના નિમંત્રણથી કૃતેપુર સીક્રી સં. ૧૬૩૬ જેઠ વદિ ૧૩ ને દિને તેના દરબારમાં પ્રથમ ગયા ત્યારે તેમની સાથેના ૧૩ સાધુઓ પૈકી તે સૂરિના પ્રધાન (દીવાન) સમાન આ ટીકાકાર શ્રી ધનવિજય હતા, એટલે જે અનેક પંડિતો વિહાર કરતા સાથે આબ્યા

વર્ષે ચૈત્ર સુદિ દ્વિતીયા તિથી શ્રીમજ્જંબૂસરમહાનગરે । સુવિહિતસાધુશિરોમણિ શ્રીવિજયસેનસૂરીશ્વર-શિષ્ય મદ્યરક શ્રીવિજયતિલકસૂરિવિજયરાજ્યે ॥—આમાં જણાવેલા સૂરવિજય ને આ ટીકાના શોધક સૂરવિજય એક લાગે છે, જો કે ટીકામાં સૂરવિજયને સુમતિવિજયના શિષ્ય કહેલ છે ને આમાં પ્રશિષ્ય કહેલ છે. આ લેખક સૂરવિજય માટે મેદનીપુર (મેડતા) માં સમપદાર્થીની પ્રત સં. ૧૬૬૨ માં લખાઈ (પ્રશસ્તિ સંયત્ન પૃ. ૧૬૭). સુમતિવિજય મૂળ લોકા-ગચ્છના જિજ્ઞુદાસ ઋષિ કે જેણે તે ગચ્છ તલ્લ હીરવિજય સૂરિની આજ્ઞા સ્વીકારવાથી તપાગચ્છમાં દીક્ષા લેતાં તેને ૩૮ ઉપાધ્યાયોએ સુમતિવિજય એ નામ આપ્યું. સં. ૧૬૨૨ લગભગ (હીર. રાસ પૃ. ૪૧ ને ૪૨)

૧ ધનવિજય પંચ જલ્કસ્યું તિહાં સંજમ લીએરે, કમળ વિમળ બે ભ્રાત; માત તાત ને સંયમ પોતે આદરે રે, જગ જોવાને ભત. x x x x
કલ્યાણિક મનુજ અઢાર. (હીર. રાસ પૃ. ૫૭)

श्री श्यामा.
धनवि.
रत्न० श्रुति.
॥ २८ ॥

सिन्धु सुरविजय' पंडिते पञ्च सप्तमे मण्डले म्वा अण्डालम्बपुत्राणी पदधरान्-दीक्षा सोधी छ म्वा तेने दोषना व्रतस्य जेवा निर्दोष जनोको दोष वत्रस्ती अरिधर करवी म्वा. ॥

गुरु-महोपाध्याय इत्याद्युविजय तेकरनी अने प्रख्यातसही कथा तेको हीरविजय सुरिन्ना दीक्षित सिन्धु वंदा-वीस पोखरा (ही सस पृ २२१) सावपुरनय दूरभासाकने कां अर्थां पुस्तकी क-म सं. १६०१ आसो वदि प सानि, नाम म्वास्ती, दीक्षा स. १६१६ नेसाय वदि २, उपाध्यायपद सं. १६२४ म्वाजु वदि ७ पाठकुमां हीरविजय सुरिन्ने म्वाभुं. सं. १६४४ मां श्रीभाषी संपत्ति छत्ररत्ने (कव्यपुरनय) वैश्व नगरमां अंधानेसा प्रविचार नामना जिनालयमां प्रतिष्ठा करी-—कुम्बो श्री जिनविजयनो जैन प्राचीन वेणु संवत् २ नं. ४७४ वधी सज्जीपसाना सज्ज वछ त्रिवादीना मध्यस्यपकुमां आसक्यो सप्तै वद कथो, जैन धर्ममां प्रप्रित देव-सुर-धर्मनुं स्वयंप सामान्युं, ने सज्जने प्रसन्न कथो तेको अण्डरकुशाजमां पार्वत कथा वंदा. (हीर सस पृ ३०० थी ३०२) (निर्देय भाटे कुम्बो भारी संपादित करीही

सुरिने नासतुं पञ्च अण्डर पिंपडोअर्थां दीक्षा कापी नाम श्रावविजय शम्भुं फरी पं-वासपद दीप्पु (हीर सस पृ. ४१, ४२, ४३, ४४) म्वा श्रावविजय नीन्ने कथानेक श्रावविजय दोषा केषुको-—

श्री हीरविजयसुरिन्ना निर्दोषी म्वा० विप्रकवर्तमन्नि म्वा० इन्द्रकवर्तमन्नि म्वा० सोअविजयमन्नि कथा लम्बिसगरमन्नि प्रमुज पीतामोने मण्डले के म्वा० धर्मसगर हृत पुराणी सोधी हवी तेने प्रकथार्थ हीरविजय सुरिन्ना सिन्धु पं० श्रावविजय मन्निनी सहाकरी पं० श्रावविजय मन्निने कथो हवी. कगी 'श्री तथान्मन्निव पंडित श्री श्रावविजयमन्नि-वरकुसेवी पंडित श्री विजयमन्निने' रथीही कुमारसेखन म्वाअण्ड म्वा-नी संकीर्तिसभा नामनी अण्डान्-दीक्षा म्वा छ, तो ते विजय मन्निन्ना गुरु श्रावविजय मन्नि संकथः हीरविजय सुरिन्ना सिन्धु वा श्रावविजय मन्नि हवे (म. सं. पृ ३०६ नं. ११६८).

१ सुवर्णती आण्डान्नी जेअ अत (म. संकट पृ १८४)नी अंते वेणुअसक्ति जेव छे के-—छि० व लयमण्डपिण्ड म्वाअण्डरर म० श्री हीरविजयसुरिन्नापण्डितमण्डेअण्डवधी सुमतिमिजय मन्नि सिन्धु वंदिअण्डाण्डारर वंदि सिद्धमिजय मन्नि सिन्धु वंदिअ श्री सुरविजय मन्निपिण्डि सं. १६०५

अण्डर-
सादि-
परिषय
टीकाकार
धनविंशय

॥ २८ ॥

(૭) સંપદ્મસ ગણિએ સં. ૧૫૦૫ ગાગર ગારે તલપાપનાં સમ્યક્ત્વચર (આણ્યાપામાં) રચ્યો (જે. ગૂ. ક. ૧, ૪૪) તેમાં તે પોતાને સોમનુંદર સૂરિ, મુનિનુંદર સૂરિ, જ્વલંદ્ર સૂરિ, વિસાલચંદ્ર સૂરિ એ ચાર તપગચ્છ-ચુર તથા રતશેખર સૂરિ અને ઉદયનંદિ સૂરિને વંદી તે સર્વનું શિષ્યત્વ સ્વીકારે છે.

(૮) અસ્યત-તેગણે કલ્યાણગદિર સ્તોત્રપર ગૂ. બાલાવબોધ રચ્યો (જે. ગૂ. ક. ૩, ૧૫૭૩)

(૯) શિવસમુદ્ર ગણિ કે જેના શિષ્ય પં. હેમચંદ્ર ગણિએ સં. ૧૫૧૭માં લખેલ પંચતત્રની પ્રતિ પાટાનુના સંઘ બંધરમાં છે.

(૧૦) ગુણનુંદર ગણિ કે જેના શિષ્ય ચંદ્રધર્મ ગણિએ મંદલી નનરે પ્રકૃત વ્યાકરણ-અષ્ટમોખ્યાયની લખેલી પ્રત પાટાનુના કોંકલીયા-પાપના બંધરના દાખલ ૭૩માં છે.

(૧૧) વિસાલચંદ્ર કે જેના શિષ્ય મુધાચલનુના શિષ્ય જિનસૂરે ગૌતમપૃષ્ઠા પર ગૂ. ગાં બાલાવબોધ રચ્યો. (જે. ગૂ. ક. ૩, ૧૫૭૬)

દીકાકાર ધનવિજયગણિ.

૧ પરિચય—આ દીકાકાર પોતાનો પરિચય સક્ષેપમાં આ ગ્રંથના દરેક અધિકારની પોતાની દીકાની અંતે “શ્રી તપાગચ્છનાયક-મહારક શ્રી મુનિનુંદર સૂરિએ રચેલા, તેમની પદ પરપરામાં પ્રભાવક એવા પાતરાણ શ્રી અકબરના પ્રતિબોધક-મહારક શ્રી હીરવિજય સૂરિ શ્રી વિજયચેન સૂરિએ જેનો અર્થ વિચાર્યો છે એવા, (અને) સોળ સાખાયાળા. અધ્યાત્મકલ્પદુર્ગની અધિરોહિણી નામની દીકા, સકલ સાચરૂપી કમલના પ્રધોતન (રૂપ) એવા મહોપાખ્યાય શ્રી કલ્યાણવિજય ગણિના શિષ્ય ઉપાખ્યાય શ્રી ધનવિજય ગણિએ બનાવેલી છે.”

ઉપરે એ શ્લોકમાં પોંતે જણાવે છે કે: “શ્રી હીરવિજય સૂરીચરના શિષ્ય વિષ્ણુધવર રામવિજયે અને શ્રી સુમતિવિજય વાચકના

૧ ખંચાતના શ્રીમળી રતપાલ દોશીનો વ્યાપ્ત દકાધી ધયેવ પુત્ર રામચ, તે ત્રણ વર્ષનો ધયો ત્યાં માંતો પડ્યો. હીરસૂરિને વાદવા બોલાવ્યા તે સાલે શાય તે દીકાના દેવાની ગાતપિતાએ દા પાળી. આક વર્ષનો ધયો તે વખતે તેને દીકા દેવમાં બારે કોલાલ ધયો. સૂળા સિતાબખાન પાસે ક્યોંદ ગઈ.

મી અપ્પા.
વનવિ.
લ્લ૦ વૃષ્ટિ.
॥ ૨૭ ॥

શિષ્ય સોમશ્યાવિ અક્ષિએ સંસ્કૃત પદ્યમાં રચેલા બુદ્ધચરિત્કાર કાવ્યમાં આપેલું છે કે જેનો સારભાગ તે જૈન સહિતના ઇતિહાસના પાસ ૭૨ માં આપ્યો છે

(૨) હૃમદસ અક્ષિએ પોતાની સં. ૧૫૧૬ ની ન્યાયમજ્જાવૃત્તિ (મુદ્રિત વ. ક્રં. પી. ૪ પૃ ૧૭) ની પ્રકાશિતમાં મુનિમુંદર સુરિને પોતાના દીક્ષગુરુ (લુઓ પત્ર ૧૪/૨ ડિ. ૫) સ્પષ્ટ જણાવ્યા છે. તેમના કાલો વગેરે માટે લુઓ મારો જૈન સહિતનો ઇતિહાસ, પાસ ૬૮૦, ૭૦૮, ૭૫૧, ૭૬૪ તેમ જ જે શ્ર. ક. ૩, ૧૫૭૭

(૩) શુભરીણ અક્ષિ કે જેમણે અનેક કાલો રચ્યા છે (લુઓ જે. ૨૪૦ ઇતિહાસ પાસ ૬૮૮, ૭૫૨ ૨ ૭૫૪) તે પોતાને મુનિમુંદર સુરિના શિષ્ય તરીકે પોતાની સં. ૧૫૦૬ ની ભારતેશ્વર જાનુબલી વૃત્તિ (પ્ર. દે. ભા. પુ. ૬૬) માં જાળખાને છે. તેમણે સંસ્કૃતમાં પ્રભાવક કથા નામનો કાલ સં. ૧૫૦૪ (પરોપિ-એપુ-અદ પ્રમાણુ સમર્થ) રચ્યો તેમાં પોતાના બુદ્ધકાલનો—વિશાલરાજ સુરિ, સ્વરોખર સુરિ, ઉદયનાંદિ, ચારિત્રરત્ન, સકમીશ્વર અને સોમદેવ અક્ષિ બતાવ્યા છે. તે રીતે જો મહા મુનિમુંદર સુરિના શિષ્યો વલ્લુવ. સં. ૧૫૨૧માં સકમીશ્વર સુરિના નવજાણવક-કાલમાં તેમના પ્રસાદથી પવસાવી-પ્રમોદ-સંનંદ નામના રચેલા કાલમાં ઉલ્લેખ કર્યો છે કે 'પ્રથમ ૭૨૨, પ્રતિમી સોમમુંદર સુરિ-પદ્મલંકરણુ મી મુનિમુંદર સુરિ મી જ્વલદ સુરિ-પદ્મલંકરણુ-મી સ્વરોખર સુરિ-પદ્મલંકરણુ મી સકમીશ્વર સુરિ મી સોમદેવ સુરિ મી સ્વમહા સુરિ-શિષ્ય યે શુભરીણ અક્ષિ-વિરચિત પવસાવીકાલમે ચતુર્થોપિત્તર કામાત.' (વે. નં. ૨૦૨૦)

(૪) હુર્વસેન કે જેના શિષ્ય હુર્વેશ્વરે સં. ૧૪૮૦ થી ૧૪૮૬ માં કાલો રચ્યા, તેમાં તે પોતાના ગુરુ તરીકે હુર્વસેન ઉપરાંત સોમમુંદર સુરિ અને મુનિમુંદર સુરિ તેમ જ મહિમશ્વર, જ્વલદ, સુવનમુંદર અને વિનમુંદર સુરિને પણ જણાવે છે (જે સા. ક. પાસ ૬૮૫)

(૫) અદ્રસેન અક્ષિ-તેમણે ગુરુના જ્વલનદેવલિ-ચરિત્ર નામના કાલને શુભકાલિણી પોતાની મુદ્દિ પ્રમાણુ સોખો.
(૬) સુધનિમલે (૧) ય. ૧૫૦૧ એક યુદ્ધ ૪ યુદ્ધ ડિને મુદસેન એવી સસ શ્ર. માં રચ્યો (જે શ્ર. ક. ૧, ૪૨).

પ્રત્યક્ષ-
શાસ્ત્ર-
પરિષય
પત્રકારના
શિષ્યો

॥ ૨૭ ॥

૧ ત્રણગણકાલિ મીમ્મમુનિયત્તરણા. । લીધામાં શુભરીણનો મરાઠીકાલ જ્વલદ ॥

બાલપણમાં પોતાનું નામ સાર્થક કર્યું. પ્રતિક્રમણુસૂત્રવૃત્તિ, વીતરાગસ્તવ, શ્રાદ્ધવિધિ પ્રમુખ ગ્રંથ રચ્યા, અનેકને મુનિ-દીક્ષા, વાચકપદ, પંડિતપદનું પ્રદાન કર્યું અને જયચંદ્ર સૂરિના પદે તપગચ્છનાથ થયા. તેમની કૃતિઓ માટે લુઓ મારો 'જેન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ' પારા ૬૪૯ તેમના પ્રતિષ્ઠા-લેખો સં. ૧૫૦૨ થી સં. ૧૫૧૭ ચૈત્ર શુ. ૧૩ સુધીના મળે છે. તેમાં જોતાં સં. ૧૫૦૭ થી ગચ્છેશ તરીકે તેમ જ 'તપાગચ્છેશ સોમસુંદર સૂરિ શ્રી મુનિસુંદર સૂરિ શ્રી જયચંદ્ર સૂરિ શિષ્ય શ્રી રત્નશેખર સૂરિભિઃ' એમ પણ તેમની ઓળખાણ આપેલી છે, અને છેલ્લા સ ૧૫૧૭ના લેખમાં મુનિસુંદર સૂરિના પદ્ધર તરીકે જણાવ્યા છે; જ્યારે ધ. પ. માં સ્વર્ગવાસ-મિતિ સં. ૧૫૧૭ પોષ વદિ ૬ આપી છે, ત્યારે પ્રતિષ્ઠા-લેખ સ. ૧૫૧૭ ચૈત્ર શુ. ૧૩ નો મળે છે, તો તે વિચારવા જરૂં છે. ચૈત્રાદિ હિંદી કે ગૂજરાતી વર્ષ ગણનાને લીધે આમ હોય. પોતાની સં. ૧૪૯૬ ની શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણુસૂત્રવૃત્તિની અને પોતાના સં. ૧૫૧૬ના આચારપ્રદીપ નામના ગ્રંથની અંતે સોમસુંદર-સૂરિના પાંચ શિષ્ય-સૂરિઓ—મુનિસુંદર સૂરિ, જયચંદ્ર સૂરિ, ભુવનસુંદર સૂરિ, જિનસુંદર સૂરિ, જિનકીર્તિ સૂરિ ગણાવી એ ગુરુઓના પ્રતાપથી તે કૃતિ રચી એમ દહેવા ઉપરાંત દર્શાવ્યું છે કે ભુવનસુંદર સૂરિ કે જેની પાસે પોતાને ગુણુરત્ન સૂરિએ વિદ્યા માટે મોકલ્યા હતા તે પોતાના વિદ્યાગુરુ હતા, અને પોતાને સાધુરત્ન સૂરિએ બોધ આપી ઉત્તમ માર્ગે દોર્યા હતા.

૧૮ શિષ્યો—તેમના હસ્તદીક્ષિત શિષ્યોમાં પ્રસિદ્ધ શિષ્ય તરીકે (૧) લક્ષ્મીસાગર સૂરિ અને (૨) હેમહંસગણિ સ્પષ્ટ ઉલ્લેખાયા છે.

(૧) લક્ષ્મીસાગરને સં. ૧૪૭૦ માં છ વર્ષની વયે વડનગર પાસેના તેના ગામ ઉમાપુરમાં મુનિસુંદરજીએ મુનિદીક્ષા આપી હતી ને મુંડસ્થલમાં સ. ૧૫૦૧ માં વાચક પદવી આપી હતી. ઉક્ત વાચકપદવી પહેલાં સોમસુંદર સૂરિએ દેવગિરિવાસી મહાદેવ નામના શ્રીમત વણિકે મેવાડના દેલવાડામાં સં. ૧૪૯૬ માં પંન્યાસ (પડિત) પદ આપ્યું હતું, અને ઉક્ત વાચકપદ પછી સં. ૧૫૦૮ માં જાપદ્ર (જાઉર) માં ઉદયનન્દિ સૂરિએ સૂરિપદ આપ્યું. રત્નશેખર સૂરિ સ્વર્ગસ્થ થતાં સં. ૧૫૧૭ માં ગચ્છનાથકપદ પ્રાપ્ત થયું. તેમના સ્વર્ગવાસનું ચોક્કસ વર્ષ ઉપલબ્ધ નથી થયું. પ્રતિષ્ઠા-લેખો સં. ૧૫૫૦ સુધીના ઉપલબ્ધ છે. તેમના પદ્ધર સુમતિસાધુ સૂરિ સં. ૧૫૫૧ માં સ્વર્ગસ્થ થયા એટલે તે પહેલાં તેઓ સ્વર્ગસ્થ થયા હશે જ. તેમનું ચરિત્ર તેમના સમયમાં સં. ૧૫૪૧ માં સોમદેવ સૂરિના શિષ્ય પ. ચારિત્રહસ ગણિના

૧૭ પટ્ટધરો. (૧) જયચંદ્ર સૂરિ—શ્રી મુનિસુંદર સૂરિ ૪ વર્ષ લગભગ ગચ્છનાયક તરીકે રહ્યા ને સં. ૧૫૦૩ ના આરંભમાં સ્વર્ગસ્થ થયા પછી તેમની પાટ પર વિદ્યમાન જયચંદ્ર સૂરિ (સોમસુંદર સૂરિના ખીજ શિષ્ય-સૂરિ) વિરાળ્યા હતા સં. ૧૫૦૩; ને તેઓ ગચ્છનાયક સં. ૧૫૦૬ સુધી રહ્યા ને પછી સં. ૧૫૦૭ માં રત્નશેખર સૂરિ વિરાળ્યા એટલે સં. ૧૫૦૬ ને અંતે જયચંદ્ર સૂરિનો સ્વર્ગવાસ થયો હશે. સં. ૧૫૨૪ ના સોમસૌભાગ્ય કાવ્ય સર્ગ ૧૦ શ્લોક ૪ ને ૫ માં જણાવ્યું છે કે “મુનિસુંદર સૂરિમાંથી-પછી જયચંદ્ર સૂરિ વિજયી થયા, કે જેમણે પોતાની વિસ્તરેલી અપાર વિદ્વતાથી ‘કૃષ્ણ વાગ્દેવતા’-‘કૃષ્ણ સરસ્વતી’ એવું બિરુદ ધારણ કર્યું. વળી જેમણે સોમસુંદર ગુરુવર્યે આપેલા ગચ્છના ભારને પૃથ્વીના ભારને વરાહે વહો હતો તેમ વહન કર્યો હતો અને મહાન અર્થવાળા કાવ્યપ્રકારા સંગતિતર્ક વગેરે સાચો ઘણા શિષ્યોને બણાવ્યાં હતાં.” (આ પરથી લાગે છે કે સોમસુંદર સૂરિ પછી જયચંદ્ર સૂરિ અને મુનિસુંદર સૂરિ બંને પટ્ટધર થયા હશે.) મુનિસુંદર સૂરિ સ્વર્ગસ્થ થયા પછી તે જયચંદ્ર સૂરિ અનન્ય પટ્ટધર થયા એ નિઃશંક છે. તેમનું ‘કૃષ્ણસરસ્વતી’ એ બિરુદ ‘જગસ્તુવા કૃષ્ણસરસ્વતીતિ સવ્યશઃધ્રિયઃ ધ્રીજયચન્દ્રસૂરયઃ’ । એ સ. ૧૪૭૯ ની કલ્પસૂત્ર, અનુયોગદ્વાર સૂત્ર અને નંદિસૂત્રની લખાયેલી પ્રતોની પ્રશસ્તિના શ્લોક પરથી જણાય છે (પં. લાલચંદ્ર સંપાદિત પાટણ સૂચિ પૃ. ૨૦૦, ૨૨૪, પ્રશસ્તિ સંગ્રહ પૃ. ૭૪, જિનવિજય સંપાદિત જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિ સંગ્રહ પૃ. ૪૮) ધારણ કર્યાનું હેમહંસગણિ પોતાની સં. ૧૫૧૫ ની ન્યાયમંજૂપાની કૃતિની પ્રશસ્તિમાં ટેકો આપે છે; ૨ ન્યારે સ. ૧૫૪૧ ના ગુરુશુભરતાકર કાવ્યમાં (૧, ૯૨), “તેમણે દક્ષિણના વાદિ-ભદ્રોનો મદ તર્ક કવિતાની અક્ષત યુક્તિ પંક્તિથી ઉતાર્યો તેથી રાજની સભા સમક્ષ તે વાદીઓએ આ તો ‘કૃષ્ણસરસ્વતી’ (સરસ્વતી દેવી) એતવણું છે, ન્યારે સૂરિ પોતે શ્યામવર્ણ હોઈ તે કાળા

૧ તસાદ્ વમૂવ વિજયી જયચન્દ્રસૂરિર્ભૂરિપ્રતાપસવિતા સ-વિતાનકીર્તિઃ । વિદ્વતયા પ્રથિતયાઽમિતયાઽન્ન કૃષ્ણવાગ્દેવતેતિ વિરુદં ગુરુવ્યો દધાર ॥

૫. સોમસુંદરગુરુત્તમદત્તમારં વરાહ દવ મુરય ઉવાહ પૃથ્વીયાઃ । અધ્યાપયદ્ વિનુપમંતિપદા મહાર્થ-ફાવ્યપ્રવચનશવરસમ્માતિમુલ્યશાલમ્ ॥

૨ યસ્ય શ્યામસરસ્વતીતિ વિરુદં વિદ્યાતમુર્ચીતલે શુર્વા ધ્રીજયચન્દ્રસૂરિગુરુરપ્યાધ્યાત્ પ્રશસ્તિ સમે ॥

મોં અગ્યા.
ધન. વિ.
રહ. ૦ શો

॥ ૨૫ ॥

આ સરકૃત ગ્રંથ પં. અમૃતલાલ અમરથા, પાશ્ચીત્યજ્ઞ દાસ સંચોપિત ગ્રંથ છે. એમ જન્મ ૬૫ની દાસ સં. ૧૯૭૭માં પ્રકાશિત ગ્રંથ ગણાય છે.

(આ પદ્મવિજય શૃંગીની લુગ્નો મારી 'લૈન ઐતિહાસિક સસમાજ્યા'માં પદ્મવિજય વિર્ણવ ગ્રંથ, તથા તેમની જાણકૃતિઓ માટે લુગ્નો મારો ગ્રંથ નામે 'લૈન મૂર્તિ કવિઓ' જાગ ૩ પૃ ૭૩)

(૬) પદ્મદર્શનસ્વરૂપ—આ નામનો ગ્રંથ મુનિમુદરસમ્પ્રિહૃત છે અને તેની ૧૩ પત્રની સં. ૧૫૧૦ લંબેલી પ્રત સરકારી સમઘમાં જાણકાર ઇન્સ્ટિટ્યુટ પૂનામાં વિદ્યમાન છે એમ કાપલ્ટે-રીપોર્ટ નં. ૧૩૮૬માં જણાવેલું છે.

[મીધર જાણકારના 'રેકન કોલેજના પ્રયોના સન ૧૮૮૮ ના કેટેલોગ-સુખીપુસ્તકમાં સને ૧૮૭૨-૩ ના સમઘના નં. ૧૭૪ માં સાંપિત પદ્મવિજય (સંસ્કૃત) ના ગ્રંથ મુનિમુદર જણાવેલ છે તે તથા નથી લાગતું-મુનિમુદર મદલે મુનિદિવ એકાએક.]

(૧) આપલક-પાશ્ચીક સમ્પતિ-સિતરી, (૨) અબુલ સમ્પતિ-સિતરી, (૩) વનરપતિ સમ્પતિ-સિતરી, (૪) વપાનચ પદ્મવલી (૫) સાંતરસગસ, (ગુજરાતીમાં) એમ પાંચ ગ્રંથો મી મોટીમદભાગ્યે વિશેષ જણાવ્યા છે તે બુદ્ધ નથી. આ પૈકી પ્રથમનાં ત્રણ ગુજરાતચ્છ-મુનિચંદ્ર સમ્પ્રિહૃત, છે તે તેની પ્રત લાંબી જાણમાં છે (જે સ્વ. ઈ. પાસ ૩૩૪ કે લેના પાસ ૧૭૧ માં આ પૈકી પ્રથમનાં જે મુનિમુદર સમ્પ્રિહૃત મેં જણાવ્યા છે તેાં મુનિચંદ્રસમ્પ્રિહૃત સમજાવાના છે.) વપાનચ પદ્મવલી શુર્વાવલી ઉપરાંત બીજી પણ જાણવી છે, જે મળી શકે છે, એમ જા મોટીમદભાગ્યે કહે છે, પણ તે માસ એવામાં જાણવી નથી. જાસ ધારવા મુજબ ગલે એક જ ગ્રંથનાં બુદ્ધાં બુદ્ધાં નામ છે જા તે મારી શીતે છે ગુર્વાવલીને જાણકારે પાછળની વપાનચ-પદ્મવલી જાણવેલી જણાવે છે. તેમ જ સાંતરસ ગ્રંથ મોરબી જાણમાં છે એમ સ્વ. મનમુખલાલ કિ મહેતાવું કહેવું હતું, પણ જાણી કે બીજે કોઈ જાણેથી અને તે એવા માણી નથી. અને હાલે છે કે અખ્યાલકપદ્મવલી અંત (જ. ૧૬, શ્લોક ૭)માં તેને 'શાસ્તરસમાપનાયા મુનિમુદરાસમિધિ ક્વો કાયા.' જણાવેલ હોવાથી અખ્યાલકપદ્મવલી બીજું નામ સાંતરસજાણના લેખી તેને જ શ્વવસ્સ ગ્રંથ ગુજરાતીમાં જાણી ગઈ લેવાનો જાને છે.]

અન્યકા-
રાદિ-
પરિષય
અન્યકારની
કૃતિઓ.

॥ ૨૫ ॥

“अनुकमि सुरे गणपति देव, श्रीगुनिमुंदर कदीध तेव, ओकावनगध धानकि कडिया, भिगा-दया-विधावत लडिया.
 तिनुध सुरेध अंथ वं धीधा घण्ठा, वदतां पार न आवध तेव तागा, श्री जयानंदंनुं चरित न सार, धीधु साराननध छितकार.
 आड सडसर ते धीधु वडी, ते वांचधं सगुध भनि वडी.”

अने ओगलीशभा रातकभां—सं. १८५८ पौष शुद्धि ११ दिने लींभडीनां योगागुं रडी श्रीसत्ताविजय गळीना संतानीय पधविजये
 गूळराती पधभां विशेष विस्तारवाणो सार रच्यो के लेनी छेवटनी प्रसस्तिना कडराभां भूव अंगकार संगधी ओम जलुअंथुं छे के:—

- “तरा पडे श्रीदेवमुंदर सुरि शुभुपता गुणुरागी छ, सोममुंदरसुरि पाट पंचाशमे, छिरियावंत वंरागी छ. ४
- गुनिमुंदर तरि ओकावनगे, पाटे शुभुभय हरिया छ, सडसावधानी प्याउपणुधी, तार्या जिदां विचरीया छ. ५
- अप्यातभकल्पद्रुम नामे, संतिकरं नेणे धीधुं छ, ओकरो आड उधनो कागत, लभिने सुरेने दीधो छ. ६
- ओकसां आड वतुंविधाना रव, भित गिना ओगणीया छ, उपदेशरत्ताकर नेणे धीधो, ‘वादि-गोकुल-सांड’ लणीया छ. ७
- छलादिंक जाडु अंथना कर्ता, श्री जयानंदचरित्र छ, नेणे धीधु नानारसरसपुत्त, जाडु वंराअ-पवित्र छ. ८
- तेव चरित्रधी सार रच्यो मे, ओडो अधिक विणायो छ, ते भुज गिन्ध दुळट छेजे, पाप रति न रभायो छ. ९.”

आ सार सं. १८४५भां नडीआदना जानभाता तरुधी अगदावादना आयोदय त्रेसभां छपाई प्रसिद्ध ययो छे. तथा तेज पधविजये
 ते भूव संस्कृत पधनुं संस्कृतभां गध पीताना उक्त सारना रचना-वर्ष-स. १८५८ नी वसंतपंचमी रविवारे पूर्युं कर्युं.
 गजो वाणस्तथा नागचंद्राविति च वत्सरे । वसंतपंचमी ध्ये विक्रमाद् रविवासरे ।
 मया धीजयानंदचरित्रं गद्यबंधतः । गुरोः प्रसादमासाद्य फलं तुच्छाल्पबुद्धिना ॥

—सं. १८८३ मार्गशीर्ष शु. १३ बुधपुत्रवासरे ति. पत्र २५५ जेथ संघ सं. नं. १.

શ્રી અર્યા.
ઘનવિ.
સ્ત્ર૦ શુષિ.

॥ ૨૪ ॥

આત્માનેદ સભા તરફથી શ્રી. ૧૯૭૬ માં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. મિત્ર-વતુકકથાની ૩૦ પત્રની પ્રતિ જૈનપ્રતવિભાગ નં. ૨૭૬ થી ૧૯૮૩-૮૪ ના સંબંધમાંની ભાષ્યરૂપ ઇન્ડિક્સમાં છે.—કોલોન પૃ ૩૫૬.

(૭) સુતિહરસ્તવ—આ 'સંવિહરં સંવિમિત્તં, જપસત્ત્વં જયસિતીર શાલાં' થી આરંભી તેમાં 'જપશ્રી' અક્ષિત કરી ૧૪ ગાથામાં પ્રભુ કોરું કુંકું પણ મહિમાવંતું સ્તવન છે. તે સંબંધી અગાઉ કહેવાયું છે. વિશેષમાં કહેવાતું કે ગાથા ૧૨મીમાં પોતાનું 'મુનિમુંદર સુરિ' નામ સુચિત કર્યું છે—

‘एवं मुनिहिसुरगणसद्विभो संवस्त संविमिपंदो । मया वि करेण रक्तं, मुनिसुन्दरसूरिसुमयहिमा ॥’

—આ મુનિમુંદર સુરિએ જેનો મહિમા ગાયો છે એવા સમગ્રક્રિયાઓ દેવવલુકદિવ મીશાંતિનાથ જિનેશ્વર સ્વપ્ની તથા મારી પણ રક્ષા કર્યે—આથી પ્રતીત થાય છે કે સુરિપદ લીધા પછી આ સ્તવ બન્યું છે. ઉગ્રી ૧૪ મી ગાથા એ છે કે—

“सुगणसुगणपरिषय, सुगणसिरिसोमसुंदरगुल । सुपसापसुगणहर, विव्यासिदी मणह सीसो ॥”

—તપાસચ્છાપ આકાશમાં સૂર્યસમાન ગુણપ્રધાન શ્રીસોમમુંદર મુન્ન્યા મુપસાપથી વલુપર વિદ્યા—સુરિમંત્રની સિદ્ધિ કરનારા (મુનિમુંદર સુરિ) સિંધ (ભિમ) કહે છે—આમાં પોતે સુરિમત્ર મુરુ શ્રી સોમમુંદર પાસેથી મેળવ્યો હતો એનો સ્પષ્ટ ઐક્ય છે. કોઈ આ અધ્યને સેપક માને છે, પણ મને તેમ લાગતી નથી. આ સ્તવ પ્રસિદ્ધ છે. યલે સ્વયે મુક્તિ થયું છે.

(૮) જપાનન્દશરિત્ર—સરકૃત પદ્યમાં મંથામ ૭૫૦૦માં આ જપાનન્દ દેવથીનું ચરિત્ર છે, કે જે કર્તાના સિંધ ચંદ્રસ્થ વસુએ શોધું. (પ્ર૦ કવિવિજય ભાષ્ય, વૃદ્ધ) તે પં. હ્રીષલાવ હંસલાવ તરફથી અને લમણું મહત્કાલ અપેરવંદ, અમદાવાદ તરફથી ઉપાધ પ્રકર થયેલ છે. આમાં મુખ્યત્વે કરી શાવક તત પાળવાના ફળતું મહાત્મ્ય છે. આ ચરકૃત ચરિત્ર લોકપ્રિય થયું હતું, કારણ કે તે પરથી સત્તરમા સતકમાં સ. ૧૬૮૧ પોષ શુદ્ધિ તેરમ મુરુ દિને શ્રી વિજયાનન્દ સુરિના સિંધ કવિ વાનાએ યુજ્યાવી સ્વય રચ્યો (પ્રકર-આનંદભવ મહોદયિ મોહિતક ૩) તેમાં તપાસચ્છા પૃ ૫૧ માં પદ્યર આપણા કર્તાનો ઉલ્લેખ (સુઓ જે ચ. ૬ ૧ ૫ પાઠ.) છે કે—

અન્યક-
રાદિ-
પરિષય

અન્વચરની
કૃતિઓ.

॥ ૨૪ ॥

ભાં. રીપોર્ટ ૧૮૮૩-૮૪) તેમાં ખીજી અને ત્રીજી કથાને અંતે 'તપાબુહદ્ગચ્છાધિરાજ શ્રી દેવસુન્દર સૂરિ શ્રી જ્ઞાનસાગર સૂરિ શ્રી સોમ-
સુન્દર સૂરિ શિષ્યૈઃ શ્રી મુનિસુન્દર સૂરિભિઃ' એમ જણાવેલું છે પણ છેલ્લીઓથી કથામાં એમ દર્શાવ્યું છે કે '...શ્રી દેવસુન્દર સૂરિ—શ્રી
જ્ઞાનસાગર સૂરિ શિષ્યૈઃ શ્રી સોમસુન્દર સૂરિ પદ્મપ્રતિષ્ઠિતૈઃ શ્રી મુનિસુન્દર સૂરિભિઃ કૃતા'. આ પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે મુનિસુન્દર
સૂરિને સોમસુન્દર સૂરિએ ગચ્છનાયક તથા પછી પોતાની પાટે પ્રતિષ્ઠાપિત કર્યા તે કારણે તેમને સોમસુન્દર સૂરિના શિષ્ય જણવામાં આવે
છે પણ તેઓના દીક્ષાગુરુ કે જ્ઞાનગુરુ સોમસુન્દર સૂરિ નહોતા. આ વાત પૂર્વે સ્પષ્ટ કરી છે.

રચના-સ્થાન અને સંવત-માસનો નિર્દેશ પહેલી કથાને અંતે 'સં. ૧૪૮૪ વર્ષે આશ્વિનમાસે દેવકુલપાટકે', અને ત્રીજી કથાને અંતે
'સં. ૧૪૮૪ વર્ષે માર્ગશીર્ષમાસે મેદપાટે દેવકુલપાટકે કૃતા' એમ બતાવ્યું છે તે પરથી નિશ્ચિત થાય છે કે સં. ૧૪૮૪ (હિંદી) વર્ષનું ચોમાસું
મેવાડના દેલવાડમાં કર્તાએ કર્યું હતું, ને પછી આગરા માસ સુધી ત્યાં પોતે હતા.

દરેક કથા પદ્યમાં મુખ્યપણે શ્લોકબદ્ધ છે. પ્રથમ કથામાં ૨૧૭, ખીજીમાં ૪૨૬, ત્રીજીમાં ૧૩૭ અને ચોથીમાં ૫૦૫ શ્લોક છે. દરેક
'જયશ્રી'થી અંકિત છે અને દરેકમાં છેવટના પ્રશસ્તિશ્લોકમાં રચ્યાસંવત ૧૪૮૪ આખો છે અને છેવટની કથાને અંતે જણાવ્યું છે, 'આ
ચારે કથાઓ શબ્દાલુચ્છાસનમાં દક્ષ એવા લક્ષ્મીભદ્ર મુનિએ ગુરુભક્તિથી સોધી છે'.

આ ચારે કથાનું અંથાગ્ર ૧૪૫૦ છે અને તે પત્રાકારે ૪૧ પત્રમાં શ્રી જૈનઆત્માનન્દગ્રંથરત્નમાલા ન. ૭૫ તરીકે ભાવનગરની જૈન

૧ આ લક્ષ્મીભદ્ર મુનિ-પછી થયેલ ઉપાખ્યાયે, રત્નશેખર ગણિ-પછી થયેલ સૂરિ કૃત સં. ૧૪૯૬ માં રચાયેલી શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણુ વૃત્તિ-
વંદા-અર્થદીપિકા વૃત્તિને સોધી હતી:—

“ચાતુર્વિદ્યોદધિનિર્દધિનિર્દધિશુદ્ધપરમપરમાગં । સાડશોબ્યત પ્રયજ્ઞાલ્લ લક્ષ્મીભદ્રાણ વિમુખેન્દ્રૈઃ ॥”

તેમણે મુનિસુન્દરસૂરિવિગ્રહિ સં. ૧૪૯૮ માં દેશબાષામાં રચીને લખી કે જે અગાઉ ઉલ્લેખેલ છે; તેમનો ઉલ્લેખ સોમસૌભાગ્ય કાવ્યમાં સર્ગ ૧૦
શ્લો. ૫૬ માં વિદુરહતપદ્મપ્રવોધાંશુમાલ લક્ષ્મીભદ્રમુદ્ધ-વિદ્વાનોના હૃદયકમલને પ્રબોધવામાં સૂર્યકૃપ લક્ષ્મીભદ્ર પંડિત-એ રીતે કરેલ છે.

श्री अम्बा.
घनवि.
रत्न० वृत्ति.

॥ २३ ॥

येक स्थले कल्याणुं उ के 'सुसुभय्यी सुसुभय्यार उत्तम बाण्यी साकण्यी सम्भय्यीते सास्य कियाने स्वयं आनरे उ ते वीरजिन
सिचक. पुण्ठणी आदादि पेटे,' मणी वस्तु न विरोधमा इयेक उ के 'आधुनिक पतनीय मं. हेमदिवस्य' कोटवे कर्मण्युं भाटपुन्य म. हेम
वनेरेनी पेटे'-अर्थात् ते वज्रते पाटपुमं मं. हेम मीक उत्तम सुतयान् ने आरिजसंपन्न भावक इतो.

अथकारे रचनासम्बन्ध आपिच नथी पद्य पीठाने सूरि वरीक इति लक्षणम् एवम् मुनिसुम्बरहरीण, वैभवमोंवरेरोव कियते काकडके-
महि के आदिना क्यमा श्लोकमां मने उच्यन्ते यथ काजमा ओजयाने के. तेथी पोते (सं. १४७६ मं) सूरिपद प्राप्त कर्ष पञी ने
उपर कल्याण्य प्रभावे आभासकल्पदुमनी रचना पञी म्वा अय रवेक उ केम रूपस एव से म्वा अथनी आदि जयधीप्यसिधो मोहयी रर
इरे उ, तेमां मने स्थले स्थले 'व्यमी' के एक इराविक उ. व्याख्यासहित अय-प्रभासु ज. ज. श्लोक उ. म्वानी इस्तबिभित प्रतिभो
(१) संवत् १६७२ वर्षे सायानवरे म्बोपाभास मी ६ क्षिप्रस्यवरयज्ञि-नामनकृते पत्र १६६ ए. १ संव-अंसार जेय (२) अथमं १७५७
पत्र १६५ केन आत्मानस सभा, आवनवर. (३) म. ज. ११५ पत्र ११६ न. २०८ केनानं पु. मुस्तमां के. डे. का. पु. इ. तरुणी न. २१मां
म्वा छयावेक उ ते पदेवां सूक सूरि सूक्यादी काप्यंतर कापूर्व केन विद्याप्रसन्नक वर्ष, पाथीलासु तरुणी अपूरो जेठवे श्रीम्व अंतया
उम्व तरम सुधीनी छयां प्रकट वरेक उ

(६) कथापुस्तक—भावकधर्म प्रकाश पर बंदिनीशुभाणी, इनादि पुस्तक पर धर्मधनी, आक्षुधर्मनी आराधना-निसधना पर
सिद्धिदत्त छपितनी मने आर नियम पाठना पर सुसुभ नृपादि निम वतुषनी कथा—जेम आर कथा सं. १४८४ मां २५थी. (५) ४५७

धम्मदीपय्य उचरणी) सं. १०७० मां रवेको इव उ के के परथी प्राय नक्षत्र इतिने देव नामसे अथ पवस्यनरे रथो(संवेदित इयो) उ जेठवे
प्रतिपद नियम जेक उ जेठमां मनेवम जने वकनेमनी प्रधान कथा जने तेनी ज्ञानंत जन्म जनेक उपकथानोनुं अथानपरे वरुन जेठमां मने
उ अभिप्रेतनिम अथनी पवसंन्या १६७१ उ तेमांथी १२५० पत्र जेठमे जेम पवस्यनरे इवस्य १४७४ मां उचारी वीथी के—२२४ पत्र कादी
वरी इरुतर इरी मुंके उ (सुको अरो केन सद्धितनो छतिदास पद्य ८६०, पं. ११३ ४ ५८६)

ग्रन्थका-
रादि-
परिषद
ग्रन्थका रनी
कृतिजो.

॥ २३ ॥

આ અંથમાં 'અમ્યધિષ્ઠિતિ ચ.'—અમે કહેલ છે કે—એમ કહીને પોતાનો શ્લોક ટાંક્યો છે કે.—'અપ્યુદાસલઘ્નિધિનિધિઃ પ્રવોધયેત્, ષટ્પદેશૌરપિ ક્ષોડનચસ્થિત । એતું ણટિદ્વલિમલં ન સુષ્કરાવર્ષોઽપિ ધારાશતલક્ષ્કોટિભિઃ ॥' (તરંગ ૪ માંનો). આ શ્લોક અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમમાં નથી તો તેમના કોઈ બીજા અંથમાં તે હોયો જોઈએ.

આ અંથમાં આગમ્મદિ, હરિભદ્ર સૂરિકૃત પંચાશક વગેરે ઉપરાંત પણ ૧૫૫ માં અગ્રાધિકારે શૈવમુખ-ચન્દ્રસૂત્રી-દ્વિજવદનચપેટા-સન્દેહ-સમુપમ-ધર્મપરીક્ષાદયો વિલોકયા. । એમ કહી શૈવગુણ-વજ્રસૂત્રી, દ્વિજવદનચપેટા, સન્દેહસમુચ્ચય, ધર્મપરીક્ષા એ અંથોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૧ શૈવમુખ-વજ્રસૂત્રી એ અંથની ભાગ મળતી નહોતી, તે અમને પંડિત શ્રીદાસચંદ્રે કરાવી છે. પંડિતશ્રી જણાવે છે કે "જૈન ગ્રંથાવલી (પૃ. ૧૬૧)માં દ્વિજવદનસૂત્રી જણાવેલ છે તે વગેરેના પ્રાચ્યવિદ્યા મંદિરમાં (નં ૧૩૯૫૬)માં વજ્રશુ(સૂ)ત્રી નામના અંથની હ. વિ. ૧૬ પત્રની ક્ષેત્રોક્ષેપી, પરદેશની લાયજેરીમા રહેલી પોથી પરથી કરાવી રાખી છે તેનું મંગલાચરણ ઐશ્વર્ય-મંજુધોપનું છે તેના કર્તાનું નામ ત્યાં અશ્વઘોષ જણાવ્યું છે વિષય-પ્રાહ્મણ્યજાતિમદ-કલાચદ દૂર કરાવવાનો જણાય છે. તેના પ્રારંભમાં "ૐ નમો મંજુનાયા । જગદ્ગુરું મંજુધોષં નત્વા વાક્કાય-ચેતસા । અશ્વઘોષો વજ્ર-શુ(સૂ)ર્વો સ્ત્રપામિ ચયામતમ્ ॥ ૧ ॥" તેના અંતમાં ઉલ્લેખ છે કે—'અસ્મામિદ્ધકં ચદિદં દ્વિજાનાં, મોદં નિદન્તુ દત્તર્ષોદિષ્ઠના । ગુહન્તુ સંતો યદિ યુક્તમેતત્, મુચલપવા(ડ)દુષ્કમિદં યદિ સ્વાત્ ॥ યૃતિરિચં સિદ્ધાચાર્યાઽશ્વઘોષપાદનામિતિ ॥' હરિભદ્રસૂરિની કૃતિ તરીકે ગણાતી પ્રાહ્મણ્યજાતિ-નિરાકરણ નામની એક બીજી કૃતિ મળે છે (પાટણ સૂત્રી પૃ. ૪). તે તેને અનુસરે છે. હે મચંદ્રાચાર્યની કૃતિ તરીકે ઓળખાવાતો વેદાકુશ (હેમચંદ્રાચાર્ય ગ્રંથાવલી-પાટણથી પ્ર.)નો અંતિમ વિષય ઉપર્યુક્ત અંથને અનુસરે છે." આ અંથના નામનો અર્થ એ છે કે શૈવોના મુખને વજ્રની સૌચ—એટલે શૈવ-પ્રાહ્મણ્યોનું મુખ અંધ કરનારો અથ. દ્વિજવદન-ચપેટા અથવા તો ઉક્ત વેદાકુશ કોઈ હરિભદ્રસૂરિનો રચેલો માને છે. તેમા પ્રાહ્મણ્યોનાં શાસ્ત્રોપર ટીકા છે. સંદેહસમુચ્ચય તે ૧૧૦ શ્લોકનો જૈન-ધર્મના પશુનું મંડન કરતો અને હિંદુશાસ્ત્રોમાંની અમાન્ય વાતોને ખતાવતો ગ્રંથ છે ને તે ગૂર્જરેશ સિદ્ધરાજની સલામાં દિગખરોને છતનાર વાહિ દેવસૂરિના વશમાં સાક્ષાત્ સસ્સ્વતી એવા જયમગલસૂરિના શિષ્ય અમરચંદ્ર સૂરિના પૃથ્વર ધર્મધોષ સૂરિના શિષ્ય અને ધર્મતિલકસૂરિના ગુરૂર્ણધુ જ્ઞાનકલશે રચ્યો છે. (જુઓ વેલણકર કેટલોંગ નં. ૧૮૮૬ ને ૮૭); ધર્મપરીક્ષા એ દિગખરાચાર્ય અમિતગતિએ (હરિયેજુના અપગ્રંથ કાવ્ય નામે

શ્રી અધ્યા.
 ધનવિ.
 રજ્ઞં વૃષ્ટિ.

॥ ૨૨ ॥

અચ્છન્દશક દેવમુદર, સુર જ્ઞાનસ્વર, અચ્છન્દશક સોમમુદર, ની સ્તુતિ કરી યોગે મુનિમુદર સુરિ પરોપકરણે આ મંથ રચે છે. ધર્મથી મોક્ષપ્રાપ્તિ છે—અનેક ધર્મોમા જિનપ્રરૂપિત ધર્મની વિશિષ્ટતા છે તેથી તેનું અને જીવન ધર્મોનું સ્વરૂપ કહેવા માટે આ અથ પું મારણિક વિધિવિધ દર્શાવેથી વિવિધ પ્રકારના તરંગ આદિવાળા ઉપદેશોવડે અલ્પશુદ્ધિ મુમુક્ષુ પર અનુમત કરવા અર્થે કહ્યું. તેટલા માટે એક દિવસ વાંધી શકાય એવા—ઉપદેશો સખ્યા છે, એવું જણાવ્યું છે.

પછી પ્રથમ વડ સરૂ વધ છે તેમાં બે—આથ અને મંથ—અધિકાર છે તે દરેક અધિકારના ચાર ચાર અંક છે. પ્રથમ અધિકારના ચાર અંક—(૧) ધર્મમહલુની ચોખલા—૧૩ તરંગમાં (૨) ધર્મમહલુ કરનાર સુચ્યું સ્વરૂપ ૧૬ તરંગમાં (૩) ધર્મની જ વિવિધ ચોખલાનું નિરૂપણ ૮ તરંગમાં (૪) ધર્મમહલુ આદિમાં વિધિ અને તેનું ફલ ૬ તરંગમાં નક્કરવેલ છે. મંથ અધિકારના ચાર અંક—(૧) દેવકાલ્યાણિની દુર્લભતા એક ધર્મમહલુની આવશ્યકતા ૧૦ તરંગમાં (૨) જિનવચનમૂલ, જ્ઞાનના, પાપશીરુતા મુક્તિરંગ સમ્પત્તિ, મત ને અવસ્થાક દિવા સહિત મુખની પાજતા ૧૧ તરંગમાં (૩) મુખ, તેનો દેહ, મધ, ચિત્તથી અને અવિનાશી પદાર્થ ૭ તરંગમાં (૪) પ્રકાશ્ય ઉપદેશ ૧૨ તરંગમાં નક્કરવેલ છે.

આમાં પ્રાકૃત વાણ્યો છે અને તે પૈકી વિવિધ ગ્રાહ્યો પર સરૂકૃત પદ્યમાં વિવરણ છે અને અર્થ મળી સૌ દર્શાવે આખ્યાં છે. વિવરણે દર્શાવેથી વધારે મુખોષ અને મુખમ નવાઓ છે. આમાં પોતાના અભ્યાસકરૂપક્રમ નામના ધર્મના શ્લોકો સંકેત છે—સુઓ એક દેવચંદ્ર શાસ્ત્રીય વૈન પુસ્તકોદ્ધાર અર્થક ૨૧ માં છપાવેલ આ અથમા પૃ ૧૩૩, ૧૩૬, ૧૪૬, ૧૬૧, ૨૦૨, ૨૦૩ અને ૨૦૮ એટલું જ નહિ પણ વિશેષ તે અભ્યાસકરૂપક્રમ અર્થમાંથી અહીં લેવું એમ પણ અથકારે ઉપદેશકારકરમાં જણાવ્યું છે. એટલે આથી સ્પષ્ટ છે કે આ અર્થની પહેલાં અભ્યાસકરૂપક્રમ રચાયો છે. ટીકાકાર ધનવિજય ઉપાધ્યાયે પ્રસ્તુત ધર્મની ટીકાના પ્રારંભમાં ઉપદેશકારકરકારકરકારકરકારકરકર એટલે ઉપદેશ સ્વાકર ધર્મના રચ્યા પછી આ અભ્યાસકરૂપક્રમ રચ્યો એમ જણાવ્યું છે (પર ૨ અને ૪) તે નક્કર નથી, ટીકાકાર રત્યે પોતાની ટીકાના પ્રારંભમાં શુભાવસ્થાપરપર્યાવસ્થિતશુભાવસ્થા ગુણદક્ષનો વર્તિવલેચકેશિ—કવચર્ણ એમ જણાવ્યું છે તે મહાનર છે.

અન્યકાર-
 રાધિ-
 પરિષય
 અન્યકારની
 ઉત્તિઓ.

॥ ૨૨ ॥

તો 'હવવિજયે' સં. ૧૭૯૦માં રચ્યો છે. પ્રચલિત ગૂ. ભાષામાં ધનવિજય ગણિની ટીકાના આધારે ગૂ. વિવરણસહિત ઉક્ત શ્રી મોતીચંદ ગિ. કાપડીઆએ અનુવાદ કરેલો કે જેની બે આવૃત્તિ ભાવનગરની જૈનધર્મપ્રસારક સભાએ પ્રકટ કરેલ છે. આ પ્રસ્તુત ગ્રંથનો વિશેષ પરિચય હવે પછી છેવટે દર્શાવવામાં આવશે.

(૫) ઉપદેશરત્નાકર—વિપમગાવા—વિવરણસહિત—ઉપદેશથી ધર્મનું પ્રતિપાદન કરનારા સમુદ્રરૂપ આ ગ્રંથને 'ઉપદેશ-રત્નાકર' એ નામ આપ્યું છે. આમાં ધર્મ અને તેના અધિકારી કોણ છે અને કોણ નથી તે વિસ્તારથી કહેલું છે. રત્નાકર એટલે સમુદ્ર, અને સમુદ્રમાં અનેક તરંગો—મોઠાંઓ ઉછળે, તેમ આ ગ્રંથના વિવિધ ભાગને તરંગો કહી શકાય છે, અને તેમાંથી અધિકારી અમૂલ્ય રત્નો મેળવી શકે છે.

શ્રીમાન સાગરાનંદ સૂરિ આ ગ્રંથની પ્રસ્તાવનામાં જણાવે છે કે “આપણો નિકટતમ લવણ સમુદ્રનો આઘ ભાગ અસમ છે ને ૯૫૦૦૦ પ્રમાણ છે, વચ્ચે ભાગ દશ હજાર પ્રમાણ છે ને છેલ્લો પહેલા ભાગના પ્રમાણ જેટલો છે એમ પૂર્વાચાર્યોએ કહ્યું છે, આથી આ ગ્રંથમાં પણ જગતી તીર્થાવતાર રૂપ પ્રસ્તાવના તટ, આઘાધિકાર અને મધ્યાધિકાર એમ ત્રણ ભાગ ગ્રંથકારે કર્યા છે પણ અમારૂં એમ અનુમાન છે કે પહેલા અને બીજા અધિકાર દરેકમાં ચાર અંશ હોવાથી, છેલ્લો અધિકાર ચાર અંશવાળો હોવો નેઈએ, પણ અનેક ભદ્રારોમા શોધ કરતાં આનો અપર તટવાળો ભાગ મળ્યો નથી તેથી નિરુપાય છીએ; પણ તે જરૂર હોવો નેઈએ, કારણ કે છેવટે ગ્રંથકારે ‘અપરતટં સ્વસ્તુગમસ્વાપ્ત યિત્રિયતે’ એટલે ‘અપર તટ સુગમ હોવાથી તેનું વિવરણ કરવામાં આવતું નથી’ એ રાખ્યો મોતાના શ્રીમુખે કલા છે તેથી તે અપર તટ રૂપી ત્રીજા અધિકાર મૂલ ગાથામાં હોવો નેઈએ, તેના પર મોતાની ટીકા નહિ જ હોય; પણ તે મૂલ સૂત્ર ઉપલબ્ધ થયું નથી તેથી હવે પછી કોઈ તેને પ્રાપ્ત કરવામાં ભાગ્યશાલી થાય તો તેને બીજી આવૃત્તિમાં જરૂર છપાવીશું.”

આ ગ્રંથમાં પ્રસ્તાવનારૂપે ‘જગતી તીર્થાવતાર’માં ૨૯ સંસ્કૃત શ્લોક છે તેમાં શ્રી ઋષભ, શાંતિ, નેમિ, પાર્શ્વ, વર્ધમાન, ભારતી,

શ્રી મહાપા.
ધનપિ.
સ્ત્રી ૦ શુભિ.

॥ ૨૧ ॥

તે દીકા તેમ જ તેલમદ્ર નહિની દીકા જન્મે સ્થિત તો પ્રથમવાર સુદિત થઈ જન્મતા-સમજાવેલું થાય છે (જ્યાની હસ્તાવલે ૬. સ. ૨૫૬૮ની ૨૭ પત્રની, ૬. સ. ૧૧૬૩ની ૧૧ પત્રની અને ચરિત્રપત્ર પત્ર ૭ ની જિમ મજા પ્રતો હાંજરી બંધારમાં છે) જ્યાના પર જ્યા રીતે ને સરખૂત દીકા થયા હોવાત મૂજસલીમાં મધ્યજુવાદ (મોટીચાદબાઈ કહે છે તે પુત્રમિલન નહિ પણ) સમવિજાઈ (જે મૂ. ૬. ૨. ૫૩૪) કહ્યો છે કે જે મોટીચાદબાઈના મૂ. મધ્યજુવાદ ને વિવરણના પુસ્તક અંતે હાથપો છે, અને મૂજસલી બાહ્યવબોધ તપાસખંડી રત્નસાગરના હંસારબ' મુનિએ સ. ૧૦૬૮ પહેલા કહ્યો છે, (હસ્તાવલે ૫૩ પત્રની નં. ૧૧૬૮ પીરકીન ૪ પરિશિષ્ટ પૃ ૪૩-માં ૬ પૂનાના હસ્તાવલે) કે જે પ્રકરણના આજ બીજામાં પ્રકર થયો છે. (મોટીચાદબાઈ કહે છે કે 'રત્નમદ્રમજી ને વિલાસમર મજીએ બાહ્યવબોધ કહ્યો છે ને પ્રકરણના આજ બીજામાં હાથપો છે' એ જાણવું નથી. પ્ર. ૨. બીજા બાજના પૃ ૬૫માં વહેમ છે કે રત્નમદ્ર નહિ ને ૭૦ વિલાસમરની એ ને દીકા બેઈને કહેલો એ બાહ્યવબોધ છે એ વિલાસમરની દીકા બેવામાં જ્યાની નથી, રત્નમદ્રની દીકા જ્યા મપમાં હાથપો છે તે.) ને બીજા બાહ્યવબોધ

૧ હંસારબ-તાપાખંડી રત્નસાગરમાં (રાવનિજન-રત્નવિજન-દ્વીરરબ-જવરલ-બાવરલ-શાનરબ સુરિન થાન્યે) શાનરલ સુરિન શિખ તેમજ સં. ૧૭૮૨માં અનેથર સુરિન શાનુલમ મહામ્ય પરથી થયા સંસ્કૃત મપમાં રાજુલમમલક મોરેમ જાન્યે મંપ ૧૫ સર્વમાં રચ્યો. પુ. ૩૧ સાક વરખી સં ૧૬૭૨માં પ્રકરિત. [ને. નં. ૧૦૦૬ કે જેમાં હંસારબ-તાપાખંડી સુરિ-મંપરા નામપુરિન તપાસખંડી તરિકે સુચિત કરી છે તે જુલ છે, સર્વ કહેવાનું કે પુનિ મોજુર નિજવે જૈનસંતોવાલસંચિક બા. ૨ ની પ્રસ્તાવના પૃ ૧૭૪માં હંસારબના પુર શાનરલ જલુખી પ્રતુસ્તુ નામ વિજવથાજ સુરિ-મરા જૈન મૂલંર કવિએ બા. ૨ પૃ. ૫૧૨ થી માકા ટોચાઈને-જાપી તે વિજવથાજ સુરિ અને વિજવથાજ સુરિન શિખ ને પાપર વિજવથાજ સુરિ જન્મે એક મૂળે તેને જુલ્યાં જાપે છે, પણ તે જાપ એક નથી. જે મૂ. ૬. ૨. ૧૧૨ નો સુધારો મે તેમ જીલ જાન પૃ ૧૪૫૦માં કહ્યો છે કે રાવનિજન સુરિ મહે દ્વીરરબ સુરિ-સંધિપરલ-સિદ્ધિરલ-મુજરલ-સામીરલ-(પ. હાલમદ્ર જાપુલે છે કે પ. સંધિપરલ-સિદ્ધિરલ પાડના જાનવમાં હંસારબ વાસ, સંધીરલ મૂળિસન બાહ્યવિત) શાનરલ સુરિન શિખ પુનિ હંસારલ, અને જા તેને જીરિયક કુંકમાં કહાન્યો છે.) હંસારલ મહે જુલ્યો મારો જૈન સંધિલમે સંધિલ કવિદાસ પરા ૬૧૭, ૬૧૪, ૬૧૫ તે રાવનિજન સુરિથી મહે તપાસખંડી રત્નસાગરની પુણવથી મહે જુલ્યો મારો કહે પરી પ્રકર જવાર ૬૫ જૈન મૂલંર કવિએ ૩ પૃ ૨૨૮૭)

પ્રત્યક્ષ-
રાદિ-
પરિષપ
પ્રત્યક્ષાર્થ
શુભિ.

॥ ૨૧ ॥

सन्तीश ! शिष्या न च शुद्धशिष्या आडम्बराः सन्ति न मुक्रियास्तु ।
 वाग्दण्डिण्डिमोऽस्ति प्रशमस्तु नान्तः, सत्पुस्तकाः सन्ति न चार्थबोधः ॥ ८ ॥
 उच्चैर्गुणस्थानकमारुरुक्षु,—र्यावच्छुभध्यानकृते यतेऽहम् ।
 तावन्मनोऽरिः कुविकल्पपाशै,—निवध्य मां हि क्षिपतेऽध एव ॥ २० ॥
 न खेलनं श्वाऽर्हति पूतिकर्णो, यथा न कुष्ठी ललनादिभोगम् ।
 न चातिसारी घृतपानमेवं, नार्हामि मुक्तिं कुमनोहतो ही ! ॥ २१ ॥
 कृपां कृपालो ! मयि धेहि तत्पदे, प्रदेहि मे शक्तिमिमां ययाऽनिशम् ।
 वशीभवेन्मानसकं भवाञ्चुधौ, क्षिपेन्न यन्मां कुविकल्पजालतः ॥ २२ ॥”

आवुं आध्यात्मिक, वैराभवासित, नत्र अने स्वदोषस भानस जेभनां रयेलां स्तोत्रोभां वारंवार दृष्टिगत थाय छे तो तेभांथी अध्यात्म-
 कल्पद्रुम जेवो ग्रंथ आविर्भाव पाभे अे स्वाभाविक छे.

(४) अध्यात्मकल्पद्रुम—शांतरसभावनात्मक प्रस्तुत ग्रंथ सूरिपद प्राप्त कथां पछी रचयो लागे छे; तेने टीकाकार रत्नचंद्रगण्डि
 ते उपरनी पोतानी टीकाभां पूर्य श्रीमुनिसुन्दरसूरिणा गुर्वाचल्यपरपर्यायस्त्रिदशतरंगिणीनामा गुरूपदकमो वर्णितस्तेनाथेति तदनन्तरं (पृ. १)
 अेटले गुर्वावली पछी सूरिअे रच्यो अेभ कहे छे ते अराअर छे, न्यारे टीकाकार धनविजयगण्डि आ ग्रंथने उपदेशरत्नाकर पछी सूरिअे
 रच्यो अेभ कहे छे ते अराअर नथी अेभ अगाडि अताव्युं छे. ते प्रथम निर्णयसागर त्रेस तरक्षी प्रसिद्ध थयो, पछी श्री धनविजय-
 गण्डिनी टीकासहित शैठ मनसुभभाई लशुभाई तथा शैठ जमनाभाई लशुभाई तरक्षी सं. १९७१मां छपाईने प्रकाशमां आव्यो; अने आ

૨૫ શ્લોકનું, ૧૭ જિનપતિનું મહાર્થ ૩૨ શ્લોકનું જ્યધોદાયક ના આરંભનું, ૧૮ ચોવીસ જિનકલ્યાણુકનું જ્યધિયે દાશવત્સર્ગમહેત્વે થી ૨૩ થનું
 ૨૪ શ્લોકનું, ૧૯ સીમંધરસ્વામિનું જ્યધિયા નોહરિપોરજાત થી આરંભાતું ૨૫ શ્લોકનું, ૨૦ સ્વચારંચારિક દુઃખને પ્રકટ કરી દુઃખ પ્રતિકારની
 વિશ્વસિ કરતું જ્ઞાનમ્દં યઃ પર પ્રાપ થી પ્રારભ કરેલું ૩૬ શ્લોકનું, ૨૧ શ્રી ગૌતમનું જ્યધિયાં સેમધિમેધમાન ની આદિવાળું ૨૫ શ્લોકનું, ૨૨
 પ્રહ્લાદનપુર (પાલણપુર)મંડન પ્રહ્લાદનવિહાર શ્રીપાર્શ્વનું જ્યધિયા પ્રાપ્તસુસમ્રક્ષાં થી ૨૩ થનું ૨૬ શ્લોકનું અને ૨૩ દેલકલા (દેલોલ)-
 વિશ્વપણુ શ્રી ન્દપભનું જ્યધિયા કૃષ્ણરિપૂજાનાં થી આરંભાતું ૨૬ શ્લોકનું એમ—ઈતિ યુગપ્રધાનાવતાર-વૃહત્તવાગ્જ્ઞાધિરાજ ધીદેવસુન્દરસૂરિ-
 શ્રીજ્ઞાનસાગરસૂરિ-ધીસોમસુન્દરસૂરિભિર્વરણિતે જ્યધ્યપદ્મ શ્રીજિનસ્તોત્રરજાપોશે પ્રથમપ્રછાષે એમ દરેક સ્તોત્રને અતે
 જલાપી પછી તે સ્તોત્રનું નામ આપી આ પૂર્ણ કરે છે. પ્રથમસંખ્યા ૧૦૬૩.

આ પરથી સ્પષ્ટ જલાય છે કે શત્રુજય, ગિરિનાર, સોપારા, વડનગર, આબૂ, જગવલા, ખંભાત, સિદ્ધપુર, ઈંડર, તારંગા, નાગદા,
 ફલોધી, પાલણપુર, દેલવાણ-એ દાડિયાવાડ, ગુજરાત, મેવાડમારવાડનાં ને (અપરાન્ત-કોંકણના) સોપારા તીર્થેની યાત્રા આ સ્તોત્રકારે કરી
 હતી. તેમાંના કેટલાંક સ્તોત્રમાં ઐતિહાસિક ખીનાઓ પણ મળી આવે છે. દા. ત. ૫ મા વડનગરના સ્તોત્રમાં કથેલ છે કે ત્યાંના વીરપ્રભુના
 મંદિરથી પવિત્ર થયેલ સંસદમાં મુવચેન રાત્રએ વીરાત ૯૯૩માં કલ્પસૂત્રની પ્રથમ વાચના મહાન્ ઉત્સવપૂર્વક કરી તે વખતે નગરનું નામ
 આનંદપુર હતું ૬ મા આબૂના સ્તોત્રમાં-વિગલશાહ અર્જુદનો અધિપતિ હતો અને તેણે અંબિકાદેવીનો વર પ્રાપ્ત કરી ભાવી સંતતિને અવ-
 ગાત્રી ન્દપભવિહાર કરાવ્યો; લક્ષ અને વીજળે તે ચેલનો ઉદ્ધાર કર્યો. ૯ મા પરથી સિદ્ધપુરમાં રાજવિહાર (કે જે સિદ્ધરાજ જયસિંહે
 બંધાયેલ) કર્તાના સમયમાં વિધવાન હતો ને તેમાં મહાવીર પ્રભુની ચતુરૂપ-ઓમુખ મૂર્તિ હતી. ૧૦ મામાંની જલાય છે કે ઈંડરમાં કુમારપાલ
 જુપાલે ન્દપભવેલ્ય બંધાવ્યુ હતું અને ત્યાના ગોવિંદ નામના સઘપતિ (કે જેનો ઉક્ષેપ અગાઉ થઈ ગયો છે)એ ઉક્ત મંદિરનો ઉદ્ધાર કર્યો
 હતો. ૧૧ મામાં કથેલ છે કે ચૌહુદય મહીપતિ કુમારપાલનું બંધાયેલુ અન્નિતજિન-મંદિર તારંગા પર્વત પર છે તેમાં હેમચંદ્રસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી
 હતી એન્દોએ તે જિનબિંધ તોડેલ હોવાથી તેનો ઉદ્ધાર નવા બિંધથી ઉક્ત ગોવિંદ સઘપતિએ કર્યો ને તેની સોમસુદરપ્રભુએ પ્રતિષ્ઠા

પૂનાના હસ્તક છે તેમાં છે કે જેનો જૈનગ્રંથ તરીકે નં. ૩૭૮ સને ૧૮૮૦-૮૧ છે.—કીલ્કોર્ન રી. ૧૮૮૦-૮૧ પૃ. ૭૭. (૨) પત્ર ૧૯ લ. સં. ૧૯૫૫ વ. ગુ. ૧૪ ગુરુ. નં. ૨૪૩ જૈનાનંદ પુ. ગુરત.

આ ગ્રંથ મુંબઈના લાલબાગ જૈનસંઘ તરફથી (હાલ સ્વ૦) શેઠ દેવકરજી મૂલજીએ પત્રાકારે નિર્નુપસાગર પ્રેસમાં છપાવી સં. ૧૯૨૬માં પ્રસિદ્ધ કરેલ છે.

(૨) ગુર્વાવલી—તેમાં ૪૮૬ શ્લોકમાં શ્રીવર્ધમાનપ્રભુથી માંડી તપાગચ્છના શ્રી દેવગુન્દર સૂરિ અને તેમના પટ્ટધર સોમગુન્દર સૂરિ અને તેમના શિષ્યો ગુપ્તીનો તેના રચનાકાલ સં. ૧૪૬૬ પર્યતનો ક્રમ-દ્યોત્તિપૂર્વક કુંક પૃષ્ઠાંત છે. કર્તાના સૂરિ ત્રવા પહેલાં સં. ૧૪૬૬માં પૂર્ણ કરેલી આ ગ્રંથની રચના છે અને તે પોતાના ગુરુ (દીક્ષાગુરુ) ને ગચ્છનાપક શ્રી દેવગુન્દર સૂરિ પર મોકલેલી પર્યુપણાપર્વવિશિષ્ટિ જેને ત્રિદશતરંગિણી નામ આપેલ તેના ત્રણ સોતના છેલ્લા-તૃતીય સ્રોતરૂપે આ ગુર્વાવલી છે એમ અગાઉ કહેવાઈ ગયું છે. તેમાંથી કર્તાના સમયની ઘણી વિશ્વરાનીય હકીકત મળે છે. આ યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાલા (૪) તરીકે દાશીમાં યશોવિજય જૈન પાઠશાલા તરફથી સન ૧૯૦૫ (સં. ૧૯૦૧)માં સુદ્રિત મઈ પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. તેની ૧૧ પત્રની હસ્તપ્રત કાચવડેના રીપોર્ટમાં નં. ૧૩૬૧ તરીકે નોંધેલી પૂના ભાં. ઇ. હસ્તકના સરકારી સમ્રાઢમાં અને ૧૧ પત્રની પ્રત શે. એ. સો. મુંબઈ (નં. ૧૭૧૨ વેલ્લજીકર સૂચી)માં છે. તેની આદિ જયશિવ્યં રાજુ ક્ષિનેન્દ્રચન્દ્રના. થી શરૂ થાય છે અને અતના શ્લોકતું છેલ્લું ચરણુ પાણુ 'જ્યશ્રી'વાણુ 'સર્વાંગીષ્ઠકલ્પદ્ર. સ જયતિ શ્રીસદ્ગુણધુમ.' છે. આમાં પોતાનો જન્મ, દીક્ષા, વાચકપદ ક્યાં ને ક્યારે થયાં તે સંબંધી કર્તાએ મૌન જ રેવ્યું છે.

(૩) જિતસ્તોત્રરત્નકોશ—આ કોશમાં અનેક સ્તોત્ર-સ્તવનો હોવાં લોકેએ, કારણુ કે તેના એક કરતાં વધારે ભાગ 'પ્રસ્તાવ' એ નામથી પાઠવામાં આવ્યા જણાય છે, અને તે પૈકી ૨૩ સ્તોત્રોનો પ્રથમ પ્રસ્તાવ યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાલા-દાશી તરફથી પ્રકટ થયેલ 'જૈન-સ્તોત્રસંગ્રહ ભાગ ૨'માં સુદ્રિત થયેલ છે.—

૧ ચતુર્વિંશતિ શ્રીજિનાશીર્વાદરૂપ-જયપ્રિયં જ્ઞાનવપત્કિયાયુષેઃ થી શરૂ થતું ૨૭ શ્લોકતું. ૨ શત્રુંજયમંડન શ્રીઆદિનાથસ્તવરૂપ જય-

શ્રી અમ્યા
ધનવિ.
રસ૦ શ્લોક.

॥ ૧૮ ॥

અંક શ્લોક છે, તેથી તે વિદ્યાર્થી મેંધના કર્તાનું ગુરત સૂચન થાય છે. આપણા આ પ્રકાર મુનિમુદર સુરિએ 'લક્ષ્મી' પ્રાકૃત 'લક્ષ્મિરિ' એ
અંક-વિદ્ય શ્લોક છે કે જે તેગની સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત સર્વે કૃતિઓમાં આદિમાં તેમ જ અંતે, આ આદિમાં એવામા આરે છે.

૧૬ શ્લોક—(૧) વૈવિ(લે)યગોષ્ટી-આમાં લક્ષણ-આકરણ, જી-આવ્ય અને પ્રમાણ-તર્ક એ ત્રણ વિધાયુક્તિની લક્ષણ આપી છે. પ્રથમ
શ્લોકમાં એ વિધાનાં સ્થાનો—૧ વિદ્યુદ્ધ મુદ્દિનો આશોચ, ૨ સદ્ગુરુસમ્બોધ, ૩ સદ્ગુરુવિનયપ્રશોચ, ૪ પુસ્તકપ્રાપ્તિષોચ, ૫ પ્રમત્તાનો
વિષોચ, ૬ સતત ઉપશોચ (લક્ષણગુણધાન), ૭ શુદ્ધ અભિષોચ, ૮ દેહાશોચ, ૯ શ્યામ આદિ ક્યાં છે એ શરૂ એક સાથે દુર્લભ બળુચ,
છતાં એ બસવચાચ અનેક વિદ્વાનો જ્યાં છે.—સિદ્ધસેન દિવાકર, મહાવાદિ, હરિભદ્ર, વાલ્મિકિ, હેમચંદ્ર વગેરે. લક્ષણયોગિમાં જેનેવાદિ આ-
રણના નામ જતાથી તેનું અભ્યષન કરવાની રીત ને તેથી લાભ ક્ષેત્ર છે. હરોનુચાસન ને કાવ્યયોગિમાં હરના ને કાવ્યના પ્રકાર જતાવેલ
છે પ્રમાણયોગિમાં પ્રમાણના ભેદ ક્ષેત્ર છે, પછી દેવ, શુર, ધર્મ એ ત્રણ તત્વનાં લક્ષણો—તે મળુની ખરીયા વગેરેનું નિષ્પણ ક્યું છે. આ
સંસ્કૃત બધમાં છે, અને તેમાં ક્યાંક શ્લોકોનાં અવતરણ છે. તેની આદિ અને અંત મે મે શ્લોકોથી કરી છે—

જયશ્રી છાંદાકીર્તિવરુ મમાનન્દમહિમા, જિનાઃ શ્રીમાત્ ધીરશ્ચિમુજ્જવિમુઃ સર્વકલ્પઃ ।

પ્રવાદા પલ્લેવાગમબ્રહ્મિષેરપ વિક્ષિણાઃ, સમાદાય સૈરં કલ્પિપલ્લવાન્ સત્ત્વમમજ્જપ્ ॥ ૧ ॥

શ્રીજ્ઞાનસાગરાહસ્યગુરુર્વા ઘાવવારિધિમ્ । હપજીવ્યોપદેશં પ કુર્વે વૈવિ(લે)યગોષ્ટિકમ્ ॥ ૨ ॥

શ્રીમત્પાગખમમોઽખમાસ્કરમમીદેયમુન્દરગ્વાધિપક્ષિષ્પકેમ્ ।

શ્રીજ્ઞાનસાગરગુરુલ્લમપાઠિતેન વાલ્મેઽપિ સર્વેશ્ચક્રામ્મુનિસુંદરેષ્ ॥ ૧ ॥

દારદારમનુમિતવર્ષે ૧૪૫૫ લક્ષ્યામ્પેપાં પ શેષ્ણે સુધિયામ્ । જિહ્વાપટિમોપહૃતે વિદ્યે વૈવિ(લે)યગોષ્ટીયમ્ ॥ ૨ ॥

આની ૧૧ પત્રની સુ. ૧૫૧૬માં લખાણથી હામપ્રત સરકારી પ્રકાશક કે જે હાલ કાચ્ચાર ઓરિયેન્ટલ રીસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યુટ,

ગ્રન્થકા-
રાદિ-
પરિષય

પ્રપ-રચના.

॥ ૧૮ ॥

(૯) સં૦ ૧૫૦૦ વર્ષે ૩૦ જ્ઞા૦ વ્ય૦ પાતાકેન.....ધીર્વર્ધમાનવિંધં કા૦ પ્ર૦ તપાગચ્છનાયક ધીમુનિસુંદરસૂરિભિઃ । —અમદાવાદ શાંતિનાથ-મંદિરમાં ખુ. ૧ નં. ૧૦૪૨

(૧૦) સં૦ ૧૫૦૧ વર્ષે માર્ગ. શુ ૧૦ ઝકેશ.....સા૦ હીરાકેન ધીશાંતિવિંધં કા૦ પ્ર૦ તપા ધીસોમસુંદરસૂરિશિષ્ય ધીમુનિસુંદરસૂરિભિઃ ॥ —જેસલમેર સુપાર્શ્વમંદિર ના. ૩.

(૧૧) સં૦ ૧૫૦૧ વર્ષે માઘ વદિ ૫ ગુરૌ પ્રાગ્વાટ વ્ય૦.....સ્ત્રીમાકેન.....ધીસુમતિવિંધં કારિ૦ પ્ર૦ તપા ધીમુનિસુંદરસૂરિભિઃ ॥ ઉદેપુરના ગોડીજી ભંડારની ધાતુભૂતિ વિ. ન. ૧૮૦, કે જે લેખ ના. ૨ નં. ૧૧૨૬ છે.

(૧૨) સં૦ ૧૫૦૧ વર્ષે વૈ. શુ. ૩ શનૌ ઝકેશજ્ઞાતીય તૈલહરાગોત્રે શ્રે૦ હીરાકેન.....પ્રતિષ્ઠિતં ધીમુનિસુંદરસૂરિભિઃ તપાગચ્છેશૈઃ । —ખેડા બીડભજન પાર્શ્વમંદિરમાં નં. ૪૫૦ ખુ. ૨ (આ વખતે મુનિસુંદર સૂરિ તપાગચ્છના નાયક હતા—સોમસુંદર સૂરિના નામનો આ સ. ૧૫૦૧નો ખીલ્લો લેખ ખુ. ૧ નં. ૮૮૧ છે તેમાં સવત્માં બૂલ લાગે છે. સોમસુંદર ખટલે મુનિસુંદર જોઈએ. તે સોમસુંદર સૂરિ સ. ૧૪૯૯માં સ્વર્ગસ્થ થયા હતા.) આ જ તિથિનો લેખ નાગરજ્ઞાતીય શ્રે૦ સામલેન ધીસંભવવિંધં કારિત પ્રતિષ્ઠિતં તપાગચ્છેશ ધીમુનિસુંદરસૂરિભિઃ । —વિ. નં. ૧૮૬ છે.

(૧૩) સં૦ ૧૫૦૧ વર્ષે જ્યે. સુદિ ૧૦ પ્રાગ્વાટ વ્ય૦ રામાકેન ધીસુમતિનાથવિંધં કારિતં પ્ર૦ તપા ધીસોમસુંદરસૂરિશિષ્ય ધીમુનિસુંદરસૂરિભિઃ ॥ રૈનપુરમંદિરમાં ના. ૧ નં. ૭૦૪.

(૧૪) સં૦ ૧૫૦૧ વર્ષે જ્યે. વ. ૯ રવૌ ઓસવાલજ્ઞા૦ વ્યવ૦ આકાકેન ધીવાસુપૂજ્યમુલ્યપંચતીર્થાકારિતા તપા૦ ધીમુનિસુંદરસૂરિભિઃ પ્ર૦ । —ઉદેપુર ગોડીજી ભંડારની ધાતુભૂતિ વિ. ન. ૧૯૦.

૧૫ જયકથંક—ઘણા ગ્રંથકારોએ અમુક અંક—ચિહ્ન રાખેલું છે. જેમ કે શ્રી હરિભદ્ર સૂરિએ 'વિરહાંક', કુવલયમાલાની પ્રાકૃત કથાના પ્રસિદ્ધ કર્તા ઉદ્યોતન સૂરિએ 'દાક્ષિણ્યાંક', રત્નમડન ગણિએ 'ગહનાંક', યશોવિજય ઉપાધ્યાયે ગ્રંથની આદિમાં 'અ'કારાંક ને અંતે 'યશઃશ્રી'

મી ગણ્યા,
 ધનવિ,
 રસં કૃષિ
 ॥ ૧૭ ॥

વાઘ વથા ભારે વીસરે કરેલા ઉત્સવપૂર્વક વિશાલરૂબને માત્ર-વીપાખ્યાનપદ (સુરિપદ નહિ) આપું. વિશાલરૂબને સુરિપદ સોમમુદર સુરિના સં. ૧૪૯૬માં અવસાન પછી મળ્યું હાથે છે, તે તેજ પ્રમાણે રત્નોજર તથા હાકમીસાગરને સં. ૧૫૦૨ અને સં. ૧૫૦૮માં અનુક્રમે સુરિપદ મળેલ છે. આથી આ લેખને આ આ લેખના સિમ્હવર્ધનાના ભાગને લેખીલું કરવાનો સમય સં. ૧૫૦૮ પછી હાથે છે.

(૨) સં. ૧૪૮૮ થા સુ ૮ શ્રીમાલ્યા. જા. શેવકુલિકા કારિયા પ્રતિષ્ઠા તપાતાપ્ચક્રવક શ્રીસોમમુદરસુરિ શ્રીમુનિ(સુંદર)સુરિયા. ॥ શ્રીમદ્વિક્રમપુત્રવત્ર વાલ્યાવ દેવનાથ-મેવાડના મંદિરના ૨ (દેવનાથમાં સં. ૧૪૮૮માં મુનિમુદર સુરિએ આર કષ્ટ સંસ્કૃત પદ્યમાં રખી.)

(૩) સં. ૧૪૮૧ થવે શે. જુ. ૨ કલ્પેતજા. જ્વ. ૨. ..સદાકેવ શ્રીમુનિવાલકિંવં કા. પ્ર. તથા શ્રીશૈવમુદરસુરિ વાલ્યાવ શ્રીસોમમુદરસુરિ શિવ શ્રીમુનિસુંદરસુરિયા. ॥ —અંબલ સુવરનાના મનમોહન પાર્શ્વનાથ મંદિરમાં સુ. ૨

(૪) સં. ૧૪૧૦ થવે શે. જુ. ૪ શ્રીમાલ્યા જા. યે. નિરિયાકેવ શ્રીઆશિનાથકિંવં કારિવં પ્રતિષ્ઠિત શ્રીસોમમુદરસુરિ શિવ શ્રીમુનિસુંદર સુરિયા. ॥ —આપોલના મંદિરમાં સુ. ૧ નં. ૪૧૫

(૫) સં. ૧૪૧૧ થવે જા. જુ. ૩ પ્રાગ્વાર જ્વ. શેવકેવ શ્રીમુનિસુવર્ધકિંવં કા. પ્ર. તપાવષ્ટે શ્રીમુનિસુંદરસુરિયા. ॥ —મતલુદ મંદિરમાં સુ. ૨

(૬) સં. ૧૪૧૧ થવે શોહવજા જા. મે. સાર્કેવકેવ શ્રીમહાશીતકિંવં કા. પ્ર. તથા શ્રીમુનિસુંદરસુરિયા. ॥ —અમલાવાડના દેવનાથો પાપે પાર્શ્વ મંદિરમાં સુ. ૧ નં. ૧૦૫

(૭) સં. ૧૫૦૦ થવે શેલાજા જુ. ૫ ગુપી વકેવ જા. મં. શિવરાજેવ ... શ્રીમવંતવાપકિંવં કા. પ્ર. તથા શ્રીમુનિસુંદરસુરિયા. ॥ —૫૫ લીર્ષી પારમુ કન્યાના પદ્યમાં શાંતિલિનમંદિર સુ. ૧ નં. ૩૧૪

(૮) સં. ૧૫૦૦ થવે શે. જુ. ૫ હવચ્ચગાલીવ જા. આદેવ .. શ્રીઆચ્ચગાલીવ કારિવં પ્રતિષ્ઠિત શ્રીતપામચ્ચક્રવક શ્રીશ્રીમુનિસુંદરસુરિયા. ॥ —પંજલીર્ષી-આમાના સીમંપર મંદિરમાં ના. ૨

ગ્રન્થકા-
 રાદિ-
 પરિષદ
 પ્રતિષ્ઠા-
 લેલો

॥ ૧૭ ॥

૨૪ પ્રતિષ્ઠાલેખો—(૧) સં. ૧૪૦૮ વર્ષે શોષ છુ. ૫ સમ્રાજિત્ર ધીમોક્ષલદેવધિજયરાયે પ્રાર્થાદ સા૦.....સા૦ રવન મા૦ છાપુ પુણે
 ધીશાંતુજયનિરિનારાવૃંદજીરાવલોચિપ્રકૃતિ સોંધમાયા કૃત્તા ધીસંપમુદ્ય સા૦ ધનપાટન.....શુકુમપરિવૃત્તેન ધીશાંતિનાયપ્રાર્થાદઃ ફારિતાઃ પ્રતિષ્ઠિયસ્તપા-
 પક્ષે ધીશ્વેવમુંદરાસુરિપદ્મપૂર્વાંષ્ટાંદિનનાયક તપાગચ્છનાયક નિદરનનદિમાનિધાન યુગપ્રધાનસમાન ધી ધી ધીસોમમુંદરસુરિભિઃ ॥ મદ્રાક્ષપુરંદરધીમુનિમુંદર-
 સુરિ ધીજયપદ્મસુરિ ધીમુવનમુંદરસુરિ ધીજિનમુરસુરિ ધીજિનપીલિંગસુરિ ધીવિદ્યાલક્ષ્મણસુરિ ધીરવશોષસુરિ ધીઉદ્યનંદિસુરિ ધીલક્ષ્મીસાગરસુરિ મહો-
 વાપ્યામ ધીસાવદોષરત્નનિ ધાસુરમુંદરગણિ ધીસોમદેવગણિ કલંદિશાકુમુરિનીસોમોદય પ૦ સોમોદયગણિ પ્રમુક્ષપ્રતિદિનાધિકોદયમાન શિષ્યવર્ગઃ ॥ પિરં
 વિજયવર્ગ ધીશાંતિનાયપૂર્વે સારવિયા ષ ॥ —નાવર (ઉદેપુર)ના ખડેરના મંગલચૈલ્ય ઉપરનો લેખ. વિ. નં. ૧૧૮.

—ના લેખ પ્રમાણે 'રાણા મોકલના રાજ્યમાં સં. ૧૪૭૮ પાંચ શુદિ ૫ દિને શાંતુજય, ગિરનાર, આખુ, છરાવલી, ચિતોટ આદિ તીર્થોની
 યાત્રા કરનાર સંઘમુખ્ય એવા પૈરયાદ વણિક ધનમાયે શ્રી શાંતિનાય પ્રાર્થાદ કરાવ્યો તેમાં તપાગચ્છના દેવમુંદર સુરિના પદ્મધર અને ગચ્છ-
 નાયક શોમમુંદર સુરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી. તે સુરિના શિષ્યવર્ગમાં ભદ્રારકુંદ્ર મુનિમુંદર, જયચંદ્ર, ભુવનમુંદર, જિનમુંદર, જિનકીર્તિ, વિશાલ-
 ચણ, રત્નશેખર, ઉદયનંદિ, લક્ષ્મીરાગર—એ નવ સુરિઓ—આચાર્ય તથા સત્યશેખર, સૂરમુંદર, સોમદેવ, સોમોદય એ ચાર ઉપાધ્યાયો આદિ
 છે. શ્રી શાંતિનાય ચૈત્યને કરાવનાર (ઉક્ત ધનુપાલ)નો ચિરકાલ વિજય યાઓ—રાણા મોકલના રાજ્યમાં પ્રતિષ્ઠા કરનાર સોમમુંદર સુરિ
 અને કરાવનાર સા. ધણુપાલે, સં. ૧૪૭૮માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી એ આર્દા નાંધાયેલ છે તે ઉકીર્ત સત્ય છે, કારણ કે મેવાડનો મોકલ-
 રાણો સં. ૧૪૬૦ વગભન અને સોમમુંદર સુરિ સં. ૧૪૯૯માં સ્વર્ગસ્થ થયા હતા એટલે તે બંને સં. ૧૪૭૮માં વિદ્યમાન હતા. પણ શિષ્ય-
 વર્ગમાં જણાયેલ ભદ્રારક અને સુરિઓ તે વર્ષમાં તે તરીકે નહોતા. મુનિમુંદર સ. ૧૪૭૬માં સુરિ થયા પણ ભદ્રારક તો સોમમુંદર સુરિના
 અવરણન પછી સં. ૧૪૯૯માં થયા; જયચંદ્ર વાચકને સોમમુંદર સુરિએ તારંગાપર સ. ૧૪૭૯માં પ્રતિષ્ઠા કરતી વખતે સુરિપદ આખું—ત્યાર-
 પછી ખીલ વખત દેવકુલપાટક ગયા ત્યારે સંઘપતિ નિબળા ઉત્સવપૂર્વક ભુવનમુંદર વાચકને સુરિપદ આખું—પછી ગુણુરાજ સંઘપતિ સાયે
 શાંતુજય ગિરનારની તીર્થયાત્રામાં મધુમતી—મધુયાગાં જિનમુંદર વાચકને સુરિપદ આખું—ત્યારપછી ત્રીજી વખત મેવાડના દેવકુલપાટક—દેલ-

શ્રી ગણેશ
 ધનવિ.
 રત્ન ૦ શુભિ.
 ॥ ૧૬ ॥

૨ મહાવિદ્યાપીઠ, ૩ ઉપવિદ્યાપીઠ, ૪ મંત્રપીઠ અને ૫ મહાપિણ્ડ પીઠ-એમ છે; તેનાં અધ્યાપિકા તથા અધ્યાપિકા અનુક્રમે (૧) વાલી અર્ધત સરસ્વતી (૨) ત્રિશુવનસ્વામિની (૩) મીરિવી (૪) વલ્લિપિટ્થ વક્ષતલ અને (૫) સર્વે શ્લોક, રિગ્વેદો, ઇન્દ્રો, ૧૧ વિદ્યાદેવીઓ, ૨૪ શાસન વક્ષ ને ૨૪ શાસન વક્ષિણી આદિ છે. આ પૈકી પ્રથમની મહુ વિદ્યાપીઠો કહેવાય છે. કારણ કે તેની અધ્યાપિકા છે અને ઉઘી બે મંત્રપીઠો કહેવાય છે. કારણ કે બોધી પીઠના પુસ્તકદેવ અધ્યાપિકા છે ને પાંચમી પીઠમાં મુખ્યત્વે પુસ્તકદેવો અધ્યાપિકા છે વિદ્યા અને મંત્રનો આમ મંત્રશાસ્ત્રમાં ભેદ પાઠશાસ્ત્રમાં આવે છે; અને બીજી રીતિ (વિસ્તિષ્ઠ) સાધનાનાથી તે વિદ્યા; અને (વિસ્તિષ્ઠ) સાધના રહિત તે મંત્ર, એમ ભેદ છે. બે સંસ્કૃત સુરિમંત્રસ્તોત્રો, પ્રાકૃતમાં ગૌતમચલુખરસ્તોત્ર, પાંચ પીઠના અધ્યાપિકાનાં પાંચ સંસ્કૃત સ્તોત્ર, પાંચમી પીઠની અધ્યાપિકા તરીકે શ્રી મહેશ્વરી દેવીનું શુદ્ધ સંસ્કૃત સ્તોત્ર તથા વલ્લિવિદ્યાપિણ્ડવત્ પ્રાકૃત સ્તોત્ર કે જેમાં સુરિમંત્રના સર્વે અધ્યાપિકાની ભેગી સ્તુતિ કરી છે-આ નવે સ્તોત્ર મુનિમુંદરસુરિનાં રચેલાં અગ્રકર છે કે જેની નકલ યા. મોહનલાલ જી. ઝવેરી પાસે છે.

ઉપર કહ્યું તેમ શ્રી મુનિમુંદર સુરિએ સંતિકર સ્તવનની રચના આરિનિવારણ માટે કરી હતી. એ વાત જરોજર લાગે છે. કારણ કે ઉક્ત સ્તવનમાં શેઠ ઉપદ્રવનિવારણ માટેના મનોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે અને સુરિમંત્રની પાંચ પીઠોના અધ્યાપિકા અને નામો વિદ્યાનાપૂર્વેક સોમે વિદ્યાદેવીઓ, સોવીષે શાસન-વક્ષો, સોવીષે શાસનદેવીઓ તથા સર્વે સુમ્મમહિ દેવોનું સ્મરણ રક્ષાયે કર્યું છે. સુરિમંત્રની પહેલી પીઠમાંના અધ્યાપિકા શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનના નામ સુધે શેલ ઉક્ત સુતિકર સ્તવનની બીજી તથા ત્રીજી આધ્યાપિકા ઉપદ્રવનિવારણ તથા આરોગ્યપ્રાપ્તિ અર્થે સૂક્યાં છે. જેવા કે ॐ જ્યોતિષ્યોસદ્વિવચાનાં ઈં લાલા, ॐ જ્યોતિષ્યોસદ્વિવચાનાં, હવા ॐ શ્રી જ્યોતિષ્યોસદ્વિવચાનાં

૧૩ સ્વર્ગવાસ-તેમનો સ્વર્ગવાસ યા. ૧૫૦૩ કાર્તિક શુદ્ધ ૧ (ગૃહસ્તી વિસ્તર વર્ષ) જ્યો ને તે કોશમાં જ્યો એમ એ. સદાશ-મણની પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યું છે. આ ઉલ્લેખિત માટે આધાર આપવામાં આવ્યો નથી, પણ વીરવંશાવલીમાં તેનો ઉલ્લેખ મળે છે તેથી તે આધારે જ્યાં તે જણાવેલ છે. કોશ-કોશક એક પ્રાચીન તીર્થ છે, તે પરથી કોશક નવ્ય પણ નીકળ્યો હતો. તે હાલ નર્મદા આમ છે ને આસ્વાના બેમપુર ચાલુખર પરજણાઈ એરનપુષ્ટ સ્થેશનથી પશ્ચિમે ૧૩ માઈલ દૂર છે. (જુઓ જી. મુ. ૬ ૩, ૨૨૧૦ ને ૨૨૨૬.)

પ્રત્યક્ષ-
 રાદિ-
 પરિષય
 સર્વવાસ.

॥ ૧૬ ॥

શ્રદ્ધા જશક શિથિલ બની છે, છતાં યોગ્ય પ્રસંગે તેમની એ શ્રદ્ધા ઘોટે વર્તે અંશે પણ પ્રકટ થયા વિના રહેતી નથી, એટલું જ નહિ પણ, ચમત્કાર-કથાઓમાં તેઓ સાહિત્યની દૃષ્ટિએ પણ રસપાન કરી શકે છે. આવા અદ્ભુત ચમત્કારો આને તો ભાગ્યે જ નેઈ શકાય છે. જે ચમત્કારો છે તે કેવળ વિજ્ઞાન-સિદ્ધિના છે અને તેને તો સહેલાઈથી સમજાવી શકાય છે, ને તેમાં દૈવી તત્ત્વના અસ્તિત્વનું આપણને ભાન થતું નથી. આમ છતાંય ઘણાક શ્રદ્ધાળુઓ, ધર્મપ્રિય સન્નતો અને વિદ્વાનોની માન્યતા પ્રમાણે આને, પણ ભારત ભૂમિ છેક જ ચમત્કારશૂન્ય બની નથી. દેશના વિવિધ ભાગોમાં, તીર્થસ્થળોમાં અમુક પ્રકારના ચમત્કારો થવાનો આને દૃઢતાથી નિર્દેશ કરવામાં આવે છે.' વળી (લૈરવ પદ્માવતી કલ્પની પ્રસ્તાવના રૂપે મંત્રવિદ્યા સંબંધી એક પુસ્તક જેવડો નિબંધ અંગ્રેજીમાં મારા મિત્ર શ. મોહનલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરી લખી રહ્યા છે ને તે છપાતો જાય છે, તે છપાયા પછી મત્રશક્તિ પર ઘણો પ્રકાશ પડશે.)

ઉક્ત સૂરિમંત્ર જૈનપરપરા પ્રમાણે શ્રી ગૌતમસ્વામી જે ભગવાન મહાવીરના પ્રથમ ગણધર થયા તેની કૃતિ તરીકે ગણાય છે, કારણ કે સૂરિમંત્ર એટલે આચાર્યસંબંધી મંત્ર-અને ગૌતમસ્વામી એ જ પ્રથમ આચાર્ય ગણાય. શ્રી સુનિસુંદર સૂરિએ રચેલા અપ્રકટ સૂરિમંત્ર-સ્તોત્રમાં તે મંત્રની સ્તુતિ તીર્થકર, તીર્થ, ગૌતમસ્વામી, સુધર્મસ્વામી તરીકે સંબોધી કરી છે:—

[સ્વં તીર્થકૃત્વં સ્વં પરમતીર્થં સ્વં ગૌતમસ્વં ગણનૃસુધર્મા, સ્વં ચિન્નનેતા સ્વમસિ હિતાનાં નિધિઃ સુખાનામિદ મંત્રરાજઃ ॥ ૨ ॥]

તેને માટે તે જ સ્તોત્રમાં આગળ કહ્યું છે કે શ્રી વર્ધમાન-મહાવીરસ્વામીના આદેશથી ગચ્છનેતા શ્રી ગૌતમસ્વામીએ તે મંત્રની સ્થાપના કરી છે.

[શ્રીવર્ધમાનસ્ય નિદેશતસ્વં પ્રતિષ્ઠિતો ગૌતમગચ્છનેદ્રા, સિદ્ધીઃ સમગ્રાઃ શિવસંપદશ્ચ સર્વોગ્રપુણ્યૌષ્ઠફલાભિ વૃક્ષે ॥ ૭ ॥]

વળી તેમના બીજા અપ્રકટ સૂરિમંત્રસ્તોત્રમાં તે મંત્રની સ્તુતિ દલિકાલમાં તીર્થ તથા આર્હત ધર્મની પ્રવૃત્તિના એકલા હેતુ તરીકે કરી છે:— તીર્થસ્ય ધર્મસ્ય તથાર્હતસ્ય હેતુસ્ત્વમેકોડસિ કલૌ પ્રવૃક્ષેઃ । ઇત્યાદિ. સૂરિમંત્રકલ્પોમાં તેની પરપરા શ્રી ઋષ્યભદ્રેવ ભગવાનથી બતાવી છે અને તેમાં બાહુબલી આદિ સહસ્ર વિદ્યાનો ન્યાસ શ્રી પુંડરિક ગણધરે કર્યો હતો એવો ઉલ્લેખ છે. સૂરિમંત્રની પાંચ પીઠ છે: તેનાં નામ-૧ વિદ્યાપીઠ,

श्री अथ्या
घनवि
रत्न० वृत्ति.

॥ १५ ॥

श्रौतान्तर्यामिण्यस्य १४ श्लोके २०४ मां 'वादि-त्रोत्र-संकर' को निरूढ अन्वयमा इक्ष्वाण्य सुजाये (सुजाये भय ३/१ नी रिभ्यस्वी नं १) अने सन्ने ४, १२७मां 'क्षणी चरस्वती' निरूढ दक्षिण्यना पंडितोमे आभुं जेम आक्षी कल्पुन्तुं छे' आ इक्ष्वाण्यसंवाणी जगद्वि इदेवात्तुं छे. ['सं १४२४मा ६८ सु. ४ रविवारे पत्तन (पारसु)मा पूजिमा पक्ष्या ज्ञानकवल मुनि क्षय बभ्यापेत्त नवापन महाकल्पना पुस्तक-स अंतर्गत इदमे छे इ-ते समये महासन्नापिचक पीरोल पातसाक्षिणी त्रिभुक्त ज्ञान इक्ष्वाण्य समस्त जूकर परिशीनुं परिपावन कस्ता कता'—भास मित्र पंडित श्री साधुचंद्र कृत 'श्री जिनप्रबसुरि अने सुवतान महामद' पृ ११५, ज्ञा इक्ष्वाण्य (पदेबो) जित समन्वो.] ज्ञा निरूढोनी इदमे लकाधीन अत्रर ते समवनी आसपास्य प्रथोमां कल्पुती नथी. ज्ञा अन्वयमकल्पद्रुमना दीक्षातर अने धर्मशास्त्रज्ञान समलधीन धननिष्पन्न मन्त्रि 'सकलावधान-धारी, सार्वस्वरस्वस्वधारी, श्री सोममुंदर सुरिना पक्षांतधारी, तपाजन्वयक युगप्रधान समान मुनिमुंदर सुरि' कोटुं पीतानी दीक्षानी आदिमां कल्पुने छे, तेमां इत्त मे निरूढोनी इदमे नथी. कल्पचंद्र सुरिने सजसक्य धामक दक्षिण्यना वादिमोमे 'कृष्ण चरस्वती' इका (सु-सुखुत्वाकर अन्व १, ६२); सोममुंदर सुरिना शिष्य आदिप्रसो 'कृष्ण चरस्वती'नुं निरूढ धारणुं कर्तुं छुं जेम ते सुरिना शिष्य प. प्रतिप्रसोम सोमश्रौतान्तर्यामिण्यस्य अन्वना सन्ने १० आना श्लोक ५१मां कल्पुने छे. ज्ञाम क्षणी के कृष्ण चरस्वतीनां निरूढो तत्समवना प्रथो मुनिमुंदर सुरिणी अन्वने अपावातु-दोवातुं इदमे छे. भरे वाये छे के कल्पचंद्रसुरिनुं 'कृष्ण चरस्वती' निरूढ मुनिमुंदर सुरिना नामे अन्वयवधानवापी बडी जनुं कल्पुने छे.

१२ प्रथम भाद्रिक-मुनिमुंदरसुरिमे सुरि-अत्र सोममुंदरसुरि पासेधी जलु-विद्या मेजनी निषिपूर्वक साधी ते बडे अमलक-पोते रथेवा सतिकरस्तवधी (मेवाया) इदवाधामां भारि उपद्रवतुं निवारणु, अने शिरोक्षीमां तीरोना उपद्रवतुं जणतुं वनेदे-करी अतन्ना जेममां आभरं प्रमवातुं नथी. जेक आर्जुना सन्ने १०मां 'आर्जुनवर्तनी धार्मिक इतिहास अन्वय्य समलक्षणेधी नरपूर छे. देवो, कर्तो, महर्षिओ अने अकतोनी ज्ञा क्षुभिमां अमलकरोमां आबे पलु प्रजनी जलो भोरो ज्ञान ज्ञान मद्रा कसने छे निरूढना अन्वयवधानधी सिद्धित वनेनी ज्ञानी

१ भाद्रिक अन्वयं इति केन वाक्ये परलक्ष्यं निरूढं वृत्तम् । रथेवाप्यामिव तत्र तेषोऽतिरिक्तं कल्पुत्तं निरूढम् ॥

अन्वय-
रादि-
परिचय
मात्रिक
मुनिमुंदर
धरि.

॥ १५ ॥

ધર્મસાગરજી સ. ૧૬૪૬ની પટ્ટાવલીમાં જણાવે છે કે 'સંતિકર નામનું મહિમાવાળું સ્તવન કરીને જોગણીઓએ કરેલા મારિના ઉપદ્રવના નિવારક, ૨૪ વાર વિધિપૂર્વક સૂરિ-મંત્રનુ આરાધન કરનાર તેઓ હતા અને તેમાં પણ ૧૪ વાર (કરતાં) તેમના ઉપદેશથી ચંપકરાજ, દેપા, ધારા આદિ રાજાઓએ પોત પોતાના દેશમાં અમારિ પ્રવર્તાવી હતી. શિરોહી દેશમાં સહસ્રમહા રાજાએ પણ અમારિ પ્રવર્તાવી હતી તેથી તેમણે તીર્થોનો ઉપદ્રવ દૂર કર્યો હતો.'^૧

ઐતિહાસિક સંસ્કૃતમાળાની પ્રસ્તાવનામાં મુનિશ્રી વિધાવિજય વિશેષમાં જણાવે છે કે 'વળી કુવામાંથી ઋષભદેવની મૂર્તિ કઢાવીને તે શિરોહીના લાખા રાજાને આપી હતી, રાજાએ તે મૂર્તિ પોતાના મહેલની ઢાળી તરફના મ્હોટા દેરાસરમાં સ્થાપિત કરી હતી.' આ માટે શો આધાર છે તે ત્યાં દર્શાવેલ નથી, તેમ અમને આ વાત ખીજે ક્યાંય જણાઈ નથી; તેથી તે દંતકથા હોઈ શકે.

૧૧ ખિરદો—તેમનું ખિરદ 'સહસ્રનામાવધાની' હતું એ ચોક્કસ છે. સ. ૧૪૮૯માં લખાયેલી કલ્પભાષ્ય, નન્દિસૂત્રની પ્રતમાં તે વાત 'સહસ્રનામાવધાની વિષ્ણુ મહિમકથામ્' એમ કહેલ છે તે પરથી સિદ્ધ થાય છે. (પાટણ ભં. સૂચી પૃ. ૨૦૦; પ્રશસ્તિસંગ્રહ પ્રથમ પૃ. ૭૭).

સ. ૧૬૪૬માં પૂર્ણ કરેલી પટ્ટાવલીમાં ધર્મસાગર ઉપાધ્યાય જણાવે છે કે:—આ આચાર્યને ખંભાતના દફરખાને 'વાદિ-ગોકુલ-સહ' નું ખિરદ આપ્યું હતું, અને દક્ષિણમાં 'દાલિ સરસ્વતી' નું ખિરદ મળ્યું હતું.^૨ ધર્મસાગરજીને દેવવિમલ ગણિ ટેકો આપે છે—કારણ કે હીર-

૧ 'સન્તિકરમિતિ સમહિમસ્તવનકરણેન યોગિનીકૃતમાર્ચુપદ્રવનિવારક. । ચતુર્વિંશતિ વાર ૨૪ વિધિના સૂરિમંત્રારાધક. । તેષ્વપિ ચતુર્દશ ૧૪ વારં ચતુર્દશત સ્વસ્વદેશેષુ ચમ્પકરાજ દેપા ધારાદિ રાજમિરમારિઃ પ્રવાસિંતા । સીરોહી દિશિ સદ્સમાહારાજેનાપ્યમારિ-પરિવર્તને કૃતે સતિ ચેન તિટ્કોપદ્રવો નિવારિતઃ । આમા શિરોહીમાં રાજાએ અમારિ પ્રવર્તાવી એટલે આ સૂરિએ તીર્થનો ઉપદ્રવ ઠાળ્યો, એ જણાવ્યું છે તે યોગ્ય નથી; આથી ઉલટું મુનિસુંદર-સૂરિ-વિગ્નપ્તિ, શોમસૌભાગ્ય કાવ્યાદિમાં જણાવ્યું છે એ યોગ્ય અને યુક્તિસર છે, કારણ કે જૈન આચાર્ય અમુકના બદલામાં અમુક કરે એમ બને નહિ; તે જ કરે તે પરોપકારાર્થે ફલની ઇચ્છા વગર કરે.

૨ સ્તમ્ભતીર્થે દફરખાનેન 'વાદિગોકુલ-સહ' इति भणित. दक्षिणस्यां कालिसरस्वतीति प्राप्तविषदः ।

भी यस्या.
घनवि.
रत्न० वृष्टि
॥ १४ ॥

- (२) रत्नयोगर सुरि पत्र सं १४६६ भा पोतानी 'आइविमि' नाम्ना ब्रह्मणी जते जेम व लक्ष्मरे उ०
- (३) लक्ष्मीनाम गच्छिजे रमेशी ने सं १४६८भां पावणपुरभां लक्ष्मीने ते ब्रह्मवती गृह्यती लक्ष्मीभां 'भी मुनिमुंदर सुरि विवमि' जे नाम्नी हस कृतीनी इही कृतिभां कृती उ थी इ मुधीभां जे लक्ष्मीं उ ते आपणु ब्रह्मरमीनो परिवष आपत्तां जतिभां व सुहेकुं उ. (पौ सव्यप्रभाणा पृ ५८ थी ६०)
- (४) धारिणरत्नजिजे सं १४६६ भां पोतानी 'घनप्रदीप' पुस्तकानी जते कसुं उ के 'तेजो भावितुं निवारणु इत्यन्य पूव जव हातथी लक्ष्मीनामु जेवा परम भद्रिभावाणु उ'
- (५) सोमधर्म जतिजे पत्र सं १५०३भां रमेश उपादेश-साप्तमिना प्रति जे प्रकारुं हसंभुं उ के 'जेमले शातिहरस्तोत्र स्तु, ने शाल वनेरेने प्रतिबोधा, प्रवाहोभां जव जेज्यो जेवा भी मुनिमुंदर सुरि सोसे उ.'
- (६) सुरिण्णी वसावी भाद्र-सोमभंजन जति पुत्रादिहजने जति 'तेजो पुत्रोत्तमना सुवृणाण, निरृत उदववाण जने सधम नामोना जवधानी उवा' जेम इति उ०
- (७) जेमकुंजजतिजे ज्यमहावाहभां रमेशी सं १५१५ नी न्यायाई-मंजुषा नाम्नी कृतिनी प्रकृतिभां लक्ष्मरे उ के 'सुर-देवथी इरेशी भादि जेजे शातिस्तर स्त्रीने निवारी ते भीमना मुनिमुंदर नाम्ना सुर भास इति-पुर उवा'

१ मापेकसमिज्जरी सहायाम-रुचिमसुतिहस्ये । भी मुनिमुन्दरसुरिपरिणामस्यार्थमप्युक्तः ॥
 —रत्नयोगर सुरि सं १४६६ भा आइविमि ब्रह्मणी प्रकृति. श्लोक ८
 २ भी मुनिमुंदरसुरिः प्रथमाया प्रथमात्परममद्रिभावाः । धारिणरत्नजिजेरत्नोद्देश्यार्थं प्रति ये ॥ १० ॥
 ३ इत्याम्बिकरत्नोपाः स्यादितिबोधकाः । नित्यव्याप्य मद्रि भी मुनिमुन्दरसुरिः ॥ २ ॥
 ४ कुबोध्यमनुष्यधातुं कल्पे प्रविशोदयाः । उदववाणनाम्ना भी मुनिमुन्दरसुरिः ॥ २ ॥
 ५ धारिणं निवारणं सुवृणां संसृज्य शातिहारं च धीमन्मुनिमुन्दरमिणपरिणामस्यार्थमप्युक्तः ॥ (पौ. ४ नं. ५० पृ. १८)

ब्रह्म-
रादि-
परिषय
मुनिमुंदरं
घरि वरीके
वर्णन.

निर्माय यैः शान्तिकरं स्तवं नवं निवारिता मारिरिहाऽविदुस्तदा । ध्यानात्तथा तिष्ठभरेतिरऽञ्जसा जामद्गुणैर्जनमतप्रभावकैः ॥ ६९ ॥
 पीयूषयूषमधुरात्मगिरा दुरन्तमाऽऽनेमुपामिह विमोहविपं हरन्तः । भव्योत्सवं भुवि विहारविधिं सृजन्तः श्रीमानतुङ्गगुरुवन्महिर्मर्द्धिमन्तः ७०
 सत्कुललाभमनिभश्चतसंविदेकाऽऽलोकात् समीक्ष्य मुनिसुन्दरसूरिराजाः । स्वाश्रय्युमापुरमुमापुरनामवेयं ग्रामं क्रमादनुपमं तमुपागमंस्ते (युगं)

—‘अध्यात्मकदृष्टुम; सुंदर शुर्वावली, आश्रोमां मुष्य अेवानां णुदां णुदां स्तयो वगेरे णु अंथोने सरल मतिथी अने वायस्पतिना अलिमानने अस्त करनारी दीक्षिवडे नेभणे रय्या, श्री सूरिमंत्रना णु रभरणुथी छठ अठम आदिना तप-विशेषथी नेमनी पासे आर्थ पद्मावती आदि देवीयो प्रत्यक्ष थर्ष आवती डती, ने जिनमत प्रभावके पृथ्वीमां नवुं शान्तिकर स्तव रयीने अति दुस्तर अेवी मारि तथा ध्यान धरीने तीडोना टोणानो उपद्रव णअद्रु शुणो वडे शीघ्रताथी निवारेल डतां, तेओ पिथूषना रस नेवी मधुर वाणुथी पोताने नभनारा लोकोना विमोह र्पी अेरेने दूर करनारा, पोतानी विहारविधि अने लव्योत्सव रयता श्री मानतुंग शुर् पेठे मडिभानी ऋद्धिवाणा मुनिसुंदर सूरि.....विहार करता करता उभापुर आव्या.’

आ काव्यनी पडेलाने सूरिणी डयातीमां (१) सं. १४७६ नी लभायेली देवयंद्र सूरि कृत शांतिनाथ अरितनी लेभक-प्रशस्तिमां देवसुंदर, सूरिना पडे आवेला सोभसुंदर सूरिनी डयातीमां तेमना आर शिष्योः—१ मुनिसुंदर, २ णययंद्र, ३ सुवदनसुंदर अने ४ जिनसुंदर —अे आर शिष्य-सूरिओनां वर्णुन आपतां प्रथम आपणा अंथकारने वर्णुवे छे केः—

(१) शांति-स्तवथी नेभणे लोकोमां आलती मारिने डरी लीधी, सडस्रनाभावधानी अेवुं णिडदवाणा, मडिभाना अनन्य धाम अने विविध शास्त्रना विधानमां विधाता नेवा नेओ डता ते पडेलाने शिष्य मुनिसुंदर सूरि णयवंत छे.^१

१ शांतिस्त्वनेन जनमारिहृतस्सहस्रनामावधानिविफदा महिमैकधाम । तेष्वादिमा विविधशास्त्रविधानधातुतुल्या जयंति मुनिसुन्दरसूरिराजाः ॥
 —णुओ पाटणु सूयी नं. ३२७ पृ. २००; प्रशस्ति संग्रह नं. ११३ पृ. ७४, श्री जिनविजय संपादित णैन पु. प्रशस्ति संग्रह नं. ४६ पृ. ५०

તેમણે વડનગર પાસેના ઉમાપુરમાં છ વર્ષની વયે લક્ષ્મીસ્નાગરને સં. ૧૪૭૦ માં દીક્ષા આપી (ગુરુગુણુ રત્નાકર કાવ્ય ૧, ૬૩ ને, ૮૪) ૯ સૂરિ થયા પછીનું વર્ણન—અંચકારના જ શિષ્ય ચંદ્રરત્ન ગણિ તેમના અંથ નામે જ્યાનન્દ કેવલિ ચરિતના સંશોધક હતા; તેમણે તે અંથની અતે ચાર શ્લોકની નીચેની પ્રશસ્તિમાં^૧ પોતાના ગુરૂનો પરિચય દુકમાં કરાવ્યો છે:—

‘ચંદ્રકુલમાં તપાગચ્છમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા શ્રી સોમસુન્દર ગુરૂની પાટે પ્રતિષ્ઠિત કરાયેલા શ્રી મુનિસુન્દર સૂરિરાજમાં ઈંદ્ર જેવા (છે) કે જેનાં ગીતો મારિતા ઉપદ્રવનું નિવારણુ કરવા અર્થે શાંતિસ્તવથી કરેલા સંઘના રક્ષણુ આદિથી તેમના ગણુ અને પ્રગણુથી ભદ્રબાહુ ગુરૂ પેઠે ગવાય છે, (કારણુ કે પૂર્વે ભદ્રબાહુ સ્વામીએ ઉપસર્ગહર સ્તોત્ર પ્રાકૃતમાં રચી સંઘરક્ષણુ કર્યું હતું) અને જે મરૂદેશ આદિ દેશોમાં અમારિનો પડો વગડાવી પ્રસિદ્ધ થયેલા હોઈ શ્રી હેમચંદ્ર સૂરિનું પોતાની શક્તિવડે સ્મરણુ કરાવતા હતા (કારણુ કે શ્રી હેમાચાર્યે કુમારપાલ રાજને પરમાર્હત બનાવી તેની પાસે અમારિ પ્રવર્તાવી હતી), તે ઉત્તમ ગુરૂના ઉત્તમ શિષ્ય ચંદ્રરત્ન ગણિ અને પંડિતે ગુરુ-ભક્તિથી પોતાની બુદ્ધિથી શોધી શોધીને આ અંથ શુદ્ધ કર્યો.’ (૧-૪)

સોમસુન્દર સૂરિના સં. ૧૪૯૯માં સ્વર્ગવાસ પછી તેના એક પટ્ટધર તરીકે મુનિસુન્દર સૂરિનું વર્ણન સોમસૌભાગ્ય કાવ્યના દશમા સર્ગના પ્રથમના ચાર શ્લોકમાં આપેલું છે કે:—

‘યુગપ્રધાન શ્રી સોમસુન્દર સૂરિની પાટે શ્રીમાન્ મુનિસુન્દર સૂરિરાજ વિરાળ્યા, કે જેમની ઉત્તમ શ્રી સૂરિમંત્રના સ્મરણુથી જ પ્રાપ્ત થયેલી શક્તિ પૃથ્વીપર વિસ્મયકારી દાન આપવામાં દક્ષ હતી. શ્રીરોહિણી (શિરોહી) નામના નગરમાં તીડના ઉપદ્રવને ટાળવાથી જેનું હૃદય

૧ ચંદ્રકુલે તપાગચ્છે રુચાતા. શ્રીસોમસુન્દરગુરૂના । પટ્ટપ્રતિષ્ઠિતાઃ શ્રીમુનિસુન્દરસૂરિરાજેન્દ્રા. ॥ ૧ ॥

(માર્યામુપદ્રવ) મારીત્વવમનિષારણ-શાન્તિસ્તવસઘરક્ષણપ્રમુલૈર્યે । ગીચન્તે સ્વગણૈઃ પ્રગણૈઃ પ્રતિ મરૂદવાહુગુરોઃ ॥ ૨ ॥

મરૂદેશાદિપુ દેશેષ્વમારિપટ્ટપ્રઘોષણૈઃ પ્રથિતા । શ્રીહેમચંદ્રસૂરીન્ સ્મારિતવન્તઃ સ્વશય્યા યે ॥ ૩ ॥

તેપા ગુરૂત્તમાના શિષ્યવરેન્ચન્દ્રરત્નગણિવિવુષેઃ । શોષ શોષં સ્વધિયા વ્યધાયિ શુદ્ધં ગુરુમત્ત્યા ॥ ૪ ॥

भी अर्घ्या.
घनवि.
रत्न० वृषि.

॥ १२ ॥

अभावना इति इत्यो ने तेभां च श्रोत मने ११ तरेज इत्यां, अथ ते पैवी श्रीम भोतनो शुर्वावधी नामनो छेवठनो अथ विभाज सुति यथा
पूर्व सं. १४६६ भां इतिथो भजे छे तेना अतश्च परधी अर्घ्या छे.

तेमजे अनेक स्तुतिस्तवनी इत्यां इत्यां—'आशीर्वादाणां नवा, उत्तम अर्धवाणी स्तुतिओ अने स्तवनी, श्री सिद्धयेन आदि महाविओनी
प्रतिभाश्यानी कृतिओनुं अनुकल्प इत्यां इत्यां.' आ पैवी इत्यां छप्यां यथा छे.

तेमनाभां संस्कृत भाषा मुक्तिपुस्तक शब्दोवाणी ओववाणी शक्ति इती अने तेमो सङ्गभावधानी तथा शीघ्रनि इत्यां—'अरी मुक्तिवाणी
संस्कृत (भाषा) ओववाणी शक्ति, अथ सङ्ग नभोने अथ साधे इत्यां शक्ति अने तात्कालिक नभ इतिवनी शक्ति तेमनाभां इती
तेवी हाथ ओववाणी ओववाणी अथवाती नथी. सध निष्ठा ने अणभां तेमनी शक्ति प्रसारेती इती अने हाथ निद्रोप विद्वत्तावाण
मिधावी पुत्रयो छे परंतु तेमना जेवी व्यापक प्रथमप्रधानी साधे तुलना करे अथ नथी.' सङ्गभावधानीनो अर्थ अथ अन्तर विषय
पर अथन व्यापनाथ व्याप पत्यु अने अतांनुं छे तेम अथ साधे इत्यां नभोने वाद शची इत्यां अथ तेनो अर्थ छे. (सं. १६०२ भां
श्रीमनिमवनी यथावधीसङ्ग 'अथ सङ्गभावधानी शक्ति वाद शची नाथ, उवापीया निष्ठा परमत वाद' अर्थात् छे—अथ सङ्ग भाषा
५ अथ; धर्मसाधने १०८ वादश्रीओना नाथने ओववाणी शक्तिवाण व्यापनाथभां पत्यु सङ्ग नभोने धारणा अर्थात् छे.' इतिवमते
पत्यु तेनुं च हीर सौभाग्य भाष्य ४, १२६ भां अने ते परती शिवाभां अर्थात् छे)

१ रत्नरत्नमनुमित सं १४६६ मुनिमुन्दर परिषद इत्यां पूर्वम् । यन्मस्तेरवधार्त्तं शुवाडीं क्यथीया ॥ ४९१ ॥ ...—इति श्रीमुन्दरपरमेश्वर
भीमसुतपञ्चमविण्डक बृहद्वचनप्रकाशक पुस्तकान्त परमात् परमेश्वर श्री देवमुन्दर परिषदपरिषद्विषयानुसंधानादिपत्रं तद्विनेव भी मुनिमुन्दरगणि
इतिवदिमवधोने भी शुभमावधवद्वरमनाथं श्री महापरिषद भीष्मपुत्रपरिषदि विद्वत्परीक्षणां एतेने भीष्मपुत्रपरिषद शुर्वावधीनां महादेवपति-
मन्मथना एवमदिवात्ताः ।

१ अथोत्तरसत १०८ मुनिमुन्दरपरिषदः अन्तेऽपि धर्मविधानपाराः ।

ग्रन्थका-
रादि-
परिषय

मुनिमुन्दर-
परि.

॥ १२ ॥

તરંગોવાળી તથા કલિકાળના પાપના ઢગને ધોઇ નાંખનારી હતી અને વિદ્વાનોના સમૂહોને હર્ષિત કરી આકર્ષતી હતી.’ આ વિજ્ઞાપ્તિ તે એક અથ જોવડી એકસો આઠ હાથ પ્રમાણુ લાંબી હતી.’ ને તેનું નામ ‘ત્રિદશ તરંગિણી’ રાખ્યું હતું. તે સં. ૧૪૬૬ માં રચીને સ્વચ્છદ્ર દેવસુંદર સૂરિને મોકલવામાં આવી હતી. તે આખી હમણાં સુધી ઉપલબ્ધ થઇ નથી; પણ પૂર્વે ધર્મસાગર ઉપાધ્યાયે તેને જોઇ લાગે છે તેથી તેનું વર્ણન પોતાની પદ્યાવલીમાં કર્યું છે કે:—‘તેમાં પ્રાસાદ, પદ્મચક્ર, પટકારક, ક્રિયાશુભક, અર્દ્ધભ્રમ, સર્વતોભદ્ર, મુરજ, સિંહાસન, અશોક, ભેરી, સમવસરણ, સરોવર, અષ્ટમહા પ્રાતિહાર્ય વગેરે નવા ત્રણસો બંધ, તર્ક પ્રયોગાદિ અનેક ચિત્રાક્ષરો, દ્વયક્ષર, પંચવર્ગ પરિહાર આદિ અનેક સ્તવોવાળી ત્રિદશ-તરંગિણી વિજ્ઞાપ્તિ નામનો એકસો આઠ હાથનો લાંબો લેખ શ્રી ગુરૂને મોકલ્યો હતો.’^૧ વળી તે પર્યુષણપર્વમાં

યદ્ધિર્મિતા ધીગુરુભવ્યકાવ્યવિજ્ઞાપ્તિગાઠા ગુણસત્તરંગા । પ્રક્ષાલયન્તી કલિકદ્મલૌઘં દ્વષ્ટાનકાર્પૌત્સુમનઃસમૂહાન્ ॥ ૩૫ ॥

યેન પ્રક્ષુપ્તાઃ સ્તુતયઃ સ્તવાશ્ચ ગામ્ભીર્યમૃજવ્યસદર્ધસાર્થાઃ । શ્રીસિદ્ધસેનાદિમહાકવીના કૃતીર્મતીદ્વા(૧) અનુચકિરે તાઃ ॥ ૩૬ ॥

સણુકિમૃત્સસ્કૃતજલ્પશકિઃ સહસ્રનામ્ના કયનૈકશકિઃ । તાત્પરલિપી નવ્યકવિત્વશર્કિર્ને યં વિનાન્યત્ર સમીક્ષ્યતેડયા ॥ ૩૭ ॥

વિદ્યા ન સાસ્ત્રે નિરવચતામૃત-કલા ન સા ચાસ્તિ ધરા ધરાયા । યસ્યાં ન યસ્યાદ્વિગ્ણાચર્ચિતસ્ય બુદ્ધિર્વિશુદ્ધા પ્રસરીસરીતિ ॥ ૩૮ ॥

મેધાવિનઃ સન્તિ પરઃ સહસ્રા અદૂપ્યવૈદુષ્યધરા ધરાયા । પરં ન કસ્ય પ્રસરત્પ્રકર્ષે પ્રજ્ઞસ્ય વિજ્ઞસ્ય તુલામૃત. સ્યુ. ॥ ૩૯ ॥

—સોમ સૌભાગ્ય કાવ્ય સર્ગ ૬.

૧ સં. ૧૪૮૨ની જિનવર્દ્ધન ગણિકૃત પદ્યાવલીમાં કહેલ છે કે ‘ભવિક જન પુરંદર, સૂરિ શ્રી મુનિસુંદર, જોડે ચીકુડ’ કરી અઠોત્તર સહ હાથ-પમાણુ, પરવાદી તણુ’ ઊતારિ’ માણુ.’

૨ યેનાનેકપ્રાસાદ-પદ્મચક્રપટકારકક્રિયાગુપ્તકર્દ્ધભ્રમસર્વતોભદ્ર-મુરજ-સિંહાસનાશોકમેરી-સમવસરણસરોવરાડષ્ટમહાપ્રાતિહાર્યાદિનવ્યત્રિશતીવન્ધતર્કપ્રયોગાયનેક-ચિત્રાક્ષરદ્વયક્ષરપદ્મવર્ગપરિહારાયનેકસ્તવમય-ત્રિદશતરંગિણી વિજ્ઞાપ્તિનામધેયાષ્ટોત્તરશ્વતહસ્તમિતો લેખ. શ્રીગુરુના પ્રેપિતઃ ।

શ્રી ઝણ્યા.
ધનવિ
રત્ન ૦ ઘૃત્તિ
॥ ૧૧ ॥

જામના સુરિની સ્તુતિ કૃષ્ણ (૧૦-૧૧) ને જાનરૂપી સૂત્ર હોય પ્રવાહીઓને મશાલરૂપ જાન છે એવા નિઃપૂલ્ય શ્રી સોમસુન્દર સુરિ
જન્મવંતા સ્ત્રી (૧૨)

અને તે પ્રથો અને જીવ્ય પોતાના બધની બંને પલ્લુ પોતાને ઉલ્લ ત્રણે સુરિઓના સિખ વરદિ મધ્યકર જન્મુને છે.
મૂલસતના મુલતાન બાહ્યમ શાહના માન્ય મુલુસજ સ્ત્રીના જ્યાં જ્યાં-જ્યાંજ્યાં શ્રી સુપ્રતિ જ્યારે તણ વૈસમજાન વ્યાં જેન
મુંદર સુરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી તેને મુનિમુંદરસ્ત્રી સું ૧૪૧૫માં પાક પદ જ્યાં સું હતું (ચિત્રકૃત પ્રસ્થિત શ્લોક ૪૫ ને ૪૬ ને જ્યારે સોમ
સૌભાગ્ય કામ્ય સર્વે ૮ શ્લોક ૧૬ થી ૨૨માં પરથી લાગે છે કે તે જ્યાં મૂલસતના કર્ણવિલીમાં સોમમુંદર સુરિપાસે દીક્ષા લીધી હતી.
ચિત્રકૃત પ્રસ્થિત સ. ૧૪૬૫માં જ્યાં સું ૧૫૨૧ના સોમસૌભાગ્ય કામ્યથી ૨૫ વર્ષ પહેલાં ત્યાંજાં રજાવેલી હોઈ તેનું વક્તવ્ય રજીકામ છે.
૮ મુનિમુંદર ઉપાખ્યાયનું વર્ણન—સોમસૌભાગ્ય કામ્યમાં સુરિપદ બપાતી વખતે જ્યાં સર્વના શ્લોક ૩૩ થી ૩૬ માં મુનિમુંદર

વાચા—ઉપાખ્યાયના મુનિમુંદર વર્ણન કરતાં જણાવ્યું છે કે. ૧—

તેઓ એવા પ્રખર વાદી હતા કે 'જ્યારે તેઓ સુદ્ધિથી વાસ્તોળ ચિત્રકૃત-તર્કના બળવાનું જ્યું જોયે છે જ્યારે સરકારજુક મતો
નમત વાદીઓનો સમૂહ કામ્યાઓ જ્યાં તેમ વુરત નહીં બધ છે, તેઓ જાદ્યમિ પર પોતાના સખને સખવા દેતુ (કરવુ) નો ઉપ-
ન્યાસ વિસ્તારે છે જ્યારે વાદીઓનો જેટલો ઉન્માદ હોય તે સપજો સરીશ્યા પરસીયા સાથે બની હો છે.' તેમનો ત્રૈવૈષમ્યો નામનો ૧૬
વર્ષની વયે-ઉપાખ્યાય વચા પહેલાં રમેલો પ્રથ એવા તેમની વાદ-પદ્ધતિ અને તર્ક-દશતા દેખાઈ જ્યારે છે.
તેમનો મુદ્દ ઉપર પરમ સત્ર અને ભક્તિ જાન હતો. 'તેમણે રમેલી શીશુરની જન્મ કામ્યમય વિરહિતિ રૂપી નમ, મુખુ રૂપી સાસ

૧ જન્મકામ્ય સુરિમુન્દરનાં સજાવ્યુસ્તુમશિપ્રમુર્તી । શાહ સંસ્કૃત પ્રેમ્મરવારિદર્મનં કમ્બજ વધિર નિઃક વાવ્યાયમ્ ॥ ૨૨ ॥
અસાવ્યધિયે ઘૃતિ વગ દેવુસ્તુમશિપ્રમુર્તી વાવમુર્તી । પ્રમુદુપોમ્મારતનઃ સરીરે સોદેવ તાદ નિઃક વાવ્યાયમ્ ॥ ૨૪ ॥

મૂર્તિ સુધારસમયીમિવ વીક્ષમાણા યેપાં સુધાપ્લવસુલ્લં દદતા દશાં જ્ઞાઃ ।

અક્ષણામવાપ્ય મતિકૃત્ત્વમુદાસતે તે, શ્રીસોમસુન્દરગણપ્રભવો જયન્તુ ॥ ૧૧ ॥

—‘મહિમા અને લબ્ધિ રૂપ સર્વ વિશ્વોત્તમ ગુણો રૂપી કિરણોએ કરીને જે સૂર્યની પેઠે પ્રકાશિત હોતે છતે, ખીજા બધા આચાર્યો સૂક્ષ્મ તારા સમાન લાગે છે એવા તે શ્રી દેવસુંદર ગણપ્રભુ-ગચ્છનાયક (મારા) હર્ષ માટે થાઓ. (૯) આ મારા જેવા કઠણુ પત્યર જેવામાં પણ જેમણે પોતાનાં વચનો રૂપી કિરણોથી ઉત્તમ જ્ઞાન રૂપી રસની ઉત્પત્તિ કરી છે, તથા અમૃતનું દાન દેવામાં તત્પર એવા આ નવા ચંદ્ર સરીખા શ્રી જ્ઞાનસાગર ગુરૂને હું ભક્તિપૂર્વક નમેલો છું. (૧૦) આંખોને અમૃતના છંટકાવનું સુખ આપનારા એવા જે છે અને જેની અમૃતરસ-મય મૂર્તિને જોનારા વિદ્વાનો પોતાની આંખોનું કૃતકૃત્યપણું પામે છે એવા ગચ્છનાયક શ્રી સોમસુંદર સૂરિ જ્યવંતા વર્તો. (૧૧) તેમજ પોતે જ્યાનન્દ કેવલિ ચરિત્ર નામના પોતાના સંસ્કૃત પદ્યગ્રંથમાં પણ આદિના ૯ થી ૧૨ સુધીના શ્લોકવડે તે ત્રણે આચાર્યને આ રીતે સ્મરે છે:—

અહો યત્સાર્વવૈદ્યાલ્લિ ગાહમાનાઃ સતાં ધિયઃ । અજહાઃ સ્યુઃ સ્તુવે તાન્ શ્રીદેવસુન્દર-સદ્ગુરૂન્ ॥ ૯ ॥

યૈર્વાહ્વાયરસાસારાત્ સુધાંભોદૈરિવોન્નતૈઃ । ચક્રેડ્ઝમાભેડપિ ગર્જદ્ઙિર્મયિ વિદ્યાલતોદ્ઙવઃ ॥ ૧૦ ॥

જગત્તાપહરાન્ સ્ફુર્જેદ્ઙિદ્યુતઃ સુધનાગમાન્ । શ્રીજ્ઞાનસાગરાહ્યાં સ્તાન્ સ્તુવે સૂરીન્ જગદ્ગુરૂન્ ॥ ૧૧ ॥ (યુગ્મં)

જ્ઞાનાર્કાણાં ગુરો યેપામુલ્મૂકન્તિ પ્રવાદિનઃ । વિશ્વાચર્યાસ્તે જયન્તુ શ્રીસોમસુન્દરસૂરયઃ ॥ ૧૨ ॥

—અહો! જેમની સર્વ વિદ્યાના સાગરમાં હું જ્ઞાન કરનારા જડતા રહિત અને સારી બુદ્ધિવાળા થાય છે તે શ્રી દેવસુંદર સૂરિ સદ્ગુરૂની હું સ્તુતિ કરું છું (૯) જેમણે વાહુમયરસરૂપી જબરા વરસાદમાંથી અમૃતરૂપી હંચાં અને ગર્જતાં વાદળાંવડે મારાં જેવા પથ્થર જેવામાં પણ વિદ્યારૂપી લતાનો ઉદ્ભવ કર્યો, તે જગના તાપને હરનારા સ્ફુરતી વીજળી વાળા મેઘ જેવા જગદ્ગુરૂ શ્રી જ્ઞાનસાગર

શ્રી દેવમુંદર સૂરિ સં. ૧૪૬૮માં સ્વર્ગસ્થ થયા, ને તેમના સૂરિશિષ્યો—જ્ઞાનસાગર સૂરિ સ્વ. સં. ૧૪૬૦, કુલમંડન સૂરિ સ્વ. સં. ૧૪૫૫ ચૈત્ર, ગુણુરલ સૂરિ સં. ૧૪૬૬ની દેવમુંદર સૂરિના નિર્દેશથી વ્યાકરણ પરની ક્રિયારલ સમુચ્ચયની કૃતિ પછી—અને તેમનો પ્રતિષ્ઠા લેખ સ. ૧૪૬૯નો મળે છે (પુ. ૧ નં. ૧૨૦૧)—(ન્યારે ‘સંસ્તારક’ પયલાની અવચૂરિ સં. ૧૪૮૪માં રચેલી પીટર્સન ૩, પૃ. ૪૦૬માં જણાવાઇ છે પણ તેમાં સવત્-દોષ લાગે છે કારણ કે સં. ૧૪૮૨ પહેલાં જિનવર્ધનના કથન મુજબ સ્વર્ગસ્થ થયા છે) તેથી સં. ૧૪૬૯ પછી અને સાધુરત્ન સૂરિ સં. ૧૪૫૬માં યતિલિત કલ્પવૃત્તિની રચના કરીને સં. ૧૪૫૮માં પાટણમાં આચાર્યપદ મેળવ્યા પછી શ્રોણ વર્ષમાં સ્વર્ગસ્થ થયા. આ ચારેના સ્વર્ગવાસ પછી સોમમુંદર સૂરિ અનન્ય તપાગચ્છનાયક બન્યા. (જિનવર્ધન કૃત સં. ૧૪૮૨ની પટ્ટાવલી) એટલે સ. ૧૪૬૯ પછી અને સ. ૧૪૭૨ મુખીમાં અવશ્ય તેઓ ગણાધીરા થયા. તેમનો પહેલો પ્રતિષ્ઠા લેખ સ. ૧૪૭૧ નો મળે છે (પુ. ૨ નં. ૫૦૦). (પુ. ૧ નં. ૧૩૮૦માં સં. ૧૪૪૯ નો સવત્ લેવામાં ભૂલ થઈ લાગે છે, તે સં. ૧૪૮૯ હોવો સભવિત છે.) સં. ૧૪૭૧ના તથા સવત્ ૧૪૭૨ના લેખમાં ‘તપાગચ્છ નાયક શ્રીદેવમુંદર સૂરિ શિષ્ય શ્રી સોમમુંદર સૂરિભિઃ’ એમ, અને સ. ૧૪૭૪ થી લેખોમાં ‘તપાગચ્છેશ’ યા ‘ભટ્ટારક’ એમ તેમના માટે જણાવેલ છે.

૭ પદવીદાતા ગુરુ—સોમમુંદર સૂરિ. અથકારને સૂરિપદ આપનાર સોમમુંદર સૂરિ હતા, અને તેમના સં. ૧૪૯૯માં થયેલા સ્વર્ગવાસ પછી આ મુનિમુંદર સૂરિ અને જયચંદ્ર સૂરિ બંને પદધર થયા હતા. સં. ૧૫૨૪માં રચાયેલા સોમમુંદર સૂરિના શિષ્ય પ્રતિષ્ઠાસોમના સોમસૌભાગ્ય દાન્યમાં જણાવ્યું છે કે:—વૃદ્ધનગર (વડનગર-ગુજરાત) માં સમેલા નાગતું તળાવ અને છવંત સ્વામી તથા વીરના બે વિહારો નગરની શોભા રૂપ હતાં, ત્યાં દેવરાજ, હેમરાજ અને ઘરસિંહ-ઘટસિંહ એ ત્રણે ભાઈઓ શ્રીમત શ્રાવકો હતા; દેવરાજે ભાઈઓની સમતિથી કરેલા ઉત્સવ પૂર્વક સોમમુંદર સૂરિએ મુનિમુંદર વાચકને સૂરિપદ આપ્યું. (સં. ૧૪૭૬, ધર્મસાગર પટ્ટાવલીમાં સં. ૧૪૭૮), પછી દેવરાજે સંઘપતિ થઈને મુનિમુંદર સૂરિ સાથે શત્રુંજય અને ગિરિનારની યાત્રા કરી. (સર્ગ ૬, શ્લો. ૩૧ થી ૫૯) (આ યાત્રા વખતે રચેલાં શત્રુંજય અને ગિરિનારના નાયકનાં સ્તવનોતી રચ્યા સાલ મુનિમુંદર સૂરિ સં. ૧૪૭૬ આપે છે. બુઓ જૈન સ્તોત્ર રત્નકોશ સંબંધી હવે

। अघ्या.
वनवि.
। ० वृत्ति.

॥ ९ ॥

नदीनो प्रसक्त सोपातां हुवाभोपी अम वशारे उ तेम शिभोपी-विद्यापी अहुवापी यतावाप उ.' मानस्यनरुत्ता समकनां अमुसंभ
'दुस्य' इतो-अेम उरुपभा 'सोःना 'वीदवाग्भवं सुगवय्य विष्णु कुक्षमेव' अे अरुपी अमुप उ. तेमत्तु तो इतम संवम-अरिज इत्तु
ने ते मद्रुपुस्य वारे भोगी इत्ता अेम सुर्वावधीना उरुवेभोपी इपी साकम उ. तेमत्ते इरुधीक अवरुत्तुओ (सुओ इपरी ननी ननी
अवाग्भओ) इरेवी उ अने अरुप तथा घोषा तीर्कनां स्तोत्रो पञ्च रथेतां उ.

मी सोमसुन्दरना हीना-सुइ अमानन्त सुनिना सं. १७१मां स्वपीवाय वया पठी सोमसुन्दर सुनिना अन्वय पद्धर अनेका देव-
सुन्दर सुनिने सोमसुन्दर सुनिने यव्वा दुर्गेम अने निरोपवषाण्य सङ्गमथो अयक्या अने अमुप्य भाटे मानस्यवर सुनि पासे भोःक्य
इत्ता अने तेनी पासेपी अजभादि वीपी वीथां इत्ता (सोम सौभाग्य अम्भ सूर्ग प 'सोःपी १२) अ्या परपी सोमसुन्दर (डे अे पठी
सुनि पद अमी उवटे देवसुन्दर सुनिना पद्धर वाप उ) ना पञ्च मानस्य मानस्यवर सुनि इत्ता, डे अने घोते सुनि वया पठी पञ्च
सोमसुन्दर सुनिने पोताना रथेता 'सुभङ्ग अरुभङ्ग सन्ड इपाङ्कित अज्जठस्तवो' अं उवटे अ्धी वया वयर 'घोते तेमना पाद-पथ-पैलु उ'
अेम रूप्य इत्तेम अथो उ.'

१ धीसोमसुन्दरस्यसुखरापीवं वीर्यवपुष्पमस्यपत्नीहावण्य । प्राप्नोत्तुर्धमनिर्धमिन्कर्मवधी, -कीवर्त्त अरवते पुरस्येक्यत्तम् ॥
२ स्तैर्न सुमकार्यं प्रभिरवर्षैश्चपि वयोऽम्भवा । ओरुष्वाप्य उरुत्तज्जवत्ता भो निप्रयोऽवकुर ।
३ र्त्तु कर्मस्यपि मारुओ कम्भवस्येभैःपरं संभितः । तद् वीर्य-महद्विषयीपरचन्द्रावला तज्जम्बिठ्य् ॥
४ अरुवते प्रकृते तेषां उर्यं वरुत्तुव वाव्यत् । शिष्येऽपिअम्भे भिषाम्भःरुप्येभैः ॥ —सुर्वावधी 'सोः ३१५ वी ३१७.

१ धी देवसुन्दरस्यसुखरापीं धामसामस्यस्यपरिधेः । धी सोमसुन्दरस्येति कुम्भरस्यरावणवक्रुः इतिनां सुदेवत्तम् ॥
—देवस्येऽपिअम्भे १ ५ २३

प्रत्यक्ष-
रादि-
परिचय

विद्यागु-
दानसामर-
सुदि.

॥ ९ ॥

ઉત્તમ ગુરુએ ભણાવ્યો છે એવા મુનિસુંદરે (ગેં) બાલ્યાવસ્થામાં પણ તર્કના કૌતુકથી આ ત્રૈવૈદ્યગોષ્ઠી પોતાના અને અન્ય વિદ્વાનોના શિશુ-
કાલમાં જીભની પટ્ટી માટે—જીભનો પડદો ખોલવા માટે—સં. ૧૪૫૫માં રચી'.^૧

વળી ગુર્વાવલી પછી પાઠટ વયે સૂરિ-કાળમાં રચેલી ઉપદેશ-રજાકર નામની કૃતિના આરંભના દશમા શ્લોકમાં ગ્રંથકાર કહે છે કે:—
'આ મારા જેવા કહણુ પથ્થર જેવામાં પણ જેમણે પોતાનાં વચનોરૂપી કિરણોથી ઉત્તમ બોધ રૂપી રસ ઉપજાવ્યો છે અને અમૃતનું દાન
દેવા તત્પર એવા આ નવા ચંદ્ર સરીખા શ્રી જ્ઞાનસાગર ગુરુને હું ભક્તિપૂર્વક પ્રણામ કહું છું'.^૨

ગુર્વાવલીમાં શ્લોક ૩૨૭ થી ૩૪૭માં પ્રથમ કથેલ છે કે જ્ઞાનસાગર સૂરિનો જન્મ સં. ૧૪૦૫, દીક્ષા સ. ૧૪૧૭, સૂરિપદ
ખંભાતમાં ધન (તથા તેના ભાઈ સહદેવ) નામના સંઘપતિએ કરેલા ઉત્સવ પૂર્વક સ્તંભન પાર્શ્વનાથ ચૈત્યમાં સં. ૧૪૪૧, (વળી જુઓ પાટણ
સૂચિ પૃ. ૨૫૮) અને સ્વર્ગવાસ સ. ૧૪૬૦માં થયાં. પછી ખાસ કહું છે કે 'સોમસુંદર ગુરુ પ્રમુખ-ધ્યાદિ તેમના (જ્ઞાનસાગર સૂરિના)
ત્રિવિધારૂપી અગાધ સાગરમાં દુબકી મારી ઉત્તરાર્થરૂપી મણિના ઢગની મોઢી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી પુરુષોત્તમપણું ધરાવે છે અને તે સાગર ગર્જતો
હતો ત્યારે મારા (ગ્રંથકારના) જેવો એક વાદળ રૂપે ઉચ્ચ પદ લઈ બેઠો હતો; તે સારસ્વત પ્રવાહ શોપાઈ જતાં જેમ હાલના કાળમાં લોકો

૧ ધીજ્ઞાનસાગરાહસ્યગુરુના જ્ઞાનનારિધિ । ઉપજીવ્યોપદેશ ચ કુર્વે ત્રૈવૈદ્યગોષ્ઠિકમ્ । શ્રીમત્તપાગનનમોડગણભાસ્કરામ-ધીદેવસુન્દરગણાધિપદિષ્યકેણ ।
ધીજ્ઞાનસાગરાગુરુત્તમપાઠિતેન વાલ્યેડપિ તર્કહુતુકાન્મુનિસુન્દરેણ ॥ શરશરમનુમિતવર્ષે ૧૪૫૫ સ્વસ્યાન્યેપા ચ શૈશવે મુધિયાં । જિહ્વાપટિમોપકૃતે વિદધે
ત્રૈવૈદ્યગોષ્ઠીયં ॥ — ત્રૈવૈદ્યગોષ્ઠી.

૨ યૈર્માદૃશેડપિ વટિનોપલસનિમેડસ્મિન્ ગોભિર્ચપાધિ વરવોધરસોદ્ભવ. સ્તૈં । નવ્યાતિમાનેમૃતદાનપરાન્ સુધાશુન્ ધીજ્ઞાનસાગરગુરુન્ પ્રણતોડસ્મિ ભક્ત્યા ॥

— ઉપદેશરજાકર.

श्री अष्ट्या.
वनवि.
रत्न० वृषि.

॥ ८ ॥

वीर्यवर्धनस्यै हे नमो देवेन सृष्टिमा संशोषकं चंद्र १ ऋषि उभां परिशिष्ट तर्हि प्रसिद्ध वनेषु उ तेभां, अने प्रायः ते परधी (हृत्त स्व.) श्री
विष्णुधर्मस्यै 'देवमुदरस्यै' च १ स्त्री द्विपत्नीभां, देवमुदरस्यै च १ स्त्री भां स्वर्गेषु अथ अनेम वृक्षेषु उ ते पत्नी भां नपी, अरुणु हे
स. १४२२ भां अथापेधी श्रीमहाविजि विरचित सप्तविंश शीकानी तदापत्नी प्रतिने स. १४२५ भां श्रीदेवमुदरस्यै उ पदेसपी पतन
(पादसु)भां ज्ञानकोशभां सुक्याभां ज्ञापी (पतनस्य प्रायः जैन पतनकारीय अथस्यै नं उतर पृ २०२) तेम च बोध वपतभां प्रसिद्ध
वनार श्री विनविष्णुस्यै पदित जैनपुस्तकप्रस्तितारंभद नं १८ पृ १७) ज्येष्ठे श्री परधी स. १४२५ मुधी तो तेजो अर्थात् एतत् इत्य

अथ अथापे पी भे स. १४२२ पी. विनवर्द्धनस्यै तथोक्तं शुर्वावधी अरुवीयनिधान प्रथम वरं पीत्त आभां अथापी उ ते जेव
वेदां भने भाद्रप पापुं हे तेभा देवमुदरस्यै स्वर्गवासर्तु वर्षे स. १४२८ ज्येष्ठे उ अने ते वधस्थित होवाभा हने संकने स्थान नपी

विशेष शोधभां ज्ञानु उ हे सोमसिद्धस्यै स. १४२४ भां स्वर्गस्थ अथ अथरे तेने ज्ञानदे वर्षे तेना मुष्ण जलु उक्त सिम्पो पीडी
व्यंशेभारस्यै स्वर्गस्थ अथ इत्य ज्येष्ठे श्रील मे सिम्पो नामे ज्ञानंदस्यै अने देवमुदरस्यै अने पक्षर पोत्तने ज्ञानुवत्त इत्य. ज्ञानंद
स्यै स. १४२२ भां स्वर्गस्थ अथ, पीडी देवमुदरस्यै सोमसिद्धस्यै ज्ञानु पक्षर एतनपर्वत स्या (सुष्पो पतनस्य उक्त स्यै न.
३५० पृ. २१५, ने नं उतर पृ २३२) देवमुदरस्यै पात्रने स्यैपदवी अथापी इतीः—१ ज्ञानस्यै स. १४२२ भां ज्ञानतभां, कुतमंजस्यै
अने तेनी स्यै शुर्वावधी स. १४२२ भां ज्ञानतभां, सोममुदरस्यै स. १४५७ पादसुभां, अने साधुरस्यै स. १४५८ भां पादसुभां

३ विद्यागुरु ज्ञानसागरस्यै—अथार पोत्तनी शुर्वावधीभां देवमुदरस्यै पासे ५० नो ऋषि स्यै तदापत्तभां ५० भां पक्षर तेने
जालपी तेना पीडी पक्षर तर्हि पा नो ऋषि तेना सिम्पो ज्ञानसागरस्यै अने सोममुदरस्यै अने पासे पूडी अनेने सूत्रे उे अथ पीडी
ज्ञानसागरस्यै अथारु अथारुना विद्या-गुरु इत्य, अरुणु हे शुर्वावधी पदेकांती त्रैवैद्यतोषी नभनी कृतिना ज्ञानिभंजलभां तथा अंतना मे
श्लोकभां घोते च ज्ञानु उे हे.—श्री ज्ञानसागर नामना स्वर्गना ज्ञान-समुद्र जेव उ पदेस पर अथार स्यैने कुं त्रैवैद्यतोषी सु
कुं श्रीमत् तथा जलुपी अथापेने अजिले स्यै जेपी इतिवाण्य श्री देवमुदर अथापेना सिम्पो अने जेने श्री ज्ञानसागर नामना

अथारु-
सादि-
परिषय
विद्यागुरु-
ज्ञानसागर-
स्यै.

॥ ८ ॥

કે પાટણના ગુંગડી તળાવમાં ત્રણસો જોગીના જુથવાળો ઉદયીયા યોગી અનેક મંત્રાદિ સમૃદ્ધિસહિત મંદિર કરી ત્યાં સ્થિતિ કરી બેઠો હતો, રોગ કે સ્થાવર જંગમ આપતને દૂર કરતો, જલ અગ્નિ સર્પાદિનો ભય ટાળનાર જ્વલભવિષ્ય જ્વલનારો તે અમ્યુત પુરૂષ નૃપ, ધનિક, મંત્રિ આદિ અખિલ પ્રવૃત્તિ પૂજાતો હતો; તેણે પોતાના સાથીઓ સહિત દેવમુંદરસૂરિને દંડવત પ્રણામ કરી રહીને ભક્તિભાવથી કર્યા ને લોકો સમક્ષ ગુરૂની સ્તુતિ કરી. સંઘાધિપ નરિયા આદિએ આ નગનતું કારણ પૂછતાં તે જોગીએ કહ્યું કે સુવર્ણસિદ્ધિ કરનારામાં દિવ્ય જ્ઞાની ગુરૂએ એમ આદેશ કર્યો છે કે પદ્મ નામના દંડ પરિકર ચિહ્નવાળા આ સૂરિ વધ છે અને કલ્યાણવૃદ્ધતા યુગપ્રધાન આદિ છે તેથી હું નમ્યો. (ધૃ ૫૦ વિશેષમાં કહે છે કે આ નગન સં. નરિયાને વૈરાગ્યનું કારણ થયું.) વટપદ્રવાસી સારંગમંત્રી પૂર્વજ્ઞેના ચાલ્યા આવતા ક્રમ પ્રમાણે જિનધર્મપ્રત્યે દ્રેષી હતો તે દેવવાનીથી તેમને યુગોત્તમ જ્વલણી સિદ્ધપુર જઈ વાંદવા આવ્યો, ને ગુરૂપાસે જૈન ધર્મ ગ્રહણ કર્યો—પછીના ૩૨૭થી ૪૯૦ શ્લોકમાં દેવમુંદરસૂરિના ગુપ્ત શિષ્યો—જ્ઞાનસાગરસૂરિ, કૃત્વમંડનસૂરિ અને સાધુરત્નસૂરિ, તેમજ અન્ય શિષ્ય શિષ્યા આદિ પરિવારમાં સોમમુંદરસૂરિ ને ગુણરત્નસૂરિ તથા દેવશેખરગણિ, મુનિમુંદરગણિ—અંધકાર પોતે, શ્રુતમુંદરગણિ આદિ ઉપાધ્યાયો, આરિત્રનૃસા આદિ મહત્તરાઓ વગેરે અનેક ગણાવેલાં છે.

તેમના સ્વર્ગવાસની વાત ગુર્વાવલીમાં જણાવી નથી તેથી તેની રચનાના વર્ષ સ. ૧૪૬૬ સુધી તેઓ વિદ્યમાન હોય એમ લાગે છે ને તે અનુમાન તે સૂરિના સં. ૧૪૬૬ના મળતા લેખ (નં. ૭૬૧ જુ. ૧)થી ખરૂં ઠરે છે. ધર્મસાગરજી કે જેમણે પોતાની પદ્યાવલી ગુપ્ત્યત્વે ઉક્ત ગુર્વાવલી પરથી ઘડી છે તેમાં પણ સ્વર્ગવાસનું વર્ષ જણાવેલું નથી. શ્રી મોતીચંદભાઈ પોતાના અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમના ગૂજરાતી ભાષાંતરની ખીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવનામાં પણ (પૃ. ૬૦) દેવમુંદરસૂરિ સ. ૧૪૫૭માં કાલધર્મ પામ્યા હતા એમ કોઈ આધાર આપ્યા વિના જણાવે છે. સોમમુંદરસૂરિને સૂરિપદ સં. ૧૪૫૭માં મળ્યું તે પરથી આચાર્ય મૃત્યુસમય આસપાસ કોઈ શિષ્યને સૂરિ કરી પદ્ધતર નીમી જાય છે એવું ઘણીવખત બને છે તેમ અત્ર પણ બન્યું હશે એમ ધારી, તેઓ ઉપરનું સ્વર્ગવાસવર્ષ જણાવવા પ્રાયઃ દોરાયા હશે, પણ તે અનુમાન કે કલ્પના સત્ય નથી. સં. ૧૪૬૬ સુધી વિદ્યમાન હોવાનું ઉપર જણાવેલ કારણે બરાબર જણાય છે. વળી

શ્રી અધ્યા
- ધનવિ.
રજ્ઞ૦ પૃષ્ઠિ.

॥ ૭ ॥

આને છે, જેમ પ્રવરનામીના પુત્ર તરીકે શનિને તે પાંચજો હોવા છતાં પણ પ્રવરનામીના પૂજ્યમાં શું નથી આવતી?—આને છે તેમ. તેમના વસ્ત્રમલના વાચ્યપત્રો પ્રજાવ એવો છે કે જે સુકુટધારી (અથવા આદીનો સુકુટ ધરનાર)થી હું મુનિમુદર થોગમ થશે. આમાં હેવમુદરસુરિનો (નહિ કે સોમમુદરસુરિનો) સમ્બંધ છે એમ મને લાગે છે. તેમને જ પોતાના છુર તરીકે જાણે છે, કારણ કે છુરુરજ સુરિ, સોમમુદરસુરિ અને કુશમ્બનસુરિનું વલ્લુન કરીને તેના ૪૨૬મા શ્લોકમાં કથિત છે કે આ પ્રજે છુર મી હેવમુદરનો અગ્રમ થો છે, ૪૧૦મો શ્લોક તે છુરનો પ્રચરિત શ્લોક છે, ૪૧૮મા શ્લોકમાં 'તેમના [એટલે હેવમુદરસુરિના] અણુરભસિપુમા મુનીવરપી સ્ત્રો છે' એમ ક્ષી ૪૧૬મા શ્લોકમાં હેવશેખર ગણિતું વલ્લુન આપી શ્લોક ૪૨૦ ને ૪૨૧મા ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પોતાનું નામ અવરદિતપણે દીનતાથી આપે છે. વળી આ ૪૨૧મા શ્લોકપરથી પોતાને ગાજકપદ આપનાર પણ હેવમુદરસુરિ હોય તેમ જણાય છે. તે સુર્વાવલીને અંતે પણ પોતે પોતાને તે સુરિના વિનેષ એટલે સિખ જણાવે છે, અને તે જે વર્ષમા રચાયેલી તે જ વર્ષમા—સ. ૧૪૬૬માં—પોતાને ધર્મસાનસ્તી પદ્મવલી પ્રમાણે ઉપાધ્યય-વાચકપદ મળેલું.

સુર્વાવલીમાં સં. ૧૪૨૪માં સ્વર્ગસ્થ થયેલા સોમવિહારસુરિના ત્રણ મુખ્ય સિખો જણાવ્યા—૧ સદશેખરસુરિ, ૨ જ્ઞાનન્દસુરિ અને ૩ હેવમુદરસુરિ. આ ઉદ્દાનો સુર્વાવલી અને ૫૦ ૫૦ પ્રમાણે જન્મ સ. ૧૩૬૬, આને સં. ૧૪૮૨ની વિનવડનકૃત તપોગમ્ય સુર્વાવલી (કે જે ધં 'ભારવીન નિવા' પુ. ૧ અંક ૨માં પ્રકટ કરાવી છે તે) પ્રમાણે સં. ૧૩૬૭, દીક્ષા સં. ૧૪૦૪ (ભુપુ મરદેસે) મદેશ્વર પ્રાપ્તિ, અને સુરિપદ પાટણમાં (પદ્મીવાલ કુશના આશ્રમેશિના વંશજ શોની સિદ્ધે કરેલા પદોત્સવપૂર્વક જ્ઞાનન્દસુરિની સાથે) સં. ૧૪૨૦ માં થયાં. પાટણમાં જુગલી સરોવરે એમી ઉદાસી-પાત્રે ઘણા લોક સમક્ષ તેમને પત્રે લાગી વંદન કર્યું ત્યારે તેમ કરવાનું લોકે કારણ પૂછતાં તે એમીએ જણાવ્યું કે મિત્રનાર પરના સુખદુઃખિદિ કરનારે 'એ પુરુષ મુજોત્તમ છે' એમ કહ્યું તેથી હું નમું છું; (વિનવડનકૃતી સુર્વાવલી). આને અપણો અગ્રમ સુર્વાવલીમાં શ્લોક ૩૦૬ થી કહે છે.

૧ વિષ્ણુશ્લોકોડપ્પતીવિ સમ્યકે ક્ષીચક્રેન્નેવગુણેડવિ મારજ્ઞઃ । મદ્દમ્મોઃ પુત્ર હ્રી મ્મમ્મકી ન પૂજવતે વગુરવીદ્ધિ કિ શનિઃ ॥ ૪૨૦ ॥
અહો ઘણાં જગમ્મોજજાત્યાયં દુપમાવણ । વ્યલો કૈર્મોક્ષિતૈર્વૈન્મોડપ્પરજ્ઞં મુનિમુન્દરા ॥ ૪૨૧ ॥ —સુર્વાવલી

પ્રત્યક્ષ-
તાલિ-
પરિષય

તત્કાલીન
જ્ઞાનપ્રવૃત્તિ.
શીઘ્રમુદ્ર-
હેવમુદર-
સુરિ

॥ ૭ ॥

મ્લેચ્છોએ ભંગ કરેલ હોવાથી તેને બદલે શ્રીઅજિતનાથનું નવીન મોટું બિંબ કરાવી પધરાવ્યું ને તેમાં સોમસુંદરસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી. (સં. ૧૪૭૯). વિશેષમાં ગોવિંદે સંઘપતિ થઈ શત્રુંજય, ગિરિનાર અને સોપારકની યાત્રા કરી; જયચંદ્ર વાચકને ઉક્ત સૂરિએ આપેલા સૂરિપદનો ઉત્સવ કર્યો (સો.સૌ. સર્ગ ૭)

ચાંપાનેરનો રાજા જયસિંહ (પતાઈ રાવળ) સોમસુંદરસૂરિના શિષ્ય સોમદેવસૂરિનાં વચનોથી મસ્તક નભાવતો હતો. (સો.સૌ. ૧૦, શ્લો. ૪૦-૪૧, ગુરુ ગુણુરત્નાકર કાવ્ય ૧, ૧૦૮)

ભૂનાગઢમાં લક્ષ્મીસાગરે નાની વય છતાં દુર્વાદીનો મદ ઉતારી મહિપાલ આદિ રાજાઓનાં ચિત્તને રંજિત કર્યું (ગુ. ર. ૧, ૮૫) રા મંડલીક (ત્રીજે) સં. ૧૫૦૭માં ગાદીએ આવ્યો તે જ વર્ષના માઘ (વદિ) સપ્તમી ગુરુવારે વૃદ્ધ તપા ગચ્છના રત્નસિંહસૂરિના પદ્મભિષેકને અવસરે પંચમી અષ્ટમી ચતુર્દશી દિનોમાં સર્વ જીવની અમારિ પ્રવર્ત્તાવી, ન્યારે એકાદશી અને અમાવાસ્યામાં તેનું પાલન પૂર્વે યત્ન જ હતું. (ઉપરકોટમાંનો શિલાલેખ). તેના સમયમાં સં. ૧૫૦૯માં માઘ શુદ્ધિ પને દિને ગિરનારપર શ્રીવિમલનાથનો પ્રાસાદ ખંભાતના સંઘપતિ શાણુરાજે બંધાવ્યો ને તેમાં ઉક્ત રત્નસિંહસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી (કે જેનો શિલાલેખ ત્યાં મોજૂદ છે). આ રાજા સોમદેવસૂરિની પૂરેલી અને વિદ્રાનોએ વર્ણવેલી મહા અર્થવાળી સમસ્યાને કર્ણુથી સાંભળી ચમત્કૃત થયો હતો. (સોમ સૌભાગ્ય કાવ્ય ૧૦, શ્લોક ૩૯, ગુરુ ગુણુરત્નાકર કાવ્ય ૧, ૧૦૮)

૫ દીક્ષાગુરુ દેવસુંદરસૂરિ—અંથકારના દીક્ષાગુરુ દેવસુંદરસૂરિ હોય એમ જણાય છે (દીક્ષાનામ મોહનનંદન અપાયું હોય એમ વીરવંશાવલી પરથી જણાય છે. તે સંબંધી હવે પછી જુઓ.) કારણ કે સ. ૧૪૫૫માં રચેલ ત્રૈવૈદ્યગોષ્ઠી નામની પુસ્તિકામાં અંથકાર ખોતાને તે સૂરિના શિષ્ય તરીકે ઓળખાવી જ્ઞાનસાગરસૂરિ પાસેથી પોતે શીખેલ છે એમ જણાવે છે. સં. ૧૪૬૬માં રચેલી ગુર્વાવલી શ્લો. ૪૨૦ ને ૪૨૧માં જણાવે છે કે:—‘તેમના શિષ્ય તરીકે ગુણુરહિત હોવા છતાં મારા જેવાને વાચકોમાંના એક તરીકે ગણવામાં

૧ ધીમત્તપાગણનમૌગળમાસ્કરામધીદેવસુન્દરગણાધિપશિષ્યકેળ । શ્રીજ્ઞાનસાગરગુરુત્તમપાઠિતેન વાલ્યેડપિ તર્કકુતુક્રન્સુનિસુન્દરેણ ॥ ૧ ॥

—ત્રૈવૈદ્યગોષ્ઠી અંતે.

ત્યારે સોમસૌભાગ્ય કાવ્ય સર્ગ ૯ શ્લોક ૭૦-૭૨ માં જણાવ્યું છે કે 'શ્રી ચિત્રકૂટ નામના કિલ્લામાં-ગઢમાં શ્રી ગુણરાજના સ્વરૂપવાન મુકૂટી, કૃતી અને શ્રીમાનોમાં મુકૂટ એવા ખ્યાલ નામના પુત્રે દુર્ગના ઉપર શ્રીકૃતિસ્તંભના તટે-પાસે ત્યારે તરફ દેવકુલિકા-દેરીઓથી વીંટાયેલું એક ઉચું જિનચૈત્ય કરાવ્યું ને તેમાં શ્રી તપાગચ્છના અધીશ-(સોમસુંદરસૂરિ)એ જિનખિખની (વર્ધમાનખિખની) પ્રતિષ્ઠા કરી.

કુંભારાણાના રાજ્યના ખીલતજ વર્ષે સં. ૧૪૯૧ ચૈત્ર શુદ્ધિ ૧૧ શુક્રે તપાગચ્છના જયશેખરસૂરિએ દેઉલવાડા નગરે ગચ્છાચારની પ્રત લખાવી (શ્રી દાપડીઆ-કુટેલોગ ૧, ૩૩૨). તે નગરમાં (સ. ૧૪૯૩માં) દેવગિરિનો ઐથી મહાદેવ દર્શનાર્થ આવ્યો તેની વિનતિથી ને તેણે કરેલા ઉત્સવપૂર્વક સોમસુંદરસૂરિએ રત્નશેખરને વાચકપદ આપ્યું. રાજના માનીતા મહાદેવધેણિએ સમસ્ત તપાગચ્છને વસોની પહેરામણી કરી અને સ્વામિવાત્સલ્ય અને પ્રભાવનાઓ પણ ઘણી કરી. (સોમ સૌભાગ્ય ૯, ૬૧ થી ૬૮)

કુંભારાણાના રાજ્યમાં ભિન ભિન ધર્મના લોકોએ અનેક મંદિર બંધાવ્યાં છે. 'તેણે વસાવેલા રાણપુર નગરમાં (રાણકપુરમાં) તેના રાજ્યમાં તેના પ્રસાદપાત્ર પોરવાડ સંઘપતિ ધરણાક કે જેણે સુલતાન અહમ્મદનું ફરમાન લેનારા એવા (ઉક્ત) સાધુ (સાહ) ગુણરાજ-સાથે આશ્ચર્યકારી દેવાલયોના આરખરસહિત શ્રી રાત્રુજયાદિ યાત્રાનાં સ્થળોએ યાત્રા કરી હતી, વળી અંતરી, પીંડવાડા (બન્ને હાલ સીરોહી રાજ્યમાં), સાલેરા (ઉદયપુર રાજ્યમાં) વગેરે સ્થળોએ નવાં જૈન મંદિરો (બધાવીને) તથા જૂનાં દેવાલયોનો ઉદ્ધાર કરીને, અનેકની પદરધાપના કરીને, દુષ્કાળ સમયે અન્નદોનો ખોલીને, અનેક પરોપકાર ને સઘસત્કાર આદિ અગણ્ય પુણ્યના મોઘા કરિયાણાથી ભરેલું જેનું જીવનરૂપી વાહન (વહાણ) સંસારસમુદ્રને તરવાને શક્તિમાન થયું હતું, તેણે ઉક્ત કુંભકર્ણુ રાજના સુપ્રસાદ અને આદેશથી 'ત્રૈલોક્ય-દીપક' નામનું ચોમુખ યુગાદીધરવિહાર-મંદિર સં. ૧૪૯૬માં કરાવ્યું અને શ્રી દેવસુંદરસૂરિના પદ્ધર શ્રી સોમસુંદરસૂરિએ તેમાં પ્રતિષ્ઠા કરી.' (જિ. ૨, ન. ૩૦૭), આ રાણાના ખંતનચી વેલાએ સં. ૧૫૦૫માં ચિતોડમાં શ્રી શાંતિનાથનું એક સુંદર મંદિર બંધાવ્યું અને તેમાં

૧ 'વિજયમત. ૧૪૯૬ સરચ વર્ષે...રાણા ધીકુંભકર્ણસર્વોંવાપતિસાર્વેભૌમસ્ય વિજયમાનરાજ્યે તસ્ય પ્રસાદપાત્રેણ...ધીમદ્દહમ્મદમુરશ્ચાણદત્તકુરમાણસાધુ ધીગુણરાજસપતિસાહચર્યકૃતાશ્વર્ચકારદિવાલયાઉપરપુર:સરધીશત્રુંજયાદિતીર્થયાત્રેણ । અજાદર્તાપિંટવાટકસાલેરાદિવહુસ્થાનવીનજનવિહારજીર્ણોંદ્વારપદસ્થાપનાવિપમ-

श्री अण्वा.
घनवि.
रत्न० वृत्ति.

॥ ५ ॥

मैत्राण्ये सायुज्यं स्यात् त्रीति जने मान धरना श्योसवाय शक्य संघर्षी वपुःशक्यः श्रीव्य पुत्र नामे वीसरे इहलपायकभा
निवास श्री मेणव्यां इति तेन 'विष्णु-संज्ञक समरे व्यासस्य पुत्र दुर्धमं श्री पार्थिवस्येति लक्ष्मणार सयो' शिवा व्यासपत्नी ए
१४७५ व्यासक मुक्ति ३ सोमवारतो शिखरेण भवेत् (आ०३८ भा० पृ ५८१-२). तेन जने तेन पुत्र भोक्तव्यस्य समभमां
वक्त वीर्यवती विनतिथी जने तेले करेता इत्यवपूर्वक सोमसुंदरस्येति निवासराजने वाचस्पद व्यासुं वणी वीसरे शितीरभां मेवास
नायतुं सभ्य मंदिर मंथान्मुं; तेन इह सुविद्य दधि प्रतिष्ठा कस्यो. तेन पुत्र अपके, पोतानी भावा श्रीमायुः इदेवाणी इव ज्ञानतनुं जे
पार्थिवनिजिन कस्यो तेने मे कश्यभीया राधे मंदिरमा स्थापित श्री ते मंदिरुं नाम 'मनोरथकल्पदुम' व्यासुं ने तेमां पञ्च प्रतिष्ठा
इह सुविद्ये करी. (आ इहलपायकभां पञ्च सुसवभानोमे व्यापी हिंदु मंदिरानो नरा क्यो इतो, तेथी म्म मंदिर द्वाव दधत नपी.)
वपी अपके करेता इत्यवपूर्वक ते सुविद्ये विनकीतिवमकने सुविपद, इहलक मुनिजोने पतिपद जने पञ्चने मुनिदीक्षा व्यापी. (सोम
सौभाग्य संव्य सत्रे ६)

ते भोक्तव्यस्यानुं गनुभान इभ्युक्त शक्य गुणुशक्यतो पुत्र भाव हे ने शितीरभां संभर्षे व्यासो इतो ते पाभ्यो इतो; जने ते
गुणुशक्ये ते सभ्याना आदेसथी जने कस्य प्रसवथी शितीरभा जेन कीतिस्तंन पासेना जेन प्रासादनी इद्वार क्यो जने तेमां इह पुत्र
व्यास जने श्रीजने श्री मदावीर प्रभुनी नपी मूर्तिनी सोमसुंदर सुविपासे सं. १४८५मां प्रतिष्ठा कस्यो (शिवसुंदरमदावीर प्रासादप्रसक्ति
सं. १४८५, म. शे. जे. जनेव पु. ३३ नं. १३ पृ. ४२थी १० श्लोक ६१)

१ श्रीमद्देवस्यारोच्येन निष्कन् श्री सहाभूमिपदेर्माणाः पुष्कलां दुर्लभद्वारा संघर्षिणे वीरुताः

—सुकरसुरिन "द्विकारसमुच्चय"नी प्रसक्ति श्लोक ८. पीट. री. ६ पृ. १०

उपस्थित इहलपायकभां पवित्रनिपुण्यः । सप्तु र्दीप्तसक्यया बहुभक्त सपुत्रस्य ॥—'सोमसौभाग्य' ६, ४

२ "श्रीमोक्षाय विविपदीर्घदुमन्वते स नं शिवसुंदरस्येति व्यापावृत्तेः ॥ १५ ॥" शिवसुंद म. प्र. प्रसक्ति श्लोक १६

ग्रन्थक-
रादि-
परिचय
पार्थिव-
रावकीप-
सिनि.

॥ ५ ॥

અહમદશાહે સોમનુંદર સૂરિના શિષ્ય અને કલ્યાણવતી રાજધાની (આસાવલ—અહમદાબાદ)ના શ્રાવક ગુણરાજને માન આપ્યું હતું અને તેને સંઘ લઈ તે સૂરિસાથે શત્રુંજય તીર્થની યાત્રા કરવાની ઇચ્છા યતાં ત્યાં જવા માટે ખાસ ફરમાન કરી આપ્યું હતું, અને માણસો વગેરે સાગત્રી પૂરી પાડી હતી.^૧

અમદાવાદમાં આ પાતશાહનો માન્ય એવો સોની સમરસિંહ સોમનુંદરસૂરિનો ભક્ત હોઈ તેમના વચને સિદ્ધાચલની યાત્રાએ આવ્યો, અને પછી તેણે ગિરિનાર—યાત્રા કરી. ત્યાંના કલ્યાણુત્રયના વસ્તુપાલ મંત્રીના શુભ યથેલા મંદિરનો ઉદ્ધાર પોતાના ભત્રીજા માલદેવની સાથે વિચાર કરી ક્યો ને તે કલ્યાણુત્રય ચૈત્યમાં પ્રોઠ પ્રતિષ્ઠા સોમનુંદર ગચ્છનાયકના વચનથી જિનકીર્તિસૂરિએ કરી (સો. સો. ૯ શ્લોક ૭૮થી ૮૦).

આ બનાવ સં. ૧૪૯૪માં થયો કારણ કે લગભગ તે સમયના રત્નશેખરસૂરિના શિષ્ય હેમહંસ ગણિએ રચેલી ‘ગિરનાર—ચૈત્ય પરિપાટી’ માં જણાવ્યું છે કે:-

ધન ધન સોની સમરસિંહ માલદે વ્યવહારિઅ, લેહિ કલ્યાણુત્રય-વિહાર ઉદ્ધાર કરાવિઅ
 ચિતુંદિસિ ત્રિહું ભૂમિહિ મૂલનાયક તિહાં ખાર, કાસગિ રહિઆ પ્રથમભૂમિ સિરિ નેમિકુમાર
 ઘડતાં જમુ આતલી અંજલિઇં સવે ટલતાં રોગ, સેવિહિ સ્વામી પૂરવઇં નિરમાલણિએ અનુદિન ભોગ સંયોગ ૨૧
 દિકખા નાણુ નિવ્યાણુ તિહાં સિરિ સોહઇં છત્ર, જરણુ પ્રતિમા વામ પાસિ ધુરિ તામુ સનાત્ર
 મંડપ સયલ વિસાલ મેઘમંડપ રૂલિઆલઉ, ત્રિહુંદિસિ ભદ્રતણુ પ્રાસાદ ખાવત્ર જિણાલઉ
 ઓસ વંસિ શ્રી સમરસી માલદેવિ મનરંગિ, સંવત ચઉદ ચુરાણુવઈ નિં ઉદ્ધરિહિ ઉત્તગ. ૨૨ (પુરાતત્ત્વ ૧, ૩ પૃ. ૨૯૧)

૧ “ધીનદહમ્મદ મુરત્રાણ દત્ત ફુરમાણ સાણુ ધી ગુણરાજ સમપતિસાહચર્મજ્ઞતાધર્યધારિ દેવાલયાઙ્ઘરપુર સર ધી શત્રુંજયાદિ તીર્થયાત્રિણ ॥” રાણુકપુરનો સોમનુંદરસૂરિની પ્રતિષ્ઠાનો સં. ૧૪૯૬નો લેખ. જિ. ૨, ૩૦૭. ગુણરાજની આ યાત્રા સંબંધી વિસ્તાર માટે જુઓ સં. ૧૫૨૪નું ‘સોમસાવાચ્ય’ કાવ્ય સર્ગ ૮, સં. ૧૪૬૬ની ગુર્વાવલી શ્લોક ૩૪૮ ને ૩૪૯; ‘જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ’ ટિ. ૪૪૪ પૃ. ૪૫૪.

श्री अम्बा,
घनवि.

रत्न० हृदि.

॥ ४ ॥

सं १४५४मा नाश कथं ओम् ७ नदि पंक्तु कैतोना तीर्थेभाम-शत्रुंभय तीर्थे अने तेन शुभ्यनाशक व्यादिनाशक विभवो अत्र स. १४६३मां कथं कथो.

भक्तानाम्ना सर्म १४, श्लोक २-३मां ह्रीरविश्वसुरिने अक्षर नाशक के निरुद व्याप्तु के कहेवा साथे उदाहरणु व्यापि छे हे: "यदा ब्रह्मण्यनेव ह्यन्मत्तैवे प्रवेष्टक । मुनिमुखाद्युक्तोपविभोऽम्बेक्या ॥"—येम अंशवर्था ते सहैरना भव्यी क्षर नामना भान-कन्याविपविने प्रभेदधी (सकआवधानी) मुनिमुंकर नामना व्यावर्धकने 'वादिशोऽवसं' केतु निरुद व्याप्तु तेम. (३) का परधी कवि माणवदत्तक स. १६८५मां रम्येका ह्रीरविश्वसुरि रासभा पू. १३२मां कथेव छे हे:-

'मनाकपी नमरीभा येम, क्षरभान तन क्काम रोम, मुनिमुंकर सुहीधर केक, छतं वाट विभवर वेक
'वादिशोऽवसं' निर्द काव, विध तिहां निवो अक्षरशक, 'अक्षरु' वा निरुद ते केक, ह्रीरकपी केका कपिक.

का क्षरभान तेम अक्षरभान भी ओम्बाल पशु व्यापने छे हे 'कुलकपटी प्रसक्तिमां केतु कथन छे हे-सम्बन्धेन सपुत्रने कथनार पत्तन (पाटव)ना स्वामी क्षरभान (क्षरभा) पशु केनाथी कृदित कथेव ते राक्षसिणेने नेकन केसर (क्षरने राक्ष) स्वयं पशु का हीमसिक (शिवाना शक्ता येव)ना अक्षरभा निजनु पशु वाभी न सभो' यथे विष्णुकीभां कथने छे हे 'ते (क्षरभा) क्षरना सख स्वयं साथे ने वाट कथो कथो. गीला कथासने १४६३ (सं. १४५४)मां कथे केना स्वयं साथे संधि करी तेने पाण करतुं पशु. ते सभन्धी व्यासपास विधीवी स्वयं साथे सुवक्षर नाम पाशु कथुं कथुं'—'सकआवधानेन कथिदास' पू. १६६.

१ "वि सं १४६२ श्रीचतुर्वेदे ब्रह्मण्यनेव (ब्रह्मण्यनेव) वसुविश्व तीर्थेभाम्य इव: ॥" व्यापारर रीपोई स. १८८३-८४ पू. ३२३

(आ विम सभससाडे अत्र विम कथाकडीन भीकथना सभसभां अदित पत्त सं १४७१मां स्थापित करैतुं कथुं, तेदा भरताः श्वेकजोके पुन. ओम्बे केक क्षरभाने अदित कथुं, तेने उद्धार कर्मासाडे सुकथाना सुकथान अक्षरुसपुत्रुं कथन मेवनी विम कथनी तेना स्थने प्रभसुवी सं १५८७मां नैशाभ वरि (सूकथवी येम वरि) ६ शिवारने दिने विद्याभानसुरि पाथे प्रसिद्ध कथनी कथो. सुजो श्री विनविश्व-सपादित शत्रुंभयोद्धारप्रबंध)

अन्यका-
रादि-
परिचय
पारिक-
राजकीय-
स्थिति.

॥ ४ ॥

ચાંપાનેર—પાવાગઢમાં જયસિંહ નામનો રાજા હતો. તે ગઢપર ઉક્ત અહમદશાહે સન ૧૪૧૮ (સં. ૧૪૭૪)માં ચડાઈ કરી, પણ તે તેને લઈ ન શક્યો, એટલે તેણે આસપાસનો પ્રદેશ ખેદાનખેદાન કર્યો. સન ૧૪૮૨થી ૮૪ (સં. ૧૫૩૮થી ૪૦) એ એ વર્ષ સુધી તે ગઢને હાતવા મહમદ ખેગઢએ ગાળ્યાં અને આખરે લીધો તે ત્યાં મુસ્લિમ રાજ્ય થાપ્યું.

સૌરાષ્ટ્રમાં જોઈએ તો સં. ૧૪૫૪માં ઉક્ત ઝફરખાને કાંકાપરના સ્થાનિક કાકોરોનો પરાભવ કરી સોમનાથના મંદિરનો ત્રીજી વખત નાશ કર્યો; એક સોરઠમાં અને બીજો માંગરોળમાં એમ બે મુસલમાન હાકેમ નીમ્યા. સોરઠતું થાણું સોમનાથ પાટણમાં રાખેલું હતું. સં. ૧૪૭૦માં ઉક્ત અહમદશાહે જૂનાગઢના ચૂડાસમા રા મેલકને વણુચલી પાસે હરાવ્યો, જૂનાગઢ પાસેથી ખંડણી લીધી; ઝાલા રજપૂતો અને ગોહિલોને પણ પોતાના ખંડીયા કર્યાં. રા મેલક પછી જયસિંહ (લેખ સં. ૧૪૭૩)ને મહિપાલ (લેખ સં. ૧૪૮૮, સં. ૧૪૯૫) પછી રા મંડલિક સં. ૧૫૦૭માં જૂનાગઢની ગાદીએ આવ્યો.

૪ આવી પરિસ્થિતિમાં જૈનોની પ્રવૃત્તિ—જૈન આચાર્યો—સાધુઓએ તેમ જ આવક ધનપતિઓએ રાજ્યકર્તાઓની સાથે મુખ્યત્વે કરી સર્વદા અને સર્વથા મીઠો સબંધ રાખી ઘણી દક્ષતાથી કાર્ય લીધું છે એટલે તેમની પ્રસન્નતા સાચવી પોતાનાં ધર્મકૃત્યો માટે તેમની સહાય, સહાનુભૂતિ અને સંમતિ મેળવીને કાર્ય લીધું છે. આ વાતની ખાત્રી માટે ઉપર જણાવેલા સુલતાન અને રાજાઓના સમયમાં જૈનોએ જે જે કાર્ય કરેલાં છે તે જોઈશું.

ગૂજરાતના ઝફરખાન અને અહમદશાહ બન્ને કદર મુસ્લિમ હોઈ મૂર્તિભંગક હતા. આ ઝફરખાનને હિંદુઓએ શિલાલેખો અને તત્કાલીન અર્થોમાં દફરખાન તરીકે ઓળખાવ્યો છે; તેણે, એમ કહેવાય છે કે આપણા ચરિત્રનાયક મુનિમુંદરને ખભાતમાં 'વાદિગોકુલસડ'— 'વાદિગોકુલ સંકટ' એ બિરૂદ આપ્યું હતું.^૧ આ દફરખાન—ઝફરખાં—જફરખાંએ જ હિંદુઓના તીર્થધામ—સોમનાથના શિવમંદિરનો ત્રીજી વખત

૧ (૧) ધર્મસાગર ઉંની સં. ૧૬૪૭ લગલગની પદ્માવલી કહે છે કે "સ્તંભતીર્થે ઢફરરાનેન 'વાદિગોકુલસળ્' ઇતિ મળિત. ।"—એટલે ખંભાતમાં દફરખાને આ 'વાદિઓના ગોકુલમાં સાંઢ' છે એમ કહ્યું હતું. (૨) સં. ૧૬૭૨ ને સં. ૧૬૮૫ વચ્ચે રચાયેલા દેવવિમલ ગણિના સટીક હીરસૌભાગ્ય

श्री अज्ञा.
वनवि.
रस० वृषि.

॥ ३ ॥

वनेके सट्टेरोपर बंध्या करी तेव्हे सर्वत्र पोतली' आणु वताली. ते सने १४५६ (सं. १५१३) मं मृतु पाभ्यो. विक्रमना पंजरभा सट्टेभा मूकसतनी सज्जीव स्थिति आणी दली

भेवाकभा जेतो महासखो सं. १४२१ मं वितोनी जादीजे म्या. ते नीरप्रतिने दोळ' अनेक लयाजिने लको (चित्र ४२ म. प्र. प्रशस्ति श्लो. १०); तेव्हे भंडवजड तोळो, भासवना ववन सख अभासावने लको. पळी साभो सखो स. १४३६ मं जादीजे आभ्यो. (चि. म. प्र. प्र. श्लो. ११) ते स. १४७५ शुधी नहर बघात दली. तेना पळी भोक्त नासनो सखो सपो (चि. म. प्र. प्र. श्लो. १२थी १७). पळी तेनी पुत्र कुंभादे—पुनो सखो स. १४६० मं वितोनी सखसिदासने निरवभ्यो अने 'दिन्दुसुत्रावु' जेदवे विंदु नादसाळ जादि निहोरे सखेक करतो महाप्रतापी ने पराकभा सखे दानी ने विद्वान् प्रवृत्तिप सख तरिके सख्य करी अनेक जडोने लली भेवावने महासख्य जनाची पोतना पुत्र उदाने दापे आसवे सं. १५२५ मं मृतु पाभ्यो. जूनी शिरोही सं. १४९२ मं देवया सव शिवनाने वसावीने लं सखभाणी करी, पळी तेना पुत्र सट्टम मझे स. १४८२ मं नवी शिरोही वसावी लं सखभाणी स्थापी. धिरमां आ वमतें रजुमड सख (धोमसौनाम सख ६, श्लो. ४; किशरबसमुख्य प्रशस्ति श्लो. २-पीडसैन् शीपोई ६, पृ १७) अने ते पळी तेनी पुत्र पुज—पुंजे सख्य करतो दली. धोमसौनाम ६, श्लो. ६ ने ७ मं कव्यानुं उ हे "जे श्री पुज सख्ये रजुसुनिमां पोतली सुखना जणथी नादसाळी सखसिनानो नस क्यो दलो तेथी 'वीरमिथीर' जेवुं वल्लवण मिड मेणनुं दतुं ज्या नादसाळी सेना उपसुंका मूकसतना सुखतन अडमदसाळनी दीवी घटे तेने आ पुजे सव महुं व देसन करतो—पळी वजत ते धिरपर लखर बळ' जयो, पखु सव दाबमां न आवतो अने पासेना पनेतोभा सखीसखभत रडेतो. जाथी ते सवने आलं नाभना अने तेनी हीबबाळने क्षमम बंध सभवा अडमदसाळे धिरनी दक्षिण-पश्चिमे १८ मैल इर दापमति नदिया कडि जेक किडो जाथी तेनुं नाम अडमदनजर राभ्युं—स. १४२७-२८ (स. १४८३-८४), अने लं दसाळ स्थापी पोतना शिळा पाठ्या सव पुंजे सं. १४८४ मं मरजु पाभ्यो. तेनी पळी तेनी पुत्र नासपुडास जादीजे मयो.

प्रत्यक्षा
रादि-
परिषय
धार्मिक-
राजकीय-
स्थिति.

॥ ३ ॥

હિન્દુ રજપૂતમાંથી વટલી મુસ્લિમ થનાર પિતાના આ પુત્ર ઝંકરખાનને ગૂજરાતના માલેક જેવી પદવી મળી એટલે શી બાકી રહે ? વટલેલમાં કંદરતા, ઝનૂનીપણું, ઉચ્ચતા વિશેષ હોય છે ને તે વંશપરપરા વિશેષ ને વિશેષ પ્રમાણમાં દેખા દે છે.

ઝંકરખાન નાગોર પાસેથી પસાર થતાં તેની પાસે ખંભાતના લોકોના પ્રતિનિધિમંડળે મળી રાસ્તિખાનના જૂલમોની ફર્યાદ કરી—તેને દિવાસો આપી પોતે પાટણ આવી ત્યાંથી રાસ્તિખાન સામે ચડી તેને હરાવ્યો ને મારી નાંખ્યો. પછી ખંભાત જઈ ત્યાંના લોકોની ફર્યાદો દૂર કરી શાંતિ સ્થાપી.

ત્રીજે વર્ષ—સને ૧૩૯૩—સં. ૧૪૪૯માં ઈરના રાવ પાસેથી, અને પછીના વર્ષે જુનાગઢપાસેથી ખંડણી લીધી. સોમનાથ જઈને તે હિન્દુ ઓતું મંદિર તોડ્યું, ને ત્યાં જુમામસ્જીદ બાંધી, તથા ચાણું ધાપ્યું. માંડુપર જતાં તે ગઢ ન છૂટાવ્યો. અજમેર મુસ્લિમ-યાત્રા કરી સાંભર, દંડવાણાના રાજ સામે જઈ પછી દેલવાડ અને ઝાલાવાડના રજપૂતો પર હકી કરી તેમને હરાવી પાટણ સને ૧૩૯૬—સં. ૧૪૫૨—માં તે આવ્યો. ઈરનો ગઢ છૂટવા જતાં ત્યાંના રાજ રાવ રણુમહ સાથે લડાઈ સને ૧૩૯૭—સં. ૧૪૫૪—માં થઈ, ને દિલ્હીમાં તૈમૂરની ફત્તેહની ખબર સંભળાઈ, પૂરી ફાવટ આવી નહિ; એટલે રણુમહ સાથે સંધિ કરી તેને પાટણ પાછા ફર્યું પર્યું. પછીના વર્ષમાં સોમનાથના લોકો સ્વતંત્ર થવા માગે છે એમ ખબર મળતાં લડકર લઈ જઈ તેમને હરાવી ઇસ્લામ ધર્મને દઢ પાયા પર મૂક્યો. પાંચમે વર્ષે પોતાના પુત્રને સુલતાન બનાવ્યો ને તેણે કણ્ણવતી—આસાવલને રાજધાની કરી, પણ તે ટુંક વખતમાં મરણ પામતાં ઝંકરખાને પોતે સુલતાન બની સુઝરશાહ નામ રાખ્યું સને ૧૪૦૭ (સં. ૧૪૬૩); પછી સને ૧૪૧૦-૧૧ (સં. ૧૪૬૬-૭)માં કહેવાય છે કે તેના પૌત્ર અહમદશાહે આપેલ ઝેરથી તે અકાલે મરણ પામ્યો. તે અહમદશાહે ગાદીએ બેસી સન ૧૪૧૨માં (સં. ૧૪૬૮ વૈશાખ વદિ ૭ રવિને દિને) આસાવલનું નામ બદલી અહમદાબાદ (હાલનું અમદાવાદ) રાખ્યું અને પછી એને વધારવા તથા મજબૂત કરવા માંડ્યું. પહેલાં બંધો નત્યાં, પણ તે બધાંને દાબી દઈ ને ને તેની સામે થયા તેને નેર કરી તેણે પોતાની સત્તા ખૂબ જમાવી. તે બહાદૂર લડવૈયો હતો. ઈર, ચાંપાનેર, સંખેડ, માંડુ, મોડાસા, જૂનાગઢ

श्री यथा.
घनवि
रत्न० इति.

॥ २ ॥

अथादिदीन सुभाषी इति विसेव न्यून भादे सुभो नासिनंदनोद्धारप्रबंध प्रस्ताव ३ श्लोक १ थी ८ तेजे मूलसत्तुं अपिपल
अप्यपमान नामना सुभाषे सौभु हुं ते सुभाषे ओरुवाव भावक सुमसिद्धने शत्रुंनव तीर्ष हे केन मूलनायक भी अपादिनायकी भूतिनो
अंन म्हेप्येनं सौभोये क्यो हुतो तेनो उद्धार करणुं आयापन—हरमान—आयुं हुं सुभो ते न मभनो श्रीने प्रस्ताव

[ते शत्रुंनव तीर्षनो उद्धार तेजे क्ये अने सुभ्य भद्रिमां मूलनायक अपादिनायकी नथी भूति स. १३७१ न भाव सुकव औदस्य शोभनारे
इति सत्रकण्ड सिद्धसैनसुरिना इस्ते प्रतिष्ठित कसची पभयनी स. १३६८ भां अथादिदीनना येने अक्षोर उपर आया करी एत भेगनी पाठ
इस्ती वभते आयु तीर्षपरनां विभववस्त्री अने सुभुववस्त्री नामनां अने अयुपम अन्व केन भद्रिसेनी भूतिओनो अंन क्यो—ते अने
भद्रिना अयिहा अयोनो उद्धार कसची तेभां अयोरा वीक अदिजे अने पधो अयुक्रमे स. १३७८ भां नवां यिओनी प्रतिष्ठा कसची.]

अ रीते दिस्तीन सुवतानो वभतोवभत पोतना तरुभी सुभाषो नीमी मूलसततो वहीपर कस्ता हुता तेम अेकसो ववे सुभी आयुं
आवा सुभाषो—इतेभो—न सन्वना भस भवी हुता उद्यो सुभो अहरमान (जीने) हुतो तेना आप निरे अेम अदेवाप छे हे ते
यां अतनो रणपूत हुतो—तेनुं नाम साधारण्य हुं ने तेना अर्धुं नाम साधु हुं क्रियोड तपसभ दिस्तीनी आदीजे मी ते पदेकां
अेक वभत पवनभमां सिद्धर करण कर्ता हुतो पडिने यां रणपूतीना शानेरा पासेना अेक अमभं अर्ध मयो—सं उक्त अने अयुंओजे
तेनो यद्यो अयुंरसकार क्यो, ने पछी ते महेमाननी अरी पीछन यतां पोतनी महेनने तेनी सधि परजुनी अने महेमाननो पूरो बाभ
केवानुं आहु राभुं. क्रियोड तपसभे समजवी अयेने अरुभाभी करी वकिर-उव-मुक्ष अने समसीरमाननां पर-नाम आयुं. ते आदीपर
आयो आरे ती अनेनी सत्ता वधारी दीधी—शमसीरमान अने वकिर-उव-मुक्षना दीकस अहरमानने पोतना अम—अथा परनास करी
अभीर अनाया. पछी अने १३६१—वि. सं. १३७७ भां अहरमानने मूलसततो सुभो ननावी अथादिना अप्यपमानार भवेका सुस्तिमान
नामना सुभाषे भाषे भोकवच, ने ते न अने ती तेने हांकी अहवा मूलसत हे क्यो अयु अयेस अयु हुता क्यो रांति स्थापना भोकस्यो.

अन्यक-
रादि-
परिषय
धार्मिक-
सामकीप-
स्थिति

॥ २ ॥

આખા ઉત્તર હિન્દુસ્થાનમાં ચાલતી દેશભાષામાં રાગરસીતાનાં નામનો મદિમા જગાવે છે તથા વર્લુનેદ સર્વથા તલ દે છે; મુખ્ય શિષ્યોમાં બાર મુરખ—વિવિધ વર્ણના—અને એક સ્ત્રી છે: એમાં કપીર (વપુકર), પીપો (રજપૂત), સેનો (ઉત્તમ), ધનો (જાટ), રાઈદાસ (ચમાર) અને પદ્માવતીનાં નામ વિશેષ પ્રસિદ્ધ છે. કપીરજી—કપીરરાઈએને જ્ઞાન અને જ્ઞાનથી પ્રકાશિત ધર્મલક્ષી ભક્તિ સિવાય—કાંઈ જ ગમતું નથી. હિન્દુઓમાં તેમ જ મુસલમાનોમાં ધર્મને નામે ચાલતી ક્રિયાઓને અને દુધાનદારીઓને એ સખ્ત સખ્દમાં મિન્ટે છે; મૂર્તિપૂજા જ્ઞાન વ્રત જપ તપ વગેરે કર્મકાંડની પ્રક્રિયાઓનું તથા કાલ અને આચાર્યોના મિધ્યાજ્ઞાનનું ખંડન કરે છે, અને 'ચમ' અને 'રહીમ'—હિન્દુ અને મુસલમાન બંનેનો ઈશ્વર એક જ છે એમ પ્રતિપાદન કરે છે, એમના વિશાળ ઉપદેશને લીધે, હિન્દુ અને મુસલમાન બંને કપીરજીને પોતાના તરીકે માને છે.' (આચાર્યશ્રી આનંદરાકરનો 'હિન્દુ વેદ ધર્મ' નામનો શિક્ષકોપયોગી ગ્રંથ)

૩ રાજકીય સ્થિતિ—જિનપ્રભાસૂરિ 'વિવિધતીર્થકલ્પ' (શિંધી જૈન ગ્રંથમાલા)ના પૃ. ૩૦ માં જણાવે છે કે 'વિક્રમ સંવત્ ૧૩૫૬માં અણહિલદેન મુસલમાનો દ્વિષ્ટ વાતા નામે ઉજ્જૈનને દિલ્હીમાંથી (પાટલુના) મત્રી માધવથી પ્રેરાઈને ગૂર્જરધરામાં પ્રવેશ કર્યો. ચિતોડના રાણા સગરસિદ્ધે દહ દઈ મેવાડદેશને અચ્ચાલ્યો. પછી તે હુમ્મારનો યુવરાજ વાગર દેશને મુલયરાય (મોયસા) આદિ નગરોને ભાંગીને આસાવલમાં આવ્યો. ગૂર્જરાતનો રાજા કર્ણદેવ નાહો. સોમનાથને (તેમની મૂર્તિને) ઘણા ઘાથી ભાંગીને ગદભાષર રાખીને દિલ્હીમાં દાખલ કર્યા વળી વણચકીએ જઈ અંરલિક રાણાને દંડીને સોરઠમાં નિજ આણુ પ્રવર્તાવી આસાવલમાં પચવ નાંખ્યો. મઠ મદિર દેવાલય આદિ બાળતા હતા.'^૧ આ રીતે મુસલમાનોની ગૂર્જરાતમાં આણુ પ્રવર્તાઈ. રાજપૂતોનુ-હિન્દુઓનું સન્ન્ય ગયું. પ્રાચીન ગૂર્જરાતનું છેલ્લું પ્રકરણ પૂરુ થયું.

૧ અહ તૈરસયલ્પણે ચિત્રમવરિસે (૧૩૫૬) અણવદીણમુરતાણસ્ય કમિટ્ટો ભાયા ઉત્તરુખાન નામધિઓ દિલ્હીપુરાઓ મતિ માહવપેરિઓ મુજ્જરધરં પઠિંગો । ચિત્તકુડાહિવર સમરસીદ્ધેણ વહં દાહ મેવાડદેવો તથા રત્તિસઓ । તઓ દુમ્મારજુવરાઓ વગ્ગલદેસં મુહ્દાસયાર નયરાણિ વ મંવિથ આસાવહીણ પત્તો । કણ્ણવેવરાયા ણ નટ્ટો । સોમનાથં પચપાણ્ણ મટ્ટે રોવિઝણ દિલ્હીણ પેવેદ । પુણો ઘામણથહીણ ગલું મંદલિકારણવં વડિતા સોરઠે નિજ આગ પચવપિત્તા આસાવહીણ બાપાવિશ્વો । મઠમંદિરવેવલ્લણ્ણિ પચ્ચાલ્લેદ । —જિનપ્રભાસૂરિજીત વિવિધતીર્થકલ્પે પૃ.૨૦

શ્રી અષ્ટા.
 ષનવિ.
 રાજ. ૦ હૃદિ.

॥ ૧ ॥

૧ પ્રસ્તાવ—આ પ્રંથના કર્તા સુમિત્રુદરસુરિનાં માતૃપિતા, જ્વલિ, જન્મસ્થાન હલુમુથી જન્મ્યાત ર્શ્યાં છે; મુલ્યમે તેઓ જૈન શ્વેતાંજર સંપ્રદાયના તપા અષ્ટામં સોમસુન્દર સુરિયા પદ્મર ધરેલા હોઈ તે મવ્યજી (ધર્મસાગર ઉપાધ્યાયકૃત) પદ્મવર્ધીમાં તેમનાં જન્મતિથિયો ર્શ્યાંપડે છે—જન્મ સં. ૧૪૪૬, દીક્ષા સં. ૧૪૪૭, વાચકપદ સં. ૧૪૬૬, સુરિપદ સં. ૧૪૭૮ (૧૪૭૯), સ્વર્નવાસ યં ૧૫૦૦ કલિકા સુરિ ૧ જ્યારે સોમસુન્દરસુરિનાં જન્મવર્ષાદિ જ્ઞેમ છે કે—જન્મ સં. ૧૪૪૦ માંય વરિ ૧૪ શુક, દીક્ષા-વત સં. ૧૪૪૩, વાચકપદ સં. ૧૪૫૦, સુરિપદ સં. ૧૪૫૭, સ્વર્નવાસ સં. ૧૪૬૬ (જે થ. કવિઓ ૨, ૭૫૬). એટલે જાને સુરિઓનો જ્વનકાલ પ્રાચ. સારખો છે—એકતું વ્યયુજ (૬ ને બીજાતું ૬૦ વર્ષ, એકની ૬ વર્ષની વય હતી જ્યારે બીજાનો જન્મ થાય છે અને એકના સ્વર્નવાસ પછી જ્યાર વર્ષે બીજાનો દેહોત્સાર થાય છે, એક ૭૮ વર્ષની વયે મુનિ-દીક્ષા થે છે, જ્યારે બીજા જ્યાર પછી પ્રાચ: ૭ વર્ષે ૭૮ વર્ષની વયે જ સ્વયંવત સ્વીકારે છે. એકને વાચક-પદ ૨૦ વર્ષની વયે મળે છે તો બીજાને ૩૦ વર્ષની વયે પ્રાપ્ત થાય છે; એકને સુરિપદ મવ્યજ્યાયક દેવમુન્દરસુરિ સં. ૧૪૫૭માં પાઠશુમાં નમસિદ્ધે કરેલા ઉત્સવપૂર્વકે આપે છે, જ્યારે બીજાને તે સોમસુન્દરસુરિ ત્રચ્ચનાયક યજ્ઞ પછી સં. ૧૪૭૮માં (જરી રીતે ૧૪૭૯માં) વાજનરમાં દેવસભે કરેલા ઉત્સવપુસ્તસર સુરિપદ આપે છે; એક સં. ૧૪૬૬માં સ્વર્નસ્થ થાય છે તો બીજા તે પછી પ્રાચ: જ્યાર વર્ષે તેમના પદ્મરની માદી સોભાથી દેવલોકે સિધ્ધને છે.

અમ જનમન આમું ચિકમતું પદરમું સતક જાને સુરિઓનું જ્વન રોકે છે. સોમસુન્દરસુરિએ અનેક ભવ્ય જૈનમદિરોની પ્રતિષ્ઠા, અનેકને વાચકપદ અને આચાર્યપદનું મહાન ઉત્સવપૂર્વકે દાન, પુષ્કળને આપેલી દીક્ષા, જ્ઞેમું પુસ્તકોનો ઉદ્ધાર, લોકભાષામાં મધ્યમંથોની રચના આદિ ધર્મકૃત્યોથી જૈન ધર્મ જાને સાદિકની અનેક પ્રકારે સમજૂથિય શોવાઓ કરવામાં પાછી પાની કરી નથી તેથી જ્ઞેમ સતકને આ વાસ્તવિકરીતે સ. ૧૪૫૧થી સર જતા વ્યર્ધસતકને, સોમસુન્દર મુગ જ્ઞેનામ આપી શકાય તેમ છે. (જુઓ મારો 'જૈન સાદિકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ'-વિજ્ઞાન પાથખો.)

૨ ધાર્મિક સ્થિતિ—આ વખતે જૈનધર્મની સ્થિતિ થી હતી તેનો કલક ખ્યાલ મારો 'જૈન સાદિકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ' જોવાથી આવશે. અન્ન ધર્મની સ્થિતિ જ્ઞેતાં શમાનન્દ અને કળીરન્દ ઉપદેસે વૈષ્ણવ સંપ્રદાય—મહિ સંપ્રદાય—પર જનરી અસર કરી હતી. 'સમનન્દ ૭

પ્રન્યસ-
 રાદિ-
 પરિષય
 પ્રસ્તાવ.

॥ ૧ ॥

ગ્રન્થકારાદિ-પરિચય

(કરાવનાર: શ્રીચુત મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ, B. A., LL. B., Advocate)

ગ્રન્થકાર શ્રીમુનિસુંદરસૂરિ

તપિ જપિ શાસન દેવિ આરાહઈ, સંતિકર-સ્તવિ મરગી નિવારઈ,
ગણુધર ભદ્રબાહુ ગુરૂની બેલઈ, ચઉવિહ સંઘની બીડ ભવેલઈ.
'અહ્લદેસિ ઇતિ ઉપદ્રવ યલઉ,' ઇમ ગુરૂ વીનવતિ સહસમલ રાઉ,
ધ્યાનિ બધઠા તવ ગુરૂરાયા, ટીડતણા ભર દૂરિ પલાયા.
જીવ અમારિ મરૂમંડલ દેસે, સો વરતાવઈ ગુરૂ-ઉપદેસે,
મુણિવર-મહિમા ચઉપટ ગાજઈ, શ્રી જિનશાસનિ જઈ-ઢક વાજઈ.

—પંડિત લક્ષ્મીભદ્રગણિકૃત 'શ્રીમુનિસુંદરસૂરિ વિરસિ' લ. સં. ૧૪૯૮.

—તપ અને જપથી શાસનદેવીને આરાધી સંતિકરસ્તવથી મૃગી-રોગચાળાને નિવાર્યો-(એ રીતે) ગણુધર ભદ્રબાહુ ગુરૂની સમાન ચતુર્વિધ સંઘની બીડ યાળી. (શિરોહીના) સહસમલ (નામના) રાજ્યે 'અમારા દેરાની ઇતિ ઉપદ્રવ (વીડનો ઉપદ્રવ) યાળો' એમ વિનવતાં ગુરૂરાયે ધ્યાનમા બેસીને તીડોનું ટોણું દૂર કર્યું. (આ) ગુરૂએ ઉપદેસાથી મરૂમંડલ દેશમાં જવની અમારી પ્રવર્તાવી એથી મુનિવરનો મહિમા ચારગણો વિસ્તર્યો અને શ્રી જિનશાસનના જ્યનનાં વાળં વાચ્યાં.

श्री अष्ट्या.
धनवि.
रत्न० वृत्ति
॥ ३६ ॥

श्रीजैनमानंदपुस्तकालये लभ्यग्रन्थाः—

१ अहिंसाहृदय, सर्वज्ञसिद्धिः कैवल्यलुटिम् ०-८-०	१५ परिश्राममाका (खेय वेदा) ०-१५-०	२० बुद्धि-प्रयोगा १-८-०
२ अनुयोगशास्त्र-पूर्वार्धसिद्धिः १ १५-०	१६ " " (पूर्ण वेदा) ०-१०-०	२६ अस्मिन्निस्वरा (अटीपना) ०-१०-०
३ अष्टाव्ययन-पूर्वः ३-६-०	१७ अक्षय-सातोदाः (पूर्वाः) २-०-०	२९ अक्षयसिद्धिः ०-१-०
४ अविभाषितानि ०-१-०	१८ " " (अक्षयः) २-०-०	३० अक्षा-रक्षाः २-४-०
५ अनेतिपदार्थकमकीर्णम् (अटीपना) ३-१-०	१९ अक्षाकारिणासाक्षात्कृतम् सूत्रमात्रम् २-०-०	३१ अक्षेयसूत्रक-विश्वानुक्रमः अक्ष- राक्षिपना ०-१-०
६ अनेतिपदार्थकमकीर्णम् (अटीपना) ०-६-०	२० अक्षेयसूत्रकमन्था (अटीपना) २-४-०	३२ अक्षेयसूत्रः १-४-०
७ अनेतिपदार्थकमकीर्णम् (अटीपना) ०-६-०	२१ अक्षेयसूत्रकमन्था (अटीपना) ०-१५-०	३३ अक्षेयसूत्रः (अटीपना) १-६-०
८ अनेतिपदार्थकमकीर्णम् (अटीपना) ०-६-०	२२ अक्षेयसूत्रकमन्था (अटीपना) ०-१५-०	३४ अक्षेयसूत्रकमन्था (अटीपना) २-०-०
९ अनेतिपदार्थकमकीर्णम् (अटीपना) ०-६-०	२३ अक्षेयसूत्रकमन्था (अटीपना) १-४-०	३५ अक्षेयसूत्रकमन्था (अटीपना) १-४-०
१० अनेतिपदार्थकमकीर्णम् (अटीपना) १-६-०	२४ अक्षेयसूत्रकमन्था (अटीपना) १-४-०	३६ अक्षेयसूत्रकमन्था (अटीपना) १-४-०
११ अनेतिपदार्थकमकीर्णम् (अटीपना) १-६-०	२५ अक्षेयसूत्रकमन्था (अटीपना) १-४-०	३७ अक्षेयसूत्रकमन्था (अटीपना) १-४-०
१२ अनेतिपदार्थकमकीर्णम् (अटीपना) १-६-०	२६ अक्षेयसूत्रकमन्था (अटीपना) १-४-०	३८ अक्षेयसूत्रकमन्था (अटीपना) १-४-०
१३ अनेतिपदार्थकमकीर्णम् (अटीपना) १-६-०	२७ अक्षेयसूत्रकमन्था (अटीपना) १-४-०	३९ अक्षेयसूत्रकमन्था (अटीपना) १-४-०
१४ अनेतिपदार्थकमकीर्णम् (अटीपना) १-६-०	२८ अक्षेयसूत्रकमन्था (अटीपना) १-४-०	४० अक्षेयसूत्रकमन्था (अटीपना) १-४-०

सोपनाम-
तुक्कमविकर

॥ ३६ ॥

श्री-जैन-प्रानंद-पुस्तकालय, जोधबास मंडोला, गोपीपुर, सुरत.

श्लोकः	पृष्ठम् श्लोकाङ्कः	अधिकारः
मृतः किमु प्रेक्षयतिः	४१ ६९ (८)	विषयनिग्रहा०
सृष्टिपण्डरूपेण त्रिन	३६ ६१ (८)	देहममतामोच०
सृष्टोः कोऽपि न रक्षितो	५३ ९१ (२१)	कपायनिग्रहाधि०
मैत्रीं प्रमोदं करुणां च	१५२ २६८ (८)	शुभप्रवृत्ति०
मोदन्ते बहुतर्कवर्कण	५६ ९५ (४)	शास्त्रगुणा०
य		
यतः शुचीन्यप्यशुची	३५ ५९ (६)	देहममतामो०
यत् कपायज्ञानितं त्व	४५ ७६ (६)	कपायनिग्रहा०
यथा त्वेष्टा स्वगुणप्रशंसा	६२ १५३ (३)	धर्मशुच्युप०
यथा तर्पमुस्तस्योऽपि	७९ १३५ (१३)	चैराग्योपदेशा०
यद्यत्र कष्ट घरणस्य	१२२ २१३ (३२)	यतिशिक्षोप०
यदिन्द्रियापैरिह शर्म	३८ ६४ (३)	विषयनिग्रहा०
यस्य क्षणोऽपि सुर	१३५ २३७ (५६)	यतिशिक्षोपदे०
यस्यागमाग्भोदरसै	५५ ९३ (२)	शास्त्रगुणाधि०
यस्यान्ति किंचित्त	१४६ २५८ (२०)	मिथ्यात्वादिसंघ०
या सुखोपकृतिच्छ्रव	३८ ४७ (१)	अपत्यममता०

श्लोकः	पृष्ठम् श्लोकाङ्कः	अधिकारः
यानि द्विपामप्युपकारकाणि	२९ ४८ (२)	धनममतामोच०
वे पालिता वृद्धिमिताः	८८ १४५ (२१)	चैराग्योपदेशा०
यैऽहः कपायकलिकर्मनिबन्ध	११९ २०७ (२६)	यतिशिक्षोपदेशा०
योगस्य ऐतुर्मनसः समाधिः	७१ १२२ (१५)	चित्तदमनाधि०
यो दानमानस्तुतिपन्दनादि	१२९ २२६ (४५)	यतिशिक्षोपदे०
र		
रक्षार्थं खलु संपमस्य	१२० २०८ (२७)	”
रङ्गः कोऽपि जनाभिभूति	१३१ २३१ (५०)	”
रूपलाभकलविक्रम	५० ८७ (१७)	कपायनिग्रहा०
रे चित्तवैरि त्व किं नु मया	६९ ११७ (१०)	चित्तदमनाधि०
रे जीव सेहिय सहिष्यसि	४२ ७१ (१)	कपायनिग्रहा०
ल		
लज्ज्याऽपि धर्मं सकलं जिनो	६८ ११५ (८)	चतुर्गत्याश्रितो०
व		
वचोऽप्रवृत्तिमात्रेण मौनं	१३९ २४४ (६)	मिथ्यात्वादिसंघरो०
वध्यस्य चौरस्य यथा	४० ६७ (६)	विषयनिग्रहा०

श्री अच्चा.
धनवि.
रत्न० इति.

॥ ३४ ॥

श्लोकः	शुद्ध श्लोकः	अधिकारः
माप्यपि चामिदमिदं दुर्यं ५	१२२ २३९ (५१)	वतिशिक्षोपदे०
कामाभ्यां सुः इगुण्य ५	१०० १९९ (५)	देवगुण्यमेष्ट०
अन्धोऽवितं चक्षुषाववादि वतिशिक्षममात्रेण मया	९१ १०३ (३)	अतुर्लक्ष्यमितो०
विद्येति अन्धो वदि शुः	१४५ १५५ (१०)	मिथ्यात्वमितो०
५	४० ६८ (०)	विपवमितो०
अक्षयैव नाक्षयि मिधं मयी च धर्मवित्तिरुक्तं	१०४ १०० (१३)	देवगुण्यमेष्ट०
अक्षयैव समयेषुनि संवरेषु	९९ १९९ (९)	"
अक्षयैवो सुखवृत्तैर्ब द्वि कथैः	१४० १५९ (११)	मिथ्यात्वमितो०
अक्षयैवतात्वविवाहवत्	११० २०३ (१२)	वतिशिक्षोप०
अक्षयैव क्रोडपि सुदिनावधो	९१ १५१ (१)	धर्मगुण्यमेष्ट०
आववापरिणामेषु सिद्धेषु	९४ १५० (०)	"
	४२ १९४ (१०)	विपवमितो०

श्लोकः	शुद्ध श्लोकः	अधिकारः
आलोपधोमपूत्या कुर्वद् सुष्टे क्वं वातकतिर्वैद्यमि	९० १९४ (१४)	
५	३९ ९५ (४)	
अक्षयपारकरमत्ववदि अक्षोऽभुतिनात्रेण अक्षय	९५ १९९ (१२)	
अक्षोवदते सुखदुःखसंभवो	११८ २४९ (४)	
अक्षः संवृत्त द्वे विद्वत्संवृत्त	११० १९९ (१२)	
अक्षयमात्रेण मया	११५ २४० (२)	
अक्षयैव केऽपि अक्षयि	११९ २१५ (४४)	
अक्षयैवोऽप्यपतिपदा	१२९ २२० (१९)	
माया विद्या का सु	१०२ १०४ (१०)	
आक्षयैवोऽपि	१०१ १०३ (०)	
मा धृत्वमात्रेण	२९ ४३ (१)	
मिथ्यात्वयोगा	१३९ २४९ (१)	
सुखवत्त्ववत्त्वमि	९९ १०४ (४)	
सुखै च द्वि वचर	१२२ २३९ (११)	

स्येकरनाम-
नुक्रमविक्र

धर्मगुण्यमेष्ट०
विपवमितो०
धर्मगुण्यमेष्ट०
मिथ्यात्वमितो०
वतिशिक्षोपदे०
मिथ्यात्वमितो०
अक्षयमात्रेण०
वतिशिक्षोप०
"
देवगुण्यमेष्ट०
"
अक्षयमात्रेण०
मिथ्यात्वमितो०
अतुर्लक्ष्यमितो०
वतिशिक्षोपदे०

॥ ३४ ॥

श्लोकः	पृष्ठम् श्लोकाङ्कः	अधिकारः
धिगागर्भमांघसि रंज ध्रुवः प्रमादैर्भंघपारिधौ	५० २७ (६) १२८ २२४ (४३)	शास्त्रगुणा० पतिनिर्देश०
न		
न काऽपि सिद्धिर्न च वेऽति न वेद्य कार्यं न च संघ	११५ १२८ (१७) १०६ १८१ (१०)	पेषगुरुधर्मोद्दि०
न धर्मोपिन्वा गुरुदेवभक्ती नाजीविकामगमिनी	१०५ १८० (१६) १११ १९० (९)	पतिनिर्देशोपदे०
नाम्राऽपि यस्त्विति जने नाभं सुसिद्धोऽपि ददाति	११५ २३८ (५०) १०१ १०२ (८)	पेषगुरुधर्मोद्दि०
नियच्छना या चरणे निर्भूमिर्नियं पञ्चदली	१२३ २१५ (३४) २५ ४२ (८)	पतिनिर्देशोपदे० छट्टनाममात्मोच०
निरयद्यं यपो मृदि मिःसंगणनेहि सदा	१४० २४५ (७) १५६ २०३ (३)	मिथ्यावादि संवरो० सान्प्रसर्पस्वाधि०
न्यस्ता मुक्तिपथस्य	१०० १७० (६)	देषगुरु०
प		
पञ्चानुष्ठानस्तगाहि	८४ १३८ (१४)	पैराग्योपदेशा०

श्लोकः	पृष्ठम् श्लोकाङ्कः	अधिकारः
पदे पदे जीय पराभि परंस्व पीडापरिपत्रेनात्	७८ १३३ (९) १५२ २६७ (७)	शुभप्रवृत्तिशिक्षो०
परानिभूयो यदि मान परानिभूत्याश्विकया	४३ ७२ (२) ४६ ७९ (९)	कपायनिग्रहा०
परिमद पेद्रनजदा परिमहात् स्वीकृत्य	११८ २०५ (२४) ११९ २०६ (२५)	पतिशिक्षोपदेशा०
परीपदाधो सदसे परोपचारोऽस्ति सपो	१०७ १८४ (३) ३६ ६० (७)	पेषगुरुधर्मोद्दि०
पुनःपुनर्जीव यवोपदिश्य पुराऽपि पापैः पतिता	८६ १४० (१६) ४९ ८४ (१४)	पतिनिर्देशोपदे०
पुराऽपि पापैः पतितासि गुण्यासि य देहं	८५ १३९ (१५) ३२ ५४ (१)	छट्टनाममात्मोच०
पूतिध्रुतिभेष रते प्रगदभसे कर्म	६९ ११८ (११) ८७ १ (१)	धनममतामोच०
प्रगोदसे स्वस्य प्रसद्य चन्द्रराजपेर्गेन.	९३ १५५ (५) १३७ २४१ (३)	चिच्छदमना० पैराग्योपदेशा० धर्मोद्दिश्य० मिथ्यावादि संव०

भी जप्या,
धनवि,
रत्न० हृदि,
॥ ३३ ॥

श्लोकः	शुद्ध श्लोकः	अधिकारः
अदेवमात्मा तुवर्षथाः	१०० २९० (११)	सिध्वात्वादि०
उपसंवितावस्वकर्मा	९९ १९१ (११)	धर्मसुखसुप०
अधोत्रपायाः अत्रकाव	७० ११९ (१२)	विश्वरमनाधि०
उपांति तन्पादिविधमि	१०९ २९२ (२)	सुखसुखि०
कीमा अथाः सुराङ्गाः	९० १०२ (२)	अनुपमसि०
ते सीमा भववामिधि	१०९ १८९ (१)	देवसुखधर्म०
मत्तमा गृह क परयेद	१३० २९८ (४०)	वतिशिखोप०
मत्र गृहाः अःसिद	१९५ ५१८ (३०)	वतिशिखोप०
अन्नागच्छेत्परि	२८ ४९ (४)	अनन्यमतायो०
त्वचः संवत्समात्र	१०५ २५४ (१९)	सिध्वात्वादिशंभरो०
त्वमेव दुःखं नरका	१५५ २०२ (२)	आत्मसर्वस्वधि०
त्वमेव मोक्षा मयिवा	०४ १२० (३)	वैराग्योपदेश०
त्वमेव श्रेयसं गुरुं	१५३ २०५ (३)	आत्मसर्वस्व०
६		
ददन्त धर्मपितृवैर धर्मात्	१५० २९५ (५)	सुखसुखिदिशि०
दधन्तुदशेषु ममत्वसुखि	१३० २२० (४९)	वतिशिखोपदेश०

श्लोकः	शुद्ध श्लोकः	अधिकारः
वाङ्मिथुनमे तुवदेवद्य	१०३ १०५ (११)	देवसुखधर्म०
दानमात्रमुदिवन्धनसौ	११० २०९ (२१)	वतिशिखोपदेश०
दानसुखमात्रतोऽर्षथादि	९९ ११३ (९)	विश्वरमनाधि०
दीपो वधाऽसोऽपि वनासि	९० १९३ (१३)	धर्मसुखसुखेणा०
दुःखं वद्य अनुविभं सारवे	८० १०२ (१८)	वैराग्योपदेश०
दुःखं वद्य अनुविभं सारवे	९० १०३ (१)	अनुपमसि०
दुःखं वद्य अनुविभं सारवे	३५ ५८ (५)	देवसुखधर्मोप०
वेदे सिद्धा दुःखे किं	३४ ५० (४)	देवसुखधर्मोप०
अप्यत्रवत्तमा धनधापवा	३० ५० (४)	अनन्यमतायोप०
प्रिचक्षिन्वै से विवपमनादा	१३३ २३४ (५३)	वतिशिखोपदेश०
७		
पन्थे कृतिश्च अन्तरकार	२३ ८० (१०)	अनन्यमतायोप०
धनाऽधीन्यत्रवत्तमाधुखनि	८९ १०३ (१०)	वैराग्योपदेश०
अन्थाः अ सुखमतिरपि	५८ ९९ (८)	आत्मसुखधि०
अन्थाः केऽप्यत्रवत्तमाधुखनि	५८ ९८ (०)	
अन्थाः केऽप्यत्रवत्तमाधुखनि	०९ १३३ (०)	वैराग्योपदेश०

श्लोकनाम-
नुकूलविक्र

॥ ३३ ॥

श्लोकः	शुद्ध श्लोकाङ्कः	अधिकारः
कुलं न जातिः पितरौ गणो	१०२ १७३ (९)	देवगुरुधर्मशुद्धि०
कृताकृतं स्वस्व तपोजपादि	१५१ २६६ (६)	शुभप्रवृत्तिशिक्षो०
कृपया संवृणु स्वाङ्गं	१४३ २४८ (१०)	मिथ्यावादिसंनरो०
को गुणस्तव कदा च	४४ ७५ (५)	कृपायनिग्रहा०
क्वचित्कृपायैः क्वचन प्रमादैः	९० १५० (२६)	पैराग्योपदेशा०
क्षेत्रयास्तु धनधान्यगावाश्वैः	३० ५१ (५)	धनसमतामो०
क्षेत्रेषु नो षपसि यत्	३२ ५३ (७)	"
ग		
गजाश्वपोतोशरयान्	९९ १६८ (४)	देवगुरुधर्म०
गर्भवासनरकादिपेदनाः	३९ ६६ (५)	त्रिपयनिग्रहा०
गुणस्तुतीर्वाञ्छसि मिर्गुणोऽपि	७७ १३२ (८)	यतिशिक्षोपदे०
गुणांस्तवाधिस्य नमन्त्यमी	११० १८९ (८)	"
गुणेषु चोपच्छसि चेन्मुने	११६ २०१ (२०)	"
गुणैर्विहीनोऽपि जनानति	११६ २०० (१९)	"
गुरुनवाप्याप्यपदाय गेहं	१३४ २३५ (५४)	"
गृह्णासि शरयाहतिपुस्तको	११४ १९७ (१६)	"

श्लोकः	शुद्ध श्लोकाङ्कः	अधिकारः
घ		
घ्राणसंयममाध्रेण	१४४ २५१ (१३)	मिथ्यात्वादि०
घ		
चक्षुःसंयममाध्रेण रूपा	१४४ २५२ (१४)	मिथ्यात्वादि०
चतुष्पदैः सिंह इव	१०४ १७८ (१४)	यतिशिक्षोप०
चेतोऽर्धये मयि चिरत्त	६४ १०९ (२)	चित्तवमनाधि०
चेद्वाञ्छसीदमभितुं पर	३३ ५६ (३)	देहसमतामोष०
चौरैस्तथा कर्मकरैः	५२ ९० (१०)	कृपायनिग्रहा०
ज		
जनेषु गृह्णासु गुणान्	९३ १५४ (४)	धर्मशुद्धि०
जपो न मुक्त्यै न तपो	६७ ११४ (७)	चित्तवमनाधि०
जानेऽतोऽस्त्रि संयम	१०९ १८७ (६)	यतिशिक्षोपदे०
जिनेष्वभक्तिर्वभिनां	१०३ १७६ (१२)	देवगुरुधर्म०
जिह्वासंयममाध्रेण	१४५ २५३ (१५)	मिथ्यात्वादि०
त		
तस्येषु सर्वेषु गुरुः	९८ १६५ (१)	देवगुरुधर्म०

श्री अण्वा.
 धननि.
 इत्त० वृत्ति.
 ॥ ३२ ॥

श्लोकः	इत्तम् श्लोकः	धनिकारा
आपयित्ते वा सुवचनम्	११३ १९५ (१७)	वृत्तिश्लोप०
धनवद्वेत्तावत्तु पात्रं	११४ १९६ (१)	सुमन्वृत्तिश्लोप०
आत्मनो वद आयादि	७२ १२५ (२)	वैराग्योपदेश०
इ		
इति वदुर्गतिदुःखवर्षीः	१३ १०९ (९)	वदुर्गतिश्लोपदे०
इति वदिवदित्तां वा	१५३ २७० (१०)	सुमन्वृत्तिश्लो०
इममिति अतिमन्वृत्तिः	१५४ २७१ (४)	साम्प्रदायश्लोप०
इदामुत्र च वैराग्य	१७९ २७३ (४)	सिद्धान्तश्लोपदे०
उ		
उत्तमवदुर्गतिर्न व	११२ १९३ (११)	वृत्तिश्लोपदे०
उत्तमवदुर्गतिर्न व	४० १२७ (१३)	वैराग्योपदेशादि०
ए		
एवं सदाऽन्वासाद्येन	१५७ २७१ (१)	साम्प्रदायश्लोप०
ए		
एवं सदाऽन्वासाद्येन	११३ १९० (७९)	वृत्तिश्लोपदेश०
एवमपि समवाप्यवोपि	११२ १९३ (५९)	"

श्लोकः	इत्तम् श्लोकः	धनिकारा
करोति वदोऽथ	४६ १४३ (१३)	कथावृत्तिश्लोप०
कर्माणि शीघ्रं करोति वापि	८६ १७७ (२०)	सिद्धान्तश्लोपदे०
कथायाश्च संवृत्तु मातृ	११३ १५७ (१९)	"
कथैव धर्मो कथसः	७९ ८५ (१५)	कथावृत्तिश्लोप०
कथे निरन्तरं निरं कथात्त	७७ १२८ (४)	वैराग्योपदेशादि०
कथयन्वाच के के	१७३ २७९ (११)	सिद्धान्तश्लोपदे०
करात्पुत्रम् वदुर्गतिः	३२ ५५ (३)	वैराग्योपदेशादि०
किं शीघ्रं मायसि इत्यसि	७३ १२५ (१)	वैराग्योपदेशादि०
किं मोक्षे वदितव्यम्	५७ ९३ (५)	कथावृत्तिश्लोप०
किं शोकात्पुत्रित्तमस्तथा	११० १६८ (७)	वृत्तिश्लोपदे०
किं सर्वपदित्तमस्तथा	७९ १२७ (१०)	"
किं सुखसि एतौ वदन्	८९ १७७ (२३)	वैराग्योपदेश०
किं शोकेऽथ वदितव्यम्	१७ १०८ (१)	वृत्तिश्लोपदे०
कुर्वीत सुखम् इत्यथो	९० ७५ (१)	अन्वयश्लोप०
कुर्वीत वदुर्गतिः समवाप्यार्थ	१५३ २९९ (९)	सुमन्वृत्तिश्लो०
कुर्वीत वदुर्गतिः	११० २२९ (७६)	वृत्तिश्लोपदे०

श्लोकात्म-
 सुकमविका

॥ ३२ ॥

अध्यात्मकल्पद्रुमस्य श्लोकानाम्
अकारादिक्रमेणानुक्रमणिका ।

श्लोकः	पृष्ठम् श्लोकाङ्कः	अधिकारः	श्लोकः	पृष्ठम् श्लोकाङ्कः	अधिकारः
अ					
अकारणं यस्य च दुर्धिकल्पैः	७१ १२१ (१४)	विषयदमना०	अमेध्यमस्त्रा यदुः	२४ ४१ (७)	ललनाममत्वमो०
अकृच्छ्रसाध्यं मनसो वशी	७० १२० (१३)	”	अमेध्यमांसाद्य	२३ ३८ (४)	”
अक्षेपु येषु परिसुद्वस्ति	२३ ३९ (५)	ललनाममत्व०	आ		धर्मशुद्ध्युप०
अणोयसा साम्बनियघ्रणा	१२४ २१७ (३६)	यतिशिक्षोप०	आच्छादितानि सुकृत्वानि	९५ १५९ (९)	यतिशिक्षोप०
अत एव जिना दीक्षा	१४२ २४७ (९)	मिथ्यात्वादि०	आजीविकादिविविधार्ति	११३ १९४ (१३)	”
अत्यल्पकल्पितसुखाय	३७ ६२ (१)	विपयनिग्रह०	आजीविकार्थमिह यद्यति	१०८ १८५ (४)	अपत्यममत्वामो०
अधीतिनोऽर्चादिकृते	५५ ९४ (३)	शास्त्रगुणाधि०	आजीवितं जीव भवान्तरेऽपि	२७ ४४ (२)	चतुर्गत्याश्रितो०
अधीत्यनुष्ठानतपः	४७ ८१ (११)	कपायनिग्रहा०	आत्मन् परस्त्वमसि	६३ १०७ (७)	वैराग्योपदेशा०
अध्येपि शास्त्रं सदसद्विचित्रा	११८ २०४ (२३)	यतिशिक्षोप०	आत्मानमल्पपरिह घञ्चयित्वा	७९ १३६ (१२)	विपयनिग्रहा०
अनित्यताया भज भावनाः	१२६ २२१ (४०)	यतिशिक्षोप०	आपातरम्ये परिणाम	३८ ६३ (२)	धनममत्वामो०

श्री अम्बा.
धनवि.
रत्न० कुचि.

॥ ३१ ॥

सुरतप्रहस्ये श्रीजिनदत्तसूरि-ज्ञानभाष्यहागारे लभ्यग्रन्थाः—

वक्रचिह्नोपक्रमम् (घटीकं)	१-०-०
सम्बेहरोक्तवली (इहहृत्पुष्प)	१-०-०
संवेमल्लभाका (सम्भावा-मन्मो विजला)	१-२-०
व्यसिदुःखप्रयोगम् (घटीकं)	०-४-०
प्राकृत्यदीपाङ्कितस्फाटित 'हुरिपत्नसमीरं' खोत्रम् (घटीकं)	०-२-०
धम्ममरकोत्रम् (घटीकं)	०-२-०
ईशोपविष्टी पदविश्लेष (व्यसोमीवा, घटीक)	१-०-०
शैवव्यवहृतिविश्लेष (व्यसोमीवा, घटीक)	१-०-०
श्रीपञ्चवरीत्रम् (सं० श्लोकसङ्घं)	सं०
" " (माकृतं, दिग्दर्शकसम्बन्धितं)	१-०-०
विद्यवाच्यपञ्चकम् (सटीकं)	१-०-०
कल्पपूजम् (कल्पकपान्यासा)	१-०-०
धम्मचरित्रमहाकाव्यम्	१-२-०
धम्मचरित्रसंक्षेपम्	
साध्यासहस्री	

विधिमार्यप्रपा	
वर्ग० उपसृष्टकम्बलम्	१-०-०
वैद्यन्यसङ्घकम् (सूत्र-इत्या-धम्मार्थ-भाष्यार्थसङ्घिकम्)	सं०
साधुसंघमतिक्रमनसूत्रम् (दिग्धी-सध्यासंयुक्तम्)	१-०-०
आवक " " "	१-०-०
संघमतिक्रमनानि सूत्रम् (सूत्रमात्र, घापी)	१-०-०
साहचर्यसिद्धिमतिक्रमनसूत्रम् (" ")	०-४-०
श्रीजिनदत्तसूरिचरित्रम् (इशोपविष्टं)	१-०-०
" " (उत्तरार्धम्)	१-०-०
सूत्रसंघव्याख्ये	१-०-०
प्राकृत्यन्ताङ्कनम्	१-०-०
त्रयोत्तरमंजरी (भाग १-२-३ दिग्धी)	सं०
इशोपविष्टसंक्षेपम् (भाग १-२ दिग्धी)	"
कुपात्रियोद्	

किञ्चिद्-
कम्प

॥ ३१ ॥

सूत्रसंघ—उपसृष्टकम्बलस्यपरि ग्रन्थानां बोधन्यत्वं कल्पनमेव मनेष्वस्ति स्पष्टमेति ।
प्रतिष्ठानं—श्रीजिनदत्तसूरि-ज्ञानभाष्यहागारे-शेरीपुर-वीरभद्रमी वनानर, सुरत

nominated for the place in 1936, and an appointment-deed to that effect was got executed in the same year. In 1937 I tendered my resignation, and after some delay it was accepted. Thereupon the trustees appointed me the Honorary General Secretary of this Fund.

Since the establishment of this institution, its funds were invested in the Government Securities. But since we bought a building situated at Kālabādevī Road, Bombay, in V. S. 1998, the said fund is mainly invested in that immovable property. This building is renamed as follows:

ŚEṬHA DEVAÇANDA LĀLABHĀI JAINA PUSTAKODDHĀRA FUND ESTATE (SURAT)
ĀGAMODDHĀRAKA

Here the first line indicates the ownership, while "Āgamoddhāraka" the name of the building.

Topiwālū Chawl, Sandhurst Road, Bombay, 4
Friday, 11th April, 1941
Caitra Sud 15, 1997

JIVANCHAND SAKARCHAND JAVERI
Hon. Secretary

death. This sum was handed over to the Fund in 1911. Similarly one of the chief trustees of the Fund and a nephew of the late donor, Naginabhāi Ghelābhāi donated a sum of Rs. 2000 to the Fund, at his death in 1931, which was handed over to the trustees in 1932. These two donations and sundry interests etc. added to the main sum have amounted to about one-lac and ten-thousand Rupees.

The aim of this Fund as laid down in the trust-deed is as follows. It should undertake the preservation, circulation, publication etc. of ancient literature pertaining to the Śvetāmbara Mūrtipūjaka sect of Jaina religion, written in any language—Sanskrit, Prakrit, Apabhraṃśa, Pāli, Gujarātī, English, German &c. It was also laid down that no work composed after V. S. 1950 should be considered ancient.

Śoṭha Kedaricanda Rūpacanda resigned in 1916 and Śoṭha Naginabhāi Ghelābhāi expired in 1931. Śoṭha Amaraçanda Kalyāpacanda and Śoṭha Nemaçanda Abhoçanda were appointed as trustees in their stead in 1926. Mr. Gulābacanda died in 1927 and Śoṭha Pūlacanda Kasturacanda resigned in 1928. Hence Mr. Nemaçanda Gulābacanda Devaçanda and Śoṭha Hirābhāi Manohubhāi were appointed in 1929 as trustees in their place. In 1929 an appointment-deed was got executed for the appointment of the said four new trustees. Śoṭha Amaraçanda Kalyāpacanda expired in 1932. Hence Śoṭha Śikaracanda Kṛutālacanda was

have changed his intention at the last moment. Hence the surplus sum of Rs. 45000 must go to his adopted son Gulābacanda. 'If, however, the heir Mr. Gulābacanda wants to spend that sum in his father's charities, he is at liberty to do so.' Late Gulābacanda, a worthy son of the donor, asked the trustees of the will of the late donor to spend that sum in some charitable work, and added a sum of Rs. 25000 to it in memory of the revered father. He further instructed the said trustees that they should spend the totalling sum towards some charitable concern which was permanent.

Pūjyapāda Āgamoddhāraka *Acārya* (then *pannyāsa*) Ānandasāgara advised the trustees of the will of the late donor, (1) Śeṭha Nagīnabhāi Ghelābhāi, (2) Śeṭha Keśarīcanda Rūpacanda, (3) Mr. Jivāpacanda Sākaracanda, and (4) Mrs. Vijakora Mūlacanda (daughter of the late donor) to spend the sum in establishing a *pustakoddhāra* fund, and Gulābacanda gave his sanction for the same. Hence the present Fund was established. The following were its original trustees: (1) Śeṭha Nagīnabhāi Ghelābhāi, (2) Śeṭha Keśarīcanda Rūpacanda, (3) Mr. Jivāpacanda Sākaracanda, (4) Mr. Gulābacanda Devacanda, (5) Śeṭha Pūlacanda Kasturacanda, (6) Mr. Manchubhāi Sākaracanda.

Mrs. Vijakora, widow of the late Mūlacanda Nagīnadāsa Jhaverī, daughter of the late donor and executrix of his will, donated a sum of more than Rs. 25000, her entire estate, to the Fund at her

(1) This sum was spent after reparation of the well-known Jaina temple at Raṣakapura through Śoṭha Āpandajī Kalyāṇajī firm, under the supervision of the late Gulābcauda Devacauda. The Āpandajī Kalyāṇajī firm contributed an equal sum towards this undertaking

(2) This sum was handed over to the Surāṣ Pinjarapola.

(3) The late donor had already spent Rs. 20000 after a compound for a bungalow with a garden, which was then under construction. The sum of Rs. 25000 was added to it, and a *dharmaśālā* was built therein.¹

(4) This sum was donated to the said Śoṭha Gholābbāi Lalābbāi Jaina Koera-Baṛia Fund.

The donor had not decided how to spend the remaining Rs. 45000, and expired before giving any instructions as to this sum. The court interpreted this fact in a rather curious way: 'The donor, when he prepared the will, might have intended to spend the entire sum of Rs. one-lac in charity. But the fact that he has not mentioned as to the disposal of more than the said Rs. 55000 means that he might

¹ The donor intended to add a sum of only Rs. 5000 to the sum he had already spent; that is, Rs. 25000 was the entire sum he intended to spend after the *dharmaśālā*. But, according to the court interpretation the words meant a fresh sum of Rs. 25000; and hence Rs. 25000 more had to be spent after the *dharmaśālā* building.

A Brief Account of the Fund

I find some people anxious to know something more about Śeṭha Devacanda Lālabhāi Jaina Pustakoddhāra Fund than they do at present. Hence I give here a brief account as to how it was incorporated, and a short note as regards its inner machinery since then up to date.

Śeṭha Devcanda Lālabhāi, to commemorate whose memory this Fund was established, directed in his will that a sum of Rupees one-lac be used in charity as follows :

- (1) Rs. 20000 towards reparation of old delapidated Jaina temples.
- (2) Rs. 5000 towards *pinjarapoles* at Surat and other places.
- (3) Rs. 25000 to be utilised for building a *dharmasālā* in place of a proposed bungalow in a compound owned by the donor in Surat, and then under construction.
- (4) Rs. 5000 to be spent towards providing saffron and camphor (*barāsa*) to Jaina temples.

The above sums totalling Rs. 55000 mentioned in the will were respectively utilised in the following manner :

मोहमयिष्ये श्रीजिनदत्तसुरि-ज्ञानभाण्डागारे सन्धग्रन्थाः—

इन्द्रसङ्क्रान्ति (सटीकानि)	१-०-०	वचनद्वैतपत्रिभिर्द्वैतः	
वदक्यायकल्पनम् (सटीकं)	०-६-०	पंचप्रतिष्ठासूत्रम् (सूक्तमात्रं ध्यायी)	०-१-०
भक्त्यमरकोशम् (सटीकं)	०-६-०	" " (" पुत्ररात्री)	०-१-०
कर्मनामसन्निवेश्यम् (सटीकं)	०-६-०	ईश्वरप्रतिष्ठासूत्रम् (पुत्ररात्र्यावैभाषावैपुत्रम्)	
सामासाटीकतन्त्रम्		राहदेवस्य प्रतिष्ठासूत्रम् (सूक्तं ध्यायी)	०-१-०
गाथासङ्घटी		" " " (" सुवरात्री)	०-१-०
विधिमायम्पदा		दानासङ्घटी पूजा (ध्यायी)	०-१-०
श्रीशारङ्गचरित्रम् (सटीकतन्त्रम्)	०-१-०	जिनदत्तसुरिजी जीवनचरित्र (पुत्ररात्री)	०-१-०
" " (माहृतं, शिष्यवृत्तवृत्तं)	१-०-०	शिवकृपाकवीचरित्रम् (पुत्ररात्री)	०-१-०
जात्यमरकोशः	०-१-०	शिवचंजलीवचनत्रिका (पुत्ररात्री)	०-१-०
साधुपंचप्रतिष्ठासूत्रम् (हिन्दी-सम्प्रायंशुक्लम्)	१-०-०	सप्तशतिकादिश्लोकसंग्रहः	०-१-०
भाष्यम् " " (" ")	१-०-०		

अभय ग्रन्थमाळा-श्रीकानेर प्रकाशितानि पुस्तकानि—

पुण्यप्रधानविश्वचन्द्रसुरि (हिन्दी)	१-०-०	इन्द्रा श्रीजिनदत्तसुरि (हिन्दी)	०-१-०
श्रीसिंहप्रतिष्ठासूत्रसंग्रहः (शास्त्रीनारायण)	१-६-०	सन्निवासी श्रीजिनदत्तसुरि (हिन्दी)	०-१-०

सूचना—उपरोक्तग्रन्थस्यपि प्रकाशनाय पोहोच्यते इत्यर्थेन अधिष्ठाता महोदयैः ।

प्रकाशकः—श्रीजिनदत्तसुरि-दासमन्डार-पठारकोश-वैप-अभिर, सनहरी, मुंबई ३

श्री भग्या.
धनवि.
रस० इच्छी.
॥ २८ ॥

छेळां पांच छ वर्षधी फंड तरफधी आगळ जेटला वधु प्रमाणमां पुस्तको प्रसिद्ध न थवानुं कारण ए हतुं के ए समय दरमियान फंड पासे पूरती रोकड रकमनो अभाव हतो. ते पहेलांनां वर्षोमां आगळ करतां वधु रकम खरचाई गयेली, अने निर्दिष्ट वर्षो दरमियान वेचवाना पुस्तकोनुं भंडोळ घणुं वधी गयुं होवाधी पुस्तकना वेचाणमांथी थती आवक पण आगळ करतां वहु ओळी थई गई हती. आधी थोडो समय पुस्तकप्रकाशननुं काम मुलतवी राखनुं आवश्यक थई पड्युं हतुं. ऋणे वर्ष व्याजनी रकम भेगी थवा देवामां अने पुस्तकोनो स्टॉक वेचवामां गयां.

आ पछी ट्रस्टीओए फंडनुं आशरे रु० एक लाख दस हजारनुं थवा जतुं आखुं भंडोळ वधारे उत्पन्नमाटे सिक्युरिटीमांथी छुडं करी सकानमां रोक्नुं. ते पछी एकाद वर्षे सकाननी आवक एकत्र थवा मांडी.

आ रीते पैसानी छूट थतां पुस्तकप्रकाशननुं कार्य हवे फरी हाथमां लेवामां आव्युं छे. जो विक्रय प्रमाणमां ठीक चालु रहेशे तो पुस्तको मोटा प्रमाणमां प्रसिद्ध करवानुं असारे माटे वधु सुगम बनशे. जैनसमुदाय आ वात लक्ष पर लई वने एटलां पुस्तको खरीदी ज्ञानप्रभावनाना कार्येने उत्तेजन आपशे, एवी आशा राखुं छुं.

मुंबाई ता० १७ ऑगस्ट, १९४० शनिवार.
वि० सं० १९९६, श्रावण शुद्ध नारियेळी-पूर्णिमा.

जीवणचंद साकरचंद जवेरी
अवैतनिक मन्त्री

भी अर्थात्
वनवि.
रत्न० कुशी.

॥ २७ ॥

श्रेष्ठ अमरचंद्र कस्तूरामचरना सन्ने १९३२मां यवेद्य अचछानवी, श्रेष्ठ साकरचंद्र सुझालचंद्रने सन्ने १९३६मां दूळी-मदे संपरकामां आम्ब्या, अने ते बाबतनो सन्ने १९३६मां निमणूकनो वकारेज (एपोईटमेंट-डीड) कटावामां आम्ब्यो

सन्ने १९३७मां मॅ-बीवणचंदे दूळीपन्नातुं राजीनातुं आप्सुं, अने अमुक समय वाद दूळीमंडळे माठ राजीनातु घीअरी सने दूळीपदवी मुळ करी मशी तरीके नीम्ब्यो

फडनी हस्तजातवी फडतु मंडोळ सं० १९९३ सुपी गवर्नेमेंट सिक्सुमिटिमां रोकावामां आवेलु हतु सं० १९९३यां सुपर्ई माहार-श्रेष्ठ अचछानवी रोड उपर फडने यमु हत्यम करवा मावे आबर मफन करीप्यामां आम्ब्यु आरपी फंडतुं सपल्लु मंडोळ ते आबर मिस्त्रमां रोकायेतुं छे

फडनी प आबर मिस्त्र उपर था मुजब मामो अंकित कटायां छे—

मिस्त्रमी माझी-एवक]

“श्रेष्ठ देवचंद्र लालमाई जैन पुस्तकोद्वार फड मिस्त्र (सुरत)”

मिस्त्रतुं नाम-एवक]

“आगमोच्चारक”

किशि-
इकम्प

॥ २७ ॥

મહંમ શેઠની ધીકરી, શેઠના મૃત્યુપત્રની એક એક્ઝિક્યુટ્રિક્સ, અને મહંમ શા૦ મૂલચંદ નગીનદાસ શ્વેરીની વિધવા વાઈ વીજકોરની, રૂ૦ ૨૫૦૦૦ (પચીશ હજાર) ઉપરાંતની રકમની આંખી મિલકત વાઈ વીજકોરના મૃત્યુપત્રના ટ્રસ્ટીયો તરફથી, ઈસ્વી સન્ ૧૯૧૧ના એક દસ્તાવેજદ્વારા ભેટ મલકવાથી, તથા મહંમ શેઠના મત્રીજા અને ફંડના મુખ્ય ટ્રસ્ટી મહંમ શેઠ નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ શ્વેરીના મૃત્યુપત્રની રૂચે રૂ૦ ૨૦૦૦ (બે હજાર)ની રકમ તેમના ટ્રસ્ટી અને એક્ઝિક્યુટ્રિક્સ “વાઈ ચંદન ઉર્ફે લીલાવતી” તરફથી ઈસ્વી સન્ ૧૯૨૨માં ભેટ મલકવાથી તથા પરચુરણ વ્યાજની રકમો મલકા—વધવાથી ફંડનું મંડોલ રૂ૦ ૧૧૦૦૦૦ (એક લાખ દશ હજાર)ના આશરાનું થયું છે.

ફંડનો આન્તરિક ઉદ્દેશ “જૈન શ્રેતાંવર મૂર્તિપૂજક ધાર્મિક સાહિત્યની, જેવું કે પ્રાકૃત, માગધી, સંસ્કૃત, ગુજરાતી, અંગ્રેજી વગેરે ભાષામાં લખાયેલાં વંચાયેલાં પ્રાચીન પુસ્તકો, પાવ્યો, નિવંધો, લેસો વગેરેની જાલવણી, સીલવણી, પુનરુજ્જીવન, રક્ષણ અને અભિવૃદ્ધિ કરવાનો છે.” પ્રાચીનવાની હદ વિક્રમ સં૦ ૧૯૫૦ પૂર્વેની ટ્રસ્ટડીડમાં આંકવામાં આવેલી છે.

શેઠ કેશરીચંદ રૂપચંદ સને ૧૯૧૬માં ટ્રસ્ટીપદમાંથી મુક્ત થયા, અને શેઠ નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ સં૦ ૧૯૭૮,—ઈસ્વી સન્ ૧૯૨૧માં દેહમુક્ત થવાથી તેમના સ્થાને શેઠ અમરચંદ કલ્યાણચંદ અને શેઠ નૈમચંદ અમેચંદ જે. પી.ને સને ૧૯૨૬માં ટ્રસ્ટી નિમવામાં આવ્યા. ભાઈ શ્રી ગુલાવચંદ દેવચંદ સં૦ ૧૯૮૩—સન્ ૧૯૨૭માં દેહમુક્ત થવાથી, તથા શેઠ ફુલચંદ કસ્તૂરચંદના સને ૧૯૨૮ના રાજીનામાથી તેમના સ્થાને શા૦ નૈમચંદ ગુલાવચંદ દેવચંદ અને શેઠ હીરાભાઈ મંજુભાઈનું સને ૧૯૨૯માં ટ્રસ્ટી તરીકે સંવરણ કરવામાં આવ્યું, અને એ પારે નવા ટ્રસ્ટીઓનું સને ૧૯૨૯માં નિમણુકલત (એપોઈન્ટમેન્ટ—ટીડ) કરાવી લેવાનું.

भी अर्घ्या.
घनवि.
रत्न० वृत्ती.

॥ २६ ॥

श्लेठ देवचंदना नामतुं एक आषी फंड खापवा सुपम्बु आषी रु० पचीस हजारनी रकमने रु० विखाळीस हजारनी रकम साथे
अमेरी रु० ७०००० (सित्तेर हजार) संगीन फंड खापवा माट विळना दूस्तीमोठारा खुदा रजसवामां धाम्या *

आचार्य महाराज १००८ श्रीमह आनन्दसागर सूरीभरजी (ते समये पन्थस परे)नी सख्त अने उपदेशी वया झा, गुळाचर्च
देवचर्च शबेरीनी सम्मतिपी, आ एकत्र रकमोगु मर्हम श्लेठ देवचर्चनी यावगीठि माटे "श्लेठ देवचर्च आठमाई जैन पुस्तकोठार फंड"
नामनु आ दूख श्लेठ देवचर्चना सुसुपन्नना दूस्तीयो (१) श्लेठ नगीनमाई येजामाई, (२) श्लेठ केसरीचर्च रूपचर्च, (३) सा जीपचर्च
साकरचर्च अने (४) चाई धीजकोरे (श्लेठ देवचर्चनी पुत्री) ईली सन् १९०९मां आपुं तेमज योग्य व्यवस्था बळबाई रडेपा माटे
(१) श्लेठ नगीनमाई येजामाई, (२) श्लेठ केसरीचर्च रूपचर्च, (३) सा० जीपचर्च साकरचर्च, (४) सा० गुळाचर्च देवचर्च,
(५) श्लेठ फुलचर्च फुलचर्च, अने (६) सा० मंजुमाई साकरचर्चने दूस्तीओ निमी दूखडीक करचवामां धाम्युं

* श्लेठ देवचर्चद्वयो आसव बीडमां कन्वा मुजव कन्व रु० पुढा करचवामो ह्यो वरंतु "सुनी कन्वदेवी वादि प्रभाये ते ते आतायेजो करचव"
तेम विळमां दळविळें हतं, पवारो खुदा उपशीकचवकर्मा पोते माच रु० पंचाचव हजारनी रकमनी वादि कळी कन्वा अने रु० विखाळीस हजारनी वादि
पुढी करी करवां वादि आषी कन्वदेसर वयो अर्धे बीडकन्वो के "बीड करती वळते रु० एक लाख करचवानी ह्ण्य ह्यो, वरंतु उपशीक कळी वळते
रु० पंचाचव हजार व करचवानी ह्ण्य ते ते कळोसर वळी होई रु० विखाळीस हजार वादि करचव माटे व उपशीकचवकर्मा नोंव्या वादि होव, तेनी
व रकमनो माळीक दचक पुढ गुळाचर्च व आच अने तेनी मरती होव तो ते प्रभाये मुजवनें करचव दूस्तीओने पोताची मरतीची मुजवामोमां
व रु० विखाळीस हजार कळी देवानी सख्त वधी पन्थे वारस गुळाचर्च व रकमनो माळीक पोते व पचां करचवा माटे दूस्तीओने सम्मति अने
तो तेनी मरती मुजव दूस्तीओने व रकम करचवामे सख्त म्ण्य वाच के." याईनी गुळाचर्चद्वयी ह्ण्य व रकम पोते केवची महोटी तेधी तेनी मरती मुजव
तेनी सम्मति मळवाची व आ फंडची खापवा चाई कळी

किञ्चि-
इच्छय

॥ २६ ॥

५००० पांजरापोळ सुरत अने धीजे. (सुरतनी पांजरापोळमां अपार्ई.)

२५००० बाडी करवा मांडी छे तेनी धर्मशाला करवी. (सुरतमां शेट देवचंदे रू० २०००० वीस हजार खरची गकान सहित घाडी थांधवा मांडी हती तेमां पचीश हजार उमेरी धर्मशाला स्थापी. जेथी धर्मशालामां रू० ४५००० पिस्तालीश हजारनी रकम वपराई.)*

५००० केशर अने वरास फंडमां. (आ रकम शेट घेलाभाई लालभाई क्षयेरी केशर वरास फंडमां अपार्ई छे.)

शेट देवचंद उपर गुजब रू० ५५००० (पंचावन हजार) खरचवानी यादि लखी शक्या हता, अने रू० एक लाखमांथी रू० ४५००० (पिस्तालीश हजार) शेमां खरचवा फरमाववुं ते विचार करी लखवाना हता. परंतु पोताना अवसान—काल पूर्वे ए यादि पूर्ण करी शकाई नहि, जेथी पिस्तालीश हजारनी रकम नाम—निर्देश विनाती शुभकार्यमां खरचवानी वाकी रही. ए रू० पिस्तालीश हजारनी रकम शुभकार्योमां खरचवानी शेट देवचंदना सुपुत्र शा. गुलाबचंदनी कायदेसर रजा मळवा उपरांत, शा० गुलाबचंद देवचंदे पोताना तरफथी पण मर्हमनी यादगीरी माटे शुभकार्यमां खरचवा काढेला रू० २५००० (पचीश हजार) पण आ रकममां उमेरी मर्हम

* शेट देवचंदनो भाषाय “रू० वीस हजार खरच्या छे तेमां रू० पांच हजार उमेरी रू० पचीश हजारनी धर्मशाला करवी” प्यो हतो. पण कायदेसर पीळनो अर्थ प्यो थपो के “शेट देवचंद गने पटली रकम खरची गया होय ते विलमां या निराळा वपनीलपत्रमां ए मुजबतुं स्पष्ट करेलु न होवायी ए खरचेळ रकम गणवानी नहि, पण तेमां रू० पचीश हजार टूस्टीभोप धधारे भापी ते घाटीनी धर्मशाला स्थापवी.” आ धर्मशाळानो धर्मशाळा वरीके लाभ लेवातो न होवापी स्व० गुलाबचंदे कोर्टनी रजा मेळवी धर्मशाळाने ‘धीरप्रसागरजी जैन बोटींग हाऊस’ वरीके फेरवी, जेनो सुंदर लाभ शाजे विद्यार्थिभो लई रणा छे.

भी अर्घ्या.
घनवि.
रत्न० वृष्टी.
॥ २५ ॥

प्रत्य-विपयानि संबन्धे वितरुत अने उपयोगी आलेखन करी आपणा, अर्घ्यात्मकस्वतुमने सचोटे अने सुन्दर रीते शुद्धरती भाषायामें
सूक्तान् भीमुत मोतीचंद गिरधरछाळ आपणीया सोलिसिटर मुबई, तथा प्रत्यक्षर भगवाद् मुनिसुन्दरसूरि अने बने हीककारो
भीमात् घनविजयवी गणि तथा भीमद् रत्नचंद्रवी गणि संबन्धे शोधनपूर्व विद्यारथी शुद्धरतीमां देत अर्घी आपणा इतिहासमेमी
भीमुत मोहनछाळ वळीचंद देसाई वी ए., एम् एस् वी एडवोकेट हाईकोर्ट मुबई, एमतां बचनो मळेअं होवाची तत् संबन्धे विद्येप
अर्घ्यु वसित धारतो पची बचनो मुबब बने महासबोना विद्वत्तापूर्व लेखो बरुत असो तेमनो आमार् लीकरीए श्रीप.

आ प्रत्यना संशोधनकार्ये माटे आगमोद्वारक आगमव्याख्याप्रश्न साक्षरशिरोमणि आचार्यप्रवर श्रीमत् आनन्दसागरवी सूरीवरवा
हू तथा भीमान् दूळीबर्गो अहर्निश शशी श्रीप, के जेमनां कृपादृष्टि अने परिममबडे १० प्रम्यो बहार पाठया सक्रिमान् वचा श्रीप.

शेठ दे० छा० जैन पुस्तकेश्वर फंडना अर्घ्यो सामान्य इतिहास अत्रे आपणो योग्य हेतुं पुं—
जेमनी स्मृतिने अर्थे आ फंड स्वापवामां आम्हुं हे ते शेठ देवचंदछाळमाई अवेरीए पोताना सुसुपत्रमां रु० १०००००
(एक लाख)भी रकम विळपी वाहेर करी विरळी तपशीळ मुबब नीचे प्रमाणे सुमकर्म्योमां कर्षवा माटे पोताना दूळीमोने फरमासुं रु०
२०००० जूमां इहेरसरोनो जीर्णोद्वार करवामां (आ रकम शेठ आपनवी कस्यपजीवी पेडी मारफते, ए पेडीनी पज
यवळी अ रकम जमेरवीने राजपुरवीना धन्नाछाह पोरवाडवा जगप्रसिद्ध 'त्रैलोक्यवीपक' इहेरसरन्य जीर्णोद्वारमां
शेठ देवचंदना दूळीमोए माईनी गुलापचंदनी देवरेअ नीचे दरवेळ हे वि० सं० १९७१/७२ छयमा)

किञ्चि-
इकम्प

॥ २५

પ્રશસ્તિગત પદ્યથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે,—વિક્રમ સંવત્ ૧૬૭૪ ના વર્ષે વિજયાદશમી શુક્રવારના દિવસે ગચ્છાધિરાજ ક્ષીમાન્ વિજયદેવસૂરિજીની આજ્ઞાથી અને પોતાના દીક્ષા-વિદ્યાગુરુ શ્રીશાંતિચંદ્રોપાધ્યાયની કૃપાથી વાચકવર શ્રીરત્નચંદ્રગણિ અધ્યાત્મ-કલ્પલતા નામની આ સુંદર ઘૃત્તિ રચી છે. એમનો પણ વિશેષ ઇતિહાસ જાણવા માટે ઉપર્યુક્ત 'જૈન ગૂર્જરકવિઓ-પ્રથમ માગ' તથા 'જૈનસાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ' બાંચકોણ જોવાં.

સુરતવાસિઓને માન લેવા જેવી વાત છે કે, આ ટીકા શ્રીરત્નચંદ્રગણિ સુરતને આંગણે પૂર્ણ કરી છે, અને પ્રદ્યુમ્નચરિત્ર વગેરે ધીજા પણ ફેટલાક ગ્રન્થો રચી સુરતમાં પૂર્ણ કર્યા છે.

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ ગ્રન્થ, (૧) શૃંગાર, (૨) હાસ્ય, (૩) ફરુણ, (૪) રૌદ્ર, (૫) વીર, (૬) ભયાનક, (૭) વીમત્સ, (૮) અદ્ભુત અને (૯) શાંત એ નવે રસોમાંના સર્વે રસોના અધિરાજસમા શાંતરસથી સોઠા અધિકારોમાં વિભૂષિત કરવામાં આવેલો હોઈ એમાં સ્વપરને હિત થવાના હેતુથી શાંત્યાદિ ભાવોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલું છે. એનું વાચન, મનન, અધ્યયન અને તદનુસાર આચરણ, આત્માના વૈરીરૂપ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ અને દ્વેષ તથા તે વડે ઉત્પન્ન થતાં આત્માનાં અન્ય ઘંધનો યા અંતરાયો ઉપર જય મેઢવી જયશ્રી-જયકમલા વરવાનું; તેમ જ ભવોની અભિવૃદ્ધિ-રૂપ સંસારચક્રમાં વારંવાર ન પીલાતાં કુંભકારના ચક્ર ઉપર માટી પિંડમાંથી નીકળતાં શુદ્ધ-પાત્રાદિકની જેમ અથવા કાદવ-પાણી ઇત્યાદિથી નિરાઠા શુદ્ધ કમઢ-દલની જેમ આત્માની શુદ્ધતાવડે કલ્યાણ-કમલા યા મોક્ષલક્ષ્મીની પ્રાપ્તિનું મુખ્ય સાધન છે.

×३ जमानंदकेवडीचरित्र (सोफबद्ध), सोफसंख्या ६०७५ । ४ नरबर्मचरित्र, सोफसंख्या ५०० । ×५ मित्रचतुष्टयकथा
सोफसंख्या १४६०, रच्यमा काळ १४८४ । ६ पतुर्बिंशतिमिनसोत्र, सोफसंख्या ५७५ । ७ सोत्ररत्नकोष, सोफसंख्या ११५० ।
×८ संतिहरं सोत्र, गाथा १३ । ९ सीमंभरमिनस्तुति । *१० साधारणमिनस्तुति ।

यद्यपि आधी विद्येप मधो पण सुरिबरना घनावेळा होवामो असंभव तो नथी ज ! परंतु जमोय आ मयसुधि मात्र जैनमनावडीना
आपारे आधी छे !

आ उपरपी समज्ञपातुं के आ सुरिपर एक सारामां सारा संस्कृतप्राकृतानि—भाषाना घुरंपर विद्याइ हता, पठसुं ज नथी, किंतु मज
ज्ञाखना पण सारा निष्णाठ हता, के जे बाबतना प्रमाण्यां पमंतुं घनावेसुं संतिहरं सोत्र अने घेनो महिमा सुप्रसिद्ध छे एनी अंदर
एथी तो पचम संज्ञाभाय एमोधीय गोठवी छे के जेना अरण्याय मध्यात्माओ अनेकविध उपद्रवोपी ज्ञाति मेळवी लडे छे ए ज
अरण्याथी तपागच्छना पूर्वाचार्योय पाक्षिकादिना पूर्वनिवसे तेमज विहारमा विषये वैदिक प्रतिक्रमणमां खबनना सामे अने
पाक्षिकादिप्रतिक्रमणमा अंतर्मा आ सोत्र करेबातुं सामाचार्यमां निश्चित करुं छे

आ सुरिपरजानो विद्येप इतिहास जाणवानी इच्छा घराबता बांबकोप मुंबई छेठ मोतीदाहना अखभाग उपास्यना संघ तरफपी
प्रकाशित 'त्रिविधमोठी'नी प्रकाशना, तमा आ फंड तरफपी मुद्रित 'उपदेहरत्नाकर'नो उपोद्घात, तेमज जाणीवा साधर इतिहासवेचा,
श्रीयुव सोहनकाळ व्हीबंद देसाई, वी ए., एम् एम् वी लिखित 'जैनसाहित्यनो संक्षिप्त इतिहास' आनि जोवां.

× आ अंतो अन्व संख्याओ तरफपी प्रकाशित वया छे * आ मधो अनुक्रमे तसुद फंड वया अजमोदप्रमिथि तरफपी प्रकाशित वया छे.

दातानी છુપાવઢે પ્રસિદ્ધ કરવા ઢાગ્યશાલી ધયો છું. આ પછી ઢોડા સમયમાં જ “અઢ્ક ૧૦” મો શ્રીરૂપચન્દ્રપાઠકઢુત શ્રીક્ષમા-
કલ્યાણપાઠકની ‘પ્રકાશ’ ટીકા સહિત ‘ગૌતમીયમહાકાવ્ય’ જનસમક્ષ સમર્પણ કરવામાં આવશે. ં ઉપરાંત પ્રેસમાં નીચે
મુજવના પ્રન્થો ઘાલુ કરાયેલા છે:—

(૧) સટીક ઘૈરાગ્યશતક—ઘૈરાગ્યરસાયન—પશ્ચાનંદશત ઘગેરે ત્રણ શતકો ઉદ્ધાસિકામસ્તોત્ર, ધર્મશિક્ષાપ્રકરણ આદિ (૨) અભિધાન-
ચિંતામણિ કોષ—નિષંટુશેષ, ંકાશર નામમાલા—લિંગાનુશાસન, શબ્દભેદપ્રકાશ, શિલોછ ં અને (૩) જૈનકુમારસન્ભવ સટીક.

ઉપરાંત (૧) ‘પ્રમાણનયતત્ત્વલોકાલંકાર રત્નાકરાવતારિકા ટીકા, ટિપ્પણ, પંજિકાસહિત’ તથા (૨) ‘આવશ્યક—નિર્યુક્તિ
છાયાસહિત’ અને (૩) ઢિર્ઘાલ સર્ચવાલો શક્ય ંટલો સન્પૂર્ણ અને મુન્દર શ્રીમદ્ આનંદસાગરસૂરીશ્વરજીની ઢેવરેલ નીચે ‘પ્રાકૃત
કોશ’ છુપાવઢા સન્બંધી વિચાર કાર્યકરો કરી રહ્યા છે. ઘઢી શ્રાવકના કૃત્યોનું સાચું માર્ગદર્શન કરાવનાર શ્રીરત્નશેખરસૂરિરચિત
શ્રી “શ્રાદ્ધવિધિ” “વિધિકૌમુદી” નામનીસ્વોપન્નવૃત્તિસહ મૂલ, તેમજ તેનું ગુજરાતી ઢાપાંતર છુપાવઢાની અત્યાવશ્યકતા કાર્યવાહકોના
ધ્યાનમા છે અને સત્વર તે કામ હાથમાં લેવાની તેઓને ડમેદ છે.

પ્રસ્તુત મૂલ પ્રંથના પ્રણેતા ‘સત્કિરં સ્તોત્ર’ના કર્તા સહસ્રાવઢાની મુપ્રસિદ્ધ આચાર્યપ્રવર શ્રીમન્મુનિસુન્દરસૂરિજી છે, કે જેઓ વિક્રમ
સંવત્ ૧૪૭૮ થી ૧૫૦૩ મુધી આચાર્યપઢે રહી આ ઢારતઢૂમિમાં વિચર્યા હતા અને શાસનપ્રઢાવક તરીકે ઢ્યાતિમંત થયા હતા.

પ્રસ્તુત પ્રંથ શિવાય વીજા પળ અનેક પ્રંથો આ સૂરિવરે રચ્યા છે, જેવા કે—

×૧ ઢૈવિચગોષ્ઠી, શ્લોકસંઢ્વા ૮૧૭, રચ્યા કાલ વિ૦ સં૦ ૧૪૫૫ । *૨ ઉપઢેશરત્નાકર (સ્વોપન્નવૃત્તિ), શ્લોકસંઢ્વા ૭૬૭૫ ।

किञ्चिदकव्यम्

कहना-वचन-मिथ-सुख-दिव-विचरित-मन्त्र-अभि-विभुके । श्रीरामिये वरदाकृतु मय कवकमवचन-पत्रिके
[रमय-वचन-म-सुर-विरो-मिथवि-मन्त्र-रुचि-विभुया । श्रीरामिनः प्रदाकृतु मय कवकमवचन-पत्रिके ॥]

— विद्वेष १-१ —

विद्वेषमनोवचन-पत्रिके-विभुके । एवते सर्वदा, कृष्णविचो-कवे मुद्रमिः सिद्धमन्त्र-पत्रिकी ।
प्राग्वादान-विचरितः सुमगुर्विचरित-पत्रिकी । सुषो, आनन्दा-पत्रिकी-कवे पत्रिकी वन्दे महाकवि-वन्द ॥

येठ वेषवद साखभाई जैमपुस्तकोदार फडन्य, अने श्रीमती आगमोदय-समितिना शमशी आन्ने बेगसमाजना साक्षर-वर्गमापी माम्बेअ कोई अजाप हये कारण के कंठ तरफरी अगम-मकरज-परित्रादि ठेम अ अमेजी, तथा शुभराती रासाजो आदि स्थाना म्बोय सित्वाशी अंको अने आगमोदय-समिति तरफरी पकसठ अंको बापकोना हाबमां समर्पित धई बुक्या ठे, फडमापी अन्तिम प्रश्न वि० सं १९९३मां भरवेश्वर-बाहुबुद्धिचिनो द्वितीय विभाग "प्रश्नाङ्क ८७" ठीके प्रसिद्ध कथ बाप अगमग प्रश्न बर्ये "प्रश्नाङ्क ८८" बापकवर्ये श्रीमद्ब्रह्मास्वाठिभिरथित प्रश्नमरति-मकरण श्रीहरिभद्रसुरिना विवरण, ठेम अ अज्ञातनाम पूर्वोच्यमशील संक्षिप्त अवधूरी सक्षिप्त माममो मन्त्र बापको समझ रजु करपामां आम्बो अने श्रीपनमिअपजी गणित तथा श्रीरत्नचन्द्रजी गणित करेअ मने टीकाजो साधे श्रीमुनिमुन्दरसुरिचव 'अभ्यासमकल्पवुम' "प्रश्नाङ्क ८९" मो सिद्धि-

श्री अष्ट्या.
वनवि.
रत्न० इति.

किञ्चि-
दकव्य

કરવા સહાય કરી છે તેમનો અત્રે ઉપકાર માનીએ છીએ અને તે જ પ્રમાણે હવે પણ તેઓ માર્ગદર્શન અને મદદ આપતા રહે એવી વિનંતિ કરીએ છે.

અંતમાં આ સંસ્થાના પ્રેરણાદાતા આગમોદ્ધારક પરમપૂજ્ય આચાર્યવર શ્રી સાગરાનંદસૂરીશ્વરજીનો આભાર-માર અમે વિશેષતઃ ન સ્વીકારીએ તો કૃતદ્વીજ ગણાઈએ. શાસન દેવ જૈન શાસનના અવિચળ અભ્યુદયાર્થે શ્રીમત્સૂરીશ્વરને દીર્ઘાયુ બક્ષો એવી અમારી સહૃદય પ્રાર્થના છે.

મુબઈ તા. ૯-૧૨-૪૫
સં. ૨૦૦૨, માર્ગશીર્ષ શુકલ પંચમી

દી૦ સેવકો

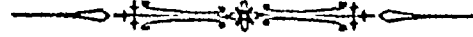
હીરાચંદ કસ્તુરચંદ જવેરી.
મોતીચંદ મગનભાઈ ચોકસી.
(મેનેજંગ ટ્રસ્ટીઓ)

આ સંસ્થાના આર્થિક અંધારણને અલુભાર પણ ખોલો નથી લાગ્યો, બહુ અસાર અમાઠના કાર્યકર્તાઓની નિષ્ક્રિયતાને પરિણામે પુસ્તક પ્રકાશનના લઠોળમાં મૂળ રકમની વ્યવસ્થિત રોકાણને પરિણામે ક્રિપ્ત વચ્ચેથી આવકથી સંબંધ વધારો થયો છે, લગભગ તેથીસ દુબર રૂપીઆ જેટલો એટલે સંરચાની આર્થિક સ્થિતિ સંબંધે એ કોઈના મનમાં સંદેહ હોય તો તે અસ્થાને છે. અસાર પહેલાંના દ્રષ્ટીઓએ સંસ્થાનુ નાણુ સુયોગ્ય રીતે સાચવી રાખ્યું છે એ ઓછી સેવા નથી કરી.

ઉલ્લા ત્રણેક વર્ષ દરમ્યાન જુના દ્રષ્ટીઓમાંથી ત્રણ દ્રષ્ટીઓ સેક નેમચદ અભેચદ, જે પી, સેક મહુભાઈ સાકરચદ તથા સેક હીરાભાઈ મહુભાઈના ચોક્કનક અવસાન થયાં છે તેની અમે દુાજપૂર્વક નોંધ લઈએ છીએ. હાલમાં દ્રષ્ટીઓની બોર્ડમાં નીચેના ૭ દ્રષ્ટીઓ છે (૧) સેક નેમચદ ગુલાબચદ દેવચદ (૨) સેક સાકરચદ પુશાલચદ (૩) સેક હીરાચદ કસ્તુરચદ (૪) સેક મોતીચદ મગનભાઈ (૫) સેક તલકચદ મોતીચદ (૬) સેક બાબુભાઈ પ્રેમચદ. સેક જીવજીચદ સાકરચદે માનક મત્રીપદનું પોતાનું રાજીનામું દ્રષ્ટીઓ પર મોકલ્યું છે તેનો હજી સુધી નિકાલ નથી થયો.

આ સંસ્થાનો વહિવટ પૂર્વેવત્ બહુ તેથી વધુ સુંદર અને વ્યવસ્થિત રીતે ચાલે તે માટે નવા દ્રષ્ટીઓ ઉત્તુક છે, અને જૈન સાહિત્યના પુનરોદ્ધારમાં રસ લેનાર હરેક બંધુ તેમજ પૂજ્ય યુનિવર્સોની સૂચનાઓને તેઓ આજકારો જળી અસાર સુધી જે જે પૂજ્ય યુનિવર્સોનાઓ તથા જૈન સાહિત્યપ્રેમી સજ્જનોએ આ સંસ્થાના ધ્યેયને મૂર્તિમત

પ્રસ્તુત ફંડના નવીન કાર્યકર્તાઓ તરફથી નિવેદન:-

આ ફંડનો ભૂત ઇતિહાસ ગૌરવભર્યો છે અને તે દ્વારા પ્રગટ થયેલા ગ્રંથાંકો પરથી જૈન સાહિત્યની થયેલી સેવાનો ખ્યાલ આવી શકશે. ફંડદ્વારા થયેલી સેવાનું માન મુખ્યતઃ ફંડ-સંસ્થાપકના કુટુંબીજન તથા ભૂતપૂર્વ ટ્રસ્ટી અને ચાલુ માનદમંત્રી શ્રી. જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરીને છે. હાલ તેઓ સંજ્ઞેગવશાત્ નિવૃત્તિ ઇચ્છી રહ્યા છે તો પણ આ સંસ્થાના કાર્યકરોને તેમનો ગાઠ અનુભવ તથા માર્ગદર્શનનો લાભ મળતો રહેશે એ આશા વધારે પડતી નથી.

છેલ્લાં સાત આઠ વર્ષો થયાં આ સંસ્થાના પુસ્તક-પ્રકાશકારણમાં શીતતા વ્યાપી ગઈ હતી. આ પ્રકાશન તેનું જીવંત ઉદાહરણ છે. ઈ. સ. ૧૯૩૭ માં છપાવવા શરૂ કરાયેલું આ પુસ્તક ઈ. સ. ૧૯૪૫ ના અંતમાં પૂર્ણ થાય છે. તે જ પરિસ્થિતિ શરૂ કરાયેલાં બીજાં પુસ્તકો “અભિધાન ચિંતામણિ” કોશ, “જૈન કુમારસંભવ” અને “સિદ્ધહેમ અવચૂર્ણિ”ની છે. હાલના કાર્યવાહકો તે પુસ્તકો જન્મ અને તેમ જલદી લોકોપયોગ માટે સાદર થાય તે માટે ધટતો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે.

આ શિથિલતા કે અવ્યવસ્થા ખદલ કોણુ દોષિત છે અથવા તેના કારણો શાં શાં છે તેની ચર્ચા કરવાનું આ સ્થળ નથી તેમજ તે વિષેની અમારી યોગ્યતા એ નથી. છતાં એટલું જણાવી દેવાની અમે તક લઈએ છીએ કે

“शंपशंपीने नशीब परमाने गनु “नानु कमांभां. हेकैल दुरत शेरमां भाग मोती शवत १८९३ नां “शालमां लागीं व्याहू शेर बळी गळ तेमां गरवार बळी गळा ते पखतमां तेची ऑंगल हमांरां पीतांजी घामांन अवशतामा आवेला, तारबाद हमे छोकटां ऊमर पुगतांमां भावां. नीघाळे भेर्नां तार पछे पीवंजचंद मोतीचंदनी दुकाने शेरामपी नांमु शीकवां बेथीं” ताहांची ऊंधीने शवत १९०९ नां शालमां मल्ल(क)कासां घाते” मुबाई गभा, तां हां नांमुघायुं चवना ईशाब, पैरोनीगरनो धंधो जपेरीनो वेपार शीकीने १९२० शाल झुपी धंधो चलाहो तारपछे देवाभाईनी मरजी “वीधारांनां धंधा ऊपर लागीं तेवन मोती वीधवानो धंधो शीकीं ने गेलाभाई मुबाई भापां तेवारे मुबाईमा रूपचंदभाई पाशे गेलाभाईने शीकवा बेधारां” तेमनी पासे शीकी ऊशीबार धभा पछे तने भाई मुबाईमा रखा ने केतमां (धंधे) शवत १९०९ शी शे शवत १९१८ मल्ल(क)कासांनां मेगा रभा” तां” आधे रोशोई करची ने मळ मुप्पीवतमा वीवश “गुजारां तारपछे रूपचंदभाईनां मेगा १९२७ ना शाल लगे मेगा रभा तारपछे मुबाईमा जुडु गैरं लीधु.

१९२१ नां शालची मोतीनो धंधो मोतो चाल्हेदो ने तीर्दोरची वीलात मोती मोकळया “नांदु ने वीलातनो धंधो आज लगे र्थीलं करतां गना नामैळीकीत वेपारी यभा ने नशीब परमाने शारु “नानु कमांभां.

शाकेरचदने छोकटां तन छे जीवनभाई गुलापचद ता० मधुभाई. गेलाभाईने एक छोकरो छे, नगीनभाई देवाभाईने हांल लगे कद छोकरो नशी एकज

१२ संवत्सपीने १३ नाणु १४ कमाया १५ असळ १६ काशी १७ ‘भागल’नो अर्थ भागल जता यम भाग पळीनो समझवो. कारण के भागना पखते श्रेष्ठ लालभाईने अने धरना धपाने माथ पदेरेला कपटांभरेज भीब वचानया महार नीकल्लु पळेणु, ते मळते आजनी माफक बळो, सेफवांटो के बधरी श्रीजीरीओ न होवी. जे भाई पोतानी मिरकत रोकड नाणु अने अने शरशारिमान होय ते घेर पटाशओ फे दोबापोमां पासेज राखवामां आयतुं. मयकर भागपी घेराई जतां वखमरे नीमळ्या उपरात घभरातना मार्या पोटीवामांची पोताना जाना बाल्यने बदले खांळनीनाळाळणीं आने बाळकमांनी झुगळामां छपेटी दाघमां लई नीकती पळेळां त्या मिरकतने मर्या पकडवा बेसे. तेची सामान्य स्थितिमां भापी पळेळां अना लेखक श्रेष्ठ साकरचदज श्रोटे भागे पोधीभामां रदी गयेला. भागमांभी महार नीकतभावाद् ध्यान भाववापी पाळा बई पोटीभामांभी लई भायेलां १८ मण्या १९ शराफिनामु २०० घेठा १ कतीने २ सामे ३ नामुठागु तथा भोवीना बजनति गणत्रीना चवना दिसावो ४ मोती पोरववानो धंधो तथा शबेरातनो व्दार ५ वीधाराना—मोती वीधवाना ६ शीख्या ७ वेसाळ्या ८ कौसमां मूकेळां शबो संबंध जालपया अने नवा मूक्यां छे. मूक्यां रही मयेळां देखाय छे ९ रखा १० त्यां—मुर्दमां हाये रतोई करची ११ गुजारां १२ पर भाटेची जुडु खई त्यां वसनाट कर्पो. १३ चलाभ्यो १४ ते दहाछापी १५ मांभ्यु १६ चान्या १७ नामांकित १८ नाणु

श्री अष्ट्या.
 चन्द्रि.
 रत्न० वृत्ति.
 ॥ २० ॥

गयाते बर्षादी जाते हते. तेवो नईस्त हाचको जाकेरपर मे जाकेरपरच भाईहो करे हे. तेवमे वरके जाकेरपर हाचपुनस्यभीनं दितंघटां जाच वरके वरीना कवीप हर वरके जाते हे."

खरवार कवठकायां खीच खेकरां कवठकायां ह्यां तेकन वीकनं घारां मयेंच ह्यां मे कुमयेंची वीच खेकरां कनर केरेंको मय रंजळ ह्यां मे वरके एक खेकरांहोने भेष करी कवठे भाईने कंवा" भेषळ हतो. तेमनं खेकरां तन ह्यां पेयबंदभाई हाकनंर मे कवठमीचंद ते कवठनर कवठमीचंद पुनरी पया हे मे पेयबंदभाई मोठां खेकरां वाक्यीची हे तेमने पिते एक खेकरो भाई रतनचंद हे तेमने परबंकेजे हे.

खरवार कवठकायां बोवा खेकरां काकभाई "कांकां करीये ह्यां तेकन गळ मोय मे कनं घाकनां जाण ह्यां ते कनंरां बोपरीनां कवठारचं वीकवी काम हे. तेकन कवी मोठी कनर भाकरे कवठची वाक्यी कनरे उचत १९४० नां असेरि सुव ११ या. कनोरचं एक कवठने सुमारे पुर्वीं ह्यां. खेकरां वीकवी पळारे तन सुधी कवठ हे कवी जाठी कवठकायां मे कनो कवठयोग पईचो कन. या- घाठी कवठ कनर करवीर कवठ खेकरांहोने परबंके वरठ्यांची जाठी खेकरां वीकवी मोठी कनरे मरळ कनो खेई रोच भाई यदवीर भाई वीचें पंके सुधी हाकते उरां कने कन पपरी वाकतं. कनठकायां "पारी वर कानं वीकनं कनं "कोटी मे वीकनं कोटी ह्यां वेवकां चारे भाईनां वीकनं मंहांची हावठ्यांवाची मांठां वीकनं पुनरी कवठ ह्यां तेकनं मोठ्याचीना कनंकाचंद कनवीराकवठका केवळ ह्यां तेमनां भाईनां रंजळभाई करीये ह्यां तेमने खेकरांये मोठां करेकां, मे भा वीर हे ते वन तेमनी कनकाची यजेत. वेकां चार भाप करीने चारे भाई रंजळ हे मय मळकांकांचो हजे ते पेयबंदभाईने आपलेवे वेकां "तांडु हे वेकां पनी केवनाो हाक कवठो हे ते पेयबंदभाईने आपटी कवठ कठकां कवठवेत हे.

कवठभाईनां खेकरां तन जाकेरचंद या- वेकाभाई या- वेकाभाई तन खेकरां तेकन पोटे तन कन कुंभेरांनां सुमारी मोठी वीकनर कनेटीये कवठवी

१९ वंवादी २० भा वडी वरपरले २१ वीकने वरके कवठ रकन जाकेमे हे व्याक्यांचा कांन कवठका यादे वरु वाकन कनेतुं हे २१ कवठ २२ कुंठुवा २३ तन २४ वरलो २५ कवठ २६ कवठ २७ कवठ वर वडीची कवठ खेरी रईची हे २८ कुंठुवा २९ वरवार ३० कवठ ३१ कंठका ३२ कवठ ३३ वावटी ३४ वाटी ३५ कोटी ३६ वीकन कनर ३७ कवठकाची ३८ वर वरव मोठीपुरमा 'विराची वरवका' केवनां आपेक वटे. कने व केवठकाची रोच 'विराची वरवका' कांचनि वरके कने वरवठमीकनी वरवठ होवाची 'विरवठमीकना' कांची वरिचे वन मोठकाच हे कवठवुने रोठकाच वटे 'मोठी रोच'वां वरव कने कवठकां, वरी कनकाची कने व कन कवठ वाकन वरव. ३९ वरव ४० वंडु ४१ वरवठकाचा

दे.का.कु.
 वंडुकेक
 पुरोकेक

॥ २० ॥

गभा हतां तेमनां एक छोकरां जवेरशा तेमनां छोकरां रूपचंदशां तेमनां छोकरां केशरीभाई ने मोतीचंद बे जनां आ "चोपरी लखातां लगे चरनजीवी छे तेमनां बाप रूपचंदशां ने दादा जवेरशा गनां होशीआर हतां ने ते जवेरशा शोभान हवर्शातां मरी गभा पछे रूपचंदशा परवालानो जवेरातनो वेपार सारी रीते चलावीने जबाजोग पचीश शाथ हजार रुपीआ मुकी छोकरांहोने शोपीने मरन पामां हतां.

घखतशांनानां बीजा छोकरां मल्लकशा हतां तेवन गना घरमीश हतां ने गनां जतेम जीव हतां ने गनां पोर्शां पेंरकमनां ने तेंपशा करतां हतां ने धीलनां भोलां हतां आखी ऊमर लगे धरम हींरंधिलो. तेमने पेते छोकरा तन हतां जतेमभाई नांहांलजीभाई ता० दआमाई. तेमां जतेमभाई "भोतां छोकरां ते गनां "नामेषामे भनेलां वेपार धंधामां कीशबी ने कलेवेंर हतां योईथी छेतराभ तेवा नोता.

ते "तने छोकरां मल्लकशा पेलां गुजरी गभा हतां तेवन मल्लकशानो कोई रंऊ नई ने कइक जुज पईशां हता. तेमनां भतरीजा शाकेरचंदने पेंलवेला मुबाई तेरी जईने वेपार रोजगारमां शीकवी वेपारी करां. तेमनी पछारी कोई नई तारे घाशपुजशीमीनु देरांशर मोतीपोलमां रतनचंद गुशनु केवाभ छे तेमां नीचे भोभेरांमा जतां शोभे गभारो आरशपेनो करांवी काचनु छांपरू करांवी ने ते जगाए शोतीनाथजी मुलैनीं एक पधेरांवा तेमनी शीते बे परतमांजी एकबाजुए मांवी-रेशामी ने एकबाजुए पधरांवां तेनी बे बाजुए पारशनाथनी फेनवीली बे परतीमां पधरावी छे तेनी नीचेनी बे बाजुए बे परतीमां पधरांवी छे.

तेमनो कइक जुज "हवेज हतो तेमां शाकेरचंद ने" बधां छोकरा दांदा केतां हतां तेमने कोई रंऊ नई तेथी तेमनां थको ए शातीनाथ भगवानी

४१ मूल लखाण आजे एकाद आने मले एवी ते बखते मैठ ईन आस्ट्रीयानी अठथे आणे वेचाधी एकसरसाईस नूकमां लखायेछु छे, माटे चोपडी. चोपरीनी लगभग नव साइदोमां आ लखाण लखायेछु छे ४२ सामान्य ४३ अवस्था (स्थिति)मां ४४ पौषध ४५ पष्ठिमणां ४६ तपस्या ४७ आराधेला ४८ मोटा ४९ नामेठामे ५० कुंवर भा एकज अयेजी शब्द आमां वापरायो छे. ५१ त्रणे ५२ रस ५३ वासुपूज्यस्वामीनु ५४ भोयरांमां ५५ रहामे ५६ आरसपाषाणनो ५७ छातिनाथजी ५८ मूलनायक ५९ पधराव्या ६० साथे ६१ महावीरखामी वीजीबाजूनी प्रतिमाजीनु नाम लखायुं नथी, पण लखवा माटे मूल लखाणमां आशरे एक इचनी जग्या कोरी मुकेली छे. ६२ पार्श्वनाथनी ६३ फणावाली ६४ प्रतिमा ६५ आवेस मिळकत ६६ 'ने' 'भने' ना स्थाने घघे वपरायेछो छे. साकरचंद अने बधा छोकरांनो मल्लकचंदने दादा कहेवा हता अने मल्लकचंदनो कइ वश रसो नदि तेथी. ६७ वश ६८ भगवाननो

ओं ह्रीं श्रीं मुनिब्रह्मवर्तजिनेन्द्राय नमः

ओं ह्रीं नमो सबसाह्रणं । श्रीविजयसिद्धिसूरीश्वरो विजयतेतराम् ।

शेठ देवचन्द लालभाई झवेरीना कुटुंबनी वंशवेल

पुरोलेख

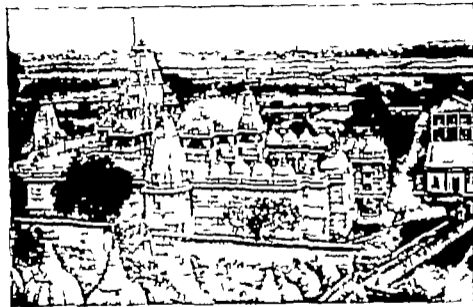
(लेखक—शाकेरचन्द लालभाई जवेरी)

शवत १९४९ कारतक वद ११ वा० भौमे हमे हमारी जाते आ लखीने तईआर करु छे हमे तन भाई शाकेरचंद लालभाई ता० गेलाभाई लालभाई
ता० देवचंद लालभाई जन तन हमारां एकयापनांमांभी मुबाई जवेरीनो धंधो चलहो ता० जुज धंधो शुरतमां चलाहो तारवाद् हालमा हमारु शरीर जरा
मांदु रे छे तेनी, × × × × × × × × × ×

आपरु कुतम 'गीगोल'नु केवाभ छे जीवनभाई लगे छती पेरी ऊर ता० नगीनभाई लगे छती पेरी ऊपर फुलचंदशा करीने कोई आपरां परदादां शुरत
शोरमा अमदावाद हयवा खभात हधवा मारपारथी आवेला तेनी नझी कोईने खबर नथी तेमनी आगल तेमनां बापनु नाम छु छे ते तेनी कोईने खबर नथी.

आपरी गोतरज मां छी रीते मादे छे ने छी रीते वईयत करे छे - जे छोकरो पेलवेलो पेला खोलानो थाअ छे तेनो एक दाबो कान नीचेनो वीघाअ छे

१ भोमे.—लेखकनी भापा कायम राखी, अरुप अर्प पूर्ण-विराम वगेरे चिह्नो तथा परेमाफ नवा योच्या छे. २. स्वपरनी फेटलीक अंगत बाबतो अहीं अने हने वही
कमी करी छे अने ते स्थाने × × × भाभी निशानी मूफी छे. ३ मा-माता. मायना.

શ્રેષ્ઠ મુનિશ્રી ગુણધામદેવીએ આજ્ઞા કર્યા શાયરી છે.

શ્રેષ્ઠ દેવશંદ લાલભાઈ જૈન-પુસ્તકોદ્યાર પંડ,
અને શ્રીઆગમોદયસમિતિ-સંસ્થાપક,

આગમોદ્યારક, આચમચક્રનારાયણ આચાર્યસાહ્ય,
દૈનિક-અરેસ-પ્રતિબોધક,

આચાર્ય મહારાજ શ્રીઆમંદસામર-સૂરીશ્વર-સંસ્થાપિત
પારશિસ્તુતૈવ શ્રીવર્ધમાન-જૈન-આગમમંદિર

જ્ઞાતમુદ્રણ-ત્રિ સં. ૧૯૧૪ વેલ્લલ જ્ઞાન-પત્રની-મદદાસરે,
અવનદાસાકા-ત્રિ સં ૧૯૧૯ આપ-જ્ઞાન-હિંદીના-લેખકાસરે
તા. ૧૧ ૧ ૧૯૪૨

પ્રતિષ્ઠા-મિશ્રમસંવદ ૧૯૧૯ આપ-જ્ઞાન-પંચમી-ગુસ્થાસરે
તા ૨૫ ૧ ૧૯૪૨

श्रेष्ठी देवचन्द लालभाई जह्वेरी.

जन्म १९०९ वैशम्पाय
कार्तिकशुद्धैश्वरशाम्
(देवरीपावडी-सोमनासरे)
सूर्यपुरे

निराणम् १९६२ वैशम्पाय
पौषशुद्धपूर्तीयाशाम्
(मकरसङ्क्रान्तिमन्वशासरे)
मुम्बय्याम्,

The Late Sheth Devchand Lalbhai Javeri.

Born 22nd Nov 1882 A. D. Surai

Died 13th January 1906 A. D. Bombay

11-41-Copley 1500

श्री अज्या.
घनधि.
रत्न० वृषी.

॥ १८ ॥

शेठ देवचंद छाछभाई जैन पुस्तकोच्चार फंडना पहोलेयी आज सूचीना
दुस्तीओनो पट

सने १९०९ वा मूळ शेठ कजे सर १९११
वा वारी श्रीमधोरचरमि विजयवना
शेठ समवना दुस्तीओ

मगीनभाई पेछभाई *१
केवटीचंद समचंद †१
जीवचंद छाछरचंद
पुत्राचंद देवचंद *२
कुमचंद कस्तूरचंद †२
मंतुभाई छाछरचंद

सने १९१९ वा पहोला एरोईटमेंट-
शेठ समवना दुस्तीओ

जीवचंद छाछरचंद
मंतुभाई छाछरचंद
देवचंद बनेचंद शै. पी.
बमरचंद कल्याणचंद *२
देवचंद कुमचंद
हीणभाई मंतुभाई

सने १९२६ वा बीमा एरोईटमेंट-
शेठ समवना दुस्तीओ

जीवचंद छाछरचंद †३
मंतुभाई छाछरचंद
देवचंद बनेचंद शै. पी.
बेमचंद पुत्राचंद
हीणभाई मंतुभाई
छाछरचंद एखचंद

हामना बाह दुस्तीओ
दि. सं० १९९७, माच
सने १९४१ केमुभाई

मंतुभाई छाछरचंद
बेमचंद बनेचंद शै. पी.
देवचंद पुत्राचंद
हीणभाई मंतुभाई
छाछरचंद एखचंद

* वेहमुक्त १-सने १९११ मां (१२ वर्ष दुस्तीपदे.) २-सने १९१७ मां (१८ वर्ष दुस्ती०) ३-सने १९२२ मां (१९ वर्ष दुस्ती०)
† श्रीकळी घया १-सने १९१९ मां (७ वर्ष दुस्ती०) २-सने १९२८ मां (१९ वर्ष दुस्ती०) ३-सने १९३७ मां (२८ वर्ष दुस्ती, वे वळी मंत्रीपदे.)

वे.सा.क.
बंधवेठ
दुस्ती.पट.

॥ १८ ॥

(ख) वीजुं आ लेख प्रसिद्ध अई पूज्य सवेगी मुनिवर्यो, श्रीपूज्य आदि यतिमहाराजो, इतिहासवेत्ताओ, शोधखोल-संशोधको, धावको, अने वहिवंचा, तेम ज वहिवंचा जेवा अन्य पुरुषोना हाथमा आवेशी, नीचे दर्शावेली विगतोनी माहिती, मोढी व्हेली पण अमारा कुटुंबीजोने या शेठ देवचंद लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फंडना संचालक महाशयोने या म्हने पोताने मळे तो ते सवंधे सप्रमाण सविशेष जाणवा जणाववानु वनी आवे.

विगतो.- (१) मारवाडमा कुटुंबीजो छे या नहि ? (२) होय तो कया देशमा ? (३) अन्यत्र पण जईने वसेलां छे ? (४) आम्रगोटला उपरथी कुलदेवता कया छे ? (५) मारवाडमा बामणवाडा पासे कुलदेवतानुं स्थान छे ? (६) कुलदेवता अविकाजी ज छे ? (७) अन्यत्र कुटुंबी जो होय तो तेओनो धंधो वगेरे शुं हरो ? (८) केटलानी पूर्व पेढी उपर अमारी आ वंशवेल भेगी मळे छे ? (९) मूल कया गामना वतनीयो हता ? तथा (१०) कया रजपूतोमाथी कये समये कया आचार्यादिकना उपदेशथी उद्धार पागी जैनधर्मा थयेला ?

इत्यादि जाणवाशोधवानी विमल-बुद्धिथी वाल जीवननी जर्मिं सातर म्हारा पूर्वपुरुषोना संप्रहीतमांथी आ प्रयत्न म्हें कर्यो छे. उढतालीश वर्षो पूर्वे म्हारा दादा शेठ साकरचंदे कुटुंब सवंधे एक लेख लखी राखेलो छे ते पण वनी शकशे तो योग्य समये प्रसिद्ध कराववा प्रयत्न करीश.

मुंबई ता० ५ मी फेब्रुआरी, सन १९४१ }
वि. स. १९९७ माघ शुक्र ९ बुधवार }

विमल जीवनचंद जवेरी

માને નારવાટ, રાંનાત, ધોપા, અને અમદાવાદથી ઉતરી આવેલા છે, જ્યારે સુરદાનપુર, પૂના, દારવાન, અને ધારંગાવાદ જેવા દુર ગામોથી આવેલા વીણા ઝોલાવાલ ધાવધો પણ ધોળાક પ્રમાણમાં છે.

એ પ્રમાણે શેઠ ઘૂલચંદ શાં ધરાંથી આવ્યા તે નિર્ણય ધરે શકતો નથી. પણ અનુમાન એમ થાય છે કે તેઓ પણ સીધા મારવાટથી જ મોટે માને આવ્યા હોય, કારણકે તેઓના અને તે પછીના વેણક વંશજોના નામને છેટે મારવાટ નામોની માફક શાં શબ્દ જોવામાં આવે છે. સુરત આવ્યા પછીથી નામને અન્તેનો શાં શબ્દનો લોપ ધરે ફક્ત ચન્દ શબ્દ રહેલો હોય એમ લાગે છે. તે પછી કેટલાક નામોમાં માર્ શબ્દ યોજાયો છે, અને અધુના ફાંત, ફુમાર, સેન શબ્દો પણ યોજાય છે.

મારવાટથી જ સીધા આવેલા માનવાનું વાંચું કારણ એ પણ છે કે સં. ૧૯૬૦ માં શેઠ દેવચંદ પોતાના કર્યાલા સાથે શ્રીધુલેવાજી તીર્થે કેશરિયાજીની યાત્રાએ ગયા તે વખતે રાજકપુરજી વગેરે નાની નોટી પંચતીર્થોની યાત્રાએ મારવાટમાં કર્યા હતા. એ દરમ્યાન નાની મારવાટમાં અનારા કુટુંબીયોના ઘે એક ઘર મોજૂદ હતા, તેઓ ઘરસ પરત કુટુંબની ગોઠ-ગોઠ્ર ઉપરથી ઘરસ પરતને ઓઢસી આંગંદિત થયા હતા.

ગુજરાતમાં આવેલા ઝેન લેખોમાં ગોઠનુ ઓઢસા આજે વડુ અલ્પ ધરે ગયું છે, જ્યારે સુરતમાં તો તે તદ્દન શુંતાઈજ ગયું છે. પરંતુ મારવાટમાં તો અદ્યાપિ એવો નિચન છે કે ગોઠ વિના કોઈની ઓઢસા, રા મિયાદ આદિ પ્રકારના સમધો ધરે શકતાં નથી. સારા વોગે શેઠ દેવચંદના કુટુંબની ગોઠ-અવટંક તેઓને અને તેઓની એક જ ગોઠવાલ્યા મહોલ્યા કુટુંબીજનોને આજે પણ ચાદ હોવાથી જ મારવાટમાં પોતાના કુટુંબીજનો હતા એવું જાણી શકાયું હતું.

એક પ્રમ્ સ્વાભાવિક ઠપસ્થિત ધવાનો સમય છે અને તે એ જ કે નાની મારવાટમાં કુટુંબીજનો છે તેમ જણાવ્યું; તો તે ગામ અને તે લોકોનું નામ વગેરે કેમ સ્પષ્ટ કર્યું નથી? પરંતુ દિલ્લીરી સહ સ્ત્રવું પટે છે કે સં. ૧૯૬૦ માં શેઠ દેવચંદની સાથે યાત્રાએ ગયેલામાથી આ દુકીકતને જાણનારા કોઈ પણ વૃદ્ધ આજે હયાત નથી. અને જાણનારા જે યુવાનો આજે છે તે તે વખતે માલવમના હોવાથી અને ધાવી વિગતો નોંધી રાસપા પ્રત્યે, આધુનિક ગુજરાતીયોનો જે સામાન્ય નિયમ 'દુર્લભ' છે તે આ ગુજરાતીયોના પણ હોવાથી તે ગામ અને ગૃહસ્થોનું નામ અધે આપી શકાયું નથી. પરંતુ આટલા સ્ત્રેલ ઉપરથી આશા રાસી શકાય છે કે આ સેસ વહાર પછી તે લોકોના અને વોજાઓના વાંચવામાં આવેથી જરૂર મધિવ્યમાં વિશેષ જાણવાનું ધની શકશે. એ મિયાવ વામણવાલ પાસે સુલ્લેષતા અધિકારીનું સ્થાન છે તે પણ એક કુટુંબીજનના યાત્રાએ ફરવા જવા ઉપરથી જ જણાયું છે.

श्री अर्घ्या.
वनवि.
रत्न० वृष्टी.

॥ १६ ॥

श्रीमद्-वाङ्मय-श्रुतान्त श्रीमद्विष्णुसहस्रनाम

श्रीमद्विष्णुसहस्रनाम मन्त्रोत्पत्तिः श्रीमद्विष्णुसहस्रनाम मन्त्रोत्पत्तिः श्रीमद्विष्णुसहस्रनाम मन्त्रोत्पत्तिः ।
शुक्लाम्बुजिह्वीकेशोत्पत्तिः श्रीमद्विष्णुसहस्रनाम मन्त्रोत्पत्तिः श्रीमद्विष्णुसहस्रनाम मन्त्रोत्पत्तिः ॥

श्लोक देवर्षद शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ अनुलेख

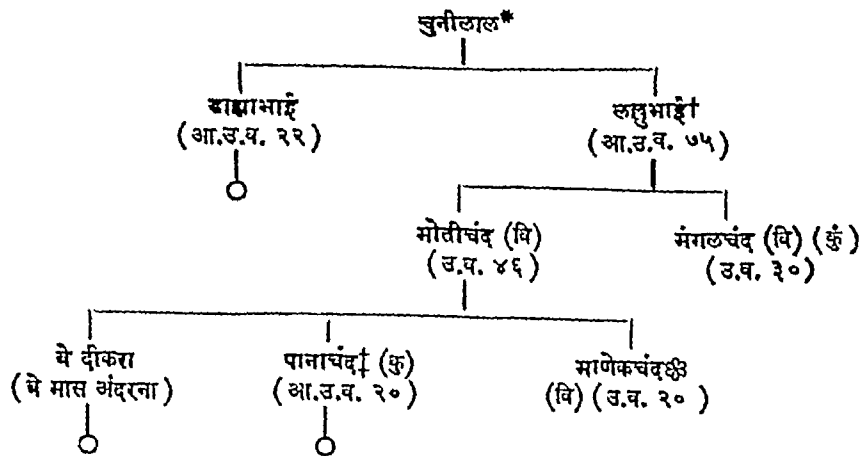
शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ ।
शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ ॥ १ ॥

श्रीमद्विष्णुसहस्रनाम

श्लोक देवर्षद शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ ।
शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ ।
शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ ।
शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ ।
शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ ।
शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ ।
शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ ।
शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ ।
शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ ।
शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ शारदाई श्रुतरीना कुरुपनी संसवेठ ।

श्री.सा.क.
संज्ञवेठ
अनुलेख

॥ १६ ॥

* देहत्याग सं० १९६४ चैत्र वद एकादशी. † निर्याण सं० १९८७ माह वद धीज.

‡ मुंबईमा योरीवंदर स्टेशन नजीक गाटा माणसना हाथनो छरो लागवाधी सं० १९९५ मां मृत्यु निपज्युं हतुं.

§ फुलचंद साये गणता वधुमा वधु अहीं नव पेडी धाय छे. ज्यारे केटलेक स्थले आठ अने सात पण आवे छे.

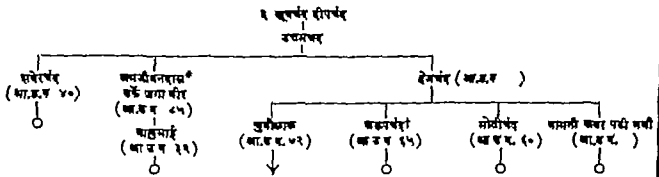
○ जेमनी पाछळ वंशज नशी.

(वि) विद्यमान=हयात.

(कुं) कुंवारा.

श्री अण्णा
धनवि
रत्न० कुशी
॥ १५ ॥

दं.सा.कु.
बंधपेठ

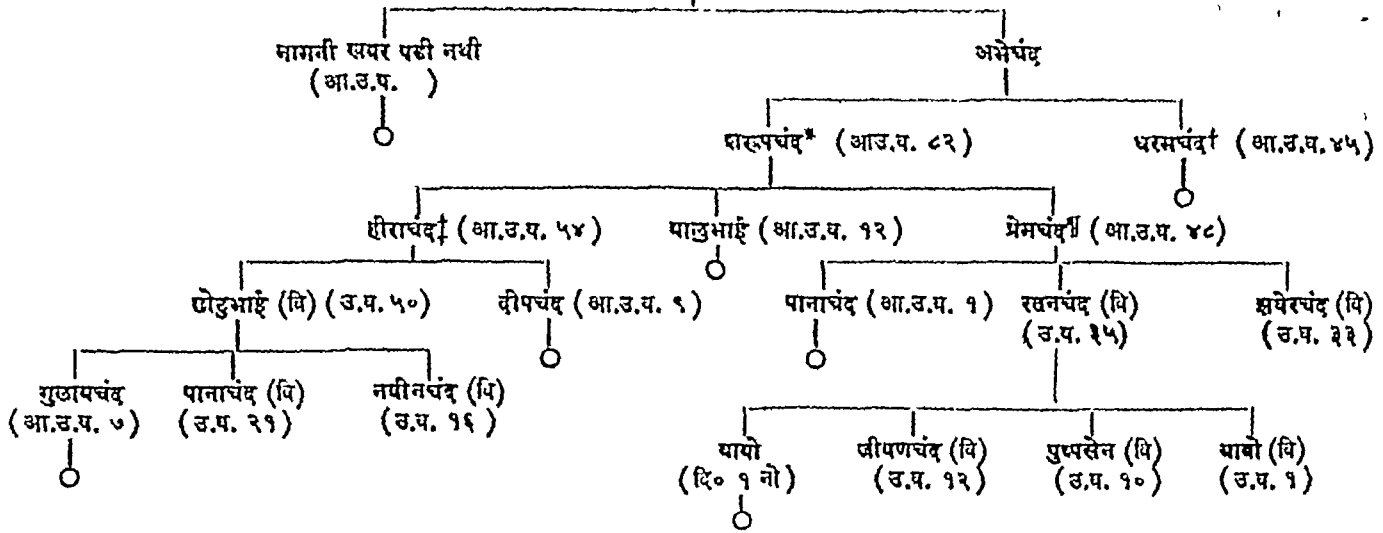
* हेतोरकार्ण सं० १९६१ चेंठ जगदीशचंद्राच्य 'जगदीश' नामे प्रसिद्ध ह्या. चेंठे जगदीश स्थितिच्य घबेरी होरा ज्वां बामने माये एम्ने हाच खासि मोदीना भंपल्लें जगदीशची घबेरीचो म्हाभिरपति बसा ह्या, एतकी एम्ना ह्दकची विद्याम्वला अने सुभाषिचनी उबार मावना ह्यो चेंठ जगदीशचंद्राच्य पुत्र बाळभाई एम्नी ह्यातीस सं० १९६० म् पोरनी कर्मचारी बसा होराची जगदीशचंद्राचो पोराच्य, पूर्वजोन्, अने बंजना जगदीशचंद्राच्य अने सुभाषिचंद्राच्य; तेन्च पोराच्य अने ज्वात-कुटुंबीजोना जगदीश-अर्जे घुरत मोदीपुरा 'हीरजीवजगदीश देव्यां' पोराच्य ज्वात विद्यातज्ञाच्यो भुविच्यार सोळा भांशेतिच्य जगदीश, बाळचंद्र, अने कुटुंबीजोना विद्यातज्ञां विद्यातज्ञांची जिन-विद्यातज्ञ बसवारी प्रतिष्ठित करुं छे.

चेंठ जगदीशचंद्राच्य जगदीशचंद्राच्य सुरेशचंद्राचो घावे जेठजगदीश जगदीशचंद्राचो संजोने नामे मोदीचो पैतर करवा जगदीशचंद्र-निघाटी, विद्यातज्ञाच्य, सुप्रसिद्ध-सर्गाच्य घबेरी चेंठ जगदीशचंद्राच्य बाळभाई घबेरीचे सं० १९६१ म् वा वैशाख च्यार ११ वा पोर जगदीशचंद्राच्ये प्रतिष्ठा कराची ह्यो; तेन्च निर्वाची-पहानी मूर्तियो प्रस्थापित करी पयली ह्यो

† उपवी

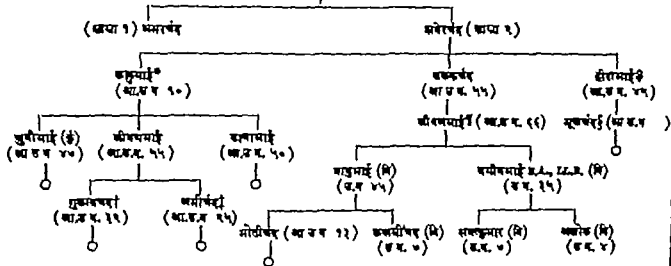
॥ १५ ॥

२ जेचंद दीपचंद

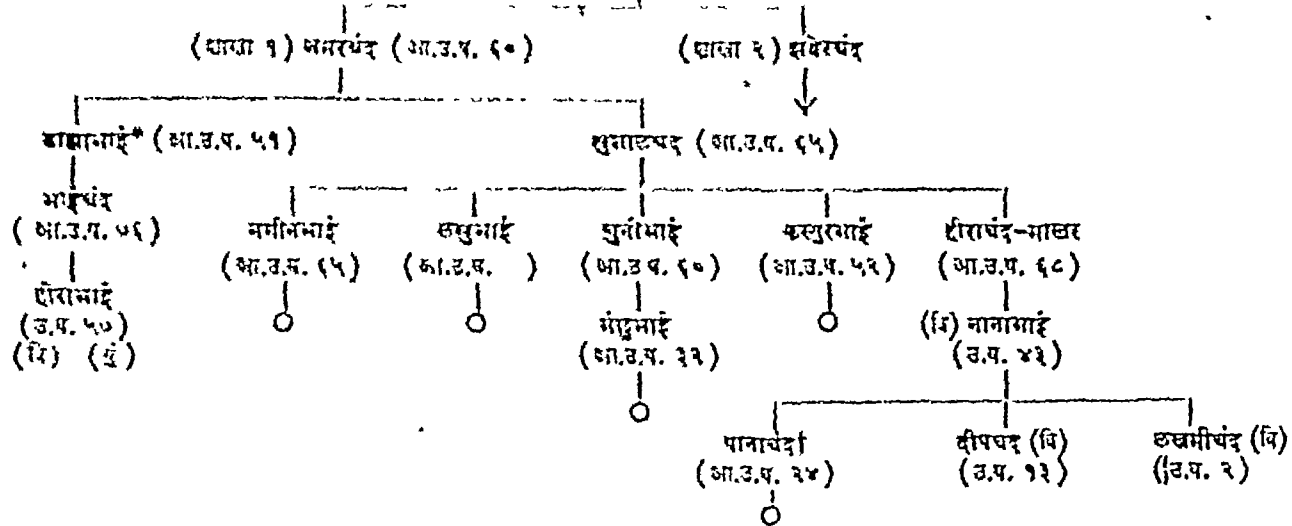
* निर्याण सं० १९०० आशो वद ८. † निधन सं० १९५३/५३, प्तेगसमये. ‡ निर्याण सं० १९७२ फागण वद एकम. ¶ अयसान सं० १९८२ मार्ग० वद १२ शनि.

१ जेवणुद दीवचदुनीनी माका २

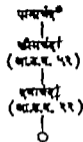

* अर्थात् जेवणुद. † सं० ११४४ मी जेवणुद. ‡ निवर्त सं० ११८१ प्रितीय वीर ह्युक्त १ ई निवर्त सं० ११९९ प्रथम मारवाता वर १४
 ३ 'जुवणुद' जेवणुद ओवणुद. § सं० ११५३/५४ या जेवणुद जेवणुद. ○ जेवणुद जेवणुद वरी. (नि) निवर्तजुवणुद. (अ) अर्थात्.

१ जैमिषंद् दीपचंद्नांती नाम्ना १

* निर्वाण सं० १६४५ आषाढ पद ७. † सं० १६९६ नी लक्ष्मीचंद् एक पदे भवद्यत. ↓ जैमिनी पंठयेल आगच्छना पाना पर पाठु छे. (वि) विद्यमान=इयात.

* निर्यात सं० १९६३, नेत्र नर १०. छेठ पान्थर्कनी ह्यतीम्नं अ तेमन्त्र पुत्र श्रीमन्त्र तथा पौत्र द्वारक द्विवन्त वस ह्यत पान्थर्कनी बालपौत्री माते, सुरतम्नं पुरुषपत्नीम्नं पुरीम्नं द्विवन्ते श्रीमन्त्रकरीकसूरीय-पञ्चमा वीर-श्रीमन्त्रांभो मन्त्रे उत्तरपारक-(अपरपारक)मा परत-कामन्त्रुं आचरे वाठ ह्यन्तर कपिनसुं फेड स्थापनाम्नो काम्युं छे. छेठ पान्थर्कना अकलत्र पद्मेम्नो अ पौत्र द्वारकनी मन्त्रि कवटी आनी होवाणी द्वारकरी अ उत्प्रेक वरवना अम्नसुं फेड स्थापना अन्वस्था करी ह्यती

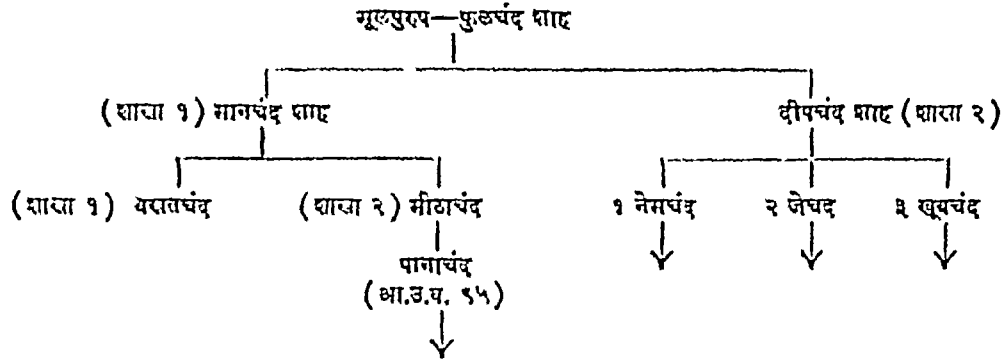
† निर्यात सं० १९६१, असाह वर पंचमी पान्थर्क अन्ने श्रीमन्त्र ह्यत श्रीपुत्र श्रीमन्त्रम्न; शिवाक उपर 'पुत्रम्नं वहेरुंको वी कम्मे मन्त्रि अन्नेम्नं सुरसोमन मन्त्रिणे बंधाक्यार श्रीमन्त्र अन्ने रत्नपेह पुत्र फिदिना शिदि रत्नपेह पुत्री बंधाकेम्न श्रीमन्त्रपुत्रक्यमीम्नं वहेरुत्तरीम्नं अंधा अक पर्वत वद्विदरुत्तरी ह्येरे व वहेरुत्तरीम्नो वद्विदरुत्तरीम्नो उत्तम सेवा, अन्ने अन्नेपुत्रक्यमीम्नं ह्यती

‡ अकलत्र सं० १९६१ आछे वर एम्न.

○ केम्नो पाठक वंशक करी.

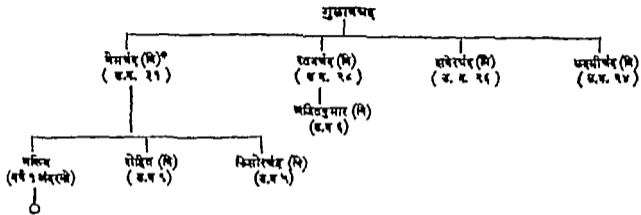
(भा.उ. ११) आचरे उम्नर करी (देवता वनेम्नोम्नो विधित उम्नर करी मन्त्री करी एरुके 'आचरे')

धीनेमिनाथाय नमो नमः
वंशज-रक्षणकारिणी-भगवती-कुम्भाण्डीदेव्यै नमः
शेट देवचंद लालभाई झवेरीना कुटुंबनी वंशवेळ
शाखा २

↓ जेमनी वंशवेळ आगळना पाना पर चाल ऐ.

भी अष्ट्या,
घनवि.
रत्न० वृत्ती.
॥ १२ ॥

दे सा.सु
संज्ञबेल

॥ १२ ॥

* ७४ संज्ञना पान्त वृत्ती.

(मि) विष्णुनाम्न-व्याप्त.

○ वैश्वी पाठत संज्ञा करी.

૪/૩ શેઠ દેવચંદ*†

૯ પુત્રો†

ગુલાબચંદ‡
દક્ષક-પારસપુત્ર
(આ.ઉ.પ.૩૮)

દીપરી ધોજકોર વેદેના‡
(આ.ઉ.પ.૪૫)

* અવસાન સં. ૧૯૬૨ પોપવદ ૩ રાનેઝ મકરસન્કાતિ, ગુવરે. જેઓની કાયમી યાદગીરી માટે આ ફંડ સ્થપાયું છે. અને જેમણે ગુરતમા જૈન ધર્મશાલા યધાવી છે, જે આજે ધીરજસાગરજી જૈન ઘોડિંગ હાઉસ તરીકે યપરાય છે. તેઓ ગુવરે શયેરી મહાજનના ટ્રસ્ટી, શેઠ આનંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના રાશુજયના રત્નોપા ત્રાતાના ટ્રસ્ટી અને અનેક સંસ્થાઓના કાર્યવાહક હતા. ગુવરેમાં દેવસૂરીય ગચ્છના મોટીજીના દહેરાસરજીમા સ. ૧૯૫૫માં સામલા પાર્થનાધજીના મૂર્તિ યપરાવી સામલા પાર્થનાધજીનું દહેરાસર સ્થાપિત કર્યું હતું. એમણે અને ટ્રસ્ટની નક્કો યોગ્ય સ્થલે પ્રસિદ્ધ કરાવવા દચ્છા છે.

† આઠે પુત્રો અતિ નાની નાની વયે ગુજરી ગયેલા.

‡ આ ફંડના મૂલપૂર્વ ટ્રસ્ટી. અવસાન સને ૧૯૨૭. સં. ૧૯૮૩ ફાગન શુદ્ધ ૭ ગુવરેમાં. ગુવરેના શયેરી મહાજના પ્રમુલ, શેઠ આનંદજી, કલ્યાણજીની પેઢીના ગુરત [?] ના પ્રતિનિધિ, ગુવરે મ્યુનિસીપાલ ધોરપોરેશનના મેમ્બર ઉપરાત અનેક જૈન-અંજન સંસ્થાઓના ટ્રસ્ટી. ધીધાનંદસાગરસૂરીશ્વરના ઉપદેશથી આ ફંડની સ્થાપના માટે શેઠ દેવચંદના ધીલના ટ્રસ્ટીઓને, -ફગવદેસર રૂ. પીલાલીશ હજારની રકમના પોતે માલિક ન થતાં-૯ રકમ આ ફંડમાં રાચવાની સમ્મતિ આપનાર તથા શેઠ દેવચંદની યાદગીરીના આ ફંડમા રૂ. પચીસ હજાર મેટ આપનાર. તેમજ ગુરતની શેઠ દેવચંદની ધર્મશાલાને, ધિયાથીઓને હમેશના રહેવાના ઉપયોગ માટે ધીરજસાગરજી જૈન ઘોડિંગ હાઉસ તરીકે ફોર્ટની રજા લઈ ફેરવનાર.

§ શેઠ દેવચંદના ધીલના ઇન્ડિયનયુટ્રિકસ. જેમની આસરે રૂ. પચીસ હજારની રકમ તેમના મૃત્યુપત્રના આધારે આ ફંડને સને ૧૯૧૧મા મેટ મલી છે.

श्री जम्पा.
घनवि.
रत्न० वृष्टी.
॥ ११ ॥

सेठ मनीमभाईजी सुरतकी हार्द लूक उपरना डेको:-

- (१) "बदेरी, मनीमभाई गेव्याभाई केव हार्द लूक
आ लूक कार्वेस सेठ. मनीमभाई गेव्याभाईभा बीकरी रुए तेवना विषय बने एकडीपुस्तिक भाई छिबनवटीए स्वामी छे
आ मकम एबनहापुर मपमानवास ह एवम एव छी. ई मी मान्य देबरेक भीचे एकोए करेक म्मव मुनव फीमा ८१०००)ना
कारे बोचवामां बाम्नु छे. बंपालु सेवत बने १९८२ ह छ १९९६
- (२) भीमद मुनिउद भीमोहबाम्बनी महाउमम प्रबिन् भीमानेकमुनिना बनेबकी बने मरुम सेठ. गुबनबंद देवबंद सेवेटीयो मेरवापी
आ हार्द लूक ब्पारी छे.
- (३) आ लूक बने बंपममममं रोचवैकी ११९० बार फनीकरो ह० १७०००)मी ७०० बार मनीम मरुम सेठ मनीमभाई गेव्याभाईए बापी छे.
बापिनी ह० ११००)मी ४९० बार मनीम तेवना मनीमभाई भीमवटीए बबिउ ब्पारी छे ह छ १९९६
- (४) आ मकम उपर बीयो माक ह० १३०००) चरपी, चने १९३९मां बाबचमं बाम्बो छे."

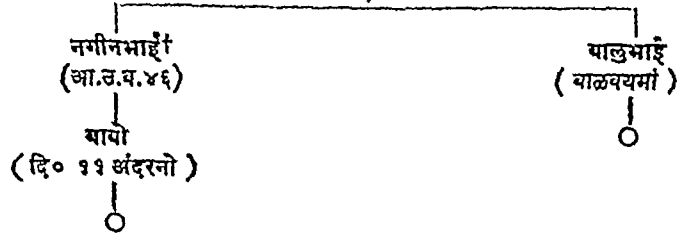
सेठ मनीमभाईका संगेमरमना बाबका उपरना डेको:-

- (१) "सेठ मनीमभाई गेव्याभाई बदेरी क्मम पैम बर ५ सं १९३२ पुरत कार्व भारतक बर ५ सं. १९७८ संवई
- (२) सेमके केव हार्द लूक माटे कारर रकम तथा मनीम, तेवम भीबालुपुत्रबाबीक, पोनीपुत्रक बहेउपरवीनी साम्बिरे सिमिते म्मिबंद देवाक हर
६मा संव फमम माटे ह० ३५०००,मी रकम बर्नन करी छे.
- (३) आ संगेमरमरनुं बाबक बाबक डॉ. बाम्बरेकरी बी. हुब. एम ए., एव एव बी., वी (डिग) बा हरो सं. १९९५मा माक एपी १ मे बार
बापी कापीक २१मी बनेबापी चने १९३९ मे दिवसे पुनुं मुजामां बाम्बु छे."

वे.सा.क.
वसंत

॥ ११ ॥

૪/૨ ઘેલાભાઈ*
(આ.ર.વ. ૪૬)

* નિધન સં. ૧૯૫૧ સુરતમાં. જેમણે પોતાની હયાતીમાં સુરતમાં તમામ જૈન શ્રેણીઓ દહેરાસરજીમાં દરવર્ષે કૈશર-ચરાસ વહેંચવામાં આવેલી વ્યવસ્થા કરી હતી. તેઓની હયાતી ઘાટ એ રકમમાં સમેતો ફરી ટ્રસ્ટીશીટના દસ્તાવેજવડે આજ્ઞા હિન્દુસ્તાનના દહેરાસરજીમાં કૈશર-ચરાસ આપી શકાય તેવી વ્યવસ્થાવાલું શેઠ ઘેલાભાઈ લાલભાઈ જવેરી જૈન કૈશર-ચરાસ ફંડ" સ્થાપવામાં આવેલું છે. એ ફંડનું મંહોલ આશરે રૂ. ૮૦૦૦૦ એંસી હજારનું છે. જેના ટ્રસ્ટીશીટની નકલ એ ફંડના રીપોર્ટમાં પ્રસિદ્ધિ પામી છે.

† શેઠ દેવચંદના વીલના ટ્રસ્ટી તથા આ ફંડના મૂતપૂર્વ ટ્રસ્ટી. અવસાન સં. ૧૯૭૮ના કારતકમાં; નવેંબર સને ૧૯૨૧. મુંબઈ. શેઠ નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ જવેરી જૈન હાઈ સ્કૂલ (સુરત) માટે; તથા સુરત, ગોપીપુરાની મોટી પોલમાં આવેલા ધીવાસુપૂજ્યસ્વામીના દહેરાસરજીની ધૈશાલ્ય શુદ્ધ ૬ની પ્રતિષ્ઠાની સાલગીરીના દિવસે પ્રતિવર્ષે સઘ-જમણ માટે નાદર રકમ પોતાના મૃત્યુપત્રથી ચક્ષીસ કરનાર. મુંબઈ ક્ષવેરી મહાજનના તથા વીજી અનેક સંસ્થાઓના ટ્રસ્ટી. નગીનભાઈની વંને સંસ્થાઓના નિભાવ માટે મુંબઈમાં મકાનો ખરીદાયા છે. હાઈ સ્કૂલ માટેનું આશરે રૂ. એક લાખનું ક્ષવેરી વજારમાં અને સઘજમણ માટેનું આશરે રૂ. પંચાવન હજારનું ખેતવાળી મેનરોડ ઉપર.

४/१ साकरचंद*
(आ.उ.व. ५१)

(वि) जीवणचंद†
(उ.व. ५२)

गुलायचंद‡
(आ.उ.व. ३८)

(वि) मंजुभाई‡
(उ.व. ५०)

मोतीचंद (वि)
(उ.व. २५)

विपिनचंद्र B.A.(Hons.)§
(वि)
(उ.व. २३)

चन्द्रकांत
(मास २ अदरनो)

विमलचंद (वि)
(उ.व. १७)

विनोदचंद (वि)
(उ.व. १४)

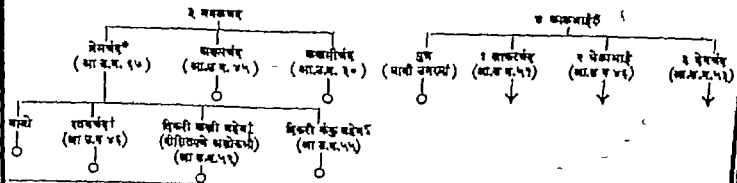
बायो (दि० १०नी अदर)
○

पानाचंद (वि)
(उ.व. २२)

जेचंद (वि)
(उ.व. १४)

यायो (वि)
(उ. दिन ११)

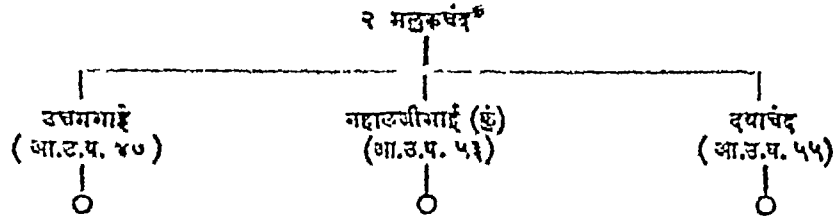
श्री अण्णा
धनपि
रत्न० कुची
॥ ९ ॥

दे.का.कु.
वंगवेळ

* अण्णास घं० १९६१ म्मन्सर ह्यर पण्म, सुंरई
† दिवस घं० १९७६ प्रथम भावण वद ५ सुंरई
‡ भीमर निजवदिदि सुंरिधरण संघासमं वीसिध. संघाठिण्णना भी० वि० विदिदुंरिधरण वनेउरुकाईको 'वेवचणी'वा दिग्ना नाम 'अशोकभाई' कण्म सुउर.
१ घं० १९५७ वैशाख वर ६, सुउरमा 'परण' बहेवनी उमे कसमचंर घं० १९८९ म्म बायो ह्यर ७, सुउरमा शेठिमा सुउर.
२ घं० १९९९मा अशुठ ह्यर १७ ह्यर ता० ३ सुंरई ह्यर १९३६ वी वंगवेठ (७५) कसमचंरी म्मह्य सुउरवळ सुंरि घं १९९९ वा वंगुण वरमा प्रथम भावण वर ३० (दि वनेमा कसमचंरो अशुठो दिवस) मोमे ता० १५ अशुठ वर १९३६वा येव सुउरकण उरवळी वूने कनी वार पण, सुउरवळी उरवळी संकसुठी-सुंरि वार उरि वरंत वाळ सुउरवळ भावसुठ, दिळी व भावण ह्यर २ सुंरई, ता० १७-६-३६ (वे वनेमा महावीर कण्म संकसुठ) येवे वेउरुठ वर वरिण. कण्म वि घं १९३७ बायो ह्यर वंमि, सुउर. वेउरुठ वि. घं १९९२ मिज-दिळी व भावण ह्यर दिळी, सुउर
४ अण्णास घं० १९४७ वा भावण ह्यर सुंरई, सुउर. ८५ वनेवी कसमचंरी वी वंगवेठ वद पण कोळ वरंत वेउरुठ मिज, अर्वाइ कसुंरक सुउरवे अण्णास.

॥ ९ ॥

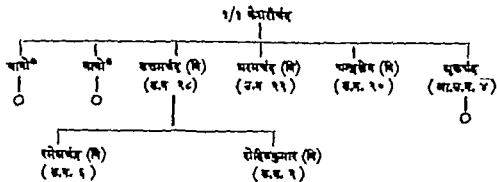

* रोठ मल्लरुचंद धर्मिष्ठ होई पांपभादि तपस्व्यां पिरोषे करनारा हता.

मल्लरुचंदना प्रणे पुत्र मल्लरुचंदनी ह्यातीनां देपगा धवार्थी मल्लरुचंदने यंदाच न होयाना कारणे एभोना नामनी यादगीरी माटे रतनचंद घुसना मुरत गोपीपुराना धीचामुपूज्यस्वामीना दहेरासरजीनी नांचे पदेल्या भूगर्भमां दहेरासर मनावी, धीशातिनाथजी वगेरे भगवान वि० सं० १९४३ना यंदाच शुक्र ६ ने शुक्रना रोज रत्नाष्टर यना धीनदूरमसागरजीना उपदेश्यां धीशिद्धिपिजयजी (अधुना सिल्यापी घपेना वसोष्ट, विद्यमान मुनिराजोमां साहुधी आच कीर्तित आचार्य विजयविदि सूर्याश्वर)द्वारा छोट साकरचंदे प्रतिष्ठित कर्या. एनो शिलाखेरा आ मुजव छेः—

“ ॥ धीः ॥ ए० ॥ धीशातिजिनाय नमः ॥ कृतारिहतनःशांतिश्वारहेमतनुसुतिः । प्रत्यादिष्टभवभ्रातिः, धीशातिर्ज[र्ज]यताजिनः ॥ १ ॥ धीसूर्यपुरयास्वभ्य शाह नल्लरुचंद वसतचंद्र ह्यति पिद्याओसयाल घृतगुदगोत्र तेनुं इम्य साफल्य [सफल] करवाने अर्थे तेमना ध्यवहार करवावाला तेमना त्रावृजेय शाहः साकरचंद्र लालगाद तेमणे घाता[घाल्या] दिगुणोपेत धीमन् रजसागरजि महाराजधीना उपदेश्यां ॥ संवत् [संवत्] १९४३ना पद्दसाख [विद्याख] शुद्धः ६ वार शुफे ॥ धीशातिनाथविचप्रतिष्ठा पर्वा]रपिता ॥ शुभं भवतु ॥ : ॥ डि १० ॥ मुनि सिद्धी[दि]विजय.” (कुं) कुंघारा.

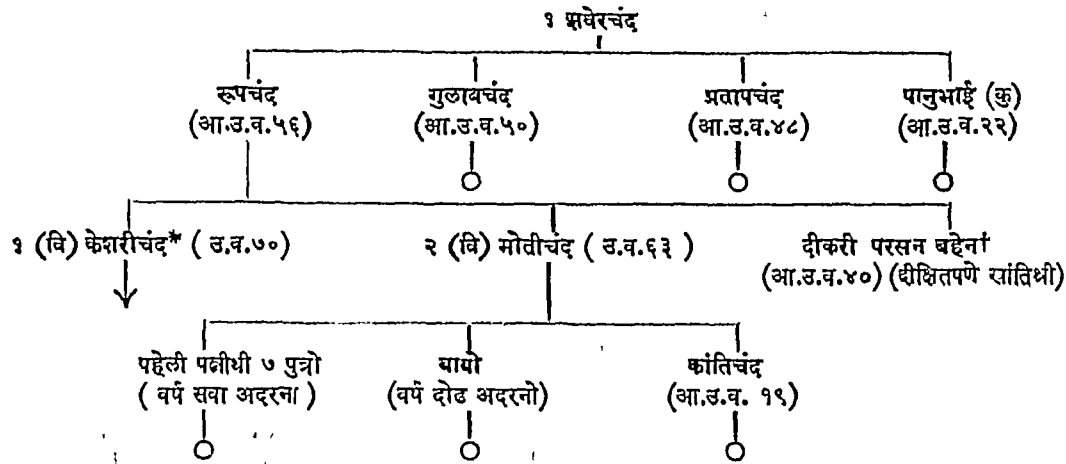
श्री अष्टा
धनवि.
रत्न० कृष्णी.
॥ ८ ॥

वे.स.क.
वंशवेष्ट

॥ ८ ॥

* पद्मेनी पत्नी, अमन अन्त वन्धु. (मि) निवसमान - इलाहाबाद. ♂ केसरी पञ्चम वंशज वन्धु.
 शोप - अष्टम वन्धु सुवन्धु (वा व.स.) अष्टम वंशज वन्धु अष्ट वन्धु (व.स.) निवसमान अष्टम वंशज वन्धु वन्धु वन्धु.

(कुं) कुंवारा.

○ जेमनी पाछळ वंशज नथी.

(वि) विद्यमान=हयात.

↓ जेमनी वंशवेल आगळना पाना पर चालु छे.

* शेठ देवचंद्रना वीलना ट्रस्टी. आ फंडना पण भूतपूर्व ट्रस्टी. नीकळी गया सने १९१६.

† श्रीमद् विजयसिद्धि सुरीश्वरना सघाडामा क्षीत. 'विजयधी'ना शिष्यां नाम 'खांतिश्री' जन्म सं० १९३६ वैशाख शुद्ध ६. वीक्षा सं० १९५८ वैशाख वद ६, सुरतमां 'लरी' वहेननी साथे. कालधर्म सं० १९७६ जेठ वद ३, पालीताणा.

भी अग्या.
वनवि.
रत्न० वृत्ती.

॥ ७ ॥

* उम्पूले विष्णुनाम्ने पाउ तथा छोट वेचकालुं खिन्न बीजा मन्वमां अनावधानी इच्छत छे † जानुवी पूर्वोत्तर भावी मारवाड भूमिची भावी 'सुरत'ची
करीब मूक पुस्त. मारवाडची सीमा सुरत राज्या के अमरावाड वा संभात बर्हिने अग्या ए श्वेक्य नई कर्तुं पवी. 'इतपुत्र' श्वेक शोभनेचीची
अपवनामा 'जामकळो हुर नोत्रये' श्वेकचेची ठीके जामकळना श्वेकालुं स्थापन, पूजन, प्रस्था, वैशिर अने सुधार निम्न समवे करवातुं बन्वत छे—

- (१) मात्र श्वेक्य श्वेक्यना जन्म पळीनी पहेळी धनवेळी पहेळ्य श्वेक्य विष्णुये मात्र श्वेक्ये जावो एका जन्म निवि बंधन छे
- (२) मात्र श्वेक्य—पहेळ्य—श्वेक्यना प्रत्य समकला व सम पळीची पहेळी बळोरेते, पुत्रवधूने येर तेव्हा राज्या निमित्तची
- (३) इरेक श्वेक्य या तो श्वेक्येक सुख्य समवे सुख्यन, अत्याय कुटुम्बना विष्णु-विष्णी कोर्नो पत्र समसंबंध होव सारे व नई सके.
विष्णीमोर्त सुख्यन मात्र जावी जातुय शाली एक व सत वैश्वामी करवावाच्य जावै छे.
- (४) विष्णु वा विष्णीया समसमवे (५) पुत्रवधुबोना श्रीमंतपसंगे—जामान्बपने श्वेक्यपन
- (६) जन्मची सुखी पहेळी सामकरन—शोभनां राजक करवा—ची सामान्बपने श्वेक्य स्थापना करत छे. ए समाचे सुखी श्वेक्य—पहेळ्य—विष्णुये
उ बळत, पळीना विष्णुबोने चार बळत अने श्वेक्येने जन्म बळत 'श्वेक्य' सुधारवातुं प्राप्त जाय छे. अंक (१) (२) (३) (४) साका स्थापन
समवे यत्तर श्वेक्ये एक पळी पळसा इच्छये प्रस्था करवाचो होव छे.

अंजाना श्वेक्यना स्थापनची साम 'अंजिनाजी' पुत्र-देवता होवा संभव छे

शिरोही राज्यामां शिरोहीची इत माईक छे (शंकरात्मनाथ 'अंजानी'ची धामन) सामकळाया मनीक इम्बेवता 'अंजिनाजी'तुं स्थान छे
एतुं शिक्करीची सामकळनामां आशुं छे. हात 'शोभनाय शोभा' भीतवापुष्य अस्तपंत श्रीविजयदेवसूरीय मच्छारसंविद्य श्वेक्यवर कूर्तपुत्रक जैत.

† अर्दी सुवी मारवाडमां अस्तपंत नाम पञ्चमेवा 'श्वेक्य' श्वेक्यी अवा रती छे.
‡ वैश्वामी नंदादेव अज्जनाय वावा पर वात छे

द.स.क.
ईसवेत

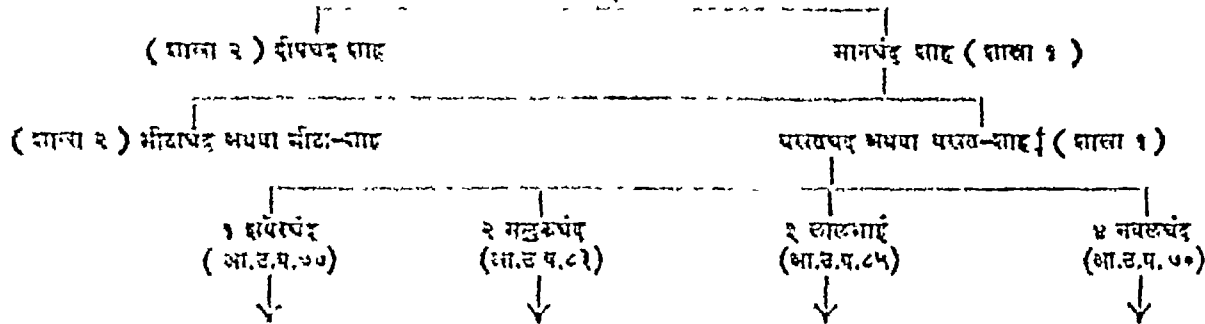
॥ ७ ॥

धीनेनितिनशासनसेविनी-भगवती-आद्यपारिणी-अंवाये नमः ।

शेठ देवचंद लालभाई ज्वेरीना कुटुम्बनी वंशवेल

शाखा १

मूल पुत्र-कुलचंद शाह

नोट—(आ.उ.प.) आसारे उम्बर पद (सम्बन्ध धरताशोनी शिष्य । उम्बर मदी मदी शिष्य एवढे 'आसारे'). (उ.प.) उम्बर पद (विद्यमान होनाची निश्चित आंच मदी सापेक्ष छे).

श्री अम्बा.
 धनवि.
 रत्न० वृषी.
 ॥ ६ ॥

सुमधन्तो मधन्तो हि यथा चारित्र्याद्यतामप्यगमन् तत्रैव ज्ञानव्यतिरिक्तिकूपतां प्राप्नुवन्ति सुमधत्ता त्रिषेधगोष्ठीसपदेक्षरकाकर-
 गुर्वायलीमधुविमन्थानख्येक्षतः प्रकृत्य भाषणोक्ततय विपश्चिद्वरा विविधेष्वन्त्येव । श्रीमतां सुरिबराणां ज्ञानप्राप्त्याधियमाय
 सहस्रावधानादि जनेषु स्वप्नेषु जेगीजते । यथैव प्रमथः ज्ञानक्रियाऽमन्थरूपवायात्मनः आभिन्नकुः धर्मैव संतिकरस्तोत्रेण मार्तुपद्व-
 निवारकतया मन्त्रिन्महत्तमपि स्वीयां प्राचीकृतमेव । सुरिबराणामिच्छासादिच्छिन्नात्परेष्वजाकरभूमिकऽप्युक्तोक्तमार्तुंति यत्र भाषासः ।
 विश्व-महोपाध्यायधनयिजयगणिना याऽधिरोहिण्याक्या टीका संबन्धिता सा राजनगरबाह्यभागाटवातीयश्रेष्ठिधर्ममगुभाई-
 भारमजमनःमुसुभाईनाम्ना परमाधिक्यवता स्वस्त्रीयोषापननिमित्तमुन्मुद्रिता, परं साऽपि अमुना हुप्पापेति, यत्र सु पुष्पक
 साऽधिरोहिण्याक्या टीका महोपाध्यायश्रीमद्भद्रपन्नगणिविरचितया अथ्यारमकन्यउत्तानाम्या कस्या संमुवोम्मुद्रिता, क्येषां चेषां
 वृषाम्ठ श्रीर्जरकविनामके पुस्तके विषेभित परेक्षत एव तद्वचनोक्तनीयम् ।

प्रस्तुतपृष्ठिद्वयपुस्तोऽय मन्थः सुरतवाक्यमभेष्टिपर्य-देयधन्त्र-लाउभाई-जिन-पुस्तकोद्धार-फंड-संस्वभा ८९ तममन्धरत्वेनाविर्भाव्य
 विदुषां करकमठे समर्प्यते, तदस्माभ्यधनप्यानादिना विद्वंसः परिभ्रम सफळयन्तु, इत्याद्यास्य विरमस्य श्रीमप्रसंपसेवार्थी ध्यानन्दागरः ।

पीरसंबत्-२४६७ विष्णुसंभत्-१९९७ फार्थिकशुद्धा पद्ममी पन्त्रपासदे, गिरिगिटीषष्ठशुद्धमसच्छमवे पाण्डिपुरे ।

यदीयं साहाय्य गतिगुणनधाऽपि न गिरा, क्षमा न मोहाम त्रिभुवनविहोऽसमगुजम् ।

जिनाद् भाषात् मद्य इति च गम्यन्तिश्रुपिता, सदा भूयान् भूमे नियमगिरिरेष अगतम् ॥ १ ॥

काठेऽस्मिन् भविनां यबोद्धयमहाहृद्यावलीनासनं (वेऽशुमे) भेष्टज्ञानविनाकठे कुयदिनां पुन्नेः सपवाकृते
 त्राणाय प्रमथिष्णु बुग्ममनध सच्छास्यतीर्थाद्वयं, तीर्थं सेतुत्तारवैकनिपुणं तत्रापि शतुंजयः ॥२॥ (यत्र पुषेत्तरेकदिवहन)

उपोष्याता

॥ ६ ॥

श्रीअध्यात्मकल्पद्रुमस्योपोद्घातः

उपादेयोऽयमुपाकारिभिरध्यात्मकल्पद्रुमाख्यो ग्रन्थः । ग्रन्थस्यास्य न फेषलैवाभिधा मनोहरा, किन्तु ग्रन्थस्यास्य सर्वस्वं ममतामोच-
नाशुपदेशमयत्वात् अध्यात्मगममेव । अध्यात्मं हि शास्त्रकारा आत्मानमधिकृत्य पञ्चाचारचारिमाणं वर्णयन्ति, पञ्चाचारचारिमा च अनेकैः
पूज्यप्रवरैः शास्त्रकारैः स्थाने स्थाने फलदर्शनद्वारेण वर्णितोऽस्ति, परं क्रियमाणायां प्रवृत्तौ ये तादात्विका दोषा उपस्थानमायान्ति तेषां शमनेन
अध्यात्मपोषणं यथा प्रस्तुतग्रन्थकृद्भिः प्रथमेनोपदिष्टं न तथा अथावधि विरचितेषु प्रकटीकृतेषु च ग्रन्थेषु फलनापि दरीदृश्यते, अत एव च
यतः फलज्ञापनद्वारा कारयिष्यमाणायाः प्रवृत्तेः विघ्नविद्रावणद्वारा कारयिष्यमाणायाः प्रवृत्तेर्गरीयस्त्वं आमनन्त्याभ्रायविद् इति गरीयस्त्वं
प्रस्तुतग्रन्थस्य । विवेचका यदि निपुणदृष्ट्या विवेचयिष्यन्ति तर्हि शास्त्रान्ते एव अस्य ग्रन्थस्य तात्पर्यं यतिशिक्षारूपं, यद्यपि यतिशिक्षाऽधि-
कारोऽत्र त्रयोदशसंख्यस्तथाऽपि अन्येषु पञ्चदशस्वधिकारेषु पद्यसंख्या न तावती यावती अत्र, यतः सप्तपञ्चाशद्दृत्तान्यत्राधिकारे, किञ्च-नान्यत्र
फाप्यधिकारे मंगलाधिकारादिनिर्देशः, अत्र तु ते तीर्णाः श्लादिना स्पष्ट एव नमस्काराद्यधिकारः । विद्व-इममित्यादि (२७८) ग्रन्थोऽस्यैव
अन्वभागः स्यात् येन शान्तरत्नं श्ल्यागुपसंहारस्य न पुनरुक्तता स्यात्, किञ्च-यतिशिक्षाया हितोपदेशमग्या अपि केषाञ्चिद् विदुषां
कटुकत्वेन भानं स्यात्, परं उपरापक्षायोपधमिव न तत् कटुकत्वं दोषावहं, परिणामसुखस्य प्राप्तेः पर्येष्यमाणत्वाद्, यदि च कैश्चित्
ग्रन्थप्रसारपटुभिः विश्रुतं स्यात् तस्याः कटुकत्वसंवरणाय ततः शेषैः पञ्चदशभिरधिकारैः पञ्चादपि संवलितः स्यादयं ग्रन्थः । मोक्षमार्ग-
नभिलापुर्णैरवश्यमयं ग्रन्थः समग्रोऽपि अध्वेवः ध्वेयश्च यथावत्, विशेषेणैदं युगीनैः प्रसक्ततावहुलैः, नैपाऽऽशीर्वाङ् व्यर्था, यद् प्रमाद-
पद्मपास्यानेन मुविहिताः समाचरिष्यन्ति भगवदर्हदुपदिष्टं यथायं मोक्षमार्गं । कर्तारश्चास्य ग्रन्थस्य युगप्रधाना श्रीमन्मुनिसुन्दरसूरयः,

अथ्यात्मकल्पद्रुमस्याधिकारानुक्रम. ।

॥ ५ ॥

	पद्यादि		पद्यादि		पद्यादि	
१ धर्मसाधिकाः	२४	२१	७ कथाविमर्शः	५४	१२ देवगुरुर्षीहृदिः	१०६
२ श्रीमन्न्यासायाः	८ (७९)	२६	८ धामगुण्याः	५९	१३ कलिप्रिया	११६
३ अथसमवासायाः	७ (७९)	२८	९ मतिवृत्तयः (१-९)	६४	१४ मिथ्यात्वविच्छेदः	१२८
४ धर्मसमवासायाः	७ (५३)	३२	१० विद्वत्समयः (१-९)	७२	१५ सुमहृषिः	१५४
५ देहसमवासायाः	८ (६१)	३३	११ विराज्यः	९१	१६ धामसर्वज्ञः	१५६
६ विषयाः प्रमादात्	९ (७०)	३२	१२ धर्महृदिः	९८	प्रसङ्गः	१५९
					(१०१०)	

॥ ५ ॥

साक्षिप्रभृतिग्रन्थनामानि

(र.) गुर्वापटी	१
(र.) त्रिदशखरद्विजा	१
(ध.) उपदेशारभाकरः	४-२
(ध.) नाममाळावृत्तिः	२
(ध.) काव्यानुशासनं	२-२
(ध.) गौडभक्त	२
(ध.) कान्यनकाशः	२
(ध.) अष्टारनुदानमिः	३
(ध.) प्रवर्तनसिद्धिभरणम्	४-५-३
(ध.) लोकावलिजंयः	६
(ध.) त्रिषोडशलाहापुरपरिचयं	६
(ध.) (र.) योगशास्त्रम्	१२
(ध.) (र.) योगशास्त्रवृत्तिः	१२
(ध.) उत्तराध्ययनं	१५
(ध.) भगवतीसूत्रं	१५
(ध.) जीवाग्निगमवृत्तिः	१६

(ध.) वेदः	१७
(ध.) उपदेशनाला	२८
(ध.) उपदेशनाला	३९
(ध.) उपदेशनाला	४२
(ध.) प्रशान्तरतिः	४२
(ध.) भावद्वयकवृत्तिः	४९
(ध.) उत्तराध्ययनवृत्तिः	५२
(र.) योगशास्त्रं	५२
(र.) उपदेशनाला	५२
(ध.) नमिद्वयस्रोत्रं	५३
(ध.) भक्तिभरभ्रमरपरायं	५४
(ध.) भगवतीसूत्र	६२
(ध.) अग्निधानाधिक्यामणिः	६९
(ध.) प्रतिग्रमणसूत्रवृत्तिः	६७
(ध.) समवायवृत्तिः	६७
(ध.) भावद्वयकवृत्तिः	६७
(ध.) योगशास्त्रम्	७५

(ध.) उत्तराध्ययनम्	७६
(ध.) पद्यतीतिथः	७७
(ध.) नाममाळा	७८
(ध.) भवधनग्यारोद्धारः	८०
(ध.) त्रिगानुशासनविवरणं	८०
(ध.) उत्तराध्ययनम्	८४
(ध.) योगशास्त्रम्	८४
(ध.) उपदेशारभाकरः	८५
(ध.) उत्तराध्ययन	८५
(ध.) योगशास्त्र	८६
(ध.) गच्छाचारः	१००
(ध.) यतिप्रतिक्रमणसूत्रायचूणिः	१०८
(ध.) पंचाताक.	१२८
(ध.) भावद्वयकोपोद्घातनियुक्तिः	१३३
(ध.) ऋषिमंडलवृत्तिः	१३८
(ध.) योगशास्त्रं	१३८
(र.) परिशिष्टपर्यं	१३८

साक्ष्यादि-
ग्रन्थ-
नामानि

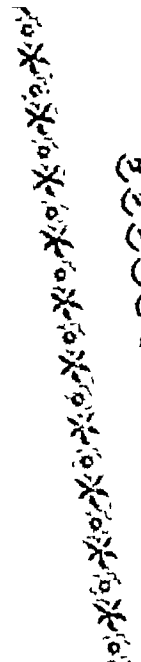
धी अघ्या.
घनदि.
रत्न० वृत्ती.
॥ ४ ॥

विशेषनामानि

(१) श्रीविजयदेवसूरिः	१	(ब) इमालासिः	५-१-४	(क) सुवृत्ता	११
(२) श्रीमान्निष्ठापण्डी	१	(ब) श्रीहरिभद्रसूरिः	१-११	(घ) रावण	११
(३) श्रीसुपाके	१	(ब) विष्णुकुमारः	११	(घ) धेनिका	१०
(४) श्रीमसुन्दरसूरिः	१	(घ) ब्रह्मसामी	११	(घ) कोविका	१०
(ब) सुमिसुन्दरसूरिः	५-१-१	(ब) रूपकभद्रः	११	(ब) हेमसूरिः	११६
(घ) हेमचन्द्रसूरिः	१-१	(ब) कोविका	११	(१) हेमसूरिः	११६

विशेष-
नामानि

॥ ४ ॥

- (ध.) पतस्वस्त्यो गिरिध०
- (ध.) यथास्वस्त्युत्वास्वा०
- (ध.) शिपारातिरपि स्वातो०
- (ध.) प्रायः स्वानिधिलामु
- (ध.) मूष्णसंज्ञानुभाषेन,
- (ध.) परहितिना मैत्री,
- (ध.) अनीदग्धस्य पयजेन,

पद्याणि

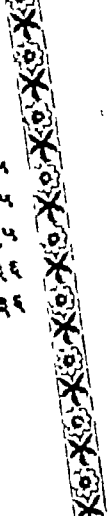
- ८५ (ध.) वासप्याह यंदनागरम्,
- ८५ (ध.) शोषं करणे मद्रा,
- ८५ (ध.) ओ यंभचेरभट्टा पाप
- ८५ (ध.) न च रामभयं न च शौरभयं,
- ८५ (र.) न च रामभयं न च शौरभयं
- ८७ (ध.) दग्धं ननो मे वृषिकण्वजालः
- १०० (ध.) जे नो करति मगसा

पद्याणि

- १०१ (ध.) शंकी मज्जप अद्य.
- १०८ (र.) युत्तमेयं सुरियाभा! १
- ११० (ध.) सागादयं कुणतो सम०
- १२६ (ध.) याणपइं कोटीओ छपसा
- १२६ (र.) याणपइं कोटीओ छपसा
- १२७ (ध.) बुधिह छोदयमिच्छं
- १२८ (ध.) अनिगहियमणभिरगहियं च

पद्याणि

- १२८
- १२९
- १३५
- १३५
- १३५
- १३६
- १३६

श्री अष्ट्या.
धनवि.
रत्न० वृष्टी.
॥ ३ ॥

	पद्यवि
(५.) मङ्गलाओ श्रीहरतस्म,	४०
(६.) रोमायं श्रीहीओ इयन्ति	४१
(७.) अह कच्छुते कच्छुं	४२
(८.) निपाति रात्रराजस	४३
(९.) अम्मो मवृष हुंतो,	४४
(१०.) पद्ममत्पञ्चममन्त्रान्०	४५
(११.) सिम्बरे उ पञ्चोत्ते,	४६
(१२.) अङ्गस्त मोहउवद्य	४७
(१३.) आविष्ठापकुट्टैवर्ष०	५१
(१४.) श्रीगुप्ते नर्मनीप्यवा०	५२
(१५.) यन्मिं काहेकच्छोचकाह	५३
(१६.) इयीते नं भति ! एवपनाप	५४
(१७.) विरिवा कसंजुसारा०	५५
(१८.) रोयजकजक्यविग्रहर०	५६
(१९.) कञ्जक वा परो भा वा,	५७
(२०.) तमेव अर्चं निस्संके,	५८

	पद्यवि
(२१.) जहा परो अद्वयमारवाही	५९
(२२.) सचमु कित्तज वेवम,	६१
(२३.) सं मुरविमात्रविभव,	६२
(२४.) निपमाः श्रीचं संतोपः	६३
(२५.) राम्हेवी नदि काळं,	६४
(२६.) अमव सुपचदायं,	६५
(२७.) मुहनिहगभमनिमादप०	६६
(२८.) पञ्चमवद् विरमयं	६७
(२९.) इवमः मज्जगाते०	६८
(३०.) अहाद्वय विवेवा। सुः	७१
(३१.) अन्ना नई वेभनी	७२
(३२.) सुर्मही मपच्छ्यामि०	७५
(३३.) आविष्ठापकुट्टैवर्ष०	७५
(३४.) अच्यारि वरर्ममाणि.	७६
(३५.) इव्ये रिचे काळे	७७
(३६.) वाकाहसतपेयं,	७७

	पद्यवि
(३७.) कोणपदप्रोद्यन्निवी	७७
(३८.) अहिंसामुपुठाकेव०	७८
(३९.) अविमा अदिहेदिमं	७८
(४०.) अहमत्पञ्चममन्त्रान्०	७९
(४१.) सिम्बरे उ पञ्चोत्ते	७९
(४२.) सिम्बरे उ पञ्चोत्ते	७९
(४३.) वृषा ह्युपमयजे विवति	८०
(४४.) उद्वान-अन्प-रिचा	८०
(४५.) अहाद्विष्ठाहं पचाई	८१
(४६.) क्वेसु ओ निदिष्ठावेह सिम्बं,	८४
(४७.) कश्चक्येन्संकासदिप्या०	८४
(४८.) निपचम्मचमयतं०	८४
(४९.) इरीओ हारिणीं श्रीविमा०	८४
(५०.) अहेसु ओ निदिष्ठावेह सिम्बं	८४
(५१.) इवमन्त्रक्यादाव०	८४
(५२.) संवस्त ओ निदिष्ठावेह सिम्बं,	८५
(५३.) एवस्य ओ निदिष्ठावेह सिम्बं,	८५

आद्यपदानि
॥ ३ ॥

साक्षि-श्लोकावपदानि

- (४.) गद्गासरे०
 (५.) विशरवात वद् कने,
 (५.) भाशरन्मुदयकरा
 (५.) वाशरशै भीष दशनीष
 (५.) सगगवशान्तवभोगदेसु
 (५.) सद्पद् विपभागाभं मद्दरदे
 (५.) सद्पद् उपपुत्रपूर्वनवि
 (५.) एवधं कने वधा
 (५.) दि या कतोन्नायांजाय
 (५.) सेऽएषकनतिजाना.
 (५.) वीद्वयंनविरपाट०
 (५.) सेपानेवागिधानस्तु
 (५.) कनुसो च वचं
 (५.) मती जन्मय मद्दय

प्राणि

- ३ (५.) सायं साक्षिभ्योमन्वेन
 ५ (५.) भर्तव्यं वातना कोरु०
 ५ (५.) सं च कामगुहं लोषु
 (५.) भरोम योगमपरं.
 (५.) विशेषनमिरेव्याम्या
 (५.) इववसेदुफलं धारयं
 (१) शो सुपदादे दृश्ये वषणे
 (५.) म सा आहं न सा योनी
 (१.)
 (५.) अक्षयं भंते ! वीचि
 (५.) सक्षिदिभो ट पडलो
 (५.) वादाहमः भनदमा
 (५.) न दापुमानां कामाय
 (५.) अक्षयं भंते ! वीचि

प्राणि

- ८ (५.) अक्षयं भंते ! वीचि
 ९ (५.) मक्षिका नकट धारा
 ९ (१) हृषीग योनिगच्छे
 ५ (५.) पीपे धनपच्छीरे
 ९ (१.) पीटिरामक्षिभं धान्यं
 ९ (५.) मभं विमपवराया,
 १० (५.) वनाभो य मुनिवेदि,
 १५ (५.) रागो दोगो मद्दभंसे,
 १५ (५.) कश्चददादं सामलिभ०
 १५ (५.) निरिया कसेकुसारा०
 १६ (५.) धारगनिरोहयद्वध०
 १६ (५.) सं सुरविनागविभयं,
 १० (५.) हंसाविसायमपरोहमाण०
 १९ (५.) सूर्हेदि अगिपपणादि,

प्राणि

- २०
 (२५)
 २०
 २८
 ३१
 ३०
 ३०
 ३०
 ३९
 ३९
 ३९
 ३९
 ३९
 ४०

The Executive Members of
Seth Devchand Lalbhāi Jain Pustakoddhār Fund

The Board of Trustees:

Manchubhāi Sākarcand Jhaveri

Nemchand Abhechand, J P

Nemchand Gulābcand Devchand

Hirābhāi Manchubhāi Jhaveri

Sākarcand Khusālcand Jhaveri

Hon Secretary,

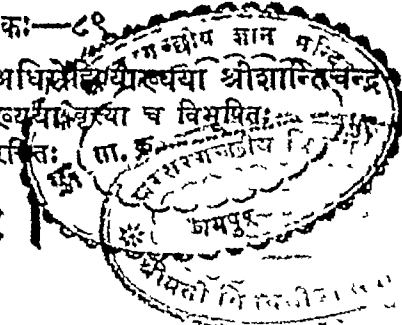
Jivancand Sākarcand Jhaveri

२ आ (H6)

श्रेष्ठि-देवचन्द्र-लालभाई-जैन-पुस्तकोद्धारग्रन्थांकः—८९

महोपाध्यायश्रीकल्याणविजयगणिशिष्योपाध्यायधीधनविजयगणिविरचितया अधिष्ठायाख्यया श्रीशान्तिचन्द्र
शिष्यरत्नोपाध्यायश्रीरत्नचन्द्रगणिविरचितया अध्यात्मकल्पलताख्यया च विभूषितः
श्रीतपोगच्छनायकभट्टारकश्रीमुनिसुन्दरसूरिविरचितः

श्रीअध्यात्मकल्पद्रुमः

प्रकाशकः—सुरतवास्तव्यश्रेष्ठिदेवचन्द्र-लालभाई-जैन-पुस्तकोद्धारकोशव्यवस्थाकारकोऽवैतनिकमन्त्री इहरी जीवनचन्द्र-साकरचन्द्रः

पीरसंवत् २४६६.

विक्रमसंवत् १९९६, भाके १८६२

ख्रीस्ताब्दं १९४०.

प्रथमं संस्करणम्]

मूल्यं (सपार्श्वपृष्ठग्रन्थस्य) सार्धरूप्यकत्रयं । (पार्श्वपृष्ठरहितस्य) रूप्यकत्रयं ।

[प्रतयः ७५०

